CENGİZ YAZOĞLU

OSMANLI'NIN TASFİYESİ

2. CİLT

ithaki

OSMANLI'NIN TASFİYESİ

2. CİLT

CENGİZ YAZOĞLU

ithaki

Cengiz Yazoğlu, 1931 yılında Rize'de doğdu. Ortaokuldan sonra okunacak bir üst okul olmadığından ailesiyle birlikte İstanbul'a göçtüler. Öğretmen okulunu bitirip Hozat'ta iki yıl öğretmenlik yaptıktan sonra sağlık nedeniyle emekliye ayrıldı. İstanbul'da muhasebecilik yaptı ve 1958 yılında Kemal Tahir'le tanıştı. Dostlukları sürekli oldu. Kemal Tahir'in Notlar'ını 15 cilt halinde derleyip düzenleyerek yayınladı. Halen Kemal Tahir Vakfı Başkanı'dır ve Dragos'ta yaşamaktadır.

Osmanlı'nın Tasfiyesi
Cengiz Yazoğlu

İthaki Yayınları - 1133

Yayın Koordinatörü: *Tuğçe Nida Sevin*
Yayına Hazırlayan: *Aydan Gündüz*
Kapak Tasarımı: *Şükrü Karakoç*
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: Bilgi Erdoğan
Genişletilmiş 2. Baskı, Eylül 2016, İstanbul

ISBN: 978-605-375-586-9

Sertifika No: 11407

©Cengiz Yazoğlu, 20216

© İthaki, 2016

Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

İthaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.'nin yan kuruluşudur.
Bahariye Cad. Dr. İhsan Ünlüer Sok. Ersoy Apt. A Blok No: 16/15 Kadıköy - İstanbul
Tel: (0216) 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
editor@ithaki.com.tr – www.ithaki.com.tr – www.ilknokta.com

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. Topkapı Center, Odin İş Merkezi No: 403/2 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 - Faks: (0212) 613 51 97
Sertifika No: 29652

Cengiz Yazoğlu

OSMANLI'NIN TASFİYESİ

2.Cilt

İthaki

İÇİNDEKİLER

Doğu Raporunun Değerlendirilmesi / Türkiye..... 7

DOĞU RAPORUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ[1]

TÜRKİYE

"Türk Hükümeti'nin temsilcileri, 30 Ekim'de Mondros'ta, İngiliz amiralinin temsil ettiği Müttefikler'in yararına silah Mütarekesine boyun eğdiler. Silah Mütarekesı, 31 Ekim'de öğleyin yürürlüğe girecek... Carasso, Talat ve Enver kendi düşman siyasetlerini yürüttüler ve şimdi Ermenistan, Mezopotamya, Arabistan, Suriye ve Filistin'in kendi tarihlerindeki yeni yerlerine adımlarını atıyorlar... Doğu'da savaş kazanılmıştı ve Avrupa'nın İstanbul günleri ebediyete kadar yazdırılacak konuma gelmişti. W. O. G. 31 Ekim 1918"

Sonuçta, 30 Ekim'de Müttefikler adına Silah Mütarekesı imzalandı ama İtalyanların ve Fransızların, imza atılana kadar muhteviyattan, olup bitenden haberleri olmamıştı.[2]

Rauf Orbay, Mondros'ta İngiltere'ye karşı değil, Yunanistan'a karşı direnir ve İngiltere adına Mütareke'yi imzalayan Amiral Calthorpe'un boş sözlerden ibaret gizli bir mektubuyla Yunanistan'a karşı başarı sağladığına inanır. Calthorpe, Yunan'a karşı garanti mektubunda, Çanakkale ve İstanbul Boğazları'ndaki istihkâmların işgalinde Yunan askeri kullanılmayıp, yalnız İngiliz ve Fransız askeri kullanılaca-

1 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0032

2 The Partition of Turkey, A Diplomatic History 1913-1923, Harry N. Howard, New York 1966, s.209

ğını belirttikten sonra, "*Hiçbir Yunan askerinin, bugünkü koşullar altında İstanbul ya da İzmir'e girmemesinin sağlanması konusunda Ekselânsınızın ısrarlı arzusunu*" hükümetine iletiğini bildirmekle yetinmiştir. Calthorpe görüşmelerde ayrıca, Yunan deniz kuvvetlerinin İstanbul ile İzmir'e gönderilmeyeceğini, isteğimiz üzerine, Hükümetine duyuracağını söylemiş, bir yükümlülük altına girmekten kaçınmıştır.[3]

Mondros Mütarekesi'nde ikinci murahhasımız olan Reşad Hikmet Bey der ki:

"*Zaten itiraf etmek icap eder ki, bize çok iş düşmemişti. İngilizlerin en ağır mütareke hükümlerini bize tatbik ettiklerini diğerleri ile mukayese ettikten sonra anladık amma, bu tetkiki daha evvel de yapmış olmanın fiiliyatta hiçbir kıymeti olmayacaktı. Çünkü muhataplarımız bize ne istediklerimizi sormaya ihtiyaç hissetmemişlerdi.*[4]

Türkiye teslim alınmıştı. Müttefikler, özellikle İngiltere, kontrolü ele geçirmişti. Almanlara ve Rusya'ya karşı olası bir operasyonun üssü olarak kullanması bakımından, Boğazlar'ın ve İstanbul'un kontrol altında bulundurulması arzusu, Londra'nın temel düşüncesi idi.[5]

İngilizler, yalnız düşmanları Türklere karşı değil, aynı zamanda müttefikleri olan Fransızlara karşı da Yakın Doğu'yu kontrolleri altında tutuyorlardı. İngilizler, İstanbul bölgesinde Fransızlar karşısında üstünlük sağlamışlar ve Clemenceau'yu da bu gerçeği kabule zorlamışlardı. İngilizler, Mezopotamya, Filistin ve Suriye'de de esaslı bir üstünlük elde etmişlerdi.[6]

---

3 Avcıoğlu,.s.17
4 Malta, s.158
5 H.Howard, s.210
6 *Age* s.210

Türkiye, tamamıyla, Avrupa Devletlerinin ameliyat masasında ameliyata hazır bir durumda idi.[7]

İngilizler, Mezopotamya, Arabistan, Filistin ve herhalde de Suriye'de üstünlük sağlamak için, 1915-1916 yıllarında Araplarla ayrı bir müzakereye girişmişlerdi. Bir Arap devleti ya da konfederasyonu, Hindistan güzergâhı boyunca istihkâm olarak, Türkiye'nin yerini alabilirdi.

İngiltere, Asya Türkiyesi tiyatrosunda, silah bırakma ve barış müzakerelerinde liderlik rolünü almıştı.[8]

Kardeşinin ölümü üzerine birkaç ay önce tahta çıkmış olan yeni Padişah VI. Mehmet[9] büyük güçlüklerle yeni bir Sadrâazam ve kabine buldu... *Talat ve Jön Türkler hâlâ Meclis'e, polise ve orduya hâkimdiler ve yeni rejimi denetlemek için kabinede temsil edilmek istiyorlardı.* Sultan'ın onaylayacağı ve *Talat'ın koşullarını kabul edecek bir devlet adamı bulunması bir hafta sürdü.* Sonunda İtilaf devletlerince kabul edilebilir olacağı düşünülen Ahmet İzzet Paşa, içinde İttihatçıların da bulunduğu yeni kabineyi kurdu. Talat ile nâzırları resmen 13 Ekim'de istifa ettiler.[10]

Talat, Bakanlar Kurulu'nda çoğunluğu sağlayınca, istifa etmeden önce, kendi seçimi olan mütareke şartlarında mutabık kalacak ve bunda da İngilizlerin olurunu alacak bir Başbakan bulunması işini üstlenmiş ve Ahmet İzzet Paşa ismi de böylelikle gündeme gelmiş oldu. Yeni Padişah olmuş Vahidettin de, Talat'ın istemini yerine getirmiş oluyordu.

5 Ekim 1918 tarihinde, Rahmi Bey, Vilayet Yabancı İşler Müdürü Charles Karabiber Bey'le, Fransız tebaasından Tüc-

---

7 *Age*, s.212

8 *Age*, s.213

9 3 Temmuz 1918'de Sultan Reşat'ın ölümü üzerine 57 yaşında tahta çıktı.

10 *Barışa Son Veren Barış*, s.367

car M. Edmond Giraud'yu, Talât Paşa'nın sulh teklifini havi bir mektubu ile ve delege sıfatıyla Midilli'deki İngiliz temsilcisine gönderdi. Burada kendilerine İngiliz Sefiri Lord Granville'i görmek üzere Atina yolu gösterildi. Atina'da Sefir, Karabiber ile temasa girmek istemedi. M. Giraud'ya da Osmanlı Hükümeti'nin sulh isteğinde geç kaldığını söylemekle yetindi.[11]

"Neticesiz kalan bu teşebbüsten sonra, 19 Ekim 1918 günü refakatinde Tevfik Bey adında bir deniz subayı olduğu halde İngiliz Generali Townshend'in İzmir'e geldiğini haber aldım."[12]

General ve yanındaki Tevfik Bey yola çıkarıldı.

Üç gün sonra, 22 Ekim 1918'de Tevfik Bey İzmir'e avdet etti. İngiliz Hükümeti'nin Mütareke için Amiral Calthorpe'a salâhiyet verdiğini İstanbul'a bildirdi.

Gazetecilerin Mondros mütarekesi hakkındaki sualini cevaplandıran *Mustafa Kemal Paşa*'nın sözleri: *"İngilizlerin Osmanlı milletinin hürriyetine ve devletimizin istiklaline riayette gösterdikleri hürmet ve insaniyet karşısında yalnız benim değil, bütün Osmanlı milletinin İngilizlerden daha hayırhah bir dost olamayacağı kanaatiyle mütehassıs olmaları pek tabiidir."*[13]

Şimdi, olayları, mütarekenin bazı bölümlerini, kitabın ilk Türkçe basımından –Irak Seferim–, Sayın Bayar'ın anlatımından alıyorum:

"Bahriye Nezareti'ne yeni tayin olunan, bir arkadaş gibi iyi tanıdığım Rauf Bey'e de 15 Ekim'de bir mektup yazarak esaretim esnasında gördüğüm hoş ve şerefli muameleye mukabele olmak üzere, İngiltere ile müzakereye girişildiği takdirde Os-

11 *Ben de Yazdım*, s.41
12 *Age*, s.41
13 R. Orbay'ın Hatıraları, 2., s.,400-401

manlı Hükümeti'ne muavenete hazır olduğumu bildirdim. Osmanlı Hükümeti'nce teklifimin hüsn-ü suretle kabulü halinde bir dakika kaybetmeden İngiliz Donanması'na gönderilmekliğimi yazdım... Bu mektubum, Bahriye Nâzırı Rauf Bey'in iyi bir ahbabı olan ve evvelce kendisini bana tanıttıran Tevfik Bey eliyle gitti."[14]

"16 Ekim gecesi Tevfik Bey Müşir İzzet Paşa'nın tebliğlerini hâmil olarak İstanbul'dan avdet etti. İzzet Paşa ertesi gün saat 2.30'dan sonra beni Babıâli'de görmek istiyordu. Bunun üzerine Tevfik Bey'le birlikte İstanbul'a gittim.

Babıâli'ye gelince, derhal Sadaret Dairesi'nde İzzet Paşa'nın yanına götürüldüm... Beni hararetle karşıladı ve yalnız olarak görüştük... 'Demek bize yardım etmek istiyorsunuz?' dedi. 'Bütün kalbimle,' dedim.

Paşa da bana itimadı olduğunu ve beni derhal yola çıkaracağını temin etti. Hür idim. Ve kendisi de hürriyetimi iade ettiğine memnundu. Memleketi için hiçbir şart ileri sürmedi. Yalnız şerefli şartlar elde edilmesi hususunu tamamıyla bana terk ettiğini ve bunu benden beklediğini zımnen anlattı.

İzzet Paşa, İngiltere'nin Türkiye'yi himaye etmesi halinde Osmanlı Hükümeti'nin Çanakkale Boğazı'nı açmaya hazır bulunduğunu söyledi. Harekete ne zaman hazır olabileceğimi sordu."[15]

"Derhal harekete hazır olduğumu söyledim... Saat 5.30'da Büyükada'ya dönüyorduk.

"Saat 10.30'dan sonra Büyükada'daki ikametgâhıma Rauf Bey gelerek, iki saat kadar görüştük. Bana Türkiye'nin mütareke şartlarını bildirdi:

---

14 *Ben de Yazdım*, 1., s.42, *ihtiyacı olan şey, tek bir devletin yardım ve desteğidir. Bu devlet, İngiltere olmalıdır."*

15 *Age*, s.43; General Sir Charles V. F. Townsend: Irak Seferim (Tarih-i Askerî Encümeni Tercümesi) s.474-488.

1 *Türkiye, İngiltere ile dost olmayı ve onun himayesini istiyor.*
2 *İngiltere aktif faaliyetini derhal durduracak.*
3 *Türkiye'ye siyasi, malî ve sınai bağımsızlık verilecek.*
4 *Türkiye'nin bir krizi atlatmada ihtiyacı olduğunda malî destek verilecek.*

Bu sözleriyle Padişah, aynı zamanda İzzet Paşa'nın Meclis'teki beyanatının Arabistan'a ait kısmına cevap vermek istiyordu. Çünkü kendisinin mütalâası alınmadan böyle bir beyanda bulunulmasını otoritesine tecavüz saymıştı."[16]

Ahmet İzzet Paşa Hükümeti, Mondros Mütarekesi'ni imzalamaya giden Rauf Orbay'a şu direktifi vermiştir:

"Türkiye, İngiltere ile dost olmak ve himayesini kazanmak istemektedir.

Mütareke işleri çabukluk üzerine kuruludur. Bütün bu girişimler, Orbay'a göre, son derecede büyük bir gizlilik içinde yapılıyordu. Savaştan çıkmak için yapılan bu girişimler, sanki Almanlardan bir kaçıştı ve bu kaçış durumu Osmanlı siyasetinin başoyuncularını bir 'İngiltere'ye sığınma' havasına soktuğu için pek tehlikeliydi."[17]

Amiral Webb'e göre, İzzet Paşa Hükümeti'ni izleyen Tevfik Paşa Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Paşa'nın ilk isteği, *"İngiltere tarafından yönetilmeyi dilemek olmuştur: Sultan ve geniş bir halk kitlesi adına kesinlik ve ciddiyetle garanti ederim ki, gerçekten herkesin dileği, İngiltere tarafından yönetilmekliğimizdir."*[18]

Tevfik Paşa da, Amiral de Robeck'ten İngiliz yardım ve desteğini istemiştir:

"Türkiye'nin geleceği düşünüldükçe, ihtiyacı olan şey, tek bir devletin yardım ve desteğidir. Bu devlet, İngiltere olmalıdır.

16 *Age* s.46
17 *İstanbul Hükümetleri*, s.52
18 D. Avcıoğlu, s.209

İngilizlere sığınma fikri, İstanbul Hükümetleri kadar aydınlar arasında da yaygındır. Falih Rıfkı Atay:

"*Yahya Kemal bana gelir. Ah parçalamasalar... Bâri İngiliz-ler vatanımızı toptan alsalar... Mısır gibi olsak...*" der.[19]

İngiliz himayesi görüşünü benimseyen ve bunu, bir yan kuruluşu olan *İngiliz Muhipleri Cemiyeti* ile yaymaya çalışan *Hürriyet ve İtilâf Partisi,* çok partili siyasal düzenimizin ilginç bir kuruluşudur.[20]

İzmir Valisi Rahmi Bey, İzmir'de harp esirlerine iyi muamele edildiği için Britanya Hükümeti'nden teşekkür mektubu bile almıştı.[21]

Hükümetin mütareke heyetine verdiği talimatın tam metni:

1 Boğazlar'ın istihkâmâtı Osmanlı askeri kuvvetleri tarafından muhafaza edilecektir.
Boğazlar'dan girecek olan harp gemileri iki boğaz arasında iki günden fazla kalmayarak Karadeniz ve Adalar Denizi'ne geçeceklerdir.
2 Orduda bulunan ecnebi zabitan, memleketlerine belli zamanda iade edilecek.
3 *Mütarekenin akdedildiği gündeki harp cepheleri tecavüz edilmeyecek.*
4 Karadeniz havzasında Almanların taarruz ihtimaline karşı, savunma tedbirleri almak bize aittir. Yalnız İngilizlere teftiş hakkı tanınabilir.
5 Mütarekeden sonra ticaret ve deniz taşımacılığı serbestliğini kabul ederiz.
6 Mütarekeden sonra nakdî yardımda bulunulması.

---

19 *Age* s.211; (F.R.A., Çankaya, s.203)
20 *Age* s.214
21 *Ben de Yazdım* 1. *Age* s.40

7 Millî namusu rencide edecek her nevî istek reddolunacaktır.
8 Hicaz, Asir (Arabistan'ın güneybatısında), Yemen-Suriye ve Irak'ta bulunan muhafız kıtaları en yakın İtilâf Kumanda Boğazların istihkâmatı Osmanlı askeri kuvvetleri tarafından muhafaza edilecektir.
9 Hükümet idaresine hiçbir surette müdahale edilmeyecek. *Memleketin hiçbir noktasına askerî kuvvet çıkarılmayacak* (kuvve-i askeriye ihraç olunmayacak).

Buna göre Alman ve Avusturya-Macar resmî kişilerinin ülkeden ayrılması için en az 2 ay süre verilecek, bu uyrukluktaki özel kişilerin geri gönderilmesi ise kabul olunmayacaktı, çünkü Almanya ve Avusturya-Macaristan'da çoğu öğrenci olan, belki 15-20 bini geçen Osmanlı vatandaşı vardı. Bunların "şu sırada" dönmeleri kesinlikle kabil değildi.[22]

Townshend, Talat kabinesinin düştüğünü öğrenince, 17 Ekim'de yeni Sadrazam ile görüşmek üzere, İngiltere'nin isteyebileceği barış koşulları konusunda hazırladığı bir dosya ile Babıâli'ye gitti.[23]

İzzet Paşa Sadrazam oldu. İsmet Bey Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na, Rauf Bey Bahriye Nâzırlığı'na, Fethi Bey de Dahiliye Nâzırlığı'na getirildi.

İngiltere Townshend'i çağırarak askeri harekâtı derhal durdurursa, Türkiye şu sırada Müttefikler'in elinde olan bütün Arap eyaletlerine muhtarlık vermeye hazırdı. Yalnız işgal altında olan başka topraklarda, memleketin geri kalan kısmında Türklerin siyasal bağımsızlığı tanınmalıydı.[24]

---

22 *İstanbul Hükümetleri*, s.56; Bayur, "...Orbay Anılarında bu yönergeleri yazmaz," diyor. Bunu anlamak zor değil, zira ortaya çıkan Mütareke yönergelere hiç uymuyordu. *Türk İnkılâbı Tarihi*, s.741

23 *Barışa Son Veren Barış* s.367

24 Kinross, s.206-207

Townshend Londra'ya, *yeni Sadrazam'ın, kendisi tarafından İstanbul'da hazırlanan taslak çerçevesinde barış yapmaya hazır olduğunu* bildirdi.

Hepsinin de üstünde, Babıâli'nin diğer İtilaf Devletleri ile değil, *sadece İngiltere ile uzlaşmak istediğini* söylemişti.[25]

Townshend, Londra'ya, kendi hazırladığı ateşkes anlaşması esas alınarak müzakerenin yapılacağını ve Babıâli'nin de sadece İngiltere ile uzlaşmak istediğini bildirdiği için, Calthorpe karşısına nasıl bir heyet geleceğini önceden kestirmiş bulunuyordu.

Townshend, Rauf Bey'in[26] Baş Murahhas olmasının uygun olacağını bildirmişti.[27]

Mütareke ile ilgili önemli bir olay, Vahdettin'in baş murahhas olarak Damat Ferit Paşa'yı göndermek istemesidir.

Sonuç olarak ancak Vükela Meclisi'nin kesin direnişi ve bunun üzerine İzzet'in istifa edeceğini bildirmesi sayesinde, Ferit Paşa'nın Mondros'a gitmesi önlenebilmiştir.[28]

İngiliz kabinesi, Calthorpe'a, Çanakkale tabyalarının teslimini ve Boğazlar'dan geçişi içermeyen bir teklifi kabul etmemesini de bildirmişti. Kabine ayrıca, 24 maddenin diğerlerinin kabulünü de talep etmesi ama Türkler kabul etmedikleri takdirde üzerinde fazla durmaması talimatını vermişti.[29]

---

25 *Barışa Son Veren Barış*,.s.368

26 RAUF BEY, Dz.Üstğm. Erberk İNAM, T.C.Genkur.Bşk. D.K.K.,Deniz Basımevi, İstanbul, 1965, s.93:
"Rauf Bey, Sultan Osman zırhlısının teslim alınması için İngiltere'ye gönderildiğinde, İngiltere'nin parlâmenter sistemini tetkik etmiş, parlâmento toplantılarını dinlemiş ve oradaki Liberal Klübe girmişti."

27 *İstanbul Hükümetleri*, s.53

28 *Age*, s.54

29 *Barışa Son Veren Barış*, *Age*, s.369

Rauf'un Townshend'e, Alınanların, Türkiye'de iç savaşı kışkırtıp asker ve gemileriyle bölgeye egemen olmak istediklerini, hükümetin buna karşı Karadeniz Boğazı'nı onlara kapamak için gizli tedbirler düşündüğünü söylemesi, İngiliz donanmasının yardımını isteyebileceği izlenimini vermişti. Ayrıca Rauf, Suriye Cephesi'ndeki Osmanlı Ordusu'nun durumunu olduğundan daha kötü göstermişti.[30]

Calthorpe, Osmanlı heyetine, bölgedeki kıdemli Fransız deniz subayı Tümamiral Jean F.C. Amet'nin, ülkesinin de görüşmelerde bulunmasını isteyen mektubunu gösterdi. Osmanlı delegeleri kendilerine Fransızlarla değil, sadece İngilizlerle konuşmak için yetki verildiğini bildirdiler. Amiral, Amet'yi, *Agamemnon*'a davet etmeyi reddetti.[31]

Amiral Calthorpe, Fransız amiralinden almış olduğu gizli bir mektubu gösterdi ve bu mektupta Fransızların dahi müzakerelere iştiraki teklif ettiklerini ve Fransız Bahriye Nezareti'nden talimat almadıkça kat'î bir karar veremeyeceklerini bildirdiklerini beyan etti.[32]

Rauf Bey, cevaben Osmanlı delegasyonunun talimatlarına nazaran yalnız kendisiyle müzakereye yetkili olduğunu söyledi. Amiral de Müttefikler'in müzakerelere iştirakini mahzurlu göstererek müzakerelerin hızlandırılması lüzumunu anlattı.[33]

Mütarekenın şartları 'War Office' ve 'Admiralty' tarafından saptanıp, 3 Ekim'de kabine önüne gelmişti.[34] Bundan sonra Versailles'da 6-8 Ekim arasında görüşülüp, 22 Ekim'de İngiliz kabinesince Amiral Calthorpe'a gönderildi.[35]

---

30 *İstanbul Hükümetleri*, s.57
31 *Barışa Son Veren Barış*, *Age* s.370
32 *İstanbul Hükümetleri*, s.57
33 *Age* s.57
34 *Age*. s.57; Aynı gün, 3 Ekim 1918, İzzet Paşa – Towshend'ın Tarabya görüşmesi, yapılır.
35 *Age* s.57

Mütareke şartlarıyla birlikte gönderilen yazıda şöyle deniyordu: "*Fakat kanımızca ilk dört şart o denli üstün önemdedir ve tam olarak uygulandığında bizi ister istemez duruma öyle egemen kılacaktır ki, kalan bütün diğerleri ya da herhangi biri üzerinde ısrar etmek, hatta kalan 20 maddeden belirli birini ileri sürmek, sizce, hayatî dört maddeyi derhal elde etmekteki başarımızı tehlikeye sokabilecekse, bunları elde etmeyi ve çabuk elde etmeyi böyle bir tehlikeye sokmak istemiyoruz.*"[36]

İlk göze çarpan husus gösterilen aceledir. İtilâf Devletleri'ni duruma egemen kılacak olan ilk dört maddeye gelince, bunların ilk 3 maddesi Boğazlar'ın bu devletlere açılması ile ilgilidir. İtilâf devletlerine ait savaş esirleri ve Ermeni esir mahpuslarıyla ilgili 4. maddenin önemiyse, İngiliz iç siyaseti açısındandır.[37]

Reşat Hikmet Bey'in, Hükümet'in bu hususta ısrar ettiğini söylemesi üzerine Amiral Calthorpe: "*Böyle giderse katiyen müzakereyi sona erdiremeyeceksiniz. Tâbiri mazur görünüz, bu hususta haksızsınız, zira maddede İstanbul kelimesi zikredilmemiştir ki çıkarılsın, ya müzakereyi imza etmek veyahut müzakereleri kesmek lâzımdır... Sizin geniş yetkiniz vardır. Mütareke'yi müzakere ediniz, eğer yetkiniz yoksa niçin buraya geldiniz?*" dedi.[38]

Reşat Hikmet Bey, durumu Babıâli'ye yazacağından saat dokuza kadar beklenilmesini rica etti. Amiral, "Saat dokuza kadar yedinci madde hakkında cevap almazsanız mesuliyeti üzerinize alarak imza etmelisiniz," dedi.[39]

Amiral Calthorpe, Mütareke'nin imzalanması için birçok kez ısrar ettikten sonra nihayet o akşam saat 9'da, ya imza

---

36 Gwynne Dyer, "The Turkish Armistice of 1918: 2-A lost Opportunity: The Armistice Negotiations of Moundros, Middle Eastern Studies, c.VIII, Ekim 1972, NO.3, s.323

37 *İstanbul Hükümetleri*, s.58

38 S. Selek, s.70

39 *Age*, s.70

veya reddedilmek üzere sözlü bir ultimatom vermişti.[40]

İstanbul'dan cevap gelmemiş ve verilen zamanın bitmesi yaklaşmıştı. Nihayet Rauf Bey, mesuliyeti üzerine alarak imzalamaya karar verdi ve arkadaşlarının muvafakatini aldı. Bu karar üzerine iki delegasyonun toplanması kararlaştırıldı.[41]

Verilen müddetin nihayete ermesi üzerine yedinci maddenin kabulüne muvafakat ettikleri Osmanlı delegeleri tarafından ifade edilmekle, Amiral Calthorpe Mütareke maddelerini son defa olarak bir kere daha okumaya başladı.[42]

Amiral Calthorpe, İstanbul meselesini hükümetine açıklayacağını ifade etti ve Osmanlı Hükümeti'nin güvenliği ve Müttefikler tebaasının can ve malını muhafazaya muktedir oldukça, İstanbul'un katiyen işgal edilmeyeceğine dair hükümetine yazacağı fıkrayı okudu.[43]

Bundan sonra on altıncı maddeye kadar okudu ve Osmanlı delegasyonu tarafından kabul edildi.

Amiral Calthorpe, yirmi dördüncü maddenin aşağıdaki değişik şeklini okudu:

"*Altı Ermeni vilayetinde karışıklık çıktığı zaman adı geçen vilâyetlerin İtilâf kuvvetleri tarafından işgali hakkının muhafaza edilmesi.*"[44]

Sadullah Bey, işbu maddenin hiç olmazsa gizli tutulmasını rica etti...

Amiral Calthorpe, bunun gizli tutulmasını hükümetine arz edeceğini bildirdi. Bu suretle yirmi dördüncü madde kabul olundu.

Amiral Calthorpe, 31 Ekim 1918'de mahalli saat ile öğle vaktinden itibaren derhal çarpışmanın tatil edileceğini söyledi.[45]

---

40 *Age* s.79
41 S. Selek, *Age*, s.79
42 *Age* s.80
43 *Age* s.80
44 *Age* s.81
45 *Age* s.81

Baş delegemiz, 30 Ekim 1918 tarihli bir telgrafla İstanbul'dan imza için salâhiyet istedi.[46]

"Bu akşam nihayet saat yirmi birde ya imza etmeye veya avdete mecburuz. Arzu buyurulan tâdilat kabil değildir. Tam salâhiyet verilmesi reyinize bağlıdır."[47]

Sadrazam'ın bu telgrafa cevabı yetişmedi.

Osmanlı Devleti'nin Ekim 1918 sonlarındaki askeri durumu, Türk milletini bir mütarekeyi kayıtsız şartsız kabule zorlayacak kadar da ümitsiz sayılamazdı. Gerçekte, Mondros Mütarekesi'ni kabul etmekle, memleketin kayıtsız ve şartsız teslimini de kabul etmiş ve İtilaf Devletleri'nin esasen bilinen Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki emel ve tasarılarının bir an evvel tahakkukuna muzahir olmuş olmuyor muyduk?[48]

Osmanlı delegeleri bu ciddî durumu İstanbul'a bildirdiler. 29 Ekim'de onlara İstanbul'dan 11 maddelik bir "talimat" gönderildi.

İstihkâmların işgalinde İtalyan ve özellikle Yunan askerinin bulundurulmaması,

Bu işgallerde, İngiliz ve Fransızlarla birlikte askerlerimizin de bulunması,

İstanbul'un Mütareke'nin 7. maddesi dışında bırakılması,

Yunan gemilerinin limanlarımızdan faydalandırılmaması,

Toros tünellerinin işgal edilmemesi gibi hususlar bunların en önemlileri idi.

Bunların hemen hemen hiç birisi kabul olunmadı.

30 Ekim günü yapılan müzakereler sırasında, o gün akşam saat 9'a kadar mütarekenin ya imza veya reddedilmesi istenmişti.[49]

---

46 *Age*, s.82
47 *Age* s.82
48 T.Bıyıklıoğlu, s.49
49 Tansel, s.32

Osmanlı delegeleri İstanbul'dan yeni direktifler beklemekte idiler. Calthorpe'un "şifahi ultimatomu" karşısında, Osmanlı delegeleri, mütârekenin reddi veya tasdiki hususunda, İstanbul'dan gönderilecek cevabı beklemeden Mütarekeyi imzaladılar. Mütarekeyi, İtilâf Devletleri adına İngiliz Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe, Osmanlılar adına da Rauf, Reşat Hikmet ve Sadullah Beyler imzaladılar.[50] Aynı gün ikinci telgraf çekildi. Bunda baş delegemiz şöyle diyordu:

"*İleride telafisi kabil olmayacak sonuçlara meydan verilmemesi için hakkımızdaki faydalı hususları da sağlamak suretiyle Mütareke'yi bu gece saat yirmi ikide imzaladık.*"[51]

Kablo gemisine giden heyetten haber gelip gelmediği anlaşılmadan, gemiye dönmüş oldukları görülüyor. Rauf Bey, özgün taslağında pek az değişiklik olan ateşkes anlaşmasını 30 Ekim'de imzaladı.[52]

Tutanaklar, mütareke heyetine kâtip olarak katılan Âli Türkgeldi tarafından tutulmuştur.[53]

Adına istenildiği kadar mütareke denilsin, bu mütareke değil, ülkenin kayıtsız ve şartsız olarak İngilizlere teslimi demekti. İngilizler, Anadolu'nun petrol yataklarını aldıktan başka Anadolu'ya verilecek yeni biçimi, geri dönülmesi mümkün olmayan bir atılımla, paşaların eliyle biçimliyorlardı.

Delegeler, İzmir'e dönüşlerinde Sadrazam Müşir Ahmet İzzet Paşa'nın muvafakat cevabını buldular.[54]

Bahriye Nâzırı Rauf Bey'in Mondros Mütarekesi'ni imzalayıp İstanbul'a döndüklerinde gazetecilere vermiş olduğu

50 *Age* s.32
51 S. Selek, *Age* s.83
52 *Barışa Son Veren Barış*, *Age* s.371
53 R. Orbay'ın Hatıraları, 2., s.51
54 S. Selek, *Age* s.83

demeç (Yeni Gün ve Tasvir-i Efkâr gazeteleri, 2 Teşrinisani, 1334 (2 Kasım 1918):

"...Sizi temin ederim ki İstanbulumuza bir tek düşman askeri çıkmayacaktır...

...Batum ve Kars da şimdilik tahliye edilmeyecektir. Size tekrar ediyorum ki İngilizler bize fevkalâde bir hüsnü muamele ibraz eylemişlerdir. O kadar ki askerimizin ne miktarının terhisi lazım geleceğinin tayini hakkını bize terk eylemişlerdir...

...Yalnız şurası mühimdir ki memleketimizde asayişi muhafaza etmeliyiz. Aksi takdirde her şeyi kaybetmek tehlikesi vardır."[55]

Rauf Orbay anılarında şöyle der:

"Mütarekede ağır hükümler var. Bunlara razı oluşumuzun başlıca nedeni, İngilizlerin durumu kavrayarak millî onurumuzu incitmekten çekineceklerine dair Calthorpe'un centilmence ve askerce verdiği garantidir. Esasen mütareke hükümlerini uygulamayla da kendisi görevlendirilmiş olduğuna göre, uygulamada bütün maddelerin ruhuna uygun biçimde davranacağı hakkındaki sözleri bizi ayrıca rahatlatmıştır."[56]

İngiltere'nin incitilmiş olan sömürgeci duygularının tatmini ve imparatorluğunda estirdiği etkili gözdağı havasının yeniden kurulabilmesi için Türkiye'nin örnek olması, yani ezici bir biçimde cezalandırılması gerekiyordu.[57]

Times'ın savaş muhabiri ise Mondros sonrası düzenini tasvir ederken:

"Arabistan'ın Osmanlı Devleti'nde kırılmış olan umutların ilerici mirasçısı,

---

55 *Ben de Yazdım*,1., s.96-97 dip not.
56 Avcıoğlu, *Age* s.229
57 *İstanbul Hükümetleri*, s.24

Filistin'in Mısır'ın koruyucu bir kalesi ve Doğu'yu 'mayalandıracak' bir uygarlığın yurdu,

Bağımsız Ermenistan'ın Doğu'nun kuzey kapılarına bekçi olacağını ve böylelikle İskenderun'u elinde tutan devletle birlikte Doğu'nun kuzey ve güney kapılarının Türk ellerinden çıkıp dost ellerine geçeceğini anlatıyordu."[58]

Mütarekenin imzasından sonra Rauf'un verdiği demeç ilginçtir:

"Mütarekeyi imzaya giderken bugünkü gibi sevinçle döneceğimi tahmin etmiyordum. Müzakereler sırasında İngilizler çok açık kalpli ve samimî hareket ettiler. Bu mütareke ile devletimizin istiklâli, saltanatımızın hukuku temadiyle kurtarılmıştır. Bu mütareke galip ile mağlûp arasında yapılmış bir mütareke değil, savaş halinden çıkmak isteyen denk iki kuvvetin aralarındaki düşmanlığı durdurmaları hali gibi bir şeydir," demiş ve İngilizlerin Osmanlıları yaşatma fikrinde olduklarına inandığını, İstanbul'a tek bir düşman askerinin çıkmayacağını, Adana'nın işgal edilmeyeceğini sözlerine eklemişti.[59]

Durumdan çok memnun olduğu anlaşılan İzzet Paşa, daha sonra Amiral Calthorpe'a da bir telgraf göndererek Türk delegelerine gösterdiği ilgiden memnunluğunu bildiriyor, ileride kurulacak dostça "münasebetleri ve âhengi bir daha hiçbir olayın bozmamasını" Allah'tan "niyaz" ediyordu.[60]

İngiliz Hükümeti tarafından Amiral Calthorpe'a gönderilen "Majeste Hükümeti'nin Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barış hakkındaki düşünceleri sert ve kesindir," şeklindeki direktifinin, imzalanan mütarekenamenin, gelecekte imzalanacak barışa da gönderme olduğu anlaşılıyordu.

---

58 *Age*, s.26
59 *Age*, s.33; Yenigün Gazetesi, 2 Kasım 1918.
60 *Age*, s.35

Hükümet programı, Mütareke imzalandıktan sonra, 1 Kasım 1918'de Meclis'te oylanacaktı. İşin garip tarafı, Hükümet içinde bile Mütareke'ye "hayır" diyen Bakanlar'ın olmasıydı. Bunların başında, Sevr Antlaşması'nı imzalayan, dönemin Milli Eğitim Bakanı Rıza Tevfik bulunuyordu. Meclis'te "*Söylenmeyecek sözler sarf ile bu mütareke değil, bilâ-kayd ü şart teslimdir,*"[61] diyordu. Hükümet içinde anlaşma ile ilgili mutabakat bulunmadığı gibi, Hükümet de güvenoyu almış değildi. Hükümet adına Mütareke, güvenoyu almamış bir Hükümet tarafından imzalanıyordu. Olay, Meclis önüne tam bir emr-i vaki olarak gelmişti. "İstanbul'dan şu emri aldım:

...mütareke şartları aşağıda bildirilmiştir. Her ordunun kendine ait hususatı derhal tatbiki lazımdır," Sadrazam ve Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye Reisi İzzet."[62]

"Mütarekenameyi baştan nihayete kadar tetkik ettikten sonra bende hasıl olan kanaat şu idi:

Devlet-i Alîye-i Osmaniye bu mütarekename ile kendini kayıtsız şartsız düşmanlara teslim etmeye razı olmuştur. Yalnız razı olmuş değil, düşmanların memleketi istilâsı için ona yardımını da vaat etmiştir."[63]

3 Kasım 1918'den 8 Kasım 1918'e kadarki süre içerisinde, Mustafa Kemal ile İzzet Paşa arasında telgraflaşmalar oldu. Bu haberleşmelerde İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'dan Mütarekenamenin derhal uygulanmasını istiyor, muhatabı da Mütarekename'de sözü edilen yerlerin sınırlarının tam çizilmemiş olduğunu hatırlatıyor, Mütarekename'nin özüne ait bir karşı çıkış maddesi bulunmuyordu. Mustafa Kemal,

---

61 *Mondros'tan Mudanya'ya* Kadar, I., Dr.Selâhattin Tansel, s.51, İbnül Emin Kemal İnal, s.1719

62 Atatürk'ün Hatıraları, 1914-1919, Falih Rıfkı Atay,Türkiye İş Bankası, Ankara, 1965, s.76

63 *Age*, s.78

İzzet Paşa'ya yazdığı 8 Kasım 1918 tarihli yazısında: "*Şayet Hükümet-i Seniyyece İngilizlerle ciddiyet ve samimiyetine itimat olunabilecek bir ittifak-ı hafi* (gizli) *yapılmış ve yapılması ihtimali kavi* (kuvvetli) *derecesinde bulunmuş ise bu hususun meçhulümüz kalması bittabî yanlış muhakemata sevk edebileceğinden, mümkünse bu bapta imâen olsun tenvir edilmekliği istirham ederim...*" cümlesinden, Mütarekename'nin ancak İngilizlerle yapılacak bir gizli anlaşma ile İngilizlerin her istediğinin yerine getirilebileceği anlamı çıkarılıyordu.

İMZALANAN MÜTAREKE METNİ:

1 Karadeniz'e geçişin güvenlik altına alınması için *Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarının müttefikler tarafından işgali.*
2 Osmanlı karasularındaki bütün torpido yerlerinin kaldırılmasına yardım edilecek.
3 Bütün torpido yerleri hakkında bilgi verilecek.
4 İtilâf Hükümetlerine mensup harp esirleri ile Ermeni esirleri ve tutukluları İstanbul'da toplanacak İtilâf Hükümetlerine teslim edilecektir.
5 Hudutların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli görülen askerî kuvvetten fazlası terhis edilecek.
6 Osmanlı karasularında güvenlik için kullanılacak küçük gemiler hariç olmak üzere bütün harp gemileri teslim olunup Osmanlı limanlarında mevkuf (tutuklu) bulundurulacaktır.
7 *Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek bir durum olduğunda herhangi bir strateji noktasını işgal hakkına sahip olacaklardır.*
8 Bütün liman ve demir yerlerinden İtilâf gemileri tarafından istifade edilmesi.
9 İtilâf Devletleri, Osmanlı tersane ve limanlarındaki bütün gemi tamir vasıtalarını kullanacaklardır.

10 Toros tünellerinin Müttefikler tarafından işgali.

11 İran'ın kuzeybatı kısmındaki Osmanlı kuvvetlerinin derhal harpten önceki hudut gerisine çekilmesi. (*Güney Kafkasya'da bulunan Türk birliklerine buraları boşaltması emri verilecek, yerlerine İtilaf Devletleri'nin birlikleri alınabilecektir.*"[64]

12 Hükümet muhaberatı müstesna olmak üzere telsiz-telgraf kablolarının İtilâf memurları tarafından denetlenmesi.

13 Denizciliğe, askerliğe ve ticarete ait maddelerin tahrip olunmasının önlenmesi.

14 Memleketin ihtiyacı karşılandıktan sonra artan kömür, akaryakıt ve deniz levazımatının Türkiye kaynaklarından satın alınması için kolaylık gösterilmesi. Bunların hiçbiri ihraç olunmayacaktır.

15 Bütün demiryollarına İtilâf denetleme subayları memur edilecektir. Osmanlı Hükümeti Batum'un[65] işgaline itiraz

---

64 Clair Price, s.105

65 Evliye-i Selâse (Üç Liva-Batum, Kars ve Ardahan'dan 11 Eylül 1918 tarihli bir kanunla Batum Vilâyeti teşkil olunmuş idi. Vilâyet, Kars ve Batum livalarından ibaretti. Elviye-i Selâse (Üç Vilayet)
Kars, Ardahan ve Batum sancaklarına verilen ad. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonunda yapılan Ayastefanos Antlaşması ve Berlin Kongresi uyarınca, Elviye-i Selâse, savaş tazminatı karşılığı olarak, Çarlık Rusya'sına verildi. Ruslar, Osmanlı Devleti'nden, Türk ordusu'nun Kafkaslar'da yaptığı zarar, savaş masrafları, Rus demiryollarına, ticaret ve ihracatına, Rusya'nın güney kıyılarına yapılan zarar ve Türkiye'deki Çarlık Ruslarının uğradığı ziyana karşılık olmak üzere, 1 410 000 000 Ruble (245 000 000 Osmanlı altını) istediler. Çarlık Rusya'sının, para tazminatının toprak parçasıyla ödenmesi isteğini, Osmanlı Devletinin de olumlu karşılaması sonucunda, Dobruca'da Tulça sancağı, yani Süne, İshakçı, Mecidiye, Maçin, Babadağ, Hırsova, Köstence kazaları, Tuna adaları, Kuzeydoğu Anadolu'da Kars, Ardahan ve Bayazıt, Rusya'ya bırakıldı. Ancak, verilen topraklar, istenen savaş tazminatının hepsini karşılayamadı, Osmanlı Devleti, Rusya'ya 310 milyon Ruble borçlu kaldı. Yine antlaşmaya göre, Rusya'ya verilen topraklardaki halkın, mallarını satma hakkı serbest bırakılmakta, üç yıl içinde göç etmeyenlerin Rus uyruğuna girmiş olacakları belirtilmekteydi. Berlin Konferansı'nda, İngiltere-Rusya ve

etmeyecektir. (*Türkiye, Bakü'nün Müttefikler tarafından işgal edilmesine karşı koymayacaktır.*)[66]

1 Karadeniz'e geçişin güvenlik altına alınması için *Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarının müttefikler tarafından işgali.*

2 Trablus ve Bingazi'de bulunan Osmanlı subayları en yakın İtalyan muhafaza kıtalarına teslim olacaktır.

3 Mısrata (Libya'da) da dâhil olduğu halde Trablus ve Bingazi'de işgal edilen limanların en yakın İtilâf muhafaza kıtalarına teslimi.

4 Alman, Avusturya deniz, kara ve sivil memurlarının ve tebaasının bir ay içinde Osmanlı memleketini terk etmeleri.

5 5. madde gereğince terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerine ait teçhizat, silahlar, cephane ve nakil vasıtalarının kullanılmasına dair verilecek talimata uyulacaktır.

İngiltere-Türkiye itilâfnamelerine uygun bir değişiklik yapıldı. Eleşkirt vadisiyle Bayazıt, Osmanlılara geri verildi. I. Dünya Savaşı'nda Rusya'nın yenilgiyi kabul etmesinden sonra imzalanan BrestLitovsk Antlaşması'na göre, Elviye-i Selâse'nin plebisit sonucu Osmanlı Devletine bağlanması hakkı tanındı. "Brest-Litovsk" barış sözleşmesine dayanılarak 14 Temmuz 1918 tarihinde plebisit yapılmış, oylama üç livanın da Türkiye'ye katılması sonucunu vermişti. Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.42

Ancak, Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918), Osmanlı Devletinin, bu sancakları altı hafta içinde boşaltması mecburiyetini koyuyordu. Elviye-i Selâse'nin, bu sefer İngilizlerin de desteklediği Gürcüler ile Ermenilere verilmesi öngörüldü. Ancak, yerli halk silahlanarak, Ermeni ve Gürcü kuvvetlerine karşı direnişe geçti. Millî Türk hükümeti, ilk askerî ve siyasî zaferini, Kars, Ardahan sancaklarını, Aras'ın doğusundaki Sürmeli (Iğdır, Kulp, Tuzluca) ve Batum sancağının güney topraklarını (Artvin) işgalden kurtarmak suretiyle sağladı. Batum, Acarlar ülkesi, Çürüksu, bağımsız bir cumhuriyet olan Gürcistan'a bağlandı. Bu değişiklikler, Kars (1920) ve Moskova (1921) antlaşmalarıyla gerçekleşerek resmiyet kazandı.

Fakat Mondros mütarekesinin 11. maddesi gereğince Türk ordusu, kan dökerek kurtardığı bu memleket parçasını boşaltmaya mecbur tutulmuş ve Kars Livası Ermenilerin eline geçmiş bulunuyordu.

66 Clair Price, s.106

6 İtilâf Devletleri'nin menfaatlerini korumak için İaşe Nezareti'nde İtilâf mümessilleri bulundurulacak.

7 *Osmanlı harp esirleri İtilaf Devletleri nezdinde muhafaza edilecektir. Sivil harp esirleri ile askerlik yaşları dışında olanların bırakılması nazar-ı dikkate alınacaktır.*

8 Osmanlı Hükümeti merkezî hükümetlerle (Almanya vb.) bütün ilgilerini kesecektir.

9 Vilâyet-i Sitte'de[67] karışıklık çıkması halinde bu vilayetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilâf devletleri muhafaza eder.

10 Müttefiklerle Osmanlı Hükümeti arasında muhasemat, 1918 Senesi Ekimi'nin Otuz Birinci günü tatil edilecektir.[68]

Mütarekenin en önemli maddesi 7. Madde idi.

"*Müttefikler, emniyetlerini tehdit edecek durumun ortaya çıkmasında herhangi askerî sevk ve idare noktasını işgal hakkına sahip olacaktır,*" şeklinde değişmesine muvafakat ettiler.[69]

Rauf Bey, yedinci maddeyi İstanbul istisna edilmek suretiyle kabul ettiğini bildirdi. Amiral cevaben, ahaliyi tahrik etmemek için elden geleni yapacaklarını ve İzmir'e ya da İstanbul'a Yunan gemileri gönderilmeyeceği zannında bulunduğunu ve maddeye "İstanbul işgal edilmeyecektir" diye bir fıkra ilavesi lazım gelirse bunu hükümetine yazmaya mecbur olup o da müttefiklerine soracağı cihetle Mütareke müzakerelerinin haftalarca sürüp gideceğini bildirdi.[70]

---

67 6 vilâyet: Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Sivas.

68 S. Selek, I., s.33-35; Mütareke metni elimize, Sayın Selek'in özet maddeleri ile geçmiştir. Sayın Tansel'in kitaplarında '*Mondros'tan Mudanya'ya* Kadar' özet bile verilmemiştir. Andlaşma metninin, Türkçe'de yazılı olmayan bazı deyimlerini Clair Price'ın 1923'te bastırdığı kitabından aldık.

69 *Ben de Yazdım*, 1., s.67

70 *Ben de Yazdım*, 1., *Age*, s.69

Mondros'un 7. maddesi, "*Müttefikler, güvenliklerini tehlikede gördüğü an, ülkenin stratejik noktalarını işgal etme hakkına sahip olacaklardır,*" hükmünü getiriyor.[71]

Mondros'un 15. maddesine göre de, "*Trans-Kafkasya'da Türk birliklerinin kontrolünde olan demiryollarına, Müttefik kuvvetler yetkilileri yerleşecek. Bu maddeye Müttefik işgalinde bulunan Batum dâhildir. Türkiye, Bakü'nün Müttefikler tarafından işgal edilmesine karşı koymayacaktır.*

Türkiye ile Müttefikler arasındaki düşmanlığa, 31 Ekim 1918 öğle saati itibariyle son verilecek."[72]

Mütareke ile Osmanlı ordusu, Bakü dâhil olmak üzere, Kafkasya'da kazanılmış olan yerlerden vazgeçiyor, bu yerlere müttefik güçlerin yerleşmesine muvafakat ediyordu. Bu hali ile Mütareke, bir "ateşkes" olmanın ötesinde, sınır düzenleyici bir hal alıyordu. Mütareke heyetinin kazanılmış hakların saptanmasını talep etmeyip, Kafkas Bölgesi'ndeki petrol yataklarından ve 16 Eylül'de aldığı Bakü'den vazgeçmesi, aklın alamayacağı garipliklerdendir. Daha doğrusu Mütareke, Almanlardan ve Fransızlardan habersiz, İngiliz'in istediği biçimde imzalanmıştır. Bu bakımdan Mondros Mütarekesi'ne, savaş sonrası taraflarca yapılan 'ateşkes' antlaşması değil, İngiliz-Osmanlı ikili 'Özel Anlaşması' demek daha doğru olur. Bu anlaşma ile Osmanlı'nın kaderi, İngiliz'in eline bırakılmış oluyordu.

Osmanlılar lehine tek bir hükmü bulunmayan bu Mütareke'nin özellikle 7. ve 24. maddelerinin korkunçluğunu anlamalarına imkân bırakmamıştır. Halbuki bunlardan birisi İtilâf Devletleri'ne Türkiye'de lüzum gördükleri "sevkü'l-ceyş" (askeri birliklerin sevkini idare etmek) nok-

71 Clair Price, Rebirth of Turkey, New York 1923, s.128
72 C. Price, *Age*, s.106

talarını işgal etme hakkını veriyor. Öteki de, bir karışıklık çıktığında Doğu Anadolu'nun aynı devletler tarafından işgal edilebileceğini hükme bağlıyordu. Mütarekenamenin İngilizce metnindeki 24. maddesinde ayrıca *"in the six Armenian vilâyets"* (altı Ermeni vilâyetinde) diye bir ifade de vardı[73]. Bundan anlaşıldığına göre daha şimdiden Anadolu'nun doğusundaki bir kısım topraklar bir Ermeni memleketi olarak kabul olunuyordu.[74]

Fritz Rössler'e göre de, bu mütareke ile Türkiye'nin yıkılış antlaşması imzalanmış oluyordu.[75]

Kaldı ki müzakerelere başlandığı sıralarda Osmanlı orduları, sanıldığı gibi büsbütün güçsüz değildi.[76]

Sadrazam ve "Erkân-ı Harbiye Reisi" Ahmet İzzet Paşa, Mütarekenin imzalandığını Osmanlı ordularına 31 Ekim 1918 saat 18'de aşağıdaki telgrafla bildirdi:

"Bugün 31 Ekim 1918 öğleden muteber olmak üzere, Düvel-i İtilâfiyye ile mütareke akdeyledik... Mütareke şerâitine suret-i kat'iyyede riayet olunması... lazımdır. Tafsilat ayrıca bildirilecektir."[77]

6. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa, Mütarekenin imzalandığını haber alır almaz, İngiliz Generali Marshall'a bir mektup gönderdi. 1 Kasım 1918 tarihini taşıyan bu mektupta o, *"iki muhârib ordunun bulundukları mahaller arasındaki"* bölgenin tarafsız bölge sayılmasını istiyordu.[78]

Bu mektubun yazıldığı tarihte İngiliz kuvvetleri henüz Musul'un 60 km. güneyindeydiler.[79]

---

73 Hakkı Güvendik, İstiklâl Harbi Notları. Türk Silâhlı Kuvvetleri Ma'lûller Dergisi. Sayı,52, Ankara, 1964.s.49. Altı Ermeni vilâyeti deyimiyle kasdedilen yerler Erzurum, Bitlis, Harput, Sivas ve Diyarbakır illeridir.

74 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.38

75 *Age*, s.38; C. Bayar,I., s.98

76 *Age*, s.38; Türk İstiklal Harbi, I.,s.49

77 *Age*, s.39; Türk İstiklal Harbi.s.39

78 *Age*, s.39; Türkgeldi s.103

79 *Age*, s.39; Kinross, I.,s.215

General Marshall, Mütareke hükümlerine aykırı olarak İngiliz birliklerine, 1 Kasım 1918'de Musul'u işgal etmeleri için gerekli emri vermişti. Bu bölgedeki İngiliz süvari tümeni komutanı General Cassel, 2 Kasım 1918'de 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'ya bir mektup göndererek, o gün saat 12'den itibaren Musul'u işgal edeceğini, kan dökülmesine meydan verilmemek için Türk kuvvetlerinin Musul'dan beş mil geri çekilmesini, ancak Araplar tarafından çıkarılması ihtimali olan karışıklıkları önlemek üzere Musul'da bir Türk garnizonunun bırakılabileceğini bildirdi.[80]

Savaştan sonra ise bütün takım İngiliz taraftarıydı. Yalnız İngiliz yanlısı olmak yetmiyor, İngiliz'in Osmanlı'ya vereceği yeni biçime "evet" demesi ve bunu yapacak "yeteneğe" sahip olması gerekiyordu. Mondros'tan sonra kayıtsız ve şartsız teslim olunan Osmanlı devlet sisteminde İngilizlerin onayı olmadan bir yapılanma içine girmek imkansızdı. Ne yapılacaksa İngiliz'le birlikte, onun istediği biçimde yapılacaktı.

General Marshall, 2 Kasım 1918'de Ali İhsan Paşa'ya gönderdiği cevabında, Mütarekenin 24. Maddesine göre çarpışmanın durdurulması hususunu tam vaktinde ordusuna bildirdiğini, fakat 7. madde gereğince Musul'u işgal etme hakkına sahip olduğundan askerlerine bu hususta gerekli emri vermiş bulunduğunu, bundan başka yine Mütarekenin 16. maddesine uyularak Irak'ta bulunan bütün Türk garnizonlarının, yakınlarında bulunan müttefik komutanına teslim olmaları lazım geldiğini söylüyor ve Türk kuvvetlerinin bu mektupta belirtilmiş olan Irak sınırına kadar (1917 Ekimi'nde Berlin'de yayınlanmış olan Alman askerî raporundaki sınır) çekilmesini istiyordu.[81]

---

80 *Age*, s.40; Türk İstiklal Harbi, I.,s.80

81 *Mondros'tan Mudanya'ya*, *Age* s.40

Musul'un işgal edileceğine dair bir kayıt bulunmadığını, Mütarekenin 7. maddesinin uygulanması için ortada bir sebep olmadığını ve Irak sınırlarını gösteren haritanın da resmî ve ilmî bir değer taşımadığını iddia etti.[82] Buna karşılık Marshall, Musul Vilayeti'nin baştanbaşa işgal edilmesini İngiltere Harbiye Nezâreti'nin emrettiğini, Türk ordusu geri çekilmediği takdirde vuruşulacağını bildirdi.[83]

Ali İhsan Paşa durumu İstanbul'a bildirdi. İzzet Paşa'nın cevabında, "*İngiliz hükümeti isterse bütün memleketi sulh zamanında da işgal edebilir. Çünkü karşı koyacak hiçbir kuvvetimiz yoktur. Fakat bir İngiliz subayının ince tefsirleriyle, iki gün evvel verilmiş sözü tutmamasını havsalam almaz,*" diyor ve sonra, olayın Amiral Calthorpe'a duyurulmuş olduğunu ve neticenin beklenmesini tavsiye ediyordu.[84]

Londra'dan Calthorpe'a gelen cevapta, "*Alman Gemelkurmay haritasında*" Musul'un Türkiye'de değil Irak'ta gösterildiğini yazıyordu.[85]

Amiral Calthorpe, Musul'un boşaltılması gerektiğini ve *İngilizlerin göstereceği hatta kadar geri çekilmesi icap edeceğini bildirdi.*[86]

İngiliz komutanı, 7 Kasım gecesi 6. Ordu karargâhına bir yazı gönderdi:

1 Musul, 15 Kasım öğleye kadar tamamen boşaltılmış olacak, çekilme 8 Kasım'da başlayacaktır.
2 Türk askerleri, Musul depolarındaki malzeme ve teçhizat hariç, yanlarında bulunan silah, top ve cephaneleriyle gidebileceklerdir.

---

82 *Age*, s.40; T.İ.Harbi, I , s.84
83 *Age*, s.40; .(Bayar I. s.93)
84 *Age*, s.41; Bayar I.94; T.İ.H.I.,s. 85
85 *Age*, s.41; T.İ.H.I., s.78-96; Kinross I., s.216
86 *Age*, s.41; T.İ.Harbi, I., s.89, Bayar I., s.94

3 Musul halkından ve daha güney bölge ahalisinden olan askerler hemen terhis olunacak,
4 Türk mülkî idaresi ikinci bir bildiriye kadar İngiliz siyasî memuruna bağlı olarak Musul'da kalabilecektir.[87]

8 Kasım sabahı İngilizler hemen harekete geçmiş, bir İngiliz müfrezesi Musul Hükümet Konağı'ndaki Türk bayrağını indirerek yerine İngiliz bayrağını çekmişti.[88]

Calthorpe, Mondros imzasından sekiz gün sonra, 7 Kasım 1918'de "*Hükümetten emir aldığımdan, Yunan gemilerinin İstanbul'a gelmesini engelleyemeyeceğim,*" der ve 13 Kasım'da, Averof zırhlısı ve dört Yunan muhribi Boğaziçi'ne girer.[89]

"*Mütareke akdine kadar, elimizde tutmaya muvaffak olduğumuz Musul şehrini, İngiliz kumandanlarıyla uzun boylu didişmelerden sonra, İstanbul'da, Sadrazam ve Başkumandan Vekili İzzet Paşa'dan aldığımız direktif ve 9.11.1918 tarihli tebliğ üzerine Musul'u 10.11.1918'de İngilizlere bırakarak, 6. Ordu karargâhını Nusaybin kasabasına çekmiştim.*"[90]

"*Her kasabanın ve şehrin, Müslüman halkın hukukunu muhafaza için, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve mahallî milis teşkilâtı kurmalarını valilerle müstakil mutasarrıflıklara tavsiye ettim. Bu hususta icap eden silah ve cephaneleri, 6. Ordu'nun elindeki menbalardan vereceğimi bildirdim.*[91]

"*Mahallî milis teşkilâtı meselesini, Müslüman ve Türk yerli halkın kendi haklarını muhafaza ile uğraşacak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin bir an evvel kurulmalarını, valilere*

87 *Age* s.42; T.İ.Harbi, s.87
88 *Age* s.42; T.İ.Harbi, s.86
89 Avcıoğlu, s.17 dip not. G.Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile ilgili *İngiliz Belgeleri*, s.29
90 A.İ.Sabis, V., Ankara 1951, s.7
91 *Age* s.9

ve mutasarrıflara tekrar tavsiye ettim. Aynı zamanda, Erzurum'daki 9. Ordu Kumandanı'nı bu işlerden haberdar ederek onun da kendi mıntıkasında aynı teşkilâtı vücuda getirmesini rica ettim.[92]

"Mütarekeden evvel yaptıkları taarruzlar neticesinde Filistin ve Suriye'yi zapt eden, Kudüs, Şam ve Halep şehirlerini ele geçirmiş olan ve İngilizlerin (Mısır Kuvve-i Seferiyesi) adını verdikleri İngiliz ordusunun kumandanı Mareşal Allenby, 1919 senesi Şubatı'nın 8. günü İstanbul'a gelmiş... Allenby, güya Türk Hariciye Nâzırı'nı ziyaret şeklinde yaptığı bir görüşmede, Hariciye Nâzırı Reşit Paşa'ya tahkir edercesine bir azamet ile bir nota, nota değil, bir ihtarname tebliğ etmiş."[93]

7 Kasım 1918'de, "Harbiye Nezâreti emrine verilen Mustafa Kemal Paşa, Adana'yı terk ederek 13 Kasım 1918'de Haydarpaşa'da trenden indiği vakit aynı gün İstanbul'a gelmiş olan düşman donanmasıyla karşılaşmıştı.[94]

İzzet Paşa'nın yeniden iktidara getirilmesi için bu kadar ısrar ve titizlik bugün bile hâlâ tam olarak cevaplanamamaktadır. Türkiye, İzzet Paşa'nın istifa ettiği tarihlerde çıkılması güç olan bir uçuruma yuvarlanmış bulunuyordu. Esefle söylemek lazım gelir ki, bu yuvarlanış onun iktidarı zamanında mühürlenmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın da ilk zamanlardaki planı, *"Türkiye'yi siyasî yoldan siyasî tedbirlerle kurtarmak esasına dayanıyordu."*[95]

Nitekim 16 Kasım 1918'de Vakit, Zaman ve Minber gazetelerinin yazarları ile Pera Palas'ta yaptığı bir konuşmada, "İngilizlerden daha hayırhah bir dost olamayacağını" söylemek suretiyle görüşlerini açıklamıştı.[96]

---

92 *Age* s.10
93 A.İ.Sabis, V., *Age* s.12
94 *Mondros'tan Mudanya'ya, Age* s.81
95 *Age*, s.82; (İ.İnönü Millî Mücadele. Ulus Gazetesi, 1 Nisan 1968)
96 *Age*, s.82; (Milliyet, 19 Mayıs 1968)

Delegeler, Midilli'den İzmir'e döndükleri vakit Sadrazam İzzet Paşa'dan bir teşekkür yazısı almışlardı.[97]

İzzet Paşa, daha sonra Amiral Calthorpe'a da bir telgraf göndererek Türk delegelerine gösterdiği ilgiden memnunluğunu bildiriyordu.[98]

İzzet Paşa, 2 Kasım 1918'de vilayetlere gönderdiği bir sirkülerde bu başarıya kapalı olarak işaret ediyordu. Çünkü ona göre "Müttefiklerimizinkine müreccah" bir mütâareke imzalanmıştı.[99]

İşin en garip tarafı, çok yıllar sonra İsmet İnönü de bu mütareke için "gerçekten Mütareke metni okunduğu zaman açık ifade ile göze batacak mahzurlar taşımadığı intıbâı uyandırıyordu," demektedir.[100]

Mebusan ve Ayan Meclisleri'nin onayladıkları bu Mütarekeyi Padişah Vahdettin de tasvip etmiş, fakat imza koyan delegeleri, 10 Kasım 1918'de arz-ı ta'zimat için saraya geldikleri vakit kabul etmemişti.[101]

1878 Berlin Antlaşması'a kadar İmparatorluğun ağırlık merkezinin Rumeli olduğunu görürüz. Türk milleti, ancak Balkan Savaşı'ndan sonra bu merkezin Anadolu'ya transferi ile yüz yüze gelmiş, yine de bu durum Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisi'ni Ankara'da toplantıya çağırana dek ifade bulmamıştı.[102]

Hazar demiryolunun önündeki engeller, Göktepe'deki Türkmenlerin katliamdan geçirilmesi (1881) ile ortadan kaldırılmıştır. Avrupa savaşı esnasında İngiltere halkı 600.000 Ermeni'nin ölümünden sorumlu tuttukları Osmanlı Türk-

97 *Age*, s.34; Türkgeldi, s.64
98 *Age*, s.35; Bayar I., s.83
99 *Age*, s.35; İbnül Emin Mahmut Kemal İnal, s.1908.
100 *Age*, s.36; İ.İnönü, Ulus Gazetesi 31.Mart 1968
101 *Age*, s.36; Türkgeldi s.172, İnal s.1989
102 Toynbee, *Batı Meselesi*, s.424

lerinin göçebe kökenlerini araştırmakla meşgul iken, Kırgız-Kazak Konfederasyonu'nda yaşayan ve Türkçe konuşan 500.000 Orta Asya göçebesi –üstlerinden aldıkları emir mucibince– 'insanlığın en adili' olan (!) Rus mujikleri tarafından yok edilmekteydiler. Aralarından şanslı olan çok azı, Çin sınırının ötesine kaçmaya muvaffak oldu.[103] Bu vahşet hareketleri Rus İhtilâli öncesinde ilk kez Kerensky tarafından Duma nezdinde cesaretle açığa çıkartılmış ve kınanmış olsa da, ne Çar'ın hükümeti ne de batıdaki büyük kamuoyu, bu olup bitenlere kulak vermiş ya da ilgi göstermişti.[104]

3 Şubat 1830 tarihinde Londra'da imzalanan protokolde karara bağlanan ilk nokta 'Yunanistan, bağımsız bir devlet kuracak ve tam bağımsızlığın getirdiği siyasi, ekonomik ve ticari hakların tümünden istifade edecektir,' maddesi olmuştu. Buna rağmen Yunanların, o tarihlerde kendilerini idare etme kapasitesine dair herhangi bir delil ortaya koyamamış olduklarını da görmekteyiz. Batı'dan aldıkları borçları çarçur etmişler ve batılı danışmanların tavsiyelerine pek de kulak asmamışlardı.[105] Yunan karakterine sokulan en kötü unsurlar, sathiliğin çok daha zor hissedilen zayıflığı ve orijinallik yokluğudur.[106]

Rusya, Batı'yı benimserken, tümüyle teslim olmayı reddetmiştir.[107]

Batı, Türkiye ile ilişkilerinde esef verici bir şekilde sadece cömertlikten uzak bir tavır sergilemekle kalmamış bir de vicdansızca davranmıştır. Bu durum Türk halkının 1908 yılı ve sonrasında zincirlerinden kurtulmaya kalkışması karşısında Batı'nın sergilediği yaklaşımda ikna edici bir şekilde kendini göstermektedir. Bu durumdan hemen

---

103 *Age*, s.434
104 *Age*, s.434
105 *Age*, s.442
106 *Age*, s.443
107 *Age* s.444

her Batılı devlet bencilce bir avantaj sağlamaya çalışmıştır. Avusturya, Bosna-Hersek'in işgalini resmi ilhak ilanı ile tamamlamış ve eşzamanlı olarak Bulgaristan'ı Osmanlı hükümranlığını terk etmeye teşvik etmiştir. Her iki hareket de herhangi bir provokasyon olmaksızın ve Berlin Antlaşması ihlâl edilerek gerçekleştirilmiştir. İtalya, dikkatli bir şekilde hazırlandıktan sonra, uzaklardaki Osmanlı vilayetleri olan Trablus ve Bingazi'yi hayâsızca işgal etmiş ve bu vesile ile Yakındoğulu komşularına, Türkiye'nin üzerine çullanarak, Rumeli'de geriye kalan tüm topraklarını elinden almak için uzun zamandır aramakta oldukları fırsatı vermiştir.[108]

Biz, Türkleri umutsuz bırakıp, çılgına çevirmek suretiyle onlara en büyük zararı vermişizdir. Cesaretleri kırılsa da, gücenerek içlerine kapanmış değillerdir. Bizleri, kendimizi fevkalâde nadiren gördüğümüz bir ışık altında, haklı bulduğumuz eylemleri vicdansızca uygulamalar için paravan olarak kullanan ikiyüzlüler olarak görmekte ve bize karşı duydukları büyük hınç zihinlerini ziyadesiyle meşgul ettiğinden dönüp de kendilerine bakmaya fırsat bulamamaktadırlar.[109]

Kilikya'da bazı yerler 30 Ekim 1918 tarihli Mütareke'den hemen sonra İngiliz ve Fransız kuvvetlerince işgal edilmişti. 28 Kasım'da İngiliz komutanlığı Türk birliklerinin Kilikya'yı boşaltma takvimini açıkladı. Buna göre, 13 Aralık'a kadar birlikler Ceyhan'ın batısına, 17 Aralık'a kadar Seyhan'ın batısına, 21'ine kadar da Pozantı'nın batısına çekilecekler, geciken askerler esir alınacaktı.[110]

8 Kasım'da Musul'da İngiliz bayrağı çekildi. Şehrin boşaltılması 15 Kasım'da, vilayetin ise 6 Aralık'ta son buldu.[111]

İngiliz kıtaları çok geçmeden Diyarbekir'e de girdiler.[112]

---

108 Toynbee, *Batı Meselesi*, *Age* s.446
109 *Age*, s.447
110 Sivas Kongresi, s.179
111 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.33
112 *Age*, s.33

14 Kasım 1918
TÜRKİYE
İngiliz Yüksek Komiserliği.[113]

"9 Kasım'da Balfour, Amiral Calthorpe'a gönderdiği telgrafla Yüksek Komiserliğe atandığını bildirdi ve kendisini, silah Mütarekesinin şartlarını yerine getirmeye ve İngilizlerin çıkarlarının korunacağını Türk Hükümeti'ne resmi yoldan bildirmeye memur etti.

"Amiral Calthorpe'a 11 Kasım'da gönderdiği telgrafında Balfour, 'İngiliz Hükümeti'nin Türklerin üstün ırk olduğu hakkındaki kanaati değiştirilmiştir,' dedi."

30 Ekim'de Mustafa Kemal Paşa, "Yıldırım Ordu Grubu Kumandanlığı"na tayin edildi. Grup karargâhı Adana şehri yakınında büyücek bir otelde idi.[114]

Mütareke hükümlerini resmen öğrenmiş olan Mustafa Kemal Paşa, 3 Kasım 1918 tarihli yazı ile Mondros Mütarekesi gereğince, Toros tünellerinin hangilerinin Müttefikler tarafından işgal edilebileceğini soruyor, Kilikya deyiminin hangi toprakları içine aldığının açıklanmasını, Suriye sınırının kesin olarak belirtilmesini istiyordu.[115]

3 Kasım 1918'de Sadrazam İzzet Paşa, "Yıldırım Ordu Grubu Kumandanlığı"na bir yazı göndererek, Müttefikler'in, bizim de yardımımızla İskenderun Limanı'ndaki torpilleri tarayabileceklerini, ancak şehri işgal etmeye hakları bulunmadığını, bununla beraber şehre zorla girmek isterlerse *"üzerimize ateş etseler dahî"* karşılık verilmemesini, durumun sadece İngilizler katında protesto edilmesini bildirdi.[116]

---

113 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0034
114 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.43
115 *Age*, s.44; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı:27, Belge 714
116 *Age*, s.46; H.T.V.D.287721.

Onun bu yazısına 4 Kasım 1918'de cevap verildi ve Amanos tünelleri hariç, Toros tünellerinin İngilizler tarafından işgal olunabileceği, işgal kuvvetlerinin miktarının İngilizlerce tayin edileceği bildirildi, Kilikya sınırı da gerekirse bildirilecekti.[117]

Ahmet İzzet Paşa hükümeti görevine devam edemedi ve 8 Kasım 1918'de istifa etmek zorunda kaldı.[118]

Yeni Hükümeti Tevfik Paşa kurmuştu.[119]

1 Kasım 1918'de Mebuslar Meclisi'nde Sadrazam, hükümet programını okuduktan sonra kürsüye gelen bazı milletvekilleri İtilâf Devletleri'nin mütareke şartlarına saygı göstermediklerinden ve bu devletlerin tecavüzlerine gerekli karşılığın verilmediğinden şikâyet ettikleri vakit, Dışişleri Bakanı bu tenkitleri bile gerekli şekilde cevaplayamamıştı. Bu arada Millî Eğitim Bakanı şair ve filozof Rıza Tevfik Bey, kürsüye gelerek "Meclis'te söylenmeyecek sözler sarf ile, bu mütareke değil, bilâ-kayd ü şart teslimdir," dedi ve hükümet güçlükle güvenoyu alabildi.[120-121]

Türk birlikleri Pozantı'ya kadar olan toprakları boşaltmak zorunda bırakılmak isteniyordu. Osmanlı Hükümeti'nin, bu haksızlığa da boyun eğdiği görülüyordu.[122]

İngilizlerin 2 Kasım 1918 tarihini taşıyan notası, Osmanlı Hükümetini Allenby'nin isteklerini yerine getirmemekle itham ediyor, gerekirse yeniden muhasamata girişebileceklerini, bu takdirde Osmanlıların daha zararlı çıkacaklarını

---

117 *Age*, s.45; T.İ.Harbi I., s.52

118 *Age*, s.48

119 *Age*, s.50

120 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, *Age*, s.51

121 Güvenoyu almamış bir hükümetin, devletin kaderini belirleyecek anlaşmayı imzalamasının mutlaka taşıdığı bir anlamı olması gerekir. Mütareke 30 Ekim'de imzalanıyor, kabine 1 Kasım'da güven oyu alıyor. Adamlar, güven oylaması yapılmamış bir kabinenin yaptığı mütarekeyi kabul ediyor.

122 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.54

bildiriyordu. Bundan dolayı Osmanlı Hükümeti, "Adana havalisinin Pozantı'ya kadar boşaltılmasını" zarurî gördü.[123]

Toroslar'ın güneyinde çok miktarda savaş malzemesi terk olundu.[124]

Güney bölgesinde İ'tilâf Devletleri'nin eline geçen erzak, mühimmat ve teçhizat, 126 vagon dolusu idi.[125]

İtilaf Devletleri Almanya ile imzaladıkları mütarekenâmenin 11'nci ve 16'ncı maddeleriyle Türkiye'deki Alman kuvvetlerinin geri çekilmesini ve Osmanlı Devleti'nin Sovyet Rusya ile imzaladığı Brest-Litovsk Anlaşması'nın hükümsüz olduğunu da kabul etmişlerdi. Batılıların üç Doğu sancağımız hakkındaki düşünceleri daha ilk günden anlaşılıyordu.[126]

Hindistan'da, özellikle Müslüman Hintliler, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne dokunulmamasını, İstanbul ve Boğazların Osmanlı Devleti'nde bırakılmasını, Halife'nin İstanbul'dan çıkarılmamasını karar altına almışlar ve bu tezi sonuna kadar savunmuşlardı. Hac boykot edilmişti. "Mübarek Makamlar" İngilizlerden kurtarılmadıkça Hintliler haccı kabul etmiyorlardı.[127]

Sadaret'e, Amiral Calthorpe'dan Deniz Yüzbaşısı Şevket imzasıyla, İskenderun etrafındaki tartışmalara son verecek olan aşağıdaki telgraf gelmişti:

"7 Kasım 1918

"Britanya Hükümeti'nden aldığım talimata tevkian, Mütarekenin 7'nci, 10'ncu ve 16'ncı maddeleri mucibince, İskenderun Kumandanı'nın, General Allenby tarafından kendisine bildirilecek müddet zarfında şehri teslim etmesini, aksi tak-

123 *Age*, s.55
124 *Age*, s.56; (T.İ.H..İ,s.75)
125 Karabekir, s.11.
126 T.Bıyıklıoğlu, s.27
127 T.Bıyıklıoğlu, *Age*, s.55

dirde mezkur generalin şehri cebren işgal edeceğini teklif ve kumandana talimat itasını talep ederim."[128]

Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, İskenderun'un boşaltılmasına dair Umumi Karargâh'tan aldığı emri, XV'nci, XX'nci Kolordulara ve 41'nci Tümen ve Adana Vilayeti'ne 8 Kasım 1918'de tebliğ etti. Teslimle ilgili olarak yapılacak işleri en ince teferruatına kadar düzenledi.[129]

Mustafa Kemal Paşa, İskenderun ve Antakya'nın boşaltılması ve İngilizlerle yapılan anlaşma hakkında Umumi Karargâh'a aşağıdaki raporu verdi:

"İskenderun, 9 Kasım 1918'de 15 kişilik İngiliz birliği tarafından işgal olundu. İngilizler yalnız şehri işgal etmediler, şehirde bir mıntıka hududu da çizdiler. 41.Tümen Payas ve şimaline alındı. Antakya'da bırakılan bir bölük de Reyhanlı üzerinden 24. Tümen'e katıldı. 9 Kasım 1918, Mustafa Kemal."[130]

Yıldırım Orduları Grubu ile 7'nci Ordu Karargâhı'nın lağvedilmiş ve 7'nci Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye Nezareti emrine verilmiş olduğuna dair İrade-i Seniyye, 10 Kasım 1918'de Grup Kumandanlığı'na tebliğ olunmuş ve Mustafa Kemal Paşa aynı günün akşamı Adana'dan trenle İstanbul'a hareket etmişti.[131]

Mustafa Kemal, bir iktidar adayı olarak elbette ki İtilâf devletleriyle bir ölçüde anlaşmak, uzlaşmak zorundaydı. Nitekim kendisi Vakit muhabirine 18 Kasım'da verdiği demeçte, Mütareke uygulamasında bir anlaşmazlık varsa "... sebebini derhal anlamak ve muhataplarımızla anlaşmak..." gerektiğini söylemişti.[132]

Makedonya karışıklıkları, Abdülhamit'in talihini ve im-

128 *Age*, s.62
129 *Age* s.62
130 *Age* s.63
131 *Age* s.63
132 *İstanbul Hükümetleri*, s.129

paratorluğun kaderini çizen bir problem olmuştu. Bu karışıklıklar, büyük devletlerin 1903'te kararlaştırdıkları *Jandarma Islahat Programı yolu ile üç Osmanlı vilayetine (Selanik-Kosava-Manastır) yabancı kontrolünü sokmuştu.*[133]

PAYLAŞMA ANLAŞMALARI

İtilaf Devletleri arasındaki gizli "*paylaşma anlaşmaları*"nın başlıcaları şunlardır:

1 İstanbul ve Boğazları Rusya'ya bırakan 4 Mart-10 Nisan 1915 İngiliz-Fransız-Rus anlaşması. Rusya, İngiltere ve Fransa arasında, *İstanbul Anlaşması* ortaya çıkmıştı. Buna göre, Marmara Denizi'nin güney kıyıları ile Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakası dışarıda kalmak üzere, Boğazlar ve İstanbul Rusya'ya bırakılmıştı.
2 İtalya'ya Antalya'nın yanı sıra Güney Anadolu'da ve Akdeniz kıyılarında adilane bir pay verilmesini kabul eden, İngiltere, Fransa ve İtalya arasında, 26 Nisan 1915 *Londra Anlaşması*.
3 Güneydoğu Anadolu, Irak, Suriye ve diğer Arap memleketleri hakkında, 3 Ocak 1916 *Sykes-Picot* anlaşması.
4 26 Nisan 1916, İngiliz-Rus-Fransız *Petersburg* anlaşması. Buna göre, Fransa ve Rusya'nın Siva-Kayseri-Mersin çizgisi doğusundaki bölgeyi ilhaka hakları olduğu kabul edilmişti.
5 9-16 Mayıs 1919 *Sykes-Picot* anlaşması. Bu anlaşma, daha önceki iki uzman arasında yapılmış olan 3 Ocak 1916 tarihli sözleşmeyi tamamlamıştı.
6 İtalya'da, St. Jean de Maurienne'de 19-21 Nisan 1917 tarihli İzmir ile birlikte Batı Anadolu'nun kendisine ilhakını İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirdiği gibi, ilhak edilecek bölgenin kuzeyinde, hemen Marmara'ya yanaşan bir İtalyan nüfuz bölgesi de elde etti.[134]

---

133 T.Bıyıklıoğlu, s.5
134 *Age* s.9

Ne var ki, Osmanlı Devleti, Filistin ve Irak cephelerinde tam bir yenilgiye uğramıştır. İngilizler, Musul ve Halep kapılarına gelmişlerdir.[135]

Afgan Şahı, henüz kararsızdır. Dış politika, İngilizlerin yönetimindedir. Buna karşılık İngilizlerden yılda 133.000 sterlin yardım almaktadır.[136]

İngilizlerin İran ve Afganistan'daki sıkı askerî kordonunu aşıp da Hindistan'ın kuzeybatı sınırına ulaşan Islam ihtilalcileri Halife'nin cihad çağrısını getirince, buradaki bazı Müslüman toplulukları harekete geçerler. *Vezirîler*, Toçi vadisini işgal ederler. Cihat isteyen mollalar, geniş-çe bir bölgeyi ayaklandırırlar. Belücistan'da Han Mahmut, Kozdar'a girer. *Vezirîler*, Ekim 1915'te Gomal'i işgal ederler, *Mohamandlar* Şabkadar bölgesini istilaya koyulurlar. İngilizler, burada aylarca önemli kuvvetlerle savaşmak zorunda kalırlar.[137]

Molla Hacı Sahip, Çitral bölgesindeki Müslüman aşiretleri ayaklandırır. İngilizler burada uzun süre 20.000'den fazla sayıdaki Müslüman kuvvetleriyle çarpışırlar. Bu ayaklanmalar üzerinedir ki, Hindistan, 1915 yılında İngiltere'ye Hindistan dışındaki savaşlar için ancak sembolik miktarda kuvvet sağlayabilir. Ayaklanmalar öteki yıllarda da devam eder. İngilizler, sindirilemeyen Müslüman toplulukların ablukası, asi köylerin yakılması, mücahit karargâhlarının havadan bombalanması gibi sert tedbirlere rağmen, ayaklanmaları durduramazlar. Dört İngiliz tümeni savaşın sonuna kadar bu ayaklanmalarla uğraşır.[138]

General Monroe, ayaklanmaları nasıl bastırdıklarını şöyle anlatır:

---

135 Avcıoğlu., s.84
136 Avcıoğlu., *Age* s.84
137 *Age* s.87
138 *Age* s.87

"Ürünleri tahrip ettik ve yaktık. Önemli şehirlerini bombaladık. Bu onları dize getirdi ve boyun eğmeye zorladı."[139]

Gandi, İngiltere'ye karşı Müslüman-Hindu birliğini savunurken, ünlü şair Tagore, Müslümanlara karşı İngiltere'ye sığınmayı öğütlüyordu.[140]

Türkiye, Mısır'da İngiltere'ye tehlikeli günler yaşatmıştır. Türkiye'den yana olan Hidiv Abbas Hilmi Paşa, vatana ihanet suçuyla haklarından yoksun bırakılır ve kukla bir prens, Sultan sıfatı ile Mısır tahtına oturtulur. Mısır'ın, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi sağlanır. Hutbelerden Halife'nin adı kaldırılır.[141]

Cemal Paşa'nın ilk kanal seferi bu koşullarda yapılır. Devamlı saldırılarla Kanal'dan geçen zırhlılar ve gemiler batırılır. Çanakkale Savaşı bittiğinde İngiltere, 250.000 kişilik bir Türk kuvvetinin Mısır işgaline yöneleceği korkusu içindedir.[142]

İngiltere 1915 sonbaharında, Aden'i tehdit eden 7. Türk Kolordusu'nun ikmal yollarını kesmek, Mısır'daki cihat propagandasının merkezini teşkil eyleyen Kızıl Deniz'in Arap kıyısından Türkleri uzaklaştırmak, "Mekke ve Medine hizmetkârlığı" sanını kaldırarak Osmanlı Halifesi'ni zayıflatmak amacıyla Şerif Hüseyin'i kazanmak amacıyla her çareye başvurur. *Şerif Hüseyin'e ayda 300.000 İngiliz lirası altın olarak ödenir.*[143]

Mekke Şerifi Hüseyin, 27 Haziran 1916'da bir bildiri ile Halife'nin ülkesine karşı savaş ilan eder.[144]

---

139 *Age* s.87
140 *Age* s.88
141 *Age* s.90
142 *Age* s.90; Çanakkale Savaşı, Osmanlı'nın, Kafkas ve Filistin cephelerini boşaltmak, Kafkasya'da Rusya'nın önünü açmak, Filistin ve Kanal bölgesinde İngiltere'ye cepheleri boşaltmak – zayıflatmak amacıyla başlatılmış "oyalama" savaşlarıdır. C.Y.
143 *Age* s.94
144 *Age* s.94

İngilizler, Avrupa cephesini ihmal pahasına, aşırı sayıda kuvveti Arabistan'da Türklerin karşısına yığar.

Böylece savaşın son iki yılı, tamamen bir Türk-İngiliz savaşına dönüşür.

İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun ölüsünün bile İslâm dünyasında etkili olabileceğinden çekinmektedir.[145]

Lord Balfour'un, İstanbul'daki Yüksek Komiser Amiral Calthorpe'a verdiği 9 Kasım 1918 tarihli direktif ilgi çekicidir: "*Türkler, mütarekenin savaşta uğranılan bir bozgunun sonucu olmayıp, kendi istekleriyle bizimle anlaşarak imzaladıkları havasını bütün İslâm dünyasında yaratmak için ellerinden gelen hiçbir çabayı esirgemeyeceklerdir. Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarımız, Türklerin tamamıyla yenildiklerini anlayacaklarından, bu durum, Panislamizm'e ve genellikle İslâmın politik olarak sömürülmesine karşı öldürücü bir darbe olacaktır.*"[146]

Yine Lord Balfoure'un Calthorpe'a yazdığı 9 Kasım (1918) günlü özel talimat mektubu vardır ki, çok daha ilginçtir. Bunda şu esaslar öne sürülüyordu:

1 Mezopotamya, Suriye ve Arabistan'da tarafımızdan işgal altında bulundurulan ülkelerin Osmanlı egemenliğine ya da yönetimine geri dönmemesi siyasetimizin "değişmez bir parçasıdır."
2 Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarımızın, Türklerin "tamamen yenildiklerini" anlamalarını "özellikle" istiyoruz. Bu, İslâmcılığa, Turancılığa ve genel olarak İslâm'ın siyasal bakımdan sömürüsüne "öldürücü bir darbe" indirecektir.
3 Türk bakanları, kendilerini içten İngilizci olarak sunup sizi kazanmaya, hatta bizimle müttefikler arasında husumet yaratmak için manevralara başvurabileceklerdir.

145 *Age* s.97
146 *Age* s.97; (Yaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.22)

4 Padişah ve diğer Türk ileri gelenleriyle olan toplumsal ilişkiler tümüyle resmî olacak ve onların dostça yaklaşmalarına "nazikâne bir uzaklıkla" karşılık gösterilecektir.

5 İhtiyatî tedbir olarak, gecikmeden Ermenistan'da stratejik noktaları işgal etmeliyiz ki, sonradan çıkacak karışıklıkların Ermeni düzeni olduğu söylenmesin. "Bence Mütareke bize bu yola gitme imkânını tamamen tanımaktadır."

6 Hükümetimizin, Osmanlı Devleti'nin geleceği konusundaki niyetleri "sert ve kesindir." Türkiye'nin İttihat Terakkili olmayan bir hükümetçe mi yeni bir düzene kavuşturulacağı sorunu görevlerinizin kapsamına girmemektedir.

7 Enver Paşa Kafkasya'da küçük çapta askerî faaliyet göstermek niyetindeymiş... Uyanık olunmalıdır.[147]

Nihat Paşa, (Karargâhı Adana'da olan 2. Ordu Kumandanı), Allenby'nin isteği üzerine 22 Ocak 1919'da görevinden alındı. Yerine Mersinli Cemal Paşa tayin edildi.[148]

11 Aralık 1918'de Fransız subayları idaresinde "ekserisi yerli firarî Ermenilerden mürekkep olmak üzere Fransız askerî üniforması" giymiş olan 400 kişilik bir müfreze Dörtyol Kasabası'na girdi, evleri bastı, yağma etti.[149]

17 Aralık 1918'de 500 kişilik bir Fransız birliği Mersin'e çıktı.[150]

27 Aralık'ta Pozantı işgal olundu, Amanos Amele Taburu Kumandanı Yzb. Mustafa Bey Fransızlar tarafından öldürüldü.[151]

---

147 *İstanbul Hükümetleri*, s.94-95
148 T.İ.Harbi, I,s.76
149 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*,.s.57; (T.H.T.V.D. 33/823)
150 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.57
151 *Age* s.57; (T.İ.Harbi.I.s.74)

Yakup Şevki Paşa, vatanseverliği, doğruluğu ve kumandanlıktaki ehliyeti ile tanınmıştı. Uzun zaman tabya hocalığı ettiğinden orduda çok sayılıyordu. Ayrıca Mondros Mütarekesi üzerine "evliye-i selâse"yi (üç şehir) boşaltırken Kars'ta bir hükümet kurulmasını teşvik etmiş ve kurulan hükümete silah ve cephane vererek yardım etmişti.[152]

Mütarekenin imzalanmasının üzerinden daha on gün geçmemişti ki bu devletler Kars, Ardahan ve Batum'un hemen boşaltılmasını istediler.[153]

9.Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa, boşaltma işinde çok ağır davranıyordu. 4 Aralık 1918'de henüz Arpa Çayı'nın gerisine çekilmişti.[154]

Bu ağır davranış İngilizleri sinirlendiriyor ve Osmanlı Hükümeti'ni sıkıştırmalarına sebep oluyordu. Bu yazışmalar sırasında idi ki, İngilizler Batum'u işgal ettiler. Mütarekenin 15. maddesi ile bu şehrin işgal edilmesi hakkı İ'tilâf Devletleri'ne tanınmış bulunuyordu. Fakat Osmanlı egemenliğinin sona ereceği ve Osmanlı mülkî idaresinin buradan uzaklaştırılacağı anlamına gelmiyordu. 17-18 Aralık 1918'de Batum'a iki İngiliz savaş gemisi geldi. 19 Aralık'ta bunlar Batum Limanı'nı kontrol altına aldılar, 24 Aralık 1918'de şehre bir İngiliz tümeni çıktı. Askerî vali tayin olundu. Osmanlı idaresi fiilen sona ermiş oldu.[155]

Mütareke yapıldıktan sonra İngilizlerin nasıl bu antlaşmayı çiğneyerek Musul ve İskenderun'u işgalleri altına aldıkları, örneğin Bayur ve Bayar'ın yapıtlarında enine boyuna anlatılmıştır.[156]

---

152 Cevad Dursunoğlu, s.42
153 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.58; (T.Bıyıklıoğlu,2. s.22)
154 F. Çakmak, s.275
155 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.59
156 *İstanbul Hükümetleri*, s.63

Burada suçlanacak İngilizler değil, Osmanlı'yı İngiliz'e teslim eden Osmanlı insanıdır. Bu insanları geleceğin devletinin başına başbakan yapan da biziz.

Balfour, Franchet d'Esperey'in İngiltere'ye danışmadan Bulgarlarla ateşkes imzaladığına işaret ederek, Calthorpe'un da Fransa'ya danışmadan Türklerle ateşkes imzalamada en az onun kadar haklı olduğunu belirtti.[157]

İngilizler, harp suçlusu addettikleri İttihatçıların peşinde idiler. Liderleri ellerinden kaçırmışlardı. Ancak, Hükümet ve Mebusan Meclisi hâlen İttihatçı unsurlarla dolu idi. O halde evvela hükümeti düşürmek, Mebusan Meclisi'ni feshetmek gerekiyordu. İzzet Paşa hükümetini istifaya zorladılar (8 Kasım 1918) ve Mebusan Meclisi'nin feshini sağladılar (21 Aralık 1918).[158]

Padişah'ın iradesi okundu:

"Meclis-i mezkûrun bugünden itibaren ber-mucib-i kanun feshini irâde eyledim." 21 Aralık 1918 Mehmed Vahdettin.[159]

Sürekli alkışlarla Meclis kapandı, kimi ve neyi alkışlıyorlardı? 10 Ekim 1918 Perşembe günü saat 14.25'te millet kürsüsünden resmen Kanun-ı Esâsî'ye sadakat yemini eden Padişah Vahdettin, 72 gün sonra, 21 Aralık 1918 Cumartesi günü saat 15.20'de memlekette yeni bir devir, "bir fâsıla-i meşrutiyet" başlatmıştı.[160]

Dahiliye Nâzırı kürsüye gelerek, gürültülere aldırmadan Padişah'ın Meclis'i fesheden iradesini okudu. Feshin "*esbab-ı zaruriye-i siyasiyeden nâşi*" ve Kanun-ı Esasi'nin 7. maddesi gereği, "*ber-mucib-i kanun*" olduğu belirtiliyordu.

Birçok bölgelerin işgal altına girmiş olması dolayısıyla,

157 *Barışa Son Veren Barış*, *Age* s.372
158 S. Selek, *Age* s.72
159 *Ben de Yazdım* 5, s.1437
160 *Age* s.1437

yeniden seçim yapıldığında buralardan mebus seçilemeyecek yeni Meclis'te buralar temsil edilemeyecekti. Bu da, Osmanlı Devleti'nin buralardaki iddiasını fiilen zayıflatmış olacaktı, çünkü o bölgeler adına mebuslar gibi yetkiyle konuşabilecek kimseler kalmamış olacaktı.[161]

Osmanlı yeni sınırlarına çekilmiş oluyordu, gelecek temsilciler "misak-ı millî" hudutları içinden seçilmiş olacaklardı.

Abdülhamit, Meclis'i feshetmemiş, tatil etmişti. Vahdettin ise feshetmiştir.

Rum Patrikhanesi, İtilâf donanmasının İstanbul'a gelişini kutlamak için okulları üç gün tatil etti.[162]

16 Aralık'ta İngiliz Genel Karargâhı'na başvuruluyor ve somut bazı önerilerde bulunuluyordu. Karargâha gelen Sami Bey adında biriydi. Padişah ve Hariciye Nâzırı tarafından geldiğini söylüyordu. Mümkün olan en kısa zamanda, İngiltere'nin Türkiye yönetimine el koyması için "yalvarmakla" (*implore*) görevlendirilmişti... Denetlemek ve yönetime yardımcı olmak üzere, İngiliz subaylarının dahile gönderilmesini rica ediyordu. Buna karşılık, Kafkasya'ya İngiliz askeri göndermek zor olduğundan oradaki Türk askerini İngilizlerin buyruğuna vermeye, istenmeyen subayları görevlerinden almaya ve birlikleri İngiliz subaylarının komutası altına vermeye hazır bulunuluyordu.[163]

Jaeschke'ye göre, Hariciye Nâzırı Mustafa Reşit Paşa Komiser yardımcısı Webb'i 30.12.1918'de ziyaretle, Cavit Bey'in öğrendiğine göre, tutuklama listesini kabineye Har-

---

161 *İstanbul Hükümetleri*, s.135

162 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.140; Sabah, 16.11.1334 (1918) Dip not:122

163 *İstanbul Hükümetleri* s.145; Bu öneriyi sonradan, daha somut olarak 27.1.1919'da Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, General Milne'ye yapacak, 40800 tüfekli er teklif edecekti. JK, s.15 (Türk İstilâl Harbi), I. S.178

biye ve Dâhiliye Nâzırları getirmişti. Gerek İzzet Bey, gerekse Tevfik Paşa, listenin İngilizler tarafından verildiğini söylüyorlarmış.[164]

Hariciye Nâzırı Mustafa Reşit Paşa, 30 Aralık 1918'de bilfiil görevde bulunan Yüksek Komiser Amiral Richard Webb'i ziyaret etmişti. Amiral bu hususta şunları bildirmektedir:

"Kendisi ve kabinedeki arkadaşları, Sultan ve geniş halk kitlesi adına katiyet ve ciddiyetle temin edebilirim ki, gerçekten umumun arzusu İngiltere tarafından idare edilmekliğimizdir."

Dâhiliye Nâzırı ve barış delegasyonu üyelerinden Ahmet Reşit (Rey) ise *"Britanya liderliği"*nin kabulünü Damat Ferit namına arz ve rica ediyordu: *"Şimdiki hükümetin daimi siyaseti, Türk Devleti'nin Büyük Britanya'nın yardımına güvenmesi esasına müstenittir."*[165]

Kendisi, kabine arkadaşları, Padişah ve geniş halk kitlesi adına, genel arzunun İngiltere tarafından yönetilmek olduğunu söylemiş.[166]

En önemli atama, Evkaf Nâzırı İzzet Bey'in Dâhiliye Vekâleti'ne getirilmesi oldu. Böylece Saray'ın doğrudan doğruya buyruğunda bir adam güvenlik örgütünün başına geçiyordu. Bu, İttihat Terakkililerin tutuklanmalarına başlanacağına işaretti. Yeni kabine listesinin İzzet Bey'in elyazısıyla yazılmış olması onun önemli durumuna işaretti.[167]

Osmanlı Hükümeti, 29 Aralık'ta Batum Mutasarrıflığı'na gönderdiği bir yazı ile "Batum Mülkiye Hükümeti'nin İn-

---

164 *İstanbul Hükümetleri*, s.155; Cavit Bey'in Anıları, 30-1/1, 1/2/1919 (3,5/10/1945.

165 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.10

166 *İstanbul Hükümetleri*, s.143, dip not:135

167 *Age*, s.149; Türkgeldi,s.180; Calthorpe, merkeze yazdığı yazıda, "İzzet'in Şerif Paşa'nın amcası, ... *Bağdat ve Keşmir'de çıkarları olup İngilizlerle çalışmağa hazır bulunduğu...*" bildiriliyordu. 16.1.1919, Cavit Bey'in Notları, 12-3 (22,25.9.19

gilizlere teslimini ve memurların dönmelerini" bildirdi.[168]

2 Kasım 1918 günü Rum Mebusları Osmanlı Mebusan Meclisi'ne verdikleri bir önerge ile:

"*Ermeni olmaktan başka suçu olmayan bir milyon nüfusun öldürülmesinden, Müslüman olmayan unsurların ticaretten men edilmesinden, kırk asırdan beri memlekette medeniyetin hakiki âmili olan Rum unsurunun sınır dışına atılmasından, amele taburlarında ölenlerden, sebepsiz savaşa girişimizden*" bahsediyor, sorumlu olanlara ne yapıldığını soruyordu.[169]

Türk ve milliyetçi mebuslar, ayrı günlerde Rum ve Ermeni mebuslara cevap vermişler, şunları söylemişlerdi:

"*Marmara, Ege Denizi kıyılarında oturanların tehcir*[170] *sebebi düşman denizaltılarına muhtaç oldukları maddeleri ve bilgiyi vermiş olmalarıdır. Bu halleri resmen sabit olmuştur. Keyif için kimseye ilişilmemiştir. Yapılanlar askerî tedbirlerin neticesidir.*

Karadeniz'deki Rus torpidoları Samsun limanının önünde Rum eşkıyasına silah ve mühimmat vermiştir. Şehirden ve hükümetten herkes bu manzarayı seyretmiştir."[171]

Venizelos, 30 Kânunuevvel (Aralık) 1918 sulh kongresi huzurunda, Trakya'dan maada İzmir ve bütün Garbî Anadolu'yu istiyordu.[172]

Yunanistan'a ilhakı arzu edilen sahada Rumlar nüfusun %32'sini, Türkler ise %63'ünü teşkil etmekteydi.[173]

Amerikan Murahhas Heyeti, Anadolu'nun müstakbel iktisadî inkişafı için İzmir'in ayrılamayacağını rakamlar ve mantıkî hükümlere dayanarak ispat etmeye çalışmıştır.[174]

---

168 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.59; (T.Bıyıklıoğlu, 3, s.22)
169 *Ben de Yazdım* 5.,s.1450
170 Tehcir, bulunduğu yerden başka yere kaldırılmak anlamında.
171 *Ben de Yazdım* 5., *Age* s.1452
172 *Tarih Notları*, s.123
173 *Age*, s.123
174 *Age*, s.124

"Anadolu'da bırakılacak Türk devletine İzmir behemehal lazımdır. Tarihinin bütün devirlerinde Anadolu'nun eşyasını İzmir ile ihraç ettiği göz önüne almak, bu lüzumu anlamak için kâfidir. Binaenaleyh, İzmir ve limanı Anadolu köylüsünün göz bebeğidir. Bu hükümler esasen İzmir ve havalisini çok iyi tanıyan Amerikan, Fransız ve İngiliz jeolog ve misyonerleri tarafından teyit ve tekit edilmiştir. Burada yaşayan Türklere gelince, onlarla yıllardan beri ticarî münasebette bulunan bütün Garplıların ifadelerine göre dünyanın herhangi bir milletine mensup insanlar kadar namuskâr ve centilmen insanlardır. Şark'ın müstakbel refahını temin için tarihte ilk defa olarak Anadolu'nun çalışkan ve namuskâr köylüsüne imkân bahşetme fırsatı zuhur etmiştir. İzmir Türklere bırakılmalıdır."[175]

Yunan tezini tenkit eden yalnız Amerikalılar değildi. Venizelos'un istatistiklerinin realiteye tevafuk etmekten uzak olduğu hususunda İtalyanlar da ısrar ettiler. İtalyanlar kendi istatistiklerine dayanarak İzmir'de 408.000 Müslüman'a karşı ancak 150.000 Rum'un mevcut olduğunu tasrih etmişlerdir.[176]

Lord Granville, Yunan arazi isteklerinin sonsuzluğu hakkında 17 Kasım 1918'de, Atina basınına dayanarak şu raporu vermekte idi: *"İzmir'in ticaretle uğraşan zengin Rumlarının, memleketlerinin anavatan* (Yunanistan) *tarafından teslim alınmasını istemediklerini öğrendim..."*[177]

25 Ocak 1919[178]

"Konsey Başkanı Roma'da Büyükelçimize, Antalya seferinin belli olmayan bir süreye ertelendiğini, fakat Türkiye'ye baskı uygulanacaksa istendiği takdirde İtalyan birliklerinin orada kullanılabileceği hususunda teminat verdi."

---

175 *Age* s.124
176 *Age*, s.125
177 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.50
178 Catalogue Reference:CAB/24/74 Image Reference:0011

Kars, 12 Ocak 1919'da İngilizler tarafından işgal olunarak idaresi bir Ermeni heyetine teslim olunacak ve "Üç Sancak", 25 Ocak 1919'da tamamıyla boşaltılmış olacaktı.[179]

Hicaz, Asir, Yemen ile Bingazi ve Trablus'ta bulunan Osmanlı birliklerine Mütarekenin imzalanmış olduğunu ancak 6 Kasım'da, Amiral Calthorpe'un aracılığı ile ve Mısır'dan çekilen telgraflarla duyurmak mümkün olabilmişti. Bu telgraflarda Mütarekenin imzalandığı söyleniyor ve en yakın İ'tilâf Kuvvetleri kumandanına teslim olmaları lüzumu açıklanıyordu. (T.İ.Harbi, I.s.201)

Birkaç kere tekrarlandığı halde, "Medine muhafızı Fahri Paşa" bu emre uymamış, hatta 26 Aralık 1918'de verdiği cevapta, *"Padişah tarafından bir irâde telâkki etmedikçe teslim olmayacağını"* bildirmişti.[180]

Bunun üzerine "İstanbul'dan Haydar Molla reisliğinde" bir heyet Medine'ye gönderildi ve bu heyetle Fahri Paşa'ya gereken tebligat yapıldı. Ancak bundan sonradır ki Türk komutanı teslim olmayı kabul etmek zorunda kaldı (10 Ocak 1919).[181]

30 Ocak 1919.
İNGİLİZ SANAYİCİLER FEDERASYONU BARIŞ BEKLENTİLERİ[182]

"İlk önce, belirli düşman toprakları, Müttefiklerle dost olan yeni yaratılmış devletlerin eline geçti ve daha fazla düşman toprağı da son çözüme kadar Müttefik ülkelerin elinde olacak.

"Federasyon, savaşa girmiş düşman ülkelerin bütün topraklarını savaş maliyetinin bedeli olarak önermektedir. Bu topraklar, ister Müttefiklere isterse yeni kurulmuş devletle-

179 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.60; (T.İ.Harbi,I, s.163)
180 *Mondros'tan Mudanya'ya, Age* s.64; (G.K.Söylemezoğlu,s.47)
181 *Age* s.64
182 Catalogue Reference: CAB/24/75 Image Reference: 0022

re geçmiş olsun, savaş maliyetinin payından yeni hükümetler sorumlu olmalı.

"Toprağın müttefik bir hükümete geçmesi durumunda, genel toplamdan hükümetin payına düşen çıkarılmalı.

"Toprağın yeni teşkil edilmiş hükümete geçmesi durumunda pay ve Müttefikler Arası Komisyonun, düşman ülkelerin payından bu ülkeye düşeni belirleyerek teklif edeceği miktar hükümetin borcu olacak.

Savaş Maliyeti Fonu hesabına göre düşman ülkelerden yaklaşık olarak 840 milyon gelir elde edilebilir. Türkiye'nin varlıklarının kendi çıkarlarına işletilmesi neticesinde ek gelirler sağlanırsa yıllık gelir de arttırılabilir.

BULGARİSTAN VE TÜRKİYE

"Bu iki ülkeyi, Almanya ve eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan ayrı bir yöntemle ele almalı. Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun geniş sanayii var. Halbuki Bulgaristan ve Türkiye büyük olanakları olmayan ülkeler. Bulgaristan genel olarak oldukça sağlam bir idareye sahipken, Türkiye sağlam olmayan bir maliye ve çürümüş ve ehil olmayan bir hükümete sahip geri kalmış bir devlettir. Her ikisi, Müttefikler'in izleyeceği siyaset ile sahip oldukları büyük zengin potansiyeli geliştirirse yıllık gelirini arttırabilir. Aşağıda, izlenmesi gereken sağlam siyasetin ana hatları belirtilmiştir:

1 Bu iki ülkenin iflas etmiş şirket yönetimlerinin yerine Müttefikleri yerleştirmek.
2 Bütün borçları, hazine bonolarını, Almanya'nın dış yatırımının parçası olarak Almanya'ya yüklemek ve Almanya'nın Müttefiklere vereceği tazminattan bunları indirmek. Eğer biz Bulgaristan ve Türkiye'yi Almanya'nın kollarından kurtarmak istiyorsak bu adımı atmak esastır.
3 Türkiye'de paranın değerinin düşüklüğünü ele almak.

4 Türkiye ve Bulgaristan'daki bütün demiryollarını, gelecekteki bütün imtiyazları, maden ve toprak dâhil olmak üzere almak. Müttefik Kontrol Heyeti'ni, bu imtiyazları özel şirketlere vermesi için yetkili kılmak. Bu kaynaklardan Türkiye için yıllık 21.000.000, kırk yıllık toplamı da 840.000.000 Sterling rahat alınabilir.

TÜRK MALİYESİNİ DENGELEME YÖNTEMİ.

"Piyasadan 160.000.000 TL kâğıt parayı çekerek yerine Müttefik Devletlerin garantisi altında 40.000.000 TL koymak. Dört eski para, bir yeni para. Bir tarihte de eski parayı kaldırmak.

"Müttefik Kontrol Heyeti'nin imtiyazlardan elde edeceği gelir yalnızca Türkiye'nin tazminat payını ödemekle kalmayacak Küçük Asya'daki halkın da refah düzeyini yükseltecektir.

ELDE EDİLEBİLİR TOPLAM.

Almanya'nın yıllık ödeyeceği	£600,000,000
Avusturya ve Macaristan	188,000,000
Bulgaristan	31,000,000
Türkiye	21,000,000
Genel Toplam Yıllık	£840,000,000

MERKEZ DEVLETLERDEN ALINACAK TAZMİNAT

I. ALMANYA.

"Vergiye bağlanabilir olası zenginlik kaynakları dikkate alındığında Almanya yılda 600.000.000 Sterling savaş tazminatını Müttefiklere ödeyebilir."

Osmanlı İmparatorluğu, daha önce hazırlanmış olan planlara uyularak, her tarafından işgale uğruyordu. Bu işgallerin yanı sıra Müttefikler, özellikle İngilizler, Trakya'dan Kafkasya'ya kadar Türkiye'nin her yerine Türk ordusunun terhis ve silahtan arınmasını sağlamak için kontrol subayları yerleştirmişlerdi.[183]

Franchet d'Esperéy, bir Türk albayı kendisini selamlamadı diye, "Harbiye Nâzırı'nın istifasını" istedi. Nâzır, bu dileği yerine getirecekti. Fakat buna Padişah engel olmuş, hatta gerekirse tarziye vermek üzere Nâzır'ı bu generale göndermişti. Bu general, bu defa da Harbiye Nâzırı'nı ayakta tutmak suretiyle kabalığını bir daha meydana koymuştu.[184]

Aynı general İstanbul'a geldiği vakit *Sadrâazam*'ı ziyaret etmemiş, hatta *görüşmek üzere onu, Fransız Elçiliği'ne çağırmak gibi bir nezaketsizlikte bulunmuştu. Sadrazam Tevfik Paşa Fransız Elçiliği'ne gittiği vakit de, "Eğer hükümetiniz şiddetli icraat göstermezse hakkınızda verilecek hüküm pek vahim olacaktır,"* şeklinde çok sert ve acı konuşmuştu.[185]

Müttefikler, resmî yazılar hariç, öteki yazışmaların kontrole tâbi tutulacağını bildirmiş, İstanbul ve Beyoğlu postanelerine kendi memurlarını yerleştirmişlerdi.[186]

Daha sonra karma bir komisyon kurularak basın da sansüre tâbi tutulmuştu.[187]

(Fransız) Amiral Amet ve General Bunoust, İstanbul'da bulunan deniz kuvvetleri için hemen 120.000 ve "Fransız işgal ordusunun Aralık ayı" masrafları için de, Aralık ayı bitmeden 200.000 liranın verilmesini istediler. Büyük bir malî sıkıntı içinde bulunmasına rağmen Hükümet onları

---

183 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.65; (Kinross, I.s.230)
184 *Mondros'tan Mudanya'ya*, *Age*, s.66
185 *Age*, s.67; (Türkgeldi, s.202)
186 *Age*, s.67
187 *Age*, s.67; (T.Gökbilgin Millî Mücadele Başlarken I.Ank.1959-65, s.13)

memnun eder düşüncesiyle bu isteği yerine getirmek zorunda kalmıştı.[188]

İngilizler, Fransızlardan daha ileri gidiyor ve birer bahane bularak halkı açıkça soyuyorlardı. Nitekim ceketlerini omuzlarında taşıdıkları veya arkası basık ayakkabı giydikleri için para cezasına çarptırılanların sayısı pek çoktu. İstanbul'daki zabıta şefi Bnb. Maxwell, müzede kendisine ikram edilen kahvenin antika fincan zarfını *"A bu zarflar pek güzel ve sanatlı şeyler, bunlardan bir tanesini ben yâdigâr olarak alırım,"* demek suretiyle soygunculuğun bir başka örneğini sergilemişti.[189]

İngilizler, Kasım 1918 sonlarında Harp Okulu binasının 72 saat zarfında boşaltılmasını istemişler ve Aralık 1918'de binayı işgal etmişlerdi.[190]

İstanbul yakası Fransızlara, Beyoğlu ve Boğaz'ın Batı tarafı İngilizlere, Kadıköy, Üsküdar ve Boğaz'ın Anadolu yakası İtalyanlara bırakılmıştı.[191]

Trabzon'dan İnebolu'ya kadar Karadeniz kıyılarını İngilizler, Batı Karadeniz kıyıları ile İskenderun ve Mersin yörelerini Fransızlar, Antalya'dan Edremit'e kadar uzanan deniz kıyılarını da İtalyanlar kontrol edeceklerdi.[192]

Fakat tereddüt etmeden söylenebilir ki *Osmanlı Devleti'nin idare mekanizması daha çok İngilizlerin elinde idi. Onlara sormadan en küçük askerî birliğin yer değiştirmesi ve büyükçe bir memurun tayin edilmesi bile mümkün değildi.* Nitekim İstanbul Polis Müdürü'nün İngilizlere danışılmadan tayin edilmesi büyük bir hâdise olmuş, sonunda Hükümet eski polis müdürünü yeniden o makama getirmek zorunda kalmıştı.[193]

---

188 *Age*, s.68
189 *Age*, s.69; (G.K.Söylemezoğlu, s.91)
190 *Age*, s.69; (Harb Okulu Tarihçesi, s.40)
191 *Age*, s.70
192 *Age* s.70; (T. İ. Harbi I.,s.127)
193 *Age* s.71; (Refik Halit Karay, Minelbab İlel Mihrab, İst.1964, s.87)

İtalyanlar yerleşmeye başladıkları erkek muallim mektebi binasını (Konya) bir kale gibi tahkime çalışıyorlar. Büyük pencerelerin önüne, kapıların iki tarafına makineli tüfekleri yerleştiriyorlardı.

Zabitler yalnız Ermeni mahallesindeki evlerde misafir kalacaklardı. Burada da gene köşelerde, kapıların önünde bölüklerin yarısı nöbet bekliyordu.[194]

Şimdi İstanbul'dan başka Ankara ve Eskişehir'i İngilizler, Adana'yı Fransızlar, hatta bizzat Konya'yı İngiliz ve İtalyanlar işgal etmişti.[195]

İtilaf Devletleri emrine terk edilen silah depolarının yanında bir iki nöbetçi değil fakat koca bir muhafız bölüğü görebilirdiniz. Fakat iş bu depoların içinden silah ve cephane çıkarmaya gelince ne bu bölüğün ne de kapıdaki nöbetçilerin hiçbir tesiri olmaz. Develer gelir, silah ve cephaneyi yükler, karadan Aydın cephesine hareket eder ve fakat bu muhafız bölükler bunları asla görmezlerdi.[196]

6. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa, fazla silah ve cephaneleri Elazığ, Malatya ve Sivas taraflarına göndermiş, altı Doğu vilayetiyle yazışmalar yaparak oralarda güvenliğin sağlanmasına hizmet etmiş *ve gerekli silahların 6. Ordu tarafından temin edileceğini bildirerek* "mahallî milis teşkilâtı meydana getirilmesini" valilere tavsiye etmişti.[197] Yine kendi dediğine göre bu Paşa, Siirt, Diyarbakır, Ergani, Siverek, Urfa ve Birecik yörelerinde İngilizler tarafından aşılanmaya çalışılan Kürtçülük fikirlerine engel oluyor, emir verildiği halde bir sürü bahane ileri sürerek terhis işlemini de geciktiriyordu.[198]

---

194 İSTİKLAL SAVAŞI NASIL OLDU?,M.Şevki, Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1934, s.10

195 *Age* s.11

196 *Age*, s.15

197 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.71; A.İhsan Sabis s.8, 9.)

198 *Age*, s.71; (A. İ. Sabis, s.9)

DENİZ KUVVETLERİ ÇIKARLARI AÇISINDAN HAFTALIK DEĞERLENDİRME[199]

8 Şubat'ta sona eren hafta, 1919

"Sırbistan ve Romanya ile sınırsız ticarete şimdi izin verildi ve buna bağlı olarak Çanakkale'nin blokesi de gevşetildi. Amirallik, Türkiye, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Güney Rusya limanlarındaki blokenin kaldırılmasında mutabıktır. Müttefik Bloke Komitesi kısa zamanda buna karar vermelidir.

YUNANİSTAN

"Fransa Hükümeti, Yunanistan için sistemin (blokaj sistemi) iptal edilmesinden yana değil. Bütün ülkeler için birlikte uygulanmadıkça blokaj açısından bunu Yunanistan'a uygulamak doğru değil. Venizelos, Lemnos (Midilli), İmroz ve Bozcaada dışında, İngiliz liman kontrolünün (Pire içinde) bütün limanlardan kalkmasından memnun olacaktır.

"Korfu'daki İngiliz üssü kapatıldı ve İngiliz gemileri çekildi, fakat Fransızlar nezdindeki İngiliz irtibat subayı kaldı ve İngiliz bayrağı ofisinde dalgalanıyor."

(Allenby), doğudaki kuvvetlerimizi Ermenistan'a hücum edemeyecek derecede cılız bir hale getirmek için şiddetli teşebbüslere girişti. Altıncı Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın değiştirilmesi, ordunun silahlarının teslimi, mareşalin ileri sürdüğü şartların başında geliyordu.[200]

Allenby, Hâriciye Nâzırı Mustafa Reşit Paşa, Harbiye Nâzırı Ömer Yaver Paşa ve Genel Kurmay İkinci Başkanı ile İngiltere elçilik binasında görüştü. Buna görüşmek de denilemezdi. Allenby mağrur bir hükümdar gibi bu zavallı saltanat ricalini ayakta kabul etti. Maiyetindeki küçük rütbeli bir subaya notlarını okuttu:

"*İşte, emirlerim bunlardır, icra olunmalıdır,*" dedi.

---

199 *Age* s.71; (A. İ. Sabis, s.9)

200 Catalogue Reference:CAB/24/74 Image Reference: 0087

Notların tercümesini yazıyorum:[201]

1 Altıncı Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın memuriyetine son verilecektir.
2 Altıncı Ordu, silahlarını teslim edecek, top, mitralyöz ve sair silahlar göstereceğim bir yerde bana verilecektir.
3 Emir verdiğim anda, ahali elindeki silahlar toplanacaktır.
4 Murakabem altındaki yerlerde bulunan Türk jandarmalarının hizmetlerine lüzum görmediklerimin silahları alınarak terhis edilecek, kalan jandarmalar terhislerine kadar emrim altında bulunacaktır.
1 Çalışma tarzları ve hareketleri beni tatmin etmeyen Türk memurları vereceğim emirler üzerine değiştirilecek, yerlerine gönderilecekler de evvelemirde tasdikime tâbi tutulacaktır.
2 Ermenilerin memleketlerine dönmeleri işlerine bakılacak ve uğradıkları zararları tazmin ve yerleri kendilerine geri verilecek ve imar edilecektir.
3 Cinayetle suçlu olanları, tahrikte bulunanları ve asayişi bozanları hapsettirmek yetkim dâhilindedir.
4 Konya'nın doğusundaki bütün demiryolları kontrolüm altında bulunacaktır.
5 Murakabem altında bulunan yerlerdeki bütün telgraf ve telefon hatları kontrolüme tâbidir. Türkçe şifreli telgraf kabul edilmeyecektir.
6 Dağıtılacak Altıncı Ordu erleri haftada 900 kişilik kafileler halinde memleketlerine gönderilecektir.
7 Osmanlı memurları bütün kaçakları teslim edecektir.
8 İstediğim yerleri işgal etmek hak ve kuvvetine sahip olduğum anlaşılmalıdır.[202]

---

201 "Bâbıâli hariciye kalem-i mahsusunda General Allenby'nin metalibatına ait mevaddan"

202 "Bâbıâli hariciye kalem-i mahsusunda General Allenby'nin metalibatına ait mevaddan"

9 Şubat 1919'da, karargâhı Nusaybin'de bulunan 6'ncı ordu, Allenby'nin emri üzerine, XIII'üncü Kolordu'ya çevrilmiş ve kumandanı Ali İhsan Paşa, 2 Mart günü Haydarpaşa'da İngilizler tarafından yakalanarak hapsolunmuştu. Allenby, aynı zamanda, 9'uncu ordunun da XV'inci Kolordu haline getirilerek bu ordunun kumandanı Yakup Şevki Paşa'nın geri çağrılmasını istemekte idi.

Tevfik Paşa Hükümeti Ali İhsan Paşa'nın değiştirilmesini kabul etti. Ali İhsan Paşa şimendiferle Haydarpaşa'ya geldiği zaman İngilizler tarafından hapsedilmiş ve Malta'ya sürülmüştür. Harbiye Nâzırı'nın, İhsan Paşa'nın yerine düşünüp bulduğu kumandan Mustafa Kemal Paşa idi. Paşa, Allenby'nin nüfuz ve idaresi altında çalışmak için onunla birlikte doğu bölgesine gidecekti.[203]

Marshall, Albay Killing'i, Ermenilerin geri dönüşleri için göçebe aşiretlerle müzakereler yapmakla görevlendirmişti. Karargâhı Nusaybin'de bulunan Ali İhsan Paşa, Albay'ı geçici olarak tevkif etmişti. Ali İhsan, 2 Mart'ta İstanbul'a gelir gelmez tevkif edildi.

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın şahsi yaveri alınmış, makam maaşı kesilmiş, yalnız rütbesine muadil maaş verilmek istenmişti. Paşa, bunu kendisi için bir ceza addediyordu, şahsi yaverinin alınması suretiyle "kadrinin" muhassasatı indirilmek suretiyle "sia-i maişetinin tenzil" edilmemesi için Harbiye Nezareti'ne müracaat etmişti. Son dilekçesinde şunlar okunuyordu:

"*Filhakika Yaver Paşa Hazretleri* (Harbiye Nâzırı Ömer Yaver Paşa) *İstanbul'a gelmiş olan İngiliz Kumandan Allenby'nin Ali İhsan Paşa'yı istemediğini, gerekçe beyanına mecburiyeti olmadığını söyleyerek tahkir edici bir tarzda ilâve etmişti ve*

203 *Age*, s.1445-1446

yerine tayin olunacak kumandanı ertesi gün beraber alıp götürebileceğini, İhsan Paşa'nın yerine âcizlerini (Mustafa Kemal) *münasip gördüğünü söylemişti."*[204]

Mustafa Kemal Paşa konuya başka bir vesile ile şöyle değinmiştir:

"O tarihlerde General Allenby İstanbul'a gelmişti. Bir gün Harbiye Nâzırı'nı ve Erkân-ı Harbiye (Genel Kurmay) İkinci Reisi'ni karşısına alarak cebinden çıkardığı bir not defterinden bazı şeyler dikte ettirmek istedi. Nâzır ve İkinci Reis konuşmak isterlerse de General Allenby:

"Görüşmek için değil, bazı arzularımı söylemek için sizleri kabul ettim," cevabını verir.

"İşte bu konuşmalar sırasında Allenby, Altıncı Ordu Kumandanlığı'na benim tayin olunmaklığımı da tavsiye eder.[205]

Bu sözlere başka kaynaklarda rastlanmıyor. Allenby'nin, İngiliz sefaretinde Osmanlı ricaline okunan taleplerinde de adı geçmiyor, Genel Kurmay 2. Başkanı'nı ve diğer bakanları ayakta tutarak emirlerini veren İngiliz kumandanının Mustafa Kemal'i istemesini, muhatabı tarafından reddedilmiş olmasını inandırıcı bulmadığımızı belirtmeliyim. Zira İstanbul Hükümeti, Haziran 1919'da Milne'ye cevabî yazısında, "...*Yakup Şevki Paşa'nın yerine tayini yapılmıştır,"* yazmaktadır.

İngilizler, XIII. Kolordu bölgesinde kuzeye doğru durmadan ilerlediler ve 22 Şubat'ta Maraş'ı, 27 Şubat'ta Birecik'i, 16 Mart'ta da Harapnaz ve Tel Ebyaz istasyonları ile 24 Mart'ta Urfa'yı işgal ettiler.[206]

Yıllar sonra Mustafa Kemal, İstanbul'daki temaslarını anlatır:

---

204 *Ben de Yazdım* 5.,*Age* s.1447
205 *Age*, s.1447
206 *Age*, s.73; (T. İ. Harbi, I.s,104)

"Eski arkadaşım Fethi Bey'le günler ve gecelerce dertleştim... Temas ettiklerim arasında eski İttihatçılardan yahut İtilâfçılardan işgal kuvvetleri ile beraber çalışanlardan birçok kimseler vardı. Bunlar dışında pek samimi ve mahrem bir temasım da İsmet Bey'le olmuştur.[207]

"İstanbul'u işgal eden İtilaf Devletleri'nin mümessilleri, politikacıları, hatta askerleri bir noktayı anlamaya çok ehemmiyet veriyorlardı: Türkiye'de bütün memlekete nüfuzunu hissettirecek bir teşkilat olmasına ihtimal var mıdır? Böyle bir teşkilat varsa, onun başına geçebilecek şahsiyetler kimler olabilir? İttihat ve Terakki'yi hiç hatırlarından çıkardıkları yoktu."[208]

"Bir gün A... Bey bir İtalyan şahsiyetinin Fethi Bey ve benimle görüşmek arzusunda bulunduğundan bahsetti. Bir İtalyan mimarının evinde buluşacaktık. Teklifi kabul ettik. Bonmarşe'nin karşısında büyük bir apartman! Çaydayız. Bahsedilen zat hemen söze başladı.

"Ben Türkiye'nin hakiki dostuyum. Hükümetin acizliği yüzünden bu memleketin nasıl fena akıbetlere sürüklendiğini de görüyorum. Sizin bunları düşünecek ve yeni bir hükümet kurabilecek teşkilat ve adamlarınız var mıdır?"

İttihat ve Terakki Fırkası'ndan bahsettiğine, bizi de fırkanın reisleri arasında saydığına şüphe yoktu. Ben ilk defa tanıştığım bu zatla konuşuyor olmaktan çekindim. Arkadaşım, belki de bizde tasavvur olunan ehemmiyeti yanlış çıkarmamak için, kuvvetli olduğumuzu ve arkadaşlarımız da bulunduğunu söyledi.

"O halde, kendinizi göstermelisiniz," dedi. Biraz da imtihana benzeyen bu konuşmadan nasıl bir netice çıkacağını düşünüyordum. O günkü hükümeti biraz daha tenkit ettik-

207 Atatürk'ün Bana Anlattıkları, Falih Rıfkı Atay, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.94

208 *Age*, s.100

ten sonra, bize veda etti ve gitti... Herhalde İtalyanların bir başka maksatları olmalı idi.[209]

Arkadaşlarla bu maksadın ne olabileceğine hükmettik: Antalya ve havalisinden başka İzmir ve havalisine de hâkim olmak! Buraları Yunanlara bırakmamak! Bazı hâdiseler bu kanaatime kuvvet verdi.

İtalyan, Arnavut aslından bazı kimselerle de temas ediyormuş. Onlara şöyle bir sır emanet etmiş: "İzmir ve havalisini Yunanlara işgal ettireceklerdir. Türkiye şüphesiz bundan memnun olmaz. İtalya da aynı endişededir. Onun için İzmir ve havalisinde Yunan istilasına karşı silahlı teşkilat yapmalısınız. Yunanları İzmir topraklarına sokmamaya çalışmalısınız. Eğer bunda muvaffak olamazsanız, hiç olmazsa dostunuz İtalya'yı tercih etmelisiniz." Bu iş için İtalya'nın istenildiği kadar silah ve malzeme vereceğini de temin ediyormuş. Bu teklifi dinleyenler arasında makul görenler, hatta İtalyan deniz vasıtaları ile İzmir'e giderek telkinlere başlayanlar bile olmuştur. Gene onlar böyle bir mukavemet teşkilatının başına geçebilecek bir kumandan bile bulmuşlar: Ben! Bunu da kendileri ile görüşen zâta söylemişler. "Bunu yapar mı?" diye sormuş, "Emin olunuz," cevabını vermişler. Herhalde beni tavsiye edenler, bu işte yalnız Türk menfaatini düşüneceğimi hesaba katmış olacaklar. Bir gün, arkadaşlarımızdan biri tarafından Beyazıt taraflarında birinin tasavvurlarından, fakat onları yalnız bir dostluk yardımı şekline sokarak, bahsettiler. Hatta o zat ile mülâkat gününün tespit olunduğunu da haber verdiler. Güldüm, "Çok safsınız," dedim. "Bununla beraber kendisi ile konuşacağım!" Mülâkat saatinde İtalyan şahsiyetinin bürosunda bulunuyordum. Çok terbiyeli ve nazikti. Evimi basan İtalyan müfrezesini geri çağırmak için mümessilin nasıl yardım

209 Atatürk'ün Bana Anlattıkları, *Age*, s.100

ettiğini anlattım, "Ekselans," dedi, "herhangi bir tehlike karşısında[210] sefarethanenin emrinize hazır olduğunu ben de söyleyebilirim." Yıldırıma vurulmuşa döndüm, teessürümü saklamak için nefesimi güç tuttum. İtalyan tebaası mı oluyordum? Dedim ki: "Beni buraya mühim bir şeyden bahsetmek için siz davet etmişsiniz. Bu mühim şeyi dinlemek istiyorum." Bir an durdu, "Ha," dedi, "bu mülâkatı sizin de tanıdığınız arkadaşlarınız istediler. Öyle pek mühim bir mesele bahis mevzuu değildi!" "O halde fazla rahatsız etmeyelim!" dedim ve kalktım. Görüyorsunuz arkadaşlar, bir millet esirliğe düşünce o milletten olan herkes nasıl hiç olur. Ben bu yabancının evinden çıkarken, bütün uşakların arkamdan güldüklerini duyar gibi oluyordum. Caddenin kalabalığı arasında kendimi kaybetmeye çalıştım ve beni buraya sürüklemiş olanlara küstüm.[211]

Böylesine bir yetkiyle donanmış olan işgal kuvvetlerinin istemi ve desteği dışındaki bir oluşumun varlığından söz edilemez. Yakup Şevki Paşa ile Ali İhsan Paşaların Doğu'da ve Karadeniz bölgesinde yaptıkları silah dağıtma ve teşkilâtlanma dışında, İngilizleri rahatsız edici hiçbir hareket yoktur.

Almanlar, gerilerinde birçok silah ve cephane depoları bırakmışlardı. Kafkas ordusu malzemesi mütarekede İngilizlerin eline geçmiş fakat millî kuvvetler bunu derhal istirdat etmişlerdi. İtalyanlar da Antalya-Konya yolu ile kendilerinden istenileni bol bol veriyorlardı.[212]

Adana'ya 100.000 Ermeni göçmeni yerleştirilmişti. 70.000'i Adana ve köylerine, 12.000'i Dörtyol'a, 8.000'i

210 *Age*, s.101
211 *Age*, s.102
212 *Çankaya Akşamları*, Bethe Gaulis, İstanbul 1983, s.33

Hacın'a (Saim Beyli) ve geriye kalanları da diğer ilçelere iskân edilmiştir.

Ayrıca Ayıntap, Maraş ve Zeytun'a da İstanbul ve Anadolu'dan 50.000 Ermeni getirilmiştir. Buna mukabil, Ruslardan kaçan Vanlı 8.000 Müslüman sürülmüş ve toprakları Ermenilere verilmiştir.[213]

"Ermenistan ve Kürdistan" işleriyle en çok uğraşanlar da İngilizlerdi. Allenby'nin isteklerinin gayesi de bu idi. Bu konuda Mareşal Fevzi Çakmak'ın fikri şudur:

"İngilizler, Kafkasya'yı işgal ettikten sonra Ermeni Hükümeti'ni teşkil ile Kars'ı ele geçirmişler ve vilâyât-ı Şarkiyye'yi de Ermenistan ve Kürdistan namıyla kendilerine bağlı birer hükümetçik haline koymaya teşebbüs etmişlerdi. Fakat Yakup Şevki Paşa'nın Kafkasya'dan Erzurum'a çektiği ordusu tam ve mücehhez bir halde elde bulundukça bunu yapmaya muvaffak olamadıklarından, Yakup Şevki Paşa'yı İstanbul'a celp edip Malta'ya sevk ile Erzurum ve Sarıkamış'a da Miralay Rawlinson'u icra-yı faaliyete memur etmişlerdi."

Samsun bölgesiyle Doğu Karadeniz kıyılarında Rum ahali arasında Pontosçuluğu destekleyenler de İngilizlerdi. 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın da Osmanlı Harbiye Nezareti'ne yazdığı 15 Ocak 1919 tarihli raporunda belirttiği gibi *"İngilizler, Türklerden gayri bütün kavimleri kışkırtarak istiklâl daiyesine düşürüp Osmanlı Padişahlığı'nı parçalamak emelindedirler."*[214]

Mütarekenin ilk yedi ayında yapıldığı anlatılan haksızlıkların kısa ve eksik bilançosu bile Türk milletinde ve Türk ordusunda, bütün iyi niyet duygularımıza rağmen, İngilizlere karşı uyanan düşmanlığın ve duyulan hıncın ne kadar haklı ve yerinde olduğunu gösterecek yeterlikte olduğunu sanıyorum.[215]

---

213 Çukurova'nın İşgali, s.25
214 *Age*, s.74
215 *Age*, s.74

Lord Curzon bir muhtıra daha yazdı:

"Selanik'in iki adım dışında bile düzen sağlamayı becerememeyen Yunanların Anadolu'nun böyle önemli bir kesimini yönetebileceklerine nasıl inanılabilir?"

Yunan işgal gerekçesi olarak da:

*"Milliyetçilerin memlekette çıkaracakları karışıklık sonucunda, değil yalnız Osmanlı İmparatorluğu'nun, hilâfetin bile bilfiil ortadan kalkacağı"*nı ileri sürdü.[216]

İzmir bölgesiyle ilgili yoğun bir 'barbar Türk' kampanyası açıldı. *Times* gazetesi ciltlerine bakınca, kampanyanın 14 Mart'ta başladığı görülüyor. Türklerin bu bölgede tedhiş yaptıkları, Rumları yok etmek için gizli planlar hazırlandığı haberleri gazeteyi kaplamaktadır.[217]

Rauf Bey askerlikten istifa etti. 27 Şubat 1919.[218]

Mehmet Ali Bey, Yeniköy Belediye Reisliği'nden emekliydi ve ticaretle meşguldü. Söylemezoğlu'na göre, kabineye girmesini sağlayan, karısının İngiliz oluşuydu.[219]

Hürriyet ve İtilâf paralelindeki *Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Derneği*, İngiliz hayranlığını Trabzon bölgesinde yaymış ve bu sorunu Anglosakson uygarlığı biçiminde Erzurum Kongresi'ne dahi getirmiştir. Kongre'de, Trabzon, Sürmene, Giresun ve Tirebolu delegeleri Ömer Fevzi, İbrahim Hamdi, Ali Naci ve Yusuf Ziya, 22 maddelik bir program sunarak, *"Doğu Anadolu illerinde Türk ırkının yaradılıştan en kolay kabul edebileceği Anglosakson uygarlığının" temsilcisi milletlerin yol göstericiliğini ve yardımını istemişledir.*[220]

Hürriyet ve İtilâf, amansız bir İttihatçılık düşmanlığı ile yola çıkmıştır. Ve 1919'da yeniden kurulur kurulmaz İtti-

---

216 *Ben de Yazdım*, 8. s.2566
217 *İstanbul Hükümetleri*, s.257
218 *Age*, s.194
219 *Age*, s.195; dip not: 1, *Age* s.83
220 *Age*, s.214

hatçılardan öç almaya koyulmuştur. *Bu parti için düşman ne İngilizdir ne de Yunan. Tek düşman İttihatçılardır.*[221]

İngiltere ile anlaşma olursa, Yunanlar haliyle Anadolu'yu, İzmir'i, Trakya'yı boşaltacaklardı.[222]

Yurdun türlü yerlerinde türlü ad ve görevle dolaşan galip devletlerin heyetleri, otel, yiyecek ve taşıt masraflarını hep Osmanlı hükümetine gördürmekteydiler. Aşırı yekûn tutan bu giderler dolayısıyla Babıâli birçok kere komiserlere başvurursa da aldıran olmaz. Sonda 21 Mayıs 1919'da ilgili komiserliğinden şu yolda bir karşılık alır: "Dileğinizi not ettik, kolaylık göstermekte devam edin..."[223]

1 Mart'ta Sona Eren Hafta, 1919[224]

"Türkiye, Bulgaristan ve Karadeniz limanları ile ticaret yapılmasına yetki verildi. İstanbul'da bir seçme servisi kurulacak. Deniz Kuvvetleri, barış imzalanıncaya kadar Türkiye ile Bulgaristan'la yapılacak ticarette bazı ithal mallara kısıtlama getirilmesini ve kontrol altında bulunan bazı limanlarda tarafsız ticaret yapılmasını gerekli görüyor."

Bu işin uygulama biçimine dair bir örnek vereceğiz. 8 Mart 1919'da İngilizler Antep'te bir bildiri yayınlarlar. İlk maddesi şöyledir: "*General Allenby Hazretlerinin İstanbul'da Türk Hükümeti'ne tebliğ ettiği evamirin (emirlerin) üçüncü maddesi mucibince Antep şehri ahalisinin yedinde bulunan esliha* (silahlar) *toplanacaktır:..*"

Halka bu yüzden ve onu bu buyruğa uymaya zorlamak için çok baskı yapılır. Yalnız eczacı, ekmekçi dükkânlarıyla

---

221 *Age*, s.216
222 *Çankaya Akşamları*, Bethe Gaulis, İstanbul 1983,.s.41
223 *Atatürk'ün Hayatı... Age* s.259
224 General Catalogue Reference:CAB/24/76 Image Reference:0035

un değirmenlerinin açılmasına izin verilir, buğday ve yakacağın yalnız çarşıda satılması emredilir. Bütün öbür dükkânlar kapatılır ve süt, ayran, her türlü ticaret yasak edilir. Elde edilen silahların sayısı yeter görülünceye kadar bu durum sürdürülür.

Aynı tarihlerde Mustafa Kemal'in, Falih Rıfkı Atay'a anlattıklarına bakalım:[225]

Bir gün, Umumi Harp'te İstanbul otellerinden birinin müdürü iken tanıdığım M... (Martin- Pera Palas Oteli'nin Müdürü) Şişli'deki evime geldi, Fethi Bey de yanımda idi.[226] Birçok şeylerden bahsettikten sonra, bana dedi ki, "Burada ecnebilerle temastayım. Size ne kadar ehemmiyet verdiklerini de biliyorum. ...Sefareti'nde Mösyö F.. sizinle görüşmek istediğini birkaç defa tekrar etti. İster misiniz, sizi bizim evde buluşturayım." Fethi Bey'e doğru döndüm, kabul et, der gibi baktı. "Konuşalım," dedim, "fakat eğer o istiyorsa..." Davet günü Madam M....'nin salonundayız. Biraz sonra "Mösyö F.." dediler, içeriye giren zat oturduğum kanepenin soluna yerleşti. Fransızca görüşüyorduk: "Ben çoktan beri Türkiye'de yaşayan bir ecnebiyim," diye söze başladı, "Türklerin, daha doğrusu, İttihat ve Terakki'nin idaresini bizzat gördüm. Ne fecidir efendim, bilirsiniz. Umumi Harp'te şahit olduklarımı tekrar etmekten utanırım. Belki de hepsini anlatsam, medeniyet âlemi Türkiye'yi mahveder." "Fakat," dedim, "siz benimle görüşmek istemişsiniz, bu hanım ve kocası delâlet ettiler, sizinle konuşmam faydalı olacağını söylediler, bana bunları söylemek için mi bu mülâkatı aradınız?" "İttihat ve Terakki'nin cinayetlerini evvela tasdik etmelisiniz." "Ben İttihat ve Terakki'nin mü-

225 Atatürk'ün Bana Anlattıkları, Falih Rıfkı Atay, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 98

226 *Age*, s.98

messili değilim!" Nutkuna devam etti. Canım sıkılmadı değil, fakat bunu mümkün olduğu kadar saklamaya çalıştım: "Evet, İttihat ve Terakki'nin mümessili değilim, fakat müsaadenizle söylemeliyim ki, İttihat ve Terakki vatansever bir cemiyet idi. Başlangıcından çok zaman sonrasına kadar ben de bu cemiyet içinde bulundum. Cemiyet hiçbir vakit sizin bu tezyiflerinize hak verecek bir mahiyet almamıştır. Çok kusurları ve yanlışları olabilir. Ama vatanperverliği münakaşaların üstündedir." Bu zatın, bu mülakatı niçin istediğini hâlâ anlamadım. Ankara'da bulunduğum sıralarda bir gün Antalya'ya geldiğini ve Madam M...'in salonunda kendisinden, "Gene görüşelim!" vaadi ile ayrılmış olduğumu hatırlattığını yazdılar. Ne cevap verdiğimi tahmin edersiniz..."[227]

Rauf Orbay, Hatırat'ında, Mustafa Kemal'in Frew ile iki üç kere görüştüğünü yazıyor.[228]

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da bazı ecnebilerle de temas etmiştir. Bu temaslardan en mühimi, İngiliz Rahibi Mister Frew ile olanıdır. Pera Palas oteli müdürü Mösyö Martin vasıtasıyla tanıştığı Frew ile Mustafa Kemal Paşa birkaç defa görüşmüştür. Uzun zamandır Türkiye'de yaşayan Rahip Frew, bir İngiliz ajanı idi. Hâdisenin önemi ortadadır. Mülakatın birkaç defa tekrarlanması, iki tarafın da bu temastan bir şeyler umduğunu gösteriyor.[229]

Mustafa Kemal'in 13 Kasım 1918'de İstanbul'a geldiği ve doğruca işgal güçlerin kumandanlarının kaldığı Pera Palas Oteline gittiği bilinir.

Mustafa Kemal, o günlerde, İstanbul'a gelişinin ertesi günü 14 Kasım'da, İngilizlerle temas kurmak isteğiy-

227 *Age*, s.99
228 RAUFORBAY'IN HATIRALARI, YAKIN TARİHİMİZ, Yakın Tarihimiz Yayınları, 1965, I.CİLT, s.32
229 Selek, I. s.171

le bir İngiliz gazetecisiyle görüşmüştür. Bu gazeteci Ward Price'dır. Ward Price, Mustafa Kemal Paşa ile nasıl karşılaştığını şöyle anlatır:

"İstanbul'a ilk defa 1918 senesinde gelmiştim. Bir akşamüzeri Pera Palas Oteli'nde oturuyordum. Bir adam yanıma geldi ve bir Türk generalinin benimle görüşmek istediğini söyledi. İsmini sordum: Mustafa Kemal, dedi. O zamanlar Mustafa Kemal adını daha ziyade müphem bir şekilde işitmiştim. Daveti memnuniyetle kabul ettim.

"Mustafa Kemal, düşünceli, kederli ve bedbindi. Bana memleketin hâlinden bahsetti ve her iki cümlede bir 'Bu böyle olmaz. Vatanı baştanbaşa değiştirmek lâzım. Yenileştirmek lazım,' diyordu. O zaman doğrusu bu lâflara fazla dikkat etmemiştim."[230]

Mustafa Kemal şimdi de, belki Müttefikler yoluyla bir iş başarılabilir diye düşünmeye başlamıştı... Ne de olsa memleketin kaderini elinde tutan onlardı. Müttefiklerden, hele Türkiye'den toprak isteğinde bulunmamış olan İngilizlerden bir mevki koparamaz mıydı? Onlar burada iken elde edilecek bir yetkinin, çekilip gitmelerinden sonra memlekete daha yararlı başka yollarda kullanılabilmesi pekâlâ mümkündü.[231]

Yıllarca sonraydı, İkinci Dünya Savaşı geçmişti. İstanbul'da Rifat (Refet Bele?) adında bir Türk generali ile karşılaştım. Bu zat benim Mustafa Kemal ile mülakatımızda hazır bulunmuştu. Onun bu hizmet teklifinde samimi olduğunu, o zaman bu teklif kabul edilmiş olsaydı Yakın Doğu tarihinin değişik bir mecraya dönecek olduğunu söylüyor bu fikrini muhafaza ediyordu."[232] Perapalas'ta oturduğu sırada Daily Mail muhabiri G.Ward Price ile bir mülakat yapmıştı. Price bu mü-

230 *Age*, s.169; Tarih ve Coğrafya Dünyası Sayı 9-10, s.279
231 *Age*, s.231
232 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri Age*, s.98

lakat hakkında şunları bildiriyor: "*Perapalas Müdürü bana bir davet getirdi... Mustafa Kemal Paşa ile kahve içmek için...*" Bunun bir mahzuru olmadığı hakkında yüksek istihbarat subayı Albay T. G. G. Heywood'a dair sorusuna: "*Onun ne istediğini anlamakta hiçbir mahzur yoktur*" diye cevap vermişti. Price sözüne devamla: "*M. Kemal, yapmak istediği bir teklif için Britanya resmi makamlarıyla nasıl temas edeceğini*" bildirmemi benden rica etti: "*Bu harpte yanlış cephede savaştık, dedi, eski dostumuz Britanyalılarla asla kavga etmek istemezdik, bu istenmeyen harp Enver Paşa gibi Almanların dostları tarafından yapılan baskının bir sonucu oldu. Biliyoruz, partiyi kaybettik. Yanlış istikametlere götürülen siyasetimizin bedelini ağır ödemeye hazırlanmalıyız. Anadolu'nun Müttefik Devletler tarafından taksime uğrayacağını tamamen biliyordum. Fransızların Anadolu'nun dışında tutulmasından bilhassa endişedeyiz. Orada bu topraklar üzerindeki bir Britanya idaresinden o kadar hoşnutsuzluk gösterilmemesi gerekir. Eğer İngilizler Anadolu için sorumluluk kabul edecek olurlarsa Britanya idaresinde bulunan tecrübeli Türk valileri ile işbirliği halinde çalışmak ihtiyacını duyacaklardır. Böyle bir selahiyet dahilinde hizmetlerimi arzedebileceğim münasip bir yerin mevcut olup olmadığını bilmek isterim...*"

Ward Price gizli servisteki albaya bu konuşmayı anlattı, Albay bunun üzerinde durmayarak, "*Yakında iş isteyen daha bir sürü Türk generali çıkacak,*" dedi.[233]

Mustafa Kemal Paşa'nın bu devre içinde basınla ilk teması da Fethi Bey'in Minber Gazetesi vasıtasıyla olmuştur. 17 Kasım'da (1918) yapılan bir mülâkatta şunları söyler:

"*Memleketimi ve milletimi pek iyi tanıdığım ve muhtaç olduğu terakkiye erişmek için huzur ve sükûn ile fakat her hal-*

233 *Age* s.232

de hürriyet ve istiklâli masun olarak, çok çalışmak lüzumuna kâni olduğum cihetle, bu kanaatimi temin edecek, yani bize huzur ve sükûn içinde çalışma zamanı bahşedecek münasebetlere iktiran edecek dostluklara cidden taraftarım."[234]

Önemli yerlerin küçük müfrezelerle işgali, diğer yerlerde birer ikişer irtibat subayı bulundurulması, her şeyin yolunda gitmesine yetiyordu.[235]

İttihatçı bir hareketin başlamasından zaten kuşkulu bulunan İngilizler, bu küçük olaydan dolayı daha çok endişeye kapıldılar. Zamanın Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın aşağıdaki sözleri bu endişeyi belirtmektedir:

"Samsun'daki birliklerden bir makineli tüfek bölüğüne mensup Mülâzım Hamdi Bey'in bir makineli tüfek ve bir miktar askerle dağa çıkarak Türk çetelere zahir (destek) *olması işgal kuvvetleri kumandanını büsbütün şüpheye düşürmüştür. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye memur olan İtilâf kuvvetlerinin irtibat zabitleri sık sık yanıma gelerek benden bu hususta tafsilât istiyorlardı."*[236]

İngilizlerin tahrikiyle Türk makamlarının dikkati de Samsun bölgesine çevrilmiş oluyordu. Türk halkının Rumlara karşı silahlandırıldığı hakkında İngiliz Yüksek Komiserliği'nin ve Karadeniz Ordusu Başkumandanlığı'nın bitip tükenmeyen ve son günlerde artan şikâyetlerini önlemek gerekiyordu. Bunun için tek çıkar yol, olağanüstü yetkilerle muktedir ve güvenilir bir kumandanı Samsun'a göndermekti.[237]

---

234 *Age* s.169

235 *Age* s.173

236 *Age*, s.174; 24 Aralık 1918'den 14 Mayıs 1919'a kadar Genel Kurmay Başkanı olan Fevzi Çakmak'ın bugünlere ait hatıraları 1948 Mayıs ayında Akın gazetesinde yayınlanmıştır.

237 Selek, I. *Age*, s.174

Fransız Vitali Cuinet'in 1898'de yaptığı istatistikler:

	Türkler	Rumlar
Trabzon Vilayeti	806.700	193.000
Adana	158.000	46.200
Aydın	1.093.334	208.283
Bursa	1.296.593	230.711
İzmit Sancağı	129.715	40.495
Çanakkale	106.583	16.413
Sivas	839.514	76.068
Ankara	763.119	34.009
Konya	989.200	73.000
Kastamonu	992.679	21.507
Toplam	7.175.437	939.686

Barış Konferansı, Şubat'ın (1919) ilk günlerinde, Yunanistan'ın hak iddialarını incelemekle görevli bir komisyon kurmuştu. Komisyonun Amerikalı üyesi, görüşmeler sırasında bir gün haykırmıştır: "*Batı Anadolu kıyı şehirleri ve yakın çevreleri Rum'dur diye, Rum olmayan yerlerin de buralara katılmasına ne gerek var? Tırnaklar Rum'dur diye siz parmaklar da Rum'dur derseniz, bu, elin parmaklarını kesmekten farksızdır.*"[238]

Yahudiler Filistin'de ekalliyetti, %90'dan fazlası Arap'tı. Asıl Filistin'de Yahudilerin tarihi haklarından bahsetmişti.

Nihayet İngiliz tazyiki ile Emir Faysal ile Yahudi mümessili Dr. Weiz Mann, arasında bir itilâf imzalandı. Bunda Faysal, Filistin'in Araplar namına Yahudi yurdu olmasını kabul ediyordu.

Yahudiler, Ermeniler gibi istiklâl istemediler. Filistin'de, tercihan İngiltere'nin mandasında kalmak istediler.[239]

Osmanlı İmparatorluğu'nun taksiminde hisse almak isteyenler birer birer Paris'e gelmişlerdi. Bunlar arasında

238 *Fransız Kamuoyu*, s.118; (LePetit Marseillais, 27 Février 1919)
239 Esmer, s.358

Emir Faysal da vardı. 6 Şubat'ta Arapların davasını izah için konferansın huzuruna çıktı. Bir muhtıra verdi. Buna göre: İskenderun Körfezi'nden güneye doğru bütün Arapların istiklâllerini istiyordu.

26 Şubat'ta Ermeniler namına gelen Aharonya ve Bogos Nobar, verdikleri muhtırada evvela Kilikya, Maraş, Cebelibereket, Adana, İskenderun'u istediler. Saniyen Erzurum, Bitlis, Van, Diyarbekir, Harput, Sivas, Trabzon'un büyük bir kısmını da istiyorlardı.

Salisen, Kafkaslar'da Erivan, Bitlis'in güneyi, Yelizavetpol (Gence) ve Kars'ı istiyorlardı. Ermeniler diyorlardı ki, "Bu araziler, 20 sene kadar büyük devletlerden biri elinde kalsın, 20 sene sonra Ermenilere verilsin." (Bu yerlerde azınlıkta olan Ermeniler, 20 sene içinde idare edebilir duruma geleceklerini hesaplıyorlardı.)[240]

Lloyd George, Clemencau'dan Musul'un İngiltere'ye bırakılmasını istedi. Filhakika gizli muahedelerle Musul Fransa'ya verilmişti ama emri vaki yaparak işgal edenler İngilizlerdi.[241]

Suriye'yi de İngilizler emri vaki yaparak işgal etmişlerdi. İngilizler, çok masraf yaptık, dediler. Fransızlar da, Garp'ta biz daha çok fedakârlık yaptık, dediler. Nihayet Clemencau Musul'u İngiltere'ye bıraktı. Aralarında bir itilâf imza ederek Sayks-Picot Anlaşması İngiltere lehine tadil edildi. Fransızlar, Filistin ile alâkadar değiliz, fakat Suriye'nin tamamını isteriz dediler.[242]

Arap meselesi şöyle halledildi: Suriye mandası Fransızlara, hükümdar intihap etmek hakkı da Suriyelilere verilecektir.[243]

---

240 *Age*, s.358
241 *Age*, s.359
242 Esmer, *Age* s.359
243 *Age*, s.360

Mart ve Nisan ayları boyunca İstanbul üzerinde anlaşamadılar... İtalyanlar Anadolu'nun ve Fiyume'nin taksimi meselesinde asabileşti. Halbuki Wilson, Fiyume'yi mahreç olarak İtalya'ya değil Yugoslavya'ya vermek istiyordu. İtalya kızdı, Nisan sonunda konferansı terk etti.[244]

DEPOLARDAN SİLAH TAŞIMA

Şimdi de İlyas Sami Kalkavanoğlu'nun İstanbul'dan Anadolu'ya silah taşımaya dair hatırasına bakalım:[245]

İstanbul'un işgali sırasında, Bayburtlu Tayyar Ağazade Necip Bey'le müştereken fındık ticareti ile meşguldüm.

İstanbul'un namertçe işgali ve bir sabah Yunanların da İzmir'i işgal ettikleri haberi, bir bomba gibi beynimizde patladı.[246]

Doğru Nuruosmaniye'deki Tasvir-i Efkâr gazetesi idarehanesine gittim. Bu gazetenin sahibi ve başyazarı Velid Ebüzziya Bey çok samimi dostumdu. Odasına girdiğim zaman İkdam Gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Bey'le, tanınmış armatörlerden Kalkavanzade İbrahim Kaptan'ı da orada buldum... Hepimiz mutlaka bir şeyler yapmak, behemehal istiklal ve hürriyetimizi korumak uğrunda harekete geçmek lazım geldiği noktasında müttefiktik.

Velid, "İlk iş olarak, büyük bir protesto mitingi yapılmaya karar verildi. Bütün arkadaşlar hep birlikte orada bulunmalıyız. Ondan sonrasını konuşuruz," dedi.[247]

Nihayet, 27 Mayıs 1919 Salı günü Sultanahmet Meydanı'na gittik. Meydan o güne kadar eşi görülmemiş, kadınlı erkekli muazzam bir kalabalıkla dolup taşıyordu.

---

244 *Age*, s.360

245 MİLLİ MÜCADELE HATIRALARIM, İlyas Sami Kalkavanoğlu, İstanbul 1957,

246 İlyas Sami., s.7

247 *Age*, s.8

İlk defa olarak bir genç hanımın (Halide Edip) titreye titreye yükselen sesi:

"...Yavuzların, Kanunilerin, Mithat Paşaların, Namık Kemallerin, Tevfik Fikretlerin vatanı asla hürriyetten mahrum edilemez. Birbirimize ellerimizi uzatalım. Tek bir hedefe, yalnız Türk istiklal ve hürriyet gayesine doğru yürüyelim..." dedi.

Arkasından, Türk Ocakları Reisi, Hamdullah Suphi Bey: "... Şanlı şerefli Türk milleti istiklaline kavuşacak, müstevli de geldiği yere gönderilecektir..." dedi.

Sonra konuşan büyük şair Mehmet Akif Bey de: "...Türk ve Müslüman dünyasına son kalenin Anadolu olduğunu..." söyledi.[248]

Miting tam mânâsıyla bir milli galeyan manzarası arz etmişti.[249]

Mitingten sonra Divan Yolu'ndaki Sulh ve Müsalemet Adem-i Merkeziyet Cemiyeti merkezine gittik. Orada, Bu teklif hararetle tasvip ve kabul edilince, Kalkavanzade İbrahim Bey de pür-heyecan sesini yükseltti: "Sahip ve süvarisi bulunduğum Kırım vapuru, şu dakikadan itibaren emrinizdedir. Anadolu'ya geçecekler gibi sevk edilecek silah, cephane vesaireyi de meccanen taşımaya amadeyim!"[250]

Böylece hep beraber, İbrahim Bey'in Çeşme Meydanı'ndaki yazıhanesine gittik. Orada İbrahim Kaptan, tekrar, Kırım vapurunun Sirkeci'de demirli, harekete hazır olduğunu, kimler gidecekse derhal götüreceğini söyleyince ilk önce Ali Şükrü ve (Rizeli) Binbaşı Osman Bey'in Trabzon'a yollanmaları kararlaştırıldı.[251]

Üç gün sonra Kırım vapuruna giderek (30 Mayıs 1919

248 *Age*, s.9
249 *Age*, s.10
250 *Age*, s.10
251 *Age*, s.11

olmalı), Trabzon'da Milli Mücadele'nin temelini atacak olan yiğit arkadaşlarımız Ali Şükrü ve Osman Beyleri uğurladık.[252]

Trabzon seferinden dönen Kırım vapuru bize şu haberi getirdi: "Trabzon'da Nemlizadelerin evinde Müfti Mahir Hoca ile Barutçuzade Hacı Ahmet ve Hakkı Efendilerin iştirakiyle mühim bir toplantı yapılmış ve bundan sonra mülga İttihat ve Terakki Cemiyeti binasında da bir kongre akdedilerek, halkın süratle silahlandırılması karar altına alınmıştır."[253]

Bu sefer aynı vapurla ben de Trabzon'a gittim. Gemi açıkta demirledi. Gemiye tırmanan kayıkçıların hepsi, tepeden tırnağa kadar silahlı idi.

"Ne oluyor?" dedim.

"Yunan burayı bombardıman etmeye kalkarsa ne olacağını o zaman görürsünüz!" dediler.

Ziyaret ettiğim Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde Barutçuzade Hacı Ahmet ve arkadaşları, "Bize mümkün olduğu kadar süratle silah ve cephane yetiştiriniz. Başka hiçbir şeye ihtiyacımız yok," dediler.

Bunun üzerine İstanbul'a döndüm.[254]

Takacılarla motorcuları görmek için Rumeli Feneri'ne gider. Taka sahipleriyle görüşür. İş, Boğaz'daki kontrolü aşma noktasında tıkanır. İtilaf Devletleri Kontrol Heyeti Tercümanı, İran asıllı Ermeni David Sahakkulu'nun yardımcı olabileceği söylenir. David'i bulur. David de kendisine: "Ben size yardım ederim. Motorlar, Yunanlar kontrolde bulunmadığı günlerde Boğaz'dan çıkış yapsınlar. İngiliz, Fransız ve İtalyanların nöbetçi olduğu günleri ben size söylerim. Yunanlar bana güvenmiyor. Onun için onların nöbette olduğu günlerde çıkış yapılmasın," der.

---

252 *Age*, s.12
253 Ilyas Sami., *Age*, s.12
254 *Age*, s.13

Derhal harekete geçtik. Harbiye Nezareti'ndeki İtfaiye Yüzbaşısı Halit Bey: "Bende istediğiniz kadar silah var. Nezaret depoları silah dolu... Hepsi hazır..." müjdesini verdi.[255]

Halit Bey, tedarik ettiği askerî arabaları bizzat kendi sürüyor, depolardan silah yüklüyor ve Unkapanı köprüsünün altında beklettiğimiz motorlara teslim ediyorduk.[256]

Bir de Kasımpaşa'da, Rıfkı Bey isminde bir bahriye zabiti ile işbirliği yapmıştık. Bu kıymetli ve fedakâr arkadaş da bahriye depolarından kaçırdığı silah ve malzemeyi, aynı şekilde Kasımpaşa'da kahveci, Rize'nin Kalamoz köyünden Mehmet marifetiyle motorlarımıza veriyordu.[257]

David, "Çıkın..." derse derhal Boğaz'dan çıkılıyor, demezse hareket onun tensip edeceği güne bırakılıyordu..."[258]

İstanbul'un işgalini müteakip Karadeniz Boğazı Depo Heyeti adını alan müstahkem kumandanlığı tabyalarında mevcut bilumum esliha ve cephaneler, Yüzbaşı Kemal Bey adında bir zata teslim olunmuştu. Bu zatın maiyetinde çalışan fedakâr, cesur muavini Kavaklı Faruk isminde mektepli küçük bir topçu zabiti ile Anadolu Kavağı'nın tabyalarında mevcut esliha ve cephanelerin ve yine Boğaz bataryalarının ambarlarındaki cephane, top kaması, top mermisi ve Boğaz'ın yüksek bataryasında mevcut projektörü ve Kavak liman dairesi altında mahfuz seyyar torpilleri, tam bir ketumiyet içinde geceli gündüzlü çalışarak motor ve takalara yüklemek suretiyle Anadolu'ya nakillerini temin eden kahramanlar...[259]

---

255 *Age*, s.16
256 *Age*, s.16
257 *Age*, s.16
258 *Age*, s.16
259 *Age*, s.20-22

SİLAH VE CEPHANE NAKLİYATINI TEMİN EDEN GRUP

Rumeli Fenerinde Meskûn:

Rizeli Giritlioğlu Hacı Şakir Kaptan

Rizeli Hacıoğlu Hafız Mehmet Ragıp Efendi

Rizeli Mustafa Osman Saruhan Reis · Sarıyer'de Oturur

Rizeli Hasan oğlu Şükrü Reis

Rizeli Giritlioğlu Mesut Reis

Mamati oğlu Recep Reis — Büyükdere'de oturur

Rizeli Bayram Reis ve Oğulları Mehmet ve İsmail Reisler — Rumeli Feneri'nde oturur

Rizeli Şahinoğlu Ali Osman Kâhya — Galata, Çeşme Meydanı'nda oturur

Pazarlı Altundiş Mustafa Kaptan — Unkapanı'nda oturur

Rizeli Hasan Kâhya

Hemşinli Mehmet

Rizeli Haho namile maruf — İstinye'de oturur

Aşçı Hasanoğlu Halim Reis — İstinye'de oturur

Rizeli Lahana oğlu Kerim Reis

Rizeli Hacıömeroğlu Aziz Reis

Rizeli Muharrem Kabil Reis

Rizeli Ruşen Kalkavan Reis

Rizeli Şükrü Kalkavan Reis

Rizeli Hacı Efendi oğlu armatör Şevki Kaptan (Pırlanta)

Rizeli Mori oğlu Riza Reis

Rizeli Rasim Kalkavan Kaptan, armatör — Beşiktaş'ta oturur

Rizeli Ali Uzunoğlu Reis

Rizeli Salih Kaptan

Rizeli Osman Varli Reis

Rizeli Yahya Varil Reis

Rizeli Çekmişoğulları Hasan, Ömer Yusuf Reisler

Rizeli Altı Konak oğulları Mehmet, İsmail, İlyas Reisler

Rizeli Arap oğulları Ali ve Süleyman Reisler

Rizeli Küçük Süleyman Reis

Rizeli Şahin oğulları Mustafa ve Hüseyin Reisler

Rizeli İbrahim Yavaşi Reis	
Rizeli Kara Mahmut oğulları Kara Ali ve Şükrü Reisler	
Rizeli Hafız Muhittin Kotil Reis	
Rizeli Ofli namile maruf Halim Reis	
Rizeli Hafız Mustafa Reis	
Rizeli Zekeriya Reis	
Of'lu Efendunun Zekeruya namile maruf Sabur Bahri Reis	
Rizeli Musa oğulları Halim, Rızvan, Harun Reisler	
Rizeli Hacı Memiş Oğlu Tahsin Reis	
Rizeli Nafiz Keltoş Reis	
Rizeli Nalbant Oğlu Ahmet Reis,	
Rizeli Genç Ali Oğlu Mehmet Reis	
Rizeli Sinan Oğlu Nazım Reis	
Rizeli Kavranoğlu Mustafa Reis	
Rizeli Sakoğlu İshak Reis	
Rizeli Hordoloş Oğlu Mustafa Reis	
Rizeli Uzun Mustafa Oğulları İlyas, Kolcu Mehmet, Mustafa Reisler	
Rizeli Muharrem Oğulları Muharrem ve Mustafa Reisler	
Rizeli Mete İsmail Reis	
Rizeli Salih Oğlu Recep Reis	
Rizeli Ofli namile maruf Kasım Reis	
Sarıyerli Balıkçı Adil Reis	
Sarıyerli Şevki Reis	
Sürmeneli Alik Oğlu Mustafa Kaptan	
Sürmeneli Temel Süleymanoğlu Kaptan	
Sürmeneli Hacı Hasan oğlu Tahsin Reis	İstanbul'da komisyoncu
Sürmeneli Keleş Ağa oğulları Mehmet, Hamdi, Hasan Reisler	
Sürmeneli Enbiya Reis,	Akçakoca'da meskün
Halit Bey	İtfaiye Yüzbaşısı
Eyüp Sabri Bey	Binbaşı
Rizeli Süleyman Bey	Topçu Yüzbaşısı

Yüzbaşı Kemal Bey,	Kâğıthane'de depo muhafızı
Yüzbaşı Ziya Bey	Kâğıthane'de Depo Muhafızı
İzmirli Abdülkadir Bey	Kâğıthane Depo Başçavuşu
Kemal (Altuğ)	Anadolu Kavağı Depo heyeti amiri topçu yüzbaşısı
Faruk (Tengiz)	muavini topçu küçük zabiti
Turgut Reis	Anadolu Kavağı torpil bölüğü kumandanı
Dilşat Bey	Gambot İkinci Kaptanı
Kenan (Esenkut)	Beykoz Birinci Ordu Harekât Şubesi kurmay binbaşı, sonra tümgeneral
Ali	Tophane'de Kılıç Ali Hamamı, Pangaltı'nda Şahan Kıraathanesi sahibi
Hakkı Küçük	
Yüksel Bey	
Sürmeneli Mahzar	Unkapanı'nda Polis Memuru ve kardeşi
Faik Bey	Unkapanı'nda kahveci
İbrahim Kalkavan Kaptan	Kırım vapuru sahibi ve süvarisi
Sadıkoğullarından Ruşen Hüseyin, Fehmi, Arslan ve Nazım Beylerin	müştereken sahibi bulunduk ları Yeni Dünya ve Mariyanina vapurları[260]
Rizeli Ak Mehmet Efendi	Rize Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti azasından
Rizeli Hacı İbrahim Ak Efendi	İstanbul'daki grup mensubu

"Bütün bu işler olurken, Mustafa Kemal Paşa'nın da Erzurum ve Sivas Kongrelerini akdederek, Ankara'ya gitmiş ve bir müddet sonra da Büyük Millet Meclisi'ni açmış olduğu haberi alınmıştı. Bizim ise, o ana kadar ne Mustafa Kemal Paşa, ne de Ankara ile hiçbir temasımız yoktu. Yalnız, silah ve cephane kaçırma ve sevkiyatı işleri dolayısıyla İnebolu'da Kabaaliza-

260 İlyas Sami., s.17

delerden Rıza Bey'in başkanlığında bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve bir müddet sonra yine İnebolu'ya gelen (A.P.) teşkilatı şefi Binbaşı Kemal Bey'le temas halinde idik."[261]

Nutuk'ta, Mustafa Kemal'in Anadolu'da Yunan ilerlemesinden bir süre haberdar olmadığı anlaşılıyor (Osmanlıca orijinal metin, s.22): *"Bugüne kadar, Yunan ordusunun Manisa ve Aydın civarlarını da işgal eylediğinden haberdar oldum. Fakat İzmir'de ve Aydın'da bulunduğunu bildiğim kuvvetlerin ne halde olduklarına dair hiçbir taraftan henüz bir haber alamadım"*[262]

"Defterimiz, kaydımız kuyudumuz, hatta reisimiz bile yoktu. Vakıa, beni reis tanıyorlardı amma, bu da bir karara müstenit değil, kendiliğinden vuku bulmuş bir şeydi."[263]

"Yalnız merkezimiz belli, yani Velid Bey'in Tasvir-i Efkâr matbaası idi."[264]

"Biz, ta başındanberi, gerek Kırım, Yeni Dünya ve Mariyanina vapurlarıyla, gerek motor ve takalarla sevk ettiğimiz silah ve cephaneler için nakliye parası diye bir şey almak, hatta istemeyi bile aklımıza getirmemiş, bu masrafları, silah ve cephaneleri örtmek maksadıyla teknelere yüklediğimiz tüccar malı navlunundan çıkarmak yolunu tutmuştuk."[265]

"Sonradan Trabzon mebusu olan bahriye subayı Ali Şükrü Bey de vardı. Söz dönüp dolaşıp 'Harekete geçmek lazımdır, bunun için de teşkilat lazımdır'a geldi. Ali Şükrü Bey şu teklifte bulundu: "İstanbul'da göz önündeyiz. En isabetli hareket Anadolu'ya geçmek ve teşkilatı orada yapmaktır."

Anadolu'ya silah kaçırma işinin, Ankara'da Meclis açılana kadar, Mustafa Kemal'in bilgisi dışında oluşup geliştiği anlaşılıyor. Merkezleri, Velid Bey'in Tasvir-i Efkâr matbaası

---

261 *Age*, s.22
262 Murat Bardakçı, Atatürk'ün okuduğu Nutuk Başkaydı, 24.10.2007, İnternet.
263 *Age*, s.23
264 *Age*, s.23
265 *Age*, s.23

idi. Şefleri kimdi? Parayı kim veriyordu? Silahlar nereye gidiyordu? Silahların Anadolu'ya naklinin, Yunan'ın İzmir'e çıkışından önce başlamış olduğunu, Ankara'da Meclis açıldıktan sonra Mustafa Kemal ile temas kurulmuş bulunduğunu öğreniyoruz. Silah depolarından silahların, İngiliz ve Fransız subaylarının görmezlikten gelinerek, resmî araçlarla takalara taşındığını da biliyoruz. Silah kaçırma işini İstanbul Hükümeti üstlenmedi, Ankara'da Meclis açılıncaya kadar da kimse ilgilenmediğine göre, kimler üstlendi?

"*Kemal (Koçer)* (rütbesi o sırada yarbaydı)[266] *Filistin Cephesi'nde iken savaşın son yılında Almanya'da Atış Okulu'na memur olarak atanır. Savaştan sonra İstanbul'a döner. İstanbul'daki büyük yangından sonra ailesi Şehremini'ndeki İttihat ve Terakki'nin kulübü olan binaya yerleştirilir. Kendisi de buraya gelir. Topkapılı Mehmet, Harbiye Mektebi muhasibi İhsan ile Milli Ordu'ya silah ve eşyanın gönderilmesi hususunda anlaşırlar. Kemal, İstanbul'daki silah, cephane, malzeme ve eşyanın miktarını öğrenmiştir. "Ufak teşebbüsler, ayda bir iki defa, motorlarla cephane kaçırmaya imkân veriyordu." Her cephanelik, her depo ağzına kadar dolu idi."*[267]

"*En güç iş, vapuru bulmak, cephaneyi kaçırıp yüklemek, vapurun selametini temin etmekti.*"[268]

Grubun Faal Üyeleri:
Deniz Yüzbaşısı, Safranbolulu Hakkı,
Çarkçı Albay,
Üstteğmen Abdülvahap,
Yzb Bilal,(albay)
Yzb. Zeki, (alb.)
Piyade Üstteğmen Saffet (Yzb.)

---

266 K. Koçer, 25. sayfadaki fotoğraf.

267 Kemal Koçer, Em General, Kurtuluş Savaşımızda İstanbul. İşgal Senelerinde M. M. Grubunun Gizli Faaliyeti, Vakit Basımevi, İstanbul 1946, s.15

268 *Age*, s.15

Üsttm. Bürhan (Em. Bnb.)
Kayyum Ahmet.
Sonradan İltihak Edenler:[269]
Tğm. İzzet,
Tğm. Nemci,
Topçu Tğm. Ziya.
Burhan ve Saffet istihbarata memurdular.
Muhabereci Cavit (Bnb.) ve Ahmet Fuat da (Em. üstğm.) yardımcılardı.[270]

Kemal, eskiden tanıdığı, Harbiye Dairesi Topçu Şubesi Müdürü Erzincanlı Salih'e gider. "Bir vapur bulursak, bize cephane vermekte kolaylık gösterebilir misiniz?" diye sorar. Salih de:

"Cephanelikler, ben iş başında iken sizin emrinizdedir. Ne zaman ve neler isterseniz alınız," der.

Bilahare, Harbiye Dairesi Reisi olan İhsan Paşa da aynı teminatı verir.

Büyük Harp'te kumanda ettiğim alayda yaver olan Himmetzade Hüsnü, o sıralarda Sirkeci'de ardiye işletiyordu. Perakende olan bazı askerî eşyayı da gizlice Anadolu'ya gönderiyordu. Ona, orduyu ancak binlerce ton silah ve cephane göndermekle besleyebileceğimizi anlattım. Hüsnü vapur bulmuştu: Bin tonluk Ararat. Boyanma gerekçesiyle Haliç'e girecek. Üç gecede bin ton yüklenecek. Yüklendikten sonra Haliç'ten limana çıkıp, yolcusunu da aldıktan sonra yükünü İnebolu'da boşaltacak. Gemi firmasının yetkilisi Rosalt ile 11.000 liraya anlaşırlar. Paranın yarısı peşin, yarısı da yük boşalınca İnebolu'da verilecektir. Salih ve Osman Reis emrindeki hamallar, üç gecede 650 ton yükleyebilmişlerdi. Ayrıca 45.000 mermi de vardı.

"Gemi hareket etmeden Rozalt, Kemal'le görüşmek ister. Navlun bedelini 50.000'e çıkarır. Kemal Hüsnü'nün yanına döner. Bu sırada, Ararat'ın sahibi La Fransez'in komiseri

269 *Age*, s.15
270 K. Koçer, *Age*, s.16

Arif girer. Arif, Kemal'i şirket sahibi, aslen Ermeni olan Şarl Kalçi'dir. Kalçi'ye durum anlatılır. Kalçi hemen Rozalt'ın işine son verir. Geminin hareketi için talimat verir.[271]

"Ararat, Ladil, Adana, Mersin, Lankır, Lelet adlı gemilerle İnebolu'ya 23 sefer cephane taşındı.

Ayrıca, Allah Kerim, Oğuz, Nimet-i Hüda, İsmet, Kürdistan, Mustafa Kaptan adlı motorlarla da 104 sefer yapılmıştır.

Alınan şifrelerle milli ordunun araba dingiline ve nala ihtiyacı olduğu ihtar ediliyordu.[272]

SEVKİYATIN BÜROKRASİ İŞLEMLERİ:

"Ambarlardan alınacak eşyanın bir defteri tanzim edilirdi, bu defterin bir kulağı imza edilir, ambar memurluğuna verilir, eşya kaldırılır, sonra Anadolu iskelesinden gelen makbuz götürülerek özel makbuz geri alınırdı. Teslim makbuzu bermutad Harbiye Nâzırı Ziya Paşa'ya, götürülür, o da "Allah yardımcınız olsun!" derdi.

"M.M. Grubu, İstanbul Milli Müdafaa Teşkilatı, Harbiye Nâzırı Ziya Paşa'nın isteği üzere, yanındaki odada toplanırlardı."[273]

"Bitişik diğer oda da ecnebi mümessiline tahsis edilmişti.

Bakanlık ayrıca Teşkilat'a (M. M. Grubu), giderleri Bakanlıkça ödenmek üzere bir de otomobil tahsis etmişti."

İşgal İstanbul'unda, Harbiye Bakanlığı başta olmak üzere, bütün Bakanlıklar ecnebilerin kontrolünde olduğuna göre, **M. M.** Grubu'na verilen otomobilin masrafının da Bakanlığa ait olması, odasının Bakan'ın odasının yanında olması, **M** M. Grubu'nun da ecnebilerin kontrolünde olduğunun açık kanıtıdır.

---

271 *Age*, s.28
272 *Age*, s.66
273 *Age*, s.73

FRANSIZ ŞARK KOMİTESİ:

"Şark Komitesi, Döla Kruva adlı ateşîn genci, milli hareketimizle alakalandırarak, İstanbul'a gönderir.

"Tasvir-i Efkâr, o dönemde ecnebilerce de milli gayenin en samimi taraftarı idi.

"Komite, Döla Kruva'ya, Tasvir'in sahibine müracaatla tasarladığı yardım çığırını açması talimatını verir.

"Döla Kruva, İstanbul'a gelir gelmez, Tasvir'in sahibi Velid[274]*'in Bakırköy'deki adresini öğrenir ve yakın olması nedeniyle, Bakırköy' de bir pansiyona yerleşir."*

"Velid'den görüşmek için bir randevu alır. Genç Fransız'ın ricası kabul edilir.[275]

"Fransız, Milli orduya yardım için geldiğini, her dilediğimizi yerine getireceğini Velid'e söyler.

"Ertesi gün matbaada Velit, Döla Kruva ve ben birleştik. Ben, bu kendi gelen yardımcının bitmek bilmeyen vaitleri karşısında hayretlere düşmüştüm. İyi olacak hastanın doktor ayağına gelir, derler. Bu yirmi iki yaşındaki dost, acaba bir Hızır mıydı? Hakikati halde, bizim için vefakâr bir kurtarıcı idi.

"Döla Kruva'dan, bir Fransız alayının koruması altında olan Zeytinburnu ve Baruthanedeki silah ve mühimmatın bize verilmesini rica ettim. Vrangel ordusunun da orada 400 kadar makineli tüfeği vardı. Milyonlarca piyade fişeği, milli ordu için büyük bir kıymetti."[276]

"Bir Fransız makamı ile Velid'in görüşmesi, kat'i teminat alması lâzımgelirdi... İki gün sonra Velit alâkadarlarla görüştü ve kalenin gediği açılmış oldu."[277]

---

274 Sırasıyla Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) ve Saint Benoit Fransız Okulunu bitirdi. Daha sonra Fransa'ya giderek Paris'te Hukuk Fakültesinde ve Siyasal Bilimler Fakülteside ihtisas yaptı. İstanbul'a döndükten sonra Tasvir-i Efkâr'da gazeteciliğe başladı.

275 *Age* s.88

276 K. Koçer, *Age* s.89

277 *Age* s.89

FRANSIZLARIN KORUMASI ALTINDAKİ SİLAHLARIN DEPOLARDAN ÇIKARILMASI

"Depolardan alınacak cephane ve silahları seçmek için, bu işten anlayan arkadaşımız Sırrı'yı yanımıza aldık.

"Vapur; Üsküdar açıklarında, ışıklarını söndürmüş bekliyordu. Mavnalar da sahilde bekliyordu.

"Döla Kruva ile birlikte, depolara geldik. Nöbetçiye yüzbaşıyı görmek istediğimizi söyledik. Siyahî asker kapıyı açtı, karşılaştığımız çavuş bizi yüzbaşının dairesine götürdü.

"Döla Kruva, yüzbaşı ile konuştuktan sonra, cephanelikler ve iskele sahasının serbest bulundurulmasını temin etti. İşaret verdik, mavnalar yanaştı.

"İşçiler üç cephaneliğe dağıtılmışlardı. Binlerce sandık piyade cephanesi vardı. Sabaha kadar çalışıldığı halde ancak 2000 sandık ayırıp kaldırabilmiştik. Döla Kruva da bizim gibi heyecanla çabalıyordu, elinden gelse bütün o mevcudatı vapura nakledecekti."[278]

Sayın Koçer'in anlattıklarından, İstanbul'dan Anadolu'ya silahın kaçırılmasında Fransızların başrolü oynadıklarını anlıyoruz. Fransızlar, İstanbul'da toplanan silahları, Osmanlı ordusuna değil, Anadolu'ya, kurulacak yeni devletin silahları olarak kaçırmak için, kendi aralarında bir komite kurmuşlardı; bu işten sorumlu olarak da, Koçer'in 'Hızır' diye adlandırdığı bir Fransız'ı da görevlendirdiklermişlerdi. İngilizler de boş durmuyorlar ve Yunan tercümanın nöbetçi olmadığı günlerde Boğaz'dan silah çıkarılmasını sağlıyorlardı.

Lord Kinross, Anadolu'ya silah kaçırılması işinin, *'eski Türk subaylarının bulunduğu yeraltı teşkilatı'* tarafından *'güçlükle karşılaşılmadan'* yürütüldüğünü anlatıyor:

"Anadolu'ya silah kaçırma işi, başlarında çok kere eski Türk subaylarının bulunduğu yeraltı teşkilâtı tarafından başarıyla yürütülmekteydi. Bunların pek zorlukla karşılandıkları

278 *Age* s.93

söylenemezdi. Bir kere depoların çoğunun bekçileri Türk'tü. Sonra, çalınan silahları İngiliz devriyeleri ile Yunan (Rum) çetecilerinin burnunun dibinden Anadolu'ya geçirmeye gönüllü sürü ile hamal, sandalcı ve sürücü (arabacı daha doğru) vardı. Bunları köylü arabalarına, saman ve kömür yığınlarının altına saklıyorlar, yalnız geceleyin yol alıyor, gün doğmadan önce toprağa gömüyorlar, gece olunca tekrar yükleyip bundan sonra varacakları yere kadar yeniden uzun ve ağır yolculuklarına devam ediyorlardı.

"Harbiye Nezareti bile, mütarekenin silahsızlanma ile ilgili koşullarını uygulamaktan sistemli şekilde kaçınıyordu. O sırada Harbiye Nâzırı olan Fevzi Paşa gibi yurtsever subayların da bu işte rolleri vardı.

"Şimdi Fransızlar da silah hırsızlığına göz yummaya başlamışlardı. Milliyetçiler, Gelibolu'da Fransızların korumakta oldukları bir silah deposundan büyük ölçüde silah yağma etmişlerdi.

"Yunanlarla çekişme halinde olan İtalyanlar, daha baştan beri milliyetçileri tutmakta ve şimdi de, birliklerini çekmeye hazırlandıkları şu sırada onlara silah satmaktaydılar. Üstelik taşıyıcılara Müttefik kontrolünden sıyrılmak için yardım bile ediyorlardı.

"İngilizlere gelince, onlar da baştan beri silahların toplanıp saklanması işini pek ciddi tutmamışlardı. Bir İngiliz kurmayı yalnız Türklerin silahlarını alıp da Rumlarınkini bırakmanın haklı bir şey olmadığını söylemişti.

"Böylece Milliyetçi kuvvetler boyuna silahlanmaktaydılar." [279]

Bu silahlanma işinin Yunanistan'ın Anadolu'ya çıkmasından önce başladığını, başta Fransa olmak üzere, bazı ülkelerin bu işe destek verdiğini anımsarsak, ortaya bam-

279 Lord Kinross, s.319

başka bir tablo çıkar. Silahlanma, depolardan silah kaçırma işi, Müttefik güçler tarafından, Anadolu'da meydana getirilecek olan Yunan işgaline karşı, Osmanlı Ordusu işe karıştırılmadan, milli kuvvetlerin ortaya çıkmasının hazırlığı olarak görülüyor. Bunun bir anlamı da, "Kurtuluş Savaşı" denen olayı, İngiliz ve Fransızlar, Osmanlı Ordusunun dışında, Yunanistan'a karşı millici güçleri destekleyerek vereceklerdi.

Wilson, 10 Mayıs'ta Yunan ordusunun İzmir'e ihracını kabul etmekle kalmadı, ihraç tatbikatını da münakaşa etti. İtalyan murahhasının da fikri aldı ve işgal için 13 Mayıs tarihi kararlaştırıldı. Bu karar derhal ilgili makamlara bildirildi.[280]

İtalyan Diplomatı Kont Sforza görüşlerini yazıp bastırmıştır.

"*... Orlando, Sonuno ve Fiume dolayısıyla Wilson'la yaptıkları o fırtınalı münakaşadan sonra, gösterişli bir şekilde konferansı terk edince Lloyd George, Amerika Cumhurbaşkanı ile anlaşarak Venizelos'u çağırdı ve Küçük Asya'daki Türk milliyetçi hareketinin endişe verici hale geldiği gibi boş bir bahane ile ona, Yunan Hükümetinin kendinde iki üç gün içinde İzmir'e asker çıkarma kuvvetini hissedip etmediğini*" sordu.[281]

"*Venizelos müddetin kısalığından şaşkına döndü, fakat bu tavizin İtalyanlarla bir kırgınlığın neticesi olduğunu anlamakta gecikmedi.*

"*Bu verilen taviz geçici olabilirdi. Tereddüt etmeden hemen 'Evet' diye cevap verdi.*"

"*Ben o zaman yüksek komiser olarak İstanbul'da bulunuyordum. Orada İngiliz ve Fransız meslek arkadaşlarımla birlikte İzmir'e Yunan çıkarmasını Babıâli'ye bildirmek emrini aldım. Emir kat'i idi, bana, kendi payıma bunun gerek İtilâf*

280 *Tarih Notları*, s.126
281 *Ben de Yazdım*, 6., s.1771

Devletleri ve gerek Yunanistan'ın kendisi için meşum olacak bir tedbir olduğunu kesin bir dille İngiliz meslektaşıma bildirmekten başka yapacak bir şey bırakmıyordu."[282]

"...Yunanistan namına gerçekten üzülen tek adamım, düşününüz ki açlıktan ölündüğü gibi hazımsızlıktan da ölünür.

"Padişah Vahdettin ve onun iktidarda tuttuğu hükümetler, yalnız kendi acizliklerini, idraksizliklerini duyuyorlar, hasımlarının ve özellikle İngilizlerin mevcut olmayan siyasî merhamet ve lûtuflarına sığınıyorlardı. Böylelikle iç düşmanları milliyetçileri ezeceklerini ve iktidarlarını devamlı surette sağlayacaklarını sanıyorlar, memleketi ancak bu yoldaki tutumları ile kurtaracaklarını umuyorlardı."[283]

"Maalesef bizimkiler de Yunanlar da, akıllı bir Yunan askerî yazarın dediği gibi, "Türklerin kabiliyetini küçümsüyorlar, Bizans'ı yok eden bir kuvvetin mevcut olduğunu unutuyorlardı, bunlar büyük hatalardı."[284]

14 Mayıs'ta İzmir limanında günlerden beri bekleyen İngiliz filosu amirali Calthorpe, İzmir valisine şehrin Yunanlar tarafından işgal edileceğini bildiriyor.[285]

İzmir'in işgali Türk milliyetçiliği rönesansının da ilk adımı ve Asya'nın ilk ümit kaynağıdır.[286]

15 Mayıs'ta İngiliz, Fransız ve Amerika harp gemileri himayesinde Yunanlar İzmir'e asker çıkarıyorlar... Yunanlar İzmir'e çıktı diye İtalyanlar da Kuşadası'na asker çıkarıyorlar.[287]

---

282 *Age*, s.1772
283 *Age*, s.1773
284 *Age*, s.1773; Yunan Milletinin Tarihi, Yunan Milletinin En Eski Çağlardan 1930 Yılına kadar. S.300-319
285 *Tarih Notları*, s.126
286 *Age*, s.127; nouvelle. Cont Sforza, Les Batisseurs de l'Europe
287 Esmer, *Age*, s.360

İtilâf Devletleri, İzmir'in işgal edileceğini 24 saat evvel haber verdikleri zaman bunun Yunan ordusu tarafından yapılacağını söylememişlerdi.[288]

"İzmir'in işgali, Türk milliyetçi hareketi liderlerine, halkı etraflarına toplayabilecekleri en önemli davalardan birini vermiştir. 1919 Mayıs'ından önce taraftarları çok azdı ve başarıları sınırlıydı. İzmir'in işgali Milliyetçilere, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak ve 1922'de Yunan ordularının topyekün imhasıyla sonuçlanan Türk-Yunan Harbini açacak kadar kuvvetlenecekleri şekilde hayat aşılamıştır."[289]

"Yüksek Konsey, raporda sıralanan esef verici olayların hâlâ önünün alınamadığına dikkati çekerek aynı hataların gelecekte tekrarlanmamasını Venizelos'a tavsiye etti. Yüksek Konsey, Venizelos'a şu ihtarda bulundu:

"Yunan birliklerinin İzmir ve yöresini de facto (fiili) işgali sırf mevcut şartlar dolayısıyla kararlaştırılmıştır ve gelecek için yeni bir hak yaratmamaktadır. Bu, Barış Konferansı'nın Doğu sorununun yarattığı çeşitli problemleri çözümleme yetkisini hiçbir şekilde kısıtlamayan geçici bir tedbirden ibarettir."[290]

Yunan işgalinin, bazı problemleri çözmek için –yani Osmanlı'nın yerine kurulacak devletin kadrolarına halkın desteğini sağlamak için– başvurulmuş geçici bir tedbir olduğunu, kalıcı tedbir sanıp da hayal kurmamasını, Yüksek Konsey Venizelos'a hatırlatıyor. Türk ve Yunan askerleri ve Batı Anadolu halkları, bu geçici tedbirin kurbanlarıdır demek istiyor ki bu gerçeğin kendisidir.

---

288 *Türkiye'de Şark Garp*, s.123

289 *Age*, s.6, Sayı:49, Ekim 1971, Anadolu'nun işgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Müttefikler Arası Komisyon Raporu, Yay. Haz. Kayhan Sağlamer

290 T. Bıyıklıoğlu, Mondros, s.10

Ancak ortada hakları koruyacak güçte ne bir devlet, ne de hükümet vardı. O halde her şey galip devletlerin kararına ve insafına kalmış oluyordu.[291]

Bu devletler Osmanlılar hakkındaki karar ve hükümlerini vermiş bulunuyordu. Bu kararlar gereğince İngilizler, 17 Aralık 1918'de, Fransızlar ve Ermeniler de 2 Ocak 1919'da Mersin'de karaya çıktılar, gümrük binası ile kışlayı işgal ettiler.

21 Aralık 1918'de Adana'yı işgal eden Fransızlar, 9 Ocak 1919'da Albay Brémond'u Genel Valiliğe getirdiler, sancak ve ilçelere "Gouverneur" olarak subaylar tayin ettiler ve bu suretle Osmanlı idaresi şebekesi üstünde bir Fransız kontrol idaresi kurdular.[292]

Fransızların Suriye'de meydana getirdikleri Legion Ermenien veya Ermenice adı ile Gamavur denilen Ermeni gönüllüleri de Fransızlarla birlikte aynı günde Mersin'de karaya çıkmışlardı.

"İntikam Alayı" adını alan ve "Beyaz kalpaklı, kamalı, çifte tabancalı" olan bu Ermenilerin "*göz oymak, kulak ve burun kesmek, kadınları ayaklarından asıp döğmek, memelerini koparmak*" ve ırzlarına tecavüz etmek gibi insanlık dışı davranışları vardı. Fransızlar da onların bu hallerine göz yumuyor, hatta katılıyorlardı.[293]

Dörtyol civarındaki Karakese Köyü'ne saldıran Fransızlar, köylüler tarafından silahla karşılanmış, 19 Aralık 1918'de yaptıkları çatışmada 10 ölü vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Galip devletleri çılgına döndüren bu olay, Türk milletinin saldıran düşmana karşı ilk direnişiydi.[294]

---

291 *Mondros'tan Mudanya'ya*, *Age* s.221
292 *Mondros'tan Mudanya'ya Age* s.221
293 *Age*, s.222
294 *Age*, s.225; (İstiklâl Harbi, 4,s.56)

16 Mayıs 1919'da "Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye" nin bütün birliklere tebliğ edilmek üzere gönderdiği bir yazı ise büsbütün dikkate değerdi. Bu yazıya göre Türk birlikleri yerlerini terk etmeyecek ve "*bir olup bitti halinde silahlarından tecrîd gibi bir muameleye maruz kalmamaları için*" toplu bir halde silahları başında daima uyanık bulunacaktı.[295]

Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın tayinine ait iradeyi almadan önce İngiliz Elçiliği baştercümanı Ryan'a Mustafa Kemal'in dürüstlüğünden bahsetti. Fevzi (Çakmak) Paşa da bir İngiliz subayına onun İttihatçılara düşman olduğunu söyledi.[296]

İtalyan'ın İstanbul Yüksek Komiseri Kont Sforza, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş, onun Ittihatçı olup olmadığını Söylemezoğlu'ndan sormuştu.[297]

Dikkate değer bir yön de İtalyanların bir ara Mustafa Kemal'in Ege Bölgesi'ne komutan yapılmasını düşünmeleridir.[298]

İtalyanlar iki yoldan çalışmaya koyulurlar. Bir yandan (Ege Bölgesi'nde) Yunan'a karşı teşkilât kurdurmak, Türk yurtseverlerini kışkırtmak ve her türlü savaş ve gereci vermeyi üstlenmek... Bu gibi vaatleri dinleyenler, işin başına Mustafa Kemal'i geçirmenin uygun olacağını ileri sürmüşler ve onun bunu kabul edeceğini söylemişlerdir.[299]

---

295 *Age*, s.229; "Erkân-ı Harbiye Reisi" Cevad Paşa bu yazısında, Yunanların İzmir'e çıktığını ve İzmir ile muhâberenin kesildiğini söyledikten sonra, "bu durum muvacehesinde genel olarak kıtalarımızın mevkilerini terk etmeyerek yerlerinde kalmalarını ve bir olup bitti halinde silâhlardan tecrid gibi bir muameleye maruz kalmamaları için her kıtanın toplu, silâh başında ve disiplinli bir halde bulundurulmasını, en küçük silâhlı kıtanın dahi bu yolda hareket etmesi için bütün komutanlar ve asker alma teşkilâtı başkanlarınca her kıtaya tebligat yapılmasını "bildiriyordu. Bak. İstiklâl Harbi, 2. I.s.68

296 *Age*, s.232; (T.Bıyıklıoğlu, I.s.12)

297 *Age*, s.232; (F.R.Atay, Atatürk'ün *Hâtıraları*, II, Ank.1965, s.96)

298 Atatürk Hayatı, s.259

299 *Age*, s.260

Bu işi ele alanların, Mustafa Kemal'i yetkili bir İtalyanla görüştürmekte ayak diremeleri üzerine Mustafa Kemal görüşmeye gider. Kendisi görüşmeyi şöyle anlatmaktadır:

"*Ekselans*" dedi, "*herhangi bir tehlike karşısında sefarethanenin emrinize hazır olduğunu ben de söyleyebilirim.*"

İtalyanların üzerinde çalıştıkları ikinci yol ise şudur: Eğer bütün uğraşmalara rağmen İzmir Yunan'ın eline düşecekse, Türklerin İtalyanları tercih etmesini sağlamak.[300]

4 Mart 1919'da, İstanbul'un pek yakınında bulunan Bostancı'ya kadar sokularak orada iki Türk'ü öldüren bu çeteler, Kartal ve Pendik dolaylarında da birçok cinayet işlemişti.[301]

Şile'deki Rum bakkal Todori, İngiliz ve Yunanlar tarafından bakkal eşyası adı altında gönderilen cephane, silah ve bombaları gerekli yerlere yolluyordu.

Yerli Rumların ve Rum çetelerinin azgınlıkları yalnız Kocaeli bölgesinde değil, Ege ve Rumeli'nde de yaygın bir halde bulunuyordu.[302]

Patrik Vekili Doroteos Mamelis, 9 Mart 1919'da "Patrikhane ile Osmanlı hükümeti arasındaki münasebetleri kesen ve Rumları tebaa görevlerinden affeden" beyannameyi yayınladı.[303]

Türkiye'deki Rum okullarında Türkçe yasaklanmıştı.[304]

Türkiye'de ilk Pontus Cemiyeti, Merzifon'daki Amerikan Kolej'inin yardım ve kışkırtmasıyla 1904'te kuruldu.[305]

Kolejin Müdürü White, Anadolu'daki Alevîleri de Os-

---

300 *Age*, s.352
301 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.92; (Gökbilgin, 1, s.61)
302 *Age*, s.93
303 *Age*, s.94; (Jaeschke, 4, s.51)
304 *Age*, s.94
305 *Mondros'tan Mudanya'ya Age*, s.96; (T.İ.Harbi, İç Ayaklanmalar,6. s.141)

manlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya kışkırtıyordu. Ona göre Alevîler, serbest bırakıldıkları takdirde Hıristiyanlara katılabilirlerdi.[306]

İngilizler, bölgede asayiş kalmadı bahanesiyle, 9 Mart 1919'da 200, 17 Mart'ta da 150 kişilik bir kuvveti Samsun'a çıkardılar. Merzifon'u da işgal eden bu kuvvetlerin görevi âsâyişi korumaktı.[307]

Halbuki bunlardan sonra âsâyiş büsbütün bozuldu.[308]

Çünkü İngilizler, Rum ve Ermeni eşkiyası ile dostça görüşüyor, bunları yakalamakla görevli Türk kuvvetlerine engel oluyorlardı.[309]

Mütarekeden sonra Osmanlı'da dernek kuruluşları hızlanmıştır. Bunlardan biri de Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'dir. Cemiyet hakkında bilgiyi Cevad Dursunoğlu'ndan öğreniyoruz:

"*Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin kurulduğunu gazetelerden öğrendim; şimdiki Sağlık Müzesi'nin bulunduğu binadaki merkezine gittim. Cemiyetin Reisi eski Bitlis Valisi Harputlu Nedim Bey adında yaşlı bir zattı. Reisten başka o gün orada rahmetli Süleyman Nazif, eski Beyrut Valisi Diyarbakırlı İsmail Hakkı, Diyarbakır Mebusu Feyzî, Sivas Mebusu Rasim, Sivaslı genç bir yedek subay olan Abdülmuttalip (Öker –Malatya Milletvekili– Cemiyetin idare heyetine girmiş, Le Pays gazetesini çıkarmıştı) ve yine genç bir yedek subay olan Diyarbakırlı Cavit Beyleri buldum. Bu cemiyetin "ruh-ı muharriki" Süleyman Nazif'ti. O günkü müzakere Seyit Abdülkadir'in kurduğu "Kürt Teali Cemiyeti"nin Şark vilayetlerinde meydana getirilmesi istenilen birliği bozacağı hakkında*

306 *Age*, s.97
307 *Age*, s.99
308 *Age*, s.100; (H.T.V.D.,4/68)
309 *Age*, s.100; (T.Gökbilgin, I.s.139)

idi. (Bu cemiyetin mühründe "Kürt Teali Cemiyeti", Fransızca "Autonomie du Kurdistan" yazılıyordu.)[310]

"Ertesi gün bu cemiyetin "İçtihat Evi" yanındaki merkezine gittik. Cemiyetin reisi âyandan Seyyit Abdülkadir'le beraber üç genç hazırdılar. Bu gençlerden yalnız birisini tanıdım: Bitlisli Yüzbaşı Emin. Emin'le Şark cephesinde tanışmıştım. O zaman Türkçü idi. Burada, Kürt muhtariyeti fikri güden bir cemiyette Emin'i görmek bende büyük bir hayret uyandırdı. Öbür ikisi pürüzsüz Türkçe konuşan iki İstanbul çocuğu idiler. Bu iki gencin o zaman bir kelime Kürtçe bilmediklerine eminim. Süleyman Nazif, Şark vilayetlerinin üzerinde kötü ihtiraslar dolaştığını, Ermenilerin yurdumuza göz diktiğini, bu durum karşısında Müslüman hakimiyetinin devamının ancak bu bölge halkının gösterecekleri birlikle mümkün olacağını, "Kürt Teali Cemiyeti" adıyla bir cemiyet kurulmasının Kürt ile Türkü birbirinden ayıracağını, bizim cemiyetin Türk-Kürt ayırmaksızın bütün bu vilayetler halkını içine alabileceğini kuvvetli bir mantık ve canlı bir dille anlattı... Heyet, kısaca bizimle görüşülecek hiçbir şeyleri olmadığını, İtilâf Devletleri'nin kendilerine her yardımı yapacaklarını ve bizim kendi başımızın çaresine bakmamızı tavsiye ederek konuşmayı kestiler."[311]

"Elli yıldan beri Ermeniler bu bölgede çeşitli siyasi öldürmeler ve komitecilikle Müslümanları müdafaa zorunda bırakmışlardır. "Teşebbüs ve takaddüm" onlardan gelmiştir."[312]

Teşkilâtta çalışmak üzere Erzurum'a gitmeye karar verdim ve cemiyete başvurarak bana Erzurum'da şube açmak için salâhiyet vermelerini istedim. O gün cemiyetin bir nizamnamesini alarak ayrıldım.[313]

---

310 Cevad Dursunoğlu, Millî Mücadelede Erzurum, Ankara 1946, s.17-18

311 *Age*, s.19

312 *Age*, s.20

313 *Age*, s.21

Savaştan önce seksen bin nüfusu rahatça besleyen bu gösterişli sınır kentinden geriye kocaman bir köy harabesi kalmıştı. On bin kadar hemşehriyi da Ermeniler çekilirken öldürmüşlerdi. Şehirde kılıç artığı olarak üç, dört bin kişi kalmıştı. Bir bu kadarı da köylerden buraya göç etmişti.[314]

1 Mart 1919 günü, Belediye Reisi'nin başkanlığında Mahalle İdare Heyetleri ve şehrin ileri gelenleri ile toplantı yapıldı. Belediye Reisi'nin başkanlığı altında olmak üzere on kişilik bir komisyon seçildi. Âsâr-ı Terakki Mektebi merkez gösterilerek Erzurum Şubesi kuruldu.[315] 10 Mart 1919'da, nizamname vilayete verilerek cemiyetin kuruluşu kabul edildi[316]

Adana Piskoposu Muşeg (Mouchegh), 14 Nisan 1909'da Ermenileri ayaklandırdı. Bu hareket, Adana ve civarındaki kasaba ve şehirlerde iki gün sürmüş, 25 Nisan'da başlayan ikinci ayaklanma ise yalnız Adana şehrine inhisar etmiştir. Her iki harekette, Ermeni ihtilâlcileri Müslüman mahallelerine saldırarak, çocuk, kadın, ihtiyar gözetmeksizin Müslümanları öldürmeye başlayınca, Türkler, can, mal ve ırzlarını korumak için silaha sarıldılar. İki taraf arasında çok kanlı çarpışmalar oldu ve nihayet durum Ermeniler aleyhine döndü.[317]

İttihatçılar, Avrupalılara hoş görünmek için hemen meseleye elkoydular ve ihtilâli hazırlayan Ermenileri değil, kendilerini savunan Türkleri cezalandırdılar. Bahçe İlçesi müftüsü dahil 47 Türk'ü idam ettiler. Buna karşılık bir Ermeni hüküm giymişti.[318]

---

314 *Age*, s.25

315 *Age*, s.30

316 *Age*, s.34

317 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.115; Bu olayda Türklerden 1850, Ermenilerden ise 17.000 kişi ölmüştü. Bk..İ H. Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,, İstanbul, 1947-1961, 4. s.374

318 *Age* s.116; Olayın çıkması üzerine Adana'ya Vali olarak tayin edilen Cemal Paşa, idam cezalarını yerine getirmiştir.

Rusların, 31 Ekim 1914'te Doğu Bayazıt'tan ve 1 Kasım 1914'te de Erzurum tarafından Osmanlı sınırlarını geçerek ilerlemelerini fırsat sayan Ermeniler, bir taraftan çeteler kurdular, yolları kestiler, Türk köylerine saldırdılar, bir taraftan da imkân buldukları şehirlerde isyanlar çıkardılar. Bunlardan ilki Zeytun kasabasında meydana geldi. Maraş iline bağlı bulunan ve şimdiki adı Süleymanlı olan bu kasabadaki Ermeniler, Seferberliğin ilanı üzerine vergi vermek istememiş, aralarından asker toplanmasına da razı olmamışlardı.[319]

Ayrıca çete halinde dağlara çıkarak, asker olmak için şubelerine gitmekte olan Türk gençlerini öldürmeye, İslam ahalisinin mallarını yağma etmeye, hükümet memurlarına ve jandarmalara saldırmaya başladılar. Bunlarla da yetinmeyen Ermeniler, Zeytun hükümet konağını basarak jandarmaları öldürdüler, tutuklu olarak hapishanede bulunan Ermenilerin bırakılmasını istediler. Yedi yüz kişilik bir isyancı grubu, *Tekye* manastırında, üzerlerine sevk olunan hükümet kuvvetlerine karşı silah kullanmış, Maraş jandarma komutanı Bnb. Süleyman Bey ile 25 askeri şehit etmiş, 34'ünü de yaralamışlardı[320]

Van milletvekili Vahan Papasyan'ın sorumluluğu altında bulunan ve kurulacak olan Ermeni devletinin merkez topraklarını teşkil eden bu yerlerdeki Ermeniler, öteki bölgelerdekinden daha itinalı bir surette yetiştirilmiş ve silahlandırılmıştı. Onun için seferberliğin ilanı ile birlikte olaylar hemen başladı ve bir köyde, askere gitmemek için jandarmaya ateş açıldı. Erzurum ve Erzincan'da da, askere gitme-

---

319 C.Y.: Ordusunda asker olarak bulunan insana nasıl soykırım uygulanır? Bunun için ordunun düşmana karşı hep birlikte savaşması değil, kendi içinde "soykırım" savaşı yapması gerekirdi.

320 *Age* s.119; Ermeni Komitelerinin Âmâl ve Harekât-ı İhtilâliyyesi, (İlânı Meşrutiyetten evvel ve sonra) İstanbul 1332, s.163

mek için çeşitli çarelere başvurmakta, ayrıca hasta ve hava tebdiline giden Türk askerlerini öldürmekteydiler. Elazığ, Diyarbakır Sivas, Ankara ve Trabzon vilayetlerinde de kanlı olaylar cereyan etti. Türkler öldürüldü, malları yağma edildi. Hatta "*askere ekmek yapan Ermeni fırıncılarından bazıları imâl ettikleri ekmeklerle efrâd-ı askeriyeyi zehirlemeye*" bile teşvik edildi ve buna teşebbüs olundu.[321]

Van'da olanlar, bütün bu söylediklerimizden daha korkunç ve vahşice idi. Burada ilk önemli hareket Şubat 1915'de Timar bucağı merkezinde vergi yüzünden çıkmış ve daha birinci gün isyancıların sayısı bini geçmişti. İlk hamlede bir jandarma yüzbaşısı ile bir kısım jandarmanın ölümüne sebep olan bu isyan daha büyük merkezlere sıçramakta gecikmedi. Az sonra Van şehrinde de başladı. Telgraf tellerini kesmiş olan isyancılar, Ermeni mahallelerini sarmış olan jandarma ve polislere, aynı zamanda kışladaki askerlere saldırdılar. Yardım gelmesini önlemek üzere şehrin dışında tertibat aldılar. Sayılarının 5.000'den fazla olduğu tahmin edilen isyancılar, ayrıca birtakım binaları bombaladılar, Müslüman mahallelerini de ateşlediler. Bu suretle şehirde 23 gün çok kanlı olaylar cereyan etti. Bu süre sonunda Van, Ermeniler tarafından tamamen işgal olundu.[322]

5 Mayıs 1915'te Ruslara teslim edilen bu şehirde Ermeniler, Aram Vardan'ın başkanlığında hemen teşkilâtlanmaya başlamış, yani ilk Ermeni eyaletinin Genel Valisi Aram Manokyan'ın başkanlığında bir de geçici hükümet kurmuşlardı. Ayrıca, "idârî bölümlemeler yapılarak Ermenistan bölgesi irili ufaklı 14 eyalete ayrılmıştı.[323]

---

321 *Age* s.120; (Bak. Ermeni Komitelerinin...s.194)

322 *Age*, s.121; (Ermeni Komitelerinin...s.222)

323 *Age*, s.121; ; (Edgar Granville, Çarlık Rusya'sının Türkiye'deki Oyunları, Çeviren Orhan Arıman. Ank. 1967. s.89)

Hükümet, herhangi bir yola getirme hareketine girişmeden önce, Ermeni Patrikhanesi ile Komitelere ve Ermeni milletvekillerine, yapılan hareketlerden vazgeçilmediği takdirde, şiddetli tedbirlere başvurulacağı yolunda ihtarda bulundu. Fakat bu ihtara kimse aldırmamış, üstelik Ermeni zülum ve işkencesi her tarafta artmıştı. Bundan sonradır ki, Osmanlı Devleti, yurdun her taraftan düşman saldırısına uğradığı bu felaketli devirde vatan hizmeti görmek istemeyen, silahını da alarak birliklerinden kaçan, düşmanla işbirliği yapan, Türk ordusunu arkadan vuran, casusluk yapan, yolları kesip köyleri basan, Türk halkını öldüren, Türk kadınlarının ırzına geçen, Türk jandarma ve polisine karşı kanlı harekete girişmekte asla tereddüt etmeyen bu insanlara karşı harekete geçmeye mecbur kaldı.[324]

Önce Komite merkezlerini kapattı.[325]

Hukümet emirlerine, memleket savunmasına ve âsâyişin korunması için alınacak tedbirlere muhalefet edenlerle casusluk yapanların "*Münferiden veya müctemian* (toplu bir halde)", "*hükümetçe ta'yin olunan*" bölgelere nakledilebilmeleri için, 14 Mayıs 1915'te bir kanun çıkardı. Üç maddeden ibaret olan ve Tehcir Kanunu[326] adını alan alan bu

---

324 *Age*, s.122

325 *Age*, s.122; (Ermeni Komite...s.237)

326 *Age*, s.122; Kanun Metni:

1 Savaş vaktinde Ordu, Kolordu ve Tümen komutanları ve bunların vekilleri ve müstakil mevki komutanları, ahâlî tarafından herhangi bir suretle hükümet emirlerine ve yurt savunmasına ve âsâyişin korunmasına ilişkin işlere ve tertiplere karşı muhâlefet ve silâhla tecâvüz ve direnme görülürse hemen askerî kuvvetle şiddetli surette te'dipler (cezalandırma)yapmağa ve tecâvüz ve mukavemeti esasından yok etmeğe mezun ve mecburdurlar.

2 Ordu ve müstakil kolordu ve tümen komutanları, askerlik icaplarından dolayı veya casusluk ve hiyanetleri ni sezdikleri kurâ (köyler) ve kesabet (kasabalar) ahalisini tek tek veya toplu olarak diğer mahallere sevk ve yerleştirebilirler.

3- İşbu kanun yapımı tarihinden muteberdir. 13 Recep 1333- 14 Mayıs 1331

kanunla, Ordu, Kolordu, Tümen ve Müstakil Mevki komutanlarına büyük yetkiler tanındı. Bu komutanlar hükümet emirlerine, memleket savunmasına ve âsâyişin korunmasına karşı koyanları yola getirebilecek, gerektiği takdirde bölge halkından birini veya hepsini başka

Kemal Bey, 2 Eylül 1915'te Ermeniler Boğazlıyan yerlere sürebileceklerdir.[327]

Adapazarı ve Kayseri gibi bazı yerlerdeki Ermenilerin elinde çok sayıda bomba ve silah bulunduğu haber alındı. Yapılan baskınlar, bu haberlerin gerçek olduğunu gösterdi. Bundan dolayı Ermeniler, başka taraflara sürüldü.[328]

İngiliz ve Fransızlar, Çanakkale'de Türk hastanelerini topa tuttular; Ruslar da Kars'ta hiç kimseye zararı olmayan binlerce Müslüman'ı Ermeniler eliyle kılıçtan geçirdiler. Türk esirlerini Kafkasya'da yine Ermeniler vasıtasıyla *"açlık ve susuzlukla öldürürken, İngiltere ve Fransa ve Rusya hükümetlerinin"* Ermenilere duydukları insanca duygular biraz tuhaf değil mi?[329] Yozgat ilçesine bağlı Türk köylerini ateşe verdikleri ve üzerlerine gönderilen jandarmalara karşı da silah kullandıkları sırada, Kemal Bey Boğazlıyan Kaymakamı idi. Bu tarihlerde bu kaymakama, İçişleri Bakanlığı'ndan bir telgraf gönderildi[330] ve Ermenilerin 24 saat zarfında Boğazlıyan İlçesi'nden çıkarılmaları ve Suriye istikametine sevkleri istendi.[331]

Bunun üzerine Kemal Bey, jandarma komutanı ile birlikte bu emri yerine getirdi. İşte Kemal Bey, bundan dola-

---

327 *Mondros'tan Mudanya'ya Age*, s.122

328 *Age*, s.123

329 *Age* s.123

330 TELGRAF: "Kazanız dâhilinde bulunan bi-l-umum Ermenileri 24 saat zarfında yola çıkaracaksınız. Bunların sevkedileceği istikamet Suriye'dir. Şifrenin alındığının acele bildirilmesi." Hüsamettin Ertürk-S.Nafiz Tansu, İki Devrin Perde Arkası, İst.1957, s297)

331 *Age* s.125

yı Kürt Mustafa Paşa Divân-ı Harbi'ne verilmiş, 8 Nisan 1919'da idama mahkûm edilmiş ve karar Padişah tarafından imzalandıktan sonra 10 Nisan 1919'da infaz olunmuştu.[332]

Padişah Vahdettin, Damat Ferit Paşa ve Hürriyet İtilâf Partisi Başkanı Sadık Bey, İngiliz himayesini isteyenlerin başında geliyorlardı. Nitekim Damat Ferit Paşa, 30 Mart 1919'da Amiral Calthorpe'a bir proje sunarak İngiliz himayesini istedi.[333]

İngilizler bu isteğe önem vermemiş, hatta kendisine "*Türk meselesinin Paris'te çözümleneceği*" cevabını vermişlerdi.[334]

---

332 *Age* s.126

333 *Age* s.146; T.Bıyıklıoğlu, I.s.7.Padişah'ın hazırladığı ve Damat Ferit'in savunduğu bu gizli antlaşmanın (antlaşma olup olmadığını kesin olarak bilmiyoruz. Metin demek daha doğru.C.Y.)ana hatları şunlardır:

1 Avrupa ve Asya'da ister "doğrudan doğruya Sultan'ın egemenliği altındaki ülkelerde, ister özgür olanlarda İngiltere 15 yıl boyunca Türkiye'nin yabancılara karşı bağımsızlığını korumak ve iç güvenliğini sağlamak için gerekli bulduğu yerleri işgal edecektir.

2 Ermenistan, diğer büyük devletlerle anlaşacak olan İngiltere'nin isteğine göre bağımsız veya özgür bir cumhuriyet olacaktır.

3 Boğazlarda bütün tahkimat yıkılacak ve buraları İngilizler tarafından işgal edilecektir.

4 İngiltere'ye bir dostluk nişanesi olarak Sultan tarafından Osmanlı Bankalarına İngiliz müsteşarlar tayn edilmesine muvafakat edilecektir.

5- Her vilâyete bir İngiliz konsolosu tayin edilecek ve 15 sene süre ile bunlar aynı zamanda Türk vâlilere müşavir olacaklardır.

6 Parlamento seçimleri ile mahallî seçimler İngiliz konsoloslarının nezâreti altında yapılacaktır.

7 İngiltere'nin, ister başkentte ister taşrada mâlî denetleme kurma hakkı olacaktır.

8 Anayasa, Doğu milletlerinin isti'dâd ve siyasî kabiliyetlerine göre sadeleştirilecektir.

9 Sultan, İmparatorluğun dış siyasasını yönetmekte kesin olarak hür olacaktır".Bak.,Ömer Sami Coşar, İstiklâl Harbi Gazetesi,No.60, G.Jaschke, 4,s.4.

334 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.146

30 Mart 1919'da, Damat Ferit Sadrazam olduktan sonra, Sultan'la birlikte hazırladıkları projeyi, "Babası Abdülmecid'in onu İngiliz Devleti'ne ve İngilizlere dostluk duygularıyla yetiştirdiğini, bugün takip ettiği gayenin Osmanlı Hükümeti'ni İngiltere devlet-i fahimesine mutlak bir teslimiyetle bağlamak olduğunu" söyleyerek Yüksek Komiser'e takdim etti.[335]

30 Mart günü, Damat Ferit, bir gün önce uzun uzadıya görüştüğü Vahdettin adına Calthorpe'u ziyaret etti. Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye tamamen boyun eğdiğini bildirmeye gelmişti.[336]

Gerçi İngiltere müttefikleriyle birlikte savaşmıştı ama Osmanlı Devleti yalnız İngiltere ile karşılaşmış ve onun tarafından mağlup edilmişti. Kendisini yenen devlet dışındaki devletlere bağımlı olmak dayanılmaz bir şeydi. Zaten devletin tek kurtuluşu İngiltere'ydi. Bu hem duygu, hem de menfaat açısından böyleydi. Sadrazam, bunları belirttikten sonra, Osmanlı Devleti'nin dağılmasının bir Avusturya İmparatorluğu'nun dağılmasına benzemeyeceğini, çünkü ortada bir de dinsel sorun olduğunu söyledi. Bu girişten sonra, Osmanlı Devleti'nin idare edilmesi meselesinin nasıl bir çözüme bağlanması gerektiğini açıklayan yazılı ve gizli bir tasarı sundu:

Türk ve Anadolu ile Arabistan arasındaki, değişik soydan insanların oturduğu bölgeler, Padişah'ın doğrudan egemenliğine veriliyordu.

Osmanlı Devleti sınırları dahilindeki Arap ülkelerine geniş bir özerklik tanınacak, fakat dince buralar Halife'ye bağlı kalacak, para basma hakkı Padişah'ın olacak, hutbe Padişah adına okunacak, Osmanlı bayrağı dalgalanacaktı.

---

335 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.5
336 *İstanbul Hükümetleri*., s.233

Hicaz Aun ailesinde kalacak, ama yanında bulunacak 100 askerli bir Osmanlı siyasal temsilcisi sayesinde, dış ilişkilerde Osmanlı hükümetiyle uyum sağlanacaktı.

Dinsel birliğin simgesi olarak, Medine'de, bir Türk generali komutasında bir garnizon bulunacaktı.

Yemen'de, savaş öncesi düzen devam edecekti.

Ermenistan, İngiltere'nin öbür devletlerle alacağı karara göre, bağımsız ya da özerk bir Ermeni Cumhuriyeti haline getirilecekti.

Buna karşılık, 15 yıl boyunca İngiltere, iç asayişi sağlamak ve dışa karşı Osmanlı bağımsızlığını korumak üzere, gerekli gördüğü noktaları (özerk bölgeler dahil) işgal edecektir.

Avrupa'da sınırlar, Burgaz Balkanlar'ından başlayıp, Samakof'e değin devam edecek, oradan Enez'in batısında Ege Denizi'ne ulaşacaktı.

Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'nda bütün istihkâmlar yıkılacak ve buraları İngilizler işgal edecekti.

İç yönetimde, İngiltere, Padişah'ın gerekli görülen nezaretlere İngiliz müsteşarları atamasını "dostluk" icabı kabul edecekti (Mısır'da olduğu gibi).

Bundan başka, her vilayete, 15 yıl süreyle valilerin yanında müsteşarlık da edecek olan İngiliz Başkonsolosları atanacaktı.

İngiliz himayesini isteyen hükümetin üyeleri arasında Fransız himayesine taraftar olanlar da vardı. Nitekim Damat Ferit Paşa hükümeti üyelerinden Ali Kemal Bey, "*Fransız Yüksek Komiseri'ne, kendisine teklif edildiği takdirde Türk hükümetinin Fransız himayesini kabule hazır olduğunu*" söylemişti.[337]

Kendi illerinden Ermenilere toprak verileceğini duyan Doğu şehir ve kasabalarındaki halkta büyük bir heyecan ve endişe başlamıştı. Bundan sonradır ki, Erzurumlu Hoca Raif Efendi, hemen İstanbul'a giderek Süleyman Nazif Bey'le

337 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.147

görüştü. Önce gazetelerin idarehanelerini ziyaret etti ise de bundan bir netice alamadı. Ardından, bazı kişiler bir araya gelerek, 4 Aralık 1918'de "*Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti*"ni kurmuş, başa da Mahmut Nedim Bey'i getirmişlerdi.[338]

Cemiyet, davasını yurttaşlara ve bütün dünyaya duyurmak ve savunmak üzere Fransızca bir gazete ile Hâdisat adlı bir gazete daha çıkarmaya karar verdi.

12 Şubat 1919'da Trabzon'da kurulmuş olan "Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti", İtilâf Devletleri'nin sempatisini kazanmış iki kişinin Türkiye lehinde yazılar yazmak üzere Fransa'ya, beş kişilik bir heyetin de İstanbul'a gönderilmesine karar vermiş ve bunun için 300.000 altın toplanmıştı.[339]

Bu kuruluşların en önemlilerinden biri de önce "Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında kurulmuş ve sonra Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Osmaniyesi adını almış olan teşekküldü. Edirne'de, Trakya adlı bir gazete çıkaran bu kurumun amacı, "*Balkan Harbi'nden evvelki Edirne vilayeti, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Gelibolu, Gümülcine, Dedeağaç sancaklarını içine alan ve bir bütün teşkil eden Trakya'nın ırk, kültür, ekonomi ve tarih bakımlarından Türklere ait olduğunu ilmî ve tarihî vesikalarla ispat*" etmekti.[340]

Emperyalist devletler, Osmanlı Devleti'ni birkaç defa paylaşmaya teşebbüs ettilerse de aralarındaki rekabet ve menfaat ayrılıkları buna imkân bırakmadı.[341]

2 Ocak 1918'de Lord Curzon muhtırasında ve Lloyd George'un 5 Ocak 1918 tarihli beyanatında Türkiye'nin tak-

---

338 *Age, s.148*
339 *Age, s.150 dip not.*
340 *Age*, s.150; T. Bıyıklıoğlu 2.
341 *Age*, s.157

siminden vazgeçilmiş olduğu anlaşılmakta, hatta Türklere oldukça geniş haklar tanınmaktadır.[342]

Lord Curzon'un muhtırasında, *"Türklere de kendi mukadderatlarını tayin etmeleri hakkı tanınmalı ve Türklerin asıl vatanı olan Anadolu'nun hürriyet ve istiklâli ile toprak bütünlüğü garanti edilmeli, fakat Avrupa'daki yerleri Türklerden alınmalı, İstanbul ve Boğazlar'ın idaresi başkalarına verilmeliydi"* deniyordu.

5 Ocak 1918'de Lloyd George, daha açık konuşarak, *"Biz Türkiye'yi başkentinden ve çoğunlukla Türk olan Anadolu'nun ve Trakya'nın zengin ve ünlü topraklarından mahrum etmek için dövüşmüyoruz,"* demişti.[343]

32 milletin temsilcileri, 1918 yılının son aylarında Paris'te yan yana gelmiş bulunuyorlardı. Bunlar Avrupa ve hatta dünya haritasını yeniden çizecek olan kişilerdi. Bağımsızlığa kavuşacaklarını kabul eden bazı topluluklar bu konferansın vereceği kararı sabırsızlıkla beklemekteydiler.[344]

Tevfik Paşa'nın 12 Şubat 1919'da İstanbul'daki Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerine Osmanlı barışı ile ilgili olarak vermiş olduğu önergenin ana çizgilerini hatırlayalım:

1 Wilson ilkelerinin kabulü.
2 İstatistikler: Bunlara göre Hüdavendigâr, Aydın, Kastamonu, Konya, Ankara, Adana, Halep, Musul ve Trabzon vilayetlerinde Müslümanlar %85, Rumlar %9 ve Ermeniler %5'tir. Mamuretülaziz (Elazığ), Van, Bitlis, Erzurum ve Sivas vilayetlerinde ise Müslümanlar %79, Ermeniler %16,5 ve türlü unsurlar da %4,5 dur.

342 *Age*, s.160
343 T.Bıyıklıoğlu, I. s.2
344 *Mondros'tan Mudanya'ya.*, s.161

3 Ermeniler, hele Rusların çekilmesinden sonra Anadolu'da çok korkunç zulümler yapmışlardır. Bir milyonu aşan sayıda Müslümanı öldürmüşlerdir.

4 Kafkas'dan Kilikya'ya kadar Büyük Ermenistan kurulamaz. Bu Wilson ilkelerine aykırıdır.

5 Bu işi çözme yolu şu olabilir:

a Osmanlı hakimiyetinin devam ettirilmesi ve azınlıklara sağlanacak haklarla bunların gelişmelerinin sağlanılması,

b Kafkasya'daki Ermeni cumhuriyetinin zorla tehcir edilmiş Ermenileri de içine alacak kadar genişletilmesi. Bir komisyon Ermenilere lüzumlu olacak yerleri ayıracaktır.

6 Arabistan'a muhtariyet verilmelidir. Osmanlı hâkimiyeti altında Arabistan'a geniş bir muhtariyet vermek orada sükûn ve asayişi korumanın en iyi yoludur.[345]

19 Ocak'ta Webb' in Ronald Graham'a yazdığı bir mektupta:

Vali atamalarının, basının, demiryollarının sıkıca ellerinde bulunduğunu; hapishanelerden istedikleri Rum ve Ermenileri serbest bıraktıklarını, Ermeni kız ve kadınlarını Türk evlerinden diledikleri gibi "kurtardıklarını", istedikleri her şeye el koyduklarını bildiriyordu ve Müslümanların %60'ının bir İngiliz yönetimi istediklerini de kaydediyordu.[346]

27 Ocak'ta Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, General Milne'e 40.800 tüfekli er teklif etti. Böylece bir süre Sami Bey'in Kafkasya'da İngilizlerin buyruğuna Türk askeri verme önerisi daha somut bir biçim almış oluyordu.[347]

---

345 Atatürk Hayatı, s.262

346 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.162

347 *Age*, s.165

Tevfik Paşa kabineyi hemen hemen tümüyle değiştirdi ve bunu kendisi istifa etmeden, yalnızca vükelâyı istifa ettirerek yaptı. Evkaf Nâzırı İzzet Bey yerinde kaldı. Bu kabinenin listesi de İzzet Bey'in elyazısıyla yazılmıştı.[348]

Webb'in yazdığı gibi, İngilizlerin her dediğini yapan, onların adamı durumunda olan İzzet Bey kabinedeydi...[349]

Deeds'in 27 Şubat tarihli raporundan, Hürriyet ve İtilâf'ın İngiltere'nin desteğini elde etmek için birkaç kez Komiserliğe başvurduğunu ve İttihat Terakki mensuplarını cezalandırma işinin ancak kendilerince yapılabileceğini, ancak bunun için İngiliz Hükümetinin desteğinin şart olduğunu söylediklerini anlıyoruz.[350]

"Üç arkadaş (Mustafa Kemal, Fethi, Rauf), amacı hükümeti istifaya zorlamak, yeni bir kabine kurmak ve gerekirse Sultan'ı tahtından indirmek olan bir ihtilâl komitesi kurmuşlardı."[351]

13 Mart 1919

TÜRKİYE

Yeni Kabine[352]

Tevfik Paşa tarafından kurulan yeni kabine bir haftasını doldurmuştu ki istifasını Sultan'a vermek zorunda kaldı. Damat Ferit Paşa, kabineyi kurma görevini aldı. Amiral Webb'in 7 Mart'ta bildirdiğine göre kabine aşağıda yazılı olduğu biçimde kuruldu:

---

348 *İstanbul Hükümetleri*, s.172
349 *Age*, s.173
350 *Age*, s.185
351 Lord Kinross, Atatürk, s.230
352 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0051

Sadrazam ve Hariciye Bakanı:	Damat Ferid Paşa Şeyhülislam Hoca Sabri Efendi
Maliye:	Tevfik Bey
Harbiye	Abuk Paşa
Bahriye:	Mareşal Şakir Paşa,
İçişleri	Cemal Bey
Bayındırlık (Nafia):	General Avni Paşa
Ticaret:	Edhem Bey
Adalet:	Sıtkı Bey
Evkaf-Vakıf	Hoca Vasfi Efendi
Maarif:	Ali Kemal Bey
Posta ve Telgraf:	Mehmed Ali Bey

Reuteur ajansı, bunlara, Danıştay Başkanı Abdülkadir Efendi'yi de katıyor.

Amiral Webb, 5 Mart tarihli telgrafında diyor ki; Damat Ferit Paşa etrafına yalnızca Allah'tan ve İngiltere'den yardım beklediğini söylüyor ve ilave ediyor İngiltere kimi isterse onu tutuklayacakmış ancak kendisine de mümkün olan mali yardım yapılmalıymış.

7 Mart tarihli telgrafında, yeni kabinenin tamamen Hürriyet ve İtilaf Partisi üyelerinden kurulmuş olduğunu ve böylece partinin bakış açısının uyumlu olduğunu bildiriyor.

Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin temel özelliği Komite'ye (İttihat ve Terakki) amansız düşman olmasıdır. Ama kapsamlı bir programı var. Kabinedeki belli başlı üyeler için şu notu ekliyor: İçişleri Bakanı Cemal Bey, daha önce Konya'da mükemmel valilik yaptı.

Danıştay Başkanı Abdülkadir Efendi, önemli bir Kürt lideridir, atanması, Hürriyet ve İtilaf Partisi içinde Kürtlerin önemli bir rol oynadığını gösteriyor.

Şeyhülislam Sabri Efendi, son hükümette teşvikçi ve atak idi.

Maliye Bakanı Tevfik Bey, genç bir ekonomi-politik profesörü olup bütçe komisyonu başkanıdır.

Maarif Bakanı Ali Kemal Bey, Komite'nin şiddetli muhalifi olan etkili bir gazetecidir.

1 Şubat günü, Vükelâ Meclisi'nin aldığı bir kararla İttihat ve Terakki'nin bütün mallarına elkondu. Aynı gün alınan başka bir kararla, Müdafaa-i Milliye ve Donanma Cemiyetleri Harbiye ve Bahriye Nezaretleri'ne bağlandı.

29 Ocak günü İngilizler Türk bankalarına denetçiler gönderdiler ve denetleme işi bitinceye dek bankaları kapattılar.[353]

1 Şubat'ta İngiliz savaş tutsaklarına kötü muamele ettiklerini ileri sürdükleri 23 kişilik bir "ilk liste" vererek, Osmanlı Hükümeti'nin bunları kendilerine teslim etmesini istediler. Londra'dan gönderilen 5 Şubat tarihli telde ise, Türk Hükümeti'nden şu işlerden sorumlu olan subay ve memurların tesliminin istenmesi buyruldu:

1 Mütarekeya uymamak
2 Mütarekenın uygulanmasını önlemek
3 İngiliz komutan ve subaylarına küstahlık
4 Tutsaklara kötü muamele
5 Türkiye ve Kafkasya'da Ermenilere ya da diğer uyruklu uluslara tecavüzler,
6 Mal ve mülkleri yağmalamaya, yıkmaya katılmak
7 Savaş yasa ya da âdetlerinin diğer ihlalleri.
8 Bu gibiler Malta'ya gönderilecekti.[354]

Şubat sonuna doğru d'Esperey de tutuklanması gerekenlerin bir listesini İzzet Bey'e verdi.[355]

353 *İstanbul Hükümetleri*, s.155
354 Foreign Office, 371/4172, 29167, 21128
355 *İstanbul Hükümetleri*, s.156

Bu sırada Babıâli ilk kez "hayır" diyebildi. İngiliz savaş tutsaklarına kötü muamele edenlerin teslimi isteğini "hukuk-ı esasiye-i devlete" aykırı olduğu ve Mütarekede de yeri olmadığı gerekçesiyle reddetti. Bu gibiler, Osmanlı mahkemelerinde yargılanacaklardı.[356]

Gerçi İngilizler yine de Feyzi ve Zülfü Beylerle Nuri Paşa'nın muhakemelerinin gecikmesi ve İngiliz tutsaklarına kötü muamele ettiği öne sürülen Mazlum Bey'e hükmedilen cezanın az olduğu gerekçesiyle bu kişileri kendileri yargılamak üzere alıp götürdüler.[357]

Aralık 1918 başlarında, Fransız hükümeti, İstanbul'daki Yüksek Komiseri'ne, kapitülasyonların hemen yeniden yürürlüğe sokulması için talimat ve bu sistemin nasıl daha da düzeltilebileceğini araştırmak için yetki verdi.[358]

19 Ocak 1919'da müttefikler, ortak bir notayla 1914'ten bu yana kapitülasyonlara aykırı olarak alınmış tedbirleri –10 Eylül 1914 notalarında belirttikleri gibi– tanımadıklarını bildirip uyruklarının zararını arttırmamak için (bunu Osmanlı Devleti tazmin edecekti) kapitülasyonlara aykırı mevzuatın onlara uygulanmamasını istediler.[359]

Kapitülasyon düzeninin ihya edilmesi üzerine:

1 13 Şubat'ta müttefiklerin ortak bir notası, Düyun-u Umumiye, Osmanlı Bankası ve Reji'de çalışan müttefik uyrukluların maaşlarından 1914'ten bu yana uygulamaya sokulmuş temettü vergisi gibi vergilerin kesilmeyeceğini haber verdi.
2 Bunun ardından, şirketlerde Türkçe kullanma zorunluluğunun kaldırılması,
3 Gazete kapatma talebi,

356 *Age*, s.156
357 *Age*, s.157
358 *Age*, s.160
359 *Age*, s.160

4 Hıristiyanlara ait olup da "emval-i metruke" sayılarak satılmış mallarla ilgili istekler,
5 Mütarekenın, demiryollarının denetimi ile ilgili hükmünün bir yönetme hakkı olarak öne sürülmesi,
6 İstanbul, Edirne ve Çatalca'da halkın silahlarının toplatılması gibi işler geldi.

İngiliz Yüksek Komiserliği, Sadrazam'a yazdığı 24 Şubat 1919 tarihli mektupta, Kayseri mutasarrıfının "derhal" değiştirilerek yerine İngiliz Hükümeti'nin hedeflerini yerine getirecek birisinin atanmasını istedi. Ankara'ya gelince, "derhal" durumda bir düzelme olmazsa, oradaki bazı memurların azlinin de isteneceği duyuruluyordu.[360]

Babıâli'nin 26 Mart'ta verdiği cevaptan, gereken emirlerin verildiğini ve yalnız Kayseri mutasarrıfının değil, Ankara valisinin de değiştiğini öğreniyoruz.[361]

İTALYAN HAREKETLERİ[362]

Amiral Calthorpe, 19 Nisan tarihli telgrafında, Eğridir'deki İngiliz askeri temsilcisinden aldığı bilgiye göre İtalyanların karaya çıktığını rapor ediyor. Bucak'a yaklaştıkları tahmin ediliyor. Askeri temsilcilerin ilave ettiğine göre İtalyanlar yoğun bir propaganda yapıyorlar, marketlere şeker ve pirinci çok ucuz bir fiyata bırakıyorlar ve Türk memurlarına giysiler veriyorlar."

Birçok Rum, (Güney Rusya'dan) Anadolu'nun Karadeniz kıyılarına gelmiş ve bu akın Venizelos'un Pontos devleti kurma yolundaki hayalinin gerçekleşmesine doğru bir adım

360 *İstanbul Hükümetleri*, *Age* s.162
361 *Age*, s.162
362 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0057

sayılmış, gelen Rumlarla Türk halkı arasında bir sürü çarpışma olmuştu.[363]

Rumların anılan bölgeye yerleşmesine önem veren devletleri şu yönler ayrıca kuşkulandırıyordu:

1 Türk direnişine, dağa çıkan bir kısım askerlerin de katılması,
2 Kafkaslar'dan çekilen IX. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa'nın İstanbul'a dönüp Malta'ya götürülmesinden önce o bölgede teşkilât kurmuş olması,
3 İttihat ve Terakki teşkilâtının da bu işi desteklemesi,

Genel Kurmay Başkanı Fevzi (Çakmak), kendisiyle görüşen galip devletlerin komutanlarına, Mustafa Kemal'in genel savaş sırasında hem Enver, hem de Almanlarla çok çatıştığını, dolayısıyla O'nun (Mustafa Kemal'in), karışıklıkları ortadan kaldıracak adam olduğunu söylemekteydi.[364]

Harbiye Nâzırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal'i nezarete çağırıp Karadeniz bölgesi işleriyle ilgili kocaman bir dosyayı ona verir, galip devletlerin tehditlerini aktarır ve bu işleri incelemek üzere gönderilmesine Sadrazam'la birlikte karar verilmiş olduğunu bildirir.[365]

---

363 *Atatürk Hayatı ve Eseri*, s.290

364 *Age*, s.291; Bu yönleri Mareşal Fevzi Çakmak bize anlatmış olduğu gibi Akın Gazetesi sahibi Bayan Selime Seden'e de söylemiş ve bu gazetenin 20 Mayıs 1948 günlü nüshasında çıkmıştır. (Bk.keza Süleyman Külçe Mareşal Fevzi Çakmak 1., 105 v.d.)

365 *Age* s.293; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, s. 12 "Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu müfettişliğiyle Anadolu'ya tâyini iradesi çıkmadan (30 Nisan) önce, Damat Ferit, İngiliz Sefareti baş tercümanı Ryan'a Mustafa Kemal Paşa'nın "dürüstlüğü", Fevzi Paşa (Çakmak) da, bir İngiliz subayına, "Mustafa Kemal'in Alman ve Enver düşmanlığı"hakkında teminat vermişlerdir

İstanbul'dan gelenleri dinlemek için İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bütün üyeleri belediyede umumî bir toplantıya davet edildi.

Hiç kimse yapılanı kâfi görmüyordu. İçte ve dışta davamızı duyurmak ve savunmak lazımdı. Bu maksatla Vali Nurettin Paşa'nın muvafakat ve yardımıyla İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa ve Balıkesir vilayetlerini temsil edecek murahhaslardan İzmir'de bir kongrenin toplanması kararlaştı. Ege'nin bütün müftü ve belediye reisleriyle her kazadan iki ve livalardan üç delege İzmir'e geldiler. Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin kongresi bu suretle 17 Mart 1919 tarihinde müzakerelerine başlamış oldu. [366]

Kongre umumî kâtipliğe Cami Bey'i seçti. [367]

Nurettin Paşa'yı İzmir'den uzaklaştırmak, aynı zamanda İtilâf Devletleri üzerinde etki yaratmak maksadıyla siyasi bir tertip uyduruldu. "Nurettin Paşa 1919 senesi Mart ayının başlarında Aydın'da katliam yapılması için mahallî jandarmaya güya emir vermişti."[368]

Bay Mavridis (İzmir'e gelen Yunan murahhas heyetinin reisi) Venizelos'a Türk mektuplarının asıllarını göndermekle beraber şunları yazmış:

"Türk teşkilâtının başında bulunan İzmir Valisi Nurettin Paşa'nın Küçük Asya'dan hemen uzaklaştırılması icap eder. Türkler buradaki İtalyan mümessilinden kuvvet almaktadırlar. Bu zat İtalyan siyasetinin tervici için çalışmaktadır."

Nurettin Paşa'nın kaldırılması için İstanbul'daki İngiliz ve Fransız Komiserlikleri Babıâli nezdinde teşebbüste bulundular. Osmanlı Hükümeti fazla tereddüt etmedi ve valinin değiştirilmesini kabul etti. [369]

---

366 *Ben de Yazdım* 5., *Age* s.1630
367 *Age* s.1630
368 *Age* s.1635
369 *Age* s.1637

Nurettin Paşa'nın yerine eski Evkaf Nâzırı ve Dahiliye Nâzır Vekili İzzet Bey'in tayin edilmesi konusunda kesin olarak anlaşıldı. 14 Mart 1919

24 Nisan 1919 tarihinde, İtalyan delegeleri, Fiume meselesinden gücenip Barış Konferansı'nı ve Paris'i terk etmişlerdi. Konya'da bulundurdukları işgal kuvvetlerinden başka Antalya ve Marmaris'e asker çıkarmışlar, İzmir Limanı'na da bir savaş gemisi göndermişlerdi. İngilizler, İzmir'i İtalyanlara kaptırmak istemiyorlardı.[370]

Yerel seçimlerle Mebusan seçimleri, İngiliz konsoloslarının denetimi altında yapılacaktı.

Başkentte olsun, taşrada olsun, İngiltere, maliye üzerinde denetim kurmak hakkına sahip olacaktı.

Dış siyaseti yönetmek bakımından, Padişah, "mutlak" serbestî sahibi olacaktı.[371]

Calthorpe, bu öneriye karşılık herhangi bir umut vermekten kaçınmıştı.[372]

19 Nisan'da, Dahiliye Nâzırı M. Ali Bey, Calthorpe'a gelip, d'Esperey'in kendisine ulaştırdığı gizli bir haberi yetiştirdi. Bu habere, daha doğrusu müjdeye göre İstanbul, İzmir, Adana'nın Osmanlı bayrağı altında kalacağından emin olabilirlerdi.[373]

20 Nisan 1919'da, İstanbul, İzmir, Adana'nın Osmanlı bayrağı altında kalacağı İngiliz ve Fransız devlet büyükleri tarafından açıklandıktan sonra ne oldu da Yunan'ın Anadolu'ya çıkarılmasına karar verildi? Ne olmuştu da Yunanistan Anadolu'ya geçici bir görevle çıkartılıyordu? Yunanistan'ın Anadolu'ya çıkartılması "geçici" bir süreyi

370 *Ben de Yazdım* 6., s.1768
371 *İstanbul Hükümetleri*, s.234-235
372 *Age* s.235
373 *Age* s.238

kapsıyorsa, üç yılı aşkın bir süre boyunca Anadolu'da ölen Müslümanların ve Yunanların ne suçları vardı?

Bu, Dünya Savaşı'ndan sonra baskınla esir edilen Osmanlı'ya son verecek barışı imzalayacak yeni bir devlet kadrosu ortaya çıkarmak için mi yapıldı?

İtalyanlar hesabına propaganda yapanların yalnız İzmir'de değil başka yerlerde de çalıştıkları anlaşılıyordu. İtalya Yüksek Komiseri Kont Sforza'nın yazısı:

"Mütarekeden biraz sonra İngiltere, Fransa ve İtalya, Türkiye'deki menfaatlerinin korunmasını üç yüksek komiserin uhdesine verdiler. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Arthur Calthorpe, Fransa Komiseri ve Doğu'daki Fransız Donanması Kumandanı Amiral Ame, İtalya Yüksek Komiseri de ben (Kont Sforza) *idim.*

"Tekmil Türk nüfuz ve hükümetinin aşikâr surette ortadan kalkmış bulunduğu ve Paris'teki dört büyüklerin müzakerelerine intizar edildiği bu zamanda bizim hakiki vazifemiz daha ziyade valilik idi. Emrimize âmade Boğaziçi'nde donanma ve karada askerî kıtalar vardı."

"Bir idare kurduk."[374]

"İdrakim, Asya'nın taksimi projelerini kabul edemiyordu."

"Sultan âciz ve müteredditi... Hakikatte resmî Türkiye'de hiçbir şey ve hiç kimse en ufak bir hayat ve kuvvet emâresi göstermiyordu.

"Londra'da bulunanlar, Mr. Lloyd George ile Lord Curzon'a Türkiye'de istedikleri şeyi yapabilecekleri konusunda teşvikte bulunuyorlar ve bunlar dahi her yaptıkları işin doğru ve isabetli olduğu kanaatini besliyorlardı.

"Sonraları idârenin dizginlerini ellerine alan bazı kimselerle –hakikati saklamıyorum– görüştüm. Çanakkale müda-

374 *Ben de Yazdım* 6.,*Age* s.1624

faasının kahramanı olarak Türkiye'de tanınan Mustafa Kemal Paşa dahi bu görüştüklerim arasında idi. Anadolu içine çekilip orada istiklâllerini devam ettirmeye muktedir olduklarını ilan ettikleri zaman bu zatların doğru söylemekte olduklarını o vakit anladım."[375]

Mustafa Kemal Paşa'ya da, bu arada açık bulunan 6. Ordu'nun komutanlığının teklif edildiği bilinen bir gerçektir.[376]

Sadrazam'ın, İstanbul'daki İngiltere Yüksek Komiserliği Baştercümanı Ryan'a, M. Kemal Paşa'nın "dürüstlüğünden" söz ettiği, Ryan'ın hatıralarında yer almıştır.[377]

Mareşal Fevzi Çakmak'ın bir notu: "Mustafa Kemal Paşa suret-i zahirede Pontusçuların faaliyetine mâni olmak üzere, Türklerle Rumlar arasında bir kıtal çıkmasını bertaraf etmek vazifesi ile gidiyordu. Harbiye Nezareti'nde Cevat ve M. Kemal Paşa ile görüştüğümüz sırada, Mustafa Kemal'in Anadolu'da bir mukavemet tesis etmesi ve bizim de her vechile yardımda bulunmaklığımız lüzumuna karar verdik."[378]

Savaş sırasında 67 tümene kadar ordu birliği kuran devletimiz 1919 yılına 20 tümen ve 9 kolordulu bir silahlı güç bırakmak istemişti:[379]

---

375 *Age* s.1625; Ayın Tarihi Cilt 15, No. 46-47, s.2887-2888, Contemporary Revue'den tercüme.
376 *Uluğ*, s.30
377 *Age* s.38
378 *Age* s.42
379 *Age* s.54-55

1. Kolordu	Edirne	Alb.Cafer Tayyar	49. ve 60. Tümen			
14. Kolordu	Tekirdağ	K. Karabekir	55.Tümen Tekirdağ	61.Tümen Bandırma-Balıkesir		
25. Kolordu	İstanbul	Osman Şakir Paşa	10.Kafkas Tüm. K.Ereğlisi	Kemalettin Sami	1.Tüm. Kocaeli	
17. Kolordu	İzmir	Tuğgen. Nadir	56.Tüm. Aydın-Antalya			
20. Kolordu	Ankara	Ali Fuat	24. Tüm.	Hendek	Mahmut 23. Tüm. Afyon	Aşir Bey
3. Kolordu	Sivas	Alb.Refet	5. Kafkas Tüm.	5. Kafkas Tüm. Cemil Cahit	15. Tüm. Samsun	
12. Kolordu	Konya	Selahattin Bey	41. Tüm. Nuri Bey	Karaman	11. Tüm. Niğde	
13. Kolordu	Diyarbakır	Cevdet Bey 2.Tüm. Silvan	5. Tüm. Mardin	Kenan Bey		
15. Kolordu Erzurum	K. Karabekir	3. Kafkas Tüm. Trabzon	9. Kafkas Tüm. Erzurum	2.Tüm. Hasankale Horasan Cavit, Eyüpoğlu Halit, Rüştü ve Osman (Kopıagel)		

Mustafa Kemal Paşa, İsmet Bey'le görüşmesini şöyle anlatmaktadır:h

"Bir gün İsmet Bey'i davet ettim. Şişli'deki evimde beni yalnız bulan İsmet Bey... hatırladığıma göre o tarihte "İstihbârât-ı Sulhiye" Komisyonu'nda askerî mümessil olarak bulunmakta idi."[380]

Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nâzırı Şakir Paşa ile konuşmasını şöyle anlatmaktadır:

"Harbiye Nezareti'ne gittim. Az konuştuk. Biraz sonra masanın üstünde bulunan bir dosyayı bana uzattı:

"Bunu okur musunuz?" dedi.

"Ben de dosyayı okudum. Dosya yabancı subayların raporlarıydı. Hemen hepsi şu mealde raporlardı: 'Türkler, Samsun ve dolaylarındaki Rum köylerine tecavüz ediyorlar ve bu devam

380 *Ben de Yazdım* 8.,s.2557; Falih Rıfkı Atay'ın 19 Mayıs adlı eserinden.

etmektedir. Osmanlı Hükümeti bu tecavüzleri menedebilecek kudrette değildir. Samsun ve dolaylarının emniyet ve âsâyişini temin etmek insanlık borcumuzdur.'[381]

"Bundan başka bir raporda da: Eğer Osmanlı Hükümeti burada da âsâyişi temin edemezse o vazifeyi biz yapacağız,' diye yazılı idi.

"Benim Samsun'daki vazifem Türklerin Rumlara zulmedip etmediklerini tetkik etmek midir?"

Şakir Paşa:

"Evet!"

"Müsaade ederseniz, bu vazifenin sıfatı nedir? Ve bu hususta Genel Kurmay Başkanı ile görüşeyim," dedim.

"Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak) ile görüşmek için gittim. Fakat kendileri hasta olduğundan evinde imişler. Bunun üzerine ikinci reis ile konuştum."[382]

"Diyarbakırlı Kâzım Paşa (General Kâzım İnan, sonraları mebus ve Samsun Valisi) ikinci başkandı, Fevzi Paşa'ya vekâlet ediyordu."

"O günlerde bir ordu müfettişliği ihdâsı düşünülüyordu. Bunu elde etmeyi tasarladım ve muvaffak oldum. İkinci reis, Harbiye Nâzırı ile görüştü. Aldığı direktif şu idi: Maksat Samsun ve dolaylarında Rumlara zulmeden Türkleri yola getirmek, sonra da Anadolu'nun çeşitli yerlerinde beliren Kuvâ-yı Milliye'yi ortadan kaldırmak."

Mustafa Kemal'in yeni görevine tâyini 30 Nisan'da Genel Kurmaylık'tan Sadaret'e yazılmış ve yine o gün Padişah'ın iradesi alınmıştır.[383]

---

381 *Age* s.2561

382 *Age* s.2562

383 *Atatürk Hayatı*, s.293; Mustafa Kemal'e verilen vazifeyi İngilizler tasvip etmişlerdir. *Age* s.13 *"Mustafa Kemal'e verilen vazifeyi Damat Ferit ve İngilizler tasvip etmiş oldukları için..."*

VI. Mehmed, Mustafa Kemal'i geniş salâhiyetlerle Şimal Mıntıkası Umum Müfettişliğine ve Şark Vilâyetleri Umumî Valiliği'ne tayin etti.[384]

Bu talimatın, "Tarih Vesikaları" dergisinde çıkan sureti şudur:

Dokuzuncu Ordu Kıtaâtı Müfettişliği'ne ait vezaif yalnız askerî olmayıp müfettişliğin ihtiva eylediği mıntıka dahilinde aynı zamanda da mülkîdir.

1 İşbu müşterek vezaif şunlardır:
Mıntıkada asayiş-i dahilinin iade ve istikrarı ve bu asayişsizliğin esbab-ı hüdusunun tesbiti.

   a Mıntıkada ötede beride müteferrik bir halde mevcudiyetinden bahsedilen esliha ve cephanenin bir an evvel toplatılarak münasip depolara iddiharı (toplayıp –saklamak) ve muhafaza altına alınması.
   b Muhtelif mahallerde birtakım şuralar mevcut olduğu ve bunların asker toplamakta bulunduğu ve gayr-i resmî bir surette ordunun bunları himaye eylediği iddia olunuyor. Böyle şuralar mevcut olup da asker topluyor, silah tevzi ediyor ve ordu ile de münasebette bulunuyorlarsa kat'iyyen men'i ile bu kabil müteşekkil şuraların da lağvı.

2 Bunun için:

   a İki fırkalı olan Üçüncü ve dört fırkalı olan On Beşinci Kolordular müfettişlik emrine verilmiştir. İşbu Kolordular harekât ve asayiş hususatında doğrudan doğruya (müfettişlikle) ve muamelât-ı cariye yani muamelât-î zatiye kuvve-i umumiye ve saire gibi hususatta kemâ-fi's-sabık (eskisi gibi) Harbiye

384 *Kurt ve Pars*; Benoist Mechin Çeviren: Zahir Güvemli – M. Rasim Özgen, İstanbul,1955, s.74

Nezareti'yle muhabere edeceklerdir. Fırka ve yahut mıntıka kumandanlığı veya bir vazife-i hususiyeye tayin edilecek zabitanın tayin veya tebdilleri (müfettişliğin muvafakat ve talebiyle) olacaktır. Maahaza sair hususatça lüzum ve menfaat görerek (müfettişliğin verdiği) talimatı kolordu kumandanlıkları aynen tatbik edeceklerdir. Bilhassa ahval-i sıhhiye pek mühimdir. Bu zemindeki tetkikat ve icraatın ahaliye de teşmili lazımdır.

b Müfettişlik mıntıkası Trabzon, Erzurum, Sıvas, Van vilayetleriyle Erzincan ve Canik müstakil livalarını ihtiva eylediğinden müfettişliğin yukarıda tâdad edilen vezaifi tedvir için vereceği talimatı işbu valilerle mutasarrıflar doğrudan doğruya ifa edeceklerdir.

3 Müfettişlik hududuna mücavir vilâayet ve evliye-i müstakille (Diyarbekir, Bitlis, Mamuretülaziz, Ankara, Kastamonu vilâyetleri) ile kolordu kumandanlıkları da müfettişliğin ifa-yı vazife sırasında re'sen vâki olacak müracaatlarını nazar-ı dikkate alacaklardır.

4 Müfettişliğin hususat-ı askeriyeye ait mercii Harbiye Nezareti olmakla beraber hususat-ı saire için makamat-ı âliye-i iadesiyle muhabere edecek ve işbu muhabereden Harbiye Nezareti'ne de haber verecektir.

Harbiye Nâzırı
Mehmet Şakir bin
Numan Tahir
Şifreye tahvil edildi
7/5/35 (1919)Mühür
Vesika No: 6
Harbiye Nezareti
1.Ş.
2713
Tebyiz edilmiştir:
30/ Nisan/ 335 (1919)

TAMİM

Mirliva Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Dokuzuncu Ordu Kıtaâtı Müfettişliği'ne tayin olunmuştur. Müşarünileyhin maiyetinde Üç ve On beşinci Kolordular vardır. 8/5/35

BasriKâzımŞakir

Kolordulara,
Ordu dairelerine,
Harbiye Dairesine,
Merkez Dairesine,
Levazımat-ı umumiyeye,
Muamelât-ı Zâtiyeye,
Sıhhıye Dairesine,
Müfettişliklere,
Erkân-ı Harbiye Şuabatına

Mustafa Kemal'in, beni İstanbul'dan uzaklaştırmak istediler gibi serzenişlerinin, verilen talimatla uyum içinde olduğu söylenemez. İşgal güçlerinin eli altında Malta durur iken, onu bu kadar geniş yetki ile niçin İstanbul'dan uzaklaştırmak gereğini duysunlar? Mustafa Kemal İstanbul'dan uzaklaştırılmıyor, yeni görevine uğurlanıyordu.

Allenby'nin, öncelikle üzerinde durduğu üç ana unsur, verilen talimatta yerlerini almıştı: Şûrâların iptali, Rumların Türk saldırısından korunması, silahların toplanması.

16 Nisan 1919
DOĞU RAPORU[385]
TÜRKİYE
İçeride Güvenlik

"İstanbul'dan alınan 7 Nisan tarihli telgrafında Amiral Webb, güvensizliğin arttığı Türkiye'nin iç kısımlarında kötülüklerin yayıldığını bildiriyor. İzmir'de düzelme yok.

385 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0056

Çoğu Rum, diğerleri Türk olan çeteler, Boğaz'ın birkaç mil ötesinde hüküm sürüyorlar. Bu çeteler, öldürüyor, kulak kesiyor ve akla gelmedik fenalıklar yapıyorlar. Bir taraftan Türkler ve Yunanlar, diğer taraftan Türkler ve Ermeniler ülkenin her tarafında birbirlerine provokosyan yapmaya hazır durumdalar. Amiral Webb, ülkenin birçok yerinde halkın Müttefikler'in zaferi hakkında tam bir bilgisizlik içinde olduğunu ekliyor.

İttihat ve Terakki'nin İlerlemesi

"Aynı telgrafında Amiral Webb, İttihat ve Terakki'nin fırsattan yararlanarak yeniden örgütlenme olanağı bulduğunu bildiriyor. Geçmişte, Odessa'da, Mısır'da ve başka yerlerde meydana gelmiş olayların gizli propagandasını yapıyorlar. Bu haberler sansür edilmekle birlikte önü alınamıyor.

Sadrazam'ın Teklifleri

"Amiral Webb, Sadrazam'ın kendisini ziyaret ettiğini, bu ziyaretinde durumla ilgili olarak iki teklifte bulunduğunu rapor ediyor. İstanbul'da çözüm üretecek güçlü bir komite kurulmalı ve şehzadelerin başkanlığı altında oluşturulacak iki komisyon, hükümet adına gerekli adımları atacak yetki ile donatılmış olarak Anadolu'ya gönderilmeli.

"Amiral Webb, merkez komitesine ve gezici komitelere hizmet edecek bir İngiliz subayı atayabileceğini ama şimdiki nazik durumda, bir İngiliz subayının her şeyden sorumlu olarak Türk hükümetinin emrinde çalışamayacağı yanıtını verdi. Maamafih, General Milne'den ülkenin iç kısmında komisyonlara yardım edecek ve yerel yönetimlerin şikâyetlerini dinleyecek ve bilgi toplayacak bir temsilci ataması için talimat vermesini isteyeceğini bildirdi."

"İngilizler, Trakya'dan Kafkasya'ya kadar Türkiye'nin her yerine, ordunun terhisini ve silahtan arınmasını gözlem altında bulundurmak için kontrol subayları yerleştirmişlerdi."[386]

386 Kinross, s.230

Kont Sforza'nın aracılarından biri milliyetçi bir hükümet kurma konusunda Mustafa Kemal'le Fethi'nin ağzını aradı. Ayrıca iki aracı da –İtalyanları tutmakta olan iki Türk gazetecisi– İzmir gerisinde Yunanlara karşı Mustafa Kemal'in komutasında girişilecek bir askerî direnişi İtalyanların silahla destekleyeceğine söz verdiler. Gerekli ortam hazırlandıktan sonra Mustafa Kemal, Kont Sforza ile tanıştırıldı. Kont ona, bütün girişeceği işlerde İtalya'nın desteğine güvenebileceğini açıkça belirtti ve "*Eğer başınız sıkışacak olursa bu elçiliğin her zaman emrinize âmâde olduğuna güvenebilirsiniz,*" dedi.[387]

Mustafa Kemal, İtalyanlarla olan temaslarını arttırdı. [388]

Aynı olayı Sina Akşin, Price'ın Türkçeye çevrilmemiş metninden aktarıyor:

"Mustafa Kemal'in İtalyanlarla temasları da aynı biçimdedir. İtalyanlar, Akaretler'deki evini bir çeşit himaye altına almışlar, hatta Ege Bölgesi'nin Yunanlara verilmesi gerçekleşecek olursa, İtalyan desteği ile yürütülecek silahlı direnme harekâtının başına M. Kemal'i düşünmüşler." [389]

Bir gazete, İttihatçılar yakalandığı halde, Mustafa Kemal'le Rauf'un niçin hâlâ "*Beyoğlu'nda ellerini kollarını sallaya sallaya dolaştıklarını*" soruyordu.[390]

Adana'dan dönen Ali Fuat, İstanbul'a gelir gelmez Mustafa Kemal'in Şişli'deki evine gitti ve geceyi orada geçirdi. Tek çözüm yolu, bir ulusal direnme hareketiydi. Bunun için bir program hazırladılar.[391]

---

387 *Age*, s.232
388 *Age*, s.234
389 *İstanbul Hükümetleri*, s.132
390 Kinross, s.234
391 *Atatürk'ün Bana Anlattıkları*, s.235

Averof zırhlısı kumandanı Mavrudis, 13 Mayıs 1919'da, İzmir'in Yunan askeri tarafından işgal edileceğini Metropolithanenin büyük salonunda müjdeledi.

Venizelos beyannamesinde şöyle diyordu:

"*Yunanistan, İzmir'i işgal etmek üzere, Barış Konferansı tarafından memur edildi.*"[392]

1919 Mayıs'ının 12. günü, İstanbul'da bulunan Amiral Calthorpe, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlerini İngiltere Elçiliği'ne davet edip Paris Barış Konferansı'ndan gelen talimatı kendilerine bildirdi.[393]

Kont Sforza'ya göre Yunanistan, İzmir'e bayrağını diktiği günden itibaren sukut etmiş olacaktı.[394]

İngiltere Elçiliği'nde toplanan yüksek komiserler, İzmir'in işgaline ait kararın uygulanmasını Amiral Calthorpe'a bırakmışlardı.[395]

İzmir'in işgali teşebbüsü, 14 Mayıs 1919'da, Amiral Richard Webb tarafından, aşağıda metni yazılı notanın İstanbul'da Babıâli'ye verilmesiyle başladı:

"*1 Paris'te toplanan Âli Meclis'ten aldığı emre göre hareket eden ve bugün İzmir sularındaki Müttefik devletler deniz kuvvetleri amirallerinin en kıdemlisi olan Amiral Calthorpe'dan aldığım talimat üzerine, İzmir kalelerinin bundan böyle Müttefik Devletler müfrezelerine teslim edileceğini bildirmek vazifesiyle mükellefim.*

2 Buna göre lazım gelen emirlerin verilmesini rica ederim.

3 ...işgal hareketine teşebbüs olunduğunu beyan eylemekliğim, aldığım talimat gereğidir."[396]

İzmir'de Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa da, işgal

392 *Ben de Yazdım*, 6., s.1774
393 *Age*, s.1775
394 *Age*, s.1775
395 *Age*, s.1775
396 *Age*, s.1778

kuvvetlerine kolaylık gösterilmesi kaydının ilavesiyle, kıtalara şu tebliğde bulundu:

"Kışla, 14 Mayıs 1919,

"İtilâf Devletleri tarafından Mütarekenâme'nin 7. maddesi ahkâmına tevfikan İzmir ve civarındaki istihkâmları, İtilâf kıtaları işgal edecektir.

"İstihkâmların işgali sırasında katiyen muhalefet vuku bulmayacak ve kendilerine teshilât-ı lâzime (gereken kolaylık) gösterilecektir. Kolordu Kumandanı Ali Nadir."[397]

Bu emir üzerine, Foça ve Urla civarındaki istihkâmları Fransızlar, Kösten adasını İngilizler, İzmir'e çok daha yakın ve gemilerin geçit yeri olan Yenikale'yi Yunanlar teslim aldılar.[398]

İzmir'e çıkarılan kıtalara Venizelos'un yeni mesajı geldi:

"*Büyük devletler İzmir'i, bu şehirde asayişi temine memur bulunan Yunan kıtaları yla işgale karar vermişlerdir.*"[399]

Paris Barış Konferansı'nda İzmir'in Yunanlar tarafından işgali kararlaştırılmıştı. (Mustafa Kemal'in tayini 30 Nisan'dı. Bu tayin yapılmadan, Yunan'ın İzmir'e çıkış kararı alınmıştı.)

Rauf Bey'in bir deniz subayı olarak Anadolu'ya geçmesi kolay değildi. Rauf görevinden alınması için Bahriye Nezareti'ne başvurdu. Damat Ferit Paşa kendisini çağırttı. Ferit Paşa kararından vazgeçmesini istedi. Rauf vazgeçmedi, istifası kabul olundu.[400]

Mustafa Kemal Şişli'deki evine İsmet Beyi de çağırmıştı. İsmet, Harbiye Nâzırlığı'nda müsteşardı. Paris'te yapılacak olan Barış Konferansı için gerekli belgeleri hazırlıyor, buraya gönderilecek Türk heyetine üye seçilmeyi umuyordu.[401]

---

397 *Age*, s.1780
398 *Age* s.1780
399 *Ben de Yazdım*, 6., *Age* s.1793
400 Lord Kinross, s.237
401 *Age*, s.237

Bu sırada, Trakya'da bir kolordu kalıntısına komutanlık etmekte olan Kâzım Karabekir Paşa İstanbul'a gelmişti. Kafkas seferinde Mustafa Kemal'in komutan yardımcılığında bulunmuştu. Şimdi, o cephedeki ordudan artakalan tek birlik olan Onbeşinci Kolordu'nun komutasını devralmaya giderken Şişli'de kendisini görmeye gelmişti.[402]

O sırada Genelkurmay Başkanı, Yedinci Ordu'da halefselef olan Fevzi Paşa idi.[403]

Mustafa Kemal şimdi aşağı yukarı yirmi subaydan kurulacak maiyetini seçme işine girişti.

Kolordu kumandanlığına Refet Bey'i seçti. Refet de öteki beş arkadaşı, İsmet, Rauf, Fethi, Ali Fuat ve Kâzım Karabekir gibi Kemal'in düşüncelerini paylaşanlardan biriydi.[404]

Selanik'teki ilk ihtilâl gününden beri tanışıyorlardı. Refet'in, *"Fransız kültürünün etkisiyle kuru inançları alaya alan kıvrak bir zekâsı vardı."*

Rauf, Batı dünyasının liberal ilkelerine sımsıkı bağlıydı ve İngiliz görenek ve geleneklerine hayrandı...[405]

30 Nisan 1919'da Harbiye Nezareti, Sadaret'e (Mustafa Kemal hakkında) şu tezkereyi gönderdi: "Yıldırım Orduları Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Dokuzuncu Ordu Kıtaâtı Müfettişliği'ne tayin olunmuş ve tayin işi arz-ı atabe-i ulya (Padişah'a takdim) kılınmak üzere makam-ı samiye (Sadrazam'a) arzedilmiş idi."[406]

Mustafa Kemal Paşa'nın vazife ve selahiyetine dair bu talimatname sureti Vükela Meclisi'nde 17 Mayıs'ta okundu,

---

402 *Age*, s.238
403 *Age* s.243
404 *Age*, s.247
405 *Age*, s.247
406 *Mili Mücadele Başlarken*, Prof. M. Tayyip Gökbilgin, Birinci Kitap, İş Bankası Yayınları, Ankara 1959, s.80

uygun bulundu.[407] (17 Mayıs'ta Mustafa Kemal yola çıkalı iki gün olmuştu.)

Rauf, 13 Mayıs'ta İzmir'e geldi. 14 Mayıs'ta Amiral Calthorpe, İstanbul'dan Müttefik filo ile İzmir Körfezi'ne girdi. Müttefik kontrol subayları, kıyıya çıkarak Osmanlı garnizonunun silahsızlanmasını, kışlalarını terk etmemelerini emretti. Akşam saat 18.30'da, Amiral Calthorpe, şehrin yarın sabah müttefikler tarafından işgal edileceğini ilan etti. Ertesi gün saat 10'da İngiliz bahriyelileri karaya çıkarak telgrafhaneyi işgal ettiler, Yunan birlikleri de karaya çıktılar.

İlk önce, yönetim merkezi olan Konak'a yürüdüler. Konak'ta kışlalarda toplanmış olan halkın üzerine makineli tüfekle ateş açtılar. Kışlalarda ve şehrin her yerinde insanları günlerce öldürdüler. Rauf, Yunan ilerlemesi üzerine içerilere kaçtı.[408]

16 Mayıs'ta, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün resmî tebliği gazetelerde yayınlandı:

"Amiral Webb tarafından verilen notada Paris Konferansı kararına göre İzmir kalelerinin İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edileceğinin bildirildiği öğleden sonra verilen ikinci bir notada, yine mütarekename hükümlerine müsteniden İzmir şehrinin Yunan askeri tarafından işgaline İtilaf devlerince karar verilmiş olduğu..."[409]

Ertesi gün, Babaeski, Gördüs, Burdur, Ezine, Ödemiş, Bursa, Kalecik, Keskin, Konya, Beyşehir, Kastamonu, Kırkkilise, Nevşehir Redd-i İlhak Heyetleri tarafından protesto telgrafları yağdı. Müteakip günlerde ise Ayaş, Develi, Sultaniye, Bolu, Bergama, Bolvadin, Cide, Resulayn, Mucut,

407 *Age*, s.82
408 Clair Price, s.138-139
409 *Mili Mücadele Başlarken*, s.87

Çatalca, Kandıra, Rize, Konya Ereğlisi, Dikili, Soma, Niğde, Akhisar, Denizli başta olmak üzere pek çok vilayet ve kasabalardan bu mealde protestolar geldi. Kütahyalı gayrimüslimler de ilhak aleyhinde olduklarını bildiriyorlardı. Bunlar arasında Ermeni murahhas vekili Shak, Rum Metropoliti vekili Papa Gavril, Katolik murahhas vekili Agop, Papazoğlu Yanako, Çürükdişyan, Simanidis, Anastas, Meldanyan vesaire bulunuyordu.[410]

23 Mayıs Cuma günü de Sultanahmet meydanında muazzam bir miting yapılmıştı.[411]

Daha sonra bu Meclis, 28 Mayıs 1919'da, ordunun müfettişliklere bölünmesi ve bunların bölgeleri, görevleri ve mülkî örgütle "suret-i temasları" hakkındaki talimatnameyi, bazı fıkraları "mukteza-yı hale göre tashih" ederek onayladı.

Daha Mustafa Kemal Samsun'a vardığı gün, General Milne adına Harbiye Nezareti'ne yazılan bir mektupla, 9. Ordu kaldırıldıktan sonra niçin bu orduya bir Müfettiş General, bir Kurmay Başkanı ve geniş bir kurmay heyetinin gönderilmekte olduğunun anlaşılmadığı ileri sürülerek, bu subayların yapacakları görevler ve kurulması düşünülen örgütün mahiyeti soruldu.[412]

Tevfik Bıyıklıoğlu, "*Mustafa Kemal Paşa'ya bu kadar geniş salahiyet veren tarihi talimatın, ordu ve memleket üzerindeki sıkı işgal kontrolüne rağmen nasıl hazırlanıp kabul olunduğu da gerçekten aydınlatılması gereken bir muammadır,*" diyordu.[413]

Jaeschke bizi Clair Price'ın 1923'te basılan *The Rebirth of Turkey* kitabından haberdar ediyor. Clair Price, kitabın-

410 *Age*, s.88
411 *Age*, s.89
412 *İstanbul Hükümetleri*, s.341
413 *Age*, s.111

da, Mustafa Kemal'e verilen talimatın iki kopya olduğunu, ikinci kopyanın Genel Kurmayca, alt birliklere gönderilmek üzere imzalandığını söylüyor. Ancak birinci kopyanın ne olduğu hakkında bir şey yazmıyor.[414] Jaeschke şunları söylüyor: *Clair Price'in düşünceleri daha da hayalperestanedir: "Müttefik Devletler Genel Kurmayı Talimatnamesi'nin, makul herhangi bir faaliyette bulunulmasını sağlayacak surette tadil edilmesi için Kemal üç saat harcadı. Böylece değişen talimat alelacele (umumiyetle Müttefikler'in aleti telakki edilen) Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın önüne kondu. Paşa da okumadan imza etti. Düzeltilen asli nüshanın ikinci suretleri Müttefikler Umumi Karargâhı tarafından Anadolu'daki madun subaylara verilmek üzere gönderildi. Biz, Kemal'in, hem Müttefikler'in, hem de Osmanlı Hükümeti'nin mümessili olup sonralarda Erzurum Valiliği hizmetini görmek üzere düşünüldüğünü pek iyi biliyoruz."*[415]

Lloyd George, 5 Mart(1920): "*Mustafa Kemal âdi bir haydut veya eşkıya reisi değildir, Türk Hükümeti tarafından tayin edilen bir validir: Erzurum Valisi.*"[416]

Mustafa Kemal'e verilen talimat, asıl talimatın değiştirilmiş biçimiydi. Talimatın aslı Müttefik Devletler Genel Kurmayı Talimatnamesi olarak, dosyasındadır. Zira ileride görüleceği gibi, Mustafa Kemal'in adı geçtiğinde Lloyd George "Erzurum Valisi" unvanını kullanmaktadır. Bu nedenle Clair Price'ın yazdıkları "hayal" değildir, gerçeği ifade etmektedir. Kitabın yazıldığı tarih (1923) dikkate alındığında, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesinden sonra ona nasıl hitap edileceğini Amerikalı, elindeki belgeye bakarak

---

414 Clair Price, The Rebirth of Turkey, New York 1923, s.136. "Duplicate copies, destined for suberdinate commanders in Asia Minor, were a signed by members of the General Staff."

415 *Age*, s.113

416 Jaeschke, *Ingiliz Belgeleri*, s.149

söylemektedir. "Vali"lik ifadesini, ilk önce Mustafa Kemal İngilizlerden iş isterken kullanmıştır. Sonraki İngiliz belgelerinde, İngiltere Başbakanı, Mustafa Kemal'in isminin geçtiği yerde hep onun için"Erzurum Valisi" ifadesini kullanmıştır. Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi (Çakmak)'ın İkinci Reisi Kâzım (İnanç), Harbiye Nazırı olan Damat Ferit Paşa'nın yerine bakan Şakir Paşa ile görüşüp şunları öğrenir:

Mustafa Kemal,

1 Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumları oradaki Türklere karşı koruyacak,
2 Anadolu'da kurulmakta olan ve galip devletleri çok kuşkulandıran ulusal cemiyetleri dağıtacak.[417]

Cevat (Çobanlı) 14 Mayıs'ta Fevzi (Çakmak) yerine Genelkurmay Başkanı olmuştu. Fevzi, değişiklikten bir gün sonra 15 Mayıs'ta Genelkurmaylık dairesine gelip Cevat Çobanlı ile görüşür, devir ve teslim işini de yapar.[418]

Az sonra veda için gelen Mustafa Kemal ile aralarında geçen görüşmeyi de şöyle anlatmıştır:[419]

"Harbiye Nezareti'ne Şevket Turgut Paşa getirilmişti. Benim yerime Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği'ne tayin olunan Cevat Paşa gayet namuslu ve vatansever bir zat olduğundan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği'nde bulunduğum beş ay zarfında yapılan mahrem işleri ve tasavvurlarımı kendisine açmakta bir beis görmedim. Ve bilakis bunu bir vatan ve memleket borcu bildim. Bu maksatla ve kendisiyle mahrem olarak görüşmek üzere 15 Mayıs 1919 da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairesine geldim"[420]

---

417 Atatürk Hayatı, s.293
418 *Age*, s.301
419 Bu anlatım, Akın Gazetesi'nin 20 Mayıs 1948 günlü nüshasında çıkmış ve Süleyman Külçe Mareşal Fevzi Çakmak adlı eserinde bunu olduğu gibi almıştır (C.I, s.107 v.d.)
420 *Age*, s.302

"Üçler Misakı"

Cevat Paşa ile uzun müzakerelerden sonra şunlara karar verildi:

"1 Zaten kararlaşmış olan Üç Ordu Müfettişliği'nin bir an evvel teşkili ile ordunun emir ve kumandasının tanzimi. "Birinci Müfettişlik İstanbul'da idi. Kumandanı da bendim. İkinci Müfettişlik Konya'daydı ve kumandanı zaten orada bulunan Mersinli Cemal Paşa'ydı. Üçüncü Müfettişlik Erzurum'daydı ve kumandanı da oraya gitmekte olan Mustafa Kemal Paşa olacaktı.

"2 Mümkün olduğu kadar çok miktarda silah ve mühimmatın Anadolu'da toplanması ve İtilâf Devletleri'ne teslim edilmemesi.

"3 İstanbul Hükümeti tamamen İşgal kuvvetlerinin elinde esir olduğundan, buradan verilecek emirlerin icra edilmemesi için Anadolu'da bir millî idare vücuda getirilmesi.

"4 Millî galeyandan istifade olunarak (Kuva-yı Milliye) teşkili ve idarenin buna istinat ettirilmesi.

"5 Artık mutlak müdafaada kalınmayarak tecavüzkâr düşmanlarımız üzerine mukabil taarruza geçilmesi.

"Bu beş maddenin tahakkuku için gereken teşebbüslerin tafsilatına geçtiğimiz sırada Samsun'a hareket etmek üzere bulunan Mustafa Kemal Paşa veda için Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairesine geldi. Şimdi üçümüz beraber gayet samimî bir surette umumî vaziyeti tetkike koyulduk. Mustafa Kemal Paşa da bu beş maddeyi muvafık gördü. Anadolu'da bir millî idareyi nasıl vücuda getireceğimizi konuşurken Mustafa Kemal Paşa büyük bir metanetle şunları söyledi: "Zaten ben bunu tahakkuk ettirmek üzere Anadolu'ya gidiyorum. Buradan verilen emirleri dinlemeyeceğim..."

"Artık kat'i karar verilmişti. Fiilen işbaşında bulunan Cevat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya gizli muhabereler için bir şifre anahtarı verdi. Cevat Paşa elinden gelen yardımda bulundu. Ben de elimden geldiği kadar zâbit, teçhizat gönderilmesine ve silah, mühimmat kaçırılmasına çalıştım."[421]

Lord Curzon 18 Nisan 1919 tarihli muhtırasında, "Selanik kapılarının beş mil dışında âsâyişi sağlayamayan Yunanistan'ın Aydın vilayetinde barış ve güvenlik sağlamakla nasıl görevlendirilebileceğini anlamıyorum," demişti.[422]

Lord Granville, 17 Kasım 1918 tarihli bir raporunda: "... *İzmir'in ticaretle uğraşan zengin Rumlarının memleketlerinin Anavatan* (Yunanistan) *tarafından teslim alınmasını istemediklerini öğrendim."*[423]

19 Nisan 1919'da d'Esperey de *"İstanbul, İzmir ve Edirne Türk kalacaktır,"*[424] demekle, yapılan işin yanlışlığını çok kesin olarak ortaya koymuş oluyordu.[425]

İzmir'de çıkan Anadolu gazetesi, 23 Ocak 1919 tarihli nüshasında, İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edileceğini yazdı.[426] İzmir'de bu yüzden çıkan karışıklıkları önlemeye inzibat kuvvetleri kâfi gelmedi. Bu sebeple Konya'daki 23. Tümen'in buraya nakli düşünüldü. Buna da İngilizler izin vermedi.[427]

İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyyeti'nin meydana getirdiği *Heyet-i İstişâriye* İzmir'de bir Müdafaa-i Hukuk kongresi toplamayı kararlaştırdı. Bölgedeki il ve sancak-

421 *Age* s.302
422 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.171; T.Bıyıklıoğlu, I,s.3.
423 *Age* s.171; Bak.G.Jaschke, 4, s.50)
424 Jaschke, I. s.4
425 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.171
426 Çağatay Uluçay – İbrahim Gökçen, Manisa Tarihi, İstanbul 1936, s.60
427 *Mondros'tan Mudanya'ya*.,s.176

lardan çağrılan üçer temsilcinin huzurunda 17 Mart 1919'da açılan bu kongrede, dikkati çeken noktalardan biri de, din adamlarının çokluğu idi. Bu kongrenin kâtipliğini de yapmış olan Câmi Bey, Wilson prensiplerini açıkladı, bu prensiplere sadakat gösterildiği takdirde İzmir'in işgal edilemeyeceğini savundu, bir işgal ihtimalinin İtilâf Devletleri katında hemen protesto edilmesini ve bir *Redd-i İlhak Cemiyeti'nin* kurulmasını teklif etti ve bu teklif kabul olundu.[428]

Mustafa Kemal'in Anadolu'da görevlendirilmesine neden olan Calthopre'un Hariciye'ye yazdığı 21 Nisan 1919 notası...[429]

Osmanlı'nın alın yazısının yazıldığı bir sahne ile karşı karşıyayız. Doğu'da, hiç yenilmemiş, Brest Litovsk'tan (3 Mart 1918) itibaren Osmanlı hudutlarını genişletmekte olan Doğu Ordusu'nun mücadelesi ile Filistin cephesinde birliklerini İngilizlere esir veren Paşalar arasındaki mücadeleyi görüyoruz. Doğu'daki Paşalar, İstanbul'daki İngiliz takımının Mondros baskını ile Osmanlı'yı teslim almalarından sonra Doğu'ya yönelmişler ve dayanacakları tek yer olan Devlet İngilizlere teslim olduğundan, çaresiz bir şekilde İstanbul'a, yani İngilizlere teslim olmuşlardır.

Düşman, Yunanları İzmir'e çıkartırken, Doğu'da teşkilatlanmaya, silahlanmaya başlamış halkı da, Paşalar gibi, kontrol altına almak istiyordu. Yunanların Batı Anadolu'da çıkış noktaları önceden saptanmış ve sınırlandırılmış, belirlenen hududun ötesine geçmeleri yasaklanmıştı. Sırada, Doğu'daki halkın İngilizlere karşı kurulmuş örgütlerini dağıtıp ellerindeki silahların bir an önce alınması vardı. Batı'da toplanmış silahlar, Yunanlara karşı kullanılması için Anadolu'ya gönderiliyor, Doğu'daki silahlar da toplanıp İngilizlere teslim ediliyordu.

---

428 *Age*, s.177
429 *İstanbul Hükümetleri*, s.341

Doğu'da, İngilizlere karşı olan kuvvetler dağıtılınca, iş, Anadolu'ya verilecek yeni biçimin oluşturulmasına kalıyordu. Batı Anadolu'daki Yunanlar, vitrin önündeki göstermelik düşmandı. Yunanların 100.000 kişilik bir askeri güçle Anadolu'ya sür git hükmetmesinin mümkün olmadığı, başından beri Yunanları Anadolu'ya itenlerce bilinen bir gerçekti. Daha işin başında, Yunanları Anadolu'dan nasıl çıkartırız hesabı yapılmaya başlanmıştı. Yunanların, Anadolu'da yenilmesi sağlanacaktı ama, hangi tarihte, nerede olacağı hala düşünülüyordu. Bu sırada, Kral, iktidara geliyor, Batı, derin bir nefes alarak, mağlup edilecek adamı bulduk diye seviniyordu. I. İnönü Savaşı bunun örneğidir. Gece yatılıyor, sabah düşman üzerine taarruz edilecekken, ortada düşman diye bir şey görülmüyor, gecenin karanlığında düşman geri çekilmiş oluyordu.

Yunanların Anadolu'ya çıkartılması ile Osmanlı halkına "işte sizin düşmanınız Yunandır" diyerek, sonucu başından belli bir vuruşmayı gösteriyorlardı. Cephe gerisindeki asıl mücadele, Osmanlı'nın Doğu ile olan bütün bağlarını kopartarak tasfiye edip yeni devleti kurmak üzerineydi. İngiltere'nin başını çektiği Batı'nın, Sovyetler de içinde olmak üzere, başlattığı savaş, Yunanların yenildiği savaş değil, bazı subayların Osmanlı'yı tasfiye ettiği savaştır. Burada da bunun hikâyesi anlatılmaktadır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA

Ancak Mustafa Kemal aynı zamanda İngilizlerin de itimadını kazanmıştı, yani daha doğrusu onların güvensizliğine mucip olacak her şeyden kaçınmıştı.[430]

General Milne'nin, 17 Şubat'ta İngiliz Harbiye Nâzırlığı'na gönderdiği rapor: "*General Şevki Paşa'yı 9. Ordu kuman-*

---

430 Jaeschke, İngiliz Belgeleri s. 97

danlığından uzaklaştırdım..." 26 Mart'ta "*kendisinin derhal İstanbul'a çağrılması ve emirlerimizi daha ziyade itimatla yapacak bir subayla değiştirilmesi*" için Harbiye Nâzırı'nın emir vermesi lazım geldiğini söyledi. Bunun üzerine Şakir Paşa 3 Nisan'da "9'uncu Ordu mülgadır" emrini verdi. Bu ordu 15. Kolordu haline getirilerek Kâzım Karabekir Paşa'nın kumandasına verildi.[431]

Bir Türk raporunda ise şöyle deniliyordu: "*9 Mart 1919'da 200 kişilik bir İngiliz müfrezesinin Samsun'u ve 30 Mart'ta Merzifon'u işgal etmeleri Pontosçu çetelerin tecavüzlerini ve faaliyetlerini arttırdı.*"[432]

Milne'nin İstihbarat Bürosu'nun birçok raporu bunu teyit etmektedir: "*Çoğu Rum asıllı asker kaçakları... Samsun sancağında takriben 300 kişi... Çarşamba askeri kumandanı tarafından silahlandırılan Türk köylüleriyle çatışma halinde bulunuyorlar...*"[433]

Yakup Şevki Paşa İstanbul'a çağrılmıştı. Bunun gerçek sebebi onun "Mütareke sırasında Elviye-i Selase'deki Türk ordusunu tam mevcutlu ve techizatlı olarak Erzurum bölgesine çekmeye muvaffak olmasıdır."[434]

Müfettişlik salâhiyetleri tesbit eden talimatın yazılıp, İtilâf kumandanlığının haberi olmadan Osmanlı Vükelâ Meclisi'nin de tasdikinden geçirilmesinin mümkün olmayacağı şüphesizdir.[435]

Doğu hududumuzda, Brest-Litovsk antlaşmasıyla (3 Mart 1918) anavatana kavuşan üç livada (Batum, Kars ve Ardahan) plebisit de yapılmıştı (14 Temmuz 1918). Mond-

431 *Age*, s.102
432 *Age*, s.103
433 *Age*, s.103
434 *Atatürk Anadolu'da*, s.36
435 *Age*, s.43

ros Mütarekenamesi'nin 11'inci maddesinin, haksız olarak ve zorla genişletilmesi sonucunda bu üç liva boşaltılmış (31 Ocak 1919) ve buralarda Osmanlı idaresine son verilmişti. Boşaltma sırasında, 9'uncu Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa, İngilizler tarafından, bırakılan bölgede millî hükümetler ve teşkilât kurmakla suçlanmış ve bu davranışından ötürü hesap vermek ve sorguya çekilmek üzere İstanbul'a çağrılmıştır.

İngilizlerin gelişiyle Türk Ordusu, Erzurum'a doğru geri çekilme emri alır. Hükümet, İngiliz baskısıyla subay ve astsubaylarına geri çekilme emrini verir. Bu, meydanın yeniden Ermeni çetelerine bırakılması demektir. Nitekim Türkler çekilince, 6 Aralık'ta Antranik'in çeteleri Şosa'yı alırlar. Şehirde ve köylerde binlerce Türk ve Müslüman'ı öldürürler. İngilizler aldırış etmezler.[436]

Yakup Şevki Paşa, Ermenilere karşı direnilebilsin diye, Kars'ta ve askerin çekildiği öteki illerde eşrafın Millî Şûra Hükümetleri kurmasına yardımcı olur. Bu ufacık Şûra Hükümetlerine subay, silah ve cephane verir. İngilizlerin himayesindeki Ermeni birlikleriyle savaş Mütareke'den sonra da böylece devam eder.[437]

Halit Paşa'nın çabasıyla kurulan Kars Hükümeti, şehre gelen İngiliz Komutanı ve birlikleriyle iyi geçinir. Fakat İngilizler, Kars yönetimini Ermenilere devredince, Ermenilerle savaş başlar. Ermenilerin gelmesi demek, can, mal ve ırz güvenliğinin yok olması, yani toptan ölüm demektir... Doğu illeri eşrafı, ordu desteğiyle, ordu çekildiği halde, daha Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da iken, savaşmayı yeğ tutarlar. Bu kuvvetleri yaşatmak için gerekli parayı zenginler seve seve sağlarlar.[438]

---

436 Avcıoğlu, s.1154
437 *Age*, s.1154
438 Avcıoğlu, *Age* s.1154

İngiltere, Mütareke'den hemen sonra Albay Killing'i Diyarbakır bölgesine göndererek Kürt aşiretleriyle temasa geçer. Onları Ermenilerle uzlaştırmaya, sürgündeki Ermenilerin geri dönmesine razı etmeye çalışır.

Karargâhı Nusaybin'de bulunan Ali İhsan Paşa, Albay'ı geçici olarak tevkif etmişti. Bunun üzerine Allenby, 13 Ocak'ta bir telgraf çekerek "Ali İhsan'ın hemen azlinin dikkate alınmasını" istedi. 7 Şubat'ta Allenby bizzat İstanbul'a geldi. 12 maddelik isteklerini Mustafa Reşit Paşa'ya verdi. Tevfik Paşa, bu istekleri kabul etti.

Ali İhsan Paşa 9 Şubat'ta vazifesinden alındı.[439] 2 Mart'ta, İstanbul'a gelir gelmez tevkif edildi.

(General Milne'in Harbiye Nezareti'ne 18 Şubat 1919 tarihli yazısı). Osmanlı Harbiye Nezareti ile İngiliz işgal kumandanlığı arasında iki ay süren bir yazışmadan sonra, Yakup Şevki Paşa, Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından İstanbul'a çağrılmış ve 9'uncu Ordu da ilga olunarak bu orduyu teşkil eden dört tümenden (3., 9., 11. Kafkas Tümenleri ile 12. Tümen) 15'inci Kolordu kurulmuş ve Kolordu kumandanlığına da General Kâzım Karabekir tayin olunmuştur (3 Nisan 1919).[440]

Vesika No:1

Harbiye Nezareti'nden Sadaret Makamına[441]

30.4.1919 tarih ve 2576 sayılı

Mülga Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Dokuzuncu Ordu Kıtaâtı Müfettişliği'ne tayin olunduğu,

"Tayin emri, Padişah'a arz edilmek üzere Sadrazamlığa gönderildiği,

---

439 *Atatürk Anadolu'da*, s.34

440 *Age* s.47

441 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1, Eylül 1952, 163 Sayılı Ordu Dergisi Eki, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1952

Mustafa Kemal'in emrinde Üçüncü ve On beşinci Kolordular mıntıkasında bulunan Sivas, Van, Trabzon, Erzurum vilayetleri ile Samsun Sancağı'ndaki mülki memurların, Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılacak tebligatı yerine getirmeleri için bu makamlara gereken emirlerin verilmesi istirham olunur denilmektedir. İmza: Kâzım."

Yazının aslı aynen şöyle:

2576

Beyaz: 30.4.35 (1919)

Makam-ı Sâmi-i Sadaret-penahîye

Mülga Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Dokuzuncu Ordu Kıtaâtı Müfettişliği'ne tayin olunmuş ve keyfiyet-i tayin arz-ı atebe-i ulya kılınmak üzere Makam-ı Sâmî'ye arz edilmiştir. Müşarünileyhin taht-ı emrinde bulunacak olan Üçüncü ve On beşinci Kolordular menâtıkını ihtiva eden Sivas, Van, Trabzon, Erzurum vilâyetleriyle Samsun sancağı memurîn-i mülkiyesinin Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılacak tebligatı icra etmelerinin tamimen emir buyurulması müsterhamdir. Kâzım

Rawlinson, Kars bölgesinde Kürt ve Ermenileri uzlaştırmak için büyük çaba göstermiştir.

Ermeniler de tanıdıkları Kürt beylerini kazanmayı denerler.

Aşiret beylerinin buna verdiği karşılık kesin bir red olur. Ermenilerden Aras Nehri'nin ötesine çekilmelerini isterler: "*Ermenilerle İslâm Kürt milleti arasında uzlaşma olanağı kalmamıştır. Ve beş yıldan beri İslâmiyet'i yok etmeyi, fırsat buldukça İslâm nüfusu insanlık ilkelerine aykırı biçimde balta ve süngülerle öldürmeyi ve Osmanlı'nın geleceğine saldırmayı uygun gören Ermenilerle Kürt milleti bir araya gelemez. Er-*

menilerden on kat çok olan Kürt milleti, Ermenilerin himayesine giremez ve girmesi olanaksızdır."[442]

Yakup Şevki Paşa İstanbul'a gelince (26 Nisan 1919) gözlerinin tedavisi için Haydarpaşa Hastanesi'ne yatmış, burada nezaret altında tutulmuş ve hastaneden ayrıldıktan sonra da evinde yakalanarak Malta'ya sürülmüştür (6 Mayıs 1920).[443]

8 Mayıs 1919

Ege Adaları Şimdi İtalyanların Elinde.[444]

"29 Nisan'da Mr. Russell'ın Atina'dan telgrafla bildirdiğine göre Rodos'tan gelen yolcular *Easter Sunday*'in haberini getirdiler. Buna göre, Ada'daki memurlar, Yunanistan ile birleştiklerini ilan ettiler ve bu durum halk tarafından coşku ile karşılandı. Söylediklerine göre İtalyan yetkililer bunu önlemek için kan dökülecek kadar baskı uyguladılar ve ölenler oldu.

İtalyanlar Konya'da.

"2 Mayıs'ta Lord Curzon, Amiral Webb'e gönderdiği telgrafla barış delegesinin İtalyan birliklerinin Konya'ya gönderilmesine muvafakat ettiğini bildirdi. Gönderilen bu kuvvetler General Milne'nin kumandasında olup onun kuvvetlerinin bir parçasını oluşturmaktadır."

10 Mayıs'ta Milne her bir fırkada ancak 1500 tüfek kalmasına müsaade edilmesi hakkındaki emrini kati bir dille hatırlatıyordu.[445]

---

442 Avcıoğlu, s.1156; Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s.344
443 *Atatürk Anadolu'da*, s.47
444 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0059
445 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.115

İstanbul'dan Samsun'a gidecek olan heyetin vizesi, bir hafta önceden Harbiye Nâzırlığı'nda irtibat subayı olarak bulunan Bennett adlı genç bir İngiliz yüzbaşısı eliyle İngilizlerden istenmişti. Talimat almak için listeyi Genel Karargâh'a götürdü. Kendisine biraz beklemesi bildirildi. Bir saat sonra Yüzbaşı Bennett'i çağırdılar ve *"vizeleri verebilirsiniz"* dediler.[446]

Böylece Mustafa Kemal, İngiliz yüksek makamlarından imzalı vizeyi eline geçirmiş oldu.[447]

"Mustafa Kemal, kurulması tasarlanan Ermenistan Devleti içinde bir şehir olan Erzurum'un valiliğine atanmıştı."[448]

Mütareke imzalandığı sırada elimizde bulunan Musul şehriyle, bu vilayetin bazı kazaları, İskenderun ve Adana vilayeti, Amiralin yüksek Komiserliği zamanında, onun Babiâli'ye verdiği ultimatom ve notalarla haksız ve mütarekeye aykırı olarak işgal olunmuştur.

Daha sonra, İzmir'e bizzat giderek, hiçbir Türk mukavemetine meydan verdirmeden Yunan birliklerinin karaya çıkarılmasını (15 Mayıs 1919) sağlayan da yine aynı zattır.

Batum'daki işgal ve tecavüzleri 27. İngiliz Tümeni Kumandanı General Walker ve Batum Askerî Valisi General Thomson yapmışlardı. Çanakkale'yi de 28. İngiliz Tümeni işgal etmişti. Musul haksızlığı ve bu cephede mütarekeye aykırı işgaller, Irak İngiliz ordusu kumandanı General Marshall ve Süvari Tümeni Kumandanı General Cassel'in emriyle yapılmıştır. Erzurum'dan Edirne'ye ve İzmir'e kadar dağıtılan İtilâf kontrol subaylarının hepsi İngilizdi.

---

446 Lord Kinross, s.253
447 *Age*, s.254
448 *Age*, s.320

TÜRKİYE

Meriç-Karasu Havalisi[449]

"Amiral Calthorpe, 11 Mayıs tarihli telgrafında, Meriç ile Karasu arasındaki bölgede yaşayan 350.000 toplam nüfusun 300.000'ini teşkil eden Müslümanların durumu hakkında Sadrazam ile görüştüğünü bildiriyor. Bu fikir, doğaldır ki, Rodosto'taki (Tekirdağı) İtalya Hükümeti'nin hoşuna gitmeyecek. Sir Rennell Rodd, 7 Mayıs tarihli telgrafında (NO.323) bir İtalyan birliğinin Rodosto'ya çıktığını bildiriyordu.

"Lord Curzon, 10 Mayıs'ta Amiral Calthorpe'a bir telgraf çekerek İtalyanların bir ay önce General Milne'nin emri ile Tekirdağı'na çıktığını haber verdi."

ANADOLU

Yunanlar ve İtalyanlar

"Amiral Calthorpe'un 10 Mayıs'ta çektiği telgrafta yazdığı kadarıyla, İzmir'den aldığı bir rapora göre, İtalyanların sıkı yasağına rağmen bazı gösteriler yapıldı, Villa Nova adlı köyde 20 Nisan'da Rum papaz ve yeğeni askerler tarafından süngülenerek öldürüldü. 100 kadar Rum, siyasi suçlar nedeniyle hapiste bulunuyor. İtalyanlar tarafından Yunanlara karşı güçlü bir kampanya yürütülüyor ve Rumların karşıdaki adalara geçmelerine izin verilmiyor.

KÜRDİSTAN

Kışkırtma.

"Amiral Calthorpe, 12 Mayıs'ta çektiği telgrafta, Sadrazam'ın Kürt sorunu ile ilgili hoşa gitmeyecek bir rapor aldığını söyler. Amiral Calthorpe'a göre Kürtler arasındaki kışkırtma, Ermeni yönetimi altına girme korkusundan kaynaklanmaktadır.

---

449 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0060

9 Mayıs'ta Rauf askerlikten ayrılır.

Mustafa Kemal, İstanbul'dan hareket ettiği gün, Rauf Bey'in Anadolu'ya geçişinden habersizdi. Mustafa Kemal, Nutuk'ta bu olayı şöyle anlatıyor:

"İstanbul'u terk etmek üzere, ikametgâhımdan otomobile bineceğim esnada Rauf Bey nezdime gelmişti. Ben İstanbul'da kalıp tevkif olunmaktansa batıp boğulmayı müreccah gördüm ve hareket ettim. Kendisine de evvel ve âhir İstanbul'dan çıkmak mecburiyetinde kalırsa benim yanıma gelmesini söyledim."[450]

"Galata Rıhtımı'na geldim. Baktım ki yanaşmış olacağını sandığım vapur uzaklardadır. Sandallarla vapura gittik. Kızkulesi açıklarında muayeneye tâbi tutulduk. Birkaç yabancı subay ve asker bizi yoklayacaklardı. Muayene uzayıp gitti... Subaylar ve askerler dışarı çıktılar, hareket ettik. 16 Mayıs 1919 Karadeniz Boğazı'nı çıkarken..."[451]

"Gemide Üçüncü Kolordu Kumandanı sıfatı ile Albay Refet Bey (Bele) de bulunuyordu. Kafileye son anda katılmıştı. Onun hareket vizesi yoktu. Atlarını yükleme bahanesiyle gemiye girmişti. Gemide rütbe işaretlerini çıkarmış atlarının yanında gizlenmişti. Gemi Boğaz'dan çıkıncaya kadar bu halde kalacaktı."

Barış Heyetinin Tavsiyesi

Lord Curzon, 14 Mayıs'ta Amiral Calthorpe'a çektiği telgrafta, *"barış heyetinin tavsiyesine göre Barış Konferansı'nın kararına kadar bekleyin; ben de konferansın kararını bekleyeceğim, Kürtler sakin kalsın, kışkırtmalardan uzak dursunlar, dedi. Ayrıca, kendilerine Binbaşı Noel'in özel teminat vereceğini, Kürt çıkarlarının Konferans'ta kaybedilmediğini, davanın takip edildiğini ve kinci politika izlenmemesini tavsiye etti."*

Yunan kuvvetlerinin İzmir'e çıkması, Türklerin yürekle-

---

450 *Ben de Yazdım* 8., s.2572, dip not:1.
451 *Age* s.2573

rine saplanan bir hançer olmuş, yaşadıkları topraklar tehlikeye girmişti. Bu yeni durumun sonucu olarak da Türklerde milliyetçilik bilincinin canlandı. Bu şekilde Türkler, güçlerini kendilerini kurtarmak için toplayacaklardı.[452]

15 Mayıs çıkarmasında çıkan olaylar Türkleri protestoya ve direnmeye sevkeden etkenlerden biri olmuştur. Millî hareket o zaman başlamıştır. İzmir'in Yunanlarca işgali bu ulusal hareketi doğurmuş ve başına Mustafa Kemal Paşa'a geçmiştir.[453]

14 Mayıs 1919, Amiral Cathrope, Yunan birliklerinin İzmir'e çıkışlarını hazırlar, 15 Mayıs'ta saat 7'de bu birlikler karaya çıkar ve yapmadıklarını bırakmazlar. Avrupa, bu durum karşısında susacak, asla protesto etmeyecektir. Bir kez daha İngiltere kanıtlamıştır ki, yalnız onun sözü geçmektedir.[454]

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da, İngilizlerin işgali altında bulunan ve sokaklarında Pontos çeteleri dolaşan Samsun şehrine çıktı.[455]

Küçük bir müfrezenin başında üç subay ile şehrin ileri gelenlerinden iki kişi tarafından karşılandı. Kendisini bir Rum evine götürdüler. Karargâhını burada kurdu. Evin bulunduğu caddenin birkaç yüz metre aşağısındaki mahallî banka binasında da bir Fransız ve iki İngiliz kontrol subayı oturuyorlardı.[456]

Samsun'da iskele başında, askerlik şubesinin acele derlediği, silahları İngiliz Kontrol Heyeti'nce alınmış bir manga er, Ordu Müfettişi Paşa'yı selamlamıştı.[457]

---

452 ToynFbee, *Türkiye ve Avrupa*, s.58
453 *Age*, s.68
454 *Çankaya Akşamları*, s.51
455 *Age*, s.240
456 Kinross., s.256
457 *Uluğ*., s.59

Mutasarrıflık, Müfettiş Paşa için bir Türk evini değil, Mantika adlı bir Rum kadının otelindeki birkaç odayı hazırlatmıştır.[458] (Bugün müzedir.)

Mustafa Kemal Paşa, mutasarrıfın görevine son vermiş, ikinci olarak 15.Tümen Komutanının düşüncelerini beğenmediğinden her iki göreve Sivas'taki kolordunun komutanlığı için kendisiyle birlikte gelen Refet (Bele) Bey'i yerleştirmişti.[459]

Kuvvetli bir İngiliz müfrezesi Samsun'a üs kurmuştu.[460]

DOĞU RAPORU[461]

22 Mayıs 1919

TÜRKİYE

Yunanlar ve İzmir - Amiral Webb'in telgafına göre, Yunanlar 15 Mayıs'ta İzmir'de karaya ayak bastı. İşgal tam bir disiplinsizlik içinde gelişti. Türklerle çarpışma Kopusa'nın yanında meydana geldi ve değişik bölgelere yayıldı. Hıristiyanların verilmiş sadakaları varmış, pek çok Türk tutuklandı ve kötü muamale gördü. Türklerin dükkânları ve evleri yağmalandı. Yunanlar, etrafı çevrilmiş kontrol altındaki köylerde kaldılar. İzmir şehri şimdi tam bir sükûnet içinde. Türk sivil yaşamından burada eser yok. Türk resmî yöneticilerin sayısı, asker ve sivil 300 kişi, 100 de Hıristiyan var.

"Amiral Webb'in 19 Mayıs'taki raporuna göre Yunanların İzmir'i işgalinden sonra Batı Anadolu'nun her tarafında protestolar yapılmaktadır.

Kabinenin İstifası. – 17 Mayıs'ta Webb'in bildirdiğine göre Türk Kabinesi istifa etti ve ertesi günkü gazetelerde resmi olarak şu ifadeler yer aldı:

---

458 *Age*, s.60
459 *Age*, s.60
460 *Age*, s.60
461 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0061

"...Müttefikler'in İzmir kararı, hükümeti, devlet ve millet adına karar almakta güç bir yerde bıraktı. Bu durum karşısında hükümetin diğer bir kabineye geçmesinde zorunluluk vardır. Bu şartlar altında sadık bir hizmetçiniz olarak kalacağız."

Yeni Kabine- Amiral Webb, 19 Mayıs'ta yeni kabinenin aşağıda yazılı biçimde kurulduğunu bildirdi:

Başbakan ve Hariciye Vekili, Damat Ferit Paşa,
Şeyhülislam, Sabri Efendi,
Savaş ve Bayındırlık (vekâleten) Şevket Turgut Paşa.
Bahriye, Avni Paşa,
İçişleri, Ali Kemal Bey, Adalet,
Adalet, Vasfi Efendi,
Vakıf Yönetimi, Ramdi Efendi,
Maliye, Tevfik Bey,
Milli Eğitim Bakanlığı, Said Bey.

Kuzey Anadolu'da Çeteler- 19 Mayıs'ta Amiral Webb, Samsun'dan Yüzbaşı Hurst'ten aşağıda yazılı telgrafı aldı: Samsun, Bafra ve Alaçam arasında çeteler yüzünden yol kapalı. Bazı yavaş hareketler görülüyorsa da yerel komutayı veren çete reisi Laz Süleyman öldürüldü, diğerleri de Bafra yolunda yakalandı."

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan gönderdiği ilk rapor:

"Sadaret Makamına,

"Sancağın bütün Rumlarının çeteleriyle beraber siyasî maksatla Samsun'daki Rum komitesi ve bilhassa Rum Metropoliti Yermano tarafından idare edilmekte olduğu katidir. Bu husus bizzat görüştüğüm Fransız Jandarma Subayı Mösyö Favro tarafından gayrîihtiyari olarak ifade olunmuştur... İç âsâyişin sağlanması için zorunlu olan kuvvetin miktarı takyîd edilmeksizin askerin terhisi münasebetiyle tâkip kuvvetleri

azalmış olduğu gibi, jandarma kuvveti esasen yok denecek derecede az olduğundan Rum eşkiyasının meydan almasına sebep olmuştur. Toplam olarak, elebaşlarının da isimleri ve faaliyet bölgeleri tesbit edilmiş olmak üzere, kırk kadar Rum çetesi vardır. Bunların siyasî tecavüzlerle tahrip edici bir şekilde yaptıkları saldırılarına ve aşağılık hareketlerine mâruz kalan İslam ahalisi, hükümet-i mahalliye tarafından korunamadığından dolayı bazı İslam çetelerinden âdeta canlarını ve mallarını korumak için yardım istemeye ve hatta fidye karşılığında bazı Lâz çetelerini Trabzon havalisinden getirterek mal ve namuslarının muhafazasına mecburiyet hasıl eylemiş bir jandarma subayı da kaçarak kendilerine avane teşkil etmiştir. Bundan başka Müslüman halka Rum eşkiyasının azgın bir şekildeki saldırılarından müteessir olup harekete geçen bir (nizâmiye) subay da kendisine göre asker kaçaklarından ve halktan yardımcılar tedarik ederek çete teşkil etmiş bulunuyor ki, toplam olarak altısı Samsun ilçesinde olmak üzere on üç İslam çetesi de faaliyet halindedir... 21 Mayıs 1919 Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişi Tuğgeneral Mustafa Kemal."[462]

Mustafa Kemal Paşa'nın bir gün sonra İngilizlerle yapılan mülâkatı bildiren ikinci raporu:

"*Sadaret Makamına*

Bugün kurmaylarımdan birkaç zâtı, özel surette, Samsun İngiliz siyasî mümessili Yüzbaşı Hurst, askerî murakâbe memuru Yüzbaşı Zoltisher ve Sivas murakâbe subayı Yüzbaşı Reho, Yüzbaşı Mill ile temas ettirdim. Bu mülâkat sonucunda aşağıdaki hususlar arza şayan görülmüştür:

1 *21 Mayıs 35 (1919) tarihli raporumla arzettiğim kanaat dahilinde olmak üzere, bizzat İngilizler tarafından doğrudan doğruya itiraf edilmiştir. Bu kimseler Osmanlı Hükümeti'nin, Türkiye'yi kendi kendisine idare edemeyece-*

462 *Ben de Yazdım*, s.2578

ği, birkaç yıl olsun yabancı müdahale ve vasiliğine muhtaç bulunduğu yolunda bir fikir ileri sürmüşlerdir.

2 *Osmanlı Hükümeti'nin idare tarzı hakkındaki fikirlerine, sadece özel mahiyette ve şahsî kanaat olarak, Türklüğün yabancı idaresine tahammülü olmadığı, İngilizler gibi en medenî ırklardan danışman ve organizatör olarak uzman ve tanınmış kimselerin iyi kabul göreceği, Yunanların Osmanlı memleketlerinin parçalarından hiçbir yerde hükümet hakları olamayacağı anlatılmıştır. 22 Mayıs 35 (1919) Dokuzuncu Ordu Birlikleri Müfettişi Tuğgeneral Mustafa Kemal."*

Kont Sforza anlatıyor:

"Günün birinde Sadrazam Ferit Paşa'ya dâhiyane bir ilham vaki oldu. Yunanların İzmir'i işgalinden iki hafta sonra, benden gizli bir görüşme isteğinde bulundu. Kendisini Boğaziçi'nde Tarabya'daki yazlık İtalyan Elçiliği'nde kabul ettim:

"Ah, eğer Türkler tarafından sevilen büyük bir devlet İzmir'in ve vilayetinin işgaline memur edilmiş olsaydı her şey tamamen başka olurdu," dedi.[463]

İzmir'in işgali, İtilâf devletlerinin bu işe ön ayak olmaları ve özellikle Amerika Cumhurreisi Wilson'un, tantanalı beyanatına rağmen, Yunanları kolundan tutup İzmir'e getirenlerle beraber oluşu, halkın ruhunda büyük tepki yarattı.[464]

Bayındır, Tire ve Ödemiş'ten Kuşadası Limanı'nda demirli Giyano adındaki İtalyan savaş gemisinin kumandanı Ferrara ile görüşmek istemişler, Kuşadası Kaymakamı Ferruh Bey vasıtasıyla da bu görüşme gerçekleşmişti. Ferrara'nın yanıtı, *"Yunanlar buraları Paris Barış Konferansı'nın kararı ile işgal etmişlerdir. Başka yapılacak bir şey yok,"* olmuştur.[465]

---

463 *Ben de Yazdım*, s.1817
464 *Age* s.1822
465 *Age* s.1833

Yunanistan'ın Anadolu'ya karşı harekete geçmesini istemeyen, buna karşı "millî" bir direniş isteyen İtalya'nın durumu, Anadolu'nun işgali karşısında Müttefikleriyle aynı görüşü paylaşmış olduğunu gösteriyordu. Anadolu'da yeni bir oluşumun ilk adımları, bütün Batılılar tarafından ortak kararla yürürlüğe giriyordu.

Şevket Turgut, Milne'nin isteğine karşılık yazdığı yazıda, Mustafa Kemal'in atanmasının kendilerinin bir şikâyeti üzerine olduğunu ve bu konuda İngilizlerin onayının alındığını bildirdi (8 Haziran 1919).[466]

Aynı olayı Sabahattin Selek, aynı vesikalarla kitabında işlemektedir.[467]

İstanbul'da, Mehmet Ali Bey Dahiliye Nâzırlığı'ndan ayrılmıştı. Yerine geçen Ali Kemal vilayetlere bir tamim göndererek, Mustafa Kemal İstanbul'a dönme emrini dinlemediği için, artık kendisiyle bütün resmî temasların kesilmesini ve emirlerine itaat edilmemesini bildirdi.

Harbiye Nezareti'nin General Milne'e yazdığı 8.6.1919 tarihli cevabî yazı gerçeği ifade etmektedir. Burada, Mustafa Kemal'in gönderilmesi olayının İngilizlerin isteği üzerine gerçekleşmiş olduğu yazılmaktadır:

"Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Kıtaâtı Müfettişliği'ne tâyinine en müessir esbaptan biri İngiltere Devlet-i fahimesi mümessilinin Babıâliye verdiği bir nota olmuştur.

"İşbu nota üzerine Sadrazam Paşa mümesil-i siyasî ile görüşmüş ve bir müfettiş göndereceğini söylemiş ve bir güne itiraza da mâruz kalmamıştır. Hususiyle o sıralarda Karargâh-ı Devletlerinin dahi eslihanın toplanmadığı veya nakledilmediği hakkında birçok şikâyetleri de vardı.

---

466 *Age* s.343
467 S.Selek, I.,s.175

"Binaenaleyh hem bilcümle şikâyetin önünü almak ve hem de Hükümetin mütarekename mucibince mes'ul bulunduğu asayişi ve inzibat-ı memleketi temin etmiş olmak için heyet-i vükelâca bittezekkür memleket üç asayiş mıntıkasına taksim edilmiş ve her mıntıkaya bir de müfettiş tâyin edilmiştir ki Mustafa Kemal Paşa da işbu müfettişlerden biridir. Yani ...tarih ve ...numaralı (metnin eski yazılı aslını yayınlayan Harp Tarihi Vesikaları Dergisi'ndeki fotoğrafta da boştur) tezkerenizle de talep ve tasvip buyurduğunuz veçhile Yakup Şevki Paşa'nın yerine tayin edilmiştir. Ancak hazerî (barışa ait) teşkilât olduğu için Ordu Kumandanı değil, Ordu Müfettişi unvanını haizdir..."

Telgrafın son cümlesi şöyle tamamlanıyor:

"Böyle bir müfettişin vilâyetleri dolaşmasının, umumî efkârı rahatsız mı, yoksa bilâkis teskin mi edip etmeyeceğinin takdirini, memleket tecrübeli bir askeri ve evlâdı ve hususiyle bu işte sorumlu bir nâzır olduğum için âcizlerine terk buyurulmasını kemal-i ihtiramla zât-ı âsilânelerinden rica eder ve sekiz aydan beri devam eden mütarekeden sonra, artık biraz da Türkleri ve Müslümanları lûtfen itimadınıza lâyık görmenizi pek rica ederim."

(Türk Genelkurmay Arşivi'nde bulunmamıştır. Yazarın notu.)

Hükümet, işgal kuvvetleriyle onlara tâbi olmaya mecbur bir Padişah'ın elinde idi. Gerçi kabineye zaman zaman vatanseverliklerinden ve kabiliyetlerinden şüphe edilemeyen şahsiyetler de giriyordu, ancak işgal kuvvetlerinin âleti olmaya razı olmadıkları an işten çekilmek mecburiyetinde kalıyorlardı.[468]

Halide Edip Adıvar, çok gerçekçi bir ifade kullanmıştır: "...*işgal kuvvetlerinin âleti olmaya razı olmadıkları an işten*

468 *Türkiye'de Şark Garp*, s.123

çekilmek mecburiyetinde kalıyorlardı." Başkası da düşünülemezdi. Aykırı görüşte olanlar en azından görevlerinden alınıyor, ülke içinde kalmasında sakınca varsa Malta'ya sürülüyordu. Mütareke sonrası ükeye yeni bir biçim verecek olan kadro, İngilizlerle uyum içinde çalışacaktı. En somut örneği Allenby'nin, Filistin cephesinden alel acele gelerek 6. Ordu komutanını görevinden alması ayrıca memur atamalarında da söz sahibi olmak istemesiydi.

İşgal kuvvetleri komutanlığı Harbiye Mektebi'nde bulunuyor, Harbiye Bakanlığı'ndaki Bakan odasının bitişiğindeki odada da İşgal Kuvvetleri subayları bulunuyordu. Savaş bitmiş, mütareke imzalanmıştı. Yapılacak barışa kadar, Osmanlı bürokrasisi işgal güçlerinin isteklerini yerine getirecekti.

Vahdettin'in gizli servislerini kurarken bulduğu müttefik *'Intelligence Service'* olmuştur. *Intelligence Service, Yıldız*'ın mahvında nasıl rol almışsa *Teşkilât-ı Mahsusa*'nın tasfiyesinde de gene canla başla, aşk ve şevk ile baş rolü almıştır.[469]

Yıldız'ın bütün faaliyetleri İmparatorluğun faydasına iken *Çit Kasrı*'nın bütün gayretleri İmparatorluk düşmanlarının menfaatine tevcih edilmiştir.[470] İstanbul'un İngilizler tarafından 13 Kasım 1918'de işgalinden sonra, Osmanlı'nın en önemli istihbarat teşkilatı olan Çit Kasrı, İngilizlerin eline geçmiş oldu. Yunan'ı, Anadolu'ya sokan güç, aynı zamanda Yunan'a karşı çıkacak "millî" güçleri de yönetiyordu. Etem, Demirci, Yörük Ali, Çolak gibi nüfuzlu sergerdelerin çeşitli kuvvetleri vardı. Vahidettin'in yok ettiğini sandığı *Teşkilât-ı Mahsusa,* Kocaeli'nde ve Trakya'da, Batı Anadolu "cephe"sinde, Doğu'da ve Karadeniz kıyılarında, "çeteci" olarak da *Müdafaa-i Hukuk* merkezleri olarak da ayaktaydı.[471]

469 Lord Kinross, s.228
470 Lord Kinross, s.229
471 *Age*, s.231

Millî Kuvvetler –Kuva-yı Milliye– denen güçler ile Müdafaa-i Hukuk kuruluşları, Teşkilât-ı Mahsusa'dan gelmelerine rağmen, Yunan'ın Anadolu'ya çıkışından itibaren Çit Kasrı'nın emrine girmişlerdi. Bahriye Nâzırı Rauf'un, Mustafa Kemal'in İstanbul'dan Samsun'a hareketinin hemen ardından Batı Anadolu'yu bir heyetle dolaşmasının sebebi, *Kuva-yı Milliye*'yi, *Çit Kasrı*'nın emrine sokma girişimidir. Her biri yüzlerce silahlı adam besleyen bu "çete" reislerinin anlayacağı dil altındır. Altınlar nereden geliyordu?

30 Mayıs'ta Meclis-i Vükela, "*Yunan kuvvetlerinin çokluğundan ötürü mukavemet mümkûn olamayacağı*" kararını veriyordu.[472]

Bir Amerikan raporuna göre,[473] Müttefik askerleri ve savaş gemileri İstanbul'da bulunduğu sırada ortamın tansiyonu yüksek olmadığı gibi Müttefikler'in ciddi bir güçlük yaşamayacağı umulmaktadır. Genç Türkler, Müttefiklere karşı *Osmanlı Haklarını Savunma Cemiyeti* adlı bir teşkilat kurdular. 4 Haziran 1919

General Milne'den Harbiye Nezareti'ne, 6 Haziran 1919 tarih ve 33/2097 numaralı yazı:
"Kemal Paşa ile maiyeti erkânının vilâyetlerde isbat-ı vücut etmelerinin arzu olunmadığını Zât-ı Samilerine arz eylerim... Kemal Paşa ile maiyeti erkânının derhal İstanbul'a avdeti için emir buyurmalarını talep ederim.

Şevket Turgut Paşa, bu yazı üzerine, 8 Haziran'da (1919) aşağıda yazılı metni gönderiyor:

---

472 Jaeschke, *Ingiliz Belgeleri*, s.123
473 Catalogue Reference:CAB/24/81 Image Reference:0018

"Harbiye Mektebi'nde İngiliz Kıtaâtı Başkumandanı[474]

"Ceneral Milne Cenaplarına,

"Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Kıtaâtı Müfettişliği'ne tayinine en müessir esbaptan biri İngiltere Devlet-i fahimesi mümessilinin Babıâli'ye verdiği bir nota olmuştur. (Notanın sureti merbuttur.)

"İşbu nota üzerine Sadrazam Paşa, mümessil-i siyasi (Ryan) *ile görüşmüş ve bir müfettiş göndereceğini söylemiş ve bir güne itiraza da maruz kalmamıştır. Hususile o sıralarda Karargâh-ı Devletlerinin dahi eslihanın toplanmadığı veya nakledilmediği hakkında birçok şikâyetleri de vardır.*

"Binaenaleyh hem bilcümle şikâyâtın önünü almak ve hem de Hükümetin mütarekename mucibince mesul bulunduğu asayişi ve intibat-ı memleketi temin etmiş olmak için heyet-i vükelâca bittezekkür memleket üç asayiş mıntıkasına taksim edilmiş ve her mıntıkaya bir de müfettiş tayin edilmiştir ki, Mustafa Kemal Paşa da işbu müfettişlerden biridir. Yani ...tarih ve ...numaralı tezkirenizle de talep ve tasvip buyurduğunuz veçhile Yakup Şevki Paşa'nın yerine tayin edilmiştir. Ancak hazeri teşkilât olduğu için Ordu Kumandanı değil Ordu Müfettişi unvanını haizdir..."

Kâzım Cevat

Vükelânın Mustafa Kemal'i azil kararı ile iş bitmedi. Çünkü bu sefer Harbiye Nezareti azil işlemini yürürlüğe koymadı.[475]

Mustafa Kemal Havza'da bulunduğu sırada, silah sevkiyatı devam ediyordu.[476]

Yüzbaşı Hurst, 12 Haziran'da Calthorpe'a Havza'dan bir

---

474 Harp Vesikaları Tarihi, Vesika No: 18 a, b, c,(Harbiye Nezareti) 1.Ş.3431, 8/6/35 (1919)

475 *İstanbul Hükümetleri*, s.351

476 İlyas Sami., s.17

rapor gönderdi: *"General M. Kemal'i ziyaret ettim... Umumi durum ve asayişin yeniden iadesi için alınacak tedbirler hakkında konuştuk..."*[477]

Cevat Dursunoğlu, anılarında, idarede bulunanlardan hiç biriyle tanışmadığı halde, Mustafa Kemal'in Karabekir Paşa'ya çektiği telgrafta, Cemiyet'in kendisini desteklemesi isteniyordu: *"Kâzım Karabekir Paşa, bizi karargâha çağırdı. Reis Raif Bey yoktu. Ben gittim. Havza'dan Mustafa Kemal Paşa'nın çektiği telgrafı gösterdi. Telgrafta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çalışanları soruluyor ve desteklenmesi isteniyordu. O gün bizim için bayram olmuştu."*[478]

Havzalılar Paşa'dan aldıkları ilham ile bir gece Belediye Reisi İbrahim Efendi'nin evinde toplandı. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkil edildi. Ertesi günü cemiyetin kuruluşu Paşa'ya haber verildi.

13 Haziran Cuma günü, Yörgüç Paşa Camii'nde Paşa maiyeti ile birlikte Cuma namazını kıldı.

17 Haziran'da, Vükela Meclisi'nin kararıyla, Dahiliye Nâzırı'nın gönderdiği tamimden:

"Osmanlı Hükümeti bu sıralarda harp ve darba tutuşamaz çünkü bugün varlığını ancak siyaseten müdafaa edebilir bir vaziyettedir." [479]

Haziran 1919'da Osmanlı Sadrazamı Damat Ferit Paşa Paris'e geliyor. 17 Haziran'da Yüksek Meclis'in huzuruna çıkarak muhtırasını okuyor. Bunda,

1 Türkiye'nin harpten dolayı mesul olmadığını ifade ediyor.
2 Sulhun Wilson prensiplerine uygun şekilde yapılmasını istiyor.

---

477 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.127
478 C. Dursunoğlu, s.62
479 Millî Mücadele Başlarken, s.143

3 Rumeli'de Edirme ve İstanbul'un müdafaasına elverişli bir hudut istiyor.
4 Anadolu'da Şark'ta Dicle nehri ve Harb-i Umumî'deki İran hududu, Musul, Diyarıbekir, Halep dahildir.
5 Sahile yakın adalar Türkiye'ye verilmelidir, diyor.
6 Türkiye, Ermenistan ile müzakereye hazırdır diyor ve ayrı bir devlet olduğunu Türkiye'den de toprak verileceğini kabul ediyor.
7 Fakat Araplara yanaşmıyor. Bunu tetkik ederiz diyor.
8 Suriye, Hicaz ve Yemen'e Osmanlıların hukuk-u hükümranisinde muhtariyet verilmesini istiyor. Mısır ve Kıbrıs için İngilizler ile müzakereye girişilecektir.[480]

Clemencau, yüksek meclis namına bir mektupla cevap veriyor. Bu mektupta Türk milletine hakaret ediyor. Diyor ki: *"Avrupa, Asya ve Afrika'da ve nerede olursa olsun Türklerin ayağının bastığı yer refahını kaybetmiş ve Türklerin çıktığı yerler de refaha kavuşmuştur. Türk'te, harp zamanında işgal ettiği yeri imar etmek kabiliyeti yoktur."* Böyle hakaretâmiz sözlerle Türklerin teklifini reddediyor.[481]

1919 senesi yazında İngiliz hâkimiyeti kurulmuştu. Batum, Bakü, Suriye, Musul işgallerinde idi.[482]

İngilizler, âsayiş için ufacık bir orduyu yeterli görmüşlerdir. Orduların mevcutları, İngilizlerin izin verdiği miktarın da altına düşer. 1919 Mayıs'ında silah altında ancak 43 bin kişi vardır. Bu rakam, Müttefikler'in izin verdiğinden 18.000 kişi azdır.[483]

---

480 Esmer, *Age*, s.361
481 *Age*, s.361
482 *Age*, s.362
483 Doğan Avcıoğlu, Millî Kurtuluş Tarihi 1838 den 1995'e, Üçüncü Kitap, İstanbul Matbaası 1974, s.969

Ordu, önemli bir karşı koyma olmadan, silah ve cephanelerini İtilâf kuvvetlerine verir. 43.000'e inen kuvvetleri bile elde tutmak mümkün olmaz.[484]

Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, oradaki 15. Tümen'in durumu hakkında raporuna şöyle yazar:

"15.Tümen, terhisten sonra pek düşük olan kuvvetini, son üç ay içinde görülen 700 firar olayı ile büsbütün yitirmiştir. Taburlar 50 ilâ 100 askere inmiştir."[485]

57. Tümen Süvari Bölüğü'nün komutanı Yüzbaşı Ekrem, 12 Haziran 1919 tarihli yazıyla, ersiz kalan atları ne yapacağını sorar: *"Bugün bölüğün büyük kısmı kaçmıştır. Hayvanlar yüzüstü kalmak üzeredir. Kalan hayvanların nereye götürüleceğinin bildirilmesini ve hayvanların tümünün yitirilmesi durumunda hiçbir sorumluluk kabul edemeyeceğimi arz ederim."*[486]

57. Tümen Komutanı Albay Şefik (Aker) de, 23 Mayıs 1919 günü, Harbiye Bakanlığı'na şu acı yazıyı yazar: *"... bunca etkili öğütlere, yaralamak ve öldürmek ölçüsüne varan Tümen'in şiddet tedbirlerine karşın, yüzde 95 ölçüsünde dağılması, Tümen'i pek acı bir biçim ve durumda bırakmıştır. Elde kalan erler, memleketleri uzak, namuslu pek az erlerden ibaret kalmıştır."*[487]

Savaştan sonra Osmanlı'nın kaderini eline alan İngiltere, yola kiminle devam edeceğine karar vermişti. İngiltere dışında, kendisinden güç alacak başka bir devlet de yoktu. Herkes İngiliz yanlısıydı.

Bahriye Nâzırı Hüseyin Rauf Bey'in, Paşa'nın (İzzet Paşa) emriyle 17 Ekim'de General Townshend'e takdim ettiği şart-

---

484 *Age*, s.970
485 *Age*, s.971
486 *Age*, s..972; Bayar 6.,s. 1951
487 *Age*, s.972; Hamdi Baytulluoğlu, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı:13., s.11

lar arasında en başta, "Türkiye İngiltere ile dost olmak ve himayesini kazanmak istemektedir" ibaresi bulunuyordu.[488]

Medine, Asir ve Yemen kumandanlarına mütarekenamenin 16. maddesi gereğince "en yakın İtilaf kumandanına teslim olmaları" isteğini hâvi olarak gönderilen telgrafta, "İngiltere Devlet-i fahimanesinin hissiyat-ı âlicenâbâne ve halisanesinden emin olmanızı rica ederim," denilmekteydi.[489]

Veliaht Abdülmecid, 1918 Kasım'ında Associated Press muhabirine "Türkiye'nin yabancıların yardımına muhtaç olduğunu, Halife'nin egemenliğini tehdit etmeyen herhangi bir kontrolü memnuniyetle kabul edeceğini" söylemişti. 1 Aralık tarihli bir mülakatta da, "Biz Türkler, bütün kültürümüzü Fransa ile İngiltere'den aldık. İttihat Terakki hâlâ mevcuttur... Tekrar iktidara gelmek için hep fırsat kollamaktadır. Yalnız başımıza bunu önleyemeyiz, yardıma ihtiyacımız vardır. Metin olan kardeşim bugünkü Padişah ve ben, sizin yardımınızı hararetle istemekteyiz," demişti.[490]

11 Mayıs 1919'da akşam geç vakit, İzmir limanına İtalyanların Guiseppo Ferri adlı bir muhribi girdi. Bu muhripte gizlice karaya çıkan Câmi, Ahmet Dino ve Moralı Halid Beyler, İzmir Belediye Reisi ile görüşerek, şehrin Yunanlar tarafından işgal edileceğini, fakat *"İzmir'in Yunan işgali yerine İtalyan mandası altına verilmesinin İzmir halkı tarafından bir beyanname neşri suretiyle talep edilmesi"* durumunda İtalyanların bu işgale engel olacaklarını bildirmişlerdi.[491]

İtalyanlar, 1 Mayıs'ta Fethiye ve Bodrum'u, 12 Mayıs'ta Marmaris'i, 13 Mayıs'ta Kuşadası'nı, 14 Mayıs'ta Ayasulug'ı (Selçuk) işgal ettiler.[492] İtalyanların Leros Adası'na 3000

488 Avcıoğlu, s.8
489 *Age*, s.8
490 Avcıoğlu, *Age*, s.12
491 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.185; (Cemal Kutay, Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler. İstanbul 1963, s.264-265)
492 *Age*, s.185; (Jaschke, I.s. 30)

kişilik bir kuvvet getirdikleri, 10.000 kişiye ulaşınca işgal sahalarını daha da genişletecekleri duyuldu.

28 Mart 1919 öğleden sonra 300 kişilik bir denizci birliğiyle (İtalyanlar) şehri (Antalya) işgal ettiler. İşgalden sonra bir beyanname yayımlamış ve işgalin *"Antalya ahalisi tarafından vâki olan isitid'a üzerine"* âsâyişi korumak için yapıldığını açıklamışlardı.[493]

Nisan sonlarında, makineli tüfeklerle donatılmış bir İtalyan taburu Konya'ya gelmişti.[494]

Rodos'ta 17.000 İtalyan askerinin toplandığı, şimendifer malzemesi ile "amele taburlarının" Anadolu'ya gelmek üzere olduğu işitildi. Bir İtalyan generalinin Antalya'da, üç yıl süre ile ev kiraladığı ve mahallî hükümete haber vermeden ilgililerin yol ve demiryolu yapmak üzere harekete geçtikleri görüldü.

21 Mayıs 1919'da, İtalyan subayları ile doktor ve tercümandan kurulu ayrı bir heyet Korkuteli'ne gitmiş ve maksatlarının demiryolu yapmak üzere "güzergâh" tesbit etmek olduğunu söylemişti.[495]

TÜRKİYE

19 Haziran 1919

Toplantıya Giden Delegeler.[496]

"10 ve 16 Haziran tarihli telgraflarda Amiral Calthorpe, Ferit Paşa ve Tevfik Paşa'nın Fransızların eski savaş gemisi Ceres ile hareket ettiğini, Ferit ve Tevfik'in eski çalışma arkadaşları olduklarını, Tevfik'in Maliye Bakanı, Reşid Halis'in İsviçre'de görevli Orta Elçi, Rıza Tevfik'in de Danıştay Başkanı olduğunu bildirdi.

---

493 *Age*, s.214
494 *Age*, s.215; (H.T.V.D., 39, Belge 926)
495 *Age* s.216; (H.T.V.D. Sayı:39, Belge 934)
496 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0065

Veliaht ve Millî Parti.

Amiral Calthorpe'un 17 Haziran tarihli telgrafına göre, Sultan, Millî partinin tahtını ve belki de canını tehdit eden entrikalar peşinde olmasından son derece paniklemiş durumda. İttihat ve Terakki Partisi'nin kalıntılarından oluşan Millî parti, Harbiye Bakanlığı'nı ele geçirdi ve Dışişlerinde büyük gelişme sağladı ve şimdi de Veliaht Abdülmecit'i kendi tarafına çekmeyi başardı ve onu kukla yönetici yaptı. Veliaht, ramazan boyunca her akşam değişik camilerde adeta Sultan'a ultimatom verircesine konuşmalar yaptı, yapıyor ve Sadrazam'ın heyet başkanlığından alınmasını ve yerine Tevfik Paşa'nın, bilgisi ve deneyimi ile, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Hanedanın güvenliği bakımından, heyet Başkanı olmasını talep ettiğini anlatıyor.[497]

"Amiral Calthorpe, Abdülmecid'in başını çektiği bu hareketle Fransızların ilgilenmesinin bir nedeni olduğunu söylüyor.

ERMENİSTAN

"Kürtlerin Göçü"

"13 Haziran'da Lord Curzon, Amiral Calthorpe'a, güvenilir kaynaklardan aldığı bir haberi aktardı. Paris'teki Ermeni delegesi, Ermenistan'ın bazı yerlerinde, özellikle Van bölgesinde, Kürt çoğunluğu oluşturmak için İran'dan ve Kafkasya'dan dönenlerle oluşturulan bir Kürt faaliyetinden bahsetti. Bu faaliyetlerin, Türk Hükümetinin rızası ve İttihad ve Terakki Partisi'nin rehberliği altında eski vali Haydar Bey tarafından teşkilatlandırıldığı söyleniyor. Celali kabilelerinin, Haiotz Tzor vadisine ve Arroussanl'de ve Karagonis bölgesine şimdiden sahip oldukları söyleniyor. Amiral Calthorpe'a gerekli önleyici önlemlerin alınması için tali-

497 (C.Y.Notu: Harbiye Bakanlığı Milliyetçilerin eline geçti de İngilizler buna niçin seyirci kalıyor? İngiliz'in desteği olmadan böyle bir ele geçirme mümkün olur mu?)

mat verildi. Lord Curzon, Semko gibi hareketin içindeki şef ajanlar hakkında bilgi aktardı."

İngilizlerle Fransızlar, Kilikya ve diğer cephelerde, Türk halkını düşman kuvvetleriyle birlikte geriye dönen Ermenilerin hücumlarına karşı müdafaadan yoksun kılmak kastıyla jandarma silahlarını toplayacak kadar ileri gitmişlerdir.[498]

İSTANBUL'UN GELECEĞİ
24 Haziran 1919[499]

(Sir Maurice, Hankey'in notu ile)

Aşağıdaki tutanak, 19 Mayıs 1919'da İngiliz heyetinin Paris'te yapmış olduğu toplantıdan alınmıştır:

"Mr. Balfour şunu söyledi: Türkler, Anadolu'nun merkezi bir yerinde kendi gerçek vatanlarına kavuşuyorlar. Savaştan önce olduğu gibi hiçbir uluslararası manda altına alınamaz. Mesela, İngilizler Gümrüğü alırken Fransızlar da borçların uluslararası organın borcuna liderlik yapıyordu. Türkiye ve Küçük Asya uluslararası vasilik altında tutulacaksa, bütün büyük güçler bundan pay almalı. Bu, Türkiye'yi İstanbul dışında tutar ve Yunanların İzmir'de kalmasını sağlar. Bu, Londra'da 1915 yılında yapılan Antlaşmanın 9. Maddesine güçlük doğurursa kuşkusuz, Fransızlar ve İngiltere Yakın Doğu'da yer kazanmak istiyorsa İtalyanlara Güney Anadolu'da hak sağlar."

Almanya, 11 Kasım 1918 tarihli mütareke ile I. Dünya Savaşı'ndan yenilerek çekilmiş ve Müttefikler'le arasında 28 Haziran 1919 tarihinde Versailles barış Antlaşması imzalanmıştı.[500] Bizi savaşa sürükleyen Almanya'da, mütareke ile

498 *Age*, s.32

499 Catalogue Reference:CAB/24/95 Image Reference:0093

500 *Türk Kurtuluş Savaşı Ve FRANSIZ Kamuoyu*, Prof. Dr. Yahya Akyüz, T.T.K., Ankara, 1988, s.22

barış arasında sekiz aylık bir süre vardır. Osmanlı'da ise mütareke ile barış arasındaki süre tam beş senedir. Bizim için bu süre neden bu kadar uzundu? Bunun sebebi neydi? Osmanlı heyeti, 1919 Haziranı'nda Vesailles'da önüne konulan barış taslağını imzalamış olaydı, 30 Ekim 1918'de Mondros antlaşmasına göre günümüzde kurulmuş olan devletin yerini Osmanlı Devleti alacaktı. Sorun, yalnızca sınırlarla mı ilgiliydi? Osmanlı heyeti, Versailles'da, başta petrol yatağı bulunan Musul olmak üzere, kendisinden alınmış topraklar üzerinde egemenliği ve yeni kurulacak devlette de Saltanatı ve Hilafetin varlığını savunuyordu:

Savaştan önceki Osmanlı toprak statüsünün muhafazası,

Ege Adaları'nın Osmanlı Devleti'ne bırakılması,

Balkan Harpleri neticesinde Bulgarlara ve Yunanlara geçmiş olan Batı Trakya'nın geri verilmesi,

Doğu Anadolu'da Ermenistan'ın kurulması müzakerelerine başlanabileceği,

Osmanlılara bağlı kalmak şartı ile Araplara muhtariyet verilebileceği.[501]

Mustafa Kemal'le Emir Faysal arasında doğrudan bağlantı tesis edilmiş ve aralarında savunma amaçlı bir anlaşma imzalanmış durumda.[502]

Tarih: 01/06/1919

"Lord Curzon Doğu'da güveni yeniden tesis etmek için Anadolu'yu Türklere teslim etmeyi düşündü. O, Ermenistan, Gürcistan ve Boğazları, silahsız bir şekilde Amerika'ya teslim etmek için, Türkiye'yi Savaş'tan önceki bir hareket için kontrol sisteminin içinde mandatory bir sistemle tutturabilir mi idi ?

---

501 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.264

502 Cabinet Memorandum: Monthly Review of Revolutionary Movements in British Dominions Overseas and Foreign Countries. No. 20. CAB 24/108

Başbakan, bunun anlamı ne diye düşündü. Control, tek bir güçle mi yoksa uluslararası bir güçle sağlanacaktı?

Toplantı Tutanağı 23 Rue Nitot ö.s.3'te Pazartesi 19 Mayıs 1919'da yapıldı. Hazır bulunanlar:

Başbakan Lord Milner, Mr. Winston Churchill, Curzon, Mr. Montagu, Sir Maurice Hardcey, Mr. Philip Kerr.

Başbakan, Mandatory büyük güçler tarafından Anadolu'yu bölgelere ayıracaksak Dörtler Komitesi adına konuyu özelleştirerek şöyle söyledi: Dörtler Konseyi, Mr. Balfoure'un ve Hindistan Delegesinin kâğıdı üzerinde trafiğe yön vermek için toplandı. O, Türk İmparatorluğunun, bugün öğleden sonraki oturumunda ele alınan 11 ülkenin katılımıyla geleceğe ait toprak bütünlüğü içinde yanıtlayacağını söyledi.

Mr. BALFOUR, bunun 1916'dan beri devam eden bir kazıma mı olduğunu söyledi.

Başbakan, Mister Orlando'nun Asia Minor'daki Fiume ile ilgili olup olmadığını sordu ve Asia Minor'daki diğer hakların elde edildiğini sordu.

MR. MONTAGU, bunun Yunanistan'ın İzmir'i işgali ile ilgili olup olmadığını sordu.

Başbakan, bunu yanıtlamak, Yunanistan'ı İzmir'den çıkarmak, çok zor bir iş. Dörtler Konseyi, Venizelos'u bölgenin kaderini siyasi sonuçlarını hesaba katmamış olamazdı.

MR. MONTAGU, Mohammedian kendilerinin kılığını değiştirecek bir mandatori sistemine rağmen bir şeye 11 lerin Türklerin acılı karşı koymalarına karşı Fransızların ve İtalyanların Anadolu'daki karşı koymadaki sistemine karşı. Gerçek neden, maamafih, kimden kime yer değiştiriliyor?

1 Haziran 1919'da Damat Ferit Paşa Hükümeti, gazetelere bir tebliğ göndererek Türk halkının Yunanlara karşı takındığı tavrı tabiî karşıladığını, halkın duygularına hükümetin de katıldığını bildirmiş ve "İ'tilâf Devletleri katında gerekli teşebbüsleri yapmakta olduğunu", ayrıca Paris Barış

Konferansı katında da "işgal keyfiyetini reddettirmek için" çalışacağını açıklamıştı.[503] Bu sözlerden de anlaşıldığına göre Hükümet, Anadolu'da başlamış olan mücadeleyi tamamiyle tasvip ediyordu. 15 Haziran 1919'da Harbiye Nezareti'nin Sadaret makamına gönderdiği bir yazı, bunun daha açık bir deliliydi. Harbiye Nezareti bu yazısında "Yunan işgallerini millî kuvvetlerimizle karşılamaklığımız icab eder ki arkadan gelen kuşaklara karşı sorumlu kalmayalım" diyordu.[504]

Bununla beraber, İ'tilaf Devletleri çok geçmeden Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi işinin kolay olmadığını anladı. Çünkü onlar için uysal bir politikacı olan Damat Ferit Paşa bile, Paris Barış Konferansı Genel Sekreteri Dudasta'ya 19 Haziran'da verdiği bir memorandumda, "...kabulü zarurî tek hal çaresi, hiç şüphe yok ki Yunanlar tarafından işgal edilen toprakların kâmilen ve nihaî olarak sür'atle boşaltılmasına intizaren, Yunanistan'ı Paris Konferansı'nın işaret ettiği hudutlar içine geri çevirmektir," diyordu.[505]

Aynı kişi, 23 Haziran'da, Türk halkının İmparatorluğun parçalanmasını veya muhtelif mandaterler eline verilmesini kabul etmeyeceğini ve hükümetlerin de halk iradesi dışında hareket edemeyeceklerini açıklamıştı: "*Vilayetlerde kurulmuş millî komitelerin ve İstanbul'da aktedilmiş muazzam miting gösterilerinde yalnız bir fikir görülmektedir: "Birlik ile İstiklâl"*.[506]

Ancak bu istekler, konferansa katılmış olan delegelerden bazılarını kızdırmaktan, bazılarını da güldürmekten başka bir işe yaramadı. Çünkü onlar, Türkiye'nin "verilecek hükmü bekleyen bir suçlu" olduğunu kabul ediyorlardı.[507]

---

503 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.290; Ömer Sami Coşar, No: 17.
504 *Age*, s.290; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 4. Belge 84.
505 *Age*, s.265; Jaeschke, 4.s.86
506 *Age*, s.265; Jaeschke, 1.,s.45
507 *Age*, s.264; G. Jaeschke, 4, s.195

Dörtler Konseyi, 27 Haziran 1919'da Türkiye ile yapılacak olan barışı, "Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, eski Türk İmparatorluk topraklarından bir kısmının mandasını üzerine alıp almayacağını bildirinceye kadar" erteledi ve Türk delegelerinin Türkiye'ye dönebilecekleri kararına vardı.[508]

Oysa Batılılar, 30 Ekim 1918'e göre, ana hatları belirlenmiş topraklar üzerinde, Saltanattan ve Hilafetten arınmış yeni bir devlet kurmak istiyordu. İstanbul Hükümeti kendisini 30 Ekim 1918'de yapılan mütareke ile sınırlı görmüyordu. İngilizlerin istediği şekilde

Saltanat ve Hilafetin olmayacağı yeni bir devletin şartlarının oluşması için dört yıllık bir süreye ihtiyaç vardı.

26 Haziran 1919

TÜRKİYE[509]

"Amiral Calthorpe, İzmir'den, Bay Morgan'dan aldığı haberi 18 Haziran'da rapor etti: 18 Haziran'da Menemen'den buraya (İzmir'e) gelen bir Fransız subayı, Yunanların Menemen'de yüz Türk'ü öldürdüğünü bildirdi. Burada yaşayan Müslüman halk panik içinde."

"*Yunanlar ve İtalyanlar.* 19 Haziran'da Lord Curzon, Amiral Calthorpe'a İtalyan elçiliğinden aldığı haberi iletti. Yunanların, İtalyan koruması altında bulunan 12 Ada'da yaşayan Müslüman halka büyük zarar verdiklerinden ve 1.250.000 liralık hasara sebep olduklarından şikâyet etti."

İtalyanlar 28 Haziran 1919'da Burdur'u işgal ettiler[510]

21 Mayıs'ta Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazısında: "*Samsun ve civarında kırk kadar Rum çetesi vardır... Müs-*

508 *Age*, s.265; G.Jaeschke, 4, s.199

509 Catalogue Reference: CAB/24/145 Image Reference:0066

510 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.218

lüman ahaliyi korumak için gerekli kuvvet yok gibidir. Bundan dolayı Müslüman halk, Trabzon bölgesinden para ile Lâz çeteleri getirtmekte ve bu suretle canlarını, mallarını korumaktadırlar."[511]

Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalanmış ve 31 Ekim'de yürürlüğe girmişti. Aradan altı ay geçtikten sonra, Yunanlar İzmir'e çıkınca, birden istiklalimizi, vatanımızı, hürriyetimizi hatırlamıştık. Hem de bunu düşman işgalindeki İstanbul'da haykırmıştık. Demek ki, Yunanların İzmir'e çıkışı ile yeni bir süreç başlatılıyordu. Dünyanın en güçlü devletleri, devletimizi ve ordumuzu kayıtsız şartsız esir alıyor, istedikleri kişileri istedikleri makamlara getiriyor ve biz bu işgali boyun eğerek kabul ediyoruz da, bunların en zayıf halkası olan Yunanların İzmir'e çıkması ile mi istiklalimiz aklımıza geliyor? İşgalci büyük güçler, bizzat harekete geçirdikleri çömez taşeronlarına karşı koymamız için bizi "el altından" destekliyor. Yunanların Anadolu'ya çıkışını bu büyük güçler planlayıp uyguladığına göre, sonuç baştan belirlenmişti. Yunanların hareket şeklini, onlara bu misyonu veren güçler belirleyecekti. Anadolu'daki Yunan Kolordu kumandanı, Kral'ın oğlu Prens General Andre'nin sözleri ilginçtir: "Ordumuz, müttefikler tarafından tayin edilmiş olan belirli bir hattın ötesine ilerlemeye izinli değildi. Müttefikler, düşman ordusunun teşkilatlanıp taarruzlara başlamasını beklemeye Yunan ordusunu mecbur etmişlerdi."[512]

Demek ki Yunanların Anadolu'ya çıkarılması, sonucu belli taktik bir olaydır. Stratejik sonuç ise, Yunanların Anadolu'yu terk etmesiyle meydana gelmiş yeni oluşumdur. Büyük güçler, bu oluşumu elde edebilmek için Yunanların Anadolu'ya çıkartılması ile senaryoyu başlatmış oldular. İstanbul başta olmak üzere, Samsun, Erzurum, Ankara gibi

---

511 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.241; (H.T.V.D.Sayı:45, Belge: 1051)
512 Felakete Doğru, Prens Andre, Askeri Matbaa, İstanbul 1932.

büyük kentler o dönemde büyük ölçüde İngiliz ve Fransız işgali altında bulunuyordu. Mustafa Kemal Samsun'a çıktığında Samsun İngiliz işgali altındaydı. Mustafa Kemal'i Sivas'tan Ankara'ya getiren otomobilin benzinini Sivas'taki Amerikan Mektebi vermiştir. İsteselerdi, bayraklarını anılan şehirlerin kalelerine çekebilirlerdi. Mustafa Kemal Ankara'ya geldiği zaman, eski Meclis binası Fransızların karargâhıydı. Mustafa Kemal ve kafilesinin bina önünden geçişini, duvar üstünde oturmuş Fransız askerleri ayaklarını sallayarak izliyordu. O zamanın en büyük gücü olan İngilizler, Anadolu'da hiçbir askeri harekâta katılmamıştır. Büyük kentler İngiltere'nin işgali altında bulunduğuna göre, bu kentlerdeki gelişmeleri ve oluşumları, planın uygulama evreleri olarak algılamak gerekir. İstanbul'daki Harbiye Bakanlığı binası da bu güçlerin elindeydi. Başka türlüsünü düşünmek mümkün değildir. İstemedikleri oluşumlara izin vermezlerdi. Anadolu'ya silah ve mühimmat kaçırılması olayını da bu açıdan ele alacağız. İşgal kuvvetlerinin emrindeki depoların kapılarının, Anadolu'ya malzeme gönderilmesi için bizzat kendileri tarafından açılmış olduğu bilinen gerçeklerdendir. "Gizlilik" senaryo gereğidir.

Mustafa Kemal Paşa'nın tayininin ve kendisine tanınan yetkilerin, İkinci Ordu Müfettişi Cemal Paşa tarafından hoş karşılanmamış olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü o, 29 Mayıs'ta bir yazı ile Mustafa Kemal Paşa'ya bu yetkilerin neden verildiğini sormuştu. Bu yazı şu cümleleri de kapsamakta idi: "...Dokuzuncu Ordu Müfettişliği'ne olağanüstü yetkiler verilmesindeki mânâ ve ve lüzumu bir türlü anlayamadım. Aziz vatanımızın içinde bulunduğu görülmedik acıklı haller ile bu ayrı ve üstün tutma arasında bir nisbet kuramadım... Bu ikiliği gerektiren sebeplerin tarafıma süratle bildirilmesini önemle rica ederim." Sadrazam bu yazıya aşağıdaki cevabı vermiştir: "*Paşam. Efendiyi* (M.K.) *siz benden iyi bilirsiniz. Filistin bozgunu sırasında beliren bütün*

tarihî sorumlulukları kendi isteği ve meydana getirdiği durum dolayısıyla bizzat yüklenen adı geçenin iddialariyle gerçek ve sonuç arasında bir yakınlık görülememişti. Bu defa Zât-ı Şâhâne ile olan hususî dostluk ve münasebetlerinin ve olup bitenlerin aldığı tehlikeli halin zorlaması ile ve sadece bir umut ve deneme niteliğinde olarak Zât-ı Hazret-i Padişahî'nin kendi nüfuzu ve kesin isteği ile, sizi haklı olarak üzüntüye sevk eden bu durum ortaya çıkmış bulunmaktadır. Hepimizin ortak malı bulunan aziz vatanımızın esenlik ve geleceği adına bir süre için keyfiyeti hoşgörü ile karşılamalarını ve sonuca intizaren eskisi gibi gayret ve çalışmalarını esirgememelerini, gerçekliği herkesçe kabul edilmiş olan yüksek vatanseverlik ve değerli varlığınızdan rica eder, gözlerinizden öperim."[513]

1919'da başlayan Yunan istilası, temeli 1908'de atılmış olan ve Reval mülâkatında Rusya ile İngiltere arasında kararlaştırılan şartların devamı ve tatbiki idi.[514]

Demek daha işin başında "Anadolu'nun bölünmemesi" esas kabul edilmişti. O halde Yunanları Anadolu'ya niçin çıkartmışlardı? Sonraki sahifelerde bu sorunun yanıtının "stratejik amaç" olduğu açıklanacak. İngilizler açısından bu stratejik amacın ana hatları şöyleydi:

Petrol sahaları (Mezopotamya ve Kafkasya) üzerinde egemenlik sağlandıktan sonra, Hintli Müslümanların taleplerinin etkisizleştirilmesi; Halifenin ve halifeliğin kaldırılması; diğer Müttefik ülkelere Osmanlı mirasından pay vermemek için Anadolu'nun toprak bütünlüğünün korunması; "düşman Batı" ile savaşıldığı havası yaratılarak, Hintli Müslümanları Ankara'nın destekleyicisi durumuna sokmak suretiyle Ankara'nın tek muhatap olarak dünyaya sunulması.

---

513 *Mondros'tan Mudanya'ya* s.236, Büyük Cihad Dergisi, Sayı 21, 3 Ağustos 1951.

514 Malta, s.123

Mustafa Kemal, 20.Kolordu ile Ankara'ya varmış olan Ali Fuat'tan bir telgraf aldı. Rauf Bey'in Güneybatı Anadolu'daki gezisinden döndüğünü bildiriyor ve iki karargâh arasında bir yerde buluşmayı teklif ediyordu. Mustafa Kemal, benzin azlığından dolayı Havza bölgesinden ayrılamayacağını bildirdi ve onların Havza'ya gelmelerini istedi. Ali Fuat ile Rauf, at arabasıyla, kabil olduğu kadar az mola vererek, altı günlük bir yolculuktan sonra Havza'ya geldiler. Sonra Mustafa Kemal'le birlikte Amasya'ya geçtiler.[515]

Dört arkadaş şimdi Amasya'da bir "*Bağımsızlık Bildirisi*" kaleme almak için buluşmuşlardı. Refet Bey ertesi gün kendilerine katılacaktı. Gelişlerini Kâzım Karabekir Paşa'ya telgrafla bildirdiler.[516]

Bütün vilayetlere bir genelge göndererek murahhasların Sivas'a gelmelerini bildirdiler. Erzurum toplantısı, aslında Mustafa Kemal daha Anadolu'ya gelmeden önce Kâzım Karabekir Paşa tarafından düzenlenmişti.[517]

Haziran 1919'da Amiral Calthorpe'un Lord Curzon'a gönderdiği raporda bu hususta aşağıdaki mütalaalar vardır: "*...Bazı ordu subaylarının Yunanlara karşı mukavemet teşkilâtlandırmak üzere İstanbul'dan ayrıldığını kesin olarak öğrendim. Bu akım o kadar tabiî ve umumî görünüyor ki bunu durdurmaya çalışmak faydasızdır.*"[518]

Dört arkadaş, tarihî bir anlaşmaya varmış oldular.

İmzadan sonra, anlaşma metnini Kâzım Karabekir Paşa'ya ve Konya'da Ordu Komutanı olarak bulunan Mersinli Cemal Paşa'ya telleddiler. İkisi de verdikleri cevaplarda bunu onayladıklarını bildiriyorlardı.

İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri olarak bulunan

---

515 Lord Kinross, s.269
516 *Age* s.271
517 *Age* s.271
518 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.231; (.A.Selâhi Sonyel, Türk Kültürü, Sayı:85, s.36)

Defrance, 1 Haziran 1919'da Bâbıâlî'ye gelerek Sadrazam'ı ziyaret etmiş ve Osmanlıları resmen barış konferansına davet etmişti.[519]

Barış Konferansı için Sadrazam Ferit Paşa ile eski sadrazamlardan Tevfik Paşa delege, Maliye Nâzırı Tevfik ve Şûrâyı Devlet Reisi Rıza Tevfik Beyler de murahhas müşaviri tayin olunmuşlardı.

Tevfik Paşa hariç, 6 Haziran 1919'da Fransızların Democratie adlı zırhlısı ile hareket ederek Toulon üzerinden Paris'e gittiler.[520]

Damat Ferit Paşa, Tevfik Paşa'nın Paris'e varmasından önce, 17 Haziran'da *Onlar Meclisi* huzuruna çıkarak Türkiye'nin dünya harbine katılması ve Şark meselesinin çözümü üzerine Osmanlı Devleti'nin fikirlerini açıklayan bir konuşma yaptı. Osmanlı'nın istekleri, özet olarak aşağıdaki şekilde açıklanmakta idi:

1 Savaştan önceki Osmanlı toprak statüsünün muhafazası,
2 Ege adalarının Yunanistan ve Onikiada'nın İtalya tarafından Osmanlı Devleti'ne bırakılması.
3 Balkan Harpleri neticesinde Bulgar ve Yunanlara geçmiş olan Batı Trakya'nın Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi.
4 Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurulması için müzakerelerine başlanabileceği.
5 Osmanlılara bağlı kalmak şartı ile Arablara muhtariyet verilebileceği.[521]

Konferansa katılmış delegeler Türkiye'nin *"verilecek hükmü bekleyen bir suçlu"* olduğunu kabul ediyorlardı.[522]

Damat Ferit Paşa, "Paris Barış Konferansı Genel Sekreteri Dudasta'ya, Clemenceau'ya sunulmak üzere 19 Haziran'da

519 *Age* s.261; (T.Gökbilgin, 1, s.120)
520 Tevfik Paşa, 14 Haziran 1919'da İngilizlerin Sirius adlı savaş gemileri ile hareket etti. Bak.İ.E.M.K.İnal, s.2044
521 *Mondros'tan Mudanya'ya* s.264
522 *Age* s.264; (Jaeschke, 4, s.195)

verdiği bir memorandum da "...*kabulü zarurî tek hal çaresi, hiç şüphe yok ki, İzmir'in işgali meselesinde Yunanlar tarafından işgal edilen toprakların kâmilen ve nihâî olarak süratle boşaltılmasına intizaren Yunanistan'ı, Paris Konferansının işaret ettiği hudutlar içine geri çevirmektir.*" Diyordu.[523]

Damat Ferit Paşa, 23 Haziran'da Türk halkının İmparatorluğun parçalanmasını veya muhtelif mandaterler eline verilmesini kabul etmeyeceğini ve hükümetlerin de halk iradesi dışında hareket edemeyeceklerini açıklamıştı.[524]

Dörtler Konseyi, 27 Haziran 1919'da Türkiye ile yapılacak olan barışı "Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, eski Türk İmparatorluk topraklarından bir kısmının mandasını üzerine alıp almayacağını bildiriceye kadar" geri bıraktı ve Türk delegelerinin Türkiye'ye dönebilecekleri kararına vardı.[525]

Türk notasına cevap olarak, Balfour'un kaleminden çıkan ve 25 Haziran'da Clemenceau tarafından Damat Ferit Paşa'ya verilen ağır cevap ile Osmanlı Hükümeti değil, Türk milleti tahkir ediliyordu.[526]

Bununla beraber Müttefikler, ortak düşman olan Türkler aleyhine hüküm vermekte, güç de olsa birleşebiliyorlardı. Onun için barışın geri kalması hususunda da birleşebildiler.

28 Haziran'da, Osmanlı istekleri başka devletlerin menfaatlerini de ilgilendirdiğinden, Osmanlılar hakkında acele bir karara varmanın mümkün olamayacağı gerekçesiyle, Osmanlı delegelerine Paris'te kalmanın bir fayda sağlamayacağı bildirildi.[527]

Türk delegasyonu başkanı Damat Ferit Paşa'nın 17 Haziran 1919'da yüksek konseye bir bildiri okumasına izin ve-

---

523 *Age* s.265; (Jeaschke, 4, s.66)
524 *Age* s.265; (Jaeschke, 4. s.86)
525 *Age* s.265; (Jaeschke, 4.s.199)
526 *Age* s.265
527 *Mondros'tan Mudanya'ya Age* s.267; (Jaeschke, 1.s, 47)

rildi. Ferit Paşa, Trakya'da, İstanbul ve Edirne'nin emniyeti için İstanbul'un Kuzeybatısından geçen bir sınır teklif etti.

Türkiye, kuzeyde Karadeniz'e kadar olan toprakları, doğuda Dicle Nehri ve savaştan önceki Türk-İran sınırına kadar olan yerleri istiyordu.[528]

Bu yöre, Musul, Diyarbakır vilayetleri ile Halep'in bir kısmını da içine alıyordu.

Bundan başka, ülkenin korunması amacıyla, kıyılara yakın bulunan Adalar da Türkiye'de kalacaktı.

Türkiye, Ermenistan sınırı üzerinde tartışıp bir anlaşmaya varabilirdi.

Araplara gelince, Osmanlı egemenliği altında kalmak şartı ile Suriye, Filistin, Hicaz, Asir, Yemen ve Irak'a bağımsızlık tanınacaktı.

Bunun yanı sıra Türkiye, Mısır ve Kıbrıs'ın durumu ile ilgili olarak İngiltere ile görüşmeye hazırdı.

Osmanlı halkı hiçbir zaman *"İmparatorluğun parçalanmasını veya değişik devletlerin mandası altına girmeyi"* kabul edemezdi.[529]

Clemenceau'ya göre bunlar, gerçekleştirilmesi imkânsız dileklerdi. Çünkü Osmanlı yönetimindeki uluslara *"bağımsızlık"* vaat edilmişti.

Ve daha da önemlisi, Anadolu, Suriye, Filistin, Arabistan ve Mezopotamya'da ellerine geçirdikleri yerleri kaybetmemekte kararlıydılar.

İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayarak bütün emellerine kavuşmuştu. İngiltere, yalnız Mezopotamya'yı (Musul dahil) ve Filistin'i almak ve Kıbrıs ve Mısır'daki durumunun resmen tanınmasını elde etmekle kalmıyor, Boğazlar'ı savaş ve barışta bütün ticaret ve savaş gemilerine açıyordu.[530]

---

528 Belgelerle Türk Tarih Dergisi, 35. sayıdan, s.20
529 *Age* s.21
530 Belgelerle Türk Tarih Dergisi, 35. sayıdan, *Age* s.27

İstanbul'da Büyük Mitingler:

Burada üzerinde durulması gereken olay, mitinglerin hangi güçler tarafından tertiplendiğidir. Her olayın işgal güçlerinin denetiminde olduğu bir dönemde, bu mitinglerin de işgal güçleri ve onların etkisi altında olan Türk Ocakları tarafından tertip edilmiş olduğu akla geliyor. Mitinglerin, Mustafa Kemal'in daha Samsun'a varmamış olduğu günlerde başlamış olması üzerinde de durmak gerekiyor. Birilerinin çaldığı düdükle harekete geçilmişti...

19 Mayıs 1919'da Fatih'te bir miting yapıldı. Kadın, erkek 75 bin kişi iştirak etti.

Bunu, 20 Mayıs'ta 30 bin kişilik Üsküdar mitingi takip etti.

21 Mayıs'ta İstanbul'un kadın, erkek, bütün öğretmenleri üniversite salonunda toplandı.

22 Mayıs'ta, tıbbiyelilerin davetiyle, bütün Kadıköy Türklerinin katıldığı miting gerçekleşti.

23 Mayıs 1919 Cuma günü, Sultanahmet Camii önünde, 200.000 kişinin bir araya gelmesiyle mitinglerin en büyüğü yapıldı.[531]

Sadrazam Damat Ferit Paşa, Amiral Webb ve Amiral Calthorpe'un notalarını ve bunlara cevap olarak İtilâf Devletleri'ne verdiği notanın tercümesini okudu.[532]

Damat Ferit Paşa, ikinci kabinesini kurar kurmaz, İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalya Komiserlerine, 22 Mayıs 1919 tarih ve 112 numaralı bir nota daha vermişti. Özet olarak, "*İzmir'i işgal eden Yunan askerinin, gecikmeden geri alınması ve yerlerine, memnunlukla kabule hazır oldukları büyük devletlerinin askerlerinin 'ikaame edilmesi*'" isteniyordu.

Sadrazam bu telgrafı ve bundan sonra da, Paris Barış Konferansı'na çektiği telgrafı okudu.

---

531 *Ben de Yazdım*, 6, s.1872
532 *Age* s.1875

Bu son telgrafta şöyle deniliyordu:

"Arap memleketlerinin makamât-ı mukaddeseye, hukuk-ı hilâfete, velhasıl bütün âlem-i İslâmiyet'e tallaku cihetiyle, bu hıttânın (yerlerin) *tâyin-i mukadderatı Paris Sulh Konferansı'nın dâire-i selâhiyetinden hariç olduğu itikadındayız.*

"Yalnız Arabistan hududundan Karadeniz'e kadar mümted olan bütün Anadolu kıtasıyla, Rumeli'de tabiatın etrafını Balkanlarla tahdit ettiği Trakya kıtası, Edirne şehri dahil olduğu halde Zât-ı akdes-i hümayunun doğrudan doğruya hakimiyetleri altında kalmalıdır.

"...Yunan kıtalarının İzmir ve mülhakatını tahliye edeceğine dair Paris Konferansı namına burada derhal beyanatta bulunmak ve Avrupa'da hududunu tâyin ettiğim Trakya kıtasının ve bütün Anadolu kıtasının, yalnız Ermenistan'da vasi muhtariyet-i idare kabul edilmek şartıyla Devlet-i Osmaniye'ye bırakılacağının Paris Konferansı kararı ile musaraaten (acele) ilan edilmesi, hâl-i tebahhurda (kaynar halde) bulunan efkâr-ı Osmaniye'nin teskinine medar olabilir."[533]

Şura-yı Saltanat (Meclis-i Âlî)

Padişah Vahdettin, ahval hakkında fikir teatisinde bulunulması ve bir karar alınması için bir Şura-yı Saltanat akdedilmesini irade etmişti. Bu meclis 26 Mayıs Pazartesi günü Yıldız Sarayı'nda üst kattaki büyük salonda toplandı. Davet olunanlar:

Heyet-i Vükela
Heyet-i Ayan
Şura-yı Devlet ikinci reisleri
Temyiz Mahkemesi reisleri
Divan-ı Muhasebat birinci ve ikinci reisleri
Mazul (memuriyetten azledilmiş-çıkarılmış) nazır ve sefirler

533 *Ben de Yazdım*, 6, *Age* s.1876

Meşihat (Şeyhülislam makamı) tarafından seçilen ilmiye ricalinden altı zat
Bahriye Nâzırı tarafından seçilen Deniz Kuvvetleri ümera ve erkânından dört zat
Darü'l-Hikmetü'l-İslamiye'den seçilen iki aza
Fetvahaneden seçilen iki zat
Darülfünun'un muhtelif fakültelerinden seçilen 15 zat
Barodan üç zat
Matbuat Cemiyeti'nden sekiz zat
Ticaret Odası'ndan dört zat
Darü'l-Hilafetü'l-aliyye medresesi müderrislerinden seçilen dört zat
Vahdet-i Milliye'den iki zat
Trabzon Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nden iki zat
Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nden iki zat
Milli Kongre'den iki zat
Hürriyet ve İtilaf fırkasından iki zat
Sulh ve Selamet fırkasından iki zat
Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden iki zat
Vilayet-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'nden iki zat
Milli Ahrar fırkasından iki zat
Kürd Teali Cemiyeti'nden iki zat.

Saat tam üçte Padişah, yanında Veliaht Akbdülmecit Efendi olduğu halde müzakere salonuna geldi ve şöyle bir nutuk irad etti:

"Devletin bugünkü vaziyetinden dolayı hükümet ve Ayan azasını, memleketin mütehayyizanını *(ileri gelenlerini)* buraya davet ettik. Devletimizin duçar olduğu güçlükler hakkında acele olarak lazım gelen tedbirleri almak ve hazır bulunanların her birisinin düşüncelerini, rey ve mütalaalarını hiç çekinmeden beyan etmeleri itibariyle bu toplantıyı mesut ve uğurlu addediyorum. Bu meclisi hepimiz

hakkında intibah *(uyanma)* ve hidayet *(yol gösterme)* sebebi yapmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz eder, başkanlığını Sadrazam Paşa'ya havale eylerim." Herkesin ayakta dinlediği bu nutku söyledikten sonra Vahdettin meclisten ayrılmıştı. Gayet müteessir bir halde dairesine çekilirken gözlerinden yaşlar dökülmüş ve "karılar gibi ağlıyorum" demişti.[534]

Bu toplantıda Süleyman Nazif'in konuşmasından:

"Vilayat-ı Sitte (Altı vilayet –Erzurum, Trabzon, Sinop, Van, Bitlis, Harput ve Diyarbakır)... Avrupalıların yapmış olduğu resmî istatistiklerle sabittir ki harpten evvel orada 4.000.000 İslam ahaliye karşılık 600.000 Hıristiyan vardı... Paris Muahedesi'ni yapanlar ve daima bizi harbe sürüklemiş olanlar, 93 seferini açanlar ve Hıristiyan unsurları bize karşı ayağa kaldırıp istiklale kavuşturmak isteyenler yine bunlardır:.. Aslı aranırsa bu bölgede evvela silaha müracaat ve teşebbüs edenler Ermenilerdir. Çünkü 15.000 asker devletten aldıkları silahlarla Rus ordusuna iltihak ettiler ve Van, Muş taraflarında en evvel katliama başladılar. Mesela bugün Muş Mebusu İlyas Sami Efendi hapishanede tecennün ediyor, fakat öteki Van Mebusu Papasyan Efendi buralarda serbest geziyor. Kilikyan nahiyesi köylerinde bu yolda (Kürt aşiret reislerini kâh fazlaca para vermek, kâh cebir ve şiddet göstermek suretiyle elde etmeye ve Osmanlı Devleti'nden ayırmaya çalışmakta idiler) telkinlerde bulunmak üzere dolaşan bir İngiliz memuru, bu sözlerden müteessir olan aşiretler tarafından katledilmişti."[535]

27 Mayıs'ta iki Yunan savaş gemisi ile iki nakliye gemisi limanın dışında demirledi ve bunlara komuta eden kişi, Ayvalık'taki İngiliz temsilcisi vasıtası ile, Yunanların Ayvalık'ı işgal edeceğini, bu sebeple de Türk askerlerinin kasabayı terk etmeleri gerektiğini, ancak mülkiye memurlarının yerlerinde kalabileceğini Ayvalık Kaymakamı'na tebliğ etti.[536]

---

534 Millî Mücadele Başlarken, s.95

535 *Age* s.114-116

536 *Mondros'tan Mudanya'ya* s.270; (Söylemezoğlu, s.108)

Sadrazam Damat Ferit Paşa, 27 Mayıs'ta İçişleri Bakanlığı vasıtası ile Balıkesir Mutasarrıflığı'na, Ayvalık Kaymakamı ile öteki ilgili kaymakamlara, Yunan askerinin karaya çıkmasına müsaade olunmamasını ve gerektiği takdirde "*her türlü kuvvetle mukavemet olunmasını*" emretti.[537]

Bu emirden, ne Harbiye Nezareti'nin ne de bu bölgeden sorumlu olan 14. Kolordu Komutanlığı'nın haberi olmuştu. 14. Kolordu'ya bağlı 61. Tümen Komutanı Albay Kâzım (Özalp) Bey, bu emri Balıkesir Mutasarrıfı'ndan öğrenir öğrenmez kolorduya bildirmişti. Kolordu,[538] Harbiye Nezareti'nden bu konuda yapılacak işlemin ne olacağını sordu. Bu yazının cevabını beklemeden, 61. Tümen'e "*Ayvalık'a çıkacak Yunan kuvvetine karşı bölgede nizâmiyye kıtalarının ateşle mukabele etmesinin*", Osmanlı Hükümeti'nin ve vatanın yüksek menfaatlerine aykırı düştüğünü bildirdi ve 172. Alay'a gerekli emirlerin verilmesini istedi.[539] Ancak 172. Alay Komutanı, Balıkesir Mutasarrıflığı'ndan yapılan tebligatı göz önünde tuttuğu için 28/29 Mayıs sabahı karaya çıkmak isteyen Yunan birliklerini ateşle karşıladı. Hükümetin emri ile Türk silahlı kuvvetleri harekete geçmiş ve bu suretle de Mütareke'yi bozmuşlardı. Mesele hemen Meclis-i Vükelâ'da görüşüldü. Yapılan iş uygun görüldü.[540]

O sırada İçişleri Bakanı bulunan gazeteci Ali Kemal Bey bile "*Aşk olsun yiğitlere*" demekten kendisini alamadı.[541]

Meclis-i Vükelâ bu direnmeyi tasvip etmekle kalmayarak, "Harbiye Nezareti" aracılığı ile "Karesi, Aydın havali-

---

537 *Age* s.270; Gönderilen telgrafta: "Merkezden sarih bir emir ve İngilizlerden konferans mukarreratına (kararlarına) dair bir tebliğ alınmadıkça, asla Yunanlar tarafından asker çıkarılmasına ve işgale müsaade edilmemesi ve iktiza ederse her türlü kuvvetlerle mukavemet olunması" deniliyordu. H.T.V.Dergisi, Sayı:38. Belge 907)

538 Bu kolordunun komutanı, Meclisin açılışına dek, rahmetli Yusuf İzzet Paşa idi. (T.C.Kültür Bakanlığı, İnternet C.Y.)

539 *Age*, s.270; (Türk İstiklâl Harbi, 2,I, s.102)

540 *Age*, s.271

541 *Age*, s.272, R. Halid Karay, s.127

sindeki kumandanlara" Yunanlar ilerlediği takdirde karşı konulması emrini verdi.[542]

Yunanlar 29 Mayıs'ta Ayvalık'ı işgal ettiler fakat bir kilometreden fazla ilerleyemediler. Zeytinliklerde mevzilenmiş Türk kuvvetlerinin karşısında durmak zorunda kaldılar.[543]

57. Tümen komutanı Albay Şefik Bey'in, 23 Mayıs 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda, "*Durumun düzeltilmesi için, Kuvâ-yı Milliye Teşkilâtı'nı vücuda getirmenin en iyi tedbir olabileceğini*" bildirmesi ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevad Paşa'nın (Çobanlı) verdiği cevap,[544] Kuvâ-yı Milliye için bir başlangıç olarak kabul olunabilir.[545]

Ermenistan ve Kürdistan işleriyle en çok uğraşanlar da İngilizlerdi. Bu konuda Mareşal Fevzi Çakmak'ın fikri şudur:

"*İngilizler, Kafkasya'yı işgal ettikten sonra Ermeni Hükümetini teşkil ile Kars'ı ele geçirmişler ve vilâyât-ı Şarkiyeyi de Ermenistan ve Kürdistan namıyla kendilerine bağlı birer hükümetçik haline koymaya teşebbüs etmişlerdi. Fakat Yakup Şevki Paşa'nın Kafkasya'dan Erzurum'a çektiği ordusu tam ve mücehhez bir halde elde bulundukça bunu yapmaya muvaffak olamadıklarından Yakup Şevki Paşa'yı İstanbul'a celp edip Malta'ya sevk ile Erzurum ve Sarıkamış'a da Miralay Rawlinson'u icra-yı faaliyete memur etmişlerdi.*"

Samsun bölgesiyle Doğu Karadeniz kıyılarında Rum ahali arasında Pontosçuluğu destekleyener de İngilizlerdi. 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın Osmanlı Harbiye

542 *Age*, s.272

543 *Age*, s.272

544 "Ahali tarafından Yunanların iyi karşılanması, Aydın vilâyetinin âkıbeti için telâfisi mümkün olmayan zararlar doğurur. Bunu ahaliye pek seri surette anlatmanızı rica ederim. Ahval-i mahalliye 'ye göre yapılması lâzım gelen işleri siz daha iyi takdir buyursunuz. Askerin dağılması vehâmeti pek büyük akibetlere yol açar. Bütün subaylar heyeti ise işe çok ehemmiyetli surette sarılmalıdırlar." Bak. Türk İstiklâl Harbi, 2,1.s.79

545 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.275

Nezareti'ne yazdığı 15 Ocak 1919 tarihli raporunda belirttiği gibi, *"İngilizler, Türklerden gayri bütün kavimleri kışkırtarak istiklâl daiyesine (istek) düşürüp Osmanlı padişahlığını parçalamak emelindedirler."*[546]

İngiliz Genel Kurmay Başkanlığı, Türklere "katlanılır bir barış" sunulmasından, İzmir ve Edirne ile birlikte Doğu Trakya ve Anadolu'nun Doğu illerinin büyük bir kısmının Türk egemenliğinde bırakılmasından yanaydı.[547]

Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'ne giderken uğramaya niyetli olduğu Sivas'ta birtakım güçlüklerle karşılaşabileceğini haber almıştı.

İstanbul Hükümeti, Ali Galip Bey adında eski bir kurmay subayı, sözde Mamuretü'l-aziz (Elâzığ) valiliğine atayarak Sivas'a göndermişti. Ali Galip, şehrin duvarlarına kâğıtlar astırmış, Mustafa Kemal'i *"hain, âsî, tehlikeli adam"* ilan etmiş ve onu tutuklamak için bir komplo hazırlamıştı.

Albay Rawlinson, silahları, malzeme depolarını, cephanelikleri, tahkimatı, celp kâğıtlarını ve *maaş bordrolarını* (parayı herhalde İngilizler veriyordu) dikkatle inceliyor, erat mevcudunu ve silah miktarını mütarekenin müsaade ettiği sınıra indirmek istiyordu. Başlıca işi, top kamalarıyla tüfek mekanizmalarına el koyup bunları trenle İngiliz tümenlerinin konakladığı Transkafkasya'ya yollamaktı.[548]

Kongrenin bitiminde sonradan Misak-ı Millî diye tanınacak olan bir beyanname kaleme alındı.[549]

Ana dili Türkçe olan halkın çoğunlukta bulunduğu Türkiye sınırlarının olduğu gibi kalmasında ısrar ediliyor, buralara karşı girişilecek her türlü teşebbüsün mukavemetle karşılanacağını belirtiliyordu. Geçici bir hükümet seçilme-

---

546 *Age* s.74

547 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, s.335; FO/5046/E 3245, DBFP I/XIII, s.55-56, İngiliz Genel Kurmay Başkanlığının gizli andırısı, Londra, 1.4.1920.

548 Lord Kinross, s.276-7

549 *Age* s.284

si, Türk olmayan unsurlara da hiçbir imtiyaz tanınmaması öngörülmüştü.

Kongre, böyle geçici bir hükümet kurulacak olursa, merkezî hükümetin uyguladığı kanunları izleyeceğini ve "*Misak-ı Milli*"yi gerçekleştirdikten sonra dağılacağını da karar altına almıştı.[550]

Misak, bir bildiri şeklinde bütün yurda ve yabancı devlet temsilcilerine dağıtıldı.

Bundan biraz sonra Albay Rawlinson, emrindeki askerlerle birlikte bölgeden ayrılıp, Ermenistan sınırları içinde sayılan Sarıkamış ve Kars'tan durumu izleme emri aldı. Millî Misak'ın bir örneği Albay Rawlinson'a gönderildi.[551]

Ordunun Çarpışacak Hali Bulunmadığına, Tedavinin Siyaset İlacıyla Yapılması Gerektiğine Dair Harbiye Nezareti'nin Yazısı:[552]

Harbiye Nezareti'ne yazılan ve "habersiz işgallere karşı mukavemet edilmesine" ait Meclis-i Vükelâ kararını bildiren yazıya, 8 Temmuz 1335 tarihinde verilen cevabın müsveddesidir.

Harbiye Nezareti
1'nci Şube 3997
8 Temmuz 335 (1919)

"*Nezaret... ordunun Düvel-i İtilâfiye-i Muazzamaya* (Müttefik Büyük Devletlere) *karşı hiçbir şey yapamamak aczinde bulunduğu kanaatindedir. Herhangi bir mahalli işgal eyleyecek İtilâfiyüna karşı askerle* mukabele, *fesh-i mütareke ve ilân-ı muhasama* (çarpışma) *demek olacaktır. Ordu hâl-i muhasamada büyük devletlere karşı hiçbir şey yapmak iktidarında*

550 *Age* s.285
551 *Age* s.286
552 Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Yıl:1, Sayı:2, 39. Vesika

bulunmadığından fesh-i mütarekeye sebebiyet vermemeyi bir vecibe olarak telâkki ediyor. Binaenaleyh hükümet-i merkeziyenin haberi olmaksızın İtilâfiyünca bir mahallin işgali karşısında mukavemet için verilen kararı nezâret-i âcizî muzır ve gayr-i kabil-i tatbik buluyor ve bu kararın bir kere daha nazar-ı tetkikten geçirilmesini istirham ediyor. Gerçi memleketin muhtelif aksamında bilâsebep ecnebi askerleri görmek gayr-i kabil-i tahammül bir hâl ise de bunun önüne siyaseten geçmek lazımdır. Mütarekenamede, böyle sellemehüsselâm memleketin her istenilen tarafının hiçbir kimseye haber verilmeksizin işgal olunacağına dair bir kayıt yoktur. Bu işgallerin vuku bulduğu mahallerde bol para ve vâsi propaganda ile, cahil olan efkâr-ı umumiyemiz o derece zehirlenmektedir ki bunun âkıbeti herhalde iyi neticelenmeyecektir. Bugün Antalya'dan Konya'ya kadar tevessül eyleyen İtalyan işgali altındaki mıntıkada meskûn Müslüman ve Türk halktaki tahavvül-i azîmi görmek kadar elîm ne tasavvur olunabilir? Yarın Samsun ve dâhile doğru vuku bulacak bir işgal de aynı mahiyette netice verecektir. Elyevm (bugün) devlet her tarafına kurtlar hücum etmiş bir ağaç halinde bulunuyor. Bunların dahildeki seri tahribatı bu ağacı birdenbire kurutuverecektir. Bu tahribatın önüne geçecek bir halde değiliz. Bunun siyaset ilâcıyla tedavisini arz ve istirham eylerim.

Basri Kâzım Cevat

(Erk. Harb.2.Reisi) (Erk. Harb. 1.Reisi)

"TÜRKİYE

"6 Temmuz 1919[553]

"Rusya Müşteriler Merkez Birliği'nin İstanbul'daki şubesine büyük miktarda para gönderildi. Paranın Moskova'dan, Bolşevik propagandası için gönderildiği sanılıyor. "Doğu için ihtilal propagandası" için İstanbul'daki komiteye gönderilen

553 Catalogue Reference:CAB/24/84 Image Reference:0025

bu para Muhammed dininden olan Genç Türk Partisi'ne verilecek. Savaş sırasında bu Komiteye Alman Büyükelçiliği yardım ediyordu."

6 Temmuz'da Samsun'daki bir İngiliz piyade bölüğü bir taburla değiştirildi. Bunun üzerine, merkezi Sivas olan 3. Kolordu'nun komutanı Miralay Refet Bey, İngiliz denetim subayına bir yazı göndererek, İngiliz askerleri merkezî hükümetin haberi ve onayı olmadan gönderildiğine göre, artık o bölgenin kamu düzeninden sorumlu olmadığını, ayrıca asayiş durumu dolayısıyla bu askerlerin dahile gönderilmelerini kabul etmediğini ve merkezî hükümetin izni olmadan gönderilecek olurlarsa buna karşı konulacağını ve Samsun'u mülkî makamlara bırakarak askerini dahile çekeceğini bildirdi.[554]

8 Temmuz'da Milne'den durumu öğrenen Calthorpe, ertesi gün Sadrazam Vekili'ne bir nota göndererek, Refet'in derhal İstanbul'a dönmesi hakkında acilen tedbir alınmasını istedi.[555]

Babıâli, İngiltere'nin isteğine uymakta gecikmedi ve Refet Bey azledilerek, yerine Harbiye Dairesi Reisi Miralay Salahattin Bey atandı.[556]

Paris'ten, "Konferans"ın bir Osmanlı heyetini kabul edeceği haberi gelir gelmez, Defrance, Damat Ferit'e koşarak müjdeyi verip, haberi –Fransa'nın bu işteki payını belli edecek biçimde– basına bildirdi. Sadrazam'a, buyruğuna bir Fransız savaş gemisinin verileceğini de söyledi. Ancak bunlar olup bittikten sonradır ki, durumu gidip İngiliz Yüksek Komiserliği'ne haber verdi.[557]

5 Haziran'da Calthorpe, Damat Ferit'in isteklerini Londra'ya iletiyordu. Sadrazam, Osmanlı Devleti'nin, ulus-

554 *İstanbul Hükümetleri*, s.358
555 *Age*, s.358
556 *Age*, s.360
557 *Age*, s.367; Türkgeldi, s.182, 202

lararası bir kuruluş yerine bir tek büyük devletin gözetimine verilmesini, bu devletin de, başka ülkeleri özellikle de Müslümanları yönetme konusundaki başarısı yüzünden İngiltere olmasını istiyordu. Zaten birçok Müslüman ülkeyi yönetmesi de, Padişah ve Halife'nin dahi onun himayesi altında olmasını uygun kılıyordu. Bu olmazsa, ABD mandası istiyordu, fakat Fransız denetimine kesinlikle karşıydı.

27 Haziran'da Ahmetli ve Salihli eşrafı (Salihli müftüsü ve kaymakamı dâhil), Kuvâ-yı Milliye "talanından" kurtulmak için Yunan işgali istemişlerdi (Times, 3.7.1919). Bergama işgal edildiğinde, Yunan tabur komutanının elinde, halktan 50 kişinin imzaladığı bir "dâvetname" vardı.[558]

Osmanlı heyeti Paris'te iken, 25 Haziran'da Dörtler Meclisi'nde Osmanlı Devleti sorunu ele alındı. 28 Haziran'da Almanlarla barışın imzalanmasından sonra, Wilson tahminen 2 ay için memleketine dönmeye hazırlanıyordu. L. George, Wilson gitmeden hiç değilse Osmanlıların vermek zorunda bırakılacakları toprakların saptanmasını ve bunun da onlara "kısa, kesin" bir ön antlaşma biçiminde sunulmasını önerdi. Wilson da bu görüşe katıldı.[559]

Mustafa Kemal Paşa 3. Ordu Müfettişi olarak 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a geldi.[560]

17 Temmuz 1919[561]

"*Amiral Calthorpe, 8 Temmuz tarihli raporunda (No.1420), Veliaht'ın Sultan ile çok hararetli bir görüşme yaptığını, Veliaht'ın, Sultan'a ve hükümete karşı olan hizbin başı olduğunu*" bildiriyordu.

---

558 *İstanbul Hükümetleri*, *Age* s.379; Türk İstiklâl Harbi,, Gn.Kurmay, Ank. II. 1, s. 163

559 *Age*, s.406

560 *Ben de Yazdım*, s.2621

561 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0069

Calthorpe'un 27 Temmuz (1919) tarihli raporundan:

"...*millî hareketi durdurmak için açıkça harekete geçmek, Türk iç işlerine karışmak olacaktır ki, bu da Wilson prensiplerine ve Türk anayasasına aykırıdır. Meclisin İstanbul'da toplanmasına mâni olsak bile, içeride toplanmasını ve ihtimal, Anadolu'da bir müstakil hükümet kurmalarını önlemek elimizde değildir...*"[562]

Burada ilginç olan, Calthorpe'un Bandırma gemisi ile Samsun'a çıkanları kastederek "*millî hareket*" tanımını kullanması ve amaçlarının Anadolu'da "*müstakil bir hükümet kurmak*" olduğunu söylemesidir. Bu raporun Erzurum Kongresi'nin yapıldığı günlerde verilmiş olması, hareketin ileride alacağı biçimi göstermesi yönünden dikkat çekicidir.

Erzurum Kongresi Kararları:

"Millî sınırlar içinde vatan bir bütündür, hiçbir parçası birbirinden ayrılmaz."[563]

"Millî sınırlar" o tarihte belli değildi. Belli olan tek sınır, Fransızlarla çizilen Suriye sınırıydı. Trakya ile Doğu Anadolu'daki durum, Irak sınırı sahih değildi. Dolayısıyla, burada sözü edilen sınırı, "İngiltere'nin çizeceği sınır" olarak kabul etmek gerekir.

Heyet-i Temsiliye, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetmeliğine bir ek kabul ederek işe başlamıştır:

"Yalnız alâkadarına mahsus ve mahremdir:

1 İstiklâlimizi muhafaza uğrunda teşekkül ve taazzuv etmiş olan millî kuvvetler her türlü müdahale ve tecavüzden masundur. Devletin ve milletin mukadderatında irade-i milliye amil ve hâkimdir.
2 Ordu, makam-ı mualla-yı hilafetin masuniyetini dahi kâfil olan işbu irade-i milliyenin tâbii ve hadimidir...

562 *Atatürk Anadolu'da*, s.15
563 *Uluğ*, s..83

3 Teşkilat-ı Milliyemizle ordu arasındaki irtibatı, Heyet-i Temsiliye muhafaza eder.

4 Millî Müfrezeler, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin heyet-i idare ve heyet-i merkeziyeleri tarafından teşkil olunur...

Millî müfrezeler sabit ve seyyar olmak üzere iki türlüdür. Seyyar müfrezeler, silah altında ve ifayı vazife eden efrattan maada bütün efrad-ı milletin eli silah tutan gençlerinden teşkil olunur. Bir tehlike anında vuku bulacak davet üzerine, orduyu seferber edecek olanlar, orduya iltihak eder. Mütebaki kuvvet mahallî tehlikelere karşı olup bunlara lüzumunda makineli tüfek ve top dahi ilhak olunur."[564]

Vahdettin, Erzurum Kongresi'nin nihayet bulmasından sonra, Damat Ferit vasıtasıyla Webb'den şahsının korunmasını rica etmişti. Webb'in vaadinden sonra, Curzon da bunu tasvip etmişti.[565]

Rawlinson, 27 Temmuz'da Kâzım Karabekir Paşa'yı ziyaretle, Paris Barış Konferansı'nda Türkiye'nin Amerikan Mandası altına verilmesi istenmişse de Amerika'nın kabul etmediğini, buna göre *Türkiye'nin herhalde İngiliz Mandası altına gireceğini, bunun Türkiye için büyük faydalar sağlayacağını, İngilizlerin sırf insanlık gayretiyle Mısır ve Irak ile Hindistan'ı mandası altına alıp iyiliklerine çalıştığını* bildirdi.[566]

Erzurum'daki Milliyetçi teşkilat, Orta Asya'da İngilizlere karşı İslamcı ve Turancı bir oluşum olarak ortaya çıktı. Bu teşkilat Mustafa Kemal'in temsilcileri, İran'dan gelen ajanlar ve diğer Müslüman ülkelerin temsiliyle 7 Ağustos'ta törenle açıldı. Büyük ve birleşik Türkiye'nin yeniden kurulması yönünde konuşmalar yapıldı. İran'a, Rusya'ya, İngilizlere karşı kamuoyu oluşturmak ve yoğun bir İslamcı propaganda

564 *Age* s..87
565 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.242
566 *Erzurum Kongresi*, s.97

yapmak için temsilciler gönderilmesi ve Mustafa Kemal'in ordusuna asker almayı teşvik etme yönünde karar alındı. Rusya Bolşevik Hükümeti bu kararlarla tamamen mutabık olduğunu açıkladı ve Türk Milliyetçi hareketine malî destekte bulunma sözü verdi.

İngiliz Sefareti tarafından, 10 Temmuz 1919'da, Binbaşı Noel'e *Türklere karşı entrika*dan ve *Mustafa Kemal'e karşı bulunmaktan kaçınması tenbih edilmişti.*[567]

Sadrazam Damat Ferit Paşa, hükümeti namına hazırladığı 23 Haziran 1919 tarihini taşıyan "muhtırayı" Fransız Başvekili M. Clemenceau'ya gönderdi. Muhtırada Türkiye'yi ilgilendiren meseleler üç bölüme ayrılmıştı:

A Avrupa'da Trakya
B Asya'daki Türk toprakları
C Arabistan

Trakya için şöyle deniliyordu: [568]

Hükümet merkezinin emniyetinin dayandığı Edirne vilayetinin kuzey ve batısındaki bölgeler, Batı Trakya da dâhil, iktisadî sebepler yanında Başkan Wilson'ın prensiplerine göre de bu vilayetin içinde yer almalıdır.

Sınır, Koçova'dan ve Taşoz adasının tam karşısına dökülen Karasu nehrini takip edecektir.

Küçük Asya:

Türk toprakları, kuzeyde Karadeniz, doğuda eski sınırları, güneyde ise Halep'in Akdeniz'e kadar uzanan kısmının bir parçası dahil, Musul ve Diyarbakır vilayetleriyle sınırlandırılmıştır.

Tarihi ve iktisadî bakımdan Küçük Asya'ya ait bulunan Ege Adaları, kaçakçılığı önlemek ve sahil emniyetini temin

567 *Atatürk Anadolu'da*, s.15
568 *Ben de Yazdım*, s.2109

edebilmek için geniş bir muhtariyet idaresi ile Osmanlı hâkimiyeti altında kalmalıdır.

Ermenistan: Erivan'da kurulmuş olan Ermenistan, müttefik devletler tarafından tanındığı takdirde, Osmanlı İmparatorluğu bu yeni cumhuriyetin sınır hattını müzakereye razı olacaktır.[569]

Arabistan: Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen, Irak ve bütün diğer vilayetler, Sultan'ın hakimiyeti altında geniş bir muhtariyet idaresine sahip olacaklardır.

Mukaddes şehirlerde (Mekke, Medine ve Kudüs) Sultan'ın temsilcileri ve belli sayıda "muhafız kıtası" bulundurulacaktır.

Mısır ve Kıbrıs: Osmanlı Hükümeti, Mısır ile Kıbrıs adası hakkındaki siyasî statünün açıkça belirtilmesi için münasip zamanda İngiltere Hükümeti ile müzakerelere girişmeye hazırdır.[570]

Mütareke için hazırlanıldığı sırada Sultan Vahdettin o dönemin sadrazamı Ahmet İzzet Paşa'ya bir "not" göndermişti. Bu notta şöyle deniliyordu:

1 *Hilâfet, Saltanat ve Osmanlı Hanedanı hukukunun korunması*
2 *Bazı eyaletlere verilecek muhtariyetin yalnızca idarî olması, siyasî olmaması... Eğer siyasî muhtariyeti kabul edecek olursak Âlem-i İslâm'a ihanet etmiş olacağımız kanaatindeyim."*[571]

Clemenceau'nun cevabı:

"*Türk İmparatorluğu'nun bekasının dünyanın dinî dengesi için lüzumlu olduğunu, böylelikle, adaletin icaplarına eklenerek siyaset düşüncelerinin de topraklarınızın savaşın baş-*

569 *Age* s.2110
570 *Age* s.2111
571 *Age* s.2112

lamasından önceki şekilde bırakılmasını gerektirdiğini iddia etmektesiniz."[572]

"Komşularını yağma için Protestan Almanya'nın, Katolik Avusturya'nın, Ortodoks Bulgaristan'ın ve Müslüman Türkiye'nin el ele vermeleri ile ortaya ne şekilde bir mesele, dinî bir mesele çıkmıştır?"[573]

Yunanlar 10 Temmuz 1919'da tekrar Menderes'in kuzeyine çekildi. Köprünün güney başına İtalyanlar, kuzey başına da Yunanlar yerleşmiş oldu.[574]

İtalyanlar, Yunanlardan önce Türkiye'nin güneybatısını işgale koyulmuşlar ve bu işgali Burdur ve Konya'ya kadar uzatmışlardır. *İtalyan işgaline bir tepki yoktur, aksine birçok halde İtalyan işgali, Yunan işgalini önleyecek bir garanti sayılır ve eşraf kurulları, işgal için İtalyanları davet ederler!*[575]

Temmuz 1919'da İtalyanların Türkiye'deki işgal kuvvetlerinin dökümü şöyledir:

Konya	1300 er	8 makineli tüfek
Antalya	3 tabur, 5 cebel topu	birkaç makineli tüfek
Akşehir:	1 subay	50 er
Fethiye	1 müfreze	
Marmaris	1 müfreze	262 er
Çeltik	300 er	
Milâs	1 tabur	
Bucak	1 bölük	
Çine	1 müfreze ile	1 batarya
Afyon	Afyon	Afyon
Bademağacı	1 bölük	
Kuşadası	1 müfreze	
Kırkgöz	1 bölük	
Foça	1 müfreze	
Kirmasti	1 bölük	

572 *Age* s.2116
573 *Age* s.2117
574 *Age* s.2082
575 Avcıoğlu s.1033

Bundan başka Tekirdağ, Malkara, Edirne ve Kırkağaç'ta önemli İtalyan kuvvetleri vardır.[576]

İtalyanlar, Lloyd George'un ve Balfour'un izniyle, Haydarpaşa ve Derince'den 1500 kişiye yakın bir kuvvetle, 24-26 Nisan 1919'da Konya'ya gelmişlerdir.[577]

Fakat 21 Mart 1919'da İtalyanlar Antalya bölgesini işgal için Lloyd George ve Balfour'dan izin istedikleri zaman, bu istek, Wilson ve Clemenceau'nun da çekimserliğiyle yerine getirilmez. Sonra da "asayiş yok" diye Antalya'ya asker çıkarmaya başlarlar.[578]

O tarihlerde, İzmir'in Yunan işgali olasılığına karşı İtalyan himayesine sığınma fikri *İzmir Müdafaa-i Hukukçuları* arasında büyük ağırlık kazanır. Mart ayında Ege çapında bir genel kongre düzenlemeye karar veren *İzmir Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti,* Moralızâde Nail, Mevlevî Şeyhi Nurettin, Sükkerîzâde Tevfik Paşa, Nâci ve Avukat Sadık Beylerden mürekkep bir kurulu İstanbul'a gönderir. Kurul orada *Atatürk'ü İtalya hizmetinde bir komutan yapmak için* tertiplere kalkışan İtalyan Komiseri Kont Sforza ile ilişki kurar. Moralızâde Nail, Sforza'dan her yönden destek sözü alır. Hatta Ege Bölgesi'nden bir kurul Paris Barış Konferansı'na gideceği zaman bir İtalyan savaş gemisi onların emrine verilecektir.

Moralızâde Nail, Ankara Hükümeti'nin ilk İçişleri Bakanlığını yapacak olan Câmi Bey'le birlikte, Mart ortasında bir İtalyan torpidosuyla İzmir'e gelir. Beraberlerinde *İtalyan hizmetine girmiş Arnavut soylularından Ahmet Dino*[579] *da var-*

---

576 *Age*, s.1033; T.Gökbilgin, M.M.Başlarken,C.1. s.162

577 *Age*, s.1034

578 *Age*, s.1034

579 (Abidin Paşa, Osmanlı devlet adamlarından Arnavutluk ileri gelenlerinden Prevezeli Ahmet Dino Bey'in oğludur. 24 Mart 1843 tarihinde bir Salı günü Preveze'de doğan Abidin Paşa, tahsilini tamamladıktan sonra silahşörlük hizmetiyle saraya intisap etmiştir. (Abidin'in oğlu Ahmet, Ahmet'in oğlu Abidin Dino olmalı. Baba – oğul isimleri sırası ile Ahmet – Abidin (doğumu:1843)- Ahmet – ? – Abidin Dino, doğumu 1913. kardeşleri Ahmet Dino ve Arif Dino.)

dır. Dino'nun görevi, Müdafaa-i Hukuk Kongresi'nde, *"Yunan işgali yerine İtalyan mandası istiyoruz,"* biçiminde bir karar alınmasını sağlamaktır.[580]

"İtalyan torpidosu ile gelenler arasında İtalya hesabına propaganda yapan eski vatandaşlarımızdan tanınmış Arnavut beyleri de varmış. Bunların bu şekilde gelişi dikkatimizi çekti. Bazı Arnavut politikacıları, kendi memleketlerinin geleceğini İtalyan dostluğunda, hatta himayesinde görüyorlardı. Bunlar, yeni efendilerine hizmet için uygun gördükleri kimselere sokuluyorlar; Yunanlar aleyhine sıkı telkinlerde bulunduktan sonra:

"Eğer siz bir harekete öncülük ederseniz, İtalyanların her yolla yardımını görürsünüz. Bunu biz sağlayabiliriz," diyorlardı.[581]

Şükrü Kaya, şartları kabul edilirse İtalyanların yardım edeceklerini anlattı.[582]

İzmir Müdafaa-i Hukuk'unun bütün üyeleri, İstanbul'dan gelen İtalyan mandası taraftarlarını dinlemek üzere Belediye'de toplanır. Belediye salonu dolmuştur. Câmi Bey, Moralızâde Halit ve Ahmet Dino, İtalyan mandasını savunurlar. Dino, "şehir halkı adına ve mümkün olduğu kadar çok imza ile mazbatalar düzenlemek ve derhal onları İtalyan Hükümeti'ne ulaştırmak" teklifinde bulunur.[583]

Sonunda, Bayındır, Tire ve Ödemiş'ten birer delegenin, Kuşadası'ndaki İtalyan Kuvvetleri Komutanı katına gönderilmesi uygun görülür.[584]

Delegeler, Kuşadası'na giderler. Kaymakam Ferruh Bey aracılığıyla bir İtalyan savaş gemisi komutanıyla konuşurlar, ama şu karşılığı alırlar:

---

580 *Age*, s.1035
581 *Age*, s.1035
582 *Age* s.1035; Bayar, C.5., 1620-1629
583 Avcıoğlu, *Age* s.1036;
584 *Age* s.1037

"Yunanlar buraları Paris Barış Konferansı'nın kararıyla işgal etmişlerdir. Başka yapılacak bir şey yoktur."[585]

"Eğridere'ye kadar Aydın hattı boyunca işgal hakkı, İtilâf Devletleri Kurulu'nca Yunanlara verilmiş ve bu nedenle İtalyanların, Yunanların Aydın'a ilerlemesine engel olmayacağı anlaşılmıştır."[586]

İtalyanların Kuşadası'nı işgali hoşnutlukla karşılanır.

Kasaba'daki İtalyan birliği geri çekilince, Yunan işgalinden korkan eşraf, "*İtalya Devleti İşgal Kuvvetleri Yüksek Katına*" diye başlayan 34 imzalı bir dilekçeyle şu istekte bulunur:

"*...kasabamızda bir İtalyan askerî müfrezesinin bulundurulmasını ve her yolla himayenize nail kılınmamızı arzu ve kabul ediyoruz. Lûtfen işbu dileğimizin ivedi yerine getirilmesini dileriz.*"

Dilekçede 34 imza, mühür, imam ve muhtar mühürleri ve Belediye'nin onay mührü bulunuyordu.

"Antalya Askerlik Dairesi, İtalyanların Antalya'da demiryolu gereçlerinin gelmesini beklediklerini bildirir. İtalyanlar Antalya, Fethiye ve Konya hatlarını yapacaktır."

"Parasız hasta bakıp ilaç verdikleri duyulmaktadır."[587]

Gerçekten Yunanlara karşı direnilirken, İtalyanlara karşı tam bir teslimiyet söz konusudur. Tittoni'den (İtalya Dışişleri Bakanı) Lloyd George'a 7 Temmuz 1919 tarihli nota:

"*İtalyan askerleri ilerledikleri bölgelerde, halkın sevinçli gösterileriyle karşılanmışlardır. Oysa Yunanlar girdikleri yerleri yakmışlar, yağma etmişler, halkı öldürmüşlerdir.*"[588]

İtalyan ve İngiliz birliklerinin bulunduğu Konya'da bir kısım eşraf, Kuvâ-yı Milliye'yi İngilizlere ve İtalyanlara şikâyet eder.[589]

---

585 *Age* s.1038; Bayar, *Age* VI., 1830-33
586 *Age* s.1038; B.T.T.D.sayı:12, s.10
587 *Age* s.1040; Bayar,*Age* VII,s.2221
588 *Age* s.1043
589 *Age* s.1043

İngiliz Deniz Albayı Heathcote Smith, 24 Temmuz 1919'da verdiği bir raporda "Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı"nın nasıl meydana çıktığını anlatırken, *"Millî cereyanın anahtarı İzmir'in işgalidir. O tarihten itibaren cereyan yayılmaya başladı ve bugün Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı Türkiye demektir. Bu cereyan bir dereceye kadar Osmanlı Hükümeti'nin eseridir."*[590]

Kuvâ-yı Milliye'nin liderleri, askerî birliklerle temasa geçerek silah ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Ordunun, Kuvâ-yı Milliye'ye hem yiyecek, hem de giyim bakımından yardımda bulunduğu günler oldu.[591]

Haziran 1919'da Akhisar'ı işgal etmiş olan Yunanların karşısına da ilk defa millî kuvvetler çıktılar. Bu hal ve İngilizlerin müdahalesi, Yunanları işgal ettikleri yerlerden bazılarını boşaltmaya sevk etti.[592]

15 Haziran 1919'da Harbiye Nezareti'nin Sadaret Makamı'na gönderdiği bir yazı, bunun daha açık bir delili idi. Harbiye Nezareti bu yazısında, "*Yunan işgallerini millî kuvvetlerimizle karşılamaklığımız icab eder ki arkadan gelen kuşaklara karşı sorumlu kalmayalım,*" diyordu.[593]

Bu suretle Kuvâ-yı Milliye teşekkülünü meşru saymış oluyordu.[594]

3 Temmuz 1919

Kabinede Değişiklik[595]

Amiral Calthorpe, 29 Haziran'da, Ali Kemal Bey'in ve Şevket Turgut Paşa'nın kabinedeki durum nedeniyle istifa etiklerini bildirdi. Ali Kemal Bey İçişleri, Şevket Turgut Paşa da Harbiye Bakanı idi. Turgut Paşa'nın Ali Kemal nedeniyle

---

590 *Mondros'tan Mudanya'ya*, s.276; (Bak. Selâhi Sonyel, Türk Kültürü Sayı: 85, 89. Ank. 1969)
591 *Age* s.277; (H.T.V.D.38/918, 922)
592 *Age* s.286; (A.Midilli, s.35)
593 *Age* s.290; (H.T.V.D.4/84
594 *Age* s.1037
595 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0067

istifa ettiği söylenmiyor. Kesin değil. Hürriyet ve İtilaf Partisi Başkanı Sadık Bey, yayınladığı bildiride Ali Kemal'in ve Sadrazam'ın Fransız çıkarlarına boyun eğdiğini, şimdi de iktidarda kalmak için "İngiliz politikası" izlediğini ileri sürdü.

Yunanlar İzmir Bölgesinde.

26 Haziran'da Amiral Calthorpe'un, Morgan'dan aldığı rapora göre; Yunanlar şehri yağmaladığında İtalyan mallarına zarar verdiler. Binbaşı Carosini'ye göre Türk Jandarması'nın silahları alındı ve kendi bürosu soyuldu.

Yine Amiral Calthorpe'un 29 Haziran tarihli telgrafında ve ona gelen raporlarla da doğruladığı gibi, Aydın Vilayeti'nde Yunanlar da Türkler de zulüm yapıyor. Maamafih Türkler korkuyor, bu nedenle onların kararı daha tehlikeli oluyor. Bu durum Karadeniz kıyılarında, Trakya'da ve İstanbul'da da aynıdır.

Amiral Calthorpe, 29 Haziran'da, Komodor Fitzmaurice'den 23 Haziran'da aldığı bir mesajı gönderdi: Şimdiki durum şöyledir: Yunanlar Nazilli'yi 19 Haziran gecesi, önceden haber vermeden, aniden boşalttılar. (Aldıkları talimata göre bu işi Yunan kumandanına bile haber vermeden yaptılar.)

20 Haziran'da başıbozuklar, 400 Rum ve Türk'ün evini yağmaladılar, 10 Rum öldü 15'i de yaralandı. Bazı üst sınıf Türkler, yağmayı önlemek ve Rumları korumak için gayret gösterdiler.

Müslümanların Hıristiyanlar Tarafından Katledildiği İddiası.

30 Haziran'da Amiral Calthorpe, Morgan'dan aldığı 29 Haziran tarihli şu mesajı gönderdi:

"*Vali'den alınan habere göre, 28 Haziran'da Hıristiyanlar, Vurla ve Sivrihisar'ı yağmaladılar ve İzmir'in batı ve güne-*

yindeki Efemçukuru'nun ve komşu köylerin Müslümanlarını öldürdüler."

ANADOLU

Batı Küçük Asya'da Genel Durum.

Calthorpe'un, 8 Temmuz tarihli (1419-1420 No.lu) telgraflarında Anadolu'daki duruma bakışı.

ANADOLU

Batı Anadolu'da Genel Durum

Yunanların Aydın'ı İşgali.

Amiral Calthorpe, aşağıdaki mesajı gönderdi: Morgan'ın 7 Temmuz'da gönderdiği mesajda, Yunanların izinsiz olarak Aydın'ı işgal etmelerinin yanlış olduğunu, bu işgalin Venizelos'un emri üzerine yapıldığını ve bunun Paris Konferansı'nda açıklanması gerektiğini bildirdi.

Yunan Birliklerinin Harekâtı.

Amiral Calthorpe, Komodor Fitzmaurice'den aldığı bilgiyi 10 Temmuz tarihli (N0. 1433) mesajla bildirdi:

"Yunan birlikleri, emirlerime aykırı olarak Aydın'ın güneyindeki nehri geçti ve 8 Temmuz'da nehrin 20 mil güneyine kadar geldiler. Yunanların ateşledikleri topların mermileri İtalyan hatlarına kadar geldi. İtalyan generali bu olayları benim şahsımda protesto etti. Yunan yüksek komiserine yazdığım mektupla, Yunan birliklerinin acilen Aydın demiryolunun kuzeyine çekilmesini bildirdim."

Mustafa Kemal, 18 Haziran 1919'da 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'e şu direktifi vermişti:

"*...Trakya ve Anadolu millî teşkilatını birleştirmek, millî sadayı gür sesle cihana duyurmak için emin bir yer olan Sivas'ta müşterek ve kuvvetli bir heyet teşkili kararlaştırılmıştır. Bunun için Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nden bir iki delege*

gönderilmesini, onlar gelinceye kadar da Edirne vilâyetinin haklarını savunmaya beni vekil ettiğine dair imzaları havi bir vesikanın şifre ile gönderilmesini..."[596]

İtalya Dışişleri Bakanı Tittoni, 29 Temmuz 1919'da Paris'te Venizelos'la gizli bir anlaşma imzalar ve Yunanistan ile İtalya, Türkiye'nin batısını paylaşır.[597]

Rawlinson, Kars bölgesinde Kürt ve Ermenileri uzlaştırmak için büyük çaba gösterir.

Ermeniler de tanıdıkları Kürt Beylerini kazanmayı denerler.

Aşiret beylerinin buna karşılığı kesin bir red olur. Ermenilerden Aras Nehri'nin ötesine çekilmelerini isterler. *"Ermenilerle İslâmKürt Milleti arasında uzlaşma olanağı kalmamıştır. Beş yıldan beri İslâmiyeti yok etmeyi, fırsat buldukça İslâm nüfusunu insanlık ilkelerine aykırı biçimde balta ve süngülerle öldürmeyi ve Osmanlı'nın geleceğine saldırmayı uygun gören Ermenilerle Kürt milleti bir araya gelemez. Ermenilerden on kat çok olan Kürt milleti, Ermenilerin himayesine giremez ve girmesi olanakszdır."*[598]

Yüksek Komiser Yardımcısı Amiral Webb, İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği 28 Temmuz 1919 tarihli raporunda şöyle diyordu:

"İzmir'in işgali ile taraflar arasında ayrılık tohumları atılmıştır. Bu anlaşmazlık korkunç kanlı evreler geçirmiştir... Yunan işgaline karşı çıkan İzmir'deki İngiliz Ticaret Odası, 26 Mayıs 1919 tarihli Times'da yayınlanan bir telgrafında, İzmir'in Yunanistan'a verilmesinin felâketlere yol açacağı belirtildikten sonra "Hıristiyan halk tarafından olduğu gibi, Türk halkın-

596 *Uluğ*, s.72
597 Avcıoğlu, s.1043
598 Avcıoğlu, ag.e. s. 1156, Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz. S.344

ca da bir İngiliz, Amerikan ya da Fransız himayesi sevinçle karşılanacaktır."[599]

31 Temmuz 1919

Yeni Kabine.[600]

Amiral Calthorpe, 23 Temmuz'daki raporunda (No.1521) yeni kabinenin aşağıdaki şekilde kurulmuş olduğunu bildiriyordu:

Damat Ferit Paşa, Sadrazam ve Dışişleri Bakanı; Sabri Efendi, Şeyhülislam; Nazım Paşa (daha önce sıkı yönetim başkanı), Harbiye Bakanı; Salih Paşa, Bahriye Bakanı (an itibariyle yurtdışında); Adil Bey (önceden Sadrazam yardımcısı), İçişleri Bakanı; Mustafa Bey, Adalet Bakanı; Abuk Paşa, Bayındırlık ve Ticaret Bakanı; Tevfik Bey, Maliye Bakanı; İzzet Paşa ve Ali Rıza Paşa sandalyesiz bakan. Ali Rıza Paşa da, Salih Paşa gelene kadar Bahriye Bakanlığı'na bakacaktır.

Amiral Calthorpe, bu kabinenin, Mütarekeden bu yana gelen kabinelerin en zayıfı olduğuna ve Merkez Devletlerin bölgede en zayıf durumda bulunduğu bir sırada iktidara geldiğine işaret ediyordu.

Genel Durum.

Amiral Calthorpe, 27 Temmuz'da gönderdiği telgrafta, "Türkler, yenilgilerini ciddî olarak derinlemesine gerçekleştiriyorlar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını ciddî olarak hazırlıyor ve İngiltere'nin yol göstericiliğini ve desteğini dahi arıyorlar. Yunanların İzmir'i işgali ile birlikte, daha önce de İtalyanların Anadolu'ya el atmış olması karşısında Türkler, herhangi bir Batılı Hıristiyan devletten bir şey beklemiyorlar. Onlar büyük çoğunlukla yeniden İttihat ve Terakki'de toplanıyorlar; bu olaylar da İttihat ve Terakki'nin canlanmasına yol açıyor.

---

599 *Age* s.27; (Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası, s.209)
600 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0071

Amiral Calthorpe, *Küçük Asya'da bağımsız ve belki de fanatik bir hükümet kurulmasının Sultan'ın ve İstanbul'un otoritesini ortadan kaldıracağı dikkate alınmalıdır.*

Osmanlı Derneği.

Lord Acton, 24 Temmuz'da Bern'den gönderdiği telgrafta, Osmanlı Derneği Başkanı Cevdet Bey, askerî ataşe dairesinden Dernek: "Majesteleri Hükümetinin desteğine güvenebilir mi?" diye sordu. Lord Acton'un söylediğine göre, o, "Sultan'ın kulağı" idi ve Bern'de kalmaya devam edecek, ajanlarını derneğin büyük ölçüde kurulmuş bulunan İstanbul'a gönderecek. Şimdiden *Anglofil* olarak adlandırıldıklarını, önceden Almanlar hesabına çalıştıkları gelecekte de Fransız çıkarına hareket edebileceklerini söyledi.

Türkiye'deki Rumlar.

Amiral Calthorpe, 26 Temmuz'da (No.1538) aşağıdaki telgrafı gönderdi:

"Meslektaşım ve ben, buradaki Yunan Yüksek Komiseri'ne ortak bir beyanda bulunarak, Yunanların Türklere yönelik kışkırtıcı tavırlarına ciddî olarak dikkat çektik. Burada yaşayıp, savaş sırasında Yunan ordusuna hizmet etmiş Osmanlı Rumları, şimdi üniformalarını giyip Yunan Ordusu'na Osmanlı Rumları diye asker olarak yazabilecekleri gençleri araştırıyorlar. Daha sonra bu gençleri Yunan siyasetinde de kullanacaklar. Biz zekice olmayan bu davranışlardan şikâyetçi olduğumuzu söyledik ve ondan bu olayla doğrudan, samimi olarak ilgilenmesini istedik."

Fransız Vitali Cuinet'nin 1898 tarihli istatistikleri:

Vital Cuinet'nin Verileri, 1898		
	Türkler	Rumlar
Trabzon Vilayeti	806.700	193.000
Adana	158.000	46.200

Aydın	1.093.334	208.283
Bursa	1.296.593	230.711
İzmit Sancağı	129.715	40.495
Çanakkale	106.583	16.413
Sivas	839.514	76.068
Ankara	763.119	34.009
Konya	989.200	73.000
Kastamonu	992.679	21.507
Toplam	7.175.437	939.686

Teceddüt ve Hürriyetperver Avam Fırkaları'nın kapatılması: 5 Mayıs'ta (1919) Meclis-i Vükelâ bu iki fırkayı kapattı ve malları için İttihat ve Terakki hakkındaki kararın uygulanmasını uygun gördü. Gerekçede bu fırkaların yönetim kurullarının hemen hemen hepsinin İttihat ve Terakki "âzâsı" oldukları ve söz konusu cemiyetin devamı oldukları belirtiliyordu.[601]

İttihat ve Terakki, ancak ordunun koruyucu gölgesi altında var olabilmiş bir örgüttü.[602]

Meşrutiyeti geri getiren, dolayısıyla İttihat ve Terakki'ye iktidar kapısını açan, Rumeli'deki mektepli subaylar olmuştu.

İttihat ve Terakki'nin 31 Mart Olayı'ndan sonra İstanbul'da siyaset sahnesinden silinmesinden sonra, onu yeniden iktidara kavuşturan ordu oldu.

31 Mart Olayı'ndan sonra orduda yürütülen alaylı subay tasfiyesi, subay kadrosunu İttihat ve Terakki'ye daha da yaklaştırdı. Dünya Savaşı arifesinde Enver Paşa'nın komutan kadrosunu gençleştirmek için yaptığı tasfiye, bu yönde ikinci büyük adım oldu.[603]

Mütareke yapıldığında, 400.000 mevcudu olan ordu, kısa zamanda 50.000'in altına düştü. Çünkü savaşın son yıllarında iyice artan asker kaçağı, Mütarekedan sonra da

601 *İstanbul Hükümetleri*, s.202-203
602 *Age*, s.212
603 *Age*, s.212

devam etmişti. Doğu'da 15. Kolordu'ya bağlı 17.860 mevcutlu 4 tümen dışında, Osmanlı ordusu sanki bir iskelet kadro haline dönüşmüştü.[604]

Jandarma, Dâhiliye Nezareti'ne bağlanıyor, Harbiye Nezareti'nin bütçesi indiriliyor ve fasıl ve madde üzerine harcamada bulunulması kararlaştırılıyor. Askerî muafiyet vergisi kaldırılıyor, Harbiye Nezareti'nin telefonları 40'a indiriliyor, savaşta düşman tarafına ya da sınır dışına kaçan subay ve erlerin cezalarının ertelenmesine karar veriliyordu.[605]

10 Nisan toplantısında Deedes, terhis işlerinin iyi gittiğini, Osmanlı Ordusu'nun her biri 1.500'lük 20 tümene indirilmiş olduğunu açıkladı.[606]

Erzurum Kongresi, 23 Temmuz'da başlayıp 7 Ağustos'a kadar sürmüştür. Rawlinson kongre boyunca Erzurum'dadır. Kongreden hemen sonra Mustafa Kemal ile üç buçuk saatlik bir görüşme yapar. Bu görüşmede ağırlıklı olarak Misak-ı Millî ile Millî Parti'nin görüşleri ele alınır. Rawlinson bu görüşmeyi şöyle anlatıyor:

"Kongrenin sonunda Mustafa Kemal Paşa'dan bir mülâkat aldım. Bu görüşme çok enteresan oldu ve üç buçuk saat sürdü. Bu görüşme eski Bahriye Nâzırı Rauf Bey'in evinde oldu ve bir kısmında Rauf Bey de bulundu. Geleceğin bütün ihtimallerini ve yeni "Millî Parti"nin bütün isteklerini görüştük. Mustafa Kemal Paşa o gün kabul olunan "Millî Misak"tan bahsetti. Bu misak o zaman ilk defa kabul edilmiş, o zamandan beri de bütün milliyetçilerin başlıca hedefini teşkil etmiş ve onları bütün gayret ve siyasetlerinin sonunda bu gayeye doğru götürmüş ve götürmektedir. Nihaî metni ertesi günü bana telgrafla bildireceğini vaat etti ve bunu çok büyük bir ihtimamla yaptı."[607]

---

604 *Age*, s.218
605 *Age*, s.218; Takvim-i Vekayi,18/3/1335
606 *Age*, s.220
607 C. Dursunoğlu, s.81

Kâzım Karabekir, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 7 Ağustos 1919 tarihli raporunda, Rawlinson'un kendisine Amerika Ayan Meclisi'nin muvafakat etmemesi sebebiyle Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermeni devletlerinin mandasını kabul edemeyeceğini, halbuki *İngilizlerin İslam âleminin idaresinde tecrübe ve maharet sahibi olduklarını* söylediğini bildirmiş, manda hakkında tamamlayıcı izahat istemesi üzerine, muhatabının bu hususta Mısır ve Hindistan'ı misal gösterdiğini ilave eylemişti.[608]

Erzurum Kongresi'nde, 7 Ağustos 1919'da çalışmalara son verilirken alınan kararlar arasında 6. madde ilgi çekicidir:

"İtilâf devletlerinden, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 günü itibariyle sınırlarımız içinde kalan ve her bölgesinde olduğu gibi, Doğu Anadolu illerinde, büyük çoğunluğu İslam olan ve kültürel, ekonomik üstünlüğü Müslümanlara ait bulunan, birbirlerinden ayrılmaları imkânsız öz kardeş, dindaş ve soydaşlarımızın oturduğu memleketlerimizin bölünmesi düşüncesinden vazgeçerek, varlığımıza ve tarihî, ırkî, dinî haklarımıza saygı gösterilmesi ve bu suretle hak ve adalete dayanan bir karar verilmesi beklenir."[609]

İtilaf Devletleri'nin *"hak ve adalet"*e dayanarak vereceği karar, *yeni devletin "yemin"i, Misak-ı Millî'si olacaktı.* Nitekim Erzurum Kongresi, karar alma aşamasında, rotasını İtilaf Devletleri'nin *'hak ve adalete'* dayanarak verecekleri karara göre belirleyecekti. Bu nedenle Misak-ı Millî'nin yazılı metni üzerinde bir mutabakat sağlanamamıştır. Misak-ı Millî, yalnız sınırlarımızı tespit etmiyor, Osmanlı'dan sonra kurulacak yeni devletin anayasal düzeyindeki statüsünü de belirliyordu. Kongre sonunda Mustafa Kemal ile Rawlinson

608 Millî Mücadele Başlarken, s.189
609 *Erzurum Kongresi*, *Age* s.110

arasında geçen üç buçuk saatlik görüşmenin esas konusunun "Millî Misak" olduğunu, bunun da anahatları itibariyle Mondros'ta İngilizlerin "yeni devlet" için çizdiği sınırlara denk geldiğini söyleyebiliriz.

Lloyd George hatıralarında şöyle der:[610]

"İngiliz İmparatorluğu için Türkiye ile savaşın özel bir önemi vardı. Osmanlı Halifesi, İslam dünyasının başı idi ve İngiliz İmparatorluğu içinde her yerden fazla Müslüman vardı. Bu yüzden bizim Türkiye ile savaşımız nazik bir işti. Türk İmparatorluğu bizim Doğu'daki büyük ülkelerimizin (Hindistan, Birmanya, Malaya, Borneo, Hong-Kong ile Avustralya ve Yeni Zelanda dominyonları) *deniz ve kara yolları üzerinde bulunuyordu. İmparatorluğumuzun can damarı olan Süveyş su yolunun geçtiği Mısır, Türk hükümranlığı altında idi. Dolayısıyla İmparatorluğumuzun gidiş geliş yolları ve Doğu'daki prestijimiz bakımından Türklerin bize savaş ilan eder etmez yenilip itibarlarını kaybetmeleri çok önemli idi..."*[611]

Doğu uluslarına kötü bir örnek olan, onlarda Batılıları yenebilecekleri ümidini uyandıran Türkleri kesin olarak ezmek, böylelikle İngiliz İmparatorluğu içindeki ulusların bir sömürge halkı olarak kalmasını manen kolaylaştırmak istenmiştir.[612]

Lord Curzon'un İstanbul ile Boğazlar'ın Türklerden alınması konusunda ileri sürdüğü düşünceler aşağıdadır:[613]

"Aşağı yukarı beş yüz yıllık bir süre boyunca Türklerin Avrupa'da bulunmaları Avrupa siyasası için bir delilik, entrika ve çürüme, Türklere tâbi uluslar için bir zulüm ve fena idare kaynağı, İslam âlemi için de yerinde olmayan küstahça-

---

610 Atatürk Hayatı, s.312; War Memoirs of David George C.IV, s.1801, v.d.

611 *Age*, s.312

612 *Age* s.312

613 *Age* s.316; Bunlar Ocak 1919 da İngiliz kabinesi üyelerine dağıtmış olduğu bir andıçta bulunmaktadır. Bk.Lord Ronaldshay: The Life of Lord Curson, C.III, s. 264

sına ihtiraslar saiki olmuştur. Türk'ü, kendini büyük bir devlet addetmek cüretine sevk etmiş ve ona aynı hayali diğerlerine kabul ettirme kudretini vermiştir. Türklerin Avrupa'da bulunmaları *Balkan sorununun çözülmesine ve Balkan uluslarının tam serbestisîne karşı sarsılmaz bir set olmuştur. Gelir ve varlığının İstanbul'un çürümüş çevresine veyahut hakiki kuvvetli ve ihtiyaçları ile mütenasip olmayan kara ve deniz kuvvetlerinin gereklikleri için israf olunması Türk ulusunun daha iyi ve uygun biçimde yöneltilmesini aynı surette engellemiştir."*[614]

Afganistan'da, İngilizlerden aldığı paralarla İngiltere'ye bağımlı bir siyaset güden Habibullah Han, 19 Şubat 1919'da öldürüldü. Yerine geçen Emanullah Han, İngiltere'ye cihat ilan edip, Hint Müslümanlarını ayaklanmaya çağırdı. Savaşta Afganistan yenildiği halde, 8 Ağustos 1919 tarihinde yapılan antlaşmayla, İngiltere Afganistan'a başka ülkelerle siyasal ilişkiler kurma hakkı tanıdı.[615]

Times'ın 21 Nisan tarihli başyazısı, Mısır muhabirinin Alman para ve etkisinden söz ettiğini, fakat sonradan gelen bilgilere göre, kışkırtıcıların İttihat ve Terakki ajanları olduğunun ortaya çıktığını ve özellikle Batı çölündeki bedevilerin ayaklanmasında bunların payı olduğunu belirtiyordu.[616]

İttihat ve Terakki'nin "çeşitli kötülüklerini anlatan bir yazı" Bakanlık'ta çok beğenilmiş ve buna dayanarak, Toynbee'nin bir gazete yazısı yazması istenmişti. Yazı sonradan "*Turkey Under The Committee*" başlığı altında 3 Temmuz'da Times'da yayımlanmıştı.[617]

---

614 *Age*, s.316

615 *İstanbul Hükümetleri*, s.222

616 *Age*, s.222; Ermenilerin İttihat Terakki önderlerini dünyanın çeşitli köşelerinde öldürebilmelerinde, İngiliz istihbarat örgütlerinin yardımları olup olmadığı da tahminlere açık bir konudur. Mayıs'ta, "Güney Kürdistan" daki (Süleymaniye) bir ayaklanma, İttihat Terakki kışkırtması sonucu sayılıyordu.

617 *Age*, s.223; dip not 82

2.8.1919'da Paris Barış Konferansı'ndaki İngiliz temsilcisi Balfour'un, Osmanlı topraklarının bölünmesi ile ilgili olarak gönderdiği mektuba, Lord Curzon şu notu yazmıştır:

"İzmir'in Yunanistan'a terkine şiddetle muhalefet ederim. Fakat sanırım ki bu, onlara daha başında izmir'i vaat etmekle işlenen büyük hatanın kaçınılmaz bir sonucudur."[618]

Venizelos, 18 Haziran 1919'da Clemenceau'ya yazdığı bir mektupta, Türklerin Yunanların tuttukları hatlara hücumlarda bulundukları yolunda haberler aldığını belirterek *"mütarekeyi ihlâl eden Türklerin"* yığınak yapmalarına engel olabilmek için Yunanların demiryolu ve stratejik noktaları tutmalarına ve Edremit, Balıkesir, Akhisar, Salihli, Nazilli'ye kadar ilerlemelerine izin verilmesini istemişti. Böyle bir izni kolaylaştıracağına inandığı için, Türklerin İtalyanlarca teşvik ve tahrik edildiğini ve onlardan yardım gördüğünü mektubunda belirtmeyi de ihmal etmemişti.[619]

28 Ağustos 1919

TÜRKİYE

İzmir Olaylarını Araştırma[620]

11 Ağustos'da Yüksek Komiser, İzmir olaylarını araştırma komisyonunun üyelerini bildirdi:

İtalya: General Dall'Olio, Amarika: Amiral Bristol, Fransa: Bounoust, İngiltere: Tümgeneral Hare.

General Dall'Olio, heyet başkanı idi. Ayrıca bir Yunan albayı da danışman üye olarak bulunacaktı.

Amiral Webb, 19 Ağustos'ta gönderdiği raporda, Sadrazam'ın Yunanlar gibi bir üye bulundurmayı talep ettiğini bildirdi. General Dall'Olio, üç gün sonra Roma'dan aldığı yetki ile bir Türk üye de bulundurulmasını kabul etti.

---

618 *Türk Kurtuluş Savaşı*, İngiliz Kaynaklarından, Taner Baytok, Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s.19

619 *Türk Kurtuluş Savaşı*, *Age*, s.27

620 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0075

3 Mayıs'ta Kâzım Karabekir, kolordusunun başına geçmişti.

5 Mayıs'ta Lloyd George şöyle dedi:

"Günün birinde İtalyanları Anadolu'yu zaptetmiş bir halde görebiliriz. Onları oradan çıkarmak güç olur. Rumlar öldürülmekte olduğundan, Yunanlara İzmir'i işgal müsaadesi verilmelidir. Türkiye'de işgal kuvvetleri işini, İtalyanlar Paris'e dönmeden çözmeliyiz."[621]

6 Mayıs 1919'da:

"Türkiye'deki Rumları korumak için, Venizelos'a İzmir'e 2-3 tümen çıkarma müsaadesi verilmelidir," tavsiyesinde bulundu. Clemencau ve Wilson razı oldular.[622]

6 Mayıs'ta Mustafa Kemal, kendisine geniş selâhiyetler veren talimatı cebine koymuş bulunuyordu.[623]

7 Mayıs'ta İtilâf Devletleri'nin donanmaları İzmir önünde toplandılar.

9 Mayıs'ta Rum Patriği, İstanbul Rumlarını Türk tâbiyetinin mükellefiyetlerinden muaf ilan etti.

Albay Refet Bey (Bele), Sivas'taki III. Kolordu Kumandanlığı'nı almak üzere M. Kemal Paşa ile beraber Anadolu'ya gidecekti. Ali Fuat Paşa, izinli olarak geldiği İstanbul'dan Ankara'ya, kolordusunun başına dönmüştü.[624]

Türkiye her şeyden önce kendi topraklarından bu küçük devleti (Yunanistan'ı) atmak zorundaydı. Bunu yapamadıktan sonra büyük devletlerin emellerine karşı durmak mümkün olamazdı. Ancak bu gerçekleştikten sonra sulhu imzalayacak güç olarak ortaya çıkmış olacaktı. Her şartı kabul etmesine rağmen Halife'nin muhatap olarak kabul edilmeyişinin nedeni, hilafetten ve manevî haklardan vazgeçemeyişidir. Vahdettin'in son zamanlarında söylediği şu sözler bu gerçeği

621 S. Selek, *Age* s.188
622 *Age* s.189
623 *Age* s.189
624 *Age*, s.190

belirtmekteydi: "Bizim hanedanımıza her türlüsü gelmiştir; sarhoşu gelmiştir, zalimi gelmiştir, delisi gelmiştir, aptalı gelmiştir, fakat dinsizi gelmemiştir."[625]

Amasya anlaşmasına geçmeden önce, Mustafa Kemal Paşa kolordu kumandanlarından hükümetin iç ve dış politikası ve ordunun geleceği gibi üç konuda fikirlerini bildirmelerini istemişti. Ali Fuat Paşa, hükümetin dış politikası hakkında şu görüşü ileri sürüyordu:

"Kuvvetlenmedikçe bu felaketlerden kurtulma imkânı yoktur. Kuvvetlenmek için ise iç ve dış işlerimizde bize yardımcı olacak ve yardımdan başka bir şey düşünmeyecek namuslu, kuvvetli, zengin ve asrî bir dosta ihtiyacımız vardır."[626]

Bu dost da, İngiltere'den başkası değildi.

Kânunusani (Ocak) 1919'da Versay Konferansı toplandığı zaman bütün devletlerin esas itibariyle verdikleri karar şudur:

"Osmanlı İmparartorluğu'nu teşkil eden cüz'ler ayrılacak, Boğazlar beynelmilelleştirilecek, Ermenistan, Suriye, Filistin, Irak ayrılacak."[627]

30 Kânunusani (Ocak) 1919'da İtilâf devletleri şuna karar veriyorlar: *"Ermenistan, Irak, Filistin, Kürdistan, Arabistan kat'î ve nihaî olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılacaktır."* Geri kalan kısımlar hakkında verilecek kararları âtiye bırakıyoruz.[628]

Bu 30 Kânunusani 1919 kararı ile galip devletler Osmanlı İmparatorluğu'nun inkıraz bulduğunu resmen karara bağlamış oluyorlar.[629]

---

625 Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, s.273
626 S.Selek, I., *Age*, s.261
627 Esmer, s.354
628 *Age*, s.355
629 *Age*, s.355

Paris Konferansı Ocak 1919'da toplandığı zaman bütün kuvvetler (Rusya hariç) Türkiye'nin parçalanması gerektiğinde hemfikirdiler. Boğazlar uluslararası bir duruma getirilecekti. Ermenistan, Suriye, Filistin ve Mezopotamya, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılacaktı. Bununla beraber üçlü uzlaşma kuvvetlerinin Türkiye'nin ayrı ayrı bölgelerinde etkili olmaları, toprakların ne şekilde dağıtılacağı konusunda anlaşmazlıklara yol açtı. Özellikle Fransa ve İngiltere arasında, yalnız Anadolu'nun hangi bölgelerine sahip olacakları konusunda değil, İstanbul ve Boğazlar'ı kimin idare edeceği hakkında da çetin anlaşmazlıklar çıktı.[630]

Esasen Türkiye'de, denizde ve karada İtilaf kuvvetleri Komutanlığı İngilizlerin elinde idi. İtalya, yalnız bir gölge gibi ispat-ı vücut ediyordu.[631]

İzmir'de bir karma "Abluka ve Seyrüsefer Kumandanlığı" kurulmuştu. Başkanı İtalyan olan kumandanlıkta bir İngiliz, bir de Fransız temsilci vardı.

İtilaf Devletleri, İzmir ve Aydın vilayetleri içinde muhabere ve ulaştırma vasıtalarına el koymuşlardı.

İngilizler, İzmir bölgesinde bütün Hıristiyanları, özel olarak da Ermenileri himaye etmekteydiler.[632]

Mondros Mütarekesi'ni müteakip Babıâli'de merhum Sadrazam Tevfik Paşa'nın başkanlığı altında bir "İhzarat-ı Sulhiye Komisyonu" (Sulh şartarını hazırlama) kuruldu. *"Ben bu komisyonda da çalıştım. (İsmet Bey [İnönü] de bu komisyonun üyesi idi.)"*[633]

---

630 Belgelerle Türk Tarihi, Sayı: 35, Ağustos 1970, Paris – San Remo – Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları, Harry N. Howard, Çeviren: Müge Yılmaz. (Harry N. Howard 1931 yılında "The Patition of Turkey 1913- 1923) adı ile bir doktora tezi hazırlamıştır. Bu tez 1931 yılında (Üniv. Of Oklahama Pres – tarafından yayınlanmıştır.)

631 *İstanbul Hükümetleri*, s.130

632 *İstanbul Hükümetleri*, *Age* s.132

633 Vatan Hizmetinde, s.135

17 Aralık 1918'de Yrb. Romieu'nün komutasındaki birlikler Mersin'den karaya çıktılar ve 19 Aralık'ta Tarsus'u, 20 Aralık Cuma günü ise Adana'yı işgal ettiler. Bunların çoğu Ermeni lejyonlarıydı.[634]

10 Ocak 1919'da Kehtaoğlu (Şehitlik) civarındaki Abdo Ağa'nın çiftliğini Ermeni askerleri bastılar. Abdo Ağa ile 14 işçiyi şehit ettiler. İşçilerden birisi fırının içine saklanarak kendisini kurtarabilmişti. Ertesi gün şehre gelip faciayı haber verdi.[635]

10 Şubat'ta Ermeniler, Türk dükkânlarını yağma ettiler. 25 Şubat'ta sarraf Vanlı Ahmet Efendi'nin evi, komşusu Agop ile *kamayorlar* (fedai) tarafından talan olundu. Mücevheratını almak için adamı süngülerle delik deşik ettiler.[636]

Bremond, Adana'da ilk iş olarak Türk bayrağının çekilmesini yasakladı.[637]

15-18 Şubat'ta İngiliz Generali W. S. Leslie'nin idaresinde üç piyade, bir süvari Hintli ve bir İngiliz Alayı geldi.[638]

3 Mart'ta Jandarma Komutanı Haşim Bey'i bürosunda tevkif ettirdi ve Mısır'a gönderdi.

Jandarma müfettişliğine Yzb. Luppé tayin olundu. Türk jandarmalarının yerlerine de Ermeniler getirildiler.[639]

Adana bölgesinde işgal güçlerince yapılan birkaç girişimi örnek olarak verdim. Bunun anlamı, ortada Mütareke hükümlerinin değil, doğrudan doğruya "işgal" koşullarının uygulanıyor olmasıdır. Sonraki olaylardan da anlaşılacağı gibi, komutanlıklarda yapılan atamalar, Osmanlıların ihti-

---

634 Çukurova'nın İşgali Ve Kurtuluş Savaşı, Kasım Ener, İst.1963, s.15
635 *Age*, s.15
636 *Age*, s.16
637 *Age* s.17
638 *Age*, s.18
639 *Age*, s.19

yacıyla değil, işgal güçlerinin Anadolu'ya verecekleri biçimle ilgilidir.

Çukurova'da, Ermeni lejyonlarından başka Fransız askeri bulunmadığından bu komutanlık bir isimden ibaret kaldı.[640]

İzmir ve Ayvalık'ta açılan Yunan Kızılhaç hastaneleri bir teşkilat merkezi haline sokulmuştu. İlaç yerine sandıklarla silah, bomba, cephane ve askeri kumaş getirilmekteydi.[641]

İzmir'in içinde Yunan Kızılhaç Teşkilatı ve Küçükasya Cemiyeti, Rum izci teşkilatından başka 2.000 kadar silahlı, gizli bir Rum kuvveti vücuda getirilmişti. Bu Rum çeteleri, İtilaf Devletleri tarafından desteklenmekteydi.

Rum çeteleri ve eşkıyası İzmir şehrinin içinde ve civarında, Osmanlı emniyet kuvvetlerine saldıracak kadar cüretlerini arttırmışlardı.[642]

30 Ocak 1919'da yüksek konseyde ana konular yer aldı. Türk İmparatorluğu'ndan ayrılmış olan Ermenistan, Suriye, Filistin, Arabistan ve Mezopotamya toprakları için hemen karar verildi. Lloyd George, Ermenistan ile Mezopotamya arasında bir Kürdistan istiyordu. Bu isteğiyle aslında Musul'la Türkiye toprakları arasında bir tampon bölge oluşturulmasını amaçlıyordu.

Fransa ve İngiltere, savaş boyunca, Yakın Doğu'daki toprak sorunları nedeniyle anlaşmazlık içinde idiler. İki ülke şimdi de İstanbul ve Boğazlar üzerinde ciddi çıkar anlaşmazlığı içinde bulunuyorlardı. Anlaşmazlık, Rusya henüz saf dışı bırakılmadan önce, savaşın başlarında gelişmişti.[643]

19 Şubat 1919'da Ayvalık'a gelen Yunan muhribinden, bir Yunan Kızılhaç Heyeti ile 19 Yunan eri ve bir İngiliz Yüzbaşısı karaya çıktılar. Rumlar gösteriler yaptılar, silahlar

640 *Age*, s.21
641 *Age*, s.134
642 *Age*, s.135
643 H. Howard, s.227

atıldı, hapishaneye hücum edilerek 60 kadar Rum çıkarılarak serbest bırakıldı.[644]

Yoran Köyü'nde Rumların yaptığı tecavüzler sırasında bir Rum tarafından şehit edilen Teğmen Sıtkı'nın katili, bu İngiliz subayının müdahalesi ile serbest bırakılmış ve Adalar'a kaçırılmıştı.[645]

Altıncı Ordu Kumandanı olan Ali İhsan Paşa'nın mütareke hükümlerini hiçe sayarak askerlerini terhis etmek istememesi ve İngiliz kuvvetlerinin ilerlemesine mâni olması, General Allenby'yi çok kızdırmış, Amiral Calthorpe'a müracaat ederek, Ali İhsan Paşa'nın hemen ordu kumandanlığından alınmasını ve bir ibret olarak cezalandırılmasını istemişti.[646]

Mütarekede Hint Müslümanlarının yönettikleri İngiliz Kızılay Derneği'nin Türklere yaptığı yardımlar, Frew eliyle dağıtılıyordu.[647]

Mütarekenin ilk gününden Malta'ya sürülüşüne kadar olan safhayı, bizzat Ali İhsan Paşa, şöyle anlatır:

"Mütareke akdine kadar, elimizde tutmaya muvaffak olduğumuz Musul şehrini, İngiliz kumandanları ile uzun boylu didişmelerden sonra, İstanbul'da Sadrazam ve Başkumandan Vekili İzzet Paşa'dan aldığımız direktif ve 9.11.1918 tarihli tebliğ üzerine, Musul'u 10.11.1918'de İngilizlere bırakarak 6. Ordu karargâhını Nusaybin kasabasına çekmiştim. Musul'daki her nevi silah, cephane ve sairi, daha evvel, geceleri, şimale, Cizre'ye göndermiştim."[648]

"Mondros Mütarekenamesi'nin 7. maddesi, müttefik dev-

644 T.Bıyıklıoğlu, s.136
645 *Age*, s.137
646 Malta, s.159
647 *İstanbul Hükümetleri*, s.131, dip not: 103; Berkes, Çağdaşlaşma s.420
648 Malta, s.160

letlere, sevkülceyşe mühim addettikleri yerleri işgal hakkını vermekte idi. Aynı madde mucibince, nasıl Boğazlar'ı ve İstanbul şehrini işgal etmişler ise, Musul şehrini ve vilayetini de o suretle işgal etme hakkını haiz olduklarını, İngilizler, son defa ileri sürmüşlerdi."[649]

"Grup Kumandanı Liman Von Sanders Paşa, Mütareke müzakereleri başlayınca, tekmil Almanların Türkiye'yi terk etmeleri hakkında verilen emir üzerine, Grup Kumandanlığını vekil olarak 7. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'ya bırakarak, İstanbul'a hareket etmişti."[650]

"Mütareke şartları mucibince, Kars, Batum taraflarını ve Kafkas Azerbaycanı'nı terk ederek eski Türk-Rus hududu gerisine ve Erzurum civarına çekilmiş olan 9. Ordu, Mirliva Yakup Şevki Paşa'nın kumandası altında idi. Fakat bu ordu, Kafkas cephesindeki Ermeni teşkillerine ve Karadeniz'den Batum taraflarına gelen İngiliz kuvvetlerine karşı tarassut vazifesi ile meşgul idi. Karargâhı Erzurum'da idi."[651]

"Irak ve Suriye'nin elimizden çıktığı âşikârdı. Hiç olmazsa, altı Şark vilayetini bu akıbetten kurtarmak için uğraşmak lazım idi."[652]

"İstanbul Hükümeti, karargâhı Nusaybin'de bulunan 6. Ordu ile karargâhı Erzurum'da bulunan 9. Ordu Kumandanlıklarını, mütarekeden evvel olduğu gibi faaliyette bırakmış ve diğer ordu kumandanlıklarını lağvetmiş idi. İstanbul'da ve Konya'da birer ordu müfettişliği ihdas olunmuştu. Mütarekeden evvelki orduların kumandanlarından Mustafa Kemal Paşa, Cevat Paşa, Fevzi Paşa İstanbul'da toplanmışlardı. Mersinli Cemal Paşa, Konya'daki 2. Ordu Müfettişliği'ne tayin olunmuştu."[653]

---

649 *Age*, s.160
650 *Age*, s.160
651 *Age*, s.161
652 *Age*, s.162
653 *Age*, s.162

"...Her kasabanın ve şehrin, Müslüman halkın hukukunu muhafaza için, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve mahallî milis teşkilâtı kurmalarını valilerle müstakil mutasarrıflıklara tavsiye ettim. Bu hususta icap eden silah ve cephaneleri 6. Ordu'nun elindeki menbalardan vereceğimi bildirdim."[654]

"Yarbay Killing ismindeki bir İngiliz subayı, ileri karakol potalarımızın arasından habersizce geçmeye muvaffak olarak Urfa civarındaki köylerde Ermeni kadın ve çocukları aramaya başlamış. İngiliz subayının derakap (çabucak) hareketten menedilerek nezaret altına alınmasını, bununla beraber hüsnü muamele edilmesini ve fakat kaçmasına meydan verilmemesini mahalline tebliğ ettim. Aynı zamanda Halep'teki İngiliz generaline bir telgraf göndererek Killing'in hüviyetini, vazifesini sordum. İki gün sonra gelen cevapta, Killing'in İngiliz kuvve-i seferiyesi başkumandanlık karargâhına mensup olduğu ve serbest bırakılarak Halep'e iadesi bildirildi. Halep'e gitmek üzere serbest bırakılması emrini verdim."[655]

"Bu hadiseden sonra, İngilizler, mütareke şartları mucibince, kumandam altındaki askerin bir an evvel terhisi için uğraşmaya başladılar. Bu hususta İstanbul'daki Harbiye Nezareti'nden gelen terhis emirlerini geciktirmek ve vakit kazanmak zaruretini hissettim."[656]

"Elimizdeki askerin terhisi halinde, 6. Ordu birlikleri çok zayıf bir mevcuda düşecekler ve üzerimizdeki vazifeyi ifaya kifayet etmeyeceklerdi. Böyle bir halde "6 Şark Vilayeti"nin İngilizler tarafından daha kolay işgali mümkün olacak ve bu vilayetlerde Ermeni unsurunun çoğunlukta olduğu iddiaları ortaya atılacak idi.

"Bu endişeler üzerine, mahallî milis teşkilâtı meselesini, Müslüman ve Türk yerli halkın kendi haklarını muhafaza ile uğraşacak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin bir an evvel ku-

---

654 *Age*, s.163
655 *Age*, s.163 - 4
656 *Age*, s.164

rulmalarını, valilere ve mutasarrıflara tekrar tavsiye ettim. Aynı zamanda, Erzurum'daki 9. Ordu Kumandanı'nı bu işlerden haberdar ederek onun da kendi mıntıkasında aynı teşkilâtı vücuda getirmesini rica ettim."[657]

"Suriye'deki mağlubiyetimiz katî olmakla beraber, Kafkasya'da oldukça mühim kuvvetlerimiz vardı. Romanya'dan ve Makedonya'dan geri alınmış ve mevcutları dolgun bazı tümenler, 1918 ilkbaharında Kafkasya'ya naklolunmuştu. Kafkasya'da Batum ve civarında 3. Ordu, Kars ve civarında 9. Ordu bulunuyordu. Enver Paşa, 1.11.1918 akşamı İstanbul'dan kaçarken İzzet Paşa'ya göndermiş olduğu mektupta, Azerbaycan İslâm hükümeti için çalışmak üzere Kafkasya'ya geçeceğini bildirmişti."[658]

"Boğazlar'ın mayınlardan temizlenmesi hitam bulmuş olduğundan 13 Kasım'da Müttefikler'in harp gemileri İstanbul'a gelmişler idi. Bu meyanda İngilizlerin vaadi hilâfına Yunan harp gemileri de bulunuyordu. Fransızlar, İskenderun'un işgalini talep ederek oraya girmişler ve Fransızlarla İngilizler, mütareke ahkâmını aleyhimize tatbik için birbirleri ile yarışa koyulmuşlardı. Bir yandan Antakya'yı, diğer taraftan Adana Vilayeti'ni Pozantı'ya kadar Fransızlar işgale başladılar. İngilizler de güya Bolşevik Rusya'ya karşı asker sevki bahanesi ile İstanbul'a asker doldurdular."[659]

"15 Şubat 1919 tarihli Harbiye Nâzırı Ömer Yaver imzası ile gelen telgrafla Ali İhsan Paşa 6. Ordu Kumandanlığı'ndan uzaklaştırılır. 16 Şubat'ta, Harbiye Nâzırı Ömer Yaver imzası ile gelen bir başka telgrafta, General Allenby'nin hükümetten taleplerinin örneği bildirilir.

"Bir taraftan fazla silâh ve cephaneleri Diyarbekir, Ergani, Elâziz ve Malatya taraflarına sevk ile uğraşırken, diğer taraf-

---

657 Malta, *Age* s.165
658 *Age* s.165
659 *Age* s.171

tan Türk, Kürt, Arap, bütün yerli Müslüman vatandaşlarımızdan gönüllü milis taburları teşkil ederek ve silâhlandırarak, her şehir ve kasaba için hususî muhafızlar vücuda getirmeye ve Ermeni unsurunun varlığını ve çoğunluğunu ileri sürecek olanlara karşı yerli Müslüman halkımızın haklarını müdafaa imkânlarını temin etmeye çalışıyorduk.

İşte bu mukavemetleri ve vatanî çalışmalarımızı kendileri için uygun bulmayan İngilizler, İstanbul'da verdikleri nota ile bizi ortadan kaldırmaya, yok etmeye, 6. Ordu'yu da dağıtmaya karar vermişlerdi."[660]

"Diğer ordular gibi, bizim 6. Ordu da şimdi lağvolunuyordu. Eldeki kuvvetlerden Diyarbakır ve civarında 13. Kolordu teşkil ediliyor ve bana da, evvelce diğer ordu kumandanlarına yapıldığı gibi, hükümet merkezine avdet etmekliğim emrolunuyordu."[661]

"Mustafa Kemal, Cevat, Fevzi, Mersinli Cemal Paşalar ve saire gibi birçok ordu kumandanları, ordularının lağvı üzerine İstanbul'a dönmüşlerdi ve orada hiçbir şahsî tazyike uğramadan vakit geçirmekte idiler. Bir kısmı Genel Kurmay Başkanlığı ve Birinci Ordu Müfettişliği gibi vazifeler bile deruhte etmişlerdi."[662]

"21.2.1919 Cuma günü Nusaybin'den İstanbul'a hareket ettik."[663]

Karabekir Paşa, 24 Şubat 1919'da zamanın Harbiye Nâzırı Ömer Yaver Paşa'dan, 15. Kolordu Komutanı olarak Erzurum'a gitmesinin gerektiği ve hazır bulunması konusunda emir almıştı.[664]

"1-2 Mart gecesi yarısından sonra Haydarpaşa istasyonuna varınca etrafımızı İngiliz polis ve askerleri ile kuşatılmış

---

660 *Age* s.179
661 *Age* s.180
662 Malta, *Age* s.180
663 *Age*, s.186
664 *Uluğ*, s.29

gördük. İngiliz ordusu karargâhında istihbarat subayı bulunan Yüzbaşı La Fontaine, İstanbul'daki İngiliz kumandanının emri ile tevkif olunduğumu ve kendisi ile beraber gelmekliğimi Fransızca söyledi."[665]

"Geceleyin yaya olarak Haydarpaşa'dan Moda'ya kadar yürüdük, bu adamın evine girdik."[666]

"Benim, Şubat ayı içinde azlim, 2 Mart 1919'da İstanbul'a gelince Haydarpaşa'da İngilizler tarafından tutularak hapsedilmekliğim, Erzurumlu dadaşları çileden çıkarmış ve önayak olan Erzurumlu Hüseyin Avni merhum (Ulaş) tarafından Erzurum'da bir miting yapılarak işgal kuvvetlerinin şımarık hareketleri protesto edilmiş ve altı vilayet arasında müşterek teşkilât vücuda getirilmesine ve Temmuz ayında bu vilayetler tarafından Erzurum'da bir kongre akdine karar verilmiştir."[667]

"Urfa'da ilk yaptığımız toplantı, İstanbul hükümetinin emrine rağmen, 6. Ordu'da terhis edilecek erleri terhis etmeyerek elde tutmaklığım, hâsılı İngilizlerin beni kendi düşünce ve emellerini tatbik için mühim bir engel görmeleri bu belayı başıma getirmişti.

1919 Mart ayının sonuna doğru beni, bir İngiliz beylik nakliye gemisine bindirerek Malta'ya yolladılar."[668]

"Orada, Medine kahramanı Fahri Paşa'nın yanında bir odayı bana tahsis ettiler."[669]

"İlk defa olarak Londra gazetelerinde Mustafa Kemal

---

665 Malta, s.188

666 *Age*, s.191

667 A) Öyle anlaşılıyor ki, Kâzım Karabekir Erzurum'a gitmeden, Altı vilâyet, işgale ve tutuklamalara karşı kongre kararı almış. Bu kongre ister istemez başta İngiltere olmak üzere, işgalci devletlere karşı kararlar alacaktı. B) Bu durum karşısında Mustafa Kemal' in *Erzurum Kongresi*ndeki misyonu, Karabekir ile birlikte, kongreyi toplanma amacı dışına yönlendirmekti. Nitekim, Sivas Kongresi'ne izin, "işgalci devletler aleyhinde bulunmamak" koşulu ile verilmişti.

668 Malta, s.195

669 *Age* s.196

Paşa'ya taraftar olan halka (Kemalist) denildiğini okuduk."[670]

Anlaşılan İngiliz gazeteleri, Mustafa Kemal'e taraftar olanlara, çok önceleri *"Kemalist"* tanımını koymuşlardı.

Sabahattin Bey'in 1919 senesi Mart ayında *"Tribune de Geneve"* gazetesinde çıkan beyanatı:

"Hilâfetin Türkiye için lüzumsuzluğunu" ve *bu bağdan kurtulmanın millî Türk menfaatlerine daha uygun bir siyaset olacağını, millî duygu dışında, dinî kayıtlara tâbi olmamak lâzım geldiğini ileri sürmüştür.* Bu beyanatı gazete sütunlarına yazan, İsviçre gazetecilik âleminde iyi bir mevki yapmaya muvaffak olmuş Hayatî isminde Mısırlı bir Müslüman'dı."[671]

28 Mart 1919 öğleden sonra limanda bulunan kruvazörden karaya çıkarılan 300'den fazla silahlı deniz eri Antalya'yı işgal etti.[672]

30 Mart 1919'da, İtalyanların Antalya'yı işgallerinden iki gün sonra, *Paris Barış Konferansı'nda İzmir ve hinterlandının Yunanistan'a verilmesi kabul edilmişti.*[673]

İtalyanlar 500 mevcutlu ve makineli tüfeklerle mücehhez bir taburu yüksek rütbeli bir subay kumandasında Haydarpaşa'dan trenle Konya'ya sevk etmişlerdi. Bu müfreze 24-25 Nisan 1919 gecesi Konya'ya vardı.

İtalyanlar yerleşmeğe başladıkları Erkek Muallim Mektebi binasını (Konya) bir kale gibi tahkime çalıştılar. Büyük pencerelerin önüne, kapıların iki tarafına makineli tüfekleri yerleştirdiler. Zabitler yalnız Ermeni mahallesindeki evlerde misafir kalacaklardı. Burada da gene köşelerde, kapıların önünde bölüklerin yarısı nöbet bekliyordu.[674]

İtalyanlar 25 ve 26 Nisan'da sevk ettikleri yeni kuvvetlerle bu mevcudu 1500'e çıkardılar. Şehir içerisinde temin

---

670 *Age* s.198
671 *İstanbul Hükümetleri*, *Age* s.132
672 H.Howard, s.146
673 *Age* s.148
674 İstiklal Savaşı Nasıl Oldu? M. Şevki, Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1934, s.10

ettikleri evlere yerleştirdiler ve bir de telsiz istasyonu kurdular.[675]

İtalyanlar, Konya'da İngilizler ile birlikte vazife görmekteydiler.

İtalyanlar dost görünerek hulul etme siyasetini takip ediyorlardı. Bodrum'da halkı parasız tedavi etmek için bir muayenehane ile bir eczane açmışlardı. Konya'da özellikle Mevlevilerin reisi Çelebi ile de sıkı bir münasebet tesis etmek gayretkeşliğinde idiler.[676]

İtalyanlar İzmir'i değil Marmaris, Fethiye ve Bodrum'u işgal etmişlerdi. 11 Mayıs 1919 günü öğleden sonra Marmaris limanına giren bir İtalyan kruvazöründen karaya asker çıkarıldı ve İtalyanlar daha önce bir kömür deposu inşa etmiş oldukları bu kasabayı kolayca işgal ediverdiler.[677]

Aynı gün bir kruvazörden çıkarılan 50 kişilik bir müfreze ile Fethiye işgal edilirken, bir başka muhripten çıkarılan 60 kişilik bir müfreze ile de Bodrum işgal atına alındı.[678]

Bu işgallerin yapıldığı 11 Mayıs 1919 günü Kuşadası'na gelen bir İtalyan muharebe gemisinden 130 kişilik bir müfreze, subaylarının kumandasında, sözde gezinti yapmak, fakat hakikatte keşif maksadıyla karaya çıkmış, akşam güneş batıncaya kadar karada kalmışlardı.

İtalyanların bu işgalleri alelusül protesto edilmiş ise de onlar bu işgallerin Paris Barış Konferansı'nda kararlaştırıldığını, kendilerinin işgal maksadıyla değil, insaniyete hizmet için geldiklerini, binaenaleyh protestoya lüzum olmadığını bildirmişlerdi.[679]

---

675 T.Bıyıklıoğlu, s.148
676 T.Bıyıklıoğlu, *Age* s.149
677 *Age* s.150
678 *Age* s.151
679 *Age*, s.151

9 Mart'ta, 200 İngiliz askeri Samsun'a çıktı.[680] Afyon ve Alaşehir'de birer Senegalli bölük (Fransız İzmir-Kasaba demiryolunu beklemek için), başka yerlerde de ufak bazı birlikler, Zonguldak'ta Fransız taburları vardı.)

21 Mart'ta İtalyanlar Antalya'ya çıkacaklarını bildirdiler. Ertesi günü Regina Elena savaş gemisi Antalya'ya geldi. 28 Mart'ta Hıristiyan mahallesindeki bir patlamayı bahane ederek kenti işgal ettiler. Bundan sonra Köyceğiz, Bodrum, Alanya, Marmaris (23 Nisan) ve 24 Nisan'da da 1300 askerle Konya işgal edildi.[681]

21 Nisan'da Calthorpe'un Damat Ferit'e verdiği bir mektupta, 9. Ordu'nun eski komutanı Yakup Şevki Paşa'nın daha önce şikâyet konusu olmuş olan siyasal faaliyetlerine değinildikten sonra, şimdi de Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Sivas'ta "baştanbaşa" kurulan şuralarca sözde ordudan bağımsız, fakat askerî denetim altında asker toplandığı ileri sürülüyor ve bu duruma son vermek üzere "derhal" talimat verilmesi isteniyordu.[682]

29 Nisan'da *C. Dulio* adlı İtalyan zırhlısı İzmir limanına girdi.[683]

Ali Fuat'ın ağabeyi, M. Ali'nin (dönemin İçişleri Bakanı) kızıyla evliydi. M. Ali'nin, M. Kemal'in İttihat Terakkili olması konusundaki şüpheleri giderildikten sonra, A.Fuat'ın babası İsmail Fazıl Paşa'nın evindeki bir yemekte dost olurlar. M. Ali, bir iki kez M. Kemal'i Şişli'de ziyarete gelir. Bir sefer de M. Ali, Bahriye Nâzırı Avni Paşa'yı getirir. Sonra bu ikisi bir gün M. Kemal'i *Cercle d'Orient*'e yemeğe çağırırlar. Avni Paşa, otomobilini göndererek Mustafa Kemal'i Nezaret'e ye-

680 Jeaschke, s.21
681 *İstanbul Hükümetleri*, s.260
682 *Age*, s. 243; G.Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile ilgili *İngiliz Belgeleri*, s.104, 267
683 *Age*, s.261

meğe çağırır. Harbiye Nâzırı Şakir Paşa ise Avni Paşa'nın damadı idi.[684]

10 Ocak 1919'da Cercle d'Orient'te yapılan toplantıda Hürriyet ve İtilâf'ın kurulmasına karar verilir, M. Ali bu toplantıda Merkez-i Umumi'ye üye seçilir.[685]

M. Ali Bey, Yeniköy Belediye Reisliği'nden emekli ve ticaretle meşguldü. Söylemezoğlu'na göre, kabineye girmesini sağlayan şey karısının İngiliz oluşuydu.[686]

Üçler Konseyi'nin Fethiye'nin batısına kadar Anadolu'da Yunan Mandasına karar verdiği 14 Mayıs 1919 tarihinde, İtalyanlar yeniden işgal hareketlerine giriştiler. 14 Mayıs 1919 günü Kuşadası önünde bulunan zırhlılardan karaya çıkardıkları kuvvetlerle Kuşadası'nı ve Selçuk istasyonunu işgal ettiler.[687]

İtalyanlar, Kuşadası ve Selçuk'u işgal ettikleri 14 Mayıs günü, o zamana kadar İngilizlerin kontrolünde bulunan Akşehir istasyonunu da devralmışlar ve Afyon üzerinden sevk ettikleri 50 kişilik bir müfrezeyi oraya yerleştirmişlerdi.[688]

Karadeniz kıyılarında sürüp giden ve Osmanlı Dokuzuncu Ordusu'nun bir türlü halledemez göründüğü anarşiye çok önem veren Yüksek Komiser, Sultan'a kesin bir uyarıda bulundu.[689]

Yüksek yetkilere sahip bir askeri heyetin, başlarında hareketli bir generalle derhal oraya giderek Dokuzuncu Ordu'yu disiplin altına alması gerektiğini söyledi. Sultan da Nisan ayının son günlerinde İngiliz yetkililerine, Mustafa

---

684 *Age*, s.287; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, s.34, 38.
685 *Age*, s.181, dip not:87
686 *Age*, s.195, dip not: 1
687 *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s.151
688 *Age*, s.152
689 Osmanlı İmparatorluğu, Bir Çöküşün Yeni Tarihi, The Decline and Fall of the Otoman Empire, 1992, Alan Palmer, Çeviren: Belkıs Çorakçı Dişbudak,Yeni Yüzyıl Tarih Dizisi, Sabah Kitapları, İstanbul 1995, s.391

Kemal Paşa'nın becerilerine büyük güven duyduğunu ifade etti ve böyle bir görevi onun yüklenebileceği konusunda güvence verdi. İngilizler biraz kararsız olmakla birlikte, Sultan'ın sözünü kabul ettiler. Hemen bir vize çıkarılarak Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak küçük bir gemiyle Samsun'a gitmesi sağlandı. Yunanların İzmir'e çıktığı gün, Mustafa Kemal de Bandırma adlı İngiliz yapımı gemiye binmiş, Karadeniz'e doğru yola çıkıyordu.[690]

Böylece, İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edildiği 15 Mayıs 1919 tarihine kadar İtalyanlar, Antalya, Marmaris, Bodrum, Fethiye, Kuşadası ve Selçuk'u fiilen işgal etmişlerdi. Ayrıca demiryolları ve istasyonların muhafazası adı ile de Edirne, Tekirdağ, Muratlı, Konya ve Eskişehir'de de kıtalar bulunduruyorlardı.[691]

İngiltere, Yunanların Anadolu'ya çıkarılmasından çok önceleri, Almanların alternatifi olarak, Osmanlı'nın her kesiminde, askerî ve siyaset sahnesinde, taraftarı çok ve etkin bulunan bir Osmanlı kadrosunu hemen işe başlayacak durumda bulmuştu. Almanların dünya savaşında yenildiği anlaşılınca, bu İngilizci kadro, sıra bize geldi diyerek ön saflara atılmaya başladı. Bu atılımda, geçmiş dönemlerin aksine, Osmanlı'ya "nasıl bir biçim verelim"in ötesinde, İngiltere'nin Osmanlı'ya vereceği görevi yerine getirmek başlıca amaçlarıydı. Baskın biçiminde yapılan Mondros Mütarekesi ile Osmanlı, bütün devlet düzeniyle, İngiltere'nin emri altına girmiş bulunuyordu. Osmanlı'ya verilecek rolü İngiltere belirleyecekti. Osmanlı, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi ile İngiltere'ye *"kayıtsız ve şartsız"* teslim olmuştu.

690 Allen Palmer, s.391
691 *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s.152

"Devlet-i Aliye-i Osmaniye bu mütarakename ile kendini kayıtsız şartsız düşmanlara teslim etmeye muvafakat etmiştir. Yalnız muvafakat etmiş değil düşmanların memleketi istilası için ona muaveneti (yardım) de vaat etmiştir."[692]

"Bu savaşın tarihe Türk veraset savaşı olarak geçeceğini söyleyenlerin belki de haklı olduğu," belirtiliyordu. Times, 1.11.1918.[693]

Böylelikle, sınırlarımız, İngilizlerin Mondros'a göre çizdiği sınırlardır. Bu sınırlar içinde İngiltere'nin daha sonra alacağı Musul, Osmanlı'nın fethettiği Bakü gibi toprak parçaları da vardır. İngilizler, bu sınırlar içinde bulunan "Halifelik" ve "Saltanat"ı ortadan kaldıracak bir kadroyu iş başına geçirmek istiyordu. İstanbul Hükümeti ise, 30 Ekim 1918'de çizilen sınırlar üzerinde söz hakkını saklı tutuyor fakat Hilafet ve Saltanat'tan vazgeçmiyordu. Nitekim Ferit Paşa, Haziran 1919'da, barış koşulu olarak Musul ile Hilafet ve Saltanat'ı ön şart olarak öne sürünce, Batılılar tarafından anlaşılamayacak adam olarak kenara itildi. Anadolu'daki Milli kadrolarla Osmanlı'ya yeni bir biçim verilecekti. Anadolu'daki Milli kadrolar ise, ülke sınırlarının, Düvel-i İ'tilâfiyye'nin insafına kaldığını, bu durumum onların *"hak ve adalet"* anlayışlarına uygun olduğunu peşinen kabul etmişlerdi ve sınırları çizilmemiş bu yerler *"Misak-ı Millî"* olarak tanımlanmıştı. Bu konuda farklı bir şey söylemek isteyenler "vatana hıyanet ve cinayet" işlemekle suçlanacaktı. Buna göre, Musul da sınırlarımız içinde olmalı diyenler, aynı suçu işlemiş olacaklardı.

İngilizler, 3 Kasım 1918'de Musul'a girmişler, Osmanlı askerleri de 15 gün içinde Musul'u boşaltıp İngilizlere tes-

692 ATATÜRK'ÜN BANA ANLATTIKLARI, Falih Rıfkı Atay, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s.69

693 *İstanbul Hükümetleri*, s.26

lim etmişlerdir. Osmanlı, Mondros'ta İngilizlere kayıtsız ve şartsız olarak teslim edilmiştir. Bu nedenle bizde Mütareke hattı yoktur. İngiltere, nereyi istemiş ise orayı almıştır. Yıllar sonra, Uluslararası Adalet Divanı Musul'un İngiltere'ye ait olduğuna dair karar verdiğinde, Osmanlı kamuoyu, zor altında, bu karara boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Yeni devletin, 30 Ekim 1918'de çizilen sınırları, yeni yöneticilerin izleyeceği kuralları da gösteriyordu. Kurallar ve sınırlar, İtilaf Devletleri, daha doğrusu İngiltere tarafından çizilmiş olduğuna göre mücadele kime karşı verilecekti? Hareket alanı İtilaf Devletleri tarafından sınırlandırılmış olduğuna göre, önceki yönetimin yerini almak için mücadele verilecekti. Yani, bundan böyle mücadele İngiltere'ye karşı değil, yeni koşullara uygun olarak, İstanbul Hükümeti'nin yerini almak için verilecekti.

Fransız Başbakanı Clemenceau, İngiltere'nin Mondros'ta tek başına karar almasını, 30 Ekim'de Quai d'Orsay'de yapılan İtilaf Devletleri Yüksek Savaş Konseyi'nde şiddetle protesto etti. Lloyd George, söylenenlerin altında kalmadı: "*İngiltere dışında kimse Filistin seferine bir avuç siyah deri-li asker göndermekten başka bir şey yapmamıştır. İngilizlerin Türk topraklarında şu anda 500.000 askeri vardır. İngilizler üç dört Türk ordusunu ele geçirmiş ve Türkiye savaşında yüzbinlerce kayıp vermiştir. Sıra ateşkes imzalanmasına gelince kıyameti koparmışlardır.*"[694]

Anlaşma gerçekte İtilaf Devletleri'ne güvenlikleri tehlikeye girdiği anda Osmanlı İmparatorluğu'nun *stratejik noktalarını işgal hakkı tanıyan bir teslim belgesi idi.*[695]

Almanya ile yapılan Mütarekeda, Almanya'nın 5.000 lokomotif, 5.000 kamyon, 150.000 yük vagonu, 5.000 top,

694 *Barışa Son Veren Barış*, *Age* s.371
695 *Age* s.371

25.000 makineli tüfek, savaş gemileri, uçaklar vb. teslimi koşulu vardı. Mondros'ta ise, asayiş ve sınırların korunması için gereken sayının dışında, ordunun bütün askerlerinin derhal terhisi ve terhis edilen askerin silah ve gereçlerinin Müttefikler'in emrinde bulundurulması öngörülmüştü (Md. 5, 20).[696]

Norbert von Bischoff, *Ankara* adlı eserinde şöyle der:

"Şu var ki, İngiltere ile yapılan gizli müzakereler, Padişah'ın bütün yağlı tekliflerine rağmen, bir adım ileri gitmiyordu."

İngiltere, asla aceleye lüzum görmüyor ve nasıl olsa elinin ve hükmünün altında bulunan bir İmparatorluk ve hükümet ile herhangi bir mukaveleye girişmekle Arabistan, Önasya ve İslâm politikası hakkında ileride tatbik edebileceği kararları, önceden güçleştirmek istemiyordu.

Hem neden İngiltere, Padişah ile bir mukaveleye girişecekti ki? Gerek Padişah, gerek İmparatorluk üzerinde hiçbir mukavele yapmaksızın da, dilediği gibi ve istediği müddetçe tasarruf etmek imkânına fiilen malik bulunuyordu.

YAKINŞARK'TA ARTIK BİRBİRLERİNE RAKİP OLAN DEVLETLER DEĞİL, KARARLARINA HİÇ KİMSENİN İTİRAZ ETMEK NİYETİNDE VE KUDRETİNDE OLMADIĞI BİR TEK İNGİLTERE MEVCUTTU."[697]

Osmanlı Dünya Savaşı'na, Bakanlar Kurulu'nun ve Sadrazam'ın haberi olmadan, Meclis'in kararı olmadan, Harbiye Bakanı'nın kişisel emri ile girmişti. Bu kişisel suçun cezasını dört sene sonra Osmanlı halkı ödeyecekti. Savaş sonunda Mondros Mütarekesi imzalandı. Bu Mütareke, Osmanlı İmparatorluğu'nu kesin olarak tasfiye eden, tarih sahnesinden silen bir Mütareke idi. İmzalanmış Mütareke

696 *İstanbul Hükümetleri*, s.59
697 S.Selek, I., s.38

metni Bakanlar Kurulu'nun önüne gelince, Milli Eğitim Bakanı tarafından en ağır şekilde eleştirilmişti. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'ni imzalayan heyetin bağlı bulunduğu Bakanlar Kurulu, Meclis'ten 1 Kasım 1918'de güvenoyu alıyordu. Her iki olayda karar verenler çete reisi gibi hareket etmişlerdir; ve bu yüzden de Osmanlı halkına karşı manen sorumludurlar. Her iki olayın özündede, uzun süreden beri üzerinde çalışılan Meşrutiyet vardır. Osmanlı padişahlarının hiçbirisi devlet yönetimi ile çete yönetimini birbirine karıştırmamıştır. Meşruti yönetimde, son hesaplaşmada karar Bakanlar Kurulu'na, daha da ileri gidilerek tek tek bakanlara kalmaktadır.

Mondros Mütarekesi imzalandığı gün, Musul, Osmanlı toprağıdır. Aradan bir gün bile geçmeden İngilizler Musul'u almak için harekete geçerler.

İngiliz Generali Cassel'in "Musul şehrini işgal edeceğini", VI. Ordu Kumandanı General Ali İhsan'a bildiren 1 Kasım 1918 tarihli yazısı:

"Musul'a giderek bu şehri âsayiş ve kanun yaranına işgal etmek emrini aldığımı zât-ı âlilerine arzetmekle şeref duyarım. Öğleden sonra kuvvetlerinizi Musul'un gerisinde dilediğiniz istikamette beş mil geriye çekmenizi rica ederim."[698]

Irak'taki Britanya Kuvvetleri Kumandanı *Marshall*'dan VI. Türk Ordusu Kumandanı Ali İhsan Paşa Hazretleri'ne:

Bağdat, 2 Kasım 1918 tarihli olup 3 Kasım 1918'de alınmıştır:

"7. maddeye göre, lüzumlu gördüğüm stratejik noktalarda yerleşmeye hakkım olduğundan Musul'u işgal etmek için askerlerime gerekli emri verdim...

16. maddeye tevfikan Irak'ta bulunan bütün garnizonları en yakın kumandanıma ve askerlerinizi de General Fanshawe

698 Bayar, Belgeler, 1.s.220

yahut onun bu hususta tâyin edeceği subaya teslim etmenizi dilerim."[699]

İngilizler istedikleri yerleri işgal etmek hakkını kendilerinde görüyorlardı ve Irak'tan işe başlamışlardı.

Trabzon ili, Vilâyât-ı Sitte'ye dahil değildi. Rize ve Gümüşhane livaları ile Giresun ve Ordu kazaları Trabzon iline bağlıydı.

Mondros Mütarekesi, imzalandığının ertesi günü yürürlüğe girdi ve 31 Ekim 1918'de savaş haline son verildi. Türk ordusunun terhis hazırlıklarına başlandı. İki gün sonra da, 3 Kasım'da İngilizler Musul'a girdiler. 4 Kasım'da, ilk defa bir İngiliz savaş gemisi İzmir limanına geldi.

Fransızlar da Trakya'daki birlikleriyle sınırı geçerek, 10 Kasım'da Uzunköprü'ye geldiler.

Doğu'daki birliklerin geri çekilmesi emredildi. 7 Kasım'da Tebriz'den ayrılmış olan Ordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa Batum'a geldi ve Reşitpaşa vapuru ile İstanbul'a gitti. Vapura bağlattığı dubaya yüklettiği topları da Trabzon'a bıraktı. Mütareke şartlarının Doğu cephesi ile ilgili bölümünde, Bakü'nün Müttefik güçlere bırakılacağı hususu vardı. Bu nedenle, Osmanlı ordusu için, "Bakü'den çekildi," yerine, "Doğu'daki birliklerin geri çekilmesi emredildi," diyeceklerdir.

Suriye cephesindeki Yıldırım Orduları Grubu lağvedildi. Yenilgiden sonra Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na getirilmiş olan Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezareti emrine verildi. Aynı gün trenle Adana'dan İstanbul'a hareket etti, 13 Kasım'da da Yıldırım Orduları Grubu'ndaki iki ordudan (7. ve 2. Ordular) biri olan 7. Ordu lağvedildi ve 3. Kolordusu Sivas'a gönderildi.

15 Kasım'da Musul'un boşaltılması tamamlandı. 6. Ordu'nun erleri terhis olundu. Ordu komutanı Ali İhsan

699 *Age* s.223

Paşa İstanbul'a çağrıldı. Haydarpaşa'da İngilizler tarafından yakalanıp Malta'ya sürüldü.[700]

Rauf'un, gazetelere "*Sizi temin ederim ki İstanbulumuza bir tek düşman askeri çıkmayacaktır,*" demesinden 11 gün sonra İstanbul'a bir Fransız tugayı girdi. 12 Kasım(1918).[701]

Harbiye Nezareti'nin 27 Ekim 1918 tarihli bir emri ile Kafkas İslam Ordusu ve Şimalî Kafkas Komutanlığı kaldırılmış olduğundan, üç sancak dışındaki Kuzeybatı İran'ın ve bütün Kafkasya'nın boşaltılması görevi 9. Ordu'ya (Yakup Şevki Paşa) verilmişti.

17 Kasım 1918'de Bakü, 18 Kasım 1918'de Tebriz Osmanlı kıtalarınca boşaltılmıştı.[702]

Berlin Anlaşması ile 13 Temmuz 1878'de haksız olarak Osmanlı Devleti'nden alınmış olan bu üç sancağımız (Kars, Ardahan, Batum), kırk yıllık bir ayrılıktan sonra Merkezi Devletlerle Sovyet Rusya arasında imzalanan Brest-Litovsk Anlaşması ile (3 Mart 1918) Anavatan'a kavuşmuş ve *yeni idare hakkında sancak halkının oyuna da başvurulmuştu.* 14.7.1918.[703]

Osmanlı Bahriye Nezareti'ndeki İngiliz subayı, 11 Kasım 1918'de, doğrudan doğruya Osmanlı Hükümeti Sadareti'ne verdiği nota ile: "*Türkiye ile Rusya arasındaki harpten önce hudut ötesinde bulunan bütün Türk birliklerini ve elemanlarını kâmilen geri almanızı emretmeniz için Britanya Hükümeti'nden talimat almış bulunmaktayım.*"[704]

İngiliz irtibat subayı Yarbay Murphy, İtilaf Harp Meclisi'nin üç sancağın boşaltılmasında ısrar ettiğini açıkladı. Bunun üzerine Cevat Paşa bu isteği kabul etmek zorunda kaldı ve

---

700 *Erzurum Kongresi*, s..6
701 *İstanbul Hükümetleri*, s.82
702 T.Bıyıklıoğlu, *Age* s.155
703 *Age* s.156
704 *Age* s.157

9. Ordu 93 Harbi'nin (1877-1878) sonunda meydana gelen hudut gerisine alındı. Doğu'da hiç yenilmemiş olan Ordu birliklerinin başında *Yakup Şevki (Subaşı) Paşa* vardı. Doğu'da ateşkes hattına alınan bu ordu, İngilizlere karşı direne direne geri çekilirken, Kars ve Ardahan bölgesindeki silâh, top cephane ve yiyeceğini, galip ordulara teslim etmemiş, Mondros hükümlerine göre aldığı kesin emirlere boyun eğerek çekildiği 1914 Doğu sınırının gerilerine yığmıştı.[705]

9. Ordu, halkı bütünüyle Türk olan Üç Sancak'tan ayrılırken millî teşkilât kurmuştu. Batum, Ahıska, Ahikelek, Ardahan, Artvin, Oltu, Kars, Kağızman, Sarıkamış ve bunlar silâhlı savunma ve koruma görevini üzerlerine almışlardı.[706]

Millî Mücadele tarihi, Kars Mutasarrıfı *Hilmi Uran* ile *Yakup Şevki Paşa*'nın maddî ve manevî desteğiyle Türk halkının Kars'ta kurduğu *"Güney Batı Kafkas Cumhuriyeti"*ni bu örgütlenmeler içinde en önemlisi olarak yazar.[707]

Kars Şüra Hükümeti, 1 Ocak 1919-13 Nisan 1919 günleri arasında İngilizlerin desteklediği Ermeni ve Gürcü saldırılarına büyük bir cesaretle karşı koymuştu.[708]

İngiliz birlikleri, Kars Şüra Hükümeti'nin üyelerini yakalayarak 13 Nisan 1919 da Malta'ya sürmüş ve Kars'ı Ermenilere vermişti.[709]

İstanbul'da Saray Hükümeti, Yakup Şevki Paşa'ya *"İngilizlerin şikâyetlerine sebebiyet vermemesini"* tebliğ etmişti.[710]

Cevaben şöyle deniliyordu: *"Bu usul ile İngilizlerin bize dost olacağını ve bize merhamet edeceklerini hiçbir zaman ka-*

---

705 Naşit H. *Uluğ*, Siyasi Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, Milliyet Yayınları, 1973,s.19

706 *Age* s.19

707 *Age* s.19; Türk İstiklâl Harbi, Birinci *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*.s.167

708 *Age* s.19

709 Naşit H. *Uluğ*, *Age* s.19

710 *Age* s.19

bul ve ümit edemem... 14 Şubat 1919."[711]

İngilizler kesin olarak baskı yapınca, Harbiye Nâzırı Şakir Paşa, 3 Mart 1919 tarihli yazılı bir emir gönderir: *"9. Ordu mülgadır. 3., 9. ve 11. Kafkas Tümenleriyse, 12. Tümen, 15. Kolordu'ya bağlanmıştır. 15. Kolordu Kumandanlığına atanan Kâzım Karabekir Paşa gelinceye kadar, tümen komutanlarından birisi kolorduya vekâlet edecektir."*

11. Tümen Komutanı Albay Rıfat ve 5. Kafkas Tümeni Komutanı Mürsel Beylerin, Batum'da İngilizlerce tutuklanması üzerine, 6 Mart 1919'da, Harbiye Nâzırı'na yolladığı tarihî raporunda, düşmanların Osmanlı Devleti'ni, hatta Türk ulusunu yok etmeye karar verdiklerine inandığını, hiç olmazsa onur ve namusun kurtulması için dayanılmasını bildirmişti.[712]

6 Mart 1919

TÜRKİYE[713]

"26 Şubat'ta Amiral Robeck'in bildirdiğine göre kabinenin değişme nedeni bilinmemekle birlikte, bunun İttihat ve Terakki'ye düşman olan, "Entent Liberate" ve "Peace and Security" Partilerin baskısı sonucu meydana geldiği açıktır.

Belli başlı değişiklikler aşağıdadır:

Kâmil Paşa'nın son kabinesinde bulunan Reşit Bey, boş bulunan İçişleri Bakanlığı'na getirildi.

İzzet Bey, dışarıdan dönüşünde göreve başlayacak.

Adalet Bakanlığına atanan Cemil Molla, ulema sınıfının önemli bir mensubu olup çok iyi bir aydın ve iyi tarih okumuş, 1908'den beri siyasi yaşamda, halk tarafından bilinmeyen, Abdülhamit zamanında bazı işler yapmış bir kişi.

Yusuf Paşa, Suriyeli bir Katolik olup eski Lübnan Valisi idi. Söylendiğine göre son derece *Frankofil*-Fransız yanlısı-

---

711 *Age* s.20

712 *Age* s.20

713 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0050

dır. Kabinedeki tek Hıristiyan odur. Rumlar ve Ermeniler bir zamandan beri görev almıyorlar.

Ata Bey, Maliye Bakanı olup eski Maliye Komisyonu üyesi idi."

Damat Ferit hükümeti kuruldu. Yeni hükümetin ilk Bahriye Nâzırı Şakir Paşa'nın, iktidara geldiklerinin haftasında, Rauf'un ehliyet ve değerinden ötürü istifayı kabul etmediğini söyleyerek kendisiyle görüşmek istedi. Fakat çağrıda bulunan Damat Ferit oldu. Paşa, *âyan'dan babasıyla dost olduklarını*, Padişah'ın, istifasından dolayı çok üzüldüğünü söyledi.[714]

Mustafa Kemal'in Samsun'a vardığı haberi gelince, Rauf, ertesi gün, 24 Mayıs'ta (1919) Bandırma'ya gidileceğini 4 arkadaşına haber verdi. (Topçuoğlu Nazmi, İbrahim Süreyya, Yzb. Osman Tufan, Hintli Abdurrahman.) Balıkesir ve Uşak üzerinden Akhisar, Salihli, Manisa, Ödemiş'e gittiler. Halkla ve Ödemiş'te Demirci Mehmet Efe ile görüşüldü.[715]

Mustafa Kemal'in, Rauf Bey'in Batı Anadolu'yu ziyaretinden haberi yoktu. Rauf Bey, kimden talimat ve para alarak arkadaşlarıyla İzmir'e gelmişti? O, 13 Mayıs'ta İzmir'e gelmişti, Calthorpe da 14 Mayıs'ta. Mondros'u imzalayan bu iki şahsın İzmir'de görüşüp görüşmedikleri hakkında şimdilik bir bilgimiz yok. Celal Bayar'ın anılarından "*20 Mayıs'tan iki gün önce Ödemiş'ten ayrıldığını*" öğreniyoruz. Rauf Bey'in İzmir seyahati hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz. "*Rauf, ertesi gün, 24 Mayıs'ta Bandırma'ya gidileceğini 4 arkadaşına haber verdi,*" ifadesinde sahih olmayan bir tarihle karşılaşıyoruz.

Aynı olayı Celal Bayar, Rauf'un Ödemiş'e kadar geldiğini, 20 Mayıs'tan bir iki gün önce buradan ayrılmış olduğu-

714 *İstanbul Hükümetleri*, s.297
715 *İstanbul Hükümetleri*, *Age* s.298

nu, "bir teğmen" olarak sözü edilen *'Hintli Abdurrahman'*ın dışında başkaca bilgi verilmediğini yazıyor:

"Rauf Bey, yanında İbrahim Süreyya,[716] *eski valilerden, Birinci B.M.M. üyesi, Aydınlı Topçuoğlu Nazmi,*[717] *sonraları mebus ve ticaret vekili, İzmirli Mansurîzâde Emin, Yüzbaşı Osman, General Osman Tufan ve bir teğmen olduğu halde İstanbul'dan çıkmış, İzmir'in işgalinden doğan perişanlık ve siyasî dedikodular arasında Bandırma-Alaşehir yolu ile Ödemiş'e gelmişti."*[718]

Rauf Orbay kafilesi, bu suretle, Ödemiş'ten ayrıldıktan bir iki gün sonra, Hâmit Şevket İnce ve aynı günün akşa-

716 1880 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Kafkas-Rus Savaşları döneminde Osmanlı topraklarına göç etmiş bir Abhaz ailedendir. İlk ve ortaöğrenimini, ağabeyi ünlü eğitimci, dilci ve yazar Ali Nazima'nın kurduğu Mekteb-i Edep'te tamamladı[1]. 1900 yılında Mülkiye Mektebi'ni bitirdi ve Hariciye Nezareti'nde (Dışişleri Bakanlığı) memur olarak göreve başladı. 1902 yılında, henüz gizli bir kuruluş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilgisi tespit edildiği için 3 yıl boyunca Sinop'ta kalebentliğe mahkûm oldu. 1909 yılında Vardar Yenicesi (Bulgaristan) kaymakamı iken Mustafa Kemal ile tanıştı ve hayatı boyunca dost oldu[2] Trablusgarp Savaşı başladığında kaymakamlıktan istifa edip gönüllü er olarak savaşa katıldı. Derne'de Mustafa Kemal ve Enver Paşa ile çalıştı.
Osmanlı'da aldığı son yöneticilik görevi İzmit mutasarrıflığı idi. Mustafa Kemal ile Şişli'deki evinde sürekli görüşmesi nedeniyle 1919 yılında (Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından sonra) Damat Ferid Hükümetince görevinden uzaklaştırıldı.
Görevinden uzaklaştırılmasının ardından Anadolu'daki milli harekete katılan İbrahim Süreyya bey, karadan Amasya'ya gitti ve Amasya Genelgesi'ni imzalayanlar arasında yer aldı. Erzurum ve Sivas Kongrelerine delege olarak katıldı. Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Saruhan (Manisa) Mebusu seçildi. Meclis-i Mebusan dağıtılınca Ankara'ya gitti ve TBMM'ne 1.Dönem Saruhan (Manisa) milletvekili olarak katıldı.

717 Doğumu: Aydın - 1888, Hüseyin - Mülkiye - Fransızca - Aydın Ziraî Satış Koop. İdare Meclisi Reisi – V. ve VI. Dönem Aydın Milletvekili – Ticaret Bakanı 01.11.1939-26.11.1940 - Evli. Ölümü : 24.3.1950

718 *Ben de Yazdım*, 6., s.1894

mı Topçu Yüzbaşısı Rasim Bey (Aktuğ) Ödemiş'e geldiler. -20.05.1919[719]

Rauf Bey'in Ödemiş'e geliş ve Ödemiş'ten ayrılış tarihleri hakkında kesin bir bilgi yok. Clair Price'ın yazdığına göre Rauf Bey' İzmir'i, Yunan işgalinden sonra, Ödemiş'e doğru geçerek terk etmiş.

Düşman eline düşmek üzere bulunan Ödemiş'teki silâh deposuna, validen emir alınmadığı için, el sürdürülmüyor, daha emin yerlere nakline müsaade edilmiyordu.

Yüzbaşı Rasim Aktuğ, kaza kaymakamına, jandarma kumandanına ve Şube Reisine XVII. Kolordu Kumandan Vekili'nin (Bekir Sami) emirlerini getirip tebliğ etti. Emrin meali:

"Millî bir hareketin vücuda getirilmesine çalışılması, Yunan kollarının Ödemiş'i işgal etmelerine imkân bırakılmaması, ordu ve devlete ait silâh ve cephane ile teçhizatın düşman eline geçmesine meydan verilmemesi, bu işler yapılmadığı takdirde ağır cezalar verileceği..."[720]

Yunan emekli korgeneral anlatıyor:

"Bu sırada İtalyanlar Menderes nehrinin sol kıyılarını işgal etmişlerdi. Bu hareketleri Yunan ordularını takviye etmek için değil, tam aksine Türkleri Yunanlar aleyhine kışkırtmak ve Yunanları vurmak imkânını hazırlamak içindi."[721]

Clair Price, 1923'te yazdığı *"Rebirth of Turkey"* kitabında, Rauf'un 13 Mayıs'ta İzmir'e geldiğini, Calthorpe'un da 14 Mayıs'ta da müttefik filo ile İzmir'e vardığını yazıyor. Mondros Mütarekesini imzalayanlar, İzmir'de buluşmuş oluyorlar:

"Meanwhile, Rauf Bey had reached Smyrna on May 13. On May 14, Admiral Calthorpe entered the bay with an Allied naval squadron from Constantinople."[722]

---

719 *Age*, s.1898
720 *Age*, s.1900; Ahmet Rifat Kemerdereli'nin mektubundan
721 *Age*, s.1980
722 Clair Price, 1923, "Rebirth of Turkey s.138

Rauf ile birlikte gelen beş kişinin kim olduğu biliniyor ama "*Hintli Abdurrahman*" hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Hintli, İngiliz teğmeni mi, yoksa Rauf Bey'e eşlik edecek derecede bir "Osmanlı Teğmeni" mi olduğu hakkında bir bilgiye sahip değiliz.

İtalyanlar 12 Mayıs'ta Marmaris ve Makri'yi (Fethiye), 13'ünde Kuşadası'nı, 14'ünde Ayasuluk (Selçuk) istasyonunu, 17'sinde Söke'yi işgal ettiler.[723]

Daha 15 Mayıs'ta Denizli, Aydın, Konya, Burdur, 17'sinde Eskişehir ve Kütahya, 18'inde Bursa, Tire, Havza ve Erzurum mitingleri yapıldı. Aynı gün, İstanbul'da, Darülfünun'da bir toplantı, Fatih'te de Hürriyet İtilâf'ın bir mitingi vardı. 19 Mayıs'ta, eski Kütahya mebusu ve anlaşılan siyasal havaya kendini uydurmakta usta olan Türk Ocağı başkanı Ferit Bey'in de çabasıyla Fatih mitingi yapıldı.[724]

Kadıköy ve Üsküdar'daki mitinglerden sonra Sultanahmet'teki ünlü miting yapıldı. (23 Mayıs 1919)

Bu son mitingde Adıvar gözü yaşlı durumda Albay Foulon'a rastladı. Fakat İngiliz istihbaratının ileri gelenlerinden Dz. Yzb. Heathcote Smith'in, Adıvar'la, bu mitingleri teşvik eder biçimde konuşması, mitingi düzenleyen Türk Ocakçılarını kuşkulandırdı.[725]

İşin başında İngiliz'in olduğu sonradan anlaşıldı.

30 Mayıs günü Sultanahmet'te yapılan ikinci miting, İstanbul'da bu dönemdeki mitinglerin sonuncusu oldu. Çünkü Calthorpe, 31 Mayıs'ta, Sadrâzam'dan, İstanbul ve çevresinde başka miting müsaadesi verilmemesini istemişti.[726]

Demek, mitingler İngilizlerin izin verdiği ölçüde yapılıyordu.

---

723 *İstanbul Hükümetleri*, s.303; Jaeschke, s.30, dip not:9
724 *Age* s.306
725 *Age* s.306
726 *Age* s.307

İstanbul başta olmak üzere, birçok yerde Yunanların İzmir'e çıkışını protesto etmek için yapılan mitingleri İngilizlerin düzenlemiş olduğu ortaya çıkmıştı. Amaç, Yunanların İzmir'e çıkışı münasebetiyle, aynı tarihte Samsun'a gelmiş olan Mustafa Kemal lehinde kamuoyu yaratmaktı.

30 Mayıs'ta, Osmanlı Hükümeti'nin, görüşlerini Paris'te Konferans'a açıklaması kabul edildi. 1 Haziran günü Fransız Komiseri Defrance, Damat Ferit'e davet mektubunu sundu.[727]

Alemdar'ın 21 Mayıs günlü sayısı, İzmir olayına karşı yeni bir tepkiyi haber veriyordu. İngilizlerin çevresinde toplanıp örgütlenerek, İngilizlerin dostluğunu kazanmak için çalışacak ve böylece İngilizlerin İzmir'in işgali gibi olayları önlemesi sağlanacaktı. Refi Cevat *"İngilizleri İstiyoruz!"* yazısında o güne dek bizi birçok siyasal "bâdirelerden" kurtaran İngiltere'nin, bu son bâdireden de bizi "elimizden tutmak suretiyle" kurtaracağını ileri sürüyordu. Ayrıca İngiltere ile hareket ederek "asrî düşünce" ile donatılmış bir Türkiye olunacağını da söylüyordu. Aynı sayıda, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurulmuş olduğu ve bir gün önce beyannamesini Dâhiliye Nezareti'ne verdiği haber veriliyordu.[728]

23 Mayıs'ta Sait Molla, Cemiyet adına belediye reislerine çektiği bir telgrafla, Cemiyet'in kurulduğunu ve bu "yegâne" kurtuluş yolunu, yani İngiliz müzaheretini istediklerini bütün İtilâf temsilcilerine, hükümete ve gazetelere derhal telgrafla bildirmelerini talep etti.[729]

1919-1920 yılları arasındaki dönemi yaşamış Avrupalı ve Amerikalı pek çok devlet adamı hatıralarında ve eserlerinde *Türk millî hareketinin doğmasının ve Mustafa Kemal'in muvaffakiyetinin sırrını Yunanların İzmir'i işgal etmesinde*

727 *Age* s.308
728 *Age* s.314
729 *Age*, s.315

görmek ve göstermek isterler. Güya Türkler herhangi bir büyük devletin idaresine girmeye boyunları bükük hazırlanmışlar, ancak Yunanlara tahammül edememişlermiş.[730]

Adana'daki II. Ordu Komutanı Nihat (Anılmış) Paşa hakkında ise, onun Adana'ya girmesini yasaklamakla yetinirler. Paşa'nın ordusu 15 Aralık 1918'de lâğvedilir. Paşa, Adana Valiliğine atanır. Fakat İngilizler, Nihat Paşa'nın Adana'ya gitmesine izin vermezler. Paşa, Konya'ya döner. İngilizler onun Konya'da kalmasına da râzı değillerdir. Nihayet 20 Ocak 1919'da Yüksek Komiser Calthorpe, "*Türk Halkını örgütleyip silâhlandırdığı, kasaba ve köylerde İslâm Dernekleri kurduğu*" gerekçesiyle Nihat Paşa'nın azlini ister... Nihat Paşa geri alınır.[731]

3. Kolordu Komutanı Albay Refet (Bele) Samsun'a İngiliz birlikleri değil de bir Zurka (Hint) Taburu kondu diye 8 Temmuz'da 1919'da protestoda bulununca, Yüksek Komiser Calthorpe, Refet'in derhal görevinden alınmasını ve İstanbul'a geri çağrılmasını isteyecektir.[732]

Refet'in geri çağrılması ile ilgili olay ayrıntılı olarak, B. Şimşir'in İngiliz Belgelerinde notlanmıştır. İngilizler, Refet Bey'in yerine kumandan olacak Selâhattin Bey'i, İngiliz savaş gemisi ile Samsun'a gönderir, verilen talimatta, Refet'in aynı gemi ile İstanbul'a gelmesi istenir. Refet'e atfedilen suç, içerilere girmek isteyen İngiliz birliğine izin vermemesidir.

Eskişehir'deki İngiliz işgal Komutanı General Solly Flood, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuad Paşa'ya:

"*Size derim ki, avanenizden bir kişi bile yanılıp zinhar*

730 Atatürk Hayatı, s.339; "Mayıs 1919 sonunda Damat Ferit Kont Sforza'ya demiştir ki: "...eğer Türkler tarafından sevilmiş bir büyük devlet İzmir'in işgaliyle görevlendirilmiş olsaydı her şey başka türlü cereyan ederdi..."

731 Avcıoğlu, s.119

732 *Age*, s.123; Jaeschke s.136

Eskişehir'e girmesin, bulunduğu yerde kalsın. Yukarıda yazılı maddelere uygun biçimde davranmadığınız takdirde, sizin ve Kuvâ-yı Milliye'nin İtilâf Devletlerine karşı düşmanca eyleme cür'et ettiği kanaatine varılacaktır... Sizi kişisel olarak suçlu sayar ve Harp Divanına sevk edileceğinizi bildiririm."[733]

7 Haziran 1919'da, Türk Heyeti Başkanı Damat Ferit Paşa, Yüksek Konseyde bir bildiri okudu:

- Wilson prensipleri temelinde, statükonun korunması çerçevesinde bir barış yapılması,
- Trakya'daki sınırın, İstanbul ve Edirne'yi koruyacak bir hat olması.
- Anadolu sınırının kuzeyde Karadeniz, Doğu'da savaştan önceki Türk-İran sınırı olması,
- Musul ve Diyarbakır ile Halep'in Akdeniz'e kadar uzanan bir parçası, bu sınırın içinde olacak.
- Anakarayı koruması açısından, kıyıya yakın adalar Türkiye'de kalmalı.
- Türkiye, Ermenistan sınırını müzakere edebilir.
- Türkiye, Suriye, Filistin, Hicaz, Asur, Yemen ve Irak – Osmanlı egemenliği altında otonomi verilebilir.
- Türkiye, İngiltere ile, Mısır ve Kıbrıs'ın statüsünü müzakere etmeli.
- Osmanlı halkı, imparatorluğun ayrı mandalara bölünmesini asla kabul etmez."[734]

25 Haziran1919'da Lloyd George, Türkiye konusunu yeniden gündeme getirdi ve Amerika'nın manda konusundaki kesin kararı belli olmadan geleceğin sınırlarının şimdiden çizilemeyeceğini söyledi.[735]

---

733 Avcıoğlu, *Age* s.123; Cebesoy, Millî Mücadele, s.215
734 H.Howard, s.237
735 *Age* s.237

Demek daha işin başında "Anadolu'nun Bölünmemesi" esası kabul edilmişti. Yani Anadolu'yu Yunan'a vermeyeceklerdi de Yunan'ı Anadolu'ya niçin çıkartmışlardı? İlerdeki sahifelerde bunun yanıtı *"stratejik amaç"* olarak açıklanacak. Bu stratejik amacın ne olduğunu, İngilizler açısından:

- Petrol sahaları (Mezopotamya ve Kafkasya) üzerindeki egemenlik sağlandıktan sonra,
- Hintli Müslümanların taleplerinin etkisizleştirilmesi,
- Halifenin ve halifeliğin kaldırılması,
- Diğer müttefik ülkeleri, Osmanlı miras hakkı ve payı dışında tutmak için, Anadolu'nun toprak bütünlüğünün korunması,
- "Düşman Batı" ile savaşılıyor gösterilerek, Halife'yi ve Sultan'ı da kurtarmak görüntüsü altında, Hintli Müslümanları Ankara'nın destekleyicisi durumuna sokmak,
- Böylelikle Ankara'nın tek muhatap olarak dünyaya sunulması.

9 Ağustos 1919, İngiltere İran'la bir anlaşma imzaladı. Bu tarihte Bakü ve Batum İngilizlerin elinde idi. İran işlerinde kontrol İngilizlerin eline geçti. Bir nevi korumacılık elde etti. Afganistan da İngilizlerin kontrolüne geçmişti. Böylelikle, Akdeniz ve Kızıldeniz'den Hindistan'a açılan kapılar İngilizlerin kontrolüne geçmiş bulunuyordu.[736]

6 Ağustos 1919
KARADENİZ[737]

"Bilindiği gibi birliklerimiz Türkiye'de kalabildiği kadar kalacak ve Denekin'i Novorossisk ya da Karadeniz'in diğer

736 *Age* s.241
737 Catalogue Reference:CAB/24/86 Image Reference:0011

limanlarından destekleyebildiğimiz kadar destekleyeceğiz."

Doğu Raporu
TÜRKİYE
ANADOLU
7Ağustos 1919
İzmir Olaylarını Araştırma Komisyonu[738]

"Mr. Balfour, 29 Temmuz'da Amiral Calthorpe'u, beşli komitenin İzmir'deki araştırmasından haberdar etti.

Araştırma komisyonu araştırmasını Yunan birliklerinin İzmir, Aydın, Ayvalık ve bitişik bölgelere çıkışından başlattı.

Yunanlar ve Türkler

"31 Temmuz, 2, 3 ve 4 Ağustos'ta İzmir'den Mr. Morgan'ın Amiral Calthorpe'a gönderdiği mesajda, Türklerle Yunanlar arasındaki mücadeledeki birçok olayı bildiriyor. Alaşehir yakınında, işittiğine göre bir yandan Türkler Hıristiyanları sürekli öldürürken, diğer taraftan Yunanlar başıbozuk Rum çeteleri Türkleri öldürüyor. Yunanlar Aydın'ı boşaltmadan önce Yunanlar, Türk mahallelerini yaktılar, Türkleri öldürdüler. Sonradan şehir ele geçirildiğinde şehirdeki Hıristiyanlar zalimce öldürülmüşlerdi. Yunanların sonradan söylediğine göre 1.500 kişi ölmüştü, Türklerin söylediğine göre de 2.000 kişi. Bu rakamlar herhalde abartılıdır. Morgan'ın söylediğine göre, Aydın sonradan tekrar Yunanların eline geçtiğinde hiçbir Türk öldürülmemişti. Morgan'ın duyduğuna göre Uşak'ta Hıristiyanlar başıbozuklar tarafından öldürülmüştü. Son olarak Papazlı'da beş Türk köyü yakılmış köylüler de Yunanlar tarafından katledilmişti."

738 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0072

19 Ağustos 1919
TÜRKİYE'NİN GELECEĞİ[739]

"Savaş Kabinesi, Lord Curzon'un açıklaması üzerine, Türkiye'nin geleceğini, Amerika'nın Türkiye üzerinde mandayı kabul edip etmeme kararına göre müzakere edecektir."

19 Ağustos 1919[740]

"Türkiye'nin geleceği ile ilgili Kabinin 617. Toplantısının 2. Tutanağına atıfla Amerika'nın İstanbul ve Ermenistan üzerinde mandayı kabul etmesinden başka iyi bir çözüm olmadığı görüşüne varıldı. Önceki telgrafında gösterdiği gibi Amerika Birleşik Devletleri değişik zeminlerde Manda konusunu konuşuyordu. Savaş Kabinesi görüşmeyi ertesi güne erteledi. Sekreterliğe, Türk İmparatorluğu'nun köşe noktalarının İngiliz ve Hint Birlikleri tarafından ele geçirilmesi için, Bahriye, Harp Bakanlığı, Hava Kuvvetleri ve Hava ve Gemicilik Bakanlığının da görüşü alınarak bu amaçla mümkün olan istihbaratın toplanmasına ve bu birliklerin kullanılarak oluşacak maliyetin de çıkarılmasına..."

Sivas Valisi Reşit Paşa, kongrenin Sivas'ta toplanmasını istemedi. Fransız jandarma müfettişi Bruno'nun savurduğu tehditlerden dolayı endişeleniyordu. O, bu sebeple 20 Ağustos'ta durumu Erzurum'daki Mustafa Kemal Paşa'ya anlatmaya lüzum görmüştü. Mustafa Kemal Paşa, bu cevabi telgrafta ezcümle diyordu ki:

"İstanbul'da bulunan Fransız devlet adamlarının bana gönderdikleri haberler, Anadolu'da millet tarafından yapılmakta olan teşebbüslerin çok haklı ve meşru olduğunu Türk milletinin talepleri kendilerine sarih olarak ulaştırıldığı takdirde bunu

739 Catalogue Reference:CAB/23/12 Image Reference:0002
740 Catalogue Reference:CAB/23/12 Image Reference:0003

iyi karşılayacaklar ve uygulanmasını da üzerlerine alacaklar. Bunun için de şimdiden yazılı talimat vermeye hazırlar."[741]

İkinci konuşmasında Fransız binbaşısı, kongrenin toplanmasında *"İtilaf devletlerine karşı mütecavizane (saldırgan) bir lisan kullanılmadığı takdirde, bir mahzur görmediğini"* bildirir... *İstanbul'daki Fransız yetkililer, Anadolu'daki Milli teşebbüsleri ve hareketleri meşru* (haklı ve yasal) *buldukları yolundaki ifadelerini de teyit ediyor* gibiydiler.[742]

Bütün Ege'yi temsil eden Alaşehir Kongresi, 23 Ağustos 1919 günü, delegelerinin tümünün imzası ile, General Milne'ye özetle şu telgrafı çeker:

"İzmir İli ve Karesi (Balıkesir) *Bağımsız Sancağı Türk ve Müslümanlarının birlik olarak düzenli örgüte bağlı millî kuvvetleriyle savundukları nokta, sâdece Yunanların haksız ve hilekâr saldırılarına ve bu işgal ve saldırılarında işledikleri cinayet ve kötülüklere engel olmaktan ibarettir. İtilâf Devletlerine karşı çıkma fikri, hiç kimsenin aklından geçmeyen boş bir düşüncedir. Kuva-yı Milliye eylemlerinden, Müttefik birliklerine karşı saldırı anlamı çıkarılmasını, büyük bir insafsızlık sayar. Küçük Asya'da Müttefik Devletler Başkomutanı bulunmanız nedeniyle, daha çok kan dökülmesini önlemek amacıyla, Yunan birliklerinin şimdiki yerlerinden daha ileri gitmemeleri için emir buyuracağınız konusundaki soylu açıklamanız, Kongre üyelerini derin bir minnet ve şükran hissiyle duygulandırmıştır. Büyük İtilâf Devletleri, İzmir ve yöresinin işgalinde kesin bir politik zorunluluk gördüğü takdirde, bu işgalin insanlık ve uygarlıkla donanmış olan uygar İtilâf Devletleri askerleri tarafından gerçekleştirilmesinin sağlanmasını, Kongre, soylu kişiliğinizden rica eder..."*[743]

---

741 Millî Mücadele Başlarken 2., İş Bankası 1964, s.6

742 *Age*, s.7

743 Avcıoğlu, s.22; (Hacim Muhittin, Alaşehir...Kongreleri)

Nazilli *Heyet-i Milliyesi* de 27 Ağustos 1919 da, General Milne'ye aşağıdaki telgrafı yollar:

"...Eğer İngiliz Komutanlığı daha fazla kan dökülmesini önlemek istiyorsa, Yunanları Aydın ve çevresi ile Güzel İzmir'den çıkarmalıdırlar. Yunanlar, Aydın ve İzmir'den çekildiği takdirde, eğer İtilâf Devletleri gerekli görürlerse, bu bölgeye barış imzalanıncaya kadar İngiliz birlikleri getirebilirler."[744]

İngiliz Generali Hanbury ile konuşmaya giden Nazilli Kurulu, Kuva-yı Milliye Komutanı Hacı Şükrü'nün notlarına değer vermek gerekirse, daha ileri giderek *"İngiliz işgaline kayıtsız şartsız rıza gösteririz"* der.[745]

Aydın ve Muğla Havalisi Umum Millî Kuvvetler Komutanı Demirci Mehmet Efe'nin ise, İngiliz subayı Yüzbaşı Hadkinson'a söyledikleri şudur:

"Gerçi çok terbiyeli davrandıklarından ve her türlü yardımı yaptıklarından dolayı, İtalyanlardan sızlanacak bir şeyimiz yok ise de, eğer herhangi bir hükümet bizi kontrol edecekse, bu işin daha büyük ve daha aydın bir devlet tarafından yapılmasını yine de yeğ tutardık."[746]

Akhisar'daki İngiliz kontrol subayı, 3 Eylül 1919 günü şu raporu gönderir:

"İşgalin olacağının Türkiye'de bilindiği gerçeği bu işgale direnmek için hiçbir hazırlık yapılmadığını, zira hiç kimsenin İzmir'in yalnız Yunan kuvvetleri tarafından işgal edileceğini olası saymadığını belirtmektedirler. Hatta Yunan işgali gerçekleşince bile, örgütlü bir direnme yoktu. Direnme, Yunanlar zulümlerinde ısrar edip köyleri yağmalamaya, Türkleri katletmeye, kadınların ve kızların ırzına geçip öldürmeye ve çocukları boğazlamaya devam eyledikten sonra ortaya çıktı."

---

744 *Age* s.23; (Bayar, VII, s.2391)

745 *Age* s.23; (Bayar, VII, s.2249)

746 Avcıoğlu, *Age* s.24; (Documents on British Foreign Policy 1919 – 1939 First Series, IV No. .674)

"Başıbozuk eylemler yalnızca Yunanlara karşı olup, şimdiki durumda Müslümanların Hıristiyanlara karşı olduklarına dair ortada bir sorun yoktur."[747]

Sivas Kongresi, İstanbul'dan ayrı olarak, bir millî hükûmet kurulmasını da öngörüyordu.[748]

İNGİLİZ BELGELERİNDE KIBRIS[749]

GİZLİ
SAVAŞ KABİNESİ
17 Eylül 1919

"Armitage Smith'in Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağışlanmasını malî açıdan inceleyen andıcını, G.T. 8090 eki ile birlikte Kabineye takdim ediyorum. 17 Eylül 1919 A.C.

I. İngiltere ile Türkiye arasında yapılmış 1878 sözleşmesine göre, İngiltere Babıâli'ye, işgal devam ettiği sürece yıllık 92.800 L. ödeyecek. Bu miktar, Babıâli'nin beş yıllık İngiliz işgali sırasında Ada'ya yapacağı harcamaları gelirle karşılamasına göre hesaplanmıştır.

Gerçekte, aşağıda yazılı nedenlerle Babıâli bu parayı (tribute-vergi-haraç) hiçbir zaman almamıştır.

II. 1855'te Babıâli'nin borcu 5.000.000 L.'a yükseldi. Bunun 72.000 L.'sı Mısır'dan gelen yıllık vergi (Tribute) ile geri kalanı da diğer Türk gelirleri ile teminat altına alınmıştı. Bu borcun faizi de, İngiliz- Fransız katılımı ile kuralları belirlenmiş olarak garanti altına alınmıştı.

1876'da Babıali, faizde temerrüde düştü ve 1880'den bu yana da hem faizi hem de yıllık ödenecek tutarı ödeyemez duruma düştü.

İngiltere, Kıbrıs'tan alınması gereken vergiyi, faiz taksitlerini karşılaması için tutmaya karar verdi. Yıllık taksitler,

---

747 *Age* s.25

748 *Mondros'tan Mudanya'ya, Age* s.272

749 Catalogue Reference:CAB/24/88 Image Reference:0069 (Bk.cab 24-89-0062)

her zamankinden daha çok birikerek 500.000L.'ya ulaştı ve bunun yönetimi de Majestelerinin Hazinesinin kontrolü altında idi.

III. İngiltere Kıbrıs'ı işgal etmeye başladığında, iyi bir İngiliz yönetimi (ama pahalı bir yönetim) kötü Türk yönetiminin yerini aldı. Sonucunda Türkiye'ye ait gelir kaynakları yerine Kıbrıs, İngiltere'ye malî bir yük oldu. Gelir kaynakları onun yönetim giderlerini ve "Tribute" (ödemesi gereken para)yı karşılayamıyordu. Yıllar üst üste binince İngiliz Hazinesi açık verdi. Savaş başladığı zaman, yıllık hibe edilen miktar, geçmiş yıllarda olduğu gibi, yıllık 50.000 L.'ya ulaştı. Kıbrıs işgal edildiğinden bu yana maliyeti İngiliz Hazinesine nakit olarak 1.250.000 L.'ya mal oldu. Eğer Kıbrıs bağışlanacaksa İngiltere, ödeme dengesini sağlayabilmesi için 200.000L. elde etmesi gerekir.

Yunanistan Kıbrıs'ı almaya muktedir ise Türklerin Tribute (vergisi) ile İngiltere Hazinesi'nin 50.000 L.'sını üstlenmesi gerekir.

Kıbrıs İngiltere'nin işgalinde ve koruması altında kalmalıdır."

Sivas Kongresinin 4. gününe kadar, Kongrenin hiçbir siyasal partinin emellerine hizmet etmediği konuları üzerinde tartışmalar sürüp gitmiş ve üyeler tespit edilen şu metni okuyup ant içmişlerdir:

"*...İttihat ve Terakki Cemiyetinin diriltilmesine çalışmayacağıma, mevcut siyasal partilerden hiç birinin emeline hizmet etmeyeceğime, vallahi, billahi...*"[750]

"Sivas Kongresi, Erzurum Kongresi tüzüğünü bütün vatanı kapsayacak biçimde değiştirmiş, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 günkü sınırlar içinde kalan top-

750 *Uluğ*, s.109

rakların birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu yeni tüzükte yer almıştı."[751]

Sivas Kongresi, Millî Misak'ın esaslarını kesinlikle belirttikten sonra 11 Eylül 1919 günü çalışmalarını bitirince, M. Kemal, Padişah'a ve Babıâli'ye, 12.9.1919'dan başlayarak hükümetle ilişkilerini kestiğini bildirmiş, yabancı devletlerin İstanbul'daki elçi ve temsilcilerine de bu kararı iletmişti.[752]

13.9.1919'da, Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı'na, Mebusan Meclisi için hazırlığa geçmesini bildiren Mustafa Kemal, 15.9.1919'dan sonra ulusun yetkilerini Heyeti Temsiliye'nin kullanacağını açıklamıştı.[753]

Bütün bu işler olurken, işgal güçleri altındaki Sivas'ta toplanan Kongre'nin yapılmasına iznin, Fransız makamları tarafından, "işgal güçlerine" karşı söz söylememek kaydı ile verildiğini anımsayalım. Bu iznin alınmasında Mustafa Kemal'in de muhaberesi olduğunu öğreniyoruz. Demek ki "millî"lik olayı, işgal güçlerinin desteği içinde, İstanbul Hükümeti'ne karşı yürütülen bir olaydır. Mustafa Kemal de, yaptığı çıkışlarla, İstanbul Hükümeti'ni, kendisinin temsil ettiği *"millîlik"* içine çekmek istiyor.

Erzurum Kongresi kararının ikinci maddesinde "*"Her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik kurma amacına yönelmiş sayacağımızdan, birlikte savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir."* denilmektedir. Direnme, doğrudan doğruya İngiltere'ye ve öteki İtilâf Devletleri'ne değil, Rumluk ve Ermenilik kurulmasına karşıdır.[754]

Bu ilginç tartışma, Sivas Kongresi Tutanaklarına göre şöyledir:

---

751 *Age* s.109
752 *Age* s.134
753 *Uluğ, Age* s.134
754 Avcıoğlu, s.11

"Mazhar Müfit Bey: Bugün örneğin Antalya ve Konya İtalyan işgali altında bulunduğundan Rumluk ve Ermenilik kurulmasıyla ilgili olamaz, olsa olsa İtalyanlık kurulması demek olur. Biz yalnız Rumlara ve Ermenilere karşı mı vatanımızı savunacağız? Herhalde bu maddeyi de genel bir biçime sokmak gerekir inancındayım. (Pek doğru sesleri).

Reis Paşa (Atatürk) – Müsaade buyurulursa bazı açıklamalarda bulunayım. Erzurum Kongresi'nde bu madde yazılırken aynı görüş mevcut idi. Fakat eğer o zaman Fransız, İngiliz ve İtalyanlarla da mücadele edeceğiz dese idik, milletin çekingenlik duyması muhtemeldi. Bu noktayı göz önünde tutarak İtilâf Devletleri'nden söz etmemiştir. Fakat şimdi artık dediğiniz gibi yazabiliriz. Herhalde unutmamalı ki, eğer Antalya bugün işgal altında ise, bunun tek nedeni Yunanların İzmir'i işgal etmiş olmalarıdır.

Fâzıl Paşa – Mazhar Müfit Bey'in sözlerinde kesinlik vardır. Her yabancı saldırısından mutlaka Rumluk ve Ermenilik çıkması kesin değildir. Mazhar Beyefendi'nin önerisi herhalde kabul edilmelidir.

Fâzıl Paşa – Rumluk ve Ermenilik amaçlarına izin verilmeyeceği gibi, öteki İtilâf Devletleri eylemlerine de kayıtsız kalınmayacağını yazsak uygun olmaz mı?...

Reis Paşa – Bendeniz Mazhar Bey'in görüşünde bir sakınca görüyorum. Aslında bu maddede Komisyon'un görüşü geneldir, Mazhar Bey'in söyledikleri biçimde olursa, Mütareke anlaşmasının işgal hakkı fıkrasına karşıt bir tutum almış oluruz ki, bu da bizim için tehlikelidir. Memleketi güç bir duruma sokmuş oluruz."

Bu tartışmalardan sonra madde, *"Osmanlı ülkesinin herhangi bir parçasına karşı girişilecek müdahale ve işgale ve özellikle vatanımızda bağımsız birer Rumluk ve Ermenilik kurma amacına yönelmiş eylemlere karşı direnme"* biçimine getirilir.[755]

---

755 *Age* s.14

Sivas'ta toplantı yapılmasına, Sivas'taki Fransız subayı, İtilâf Devletleri aleyhinde söz söylememek şartıyla izin vermişti. Aslında bütün yapılanlar İtilâf Devletleri'nin izni ve desteği ile yürüdüğünden, onlara karşı bir kamuoyu oluşmamasına da özen gösterilecekti. İstanbul işgal edilecek ses çıkmayacak, Antalya işgal edilecek ses çıkmayacak, Adana, Urfa Maraş, İskenderun işgal edilecek ses çıkmayacak, Averof zırhlısı İstanbul'a gelecek ses çıkmayacak, Müttefik Yüksek Konseyi Yunan, İngiliz ve Amerikan gemileriyle İzmir'e çıkarılınca "*Rumluğa ve Ermeniliğe karşı* mücadele ediyorum." diye ortaya atılacaksın. Bizdeki milliyetçiliğin köksüzlüğü buradan geliyor: Yunan'ı Anadolu'ya çıkartan İngiliz'e, Amerika'ya değil de Milliyetçiliği Yunan'a karşı kullanırken, İngilizler ve benzerleri Yunanın sırtını sıvazlamaktan geri durmazlar. Mücadelemizi taşerona karşı yürütüyor görünürken, çözümümüzü başka kanallarda aramaya başlıyor, gerçeklerimizden uzaklaşıyoruz.

20 Eylül 1919[756]

(İngiltere'nin Araplarla ilişkileri)

Başbakan, Emir Faysal konusunda endişeliyim, çünkü şimdiki durumun uzun süre devam etmesine izin verilmeyecektir. Biz, içinde bulunduğumuz ayda Türkiye ile barış antlaşmasını yapacağımız ümidiyle ordumuzu Suriye ve Kilikya'da tutuyoruz. Aslında bu şekilde antlaşmayı bir defada tamamen bitirmeyi ummuştuk. Bu yapılamadı, zira Amerika'nın Türkiye'de Manda kurmaya hazırlandığını öğrendik. Başkan Wilson'un Eylül'de karar vereceğini ummuştuk; fakat şimdi karar verilinceye kadar beklemek durumundayız ve Amerika Senatosu'nun herhangi bir Manda'yı kabul edeceği hususunda da bazı kuşkular var.

Bu arada İngiltere Hükümeti, Kafkasya, Suriye ve Kilik-

756 Catalogue Reference:CAB/23/44B Image Reference:0015

ya'daki çok büyük kuvvetlerini tutmak zorunda kaldı çünkü bu toprakları işgal niyetinde olmadığı için İngiliz halkı harcama yükünden şikâyet etmeye başlamıştı. Bunun için İngiltere Hükümeti bütün bu topraklardan, Mezopotamya ve Filistin dışında, kuvvetlerini çekme kararı aldı. Boşaltılacak topraklardaki garnizonların komutanı olan Feld Mareşal Allenby, Emir Faysal ile bu sorunu görüşmek istedi.

İngiltere Hükümeti, Hicaz Kralı ve Fransız Cumhurbaşkanı ile yaptığı iki ayrı anlaşma ile yükümlülük altına girdi.

Başbakan, Kral Hüseyin ile imzaladığı ve bir nüshasını Emir Faysal'a verdiği anlaşmayı okumaya başladı:

- Mersin ve İskenderun havalisi ve Şam havalisinin batısından Suriye boyunca uzanan Hom, Eama, ve Halep'in saf Arab olduğu söylenemez bu yüzden teklif edilmiş sınırların dışında tutulmuştur. Yukarıdaki değişiklik ile İngiltere Müttefiki Fransa'nın çıkarlarının aleyhinde olmamak kaydı ile, bu topraklardaki hareketinde serbesttir.
- İngiltere Hükümeti adına size aşağıdaki teminatı vermeye yetkili kılınmış bulunuyorum ve cevabınızı bekliyorum:
- İngiltere Hükümeti, sınırları ve kısıtlamaları Mekke Şerifi tarafından teklif edilmiş topraklar içinde kalan Arapların bağımsızlığını tanımaya ve desteklemeye hazırdır. Bağdat ve Basra Vilayetlerinde kurulmuş olan düzen ve bu toprakların dış saldırılardan korunması ve yerel halkın refahını yükseltmek için İngiltere'nin zorunlu olarak aldığı özel yönetim tedbirlerini ve karşılıklı ekonomik çıkarları korumayı Araplar kabul edecekti.
- Bu anlaşmaya göre Şam, Hom, Hama ve Halep Arap Devleti içinde kabul edilecek.

Emir Faysal, "Her şeyi açık yapmak için soru sormama izin var mı?" diye sordu.

Başbakan, kabul etti.

Emir Faysal, "Babası Majeste Kral'a ve kendisinin olduğu kadar Arap milletinin Başbakan'a (İngiliz), Başkumandan Feld Mareşal'a, ve yaptıklarından dolayı İngiliz halkına duyduğu minneti, sonuç olarak, Arapların, Türklere karşı savaşmasıyla kendilerini İngiltere'ye rehin verme anlaşması yapmış olduklarını," ifade etti. "Araplar küçük bir millettir ama bununla yerel halkın refahını yükselttti; ve yapılacakların en iyisini yaptı."

Başbakan başı ile onaylayarak "Çok doğru." dedi.

25 Eylül 1919

Milliyetçi Hareket[757]

"Sir J. De Robeck, Sadrâzam'ın fikrine göre, krizin yakın olduğunu rapor ediyor. İzmir'in işgalinden sonra Mustafa Kemal tarafından organize edilen Milliyetçi Parti, İttihat Terakki'nin düşüşü ile birlikte oluşmaya başladı. Hareket, Erzurum'dan başlayarak Ankara ve Sivas vilayetlerine ve şimdi de Kastamonu, Harput ve en son haberlere göre de Diyarbakır'a yayıldı. İngilizlerin Anadolu Demiryolunu işgalinden sonra güney yönünde Aydın'a doğru ilerlemeye başladığı gözlendi. Milliyetçiler, İstanbul'daki Harbiye Bakanlığı ile temas halinde olup Anadolu'da bağımsız bir cumhuriyet için çalışıyorlar. Şimdiki hükümetin her halükârda desteklediği barış şartlarını, onların kabul etmeleri çok şüpheli görülüyor. Asya Türkiyesi'nin olduğu kadar Avrupa Türkiyesi'nin de temsilcilerinden oluşan Sivas Kongresi bildirisinden sonra, yasal biçimde kurulmadığı ve keyfî davranışları ile Müslüman unsurlar arasında ayrılıklar yaratmakla suçladıkları ve bu nedenle de Türk milletinin tümünün güvenini kaybetmekle suçladıkları şimdiki Türk Hükümeti ile bütün ilişkileri kestiler. Yeni hükümetin

757 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0079

milletin güvenine sahip bir şekilde kurulması gerektiğini beyan ettiler. Buna halkın destek olacağını söylüyorlar; ve kendilerinin de yalnızca şimdiki kabineye muhalif olduklarına dair teminat veriyorlar.

Milliyetçilerle bir çatışmadan sakınmak amacıyla General Milne, Samsun bölgesinden birliklerini çekti ve böylece içteki demiryolu boyu dışında bölgede hiç bir İngiliz askeri kalmadı.

Sir J. De Robeck, durumu aşağıdaki biçimde değerlendiriyor:

Bu (kurulacak) *devlet işi geçici değildir; Yunanların ve İtalyanların Küçük Asya topraklarında kalmalarına izin verildiği süre zarfında varlığını sürdürecek."*

KIBRIS'IN YUNANİSTAN'A BAĞIŞLANMASI TEKLİFİ[758]

3 Ekim 1919

Amiralliğin, Savaş Kabinesine Sunduğu Andıç

"(İngiltere ile Fransa arasında yürütülen görüşmelerde) Fransa, İskenderun, Mersin ve Beyrut limanları da içinde olmak üzere, Kilikya ve Suriye'nin mandasını elde etti,

Buraya sınırdaş olan küçük bir bölge de, Antalya limanı içinde olmak üzere, herhalde İtalya'ya devredildi.

Mr. Ficher de, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağışlanmasını teklif ediyor böylece öyle bir an geldi ki bu kıyı bölgeleri Küçük Asya'nın hatırı sayılır büyüklükteki arazisi, Türkiye'nin zayıf ellerinden çıkıyor, Akdeniz'in iki güçlü ülkesinin kontrolüne geçiyor.

Aynı zamanda biz, kendimiz, Mezopotamya ve Filistin'de taze sorumluluklar alıyoruz. Bu ülkeler arasında ve Akdeniz'de askerî ve ticarî haberleşme deniz kuvvetleri için hatırı sayılır bir öneme sahip oluyor.

Bunun için Amirallik, Mr. Ficher'in teklifini, İngiliz İm-

758 Catalogue Reference:CAB/24/89 Image Reference:0062

paratorluğu ve Birleşmiş Milletler'in bakış açısından tehlikeli buluyor.

Kıbrıs'ın en Güney'inde bulunan Lima (Limasol) limanı,
Port Said'e 210 mil,
Hayfa'ya 150 mil,
Kilikya kıyısına 40 mil,
Mersin'e 80 mil,
Beyrut'a 100 mil,
İskenderun'a ve Antalya'ya 150 mil uzaklıktadır.

Böylece Kıbrıs, sözü edilen limanlarla münasebetinde mükemmel bir uçak üssü özelliği taşımaktadır.

Ada'nın doğal limanı yoktur, fakat doğu kıyısındaki Fanagusta (Magosa) denizaltılar ve destroyeler için mükemmel bir üstür. Büyük gemiler için de geliştirilebilir ama biraz pahalıya mal olur. Hava Bakanlığının işaret ettiği gibi Savaş üssü olarak bütün kolaylıklar mevcut.

Akdeniz'deki donanmanın ana görevi, İmparatorluğun Süveyş Kanalı boyunca Doğu'ya giden ana güzergâhını korumaktır. Buna aynı zamanda, Akdeniz'den, Filistin'e ve Mezopotamya'ya gelecek saldırıların önlenmesini de katabiliriz."

Sivas'a, çağrılan iki yüz küsur kişiden yalnız doksan dokuzu gelmişti.[759] Bunların da on ikisi Mustafa Kemal'in yanındaki subaylar ve arkadaşları idi. Trakya'dan kimse gelmemişti. İzmir'in ardındaki dağ ve ovalardan birkaç kişi gelmişti. Konya'nın çevresindeki Tuz gölü yaylasından, Güney'de İtalyan işgalindeki Antalya kıyılarından kimse yoktu. Fransız işgali altında bulunan Torosların ardındaki sıcak ve zengin Adana ovalarından, İngilizlerin bulunduğu Mezopotamya ve Kürdistan'ın çorak çöllerinden, dağ eteklerinden de gelen çıkmamıştı.[760]

759 Kinross, s.291
760 *Age* s.291-2

Karadeniz kıyıları ile dağlarından da kimse gelmemişti. İstanbul tek üye göndermişti. Bir de Tıbbiye Mektebi temsilcisi olduğunu ileri süren bir genç vardı.[761]

Erzurum'un batısındaki dağlık bölgeye kadar Anadolu yaylasının büyük bir kesimi kendisi ile beraberdi.

Sivas Kongresi 4 Eylül 1919'da klâsik bir lise binasında toplandı.

Mustafa Kemal kendisini hâlâ hilâfet adına hareket ediyor gibi göstermek zorundaydı. Murahhaslar, yeminlerini Tanrı'nın adına yapıyorlardı.[762]

Kongre ilk önce Erzurum Kongresinde alınan kararları onaylayarak aynı zamanda Misak-ı Millî metnini daha da güçlü bir şekle sokan değişiklikleri kabul etti.[763]

Bu kararları uygulamak üzere bir Heyet-i Temsilliye seçildi.[764]

Amerikan Kongresi'nden, memleketi incelemek ve bir rapor hazırlamak üzere, bir heyet gönderilmesi istenecekti. Bu istek, Kemal, Rauf ve birkaç kişinin imzasını taşıyan telgrafla Amerikan Senatosuna iletildi.[765]

12 Eylül sabahı, İstanbul telgrafhanesinin hâlâ saraya yol vermemesi üzerine bütün merkezlere bir genelge çıkardı. Bunda "*meşru bir hükümet işbaşına geçinceye kadar,*" İstanbul hükümetiyle bütün resmî bağların ve posta, telgraf haberleşmesinin kesildiği bildiriliyordu. Bundan sonra yapılacak şey hükümeti istifaya zorlamaktı. Bunun için de Sivas Kongresi'nin Genel Kurulu, "*Heyeti Temsiliye'nin geçici hükümet gibi çalışacağını ilân etti ve halkın güvenini haiz bir millî hükümet kuruluncaya kadar milletin işlerini kanunlara*

761 Orhan Boran'ın babası Hikmet Bey.
762 *Age* s.293
763 *Age* s.294
764 *Age* s.295
765 *Age* s.296

uygun olarak ve Padişah adına yürüteceğine söz verdi. Memlekette kanun ve düzen sağlanacaktı. Aslında Mustafa Kemal'e ve Milliyetçilere Anadolu'nun büyük bir kısmı üzerinde icra yetkisi verilmiş oluyordu...[766]

Gerçekten *"Heyeti Temsiliye"*, ilk ihtilâl hükümeti olmuştu. Lâkin Heyet hiçbir zaman toplanmadığı için, işleri yürüten Mustafa Kemal'den başkası değildi.[767]

Ali Fuat Paşa İngilizlerin demiryolunu korumak için bir kuvvet bulundurdukları Eskişehir kavşağına yürüdü. Lâkin İngilizler daha önce çekilmişlerdi. Anadolu yaylasının batı kenarı şimdi iyice milliyetçilerin eline geçmiş oluyordu.[768]

İngilizler, yerlerini milliyetçi güçlere bırakıyor, böylelikle de güçler yerlerine oturunca askerî harcamalardan tasarruf etmiş oluyorlardı.

Sivas Heyeti Temsiliyesi'nin Ordu Komutanları ve mülkî makamlarca desteklenen güçlü bir kuruluş olduğunu artık hesaba katmak gerekiyordu.[769]

Damat Ferit, Sultan'ın ısrarı ile istifasını verdi. Ferik (korgeneral) Ali Rıza Paşa *"bir uzlaşma kabinesi"* kurmakla görevlendirildi. Kendisine kısa zamanda seçimlere gitmek için talimat verildi.

Ali Rıza Paşa'nın ilk işlerinden biri Anadolu'ya temsilciler göndermek oldu. Bahriye Nâzırı Salih Paşa'yı "Heyeti Temsiliye" ile müzakerelerde bulunmak için Amasya'ya yolladı. Mustafa Kemal, Salih Paşa'yı Amasya'da karşıladı. Amasyalılar şimdi onun İstanbul Hükümeti tarafından resmen tanınmış olduğunu görüyorlardı. Tartışmaların sonun-

766 *Age* s.304
767 *Age* s.304
768 *Age* s.306
769 *Age* s.306

da her noktada anlaşmaya varıldı.[770] Meclis İstanbul'da toplanacaktı.[771]

Bu fiilî durum karşısında Padişah, Sadrâzamlık mührünü eniştesi Ferit'ten alarak, Senatör Ali Rıza Paşa'ya vermiş. 4.10.1919'da Ali Rıza Paşa, aradaki soğukluğa son verilmesini rica etmiş, Mustafa Kemal de şart olarak "Millî Misak" ilkelerinin onaylanmasını ve "Millî Hareket"in resmen tanınmasını istemişti. Hükümet de halkı, seçime çağıran bildiriyi yayınlamıştı.[772]

5 Ekim 1919'da Damat Ferit Hükümeti düşmüş ve yeni hükümet Ali Rıza Bey tarafından kurulmuştu. Sultan da genel seçimler yapılmasına izin vermişti. Seçimler sonucunda kazananların çoğunluğunun Kemalist harekete yakınlık duydukları ortaya çıkmıştı. Sadrâzam bile Milliyetçilere yakınlık duyuyordu.[773]

Milletvekilleri hazırlık toplantılarını Ankara'da yapmışlar, bu arada Erzurum programının ışığı altında Mustafa Kemal tarafından hazırlanan önemli bir belge de Ankara'da toplanan Meclis'te onaylanmıştı.[774]

"Millî Misak" adı ile anılan bu belge aslında Türk ulusunun "Bağımsızlık Bildirisi"nden başka bir şey değildi.[775]

Bu bildiriyle Batı modelinde canlı ve güçlü yeni bir Türk devletinin üstyapısı kurulmuştu ve başlıca ilkeleriyle de – daha sonra imzalanacak olan– Lozan Barış Antlaşması'nın temeli atılmıştır.[776]

---

770 Kinross, *Age*, s.308
771 *Age*, s.310
772 *Uluğ, Age* s.134
773 Toynbee, *Türkiye ve Avrupa*, s.78
774 *Age*, s.78
775 *Age*, s.78
776 *Age*, s.78

8 Ekim 1919

Yeni kabinenin kişileri hakkında Amiral Robeck'in yorumu:[777]

"Yeni kabine saygın kişilerden oluşmuştur. Fakat esas itibariyle milliyetçi ve İttihat ve Terakki'nin sempatizanı olmuşlardır.

Sadrâzam son yıllarda siyasî hayatta pek göze çarpmadı; mütarekeden önce Bahriye Nazırlığı yapmıştı. Bir siyasetçi olmaktan daha çok dürüst ve kurallara bağlı bir asker olarak bilinir.

Şeyhülislam, kısmen Kürt, kısmen Arap olup Mezopotamya'ya Pan-İslamcı gözle bakıyor.

Dışişleri Bakanı, Mütareke'den sonra Tevfik Paşa'nın kabinesinde görevde idi. İttihat Terakki'nin üyesi olup bakanlığı zamanında Milliyetçi gruplara güçlü destek verdiği tahmin edilmektedir.

Harbiye Bakanı ile Devlet Konseyi Başkanı kabinenin çok dikkat çeken iki yeni elemanıdır. Mustafa Kemal hareketinin ilk günlerinde Konya'da Milliyetçi Hareket'in yularını boynuna takmıştı. Geri çağrıldığı zaman dönmemişti. Devlet Konseyi Başkanı güvenilir eski bir muhafız, İttihat ve Terakki yandaşı ve milliyetçi çabaları bir araya toplama gayreti içinde.

Bir Çerkez olan Abuk Paşa en dikkat çekici olanıdır. Kabinenin Mustafa Kemal hareketine en çok sempati duyan kişisi sanılıyor.

Yeni Sadrâzam, imparatorluk beyannamesine göre ülkedeki görüş ayrılıklarını bir araya toplamak ve mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda Meclis'i toplamak arzusunda, diğer bakımdan kendisi renksiz bir kişi.

Sultan, Ferit'in gönderilmesine çok isteksiz yaptığı en iyi

777 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0001

şey Kabine değişimi sırasında Ali Rıza'yı bakan tayin etmesi oldu. Kendisi son derece kurallara bağlıdır."

Türkiye
Yeni Kabine. Edirne.
8 Ekim 1919
Yeni Bakanlar Kurulu[778]

"3 Ekim'de de Robeck'in bildirdiğine göre Kabine 1 Ekim'de, sağlık nedeni ile istifa etmiş olup yeni Kabine aşağıdaki gibi kuruldu:

Başbakan – Ali Rıza Paşa
Şeyhülislam – İbrahim Haydari Zade
Harbiye – Küçük Cemal Paşa
Bahriye – Salih Paşa
Dışişleri – Raşit Paşa
İçişleri – Damat Şerif Paşa
Milli Eğitim – Said Bey
Bayındırlık – Abuk Paşa
Adalet – Mustafa Efendi
Danıştay Başkanı – Abdurrahman Şeref Bey
Maden ve Orman – Hadi Paşa
Maliye – Tevfik Bey.

Yeni kabineyi oluşturan kişiler hakkında Amiral Robeck'in söyledikleri:

Yeni kabine, esas itibariyle milliyetçi olup İttihat ve Terakki ile de sempati içindeler. Yeni Başbakan'ın Mütareke'ye kadar Bahriye Bakanlığında görülmesinden bu yana politik yaşamda yer almadı. O, siyasetçi olmaktan öte görevine bağlı bir asker olarak bilinir.

Şeyhülislam, kısmen Kürt, kısmen Arap ve İslami bilgileri Mezopotamya'da öğrenmiş.

778 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0001

Dış İşleri Bakanlığı yürüten Tevfik Paşa, buraya Mütareke'den sonra geliyor. İttihat ve Terakki ile birlikte çalışmış olmasına karşın şimdi de Kabine'de Milliyetçi Gruba güçlü ve özgür bir destek vereceği öngörülüyor.

Bakanlar Kurulunun en dikkat çekici yeni elemanlarından biri de Harbiye Bakanı ve Danıştay Başkanı'dır. Mustafa Kemal hareketinin ilk günlerinde, Konya'da milliyetçi hareketin içinde idi. Danıştay'ı İttihat ve Terakki'ye karşı milli çabaları desteklemek maksadı ile kullanıyor.

"Abuk Paşa, Çerkez'dir. Mustafa Kemal hareketine duyulan sempati ile yeni kabinede yer aldı."

"*Edirne*-Amiral Webb, 7 Ekim'de bildirdiğine göre, kendisi Fransız meslektaşı tarafından bilgilendirilmiş, Edirne Valisi, Milliyetçiler tarafından görevden alınmış."

Fransızlara gelince, onlar da İngilizlerin savaşın son günlerinde Musul'u son hızla ele geçirmelerine kızmışlardı. Çünkü Sykes ve Picot ile bu zengin petrol yataklarının Fransızlarda kalacağını düşünmüşlerdi.

Fraçois Georges-Picot 1919 sonlarında Anadolu'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa ile şahsen görüşmüştü. Bir sonraki ilkbaharda Fransızların bu bölgelerden (Maraş vilâyeti ve çevresi) çekilmeye ve Suriye'deki durumlarını sağlamlaştırmaya hazırlandıkları belli olmuştu.[779]

İtalyanlar da Mustafa Kemal'le bir anlaşmaya varma eğilimindeydiler. Tek şartları, On İki Ada'yı ellerinde tutmaktı.[780]

KÜÇÜK ASYA'DA ASKERÎ SİYASET
SAVAŞ BAKANININ ANDICI[781]
Genel Kurmay tarafından hazırlanmış olan andıcı sunuyorum

779 A.Palmer, s.395
780 *Age*, s.396
781 Catalogue Reference:CAB/24/89 Image Reference:0092

9 Ekim 1919

Winston Churchill.

"1. İstanbul'daki Başkumandan, Türk Milliyetçi Hareketi'nin Batı'ya doğru yayıldığını ve Anadolu Demiryolu'nu bekleyen İngiliz kuvvetleri ile Milliyetçi kuvvetler arasında her an bir çatışma çıkma riski bulunduğunu rapor ediyor. Nasıl davranması gerektiği ve Milliyetçilere karşı olan Sivil Yönetim'e ne miktar askerî destek vermesi gerektiği hususunda talimat istiyor.

2. Esas olarak Mustafa Kemal tarafından kontrol edilen Milliyetçi Hareket, belki yurtsever teşkilat olarak tanımlanabilir, esas amaç, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına karşı koymaktır. Doğrudan Sultan'a karşı değiller ama halkı temsil etmediği gerekçesiyle şimdiki Türk Hükümeti'ne muhalefet ediyorlar. Doğrudan İngiltere'ye yönetilmiş bir düşmanlık yok, esas amaç Türk toprağının Yunan, İtalyan ve Ermeniler arasında parçalanmasını önlemektir.

3. Hareket her gün güçleniyor ve biz bir oldubitti ile karşılaşmamak için aşağıdaki kötü sonuçlara hazırlanmalıyız:
   (a) Persia Afghanistan and India. Pan-İslamcı akımın müttefik bulması, herhalde Bolşevizm'le, Aşağı-Kafkasya, İran ve Afganistan'la.
   (b) Mısır'da Milliyetçilere duyulan sempatinin yarattığı tedirginlik
   (c) Araplar arasında huzursuzluğun artması.
   (d) Büyük olasılıkla bir Ermeni katliamı.

4. Bu arada, alınması gereken askerî önlemlere bakıldığında verilecek kararlara acil ihtiyaç vardır. Bu karar, bizim Küçük Asya'daki gelecekteki siyasetimiz için önemli olduğu kadar da gerekli bir başlangıç olacaktır.
   Eğer biz Anadolu demiryolundaki birliklerimizi güçlendirirsek, kendimizi Türk Milliyetçilerine karşı belirsiz

oranda harekâta hazır durumda buluruz. Böyle bir durum meydana gelirse, kendimizi, Yunan ve İtalyanların yararına savaşır durumda buluruz.

"Eğer müfrezemizi çekersek, Milliyetçilerle karşı karşıya gelmemiş oluruz. Şimdiye kadarki amacımız, Küçük Asya'da askerî harekâttan kendimizi sakınmak olmuştu.

Demiryoluna gelince, İngiliz birliğinin çekilmesinin yerine Türk Anayasal Birlikleri yerleşir, bunlar da, durumun gerektirdiği acil ihtiyacı karşılar.

Prestij kaybetmemize gelince, bu çözüm bizi Küçük Asya'ya birkaç tümen göndermekten kurtarır.

5. Bizim şimdi ve gelecekteki Orta-Doğu'ya ilişkin taahhütlerimiz Türkiye ile olan ilişkimize bağlıdır. Onu (Türkiye'yi) teminat altına almak için geç kalınmış değildir ve Türkiye'nin bizim yardımımızı ve rehberliğimizi istemediğine dair bir kanıt yoktur. Şimdi biz, Türkiye'deki yurtsever unsurlarla çatışma yaratıyoruz ve bu İngiltere'de vergi ödeyenlere gereksiz yere milyonlara mal oluyor dersek böyle bir değerlendirme sanıyorum abartılı olmaz ama bunu, gelecekte sınırsız malî sermayenin (pasif değerlerin) tohumlarının ekilişi olarak düşünmek gerek."

İzmir'in işgalinden beş ay geçtikten sonra 12 Ekim 1919'da, İstanbul'daki Müttefikler arası Komisyon'un, İzmir'in Yunanlar tarafından işgali hakkında vermiş olduğu rapor şu sözlerle başlıyordu:

"Yapılan soruşturma göstermiştir ki, Mütareke'den beri Aydın vilâyetindeki Hıristiyanların genel durumları memnunluk vericidir ve güvenlikleri hiçbir tehlikeye düşmemiştir.

"İzmir'in işgali, yanlış bilgilere dayanılarak Barış Konferansı tarafından emredilmişse, bunun ilk sorumluluğu, yukarıda belirtilmiş olan gerçekler hakkında yanlış bilgiler vermekte ısrar etmiş hükümetlere ve kişilere aittir.

Onun için, bu işgalin hiçbir şekilde haklı olmadığı ve Türkiye ile Müttefikler arasında imzalanmış bulunan ateşkesin koşullarını ihlâl ettiği muhakkaktır."[782]

İzmir, düşman güçlerce Yunanistan'a işgal ettirilmeden önce, Aydın Vilâyeti'nde (İzmir bu tarihte Aydın Vilâyeti'nin merkezidir.) yaşayan Hıristiyanların genel durumları memnunluk vericidir ve güvenlikleri de sağlanmıştır. İzmir'in işgali, Barış Konferansı tarafından emrediliyor; İstanbul'daki Müttefikler arası Komisyon bunun sorumlusunun, Barış Konferansı'na yanlış bilgi veren hükümetlere ve kişilere ait olması gerekir diyor. Devam ederek, bu işgalin hiçbir şekilde haklı olmadığını ve 30 Ekim 1918'de imzalanmış olan Mütareke'ye de aykırı bulunduğunu ilâve ediyor.

Yunanlar İzmir'deki Katliamının Tahkik Heyeti Raporu:

İzmir'de cereyan işgal fecayiinin tahkiki için Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya mümessilleri İzmir'e gelmişler, neticeyi kendi hükümetlerine bildirmişlerdi. Lâkin bu rapor gizli tutuluyor ve Türklerin haberdar olmamasına dikkat ediliyordu. Dr. Nihad Reşad Belger Bey, bir Fransız dostu vasıtası ile rapor suretini elde etmiş ve bir kopyasını Ankara'ya[783] gönderdiği gibi, bir nüshasını da Babıâli'de, Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa'ya bizzat vermiştir. O sırada, Anadolu'nun mümessili sayılan Harbiye Nâzırı Mersinli Cemal Paşa, Harbiye Müsteşarı İsmet Bey, bu muvaffakiyette son derece memnun olmuşlar ve Dr.Nihad Reşad Belger Bey'den hemen Paris'e gitmesini ve raporun neşredilmesi hususunda teşebbüsatta bulunmasını rica etmişlerdir.[784]

---

782 Toynbee, *Türkiye ve Avrupa*, s.67

783 Rapor 12 Eylül 1919 tarihli. M. Kemal'in Ankara'ya gelişi Aralık sonu. Raporun verildiği tarihte Sivas Kongresi henüz sona ermiştir. Bu durumda ya rapor Sivas'a gönderilmiş, ya da Aralık'tan sonra elde edilmiştir. Güçlük, raporun elde ediliş tarihi hakkında bir bilgi olmayışından kaynaklanıyor.

784 İnkılâp Hareketleri, s.698

Müttefik murahhasların, İzmir'in işgali hakkındaki verdikleri 12 Eylül 1919 tarihli gizli raporun sureti şudur:

1 Tahkikatın verdiği neticeye göre, Aydın[785] Vilâyeti dâhilinde sakin Hıristiyanlar, mütarekeden sonra hiçbir taarruza uğramamışlardır.
2 Sulh konferansı tarafından verilen ve hiçbir tetkike müstenit olmayan İzmir'in işgali yersizdir.
3 Mânasız iddialara sebep olan din taassubudur. İşgal, medenî bir lüzumun icrasını temin maksadından uzaktır. Hemen bu hareket bir fetih ve salip harbi halini almıştır.
4 15, 16 Mayıs tarihinde cereyan eden hâdiselerin mesulü Yunan ordusu ve zabitleridir.
5 Yunan hükümetini temsil eden yüksek sivil mümessiller, İzmir'de cereyan eden müthiş kanlı ahvalin civar mıntıkalara sirayetinden kabahatlidir.

Venizelos, Müttefikler'in yaptıkları telgraf tebligatı hilâfına onlardan hiçbir salâhiyet temenni etmeden askerî kumandanlara Manisa, Aydın Kasaba vesairenin işgalini 23 Mayıs tarihli telgrafıyla emretmiştir.

Aynı otorite, işgal hududunu tahdit etmemekle Müslümanların galeyan ve feveranını mucip olmuştur.

Yunan yüksek otoritesi, hodbehot, memlekette sivil asker teşkilâtı kurmuştur. Bu teşekküller, askerî salâhiyetlerin kendileri tarafından icrasına tevessül etmişlerdir.

Meandr[786] mıntıkasında husule gelen galeyan, sebepsiz işgal ve askerin ilerlemesi neticesidir. Asırlardan beri Türk ve Yunanlar arasındaki bürudet bu suretle alevlenmiştir. Bundan da Yunanlar mesuldür. Bergama havalisi, Manisa ve Ödemiş hakkında da onlar kabahatlidir.

---

785 İzmir'in merkez olduğu vilâyetin adı Aydın'dı.

786 Batı dilerinde, Menderes'e verilen Meandr adı coğrafyada nehirlerin dirseklerini anlatan bir terim olarak kullanılır.

Menemen katliamından tamamen Yunanlar mesuldür... Çünkü Yunan zabitleri, kasten vazifelerini ihmal etmişlerdir.

Aydın vilâyetinde henüz sükûnet avdet etmemiştir. Hatta Anadolu ile ticarî mürasele tamamen kesilmiştir. Bu hal, muhakkak işgal şeklinin tevlid ettiği bir neticedir.[787]

Komisyon Âzaları: **Bristol, Bunot, Hare, Dall'Olio**

KOMİSYON TARAFINDAN SUNULAN NETİCE RAPORU

İşgal vesilesiyle İzmir ve Aydın vilâyetinde ihdas edilen vaziyet yersizdir, çünkü:

İşgal, prensip olarak idare ve inzibatı muhafaza maksadıyla yapıldığı halde hakikatte bir ilhak tunörü şeklini almıştır. Ve yüksek Yunan komiseri, tek otorite sahibi vaziyeti takınmıştır. Vazifedar bulunan Türk âmirleri hiç bir salâhiyeti haiz değildir. İstanbul'dan emir telâkki edemedikleri gibi, Türk polisi ve jandarmaları da herhangi bir kararı ittihaza salâhiyetli değillerdir.

İşgal, Yunanistan'ın büyük askerî kuvvet bulundurmasını mecbur kılmaktadır.

Aksi takdirde halk aç kalmak tehlikesine maruzdur.

Komisyonun takdiri:

Eğer bu işgal mahalli inzibatı temin maksadıyla yapılmış ise, buna Yunan kuvvetleri kâfi değildir. Bu vazife Yakın Asya'daki müttefik kuvvetler kumandanı emrindeki müşterek askerlere tevdi edilmelidir.

Eğer işgal muvakkat olmayıp, İzmir'in Yunanistan'a verilmesini Sulh Konferansı tasvip ediyorsa, o takdirde Türk ve Yunan kuvvetlerini baş başa bırakmak caizdir.

Halbuki, ilhak kararı milletler prensibine mugayirdir (aykırıdır). Zira, İzmir ve Ayvalık'ta olduğu gibi, bu mıntı-

787 İnkılâp Hareketleri, *Age* s.699

kalarda kahir ekseriyet Türk'tür. Komisyon, şu noktayı işaret etmeyi de vazife bilir ki, galeyana gelen Türk millî hissiyatı, bu ilhakı kabul etmeyecek ve Yunanistan'ın bu hale mukavemeti mümkün olamayacaktır.

Bu ahval dâhilinde, komisyon aşağıdaki şartları tavsiye eder:

Mümkün olduğu mertebede Yunan askerlerinin müttefik kuvvetlerle tebdili,

Yunan askerlerinin izzeti nefsini muhafaza için, işgal mıntıkalarında Türk kuvvetleri ile temasa gelmemek şartı ile bir miktar onlardan da asker bulundurulması.

Müttefikler'in işgali tahakkuk ettikten sonra Türk jandarma kuvvetlerinin ıslahını temin etmek.

Jandarma ıslahını müteakip, sivil idarenin tanzimi hususunda Türk hükümetini sıkıştırmak ve idareyi onlara terk etmek.

Harekât-ı Milliye kumandanının daima izhar ettiği nokta, Yunanlar hakkındadır. Bu itibarla, yukarıdaki şartlar temin edilirse, bu şikâyetler bertaraf olur, Millî Kuvvetler de İstanbul Hükümeti emrine inkıyada mahzur görmezler.[788]

KOMİSYON ÂZALARI:

GeneralDall'olio	General Bunout	Amiral Bristol	General Ha
İtalya Delegesi	Fransa Delegesi	Amerikan Delegesi	B.Britanya

Komisyon raporundan, Yunan'ın Anadolu'yu neden işgâl etmiş olabileceği bilenemediği gibi, işgalin de uluslararası teamüle aykırı olduğu, haksız olduğu belirtilmektedir. Yunan'ın Anadolu'dan çekilmesi kimin işine yaramaktadır: İstanbul Hükümeti'nin. Bu takdirde Yunan'ın Anadolu'ya çıkarılmasının bir anlamı kalmazdı. Yunan'ın Anadolu'yu işgalinin uzaması kimin işine yaramaktadır: Millicilerin. O halde Milliciler, Anadolu'da yeni bir devletin kuruluş hazır-

788 *Age* s.700

lıklarını yapana kadar, Yunan'ın Anadolu'yu işgali de sürdürülecektir. Bu, İngiltere'nin eline, 120 yıl sonra geçmiş tarihsel bir fırsattır. Bu süreci İngiltere, Osmanlı Devletini ortadan kaldırmak ve yerine, Batı ölçülerine göre yeni bir devlet kurmak için kullanacaktır.

15.10.1919'da, İstanbul'da da seçim işlemine başlanmıştı.[789]

DIŞ ÜLKELER RAPORU

22 Ekim 1919

Türkiye. Mustafa Kemal Hareketi. Milli Hareket ve Hıristiyan Nüfus.[790]

Barış Görüşmeleri

TÜRKİYE

Mustafa Kemal Hareketi

"7 Ekim'de Albay Meinertzhagen, Kahire'den aşağıdaki bilgiyi içeren bir rapor gönderdi...

Üç gün sonra, İstanbul'dan Amiral Webb, (1941 No.lu telgraf), Mustafa Kemal'in kendisine ve Fransız meslektaşına gönderdiği bir telgrafı rapor etti. Buna göre, Mustafa Kemal, yeni hükümetle ilişkisini tanımlıyor. O (Mustafa Kemal) eski hükümetin bazı üyeleri ile bazı valilerin tutuklanmasını ve mahkemeye verilmesini ayrıca, Milliyetçi Parti'nin gözetimi altında acil seçim yapılmasını talep ediyor."

General George Milne'den Savaş Bakanı
Winstons Churchill'e, İstanbul Genel Karargâhı,
20 Ekim 1919,
Türkiye'de "Milliyetçi Hareket"in Tarihi:

1 Türkiye'deki Milliyetçi Hareket ki askerî öneminin hafi-

789 *Uluğ.*, s.135

790 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0002

fe alınmaması esastır, bunun üzerine bir andıç sunmaktan şeref duyuyorum.

Askeri kuvvet kullanmayı bir bakıma makul kabul etmek ve bunu Barış Konferansı'nın vereceği kararlar ışığında dikkate almak gerekir.

Bu kararları hiç bir biçimde etkilemek istemiyorum ama barış şartlarını kuvvet kullanarak etkilemek de bu işin doğasında vardır.

2 Her şeyden önce, (Milliyetçi) hareket, Türkiye'deki kamuoyunu pekiştirdi ve destekleyicileri de iktidar dizginini tutmayı sürdüreceklerdir.

3 İkinci olarak, (hareketin) liderleri, silahlı karşı koyma fikri ile pohpohlandılar. Hiç kimse, onların kendi kendilerine ne yaptıklarını anlayabilmiş değil. Onlar, kendi memleketlerini felakete sürükleyerek ateşle oynuyorlar. Mamafih, bunlar, kendileri için iki nedenden dolayı, bu durumu benimsemek zorundalar:

a) Bu durum, onların Barış Konferansı'nı etkileyeceklerine olan örtülü tehditlerine destek olacaktır.

b) Zira Türkiye'de siyasi kışkırtma – tahrikin normal yolu, halkı askeri biçimde teşkilatlandırmaktır. Askeri teşkilat, Türklerin anlayacağı yegâne teşkilattır. Milliyetçi Parti tarafından atılan adımlar, bütün siyasi gücü, hayran kalınacak biçimde, kendi ellerinde topladığı için takdire şayandır ve yakında yapılacak seçimler, kendi isteklerinin sonucunu veren bir alet olacaktır.

5 Küçük Asya'nın güneybatısının İtalyanlar tarafından işgali ve Yunanların İzmir'e çıkması gibi trajik olaylar durumu değiştirdi. Mayıs'ın sonunda, meydana gelmiş olaylarla, ülkeyi sanki sel basmıştı. Doğal olarak abartılan bu olaylar, Türklerde büyük 'şok' etkisi yaptı ve o dönemde dağınık olan aykırı görüşlerin bir araya gelmesi sonucunu doğurdu.

6 Mustafa Kemal ve arkadaşları için, ülkelerinin bütünlüğü bakımından, üç ana sorun İzmir, Ermeni ve Trakya sorunlarıdır.

Milliyetçi Hareketin bu olayların sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Hareket'e büyük etki yapan bir diğer konuda, Doğu Anadolu'da Ermenistan kurulması fikrinin yarattığı korkudur. Bu konu Avrupa basınında geniş bir şekilde yer almıştır.

Bu görüş, özel istihbarat birimleri tarafından hazırlanan raporlarca da teyit edilmişti.

Bu arada, Orta ve Doğu Anadolu'dan silah teslimi tamamen durmuştu.

7 İzmir sorunu önemlidir. İzmir'deki olaylar, durumu önemli ölçüde etkilemiştir. Bu nedenle İzmir'in tahliyesi ve Türkiye'ye geri verilmesi her Türk'ün en önde gelen arzusudur.

Mayıs'ın ortalarına gelinceye kadar bütün birlik kumandanları, askeri mühimmatlarını İstanbul'a gönderdi. Mesela, Mustafa Kemal, şimdi bütün hareketin lideri, büyük bir makineli tüfek sevkiyatı yaparken şimdi Harbiye Nâzırı ve Millî Hareket'in teşkilatında liderlik yapan Küçük Cemal Paşa da Konya'dan önemli miktarda sevkiyat yapmıştı. Bu nedenle şurası gayet açıktır ki Mayıs'ın ortasına gelene kadar İtilaf Devletleri'nin barış şartlarını dayatmasına karşı bir karşı koyma düşünülmemişti.

8 Haziran boyunca, birbirine bağlı olduğunu kesinlikle söylemenin mümkün olmadığı iki hareketin varlığı rapor edildi:

(a) Birincisi, eski Bahriye Nâzırı ve bir denizci olan Rauf Bey tarafından gayri resmi olarak çok gizli kurulmuştu. Bu kuruluş, İzmir bölgesine insan ve para gönderme işi ile uğraşıyordu ve yanılmıyorsam bunu daha

çok Yunan askerlerinin karışıklık-düzensizlik yaptığı yerlerde yapıyorlardı.

(b) İkincisi teşkilat ise, İçişleri Bakanı ile danışma halinde Harbiye Bakanı Şevket Turgut Paşa tarafından kurulmuştu. O, Küçük Asya'yı Kuzey ve Güney Müfettişlik diye bölmüş, her birine ayrı general ve kurmay heyeti tayin etmişti. Bunlara birlikleri ve İçişleri Bakanlığına ait kamu işlerini kontrol yetkisi verilmişti. Kuzey Bölgesi Müfettişliğine General Mustafa Kemal, Güney Bölgesi Müfettişliğine de General "Küçük" Cemal tayin edildi. Yoğun gerilimli bir dönemde bunu, Türk Anadolusu'na barışı getirmek için resmî bir teşkilat olarak kabul edebilirsiniz.

9 Maalesef Mustafa Kemal'in yöntemi umulan sonucu vermedi. O ve subayları, İzmir bölgesinde meydana gelen olaylar nedeniyle Müttefikler'in her hareketine karşı çıkarak halkı kışkırtmak için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Bu kışkırtma çok ciddi bir hal alınca General Mustafa Kemal'in İstanbul'a geri çağrılması zorunlu oldu. General Mustafa Kemal Hükümet'in emirlerine itaat etmeyi reddetti.

10 Temmuz'un başlarında Erzurum'a gitti aynı zamanda orada ona Aydın'dan gelen Rauf Bey katıldı. Bu sırada Van Valisi Haydar Bey'e gizli bir mesaj göndererek bazı Kürt kabilelerinin İngilizlere karşı ayaklandırılmasını talep etti. 14 Temmuz'da Mustafa Kemal ordudan atılması ile istifasını açıklayarak kendisini ülkesini korumaya adamak niyetinde olduğunu açıkladı.

11 İlk adım olarak, Altı Doğu Vilayeti olarak bilinen vilayetlerden gelen delegelerle Erzurum'da Kongre toplandı. Bu, Milliyetçi programın müzakere edildiği ilk önemli toplantı oldu. Konferansta, anlaşmazlıklar iyi

bir şekilde ele alındı fakat bildirinin sonunda anlaşmazlıklarda anlaşma sağlandığı yazılıydı.

12 Bu bildiride ulusal hakların savunulmasına dair prensipler not edilmişti. Osmanlı Ordusu'nun İngiliz kuvvetleri tarafından yenilmesinin sonucu olarak hareketin liderleri, Mezopotamya, Arabistan, Filistin ve Suriye'yi kaybetmeye hazırlanmıştır. Fakat, ırkın evini temsil eden Türkiye'nin geri kalan bölümünü, gerektiğinde, savunmaya hazırdır. Bildiride, Türkiye'nin bütünlüğü için iki tehlikeden söz edildi. Birincisi, Anadolu'nun Yunanlar ve Ermeniler arasında taksim edilmesi, ikincisi ise Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını kaybedip büyük devletlere bağlı olma sonucunu doğuracak herhangi bir manda uygulanması idi.

13 Bu programı yürürlüğe sokabilmek için ilk hareket olarak, İzmir'de ulusal hakları savunmak için hiçbir şey yapmayan, mütarekeden beri Meclis toplantısı yapmayan ve seçimlere gitmeyen Damat Ferit Paşa'nın başında bulunduğu kabinenin kovulmasını Kongre teklif ediyordu.

14 Kongre, Sultan'a ve Halife'ye sadakatini ilân etti. Bu, ihtilalci olmaktan daha çok bir görüş olarak gözüktü.

15 Bildirge makul ve ağırbaşlı gözüktü ve Müttefikler aleyhinde karşı görüş açıklanmamıştı. Hiç şüphe yok ki propaganda anti-Müttefik bir ton izliyordu. Bunu da hareketin var olma nedeni olan Müttefikler'in Türkiye'yi parçalamak korkusuna bağlamak şeklinde açıklamak gerekir.

16 Konferanstan kısa bir süre sonra askerî ayaklanma konusunda sel gibi gelişen bir söylenti ve propaganda ortaya çıktı. Daha önce bu tür hikâyeler çıkmıştı. Fakat Türkiye'de köyleri askerî yönde teşkilatlandırmak için

de hiçbir adım da atılmadı. Hiç şüphe yok ki, Mustafa Kemal'in bu propagandayı özellikle desteklemesi ilginç bir husustur. Onun ziyaret ettiği taşra illerinde Millî birliklerle birlikte hiçbir İngiliz ve Amerikan subayı da gözükmemiştir.

17 Kemal'in programı büyük bir olasılıkla şöyledir:
(a) Evlerinden bir tek adam almadan köyleri mümkün olduğu kadar teşkilatlandırmak.
(b) Anadolu'yu bütünüyle emri altında tutmak ve savaş öncesi sınır ötesi saldırıdan kaçınmak.
(c) Damat Ferit Hükümeti'ni kovmak ve yerine Wilson'un 14 noktasını esas alan ağır başlı protestoda bulunacak bir hükümetin yetenekli delegelerini Barış Konferansı'na göndermek.
(d) Müttefiklerle sürpriz çarpışmalardan kaçınmak ve ülkesini savunmak için partisini uzlaşıcı güç olarak tutmak ve Müttefiklerle bir anlaşmaya varabilmek. Mustafa Kemal tarafından Müttefik Yüksek Komiserlerine gönderilmiş andıç (memorandum)'un bir örneği Ek.B'dedir.

18 Bu programı temel alarak Mustafa Kemal ve arkadaşları ülkeyi teşkilatlandırmaya devam ettiler. İlk adım olarak Damat Ferit'i devirmek için Eylül'ün ilk haftasında Sivas'ta Konferans toplandı. Sivas Kongresi kararları Ek.D'dir.

19 Sivas Kongresi'nin Erzurum Kongresi'nden farkı, delegelerin Türkiye'nin her tarafından gelmesi idi.

20 Milliyetçiler açısından bakıldığında bu adım son derece müthiş bir başarı idi.

Kongre, ilk önce, İstanbul Hükümetinin taşra illerindeki destekleyicileriyle irtibatını kesmek için, ülkenin

her tarafındaki telgraf dairelerini ele geçirdi. Bu hareket, taşradaki ordunun, hiç değil yönetim kadrosunun Milliyetçilerin safında olduğunu akla getirdi. Askerlerin küçük bir bölümü, hiçbir güçlükle karşılaşmadan ülkenin telgraf dairelerini ele geçirdi. Bu taktiğin sonunda, Anadolu Demiryolu güzergâhında bulunan bölgelerdeki bütün yönetim, Milliyetçilerin kontrolüne geçmiş oldu.

21 Bu olaylara, hiç şüphesiz ki Avrupa basınında yankı yapan, İstanbul'daki propaganda fırtınası eşlik etti. Birçok tutuklama yapılmasına karşın hiç kimse öldürülmedi.

22 Asıl güçlük, Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin, durumu düzeltmek için İstanbul'dan birkaç bin askerini gönderilmiş olduğu inancı idi... Eylül'ün son haftasında Hükümet, birliklerin hareketi için izin istedi.

23 Hükümet birliklerinin hareketine izin verilmedi ve bunu Ferit Kabinesi'nin düşüşü takip etti ve gerçekten Milliyetçi Hükümet iktidara geldi.

24 Taşradaki illerde, Hükümet ve destekleyicileri, şimdi, Müttefiklere karşı uyum içinde bir davranış sergiliyorlar. İktidara geldiklerinde yayınladıkları bildirinin bir örneği Ek.E'de verilmiştir.

Milliyetçi Hareketin telgraflarını İngiliz subayları hiçbir zaman engellememişlerdir. Türk Hükümeti yönetiminde Anadolu'da kamu düzeni tamamen sağlanmıştır. Ülkenin her tarafına yayılan bildirilerle Müslümanların, Hıristiyanları misafir gibi kabul eden Kuran'ın emirlerine uygun şekilde davranmaları isteniyordu.

Karadeniz Ordusu Genelkurmay İstihbaratı tarafından İstanbul'da 20 Ekim 1919 tarihinde düzenlenmiştir.

EK: B

Eskişehir'de Ekselansları General Solly Flood'e

(İstanbul'da İngiliz Yüksek (fevkalâde) Komiserine gönderilmek üzere)

Sivas,

25 Eylül 1335/1919

"1. Erzurum'da Doğu Anadolu ve Sivas'ta 7 - 11Eylül 1335/1919 tarihinde bütün Osmanlı anayurdu adına toplanmış kongrelerin bildirilerinde millet, bugünkü birliğe ve kuruluşa önderlik eden meşru maksatların bütün dünya tarafından bilinmesini arzuladığını duyurmaktadır.

2. Milletin şimdiki arzusu, ülkeye yaptığı hainliği kanıtlanmış olan Ferit Paşa Kabinesi'nin yerine meşru ve millî isteklerle uyumlu güvenilir bir kabinenin iktidara gelmesidir.

Bu nedenle devletimizde ve ülkemizde sürekli barışın var olması ve her türlü tecavüzden korunmuş Müslüman olmayan kader arkadaşlarımız için dua ediyorum.

Avrupa ve Asya Türkiyesi'nin haklarını Temsil eden Komite adına:

MUSTAFA KEMAL"

Mustafa Kemal, buna karşı çıkanlarla yapılan güç denemesinden, zaferle çıktığını ilan ediyordu. Mustafa Kemal, "Türkiye'nin kabul edebileceği en son şartları" yürüten liderdi; kendisine dayatılan şartları kabul etmeyenlerle arasındaki güç gösterisini kazanmış, Ali Rıza Paşa Sadrâzam olmuştu. Böylelikle, millicilerin bağlı bulunduğu, İngilizlerin çizdiği "Türkiye'nin kabul edebileceği en son şartları" kabul edenler de ortaya çıkmıştı

İngiliz yüksek komiseri amiral de Robeck'ten Lord Curzon'a yazılan 17 Eylül 1919 tarihli raporda ise şunlar bildirilmiştir:

"...alınan haberlere göre millî hareket, Anadolu'da müstakil bir cumhuriyete doğru gelişmektedir. Bu hareket, İstanbul'dan bilhassa Harbiye Nezareti'nden desteklenmektedir. Bu yeni milliyetçi parti bugünkü Damat Ferit Hükümeti'nden ziyade halk umumî efkârını temsil etmektedir. Hükümetin kabul edeceği bir anlaşma barış ve huzur getirmeyecektir. Çünkü milliyetçiler onu kabul etmeyeceklerdir. Hükümetin emirleri artık yapılmamaktadır.

Ferit Paşa, eğer Padişah'ı terk etmek manasına alınmamış olsa kendisinin çekilmeye hazır olduğunu söyledi. Padişah da, kendisine ve hanedanına, pek çok eza ve hakarette bulunan bir Sadrâzam ve kabineyi iş başına getirmektense tahttan vazgeçmeye kararlı imiş."[791]

30 Eylül 1919 tarihli raporda ise şu fikirleri ileri sürmüştür:

"Mustafa Kemal'in nüfuzu gittikçe artmaktadır... Damat Ferit, Padişah'la kendisinin ve taraftarlarının hayat ve hürriyetlerinin korunması için tedbir alınıp alınmayacağını sordu. Sadrâzam'ın çekilmek niyetinde olduğunu sanıyorum."[792]

İngiliz yüksek komiserliği, Sivas kongresinden sonra, Damat Ferit hükümetinin devrilerek yerine Ali Rıza Paşa hükümetinin geçmesiyle durumda husule gelen değişikliği şu suretle anlatmaktadır:

"Hükümet, İtilâf devletleriyle işbirliği yapan ve kurtuluşu onlara itaatte gören ve bu suretle İmparatorluktan mümkün olanı koparmak isteyen bir partiden, Türkiye'nin bütünlüğüne, istiklâline, Türkiye'nin mütarekede yabancı işgali altında olmayan topraklara sahip olmasını kabul eden bir partiye geçmektedir..."[793]

---

791 Doğan Avcıoğlu İ, Millî Kurtuluş Tarihi, 1838 den 1995'e,İstanbul, 1974, s.54

792 *Age* s.54

793 *Age* s.55

İngiliz işgali altındaki Antep, Maraş ve Urfa'da bir direnme görülmez.

Bu illerimizin ileri gelenleri, İngiliz işgali sırasında Sivas Kongresi'ne katılma gereğini dahi duymazlar. Direnme, 1919 yılının son aylarındaki Fransız işgali üzerine doğar.[794]

Webb'in 8 Ekim 1919 tarihli raporu: "*Milli Parti karar verdiği takdirde Sultan'ın tahttan indirilmesine mani olunması mümkün görülmemektedir.*"[795]

"Sir de Robeck'in, ... *Mustafa Kemal'in yeni hükümetin temel direklerinden biri olduğunu* söylemesi üzerine, Reşit Paşa, Mustafa Kemal'in bu şekilde tanımlanmasının doğru olmadığı yanıtını verdi.[796]

Artık gazetelerin ilk sahifelerini Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'in portreleri süslemekteydi.[797]

17 Aralık 1919'da Mustafa Kemal, Heyeti Temsiliye'nin Ankara'ya gideceğini açıklamıştı. Sivas, İstanbul Meclisi'nin yolunu tutan kendi mebuslarına ve bütün mebuslara seslenen bir bildiri yayınlamıştı. Mebusluk belgesini koynuna koymakla milletin alınyazısı üzerinde bildikleri gibi hareket edemeyecekleri Sivas'tan şöyle ihtar ediliyordu:

"*Türk milleti(nin)...başkasının toprağını istilâ hırsı ve emeli yoktur .İstifa ederler veya millî emeller dışında harekete başlarlarsa, o mebusların artık bu milletle bir bağı ve ilgisi olamayacağından, o zatın emaneti kötüye kullanacağı görüleceğinden, önce onu hemşerilikten tard, vatana hıyanetle lânetleyeceğimizi, kendisinden vekilliğimizi geri alarak yerine diğerini seçeceğimizi şimdiden ilân eder...*"[798]

---

794 *Age* s.7
795 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.242
796 T.İ.Tarihi, *VI* s.44
797 *Age* s.44
798 *Uluğ*,.s.146

Bu bildiri, İngilizler tarafından Osmanlı'ya bırakılan topraklar dışında hiçbir şekilde istilâ hırsı ve hırs emeli olmayanlardan meydana gelmiş insanlara hitap ediyor. Buna göre, çizilmiş sınır dışında kalan bir toprak parçasında bile gözün olmayacak. Türk milleti ve onun seçtiği Mebuslar, bu şartı kabul ettikleri sürece, vatana ihanetle lânetlenmeyeceği güvencesini almış oluyorlar. Bu bildiri, yeni kurulacak devletin "olmazsa olmaz" şartlarının başında gelmektedir. Bu sınırlar Mondros'ta çizilmiştir. Kamuoyunun tepkisini çekmemek için, bazı bölgelerin sınırları "açık" bırakılmıştır. Bu sınırları kabul etmeyenler, yalnız şefler değil, karar alıcı yerlerde olanlar, yeni devlette söz sahibi olamayacaklar, Osmanlı ile birlikte tasfiye edilecektir.

Yunan'a karşı savaş, millî savaş olacak, bu savaşa katılan da millî siyasete destek veriyor sayılacaktı. Düşmanımız, Yunan'ı Anadolu'ya çıkartan İngiliz değil, taşeronluk görevini yapan Yunandı. Bu anlamda "çete" sözcüğü, Yunan'a karşı yapıldığı için Mustafa Kemal, her yanda gelişen ulusal örgütlere yer yer "çete" adı verilmesine karşı tarihî bildirisini yayıyordu..." *Vatanın kurtarılması ve milletin saadeti gayesi ile kurulmuş olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğünde "çete" tabiri yoktur. Yalnız milletin mukaddes haklarını silâhla savunmaya mecbur kaldığı hallerde, tüzüğe göre millî kuvvetler, sevk ve idareleri, zapturapt altında olmak üzere, faal bir halde bulunur. Yunanları topraklarımızdan kovmak için Aydın cephesinde kan döken muhterem mücahitlerimiz bu millî müfrezelerdendir."*[799]

799 *Uluğ,.Age* s.150

MALTA SÜRGÜNLERİ

	Kimlik	İşi	Suç Unsuru	Suça Katılım	Sonuç
1	Ali İhsan Paşa	General	Ermeni Katliamı	29.03.1919	29.04.192
2	Cahit Bey	Mebus	Halk Güvenliğine Güçlük	02.06.1919	29.04.1921
3	Mehmet Tevfik Bey	General	İng. Ve Hind Askeri Birlik Güçlük	02.06.1919	29.04.1921
4	Ahmet Tevfik Bey	Albay	İng. Ve Hind Askeri Birlik Güçlük	02.06.1919	29.04.1921
5	Tevfik Hadi	Politiks	Ermeni Katliamı	02.06.1919	29.04.1921
6	Rıza Bey Yusuf	İttihat ve Terakki Part. Merkez Kom.Üyesi	Güçlük	02.06.1919	29.04.1921
7	Sabri Bey	Vali	Ermeni Göçü ve Katliamı	02.06.1919	29.04.1921
8	Veli Necat Bey	İçişleri Bakanlığı Müsteşarı	Ermeni Göçü ve Katliamı	02.06.1919	29.04.1921
9	Fethi Ali Bey	Eski Bakan ve Mebus	Katliamdam adam kaçırma	02.06.1919	29.04.1921
10	Tahir Cevdet Bey	Eski Ankara Valisi	Katliamdam adam kaçırma	02.06.1919	29.04.1921
11	Rahmi Bey	İzmir Valisi	Katliamdam adam kaçırma	02.06.1919	29.04.1921
12	Cambudat Bey	Eski İçişleri Bakanı	Ermeni Katliamı	02.06.1919	29.04.1921
13	Cemal Bey	Yüzbaşı	İng. Ve Hind Esirlere Kötü Muamele	02.06.1919	29.04.1921
14	Nevzad Bey (Nevzade)	Yüzbaşı	Ermenilere Zulüm	02.06.1919	29.04.1921
15	Mümtaz Bey	Yarbay	Ermenilere Saldırı	02.06.1919	29.04.1921
16	Dr. Fahri Berki Bey	Kengri Mebusu	Ermenilere Saldırı	02.06.1919	29.04.1921
17	Cevad Bey Ahmet	Albay	Istanbul'un eski Komutanı	02.06.1919	29.04.1921
18	İbrahim Bedreddin Bey	Diyarbakır Valisi	Ermenilere Katliamı	02.06.1919	29.04.1921
19	Atıf Bey	Ankara Mebusu	Ermenilere Katli	02.06.1919	29.04.1921
20	Ferid Bey	İtt.Terk.Part. Sekreteri	Ermeni katli ve İşkencesi	02.06.1919	29.04.1921
21	Nacid Bey	Malî Kurul Şefi	Ermeni katli ve İşkencesi	02.06.1919	29.04.1921
22	Kadri Bey	Kresi Mebusu	Ermeni Göçü	02.06.1919	29.04.1921
23	Rifat Hoca	İtt.ve Ter.Parı. Tems	Ermeni Zulmü	02.06.1919	29.04.1921

	Kimlik	İşi	Suç Unsuru	Suça Katılım	Sonuç
24	Mazlum Bey	Em.Binb.	İng.ve Hind Birl. Güçlük	29.03.1919	29.04.192
25	Haydar Bey	Em.Bnb.	Konya'da Harp Esirleri Komutanı	02.06.1919	29.04.1921
26	Sahmi Bey Ahmed	Em.Albay	İng.ve Hind Esirl. Kôtü Muamele	02.06.1919	29.04.1921
27	İbrahim Hakkı Bey	Binb.	İng.ve Hind Esirl. Kôtü Muamele	02.06.1919	29.04.1921
28	Hilmi Bey	Musa Kırkkilise Vali Muavini	İng.ve Hind Esirl. Kôtü Muamele	02.06.1919	29.04.1921
29	Cangirov Aziz	Kars Adalet Bakanı	Trebigend Ermenilerine Katil	02.06.1919	29.04.1921
30	Hasenn Han Bey	Şura Devlet Başk.Yard. ve İçişleri Bakanı	Trebigend Ermenilerine Katil	02.06.1919	29.04.1921
31	Mehmet Bey	Ali Zadz. Kars Sivil Valisi	Trebigend Ermenilerine Katil	02.06.1919	29.04.1921
32	İbrahim Bey	Kars Savaş Bakanı	Trebigend Ermenilerine Katil	02.06.1919	29.04.1921
33	Zekeriya Bey	Edirne Valisi	Ermenilere Zulûm	02.06.1919	29.04.1921
34	Ahmet Muammer Bey	Konya Valisi	Ermenilere Zulûm	02.06.1919	29.04.1921
35	Musa Bey	Salakovs.Kars'ın Konstable Şefi. Kûrd.	Ermenilere Zulûm	02.06.1919	29.04.1921
36	Yusuf Bey	Kontrol Bakanı. Tartar	Ermenilere Zulûm	02.06.1919	29.04.1921
37	Tauchitgin Mamlejeff	Kars'ın Polis Şefi	Ermenilere Zulûm	02.06.1919	29.04.1921
38	Gani Beyltti	Terak. Part.Tems.	Ermenilere Zulûm	02.06.1919	29.04.1921
39	Ahmed Bey	Silvas Genel Valisi	Ermenilere Zulûm	02.06.1919	29.04.1921
40	Radjinski Matroi	Kars Şurası. Rus	Ermenilere Zulûm	02.06.1919	29.04.1921

	Kimlik	İşi	Suç Unsuru	Suça Katılım	Sonuç
41	Muchlis Bey	Mamedov. Kars Posta Telgraf Müfettişi	Ermenilere Zulüm	29.03.1919	29.04.192
42	Cimdoz Bey	Salahİstanbul Mebusu Telgraf Müfettişi	Ermenilere Zulüm	02.06.1919	29.04.1921
43	Süleyman Numan Paşa	General - Cerrah	Ermenilere Zulüm	02.06.1919	29.04.1921
44	Memduh Bey	Muson Valisi Ermeni Katli	Ermenilere Zulüm	02.06.1919	29.04.1921
45	Sahip Bey	Pirizade İbrahim. Savaş Bakanlığın-da-Şurayı Devlet Reisi	Ermenilere Zulüm	02.06.1919	29.04.1921
46	Nesimi Bey	AhmedDışişleri Bakanı	Ermeni Zulmü	02.06.1919	29.04.1921
47	Faik Bey	Bandırma Valisi	Ermeni Katili ve sürgün	02.06.1919	29.04.1921
48	Şükrü Bey	Efendilçişleri Müfettişi	Ermenileri Katle Teşvik	02.06.1919	29.04.1921
49	Ahmet Paşa	HacıEski Harbiye Bakanı-Enver Paşa'nın Babası	Ermeni Zulmü	02.06.1919	29.04.1921
50	Rıza Hamid Bursa	Milletvekili	Ermenilere Zulüm	02.06.1919	29.04.1921
51	Zülfe Bey	Muhammed Milletvekili	Ermeni Katili	23.07.1919	29.04.1921
52	Arif Fevzi Bey	Milletvekili	Ermeni Katili	23.07.1919	29.04.1921
53	Tahir Bey	Em.Yüzb. Savaş Suçlarına Güçlük	Ermeni Katili	023.07.1919	29.04.1921
54	Fahreddin Paşa	Tümen Komut	Ermenilere Güçlük	05.08.1919	29.04.1921
55	Prens Halim Muhammed Abbas	Eski Bayındırlık Bakanı	Ermenilere Güçlük	21.09.1919	29.04.1921

İngiltere, Sivas Kongresinin ardından, Millî Parti'nin kuracağı hükümetle yürüyeceğini, bu hükümet yerleşinceye kadar İstanbul Hükümeti'ni ve Saltanat'ı koruyacağını açık bir dille anlatmaktadır.

Nitekim, 1922 Kasımı'na kadar da cami minberlerinde, hutbe kürsüsünden Padişah'ın adı okunuyordu.[800]

Mühim olan husus, Babıâli'nin ilk defa Mustafa Kemal ve Millî Teşkilât'ı tanıyarak 21 Ekim 1919 tarihli protokolün altına imza koymuş olması idi.[801]

İşgal sırasında ve onu izleyen günlerde çıkan kanlı olayların doğurduğu yakınmalar üzerine Müttefikler işgal bölgesine bir 'Anket Komisyonu' göndermişlerdi. Komisyon birkaç haftalık çalışmadan sonra 12 Ekim 1919 tarihinde raporunu hazırladı. Rapordan cümleler:

"Yunan işgali, medenî bir görev uygulama şöyle dursun, hemen bir fetih ve Haçlı saldırısı görüntüsünü almıştır.

İşgal, bugünkü şekliyle güvenliğin ve sükûnetin geri gelmesine engeldir. Ülkenin askerî işgali yalnızca güvenlik ve düzenin sürdürülmesi amacını güdüyorsa, işgal Yunan ordusuna değil, fakat Küçük Asya'daki Yüksek Komutanlığın otoritesi altındaki Müttefik birliklerine bırakılmalıdır."

Le Temps, Anket Komisyonu'nun İzmir'i Yunanların boşaltması gerektiğine karar verdiğini bir genel yorumunda yazdı. (24 Octobre 1919)[802]

"Daha şimdiden direnişe geçen Türk millî şuuru bu bölgenin Yunanistan'a verilmesini kabul etmeyecektir."[803]

Gerçekten İzmir'in işgali, Türk millî uyanış ve hareketini doğuran, güçlendiren en önemli nedenler arasındadır.[804]

---

800 Jaeschke, s.243;
801 T.İ.Tarihi, s.47
802 *Fransız Kamuoyu*, s.80
803 *Age* s.81
804 *Age* s.81

General Milne, 26 Ekim'de Londra'dan şu talimatı alıyordu:

"*Anadolu demiryolu boyunca sivil Türk idaresini desteklemek için kuvvet kullanılmamalıdır. Bu kuvvetlerin orduda kalmaları, milliyetçilerle açıktan açığa, muhasamayı* (çarpışmayı) *davet etmek tehlikesini doğuracaksa bütün kuvvetler geri alınmalıdır.*"[805]

İngilizler, Anadolu savaşının başından itibaren millî güçlere hiçbir güçlük çıkarmamış, olayı Türk-Yunan vuruşması çerçevesinde tutmuştur. Bunu da General Milne'ye verdiği talimatta görüyoruz.

Yunan'ı Anadolu'ya çıkartan İngiltere, bu bir Türk-Yunan savaşıdır, ben "tarafsızım" deyip kendisini perde gerisine çekmiştir. Bunun bir örneği de, Yunan işgal bölgesinde bulunan topları İstanbul'a sevketmesidir. Böylelikle kullanılmasını istemediği silahları İstanbul'a gönderiyor, Yunanistan hareketini, sürekli denetim altında bulunduruyordu.

İtilâf Devletleri, hükümetin notalarını cevapsız bırakıyordu.[806]

19 Haziran'da Damat Ferit, Paris Barış Konferansı'na verdiği memorandumda: "*...kabuli zaruri tek hal çaresi, hiç şüphe yok ki, İzmir'in işgali meselesinde Yunanlar tarafından işgal edilen toprakların kâmilen ve nihai olarak süratle boşaltılmasına intizaren...*"[807]

"*Yunanlar zor duruma düşmüşlerdi. Aydın'a doğru ilerlemiş olan kuvvetleri, Amiral Calthorpe'un İtalyanlarla yaptığı bir anlaşmaya göre bir süre için demiryollarından faydalanamıyordu. Çünkü bu hat üzerinde bulunan "Selçuk" ve "Balatçık" İtalyanlar tarafından işgal olunmuştu.*

---

805 *Atatürk Anadolu'da*, s.15
806 *Ben de Yazdım*, 6., s.1877
807 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.86

21 Haziran'da Türklerin Aydın ve Nazilli'den hücuma hazırlandıkları haberi geldi. En büyük mukavemet ve hücumlar 28 Haziran'da oldu. Gayet iyi hazırlanmış, silâhlandırılmış Türk kuvvetleri ve 10,5 çapında topları ile İtalyanların bulundukları yerlerden ve Menderes nehrinin köprü çevresinden hücumları başladı. Aydın'da bulunan Yunan askerleri Türkler tarafından çevrildi. İki gün süren savaştan sonra Yunan kuvvetleri Aydın bölgesinden çekilmek zorunda kaldı."[808]

"Temmuz ayının dördüncü gününde Yunan kuvvetleri tekrar Aydın'a girdi. Her iki taraf büyük kayıplara uğradı. Türk ve Rum halkı katliâma uğradı."[809]

"Bu durum karşısında Yunan Genel Kurmayı telâşa kapıldı. Selanik'te bulunan Yunan Başkumandanı Pareskevopulos derhal İzmir'e hareket etti.

İngiliz Amirali Mernç ve General Nider felâketin kendilerinin muvafakati alınmadan Yunanların Aydın'ı işgal etmelerinden ileri geldiğini söylüyorlardı.

Venizelos, İtilâf Devletleri'nden Paris Barış Konferansı'nca kendilerine hareket serbestisi verilmesinin istedi. Aksi takdirde müttefik ve özellikle Yunan orduları zor duruma düşeceklerdir, dedi."[810]

Amiral Calthorpe da bu durumu önemli bulmuş, Paris'de bulunan Mr. Balfour'un dikkatini çekmiş, Yunan işgal sınırlarının, kendilerinin müsaadesi olmadıkça aşılamayacağının Yunanlarca bilinmesini istemiş ve "sükûnetin ancak bu suretle sağlanabileceğini" ileri sürmüş."[811]

Amiral Calthorpe'un raporunun en ziyade dikkate değer kısmı şu satırlarla sona ermiştir:

"*Millî Müdafaa hareketinin başarısına bundan daha iyi*

---

808 *Ben de Yazdım*, 6., s.1981
809 *Age* s.1981
810 *Age* s.1981
811 *Age* s.1983

hiçbir şey yardım edemez. Esasen bu hareket, hâlihazırda İtilâf Devletleri ile burada (İstanbul) *Merkez Hükümeti'ne karşı açıktan açığa bir muhalefet şeklini almak tehdidini gösteriyor. Merkez Hükümeti her zamankinden zayıftır.*

Fikrimce bu memleket, şimdi, geniş bir bölge üzerinde otorite ve emniyeti süratle kaybetmek ihtimaliyle karşı karşıya bulunmaktadır."[812]

Memleketimizin kaderi, politikası önceden belli Lloyd George'un emrini nakleden telgraf telinin ucuna bağlı kalmıştı.[813]

Yunanların Menderes köprüsünden ileri geçmelerine, İtalyanlar kayıtsız kalmadı. Çine'deki İtalyan temsilcisi "Necarotto" hemen Aydın'da bulunan Yunan karargâhına gidip protestoda bulundu. Diğer taraftan İtalyan askerleri Yunanlara karşı koymak için hazırlanmaya başladı.[814]

Amiral Calthorpe, Paris'te Mr. Balfour'a bir telgraf çekerek İzmir'de Komodor Fitzmaurice'in şikâyetlerini bildirdi:

"*Yunan askerleri, emirlerimize aykırı olarak Aydın'ın güneyindeki nehri geçmişlerdir. Temmuzun sekizinde nehrin yirmi mil güneyinde bir mevkide idiler. Yunan topçusunun attığı mermiler İtalyan hatları içine düşmüştür. İtalyan kumandanı her iki vakayı da yanıma gelerek resmen protesto etmiştir. Emirlerin aksine hareket etmenin sorumluluğu, Venizelos'un verdiği emirlere aittir. Yunan Yüksek Komiseri'ne yazarak Yunan askerinin derhal Aydın demiryolunun kuzeyine çekilmesi için emir vermesini istedim.*"[815]

Konya'da Suğla gölü bölgesinde 27 köyün eşrafı 28 Ekim 1919 tarihli bir yazıyla Kuvâ-yı Milliye'yi Konya'daki ya-

812 *Age* s.1983
813 *Ben de Yazdım* 7.,*Age* s.1984
814 *Age* s.2081
815 *Age* s.2082

bancı subaylar aracılığı ile İstanbul'daki İngiliz temsilcisine jurnaller. Yazıda özetle şöyle denir:

"Bozkır'da Kuvâ-yı Milliye adıyla örgütlenen İttihat ve Terakki Komitesi, seferberlik buyruğu vermiştir. Top ve makineli tüfeklerle bâzı yerlerde ateş açmışlar ve Müslüman, Hıristiyan birçok kişiyi öldürmüşlerdir. Ahırlı gibi köylerde 8-10 evi topla yıkmışlardır. Posta ve telgraf bağlantısı kesildiğinden yüksek makamlara bu zulmü duyuramıyoruz. Bu nedenle, gerekli yardımı mümkün olan hızla İngiliz Hükümeti'nin yapmasını rica ederiz. Kuvâ-yı Milliye'nin zulmünden Bozkır'ı kurtarmak amacıyla yardım elinizi uzatmanız için yalvarırız."[816]

Aynı günlerde, başlarında Belediye Başkanı olduğu halde bir kısım eşraf, Konya'daki İngiliz ve İtalyan temsilcilerine başvururlar. Altı subayın 24 saat içinde şehirden çıkarılmalarını, aksi takdirde büyük fenalıklar çıkacağını bildirirler. Konya'da Kolordu Komutanı bulunan Sait Paşa, İttihatçılık ve çete örgüt, yâni millî kuvvet kurmaktan suçlu bu altı subayı, bir kısım eşrafın ve İngiliz irtibat subayı teğmenin isteğiyle Konya dışına çıkartır. Bu subaylar arasında Kolordu'nun eski komutanı Fahrettin (Altay) da vardır.[817]

31 Ekim 1919
TÜRKİYE'NİN GELECEĞİ[818]

"Başbakan yaptığı açıklamada Amerika'nın manda kabul etmeğe hazır olmadığını bu nedenle sorunun kabinede görüşülmesi gerektiğini söyledi.

Toplantı, Türk durumunun erken bir tarihte görüşülmesine karar verdi.

Dışişleri Bakanı en son alınan bilgilere göre durum hakkında görüşlerini sundu."

---

816 Avcıoğlu, s.1044; B.Şimşir,*Age* I.s.259
817 *Age* s.1044; Fahrettin Altay, Görüp İşittiklerim, s.188-190
818 Catalogue Reference:CAB/23/37 Image Reference:0001

1919 Ağustos ayının ilk haftasında Paris Barış Konferansı tarafından Batı Anadolu'nun durumu incelendi ve İtilâf Devletleri ile (Yunanistan dâhil) Türk millî kuvvetleri arasında bir sınır çizilmesi ve bu görevin Kuzey Anadolu İtilâf İşgal Kuvvetleri Kumandanı Mareşal Milne'e verilmesi kararlaştırıldı. Bu maksatla İzmir'e gelip karargâhını kuran mareşal, Yunan Orduları Başkumandanlığına aşağıdaki 10 Ağustos 1919 tarihli emri verdi:

"Paris Barış Konferansı'ndan almış olduğum talimat dâhilinde Batı Asya'daki askerî durumu incelemek, İtilâf ve Türk kuvvetleri arasında sınır çizilmesi maksadı ile subaylardan kurulu bir heyet tâyin ettiğimi arz eylerim.

Bu heyetin başkanlığını General Hambrug'a verdim.

Tarafımdan müsaade edilmeden bugün işgaliniz altında bulunan sınırlardan ileri geçmemenizi rica ederim.

Batı Asya'daki İtalyan orduları kumandanlığına da bu yolda aynı talimat verilmiştir."[819]

Mareşal Milne

Mareşal Mine tarafından yayınlanan genelgede:

"Paris Barış Konferansı'nın tâlimatına uyarak ve konferansın son kararına talikan (bağlı olarak) Aydın vilâyetinde Yunan kuvvetleri ile Türk kuvvetleri ve silâhlı çeteler arasında aşağıdaki şekilde sınırlandırılan "hudut hattını" tespit eyledim.

Bu karar gereğince bütün Osmanlı askerleri ile silâhlı çeteleri, tespit olunan sınırdan üç bin metre mesafeye çekileceklerdir."

"Yukarıdaki tâlimatın uygulanacağı tarih 12.12.1919'dur."[820]

Nazilli Heyet-i Milliyesi, de Mareşal'ın bu kararına karşı bir protesto telgrafı çekmişti:

---

819 *Ben de Yazdım*, 7.,s.2239

820 *Age* s.2255; 1919 yılı Aralık ayında kabulü ile kesinleşen ve Milne Hattı denilen sınır.

"...Yunanlar Aydın ve İzmir'den çekildiği takdirde eğer İtilâf Devletleri lüzum görürse bu vilâyete, sulh akdine kadar İngiliz kıtaları ikame edebilirler."[821]

Milne tecavüzünü arttırmış, doğrudan doğruya Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'ya, tümen kumandanlarına emirler veriyordu.[822]

Cephede faaliyet durmuş gibi idi. Gökçen Efe'nin şehit düşmesinden ve Üçyol savaşından sonra ortalığı bir rehavet kaplamıştı. İki tarafta da ateş kesilmişti.[823]

Demirci sordu:

"Bir Mustafa Kemal Paşa varmış, Sivas'ta bir şeyler yapıyormuş, kongre toplayacakmış. Denizli'den de adam (delege) istiyormuş... Bu nasıl iştir? ..."

Akhisar'daki İngiliz kontrol subayı, 3 Eylül 1919 günü şu raporu gönderir:

"İşgalin olacağı Türkiye'de biliniyordu. Ancak bu işgale direnmek için hiçbir hazırlık yapılmadı; zira hiç kimse İzmir'in yalnız Yunan kuvvetleri tarafından işgal edileceğini düşünmemişti. Hatta Yunan işgali gerçekleşince bile, örgütlü bir direnme yoktu. Direnme, Yunanlar zulümlerinde ısrar edip köyleri yağmalamaya, Türkleri katletmeye, kadınların ve kızların ırzına geçip öldürmeye ve çocukları boğazlamaya devam eyledikten sonra ortaya çıktı. Başıbozuk eylemler yalnızca Yunanlara karşı olup, şimdiki durumda Müslümanların Hıristiyanlara karşı olduklarına dair bir şey yoktur."[824]

İngiltere Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 28 Temmuz 1919 tarihli raporunda, Yüksek Komiser Yardımcısı Amiral Webb:

"İzmir'in işgali ile taraflar arasında ayrılık tohumları atılmıştır. Bu anlaşmazlık korkunç kanlı evreler göstermiştir.

---

821 *Age* s.2255
822 *Age* s.2256
823 *Age* s.2257
824 Avcıoğlu 1.,s.25

Yunan işgaline karşı çıkan İzmir'deki İngiliz Ticaret Odası, 26 Mayıs 1919 tarihli Times'da yayınlanan bir telgrafında, İzmir'in Yunanistan'a verilmesinin felâketlere yol açacağını belirttikten sonra "Hıristiyan halkı tarafından olduğu gibi, Türk halkınca da bir İngiliz, Amerikan ya da Fransız himayesi sevinçle karşılanacaktır." denilmektedir.[825]

"Kurtuluş yolu ararken iki şey söz konusu olmayacaktı. İlkin, İtilâf Devletleri'ne karşı düşmanlık durumuna girilmeyecekti, sonra da Padişah ve Halife'ye canla başla bağlı kalmak temel koşul olacaktı."[826]

Ermenilerin geri dönmesi kuşkusu içinde, Haziran 1919'da Erzurum İl Kongresi toplanır Kongre, *Bekçi Örgütü* adı altında köylüyü silâhlandırma kararı alır. Ermeni saldırısına karşı sonuna kadar direnilecektir.[827]

5 Kasım 1919

TÜRKİYE

Amiral de Robeck ve Yeni Kabine.[828]

"Amiral Robeck, 6 Ekim'de bildirdiğine göre, yeni Dışişleri Bakanı kendisini ziyaret etti... Mütarekenin şartlarına tam uyacağını söyledi."

10 Kasım 1919[829]

"Yeni Türk Hükümeti, genellikle Milliyetçilerden yana bir eğilim gösteriyor ve Milliyetçi Hareket'in meşruluğunu tanıma koşulu ile İstanbul'daki yeni Hükümeti desteklemeye mutabık olan Mustafa Kemal ile sürekli haberleşmektedir."

---

825 *Age* s.27; (Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası, s.209)
826 *Age* s.32; (Söylev, C.I., TDK..1966 s.8)
827 Avcıoğlu, s.1160
828 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0003
829 Catalogue Reference:CAB/24/92 Image Reference:0093

Amiral de Robeck, 10 Kasım 1919'da Londra'ya yazdığı raporunda "*Mondros mütarekesi müzakerelerinde Türk delegeleri, İstanbul'un işgal edilmesini kabul etmemişlerdi. Biz de teknik bakımından İstanbul'u işgal etmiş değiliz. Mütareke şartlarına göre, işgal ettiğimizi ilân etmek için gerçek bir sebep de yoktur ortada,*" dedikten sonra, şimdi artık duruma hâkim olabilmek için İstanbul'u işgal etmenin zaruretini belirtiyordu.[830]

19 Kasım 1919

İzmir Bölgesinin İşgali[831]

"Sir E. Crowe, 12 Kasım'da Paris'ten bildirdiğine göre, Menderes vadisinin işgali aynı gün Yüksek Konsey'de görüşüldü. Clemanceau, Aydın bölgesinin Müttefikler arası bir işgale uğramasının kesinlikle karşısında olduğunu söyledi. Sir E. Crowe, Fransızların asker göndermediği yere kendilerinin de göndermeyeceğini bildirdi. Bu durum karşısında Yüksek Konsey'in, Yunan Hükümeti'nin işgal ettiği yerlerde kalmasının Venizelos'a tebliğ edilmesine karar verdi."

Sivas'ta 16.11.1919 ile 29.11.1919 tarihleri arasında, Heyeti Temsiliye'nin Anadolu'daki silâhlı birliklerin komutan ya da temsilcileriyle ortak olarak yaptığı tarihi toplantı(da) Mustafa Kemal, Kongre kararlarının uygulanmasına temel olan konular üzerinde silâh arkadaşlarından yeniden söz almak tedbirliliğini göstermişti:

Seçilen mebuslar millî gaye hakkında aydınlatılacak ve her birinin teker teker fikirleri öğrenilecektir.

Sivas Kongresi'nin programının esaslarını savunacak bir grup kurulması onlara kabul ettirilecek.

Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ni şümullendirmek ve kuv-

830 Atatürk Anadolu'da, s.16

831 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0004

vetlendirmek için komutanlar çarçabuk fiilî delâlette bulunacaklardır (rehberlik edeceklerdir).

İdare amirlerinden millî teşkilâta sadakat yemini alınacak ve cemiyeti kuvvetlendirmeye çalışmaları istenecektir.

Heyeti Temsiliye, Millî Meclis'in serbestçe çalışacağı güne kadar Anadolu'da görevine devam edecektir.

Millî Teşkilât da –yani ordudan ayrı olarak kurulan silâhlı teşkilât– Heyeti Temsiliye görevine devam ettiği müddetçe, muhafaza edilecektir.[832]

Doğu Akdeniz konusunda İngiltere ile Fransa arasındaki sürtüşmeler, Dünya Savaşı'ndan önce başlamıştı. T.H. Lawrence'un 1915 Ocak'ında ülkesine yazdığı özel bir mektupta, "*Suriye açısından esas düşman Türkiye değil, Fransa'dır.*" dediği bilinmektedir.[833]

DIŞ ÜLKE RAPORU[834]
YUNANİSTAN
3 Aralık 1919

Lord Granville, Atina'dan 24 Kasım tarihli (465 No.'lu) telgrafında, Dışişleri Bakanı'nın kendisine bildirdiğine göre bir hafta önce kral taraftarlarının tertiplediği bir darbe teşebbüsü ortaya çıkarıldı. Dört lider, yedi diğer subay, beş ya da altı üye olmayan subay tutuklandı ve tedbir olarak da hatırı sayılır bir miktarda kara ve deniz subayı da ordudan çıkarıldı. Bu tutuklama hepsinin kabul ettiği itirafları ortaya koydu, keza hapistekilerle haberleşmelerinin de imkânı yoktu. Böylelikle Hükümet kesin başarısızlığa uğramış bu darbe teşebbüsü hakkında her şeyi öğrenmiş oldu. Niyet, Venizelos'u, Harbiye Bakanı'nı ve iki ya da üç bakanı ya da

832 *Uluğ*, s.137-138
833 A.Palmer, s.395
834 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0005

üst subayları öldürmek ve önemli yerleri ve stratejik noktaları ele geçirmek idi. Böylece iktidara sahip olarak Kral Constantine'i çağıracaklardı. Böylece Hükümet, tamamen askerci olan politikacıların darbeye karışmamış olduğunu öğrendi."

Picot, 6 Aralık'ta (1919) Kayseri'de Ali Fuat Paşa'ya: "*Mösyö Briand'ın siyaseti Ortadoğu'da Türk çoğunluğunun bulunduğu bir kıtada kuvvetli ve müstakil bir Türk Devleti'nin teessüs edebilmesidir..* "[835] der.

İngiltere Dışişleri Bakanı[836]

"...İstanbul sorununa gelince, İstanbul Türklerde kalmalı. Eğer kalmayacaksa yönetimi nasıl yapılandırılacak? Fransa, geçenlerde konumunu değiştirdi. İlk önce İstanbul'da yönetimi istedi. Sonradan, Amerika'nın çekilmesi üzerine, Fransız-İngiliz polis gücü ile Fransız-İngiliz yönetimi teklif etti... Lord Curzon, İstanbul ve Boğazların yönetimi için uluslararası bir komisyon teklif etti. Eğer Müslümanlara ve Hintlilere duygusal açıdan taviz vermek gerekiyorsa bu, Sultan'ı Boğazlarda bir Vatikan olarak bırakacak şekilde yapılmalı."

Hindistan'dan sorumlu Devlet Bakanı (Montagu) İtalyanlara imtiyazlar bağışlanacaksa, Küçük Asya'nın Müttefikler arasında pay edilmesinden kaçınılmalıdır. İstanbul'un Vatikan gibi Türkiye'nin dışında tutulması isteniyorsa bunun nihaî bir çözüm olduğunu düşünmüyordur. Müslümanlar, İstanbul'un gölgesinde egemenlik iddiasında bulundular. Fakat o, Sultan'ın sahip olacağı Boğazların ve İstanbul'un uluslararası bir komisyon tarafından yönetileceği bir barışa Türkleri zorlamanın doğru bir çözüm olduğunu düşünüyor.

---

835 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.211
836 Catalogue Reference:CAB/23/35 Image Reference:0004

İNGİLTERE SAVAŞ BAKANI: CHURCHILL

"Bir çözüm çözümsüzlükten iyidir." dedi. "Bugün Türkiye'nin kontrolü elimize geçmiştir. Boğazların her iki yakasında İstanbul kontrolümüzde. Fakat dışında alabildiğine uzanan geniş bir toprak parçası (kontrolümüzde) değil. Orta Doğu'da menfaatlerimizi tehlikeye sokacak Bolşevik yayılması gibi gerçek bir tehlike var."

Dışişleri Bakanı'nın görüşüne göre; Müslümanlar Sultan'ı yendiğimizi düşünmemeli. Bu yüzden de Sultan İstanbul'da bırakılmalı ve yaşacağımız zorluklara karşı koyabilmemiz adına bizim için merkez konumunda olmalı. Biz, İstanbul'un gelecekteki çözümünü, Hindistan'ın bakış açısından değil, dünyanın ve geleceğin bakış açısından düşünmeli ve denemeliyiz.

SAVAŞ BAKANI CHURCHILL, Sultan'ı Bursa'da bırakmanın tehlikeli olduğunu düşünüyor. Sultan orada etrafına Mustafa Kemal'i, Enver'i Trotsky'yi ve diğerlerini toplayıp kendisine yardım edecek muazzam bir düşman güç oluşturabilir; Küçük Asya ve Arabistan'ı kaynayan kazana çevirebilir. Ona göre (Sultan'ı) İstanbul'da gözlerimizin önünde bırakmak akıllıca olur.

DIŞİŞLERİ BAKANI, Konferansın, bütün Bakanların katılımı ile herhangi bir yerde toplanıp aşağıdaki üç temel konuda karar vermelerinden memnunluk duyacağını söyledi. Karar verilecek temel konular:

1 Rusya genel siyasetimiz
2 Küçük Asya ve manda sorunu
3 Türkler İstanbul'un içinde mi yoksa dışında mı olacak?

Bu sorunları çözmek üzere Konferansın Londra'da toplanmasından memnunluk duyacağını bildirdi."

10 Aralık 1919 Londra

Aralık 1919'da Kedleston Lordu Curzon için M. Berthelot'un konuşması.[837]

Londra, 12 Aralık 1919.

"Lloyd George ile Clemanenceau arasındaki müzakerelerde Doğu Sorunları ve Avrupa üzerinde, Avrupa'nın geleceği ve dünya barışı adına tam bir görüş birliğine varılmıştır.

İki hükümet, ne manda ne de tek başına nüfuz bölgesi kurulmasına, (1916 yılında varılan Suriye ve Mezopotamya toprakları anlaşması hariç) karşıdırlar.

11 Kasım'da yapılan konferans sırasında, sunulan Sultan'ın İstanbul'da kalmasına dair görüşü Clemanceau desteklemektedir. Bu fikrin, Fransa'da pek çok yandaşı vardır. Çünkü Fransa'nın maddi ve manevi çıkarları, eski Türk İmparatorluğu'nda başka herhangi bir ülkede olduğundan çok daha fazladır. Günümüzde, Fransa, 1914'e gelinceye kadar, demiryolu sermayesinin ve kamu ve özel kuruluşların büyük bir bölümüne sahiptir ve 3 milyar franktan fazla yatırım yapmıştır ve Osmanlı kamu borçlarının (Düyun-u Umumiye'nin) önemli bir bölümünün alacaklısıdır ve gelirlerin tahsilatı ve tütün Rejisi yönetiminde üstün bir yeri vardır. Fransa'nın, manevi etkisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün şehirlerinde yaygın olarak bulunan yüzlerce okulu ve hayır kurumları tarafından güvence altına alınmış olup aynı zamanda (onlar tarafından) propagandası da yapılmaktadır.

Fransız Hükümeti, aşağıdaki prensiplerle mutabıktır:

1- Prusya militarizminin etkisinde olan Türk militarizmi baskı altında tutulmalıdır.

2 Karadeniz'den Akdeniz'e kadar olan Boğazların koru-

837 Catalogue Reference:CAB/24/95 Image Reference:0094

yuculuğu, etkili bir tarafsızlık altında uluslararası bir teşkilata verilmelidir.

3 Ermeniler Türk yönetiminden kurtarılmalıdır.

4 Arabistan ve Suriye, bir daha asla Türk yönetimine geçmemelidir.

Böylece dikkate alınacak dört problem vardır:

a) İstanbul ve Boğazlar

b) Anadolu ya da Küçük Asya

c) Ermenistan

c) Suriye, Mezopotamya, Arabistan.

Her yerde Hıristiyanlar ve Müslümanlar yan yana yaşıyorlar. Asya topraklarına ait bölgelerde halkın çoğunluğu Müslüman'dır. Fakat ırklar değişiktir. Türkler, Anadolu'da, Hint-Avrupa Ermenistanı'nda, Samiler (Semitic) Suriye, Mezopotamya, Arabistan'da. Ermeni ve Arap bölgelerinde yaşayan Hıristiyan azınlık, (Müslüman ise çoğunlukta olduğu gibi) aynı ırktan olmalarına rağmen üç kiliseye bölünmüşlerdir. Bulundukları yerlerde kendi aralarında Anadolu'da Rumca, Katolik Ermenistan'da Ermenice ve Suriye'de Fransızca konuşurlar.

Dört prensip, ele alındığında, Boğazların koruyuculuğu, Fransa, İngiltere, İtalya (belki küçük menfaati bulunan sınır komşusu devletler Yunanistan ve Romanya gibi, Akdeniz ülkelerinin kontrolleri altına alınacak... Konsey, Fransa ve İngiltere'nin başkanlığında olacak. Çanakkale ve İstanbul boğaz kıyıları tarafsızlaştırılmadıkça, Boğazların serbestliği etkili bir biçimde garanti altına alınamaz.

İstanbul başkent olacak; küçük devletin tarafsızlığının garantisi, büyük devletler ile yakında kurulacak Birleşmiş Milletler'de olacaktır.

Bu devletin toprakları, Marmara Denizi ve Çanakkale ile Biga Yarımadası çanağını kapsayacaktır. Devletin halkını, Ortodoks Rum, her çeşit Müslüman, Türk, Laz, Kürt, Arap, Arnavut, 200.000 Ermeni, 50.000 Yahudi, 40.000 Avrupalı v.s. teşkil edecek. Bütün bu azınlıkların medeni ve siyasi hakları, yazılı hukukla temin edilecektir. Yeni Devlet, Türkiye'nin taahhüdü altında bulunan anlaşmalarla yüklendiği Osmanlı borçlarından payını üstlenecektir.

İngiltere ve Fransa'nın var olan menfaatleri korunacaktır.

Devlet, seçilmiş meclisin kontrolünde bulunacak ve iç yönetim kendisine ait olacaktır.

Asyadaki Türkiye

"Küçük Asya'da Türkiye, Osmanlı'nın milli hanedanlığı altında devam edecektir. Çünkü, Anadolu'da Türkler, halkın ana unsurunu teşkil etmektedirler. Trabzon ve Samsun'a doğru sahil boyunca... Özellikle Batı'da İzmir dolayında Samsun ve Trabzon'da Rumlar faal bir halk olarak gözüküyor. Ülke yaklaşık 500.000 kilometre kare ve 10.000.000 nüfusu ile İspanya büyüklüğündedir. Pan-Türkist fikirler, yüksek yaylada mevcut beş şehirde kendisini göstermeye devam etmektedir. (Konya, Kayseri, Ankara, Sivas ve Erzurum). Dilde ve ırkta Türklük esas olarak kabul edilmiştir.

Sultan, Konya'ya gönderilmeli ve buradan yönetmeli. Fakat sıkı bir mali kontrole ve iyi tasarlanmış bir adli sisteme tabi olmalı.

İstanbul'daki Ermeni kilisesinin tahminine göre günümüzde Türkiye'de 600.000 Ermeni vardır. Bunun 150.000'i başkenttedir. Geri kalan 450.000'i Türk İmparatorluğu'nun her tarafına dağılmıştır. Bunların yarısı şehirlerde olup evlerini ve işlerini asla terk etmek niyetinde değillerdir. Ermeni Devleti'nde bir grup olma hakkını belki kabul ederler.

Sonuç olarak, Bulgaristan'dan, İran'dan ve Amerika'dan dönecek Ermenileri de bu sayıya eklersek toplam 400.000 nüfusa erişecek Türk Ermenistanı yeniden inşa edilmelidir. Nüfustan sonra, sınır problemleri güçlüğü gündeme gelecek. Rus Ermenistanı'nda, Karabağ, Zanguzu, dağlık bazı bölgeler, Ermenistan'ın doğu dağlık yüksek platosunda, Kura ile Aras nehirleri arasındaki, Azerbaycan ile Gürcistan arasında sürekli çekişme konusu olan ihtilaflı toprakları Yeni Devlet kendisine katacaktır... Türkiye Ermenistanı'nda, geleceği sözü edilen 400.000 nüfusla Ermenistan'a hangi bölgeler tahsis edilecektir? 700.000 Müslüman nüfuslu Erzurum Vilayeti'nin Ermeniler tarafından bile kabulü zor, Van Gölü'nün, Bitlis ve Muş Ovası'nın Ermeni bölgeleri çok ağır bir Türk üstünlüğü ihtiva etmektedir.

Mantıkî olarak Türk Ermenistanı, Erzurum şehri hariç, Erzurum'un doğu bölümündeki vilayetlerde, Muş Ovası'nda ve İran sınırından mümkün olduğu kadar uzak olan Van Gölü çevresinde meydana getirilmelidir. Ermenistan ile Türkiye arasındaki sınır, Oltu'dan Hasankale'ye Bingöl Dağlarının eteklerinden Muş'un doğusuna, Van Gölü'nün güneyini takip ederek Başkale'nin Kürt bölgesinde tamamlanmalıdır. Trabzon'dan İskenderun'a uzanan Büyük Ermenistan hayalinin rüyasının gerçek ve bilimsel dayanağı yoktur.

Türkiye Ermenistanı' nın yarısı kadar olan, birleşik Ermenistan'ı kurmak, şimdilik teorik bir düşüncedir. Her şeyden önce amaç, Rusya Ermenistanı' ndaki Ermeni unsurları, şiddetli Tatar düşmanlığından, Türkiye'nin dört bir tarafına dağılmış Ermenileri bir araya toplayarak Türk-Kürt halklarından korumaktır.

Yıkılmış köyleri yeniden kurmak, yolları yeniden yapmak, Erzurum'dan Maku'ya (Gürbulak sınır kapısına 15 km.) uzatmak için malî ve moral yardıma gereksinim vardır. Bütün bunlar, yıllık belli hayli yüksek ödemeden

ayrı olarak bir yüz milyon harcamayı gerektiriyor. Ayrıca Ermenistan'ın denize çıkması için, Pontus için düşünülen Trabzon'un Ermenistan'a katılması gerekir. Ama bütün bunlar iyice düşünülmüş konular değildir. Trabzon nüfusunun %80'i Müslüman'dır.

Rusya ve Türkiye Ermenistanı'nı içine alacak büyük Ermenistan'ı yaratmak, her şeyden önce büyük harcamalar gerektirir. Büyük devletler bu sorumlulukları kabul edecekler mi?

Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın konu karşısındaki durumları incelenmiş ve hiçbirinin bu sorumluluğu üstlenemeyeceği sonucuna varıldıktan sonra "Türkiye'de uyguladıkları gibi, izlenecek yolun seçimini Ermenilere bırakmışlardır. Malî, adlî ve askeri kontrol sağlamaları için her türlü yardımda bulunarak Ermeni bağımsızlık prensipleriyle onları kısıtla bir alanda tutmanın en iyi yol olduğu sonucuna varıyorlar.

Türk İmparatorluğu'nun sorunlarının çözümünde ana yolların ilk taslağı (İstanbul ve Boğazlarda uluslararası tarafsız bir devlet, *Küçük Asya ve Anadolu'yu kapsayan bir Türk Devleti,* tarihin belirlediği ölçüler içinde bağımsız bir Ermenistan'ın tanınması, Araplara ve Suriyelilere, İngiliz ve Fransız mandası altında bağımsızlık tanınmasıdır."

İngiltere Barış Delegasyonu'nun Türkiye Yerleşimi konulu Fransız Nota ve Muhtırası

M. Berthelot tarafından Kedleston Lordu Curzon'a iletilen muhtıra.

Londra,

Aralık 12, 1919.

"A.B.D.'deki görüş durumu, Almanya ile yapılan Barış Anlaşması'nın onaylanmasındaki gecikme, ve Amerika'nın Avrupa ve Doğu sorunlarının çözümündeki etkili katılımın-

dan kaynaklanan şüphe göz önüne alındığında, Mr. Lloyd George ve M. Clemenceau arasındaki iletişim esnasında Avrupa'nın geleceği ve dünya barışı için Fransa ve Büyük Britanya arasında bir anlaşmanın gerekli olduğu kararına varıldı. Fransız Hükümeti ileride detaylar üzerinde çalışmak üzere aşağıda belirtilen genel konuları kabul etmiş böylece Büyük Britanya ile tam bir uzlaşmaya varmak için üzerine düşen görevi yerine getireceğini göstermiştir.

TÜRKİYE

Mr. Loyd George ve Lord Curzon ile Fransız Başbakanı arasında 11 Aralık'ta Dışişleri Bakanlığında bir görüşme oldu. Sonuç olarak İngiltere Hükümetinin kararlarının bazı önemli noktalarda farklılık gösterdiği ortaya çıktı. Fakat iki tarafın oy birliğiyle bir uzlaşmaya varması da imkânsız değil. Takiben belirtilenler M. Clemenceau'nun Majestelerinin Hükümeti'ne yol vermeye hazırlandığı yönündedir. Ayrıca Majesteleri Hükümeti Fransa'nın görüşlerinin sorulduğu noktaları da netleştirecektir. İki Hükümet de hem Mandaların hem de bireysel etki alanlarının izinli olmayacağına dair prensipte anlaştılar. (Suriye ve Mezopotamya'nın 1916'da belirlenen topraklar dışında.)

İstanbul ve Boğaz

11 Kasım'da yapılan toplantı esnasında, M. Clemanceau Sultan'ın İstanbul'daki devamlılığı tezini destekledi. Önceki Türkiye İmparatorluğu'yla olan maddi ve manevi ilgisi diğer ülkelere göre çok daha fazladır ve bu görüşün Fransa'da da birçok taraftarı vardır. Şimdi ise M. Clemenceau, tren yolunun yapımına ait anaparanın ve geçmişten 1914'e kadar 3 milyar Frank'tan daha fazla olan yatırımlarının ayrıca dâhilindeki kamusal ve özel yatırımlarının büyük bölümüne sahiptir. Osmanlı kamu borcunun dikkate değer bir kısmını

zapt etmektedir ve devreden gelirlerin Tobocco Regie'nin yönetiminde dikkate değer bir şekilde etkili olmuş. Onun manevi etkisi yüzlerce okulla hem dini hem de LAY olan yardım kuruluşu tarafından güvence altına alınmıştır. Ayrıca propagandası yapılmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun her şehrine dağıtılmıştır. Dahası, Fransız halk görüşü eski Türkiye'nin devamlılığını destekler.Birçok pratik düşünceye yatkın ve yeniden yapılanmış Rusya'nın hassasiyetini tatmin eden bir yapıda olan sistemin basitliğini de destekler niteliktedir.

Yine de, M. Clemanceau Majestelerinin Hükümeti tarafından savunulan görüşleri kabul etmek eğilimindedir. İstanbul ve 500.000 sakininin Sultan'ın ellerine kaldığı takdirde ve Almanya tarafından tekrar düzenlenen ve muhtemelen Rusya tarafından desteklenen bir ordunun çevireceği dolapların acımasına kalmanın bir sonucu olarak büyük bir askeri güç olmaksızın Boğazları korumanın zorluğuna ve sonuç olarak ağır maliyete dair tartışmaları tam anlamıyla takdir eder.

Bunun yanında Türkiye bölgesel bütünlüğünü ve egemenliğini sağlama alan sözleşmeleri ve Barış Anlaşması'nı çiğnedi. Müttefik Kuvvetlerini kendi koruma prensiplerinden kaynaklanan saygı unsurlarından (baksa) bütün sorumluluklarından muaf tutmuştur. Boğazları kapaması ve Rusya ile Müttefikleri arasındaki haberleşmeyi kesmesi iktidarın askeri ve politik bakımdan çöküşüne sebep oldu ve bütün yıkımlarıyla savaşın uzamasına sebep oldu. Böyle bir karmaşa bir daha asla olmamalıdır. Bu sebeple Fransız Hükümeti aşağıdaki hususlarda fikir birliğine varmıştır...

1) Türk militarizminin Prusya Militarizmine yapıldığı gibi bastırılması,
2) Karadeniz'den Akdeniz'e kadar Boğazların muhafaza-

sının Boğazlardan geçişi tarafsız bir şekilde sağlayacak uluslararası bir organizasyona verilmesi,

3) Ermenilerin Türkiye egemenliğinden kurtarılması,
4) Arap ve Suriye Halklarının bir daha asla Türkiye egemenliği altında bulundurulmaması.

Bu sebeple dikkate alınması gereken dört problem var:

a)İstanbul ve Boğazlar,
b) Anadolu ve Asya azınlığı,
c) Ermenistan
d) Suriye, Mezopotamya ve Arabistan

A) **Her yerde Hıristiyanlar ve Müslümanlar yan yana yaşamaktadırlar.** Asya Bölgelerinin çoğunluğunda nüfus Muhammed taraftarıdır. Fakat ırklar farklıdır: Anadolu'da Türkler, Ermenistan'da Hint-Avrupalılar, Suriye, Mezopotamya ve Arabistan'da Samiler. Arabistan ve Ermeni noktalarındaki Hıristiyan azınlıklarla Müslüman çoğunluklar aynı ırktandır. Her birinin konuştuğu diller aynıdır. Örneğin, Anadolu'da Yunanca, Katolik Ermenistan'da Ermenice ve Suriye'de Fransızca ve her birinin bölgesel alanların birine hükmetme alanı olan üç kilise arasında dağıtılmıştır.

Yukarıda belirtilen dört ilkeyi uygulamak için Boğazlar, Akdeniz devletleri, Fransa, İngiltere ile İtalya'nın kontrolü altına alınacaktır. (Türk halkının fikirleri dikkate alındığında onları da dâhil etmenin getirebileceği bazı zorluklar olacak ancak buna rağmen daha az bağlantılı sınır devletleri, Yunanistan ve Romanya da dâhil edilecek.) Rusya, tanınır tanınmaz dâhil edilecek, İspanya dikkate alındığında bölgeye ilgisi anlamsızdır. Bu denetleyici Konsey'e Türkiye üzerinde denetleyici olarak oldukça etkili olan iki ülke, Fransa ve İngiltere tarafından sırayla yıllık olarak başkanlık edilecektir. Çanakkale ve Boğaz sahilleri tarafsızlaştırılmadıkça Boğazların özgürlüğü etkili olarak güvence altına alınamaz.

Bu sebeple İstanbul civarında tarafsızlığı Büyük Güçler tarafından garanti altına alınacak ve Milletler Cemiyeti'nin kurulmasını askıya alacak küçük bir devlet kurulması gerekli görülmektedir. Bu devletin toprakları Marmara Denizi koyunu ve Çanakkale ve Truva Yarımadasını içine alacaktır. Devletin nüfusu Ortodoks Yunanları, her tür Müslüman'ı, Türk, Laz, Kürt, Arap, Arnavut, 200.000 Ermeni, 50.000 İsrailli, 40.000 Avrupalı v.s.içerik olarak çok karışık bir yapıya sahip olacaktır. Tüm bu azınlıklar, Parlamento kararı ile korunan eşit sivil ve politik haklara sahip olacaktır. Bu yeni devlet Osmanlı borcundan payına düşeni alacak ve Türkiye tarafından imzalanan anlaşmaları tanıyacaktır.

Halen devam eden Büyük İngiltere ve Fransız ilgisine saygı duyulmalıdır. Devlet işlerinde bağımsız olacak ve seçilmiş bir meclis tarafından yönetilecek ya da onun kontrolü altında tutulacaktır. Ahlaki ve tarihi görüşler dikkate alındığında fetih ile kurulan bir şehrin Avrupa yakasının boşaltılması ve üstün milliyetlerin farklı ırklarının bastırılması sağ görüşün zaferini temsil eder. İstanbul'un kaybı Müslümanların gözünde Osman'ın soyuna bahşedilen gizemli güçlerin şu an İngiltere ve Fransa'ya bağımlı olan Muhammed halkına karşı başarısızlığını ortaya çıkaracaktır. İstanbul'un Türkler tarafından ele geçirilmesi Orta Çağ'ı sonlandırmıştı. Onların toplu göçü de Yeni Çağ'ın başlangıcı olacaktır.

B) Asya'daki Türkiye

Küçük Asya'da Osmanlıların ulusal hanedanlığı altında Türkiye devamlılığını sürdürecektir. Çünkü sadece Anadolu'da özellikle İzmir'in batısında ve kuzeyde Samsun ve Trabzon civarlarında yoğun olmak üzere sahil kısımlarındaki aktif Yunan nüfusu ile birlikte Türkler nüfusun temelini oluşturmaktadırlar. Ülke, 500.000 km²'den oluşur

ve nüfusu 10 milyondur ve yaklaşık olarak İspanya büyüklüğündedir. Yüksek yaylalardaki 5 şehirde (Konya, Kayseri, Ankara, Sivas ve Erzurum) Türkiye'nin kalıntılarını dile ve Türk milliyetine bağlı bir şekilde tekrar yapılandırma fikri, Türkiye'nin Asya'daki milli duygularının derinliği ve doğallığı dikkate alındığında kabul edilebilir. Konya'da bulunan Sultan yönetime devam edebilir, fakat sıkı bir maddi kontrole ve özenle düzenlenmiş bir yargı sistemine tabi tutulacaktır. Güçler, Osmanlı Milli Borcu'nu uluslararası bir denetleme mekanizması geliştirmek suretiyle finansal olarak kontrol edeceklerdir. Bu denetleme sistemi tüm vergilerin toplanmasını sağlayacak, reformu sağlamak için sabitlenebilen devlet giderlerini ve çalışan Osmanlı Denetimi'nin giderlerini ödeyecektir. Türk Ordusu ortadan kaldırılacak ve Türklerin kaçınılmaz silahlanmaları Müttefik Yöneticiler tarafından yönetilen jandarmaların kurumlarına olanak sağlayacaktır. İçlerinden zorunlu asker alımlarının yapıldığı Türk köylüleri ilk olarak çağrılacak:

Örneğin Türklerin, aynı ırktan oldukları Moğolların hatta Orta Asya'daki savaş düşkünü zorba halklarının bile barışçı politik bir yaşam geçirme konusunda dönüşüm geçirmesi. Yerlisi Yunanlar olan On İki Ada kendi istekleriyle uyum içinde ve Müttefikler tarafından kabul edilen prensiplerle Yunanistan Krallığına tekrar eklenecektir.

İtalya prensiplere zıt şekilde ve Konferansı tanımayı reddederek Asya azınlığındaki bazı durumlarla meşgul olmaktadır. İtalyan eylemi daha güçlü bir nedenle sona erecektir. Örneğin, Heraclea (Ereğli)'deki kömür madenlerinin mali hakları İtalya'ya verilebilir ve bunun yanında İtalya, İstanbul ve Boğazların tarafsızlığını sağlayacak uluslararası konseyde bir rol oynayacaktır. Benzer bir vesile Adana bölgesindeki Türkleri tatmin etmek ve milli hassasiyetlerini teskin etmek için kullanılabilir. Stratejik sebeplerden

dolayı Suriye'nin tarihi korumasını sağlayan Torosların savunmasından feragat edemeyen Fransa, Kilikya'da üstünlük sağlayan Türklerin kültürüne saygı gösteren bir formül geliştirmelidir. Adana İli'nde sembolik bir hükümdarlığın devamlılığı Amerika tarafından kabul edilebilir.

Kıyılar dikkate alındığında antik İyonya'yı bile şüphesiz ki askeri güçle devamlı olarak savunabilme durumunda olmayan Türklerin milli duygularını topraklarına el atarak sıkıştırmadan Yunanlar için kendilerine geniş bir hareket alanı sağlayan Asya Azınlığından ayrılmamak tercih edilecektir. Yunanistan, Trakya'da ve Edirne bölgesinde büyük ayrıcalıklar elde edecek ve dahası İstanbul'un yönetiminde bir role sahip olacaktır. Azınlıkların hakları dikkatli şekilde incelenmeli ve özenle garanti altına alınmalıdır. Aynı zamanda Türk adı altına Asya Azınlığının tüm Müslüman kesimi dâhil edilmektedir. Arnavutlar, askeri güçlerle getirilen *thithsı*, Boşnaklar, Teselianlar, Kırım'dan göç eden Tatarlar, Kafkaslardan göç eden Çerkezler, çadırlarında hâlâ doğal bir yaşam süren göçebe Yörükler. Çok zayıf olan ve milli birliklerini oluşturmak için kenetlenen kabileler, göçebe ve yerleşik Türklerle komşu olan Yunan, Ermeni ve Kürt gruplar, kendi sivil ve dini yönetmeliklerine, kendi eğitim ve öğretim ve hayır kurumlarına ve hatta karışık sorunlar için karışık mahkemelere başvurulabilen kendilerine ait mahkemelere sahip olacaklardır. İl giderlerine ve onun alt bölümlerine katkıda bulunan bu gruplar otoritelerin yönlendirilmesine ve devletin ve il denetmenlerine bağlı olarak genel ilgi alanlarına dair alt basamak işlere atanacakların işverenliğini denetleyecek temsilcileri seçmekte kendi sayı ve önemlerine orantılı olarak söz sahibi olacaklardır.

ERMENİSTAN

Ermenistan fiziksel yapısı ve nüfusu dolayısı ile, Hıristiyan Ermeniler ve Müslüman Kürtler tarafından oluşturulan

bu Hint-Avrupalı nüfusun kendisini idare ettiği dağlık bir alan, Asya Azınlığının doğusunda ayrı bir bölgeyi oluşturur. Bu bölge, ayrı bir şekilde organize edilmelidir ve Müttefikler arasında yaygın olan fikir Almanya ile anlaşma içinde olan Genç Türklerin toplu katliamlar ile halkı sistematik olarak yok etmeye uğraşmasının ardından bağımsız Ermeni Milleti'ni tekrar yapılandırmaktır. Bu yeni organizasyon Ermenilerin hemen hemen çoğunluk olarak eski tarihlerinde hiçbir yerde bulunmamaları, zekâ ve medeniyet seviyelerine rağmen hiçbir politik çerçevelerinin olmamasından dolayı ve Ermenistan'ın denize hiçbir kıyısının olmaması nedeniyle büyük zorluklar arz eder. Ermeniler, Yahudiler gibi çeşitli yerlere dağılmış bir halktır, fakat az çok böyle olmalarına rağmen ve yurt dışında iken bile kendilerini topluluk olarak addederler.

Kompakt gruplar oluşturdukları Rusya Ermenistanı'nda Ararat Dağı eteklerinde, Araxes (Aras) ulusal nehrinin kenarında, Erzurum yakınlarında, Van Nehri kıyılarında, üst Fırat'ta ve Djhaum Vadisinin uzak kesimlerinde, Zeitauna doğru Tauru dağlarının yamaçlarında olan tarihi evlerinde çekirdek gruplar oluştururlar. Bunun dışında, nüfus ağırlığı ile en azından iş kapasitesi ve zekâları ile Antik Büyük Ermenistan Krallığında çoğunluğu sağlarlar. Coğrafi olarak Ermenistan iki kısımdan oluşur. Rusya Ermenistanı (Başkenti Erivan olan bugünkü Ermenistan Cumhuriyeti) ve Türkiye Ermenistanı 6 Vilayetten oluşur. Buna ek olarak, İskenderun Körfezi sahillerinde Büyük Ermenistan ile hiçbir bağlantısı olmayan tamamen farklı bir Ermeni grubu bulunmaktadır. Fransa tarafından her yönden desteklenecek ve korunacak bir grup. Komşularına kıyasla kendilerini üstün gören Ermeniler, Müslümanlar (Türk, Laz, Kürt) başlarına gelen büyük toplu kıyımlardan önce bile küçük bir azınlık oluşturdukları geniş bölgelerde politik üstünlük talebinde bulunmaktadırlar.

Hepsi kendi şehitliğini, denize erişim hakkını, Büyük Ermenistan'dan 400 kilometre uzaklıktaki toprak ve limanları talep etmelerini sağlayacak tarihi hatıralarını istemektedirler. (İsviçrelilerin Cette limanına ulaşım hakkı sağlamak için Languedoc kıyıları arasındaki tüm toprakları talep etmeleri gibi.) Ermenistan'ın böyle bir alan kazanması Ermenilerin kendi devletlerinde kesinlikle bir azınlığı oluşturmalarıyla sonuçlanacaktır. Ermenilere sadece toplam nüfusun önemli bir kısmını oluşturdukları belli komşu bölgelerle, 1895 ve 1914 öncesinde çoğunluğu oluşturdukları belli ülkelerin verilmesi daha akla yatkındır. Denize kıyı olma durumu bir taraftan Batum'da son bulacak bir tren yolu ve diğer taraftan İstanbul ve Akdeniz'de son bulacak iki tren yolu ile garanti altına alınabilir. 19. yy.da, vadilerindeki ticaretin büyük kısmı İstanbul'a kaymıştır ve en önemli öncelikleri Bağdat'a uzanacak olan tren yolunun kuzey bölümünü oluşturacak olan fakat Rusya tarafından veto edilerek inşaatı durdurulan Erzurum'dan Ankara'ya yapılacak bağlantının tamamlanmasıdır.

Savaştan önce 1.500.000 Rusya Ermenisi Kafkasya'da ikamet etmiştir. (Şu an Ermenistan Cumhuriyeti'nde 1.100.000 olan ve buna ek olarak savaş dönemi 150.000 mülteci). Diğer taraftan, Türkiye Ermenistanı'ndaki illerde artık hiçbir Ermeni bulunmamaktadır. Kırsal kesimdeki Ermeniler katledilmiş, gönderilmiş ya da kaçmıştır. Erzurum'da 30.000 Ermeni'den 500'ü geriye kalmıştır ve Sivas ve Diyarbakır'da birkaç yüz Ermeni kalmıştır. Geriye kalanı Türkiye'dedir. İstanbul'daki Ermeni Patriği şu anda 150.000'i başkentte olmak üzere toplam 600.000 Ermeni'nin bulunduğunu tahmin etmektedir. Geriye kalan 450.000 Ermeni Türkiye İmparatorluğuna dağılmış bir şekildedir. Yarısı şehirlerde ikamet etmektedir; işlerini ve evlerini terk etmeye asla ikna olamayacaklardır. Diğer yarısı çiftçilerdir ki bunlar Ermenis-

tan Devleti'nde tekrar gruplandırılmayı muhtemelen kabul edeceklerdir. Son olarak, İran, Bulgaristan ve Amerika'dan geri dönebilecek olan Ermeniler de bunlara eklendiğinde, kurulacak Türkiye Ermenistanı'nda yaklaşık 400.000'lik bir nüfus elde edilmektedir. Nüfus sorunu çözüldüğünde, sınır sorunu ortaya çıkar. Rusya Ermenistanı'nda yeni devlet Azerbaycan ve Gürcistan (Karabağ, Zanguezour ve bazı dağlık alanlar) arasında münakaşa edilen topraklar birleştirilmelidir. Kısacası, Aras ve Kura Nehri'nin ovaları kadar Yüksek Ermenistan platosunun Doğu sınırındaki dağlık alanlar... Türkiye Ermenistanı'nda 400.000 nüfusla memleketine iade edilmiş Ermenilerin çoğunluk olarak devamlılığını sağlamak için onlara hangi bölge devredilmelidir? Erzurum Vilayeti 700.000 Müslüman ile çok büyük oranda Türk nüfusuna sahiptir ve dahası Ermeniler için bu Van Gölü'ndeki Ermeni bölgesi, Bitlis Ovası ve Muş Ovası'na kıyasla daha az kabul edilebilir bir bölgedir. Ermenistan ve Türkiye arasındaki sınır Oltu'dan Yukarı Hasan Kale'ye doğru, Bingöl Dağları'nın eteklerinden Muş'un doğusundan yukarı doğru ve takiben güneyde Muş Ovası ile sınır halinde olan su akıntısının iyi tanımlanmış ve Van Gölü'nün Güney kıyılarını takip eden ve son olarak Baş Kale'nin Kürt bölgesinde son bulan kısmından geçecek olan bir çizgi ile belirtilmelidir. Trabzon'dan İskenderun'a uzanan asıl görkemli Ermeni rüyası gerçekte hiçbir mantıksal dayanağa sahip değildir. Yarısı hâlâ teorinin ötesine geçmeyen bu Birleşmiş Ermenistan'ı kurmak için (Türkiye Ermenistanı) ilk olarak Rus Ermenistan'ının bazı elementlerini oldukça zalim olan düşmanca davranış içindeki Kürt ve Tatar nüfusuna karşı korumak ve sonrasında da bölgenin pay edildiği Türk-Kürt nüfusuna karşı korumak gereklidir ve bunu gerçekleştirmek için 20.000 erkeklik bir güç gerekli olacaktır. En azından 2 yıl boyunca Ermenilere erzak temini için bu gerekli

olacaktır. Zarar gören köylerin tekrar yapılandırması, yolların tekrar yapılması, Erzurum'dan Maku'ya tren yolunun yapılması ve tamamlanması için maddi ve manevi desteğe ihtiyaç duyulacaktır. Çok yüksek yıllık ianesine ek olarak bunların hepsi yüzlerce milyona mal olacaktır. Ve dahası: Ermeniler aynı zamanda parti karmaşaları yüzünden münakaşaya düştükleri için kendilerine karşı da korunmalıdırlar ve hatta ülke müdahalesi gerekli olabilir. Bunun böyle olmasının sebebi Ermenilerin uzun süren hizmetleri onların kendilerine güvenlerini kaybetmelerine neden olmuştur. Son olarak, bu millet iyileşir iyileşmez bir Rus tehlikesi alttan alınmamalıdır. Uzun bir süre sürdürülen iletişimdeki temel bir çizgi Kafkaslarda kalmalı ve bir yüzyıldan fazla bir süredir ülke Rus yönetiminde kalmıştır. Aynı zamanda Ermenistan'ın denize olan doğal bağlantısının Trabzon olduğu uzun bir süredir kabul edilmektedir. Bununla birlikte Pontus'un Yunan İli'nin Ermenistan'a eklenmesi düşünülmüştür. Fakat bu çözüm dikkatli bir araştırmadan sonra geçerliliğini yitirmiştir. Trabzon Vilayeti'nde Müslümanlar Yunanlara kıyaslandığında nüfusun yüzde 80'ini oluşturmaktadırlar. Bu sebeple ülke Türk kalmalı ve hatta Yunanlar toplu katliamdan korkmalarına rağmen bunu desteklemelidirler. Dahası, Erzurum'dan Trabzon'a tren yolu hattı bölgenin dağlık yapısı ve tamamlandığı takdirde maliyeti karşılamayacağı nedeniyle imkânsız bir projedir. Ermenistan'ın bu doğal deniz bağlantısı Batum yakınındadır ve Tebriz'den bir kol hattı ile Kuzey İran ve Karadeniz arasında ticaret merkezi olan Tebriz-Culfa-Chakhakhtı-Bougdachnine hattını tamamlamaktan başka yapacak hiçbir şey yoktur. menistan bağımsızlığının beyRusya ve Türkiye Ermenistanı'nın tekrar birleşmesinden oluşacak dahi olsa Büyük Ermenistan'ın kurulması Silahlı kuvvetlerin oluşturulmasına bağlıdır ve çok büyük harcamalar gerektirir. Müttefik Kuvvetlerden hangisi bunu kabul edecektir? Amerika Doğu'da insanları

din değiştirmeye çalışan misyonerlerden ve toprağın onlara getireceği fırsatları görmekte yetenekli sendikaları ile bunu kabule hazır görünmüştür, fakat günümüzdeki Amerikan kamuoyu herhangi bir Doğu Mandası'na sıcak bakmamaktadır. Her zaman Ermenistan ile iyi ilişkiler içinde olan Fransa, bu hedefi gerçekleştirmede gerekli olacak araçlara sahip değildir. Ne de İngiltere bu sorumlulukları yerine getirmeye isteklidir. İtalya ise ne gerekli kaynaklara sahiptir ne de Ermenistan'a müdahale etme arzusundadır. Müttefikler'in kendilerini Ermenistan'ın bağımsızlığının beyanıyla kısıtlı tutmaları ve Türkiye üzerinde sahip olacakları finansal, yargısal ve askeri kontrolü mümkün kılmak amacıyla Ermenilere gerekli yardım ve korumayı sağlayarak seçimi kendilerine bırakmaları gerekmekte gibi görünmektedir."

Uluslararası Komisyonun Oluşumu

"M. Berthelot, Fransa Hükümetinin, yönetime, Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya ve mümkünse Romanya ve Yunanistan'ın (gemicilik nedeniyle) katılmasından yana olduğunu söyledi. O, oy hakkının yalnız büyük devletlerde olması küçük devletlerin yalnızca danışma amaçlı temsil edilmeleri düşüncesinde. Lord Curzon ve Mr. Vansittart, bu önerinin güçlükler yaratacağına işaret ettiler. Lord Curzon, büyük ya da küçük devletlerin yönetime katılma prensibinin tespit edilmesi hususuna değindi. Barış sözleşmesinde temsil edilen devletlerin oy güçlerini belirlemek gerekir. Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya (bazı şartlarla), Amerika (bölüşülmeye taraftar ise), Yunanistan, Romanya, Türkiye (bir defada), belki Bulgaristan (Birleşmiş Milletler üyesi olduğu zaman), komisyonda temsil edilmelidirler. İlk dört Devlet ve Amerika (katılırsa), her biri iki delege ile her bir delegenin bir oyu olmak şartı ile, üç ya da dört küçük Devlet de birer delege ile ve bir oya sahip olarak temsil edilmeli.

Bu öneri kabul edildi.

Uluslararası Komisyonun Başkanlığı

Başkanlık sorunu müzakere edildi.

M.Berthelot, İngiltere'nin teklif ettiği rotasyon fikriyle mutabık değildir. Amerika'nın menfaati, Fransa ve İngiltere kadar yaşamsal olmadığından, Amerikalı Başkan mümkün olabilir. Bir İtalyan'ın başkan olması için yaygın bir görüş var. Lord Curzon, başkanlık süresinin değişmeli olarak iki yıllık olmasını önerdi. (Kabinede görüşmek üzere bu konuda bir karar alınmadı.)

Yeni Devletin Sınırları

Diğer bir husus, sınır bölgesi sorunu müzakere edildi.

Avrupa'daki kara sınırının, geçenlerde bir uzman komisyon tarafından belirlenmiş olan Enes - Midye hattı olmasında mutabık kalındı. Aynı zamanda, Boğaz bölgesinde sınırın, İngiltere'nin teklifi olan Şile - Gebze hattı olması kabul edilmeli fakat Gebze'nin İzmit tarafındaki noktasının saptanması zorunludur. Bozcaada'nın karşısından derinliğine doğru 25 Km, Çanakkale Boğazı'nın sonunun doğusunda Marmara Denizi kıyı boyunca 25 km. olan bölge aynı şekilde belirlenmelidir. Diğer taraftan Gebze ile Marmara Denizi kıyısı boyunca Çanakkale dâhil, Asya bölgesi sınırı belirlenmelidir. Böylece Uluslararası Komisyonun yönetimine girecek olan Asya bölgesindeki kıyı bölgesi her iki Boğaz bölgesini kapsayacak biçimde belirlenmiş olacak.

M. Bertholet, İngiltere'nin, Türk kıyı şeridinin silahsızlandırılması ve Marmara Denizi'nin güney kıyısındaki bütün müstahkem mevkilerin yıkılması teklifi ile mutabıktır.

İstanbul'daki Camiler

Kısa bir müzakereden sonra İstanbul'daki bütün camilerin Müslümanların saygın ibadet yerleri olarak bırakılması hususunda Barış Antlaşması'na madde eklenmesine ve bütün

mezheplerin eşit menfaatleri olduğundan Ayasofya için bir ayrıcalık düşünülmeli ve eski eser olarak değerlendirilmeli fakat herhangi bir inanç için ibadet amaçlı kullanılmamalı.

Birleşmiş Milletler ve Yeni Devlet

Lord Curzon bu hususta M. Berthelot'a, uluslararası rejim altında Birleşmiş Milletlerin genel korumasına girecek Yeni Devlet'in kurulması meselesine ilgi duyduğunu açıkladı. Bu oluşum, bütün devletlerin çözümünü kabul edecekleri bir noktadan değil, Türklerin, Birleşmiş Milletlerin baskı uyguladığı ve kurban istediği, kendilerinin İstanbul'dan kovulacakları görüşleri açısından da önemlidir.

O, Birleşmiş Milletlerin, yönetime doğrudan karışmasının gerekli olduğunu düşünmüyor fakat malî ve yönetimle ilgili sorunlar ortaya çıktığında, yardım talep edilmesi halinde Uluslararası Komisyon devleti kontrol edebilir. Ama herhangi bir anayasal değişiklik talep edilirse Birleşmiş Milletler bunu dikkate alır.

M. Bertelot, bu hususu prensip olarak kabul ettiğini bildirdi.

İstanbul'daki Ekonomik Çöküntünün Tehlikesi

Bu hususta Mr. Armitage Smith, İstanbul'dan Türk'ün çok acele kovulmasının, Viyana'dakine benzer tehlikeli bir ekonomik durum yaratbilir, dedi. M.Berthelot, Konya ya da Bursa hazır olmadıkça Türk Hükümeti'nin kadrolarının gönderilmesinde acele edilmemeli, altı ya da sekiz aylık bir zaman parçası içinde ağır ağır gerçekleşmelidir."

İngiliz Barış Heyetinin Siyasî Bölümüne, M. Berthelot'un 12 Aralık'ta sunduğu notun birinci bölümü.

"İngiliz Değerlendirmesi.

Bu paragrafa yorum yok. Fransız andıcının (memoran-

dum) Birinci paragrafı ile genel bir mutabakat vardır ve Fransız Hükümeti'nin Majesteleri Hükümetinin görüşünü kabul etmelerinden dolayı memnuniyetimizi belirtiriz.

"Özel Nüfuz Bölgesi" sözcüğü herhalde ekonomik önceliği kastediyor olmalı.

Savaştan önce İngiltere'nin ticarî menfaati, diğer herhangi bir devletin yaklaşık iki katı kadardı. Meselâ, İngiltere'nin Türkiye ile bütün ticareti (ihracat ve ithalat) 26.7, Almanya 14.7, Fransa 12.3, Avusturya 12.2 ve İtalya 10.5.

Biz, genel olarak 4 hususun tamamında mutabıkız."

14 Aralık 1919

Alman, Rus ve Fransız banknotlarıyla iyice mücehhez Bolşevik ajanları, ihtilal kışkırtıcısı Erkine tarafından, Türkiye, Suriye, Filistin ve Mısır'a gönderilmiş olduğu rapor edildi.[838]

"Bu ajanlar, Bolşevik yanlısı ve anti İngiliz güçlü propaganda kampanyası yürütüyorlar ve Aşağı Mısır'da öğrenci sınıfı içinde hatırı sayılır başarı elde ettikleri görülüyor. Zaglul, silah alması ve bunların, halen yolda olan sevkiyatı için geçenlerde Erkine'ye 10.000 Frank verildiğini söyledi. Silahların Spezya ve Filistin'deki depolarda saklandığı rapor edildi. İskenderun'un 70 mil batısında bulunan Ras-Dabbe'ye Milliyetçilerin İtalyan gemilerinden karaya silah çıkardıkları haber alındı."

Türkiye

Fransız ve İsveç modeline göre İstanbul'da kurulmuş olan Türk Sosyalist Partisinin Merkez Komitesi, ilk taşra şubesini Edirne'de açtı. Osmanlı Sosyalist Partisi'nin Müslüman ve Hıristiyan unsurlarının her ikisi de Banka Emekçiler Birliği'nin lideri Kanakaris'in Sendikalist görüşünü benimsemişler. Sendikalist hareket Türkiye'ye, Yunanistan ve

838 Catalogue Reference:CAB/24/95 Image Reference:0008

Bulgaristan üzerinden gelmiş olan Fransız ve Alman propagandist ajanların öncülüğünde girmiş gibi gözüküyor. Hükümetin, geçenlerde, Sivas'taki Milliyetçi Kongre'ye yaptığı görüşme talebine karşılık Mustafa Kemal, Sadrâzam'a Milliyetçi teşkilatın Hükümet'in içişlerle ilgili emirlerini tanımadığını bildirdi. Milliyetçi Hareket, Küçük Asya'da kendisine yer yaptı ve Mustafa Kemal Paşa, şimdi kendi kumandası altında iyi silahlanmış ve disiplinli, gönüllülerden oluşan bir ordu bulunduğunu açıkladı. Sözü edilen ordunun kullanılması, Paris Konferansı kararlarına bağlı olacaktır. Mustafa Kemal şimdiden, Türkiye'nin bölünmesine karşı koymak niyetinde olduğunu açıklamış bulunuyor.

New York Herald'ın Avrupa'daki özel muhabiri Mr. W. J. Ellis, yeniden İstanbul'da ortaya çıktı. Türkiye'deki durumu, kendisinin anti-İngiliz tutumuyla Amerika'ya bildirmekte gayet faaldir.

İzmir'in Yunanlar tarafından işgaline karşı İstanbul'da yapılan mitingin filmi, geçenlerde İngiltere'de Türk Milliyetçilerinin propagandası olarak sinema filmi halinde gösterildi. Bu özel film İngiltere'ye, İsviçre'deki Osmanlı Komitesi tarafından gönderildi."

12 Aralık 1919

Toplantıda (Bakanlar Kurulu) Rusya'daki değişik Bolşevik karşıtı devletlerin ve teşkilatların temsilcilerinin bir toplantıya davet edilmeleri teklifini reddetti.[839]

"Toplantıda, Rusya politikası aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Rusya'daki Bolşevik karşıtı unsurlara asker, savaş malzemesi ya da mali yardım biçiminde hiçbir destekleyici faaliyetin taahhüdünde bulunmamak. Bolşevik karşıtı unsurlar Müttefik ülkelerden savaş malzemesi satın alma hususunda

839 Catalogue Reference:CAB/23/18 Image Reference:0014

serbesttirler. Sovyet Hükümeti ile resmi ilişkiye girmemiş her devlet, Bolşevik karşıtı unsurlara karşı nasıl davranması gerektiğine sağduyulu olarak karar verir."

Bu Belge İngiltere Majeste Hükümetinin Resmî Evrakıdır.

Londra, 12 Aralık 1919

M. Bertholet tarafındanKedleston'un Lord Curzon'una konuşma teyidi.[840]

"Fransa Hükümeti, ayrıntıları sonradan görüşülecek olan aşağıda yazılı hususlarda İngiltere Hükümeti ile aşağıda esasları yazılı konularda tam bir mutabakat halindedir.

I. TÜRKİYE.

Yeni Devlet, Osmanlı borçlarından payına düşeni üstlenecek ve anlaşma Türkiye tarafından onaylanacak. İngiltere ve Fransa'nın var olan menfaatleri korunacaktır. Yeni devlet iç otonomiyi benimseyecek ve seçilmiş bir meclis tarafından yönetilmeyi ya da kontrol edilmeyi benimseyecektir.

Fransa Hükümeti, ayrıntıları sonradan görüşülecek olan aşağıda esasları yazılı kanunlarda İngiltere Hükümeti ile tam bir mutabakat halindedir."

TÜRK BARIŞ ANTLAŞMASI

Toplantı, Türk Barış Antlaşması ile ilgili aşağıdaki belgeler üzerinde yapıldı.[841]

Savaş Bakanlığının andıcı. (CP.342)

Dışişleri Bakanlığının andıcı. (CP. 375)

"Berthelot'un 12 Aralık 1919 tarihli notunda ifade edilen aşağıda yazılı dört prensip üzerinde genel anlaşma sağlandı:

---

840 Catalogue Reference:CAB/24/95 Image Reference:0094

841 Catalogue Reference:CAB/23/37 Image Reference:0018

1 Prusya militarizmi gibi olan Türk militarizmi ezilmelidir.
2 Karadeniz'den Akdeniz'e Boğazların gözetimi, tarafsızlığını ve geçiş serbestliğini sağlayacak uluslararası bir kuruluşa emanet edilmelidir.
3 Ermeniler, Türk egemenliğinden özgürleştirilmelidir.
4 Arap ve Suriye halkı, bir daha Türk egemenliğine geri dönmemelidir.

Dışişleri Bakanı ile Berthelot'un tartışmasının genel hattı aşağıdaki gerekçelerle eleştirildi:

Lord Curzon ve Mr. Berthelot'un alternatif planlar hazırlamış olduğu anlaşıldı. Ancak onların raporunda yalnız bir tek plan, o da Türklerin tamamen İstanbul dışına çıkarılması var. Daha da ileri giderek Halife'nin Rum'da ikametinin ona bahşedilmediği var. Ve yine, Hindistan'dan sorumlu Devlet Bakanı ve onun düşüncesini paylaşan sömürgelerden sorumlu Devlet Bakanı; Türk, ülkenin tümünde göstermelik egemenlik hakkına sahip olmalı. Başbakan'ın 1918'te söylediği gibi, böylece biz de onu Avrupa Türkiyesi'nin yönetimini, onun adına Uluslararası Komisyon'a bırakmaya zorlamış oluruz.

Bir önceki toplantıda Türklerin İstanbul'da göstermelik bir egemenlikle kalması ve Boğazların Uluslararası Komisyon'a bırakılması hususunda mutabakata varılmıştı. İzmir ve Edirne'nin yönetimi toplantıda ortaya atılmış *mutatis-mutandis* - hassas bir çözüm idi. Aynı şey İstanbul'a neden uygulanmasın?

Biz Türklere, onları düzene sokmak niyetinde olduğumuzu ve onlara yardım etmek istediğimizi söylemeliyiz. Eğer biz, Boğazlardaki her bir kaleyi yerle bir etseydik, Türk ordusunu en aza indirseydik, Sultan'la birlikte İstanbul'u göz hapsinde tutsaydık, Uluslararası Komisyon ve Uluslа-

rarası Polis gücü kursaydık Türkler çaresiz olacaktı. Sultan ve Hükümeti, İstanbul'da kalırsa, daha çok kontrol altında tutulabilir. Hindistan Valisi Sir George Lloyd, Hindistan'a hareketinden önce verdiği beyanatta, Türkleri dışarı atmak düşüncesinin olası en büyük hata olduğunu söyledi.

İmparatorluk Genel Kurmay Başkanı, biz Türkiye üzerinde gücümüzü tutmak istiyorsak Sultan'ı İstanbul'da bırakmalıyız ifadesini kullandı. Çanakkale'deki kaleleri havaya uçursaydık, hiçbir tehlike kalmayacaktı; bir polis memuru, bir Güvenlik botu limanın güvenliğini sağlamaya yeterdi. Bir soruya verdiği cevapta General Wilson, şu anda İstanbul'da 13.000 ya da 14.000 İngiliz askeri ve bir Fransız tümeni olduğunu söyledi.

Orta Asya'da İngilizlere karşı her türlü propaganda yapılmaktadır. Orada, onlara karşı koyacak askeri gücümüz yoktur. Gerçekte askeri birliğimiz en alt düzeydedir, İstanbul'dan Çin'e kadar tek bir dostumuz yoktur. Bizim İstanbul'u ve Mezopotamya'yı tutacak kadar askerimiz var, ancak o kadar. Eğer Kürtler Bolşeviklere katılırsa bizim durumumuz belirsiz bir hal alır. Hindistan'ı nereden savunacağımıza karar vermek çok güç. Bir savunma hattı Batum-Bakü. Ama bu, eğer Türklerle aramızda dostluk kurabilirsek mümkün. Bütün askerî değerlendirmeler Türklerin İstanbul'dan çıkarılmasına karşı.

Deniz ve Kara askeri yetkilileri Çanakkale'yi ve Karadeniz'e çıkışı nasıl güvence altına alabiliriz, ama Türk'le, ama Türksüz, bunu yapabilmek için adaları nasıl tahkim edebiliriz diye sorup duruyorlar.

Ayasofya'ya gelince, bunu cami olarak bırakmak hususunda ısrarlı bir görüş yok. 920 yıl Hıristiyan işgalinde kaldıktan sonra 470 yıl cami olarak kullanılması bir denge sağlıyor.

Anadolu'daki özgür Türkiye'yi ortadan kaldıralım ve Türkleri kelepçe içine alalım diye bir teklifte bulunduğu-

muzu söylemek doğru değildir. Toplantının önerisi, güneyde Kilikya'ya kuzeydoğuda Ermenistan'a kadar Anadolu'yu Türklere vermek idi. Bundan başka, Yunanları İzmir'den çıkartarak bunu karşılamak üzere onlara Trakya'da yer vermek idi. Türklerin kızgınlığının ana nedeni İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edilmesidir. Ve Lord Curzon ile Mr. Berthelot'un isteği, Anadolu'nun herhangi bir manda altında olmadan, Yunanlardan ve İtalyanlardan temizlenmiş olarak Türk'ün eline verilmesidir. Çok eleştirilen malî kontrol için iki iyi neden bulunduğuna işaret edildi; savaş öncesi Osmanlı hisse senetlerine ait faiz ödemeleri... İşgal edilmiş toprakların payına düşenin ödenmesine izin verildi. 3 ¼ milyon sterling yıllık ödeme Türkiye tarafından kabul edildi. Biz, Türklerin malî kontrolünü almadıkça işgal ordularının maliyetini çıkaramayız. Bundan başka, Türkiye kaosa (karışıklığa) girerse, İngiltere ticareti yönden kaybeder.

Savaştan önce ticaretimizin %14'ü Almanya'ya %12'si Fransa'ya ait iken %26'sı Türkiyė ile idi. Başka bir deyişle, İngiltere'nin ticari menfaati, diğer ülkelerinkinden iki kat fazla idi. Anadolu'da ticaretin kaybedilmesinin anlamı Manchester'da binlerce kişinin işsiz kalması demektir.

30 yıldan beri İstanbul'da tercümanlık yapan ve Türk yanlısı olarak bilinen Mr. Ryan'ın, gönderdiği Mr. Hohler'e ait sözcükler, toplantıda okundu: "tarihten çıkarılacak kesin bir ders Türklerin kendisini yönetmekte diğer ülkelere göre daha yeteneksiz olduğudur. Müslüman düşünce üstüne tahminde bulunmak büyük tehlikedir." Türk, kalıtsal olarak entrikacıdır ve yüzyıllar boyunca Avrupa'ya yıkım ve lanet getirmiştir.

Albay Wilson düşüncelerini açıkladı:

Askeri verilere göre askeri problemler nispeten azaldı fakat Türkleri İstanbul'da bırakmakla da problemler çözülmez. Problem Mustafa Kemal'dir. O bir Milliyetçidir. Milliyetçi ha-

reket gelecekte ne ile karşılaşacak, Türkleri İstanbul'da bırakma kararı sonradan bizim başımıza dert açmayacak mı? Onlar orada bırakılırsa bütün Müslüman dünyası eninde sonunda zafer kazanıldı diyecektir."

12.12.1919 Ek.

TÜRKİYE[842]

"11 Aralık'ta, Dışişleri Bakanlığında Lloyd George ve Lord Curzon ile Fransız Başbakanı arasında, İngiltere Hükümetinin belli bazı hususlara katılmadığı yönünde bir fikir teatisi yapıldı.

Yunan İşgali askeri değil siyasi sonuca bağlı.

Yine de, tarafların tavizlerle bir uzlaşmaya varması imkânsız değildir.

Her iki Hükümet, ilke olarak, manda ve müstakil nüfuz bölgeleri oluşturulmaması konusunda mutabıktır. (1916'da akdedilmiş Antlaşmalara göre, Suriye ve Mezopotamya toprakları hariç).

A. *Boğazlar ve İstanbul.*

Kasım'da toplanmış konferansın seyrinde Clemenceau, Sultan'ın İstanbul'da kalmasına ait müzakerede, Sultan'ın İstanbul'da kalmasını desteklemişti. Bu düşüncenin Fransa'da birçok taraftarı vardır. Çünkü (Fransa'nın) maddi ve manevi çıkarları, Türk İmparatorluğu'nda, herhangi bir ülkedeye göre çok daha fazladır. Günümüzde, 1914'ten önce demiryolu sermayesinin ve kamu ve özel girişimlerinin büyük bir bölümüne sahip olup, 3 milyar Frank'tan fazla yatırım yapmıştır. Düyun-u Umumiye'nin önemli bir hissesine sahip olup Tütün Rejisinin ve Borçlar idaresine devredilmiş diğer gelirlerin yönetiminde hatırı sayılır tecrübesi var-

842 Cab 24-95-0094

dır. Fransa'nın manevi etkisi, yüzlerce okul ve hayır kuruluşları, dinsel ve dinsel olmayan kuruluşları, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün şehirlerine yayılmıştır. Fransız hükümeti, aşağıdaki ilkeleri kabul eder:

1 Prusya militarizmi gibi olan Türk militarizmi ilga edilmelidir.
2 Karadeniz'den Akdeniz'e giden Boğazların korunması, geçişin tarafsızlığını temin edecek uluslararası bir kuruluşa verilmelidir.
3 Ermeniler, Türk yönetiminden kurtarılmalıdır.

Dikkate alınacak dört sorun var:
a) İstanbul ve Boğazlar.
b) Anadolu ya da Küçük Asya.
c) Ermenistan.
d) Suriye, Arabistan ve Mezopotamya.

Hıristiyan ve Müslümanlar her yerde yan yana yaşıyorlar. Asya'nın her bölgesinde nüfusun çoğunluğu Muhammed dinindendir. Fakat ırklar farklıdır: Anadolu'da Türk, Ermenistan'da Hint-Avrupa, Arabistan, Suriye ve Mezopotamya'da Samiler. (Yafes'ten "beyaz" ırk, Sam'den Araplar ve İbraniler dâhil olmak üzere Sami ırkı, ve Ham'dan Kuzey Afrikalılar türediği yazılır. C.Y. İnternet. Sami.). Arap ve Ermeni bölgelerinde olan Hıristiyan azınlıklar, Müslüman çoğunluğu gibi aynı ırktan olup üç kiliseye dağılmıştır. Anadolu'da Rumca, Katolik Ermenistan'da Ermenice, Suriye'de Fransızca konuşulur.

Aşağıda sıralanmış dört ilkeye bakıldığında Boğazların korunmasında Akdeniz Devletleri, Fransa, İngiltere, İtalya yer alacaktır. Belki de küçük sınır çıkarları bulunan Yunanistan ve Romanya'yı, Türk kamuoyu bakımından olaya

katmakta güçlükler vardır. Rusya, tanındığı zaman derhal katılacak, İspanya'ya gelince onun bu bölgedeki çıkarları sıfırdır.

Bu yönetici Konsey'e, Türkiye'de çıkarları bulunan İngiltere ve Fransa yıllık, dönüşümlü olarak başkanlık yapacaktır.

Boğazların özgürlüğü, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının kıyıları tarafsızlaştırılmadıkça sağlanamaz.

Böylece İstanbul'un etrafında küçük bir devletin kurulacağı ve tarafsızlığını da Birleşmiş Milletler kuruluncaya kadar Büyük Devletlerin teminat altına alacağı anlaşılıyor. Bu Devletin toprakları, Truva ve Çanakkale Yarımadası ve Marmara Denizi havzasını kapsayacak. Devletin halkını, içinde Ortodoks Rumlar, her çeşit Müslümanlar, Türkler, Lazlar, Kürtler, Araplar, Arnavutlar, 200.000 Ermeni, 50.000 Yahudi ve 40.000 Avrupalı v.b. oluşturacak. Bütün bu azınlıkların sahip olacağı sivil ve siyasi haklar resmi bir statü ile sağlanacaktır.

Yeni Devlet, Türkiye tarafından imzalanmış bağlantılar ve Osmanlı borçlarından kendi payına düşeni üstlenecek.

İngiltere ve Fransa'nın var olan çıkarları korunacaktır.

Yeni Devlet iç bağımsızlığa sahip olacak ve seçimle gelmiş Meclisin yönetiminde ya da kontrolünde yönetilecektir.

Arap ve Suriye halkı, yeniden Türk egemenliğine asla verilmemelidir.

Her halükârda bu işgalin ne kadar devam edeceği hakkında, (Yunan işgali), Türkiye'deki Milliyetçi hareket ile şimdiki Yunan Hükümeti arasında mümkün olan bir siyasi sonuca varılmadıkça, bu aşamada Yunan'ın tahliyesi hakkında karar vermek zordur.

İngiltere'nin Osmanlı ile ticareti:

İngiltere'nin Savaş'tan önce ticari çıkarı, başka herhangi

bir devletin iki katı idi. Örneğin İngiltere, Türkiye'nin bütün ticaretinin (ithalat ve ihracat dahil) %26.7

Almanya	14.7
Fransa	12.3
Avusturya	12.2
İtalya	10.5

Türk ordusunun ilga edilmesinde tamamen mutabıkız. İngiltere'nin planladığı hedef, Türk Devlet Dairelerinin tümünü ve İçişleri Bakanlığı kanalıyla jandarmayı kontrol altına almaktır.

Biz, On İki Adanın Yunanistan'a verilmesinde mutabıkız. Bu konuda, İtalyanlarla Yunanlar arasında yapılmış gizli bir anlaşma olduğunu da biliyoruz.

Biz, İtalyanların, Güney Anadolu'yu hoş görülemez işgalini hızlı bir biçimde sona erdirecek bir anlaşma konusunda da tamamen mutabıkız.

Fransız Hükümeti, İtalyanlara bazı ekonomik imtiyazlar, Ereğli Kömür madenleri ve İtalyanları yeni Boğazlar devletine katma gibi, verilirse, bu işgalin sonuçlanabileceğini ummaktadır.

Biz bunun, Türk Hükümeti üzerinde kurulacak uluslararası kontrolün bir parçası olarak Güney Anadolu bölgesinde ticarî işletmelere verilecek öncelik içinde ele alınmasını öneriyoruz.

'Majesteleri Hükümeti, İtalyanların Afrika'da istedikleri toprakları kendisine vererek bu hakları genişletecek bir manivelaya de sahiptir.

İstanbul'un kaybıyla, Osman'ın Muhammed dininden olan torunlarının sahip oldukları sihirli güçler kaybolacak ve onlar artık İngiltere'ye ve Fransa'ya bağlı duruma gelecek.

İstanbul'un Türkler tarafından alınması, Orta Çağ'ı sona erdirmişti. Onların akını Yeni Çağların başlangıcını gösterecek.

Asya'daki Türkiye.

Küçük Asya, Millî Osmanlı Hanedanlığı altında Türkiye olarak devam etmelidir. Çünkü, kuzeye doğru Samsun ve Trabzon'da, özellikle İzmir etrafında sayısız kıyı bantlarında aktif Rum nüfusu ile Anadolu'daki Türkler, nüfusun esasını teşkil ediyor. Ülke, 10.000.000 nüfusu ile 500.000 Km^2 bir sahayı kaplıyor ki İspanya ile aynı büyüklüktedir.

Türkiye'de yüksek bozkırın beş büyük şehrinde (Konya, Kayseri, Ankara, Sivas ve Erzurum) Türk ırkı dili ile temel kabul edilmelidir. Adlî teşkilatın dikkatlice düzenlenmesi ve malî konularda güçlü bir kontrolün sağlanması şartı ile Konya'ya yerleştirilecek Sultan, yönetimi sürdürmelidir.

Devletler, uluslararası hale getirilmiş ve düzeltilmiş Düyun-u Umumiye ile kontrolü denemelidir. Bu kuruluş, bütün vergilerin toplanmasını ve Osmanlı İdaresinin çalışmasına işlerlik kazandıracak devlet harcamalarının denkliğini sağlayabilir.

Türk ordusu ortadan kaldırılmalıdır ve Müttefikler'in talimatları ile kumanda edilecek jandarmanın kurulmasına imkân verecek bir mütareke zorunludur.

Türk köylüsü, askerî hizmete zorunlu olarak alınmıştır. Barışçı siyasal yaşama doğru kolayca sevk edilebilir.

Oturanlarının çoğunlu Yunan olan On İki Ada, Müttefikler'in koyduğu prensipler altında, kendi istekleriyle Yunanistan Krallığına bağlanmalıdır.

Konferans'ta, kabul edilmediği halde İtalyanların Küçük Asya'nın bazı noktalarının işgal etme hareketi derhal durdurulmalı. İtalya'ya, ekonomik avantajlar, örnek olarak Ereğli maden sahaları verilmeli ayrıca, İtalya, Uluslararası İstanbul ve Boğazlar Tarafsız Devleti'nde pay sahibi olmalıdır.

Benzer biçimde Türkler de, millî duygularının hassas olduğu Adana bölgesinde memnun edilmelidir.

Fransa, Suriye'nin savunması için tarihi bir rol oynayan Toros siperinden vazgeçemeyeceğinden Türk kültürünün ağır bastığı Kilikya'da bir çözüm arayacaktır.

Adana Vilayeti üzerinde göreceli moral bir egemenlik tarafımızdan kabul edilebilir.

Kıyı kesimine bakılınca, eski İyonya'da olduğu gibi, bu bölgenin Yunanlar açısından Küçük Asya'dan ayrılması tercih edilmez zira Türk milliyetçiliğini tahrik etmeyen geniş bir hareket alanı sağlar ki hiç şüphesiz onlar sürekli silahlı savunma konumunda değillerdir.

Yunanlar, Trakya'da büyük tavizler koparabilir ve Edirne bölgesinde olduğu gibi İstanbul yönetiminde de bir payı kabul edebilir.

Azınlıkların hakları, çok dikkatli bir çalışmayı gerekli kılar ve özel garantilerle desteklenmelidir. Şurası hatırlanmalıdır ki Türklerin damgasını vurduğu Küçük Asya Müslümanlarının tümü: Askeri hizmet için getirilmiş Arnavutlar, Bosnalılar, Teselyalılar, Kırım'dan, Çerkezistan'dan, Kafkasya'dan göç etmiş, çadırlarda göçebe yaşamını sürdüren Yörükler ya da Türkmenleri kapsar.

Çok zayıf olan ve birbirine bağlayan her hangi bir ulusal birliği olmayan bu kabilelerde, Avrupalının anladığı anlamda, tek tip ve eşitlikçi milli birliğe başvurulamaz. Rum, Ermeni ve Kürt grupları, yerleşik ve göçebe Türklerle yan yana yerleşti. Onların millet ve dinsel töreleri, mevzuatı ve hayır kurumları ve kendi mahkemeleri, karma mahkemelerde görülen karışık özel durumları vardır.

Ermenistan

Ermenistan, Hind-Avrupa halkları ile Hıristiyan Ermenilerin ve Müslüman Kürt'ün karışık bir şekilde yaşadığı Küçük Asya'nın doğusunu teşkil eder. Genç Türklerin Almanya ile anlaşarak, üzerinde yaşayanları sistemli bir şe-

kilde öldürmeye çalıştıkları katliamdan sonra Ermeniler Müttefiklerle birlikte bağımsız Ermeni milletini yeniden teşkil etmelidirler. Bu yeni teşkilatlanma büyük güçlükler içeriyor. Çünkü, Ermeniler, tarihlerinde eski olmalarına rağmen gerçekte hiçbir yerde çoğunlukta olmadılar ve uygarlıklarına ve yeteneklerine rağmen siyasi yapıya sahip olmadılar çünkü denize çıkışları yoktu. Ermeniler, Yahudiler gibi, kendi aralarında çoğu da dışarıda az ya da çok cemaat halinde yaşadılar. Onlar, tarihi yurtlarında bir çekirdeği korudular, orada Rusya Ermenistanı ile Ağrı Dağı ayağında, millî ırmakları olan Aras boyunca, Erzurum yakınında, Van Gölü kıyısı boyunca, Yukarı Fırat'ta ve Cihum vadisinin biraz uzağında, Zeytin'e doğru Toros yamaçlarında birbirine bağlı gruplar teşkil ettiler.

Coğrafya açısından Ermenistan iki bölümden oluşuyor: Rus Ermenistanı (Başkenti Erivan olan günümüzdeki Ermeni Cumhuriyeti) ve ata binenin ayakları gibi altı vilayetli Türk Ermenistanı.

Buna ek olarak, İskenderun Körfezi kıyılarında, büyük Ermenistan'la hiçbir bağı olmayan, Fransa'nın desteğini alan ayrı bir grup Ermeniler vardır.

Ermeniler, kendilerini komşuları Müslümanlardan (Türkler, Lazlar ve Kürtler) üstün gördüler. Kendileri küçük bir azınlık olmalarına rağmen çok geniş bir bölge için, çok acı çektikleri o acımasız katliamdan önce, siyasi üstünlük talep ettiler. Onlar denize çıkış hakkı almak için, Büyük Ermenistan'dan 400 km. uzakta olan yerler ve limanlar üzerinde hak iddia ederek uğrunda ölmek için yalvardılar. Ermenistan'ın bu biçimde genişlemesi Ermenileri kendi devletlerinde kesinlikle azınlık durumuna getirecek bir sonuç ortaya çıkaracaktı. Toplam nüfusun önemli bir kısmının temsil edildiği, belli komşu mahallerle birlikte, 1895 ya da 1914'ten önce çoğunlukta olunan yerlerde Ermenileri bir

işte kullanmak daha makul olur. Denize çıkış, demiryolunun Batum'a çıkan kısmı ile İstanbul'a ve Akdeniz'e çıkan iki kısmının teminat altına alınması ile bir anlam taşır. 19. Yüzyıl'da, ticaretin büyük bölümü İstanbul'a kaydı. Onların acil ihtiyacı Erzurum'dan Ankara'ya uzanan bir demir yolu yapmaktı. Daha doğrusu Rusya'nın vetosu ile durdurulan Bağdat Demiryolu'nun Kuzey kolunu yapmaktı.

Savaştan önce Kafkasya'da 1.500.000 Rusya Ermenisi otururdu (şimdi Ermeni Cumhuriyeti'nde onlardan 1.100.000 var ki savaş sırasında göçmenlerden 150.000 eklendi). Diğer taraftan Türk Ermenistanı vilayetlerinde sözü edilecek Ermeni kalmadı: Taşrada Ermeni nüfusu, öldürüldü, sürgün edildi ya da kaçtı. Erzurum'da 30.000 nüfustan 500 kaldı ve Sivas ve Diyarbakır'da ancak birkaç yüz var. Türkiye'nin geri kalan kısmında, İstanbul'daki Kilise halen, 150.000'i İstanbul'da olmak üzere 600.000 Ermeni olduğunu tahmin ediyor.

Geri kalan 450.000 Türk İmparatorluğu'nun her tarafına dağılmıştır. Bunların yarısı şehir kuyumcusu olup kendi işlerini ve evlerini hiç bir zaman terk etmek niyetinde değildir. Diğer yarısını da köylülerdir ki Ermeni Devleti'nde grup olma hakkını belki kabul edeceklerdir. Türk Ermenistanı yeniden kurulabildiği takdirde İran'dan, Bulgaristan'dan ve Amerika'dan dönüş yapabilecek 400.000 Ermeni bunlara katılabilir.

Nüfustan sonra sınırlarla ilgili sorunlar gündeme geliyor. Rusya Ermenistanı'yla, onu yeni Devlet'i Azerbaycan ve Gürcistan'a bağlayan bölgeler arasında anlaşmazlık vardır. (Dağlık bölge olan Karabağ ve Zanguezour.)

Türk Ermenistanı'nda çoğunluğu sağlamak için 400.000 Ermeni geri döndüğünde bunlara hangi toprak verilecek? Erzurum Vilayeti'nde, 700.000 Müslüman ile ağır bir Türk

üstünlüğü vardır ve Muş ve Bitlis Ovası, Van Gölü'nün Ermeni bölgesi Ermeniler için daha az kabul edilebilirdir.

Birleşik Ermenistan'ı kurmak için, ilk adım olarak Rusya Ermenistanı'ndaki değişik Ermeni unsurları bunlara son derece düşman olan Kürt ve Tatarlardan korumak gereklidir. Bundan sonra Türkiye'nin dört bir yanına dağılmış Ermeniler toplanmalı ve bunlar da topraklarını aralarında bölüşmüş Türk ve Kürt halkına karşı korumalıdır. Bunu yapmak için 20.000 insan gereklidir. Yıkılmış köyleri yeniden inşa etmek, yolları yeniden yapmak, Erzurum'dan Maku'ya demiryolunu tamamlamak için malî ve moral destek zorunludur. Bütün bunlar birkaç yüz milyon harcamayı gerektirir ve buna yıllık çok yüksek olan cari harcamaları katmak lazım.

Uzun erimde, Ermenistan'ın denize çıkışı Trabzon idi ve Pontus'un bir Rum eyaleti olması düşünülmüşken Ermenistan'a bağlanmalı. Bu öneri dikkatli bir biçimde ele alınmadıkça söz konusu edilmemeli: Trabzon Vilayeti'nde Müslümanların oranı Rumlara göre %80'dir. Bundan böyle ülke Türk kalacak ve Rumlar buna kendilerini alıştırmakla beraber ölüm korkusu içinde olacaklar. Ve yine Erzurum'dan Trabzon'a demiryolu projesinin, ülkenin dağlık olması nedeniyle, uygulanmasında imkânsızlık vardır ve tamamlandığında da harcanan para geri gelmeyecektir. Batum'un yakınında olan Ermenistan'ın doğal denize çıkışı Batum'dur ve demiryolunu tamamlamamak için hiç bir neden yoktur. Tebriz-Culfa-Çaktakti- Bugsaşnin, Tebriz'den bir kolla Kuzey İran'a ve Karadeniz'e.

Büyük Ermenistan'ı yaratmak, Türk Ermenistanı'nı ve Rusya Ermenistanı'nı ilgilendirir ki büyük güçlükleri vardır, her şeyden önce silahlı bir kuvvete sahip olmayı ve büyük harcamayı gerektirir. Büyük Devletler bu sorumluluğu

kabul edecek mi? Amerika vazgeçmiş ve Amerika kamuoyu da Doğu'da herhangi bir mandanın kabulüne karşıt gibi görünüyor. Fransa, her zamanki gibi Ermenistan'a ilgi duyuyor ve gerekli unsurlara sahiptir. Devletler, Ermenistan'ın bağımsızlık prensiplerini ilan etmede kendilerini sınırlandırıyorlar ve Ermenileri kendi seçimlerini yapma konusunda özgür bırakıyorlar. AyrıcaTürkiye'de uyguladıkları gibi sadece sınırlı mali, adli ve askeri kontrol yardımı veriyorlar.

İngiliz-Fransız'ın (ortak çıkarlarını) Araplara anlatmak. (Suriye'de, Filistin'de, Mezopotamya ve Arabistan'da)

Türk İmparatorluğu'nu ele alan bu ilk taslağın ana hatlarının (İstanbul ve Boğazlar Uluslararası bir tarafsız Devlet, Küçük Asya ve Anadolu'ya havale edilen Türk Devleti, bağımsız Ermenistan'ın tanınması, tarihin sunduğu sınırlar içinde Fransız ve İngiliz mandası altında Suriyeliler ve Arapların bağımsızlıkları) görüş alış verişi ile Kafkasya, Kürdistan ve İran'da olduğu gibi hiçbir anlaşmazlığa düşmeden tamamlanması.

Özellikle uygarlığın gelişmesine esas olan uluslararası demiryolu işletme rejimi ele alındığında yapılan benzer teklifle sonuç olarak ekonomiyi ilgilendiren yaklaşımlar olacaktır. İran kıyıları boyunca uzun süredir devam eden Hindistan'a kadar gidecek **Bağdat Demiryolu**, Bağdat Demiryolu'nun bir kolu olan Halep'in kuzeyinden geçen **Hicaz Demiryolu**, Eskişehir'den itibaren Bağdat güzergâhı olan eski patika yolu Ankara ve Sivas'tan geçip Erzurum'dan Erivan'a, oradan Tebriz ve Tahran'a ve buradan **Hazar ötesi Demiryolu**'na bağlanacak **Ermenistan ötesi Demiryolu**, doğuya doğru Bağdat'a giden eski patika güzergâhı ki doğuya doğru Çin içine giren Kaşgar güzergâhı Hoang Ho'da, İstanbul'dan Pekin'e giden eski patika yolunun bir benzeri olan **Sibirya ötesi Demiryolu** ile kavuşacak. Ve sonunda

uzun süredir projelendirilmiş olan Vladikafkas, Tiflis, Tebriz, İsfehan ve Kerman üzerinden Moskova'dan Karaşi boyunca Hint Okyanusu'na inen İran ötesi hattı...

İnsanlık için gelişmenin ve barışın teminatını temsil eden bir uluslararası demiryolu teşkilatına, Avrupa'nın olduğu kadar Asya'nın da ihtiyacı vardır. Bu teşkilat, uygarlığımızın beşiği olan bu ülkelerin ilerlemesine ve güvenliğine katkıda bulunacaktır.

Hiç şüphe yok ki problem basite indirilmiştir. Yunanistan'ın İzmir'i işgali Yüksek Konsey tarafından onanmamışsa her halükârda Türk sorununun çözümü uzun zaman alacaktır. Öyle anlaşılıyor ki pratikte Yüksek Konsey'in Yunanistan'ın işgalini uzatmak niyetinde olduğu anlaşılıyor.

Öyle ya da böyle bu işgal, bu aşamada olası siyasi sonuçları hesaba katılmadan Yunanistan'ın tahliye kararını yalnızca şimdiki Yunan Hükümetinin vermesi hayli zordur bu aynı zamanda Türkiye'deki Milliyetçi Hareket'e de bağlıdır. İzmir'in çevresinde, Aydın'ı dışarıda bırakan General Milne tarafından sınırları çizilmiş şimdiki stratejik hattın içinde kalan kısım Yunanistan'a verilebilir. Bu bağlamda Türk Mütarekesi ve Müttefikler'in Türk Jandarması'nı kontrolü teklifi, bölgenin sınırında süren gerilla savaşının şansını azaltabilir. Bu devretme İzmir Sancağı'nda milliyet esası üzerinden haklı olabilir (Savaştan önce İzmir Sancağında Rumlar çoğunlukta idi.) ve Sancak şimdi stratejik hatta kadar genişledi. Bu bırakış yapılacaksa Yunanistan doğaldır ki İzmir üzerinden yapılacak ticareti ve transit geçiş serbestliğini imzalanacak anlaşmayla sıkı şartlara bağlayacaktır.

Diğer taraftan İzmir bölgesi, Anadolu'ya ekonomik çıkış olarak da önemlidir. Bizim önerimiz doğrultusunda karar verilirse Avrupa Türkiyesi'ndeki Enes-Midye hattı Yunanistan'a bırakılır, Venizelos ile aşağıdaki gibi bir uzlaşma sağlanabilir:

İzmir, Büyük Devletlerin uygun bulacağı bir valinin heyetle birlikte yöneteceği göreceli olarak Türk egemenliği altında bırakılır. Sonradan, Müttefikler'in temsilcilerinin yerini, yerel çıkarları gözetmek için (Türkler ve Rumlardan) temsilciler alır. Böylece, üzerinde anlaşılabilecek Türk egemenliği azaltılmış ve Türk olmayan unsurlar da korunmuş olur."

E. G. FORBES ADAM.
ROBERT VANSITTART.
18 Aralık (1919)

25 Aralık 1919[843]

"Bolşeviklerin (iktidara gelme) başarısı, Müslüman dünyayı İngiliz İmparatorluğu aleyhine çevirmesi bakımından çok cesaretlendirici olmuştur.

Onların bu amaçlarının gerçekte yerine getirilip getirilmediğine bakıldığında tamamen gerçekleşmiş olduğu görülür.

Bolşevizm ile İslam'ın prensipleri birbirine tamamen zıttır. Buna rağmen Bolşevizm, Müslümanları, Müslüman dünyasının en yakın dostu olduğuna inandırma çabası içinde.

Bolşevikler, ellerine geçen her şeyi kullanarak Yakın Doğu'daki pek çok Müslüman'ı, İngiltere'nin İslam'ın en büyük düşmanı olduğuna inandırma başarısı göstermişlerdir. Yunanların, üzücü sonuçlar doğuran Müslüman Aydın topraklarını işgali, kullanılabilir ve yararlı bir malzeme olmuştur.

Türkiye ile yapılacak barışın gecikmesi, Milliyetçi Hareket'in yükselmesini ve İttihat ve Terakki Partisi'nin yeniden canlanması sonucunu doğurdu. Diğer başarılı bir olay da, İngiltere'nin kıt akıllı müttefiki Denikin'in Müslüman Dağıstan'da ve Azerbaycan'daki politikası ile meydana geldi.

---

843 Catalogue Reference:CAB/24/97 Image Reference:0049

Bolşevikler, olayları başarı ile kullanarak biçimlenmemiş Pan-İslamcı hareketi İngiltere karşıtı kanala soktular.

Yakın zamana kadar Müslümanlar tarafından başlıca koruyucusu olarak görülen İngiltere'nin bu konumu şimdi zayıflamış durumda. Mustafa Kemal, İran, Hindistan ve Afganistan v.b. ülkelerden davet ettiği delegeleri, Sivas'ta yapacağı Pan-İslamcı toplantıya çağırdı. Bu toplantı gerçekleşirse, hiç şüphe yok ki İngiltere karşıtı propaganda yapılacaktır.

Şurası kendisini çok açık bir biçimde göstermiştir ki, İngiltere ile Müslüman dünyası arasında gittikçe artan güvensizliği giderici adımlar atılmalıdır.

25 Aralık 1919"

İstanbul, Boğazlar ve Marmara Denizi

Maden yatakları:

"Boğaz'da Sarıyer'de (Saryar) bakır var. Harbiye Bakanlığının engellemesi sonucu çalıştırılmadı. Marmara Adası'nda fazlasıyla değerli mermer var. İngilizlerin yatırım yaptığı Keşan'daki kömür madeni... Standard Oil ve Staua Romana Gelibolu Yarımadası'nda (Şarköy kazasında) 35.000 akr[844] üzerinde imtiyaz hakkı aldı.

Uygulanacak politikaya göre İstanbul durgun bir yer ya da bir ticaret merkezi yapılabilir. Fakat sonraki adımda Sultan'ın ve Hükümetinin sınır dışı edilmesi ele alınır.

Sultan'ın kovulması, ona saygınlık kazandırır. Türk başkentinin bütün hükümet makinesi de doğal olarak nakledilmiş olacaktır. Bununla beraber ilk aşamada onu Bursa ya da Konya gibi bir yere yerleştirmek güç olabilir. Türk memurlarının ve ailelerinin acele olarak kovulmaları geniş halk kitleleri açısından büyük sıkıntılar yaratır. Bundan dolayı, nakil işini Sultan'dan ayrı olarak tedricen yapmak ge-

844 İngiliz ölçü birimi "akre"nin kısaltması. 1 akre= 4046,8564224m2

reklidir. Duyunu Umumiye'nin gerektiği kadar İstanbul'da kalma mümkündür.

Uluslararası Devlet'ten beklenen siyasal avantajları sağlayabilirsek bazı fedakârlıklarda bulunmamız kaçınılmazdır."

Avrupa Türkiye'sinin Diğer Kısmı

Eğer İstanbul ve Boğazların Uluslararası Bölgesi kurulabilirse, Avrupa Türkiyesi'nin Enez-Midye hattının dışında kalan kısmında, Kuzey'de Bulgaristan lehine sınır düzeltmesi yapılmalı ve Dedeağaç'ta Bulgaristan'a ticari imtiyazlar verilerek, Yunanistan'a bırakılmalıdır. Bu bölgede yapılacak değişiklikler geniş ölçüde İzmir'de yapılacak olanlara bağlıdır.

İzmir Bölgesi (Bk. Yukarıdaki İzmirle ilgili notlara. O notlar Fransız tekliflerinin yanında yazılı olan İngiliz görüşleridir ki burada tekrarlanıyor.)

Anadolu

Anadolu'nun Batı sınırı, önceki paragrafta belirtildiği gibi verilecek bir karara bağlıdır: Kuzey sınırı Karadeniz, Boğazlar, Marmara Denizi ve Çanakkale, güney sınırı Akdeniz, doğu sınırı, aşağıda ele alınacak Gürcistan, Ermenistan, Kürdistan, Mezopotamya, Suriye ve Kilikya hakkında verilecek karara bağlıdır.

Kontrol Sorunu

Anadolu bu sınırlar içinde başkenti Bursa ya da Konya, tercihan uluslararası bölgeye yakınlığı nedeniyle ikincisi, bağımsız Türk Devleti olacak.

Sultan'ın göreceli bağımsız Hükümetinde devletin bütün daireleri Müttefikler'in etkili kontrolü altında bulunacak. Deneyimler, Türklerin yeteneksizliğinin ve kapasitesizliğinin üstesinden gelinebilecek bir kontrol mekanizmasının

aldatıcı olacağını göstermiştir. Maliye, Jandarma ve polise hakim olmanın yolu, İçişleri, Adalet, Bayındırlık, Ticaret ve Tarım Bakanlıkları ile birlikte,- özellikle ilk ikisini- yakın bir gözetiminde bulundurmaktan geçer.

Mustafa Kemal'in yarattığı ve yaratmaya da devam edeceği Alman ya da Bolşevik para akışının aptallaştırdığı sırf mali vasilik entrika durumuna bir göz atmak yeterlidir. Veya tekrar, para katliamını önlemek için silah satın almada kullanıldığına dair paranın merkezinden yapılan açıklama ciddi olabilir mi?

Malî kontrol sorunların çözümü değil yalnızca bir tanesidir. Açıkçası hisse senedine sahip olanları ve yatırımcıları ilgilendirir.

Kürdistan

Türk egemenliğinin kalkacağı otonom Kürt bölgesi, yukarıda anlatılan Ermeni bölgesinin güneyidir. Bu bölgenin Doğu sınırı, Türk-İran sınırıdır. Batı sınırı, yaklaşık olarak Muş ve Diyarbakır'ın güneybatısıdır, ama Fransa'ya bırakılacak manda topraklarının doğu ve kuzey sınırlarına bağlı olacaktır. Ayrıntılar uzman komisyon tarafından belirlenecek. Bölgenin güney sınırı, İngiltere'nin güvenliğine ve yönetim işlerine bağlı olarak Mezopotamya'nın kuzeyi için belirlenecek alan ve sınırlara bağlı olacaktır. Bu sorun geçenlerde Doğu Komitesi'nde ele alındı ve haritada, üç olası sınır tespit edildi. (Bu belgede harita yok. C.Y.) Görüleceği gibi otonom Kürt Devleti, bu sınırların son biçimine bağlıdır ama bu savaşın sonunda Büyük Zap Suyunun yukarısındaki Nestorian topluluğunun güvenliği (ki buralarda Müttefikler'in bazı sorumluluğu vardır) otonom Kürdistan içine alınacaksa istikrarsızlığa neden olur. Bazı tercihler Kuzey sınır çizgisine bağlı olacaktır.

Suriye

Fransızlar şimdi, Maraş, Antep, Birecik ve Urfa'ya kadar olan kısımlarda Arapların oturduğu bölgeyi işgal etmiş durumda. İngiltere ile Fransa son müzakerelerden sonra Habur Irmağı'nın doğusuna kadar ya da onun doğusundaki çöle kadar olan toprağı da ister görünüyorlar. Suriye mandasına ek olarak Fransa bu bölgeyi de işgal etmek istiyor ve belki de buna Diyarbakır'ın bereketli toprakları ve Ergani'nin büyük bakır madenleri dâhildir ki Sykes-Picot Anlaşması ile bu bölgeye katılmıştır. Anadolu Türk Devleti'nin güney sınırını, Fransız istekleri tam olarak bilinene kadar tanımlamak imkânsızdır. Yaklaşık sınır ilişikteki haritada gösterilmiştir. (İlişikte harita yok. C.Y.) Arap bölgesinin kuzeyinde olan bu bölgede Türk, Kürt, Jacobite Asurlular ve Ermenilerden müteşekkil karışık bir halk oturmakta olup bunların oturduğu toprakların bağımsız Türkiye'nin dışında Fransa koruması altında olduğu görülür."

(Bu belge, İngiliz Majesteleri Hükümetinin Resmî evrakıdır.)[845]

Kabine için Aralık 1919'da basılmıştır.

(Baltık ülkelerini de kapsar)

Kabine benden Dışişleri Bakanlığı olarak Kafkas Ötesi Cúmhuriyetleri ve onların durumlarını inceleyen bir küçük rapor hazırlamamı istedi.

24 Aralık 1919

KAFKAS ÖTESİ

Sınırları belirlenmiş olan Kafkas Ötesi toprak parçası, değişik tarihlerde Rusya İmparatorluğu ile birleşti. Bu

845 Catalogue Reference:CAB/24/95 Image Reference:0037

ülkelerin tümü, 1878'de Berlin Antlaşması ile Rusya'nın egemenliği altına girdi, Türkiye, Batum, Oltu ve Ardahan'ı Rusya'ya bağışladı.

Bu ülkede oturanlar Müslüman (Şiî ve Sünnî), Hıristiyan (Ortodoks Yunan ve Rusya, Luteren Ermenistan) ve Yahudi'dir. Tahmin edildiğine göre on sekiz ayrı ırk ve kırk sekiz değişik dialekte dil konuşuluyor. Bu bölge şimdilik dört bölgeye ayrılmış durumda: Gürcistan, Erivan'ın Ermenistan Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Batum eyaleti. Bugünkü duruma, eski Rusya'nın egemenliği altında bulunmuş olup Kafkasya'nın kuzeyine doğru uzanmış olan Dağıstan'ı da eklemek mümkündür.

Kafkas Ötesi nüfusu 1915 yılında 7.000.000 olup bunun dağılımı:

1.650.000	Gürcü
1.200.000	Ermeni
2.000.000	Müslüman (Tatar ve Göçebe insanlar)
700.000	Dağıstan dağ göçebesi
325.000	Rus

1.200.000 Avrupalı sömürgeciler, yabancılar ve Yahudiler, v.b.

Kafkas Ötesi doğal kaynakları Rus egemenliği altındadır; Bakü dışındakiler işlenmemiş olup Gürcistan'da manganez ve Batum eyaletinde çok miktarda bakır madeni var. Eski Rusya Hükümetinin para durumu nedeniyle bölgenin ulaşımı sınırlı durumda. Kafkasya'nın içinde ve çevresinde bakır, petrol, kurşun, demir ve diğer madenler, çok geniş keresteler yatırımcısını bekliyor. Hazar Denizi'nin balığının yanında tuzu da geniş miktarda bulunuyor. Su gücünün gelişmesi ile ülkenin sahip olduğu kaynaklar hayalin çok ötesindedir.

1917 Rusya İhtilali'nden Önceki Durum.

İhtilalden önce Kafkas Ötesi, başkenti Tiflis olmak üzere, Rusya İmparatorluğu tarafından valilikle idare edilmişti. Ülke altı Hükümet dairesine bölünmüştü. Karadeniz Eyaleti, Kutaylar, Tiflis, Bakü, Erivan, Elizavetpol ve bunlara ek olarak Batum Eyaleti, Kars ve Dağıstan.

İhtilal'den Beri Gelişmeler.

1917'de Rusya Ordusu Kafkasya cephesini "Koşulsuz ve tazminatsız barış" çığlıkları altında terk etti. BölgeTürklerin hücumuna uğradı ve Kafkas Ötesi Meclis'i, Tiflis'te Gürcüler, Türk saldırılarından sınırlarını korumak için, Tatarlar ve Ermenilerden teşekkül eden Kafkasya Konfederasyonu'nu teşkil ettiler. Bu teşebbüs neticesinde birleşme başarısız oldu. Azerbaycan Tatarları Türklere karşı açıkça bir sempati besliyordu ve merkez Gürcistan Yönetimi Kafkasya'yı Tiflis'ten yönetmek peşinde idi. Bununla birlikte, değişik tarihlerde değişik yardımlarla üçlü bölge olarak bilinen Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan kendi hükümetlerini kurdular ve hükümetlerini bağımsız bir cumhuriyet olarak ilan ettiler. Bu Cumhuriyetler, biçimsel yönden Majsteleri Hükümeti tarafından tanınmadı, de facto olarak geçen yaz Tiflis'teki Mr. Oliver Wardrop Kafkas Ötesi İngiliz Komisyonu'nu kurmuştu.

Bazı Bölgelerde Tarihsel Sahneler

a) Batum Eyaleti

Batum Eyaleti, 7. y.y.'ın başlarında Gürcistan Eyaleti Krallığı'na bağlı idi. 15. y.y.'da Gürcistan, buraları kaybetti. Ta ki 1878'de Ruslara bağışlanana kadar... Bölge, Brest-Litovsk Antlaşması ile Türkiye'ye bağışlandı. Gürcistan Millî Meclisi, bu anlaşmayı tanımadı, Türkiye'ye savaş açtılar. Halen yürürlükte olan Türk Barış Antlaşması'nın 15. Maddesine göre, İngilizlerin burayı işgal etmesine kadar

burası Türklerin elinde kalmaya devam etti, Türklerin elinden almaya güçleri yetmedi.

b) Gürcistan.

Eski Gürcistan Krallığı'nın aslı Hıristiyanlık öncesine kadar gider. Orta Çağ'da, son Haçlı Seferi'ne kadar destekleyici rol oynamıştır. Yüzyıllar boyunca Türkler ve İranlılarla inişli çıkışlı yıllar geçirdi. Rusların güneye doğru ilerlemesi ile Gürcistan, Türk yönetiminden kurtulmak ve hür bir Kafkasya için kuzey komşularına yöneldi. 1783'de Katerina II. İle yaptığı anlaşma ile Rusya'dan tam bir iç bağımsızlık almıştı. Bununla birlikte 1801'de Rusya, Gürcistan'a tam bir bağımsızlık verdi. Bu söz verişle Rusya, geri adım atmadı ve Gürcistan rahat bir nefes alabilmek için 1907'de Hague Konferans'a başvurdu.

Kafkas Ötesi Meclisi, Rusya İhtilali'nden sonra, Haziran 1918'e kadar inişli çıkışlı varlığını sürdürdü. Bu dönemde Tiflis'teki İngiliz Askerî Misyon, Yarbay Pike kumandasında, 4.000.000 rublelik Gürcü devlet adamlarının eski Rusya Duması'nın üyeleri olarak Jordani ve Gegechkori etkisiyle, Meclis'in verdiği bir kararla Müttefikler yanında savaşa devam kararı aldı.

Değişik ırkların çıkarlarının çatıştığı Gürcistan Ordusu'ndaki Bolşeviklik bu siyaseti başarısız kıldı. Bağımsız bir Gürcistan Parlamentosunun kuruluşu ve Gürcistan'ın bağımsızlığının ilanı gündeme geldi. Gürcistan'ın içişlerindeki eğilim onun Bolşeviklikle olan ilintisini ortaya koydu. Eski Rusya Hükümeti, Tiflis'teki Merkez Parlamento'ya seçilerek gönderilmiş temsilcilerden bir sonuç çıkardı.

Rusya istatistiğine göre (Batum Eyaleti de buna dahil) ülke 13.456 mil kare ve nüfusu da 2.512.000, Bunun içinde:

1.530.000	Gürcü (Hıristiyan ve Müslüman)
260.000	Ermeniler
129.000	Ruslar
213.000	Türkçe konuşan Müslümanlar
126,000	Müslüman göçebeler

c) Erivan'ın Ermeni Cumhuriyeti

Erivan'ın ve Nahçıvan eyaletlerinin Ermenileri, 1828 Türkmençayı antlaşmasına göre İranlılar buraları Ruslara bağışlayınca, Berlin Antlaşmasına göre de Türkiye tarafından Kars, Oltu ve Ardahan Rusya'ya bağışlanınca Kafkasya Ermenistanı da 1878'de kesin olarak Rusya yönetimine geçmiş oldu. Kafkasya Ermenileri sayıları yüz binleri bulan göçmen Türk Ermenilerinden ayrılamazlar. Kafkas Ermenileri Gürcüler gibi kültürlü olmayıp tutumlu ve çalışkandırlar. Erivan Cumhuriyeti'nin siyaseti geçenlerde ortaya çıkan eğilime göre anti-İngiliz "Dashnaktsutun"a aittir. Toplum, son derece sosyalist ve yapısı gereği ihtilalcidir fakat onun bu günlerde Kafkasya'daki mevcut siyaseti aşağıda özetlenmiştir:

1 Erivan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü korumak.
2 Ermeni ordusunu arttırmak ve iyi malzeme ile donatmak ve
3 Dashnaks doktrini olan propaganda yapmak.

Erivan Cumhuriyeti var oldukça demokratik hükümetin sesi kesilmeyecektir. Bu toplumun terörizmle beslenen Ermeni toplumların siyasetlerini de benimsemek. M. Khatissian, şimdiki başbakan, kendisi Daşnak'a aitti, Rusya Duması'nın eski üyesi olan M. Papancanyan ile her zaman aralarında anlaşmazlık vardı ve Barış Konferansı'ndaki temsilciliğinde de geçenlerde yayınlanan raporda toplum fikrindeki aykırılıktan dolayı emekli yapıldı.

Rusya istatistiklerine göre 1912'de Erivan nüfusu 1.081.000 idi bunun 600.000'i Ermeni, geri kalanı da Müslüman'dır. Buna ek olarak 700.000 Kafkas Ötesi'ne dağılmış olan Ermenilerden oluşuyor 230.000'i Gürcü, 180.000'i Azerî ve 200.000 ve 300.000'i de Batum eyaletinden geliyor.

Şimdiki Erivan Cumhuriyeti'nde 300.000 Türk Ermenistanı'ndan gelen göçmenler ile 30.000 kadarı da Assiriyanlardan oluşuyor.

Kafkas Ötesi'nin en büyük problemi bağıştır. Fakat şimdiki Ermenistan Cumhuriyeti ekonomik yönden dünyadaki en kötü devlettir. Şehirler ve köyler göçmenle doludur, ülke baştan sona kadar Türkler nedeniyle afet bölgesidir. Amerikan Bağış Komisyonu'nun çabalarına karşılık çok yakın bir geçmişte Azerbaycan bölgesinde Ermenilerle Müslümanlar arasında kavga sürerken gıda bulmak çok zor, hastalık ve açlıktan ölüm var.

d) **Azerbaycan Cumhuriyeti**

Bu ülke Rusya'yla 1813'te imzalanan Gülistan Antlaşmasına göre İran tarafından Rusya'ya bağışlandı. Cumhuriyetin şimdi 300.000 nüfusu var; 30.000'ı Assiryan göçmenlerinden oluşuyor.

Rusya'nın gelişinden önce bölge ülke olarak Gürcistan'a bağlıydı. Türkiye ve İran ile dönüşümlü bir şekilde yönetiliyordu. İnsanları, Şeyh Müslimin İran tipi idiler ve dilleri bir Türk lehçesi idi.

Yüzölçümü 32.500 mil kare olup %60'ı Müslüman, %20 'si Ermeni ve %6'sı da Rusya ve geri kalan İranlı, Yahudi v.b. olan 2.000.000 nüfus yaşıyordu. (Rus istatistiği.)

Apşeron Yarımadasında Bakü, bütün Kafkas Ötesi bölgelerinin belki de en önemli şehri Rusların gözlerini diktikleri yerdir. Rusya'da normal zamanlarda tüketilen petrolün büyük bir kısmı bu bölgeden çıkartılan geniş petrol yatakların-

dan elde ediliyor. Bakü Limanından, ucuz iletişim yanında Astragan ve Volga su yolu ile de değişik petrol pazarlarına buradan ulaşılıyor. Şehir, bütün Kafkasya'nın, Hazar Ötesi ve Kuzey İran'ın, Rusya ve diğer yabancı malların ulaştığı bir merkez görevini görüyor.

İç deniz olmasına rağmen Bakü, eski Rusya'nın en geniş gemi merkezi görevini görüyordu. Doğal limanı, dokları ve tersaneleri vardır... Petrolden ayrı olarak Bakü un ve pamuk fabrikaları var. Hazar Ötesi ülkelerin ham madde kaynağı oldu.

e) Dağıstan

Bu eyalet, eskiden yerel "Han"ların yönetiminde idi ve sonra da, 1813 Gülistan Antlaşması'na göre İranlılar burasını Ruslara bağışladı. Dağlık ülke, değişik menşe'den gelen vahşi tepe halklarından oluşmaktadır. Rusya İhtilali'nden sonra kendisini "Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti" olarak adlandırarak Barış Konferansı'na delege gönderdi. Azerbaycan gibi burası da hiçbir zaman bağımsız bir devlet olmadı ve halkı da kendisine self determinasyon hakkını layık gördü. Majesteleri Hükümeti bundan böyle Denikin'in eyaletlerini işgale istemeyerek razı oldu. Şimdiki durum halkın geniş ölçekli bir yaklaşımla Rusya yönetimine dönmesini arzuluyor, diğer tarafta gönüllü ordusu buna muhalefet ediyor ve bağımsızlık ya da Azerbaycan'la birlik öneriyorlar.

Petrovsk Hazar Denizindeki Dağıstan'ın limanıdır. Bu liman Bakü'ye bağlı olarak Grozni petrolün dış satımında (Terek Kazak eyaletinin) kullanılıyor.

a) Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın Karakterleri ve Amaçları:

1 Bağımsız ortak istektir.
2 Kendileri Sovyetlerin değişik Bolşevizmiyle sürekli kav-

ga eder durumunda bırakıyorlar. (Gürcistan'da olduğu gibi Sosyalist prensipleri hükümete kabul ettirmelerini içlerine sindiremiyorlar.)

3 Denikin ve onun Birleşmiş Rusya siyaseti korkusu. (Ermenistan'da olduğu gibi.)

b) **Cumhuriyetlerin İç Durumları**

Gürcistan hariç, Cumhuriyetler, yönetimde hatırı sayılır eksikliklerle karşılaşıyorlar. Bu durum Ermenistan'da ve Azerbaycan'daki duruma büyük güçlükler getiriyor her ikisi birden savaş zamanında hareketin ilk anında ülkeyi harabeye çeviren yıkıntıyı yeniden inşaata başlamak için geniş deney istiyor. Ümit verici hiçbir işaret yok. Azerbaycan'da Bakü önceden rapor edildiği gibi son derece iyi yönetilmiştir. Sokaklar iyi bakılmış, güçlü bir polis gücü var, tramvaylar servislerini düzenli yapıyorlar. 30.000 kişiden oluşan ordu, eski Rusya rejiminin el altında tuttuğu Tatarlara rağmen askerî servis işliyor. Ermenistan'da Başbakan M. Katisiyan, akıllı ve iyi konuşan biri olmakla birlikte, kendi yerli servisine Gürcistan'la olan önemli bir iş çıkarını kurban verdi.

Ermenistan'ın sahip olduğu genel iç durum.

a) Ehliyetli yönetici eksikliği

b) Gıda durumunun güçlüğü; göçmenleri içeriye alışta yürekler acısı bir durum.

Üç cumhuriyette, Gürcistan'ın durumu oldukça iyidir. Onun toprağı savaş yıkıntısından uzak kaldı, eski Rusya rejimi altında kendilerini, Avrupa kökenli komşularının kültür ve kabiliyetlerine göre korudular. İç durum oldukça iyi anlatıldı ve Bolşevizm, bir iç kurt hastalığı gibi hiçbir güçlüğe uğramadan yerleşti. Eski Gürcü Hükümeti, Denikin ve ajanlarının bu topraklar "Tamamen Ruslarındır." propagan-

daları ile İngilizlerin Batum eyaletindeki askeri yönetimine yöneldi.

Mütarekeden sonra Türklerin askerlerini çekmesi, Batum ve Kars dışında, bir boşluk yarattı, bu ise büyük güçlüklere sebep oldu. Bu Cumhuriyetlerin hiçbiri kendi demiryollarında başkalarının bulunmasına izin vermediler. Demiryollarındaki İngiliz kontrolü de son buldu.

İngilizlerin çekilmesinden sonra, üç cumhuriyet İngilizlerin yöntemlerini kendileri kullanmaya başladı.

Azerbaycan ve Gürcistan

Ocak 1919'da Ermenistan ve Gürcistan, Türkler tarafından (Denikin Ermenistan'ı destekliyordu) savaşa sürüklenince Borçalinsk toprak anlaşmazlığı baş gösterdi. Barış, Tiflis'teki İngiliz Kumandan tarafından burasının tarafsız bölge ilan edilmesi ile aşıldı. Ermenilerle Gürcüler arasındaki bu gibi sürtüşmelerde Ermenilerin "Daşnaktsutiun" General Denikin'in dostlukla yaklaşması ile atlatıldı.

Ermenistan ve Azerbaycan

Bu iki ülke arasında yapmacık ilişki geriye doğru 1905'te Ermenilerin katledilmesine kadar gider. Bu katliamların çıkış nedeni Ermenilerin Türkiye'den çıkarılmalarıdır. Ve diğer taraftan Müslümanların Bakü'de 1918 Mart ayında; Mart, Nisan ve Mayıs ayında da "Dashnaktsutiun"un önayak olduğu katliamlar yapıldı. Geçenlerde Nahcıvan, Zangazör ve Karabağ ve Şarur Daralagöz'deki savaşlar da toprak anlaşmazlığı yüzünden doğdu.

1905'teki Ermeni katliamı, Bakü'de ve Kafkasya'nın diğer yerlerinde vuku bulmuştu.

c) Cumhuriyetlerin Durumu, Denikin vis a vis (yüz yüze)

Denikin'in amacı, Rusya'da yeniden birlik kurmaktı. İki parti arasındaki askeri durum aşağıdaki şartlarla sağlanmıştır:

1 *Toprakta* Geçen yaz, İngiliz birlikleri Kafkas Ötesi'ni işgal ettiği zaman, Denikin ile onun Gönüllü Ordusu'nu cumhuriyetlerden çekip almanın zorunluluğu düşünülmüştü. Dağıstan Kafkasya'daki barışı tehlikeye soktu.
2 *Denizde* İngiliz birliklerinin Kafkas Ötesi'nden (Batum hariç) çekilmesi geçen Ağustos'ta meydana geldi, Hazar Denizi'ndeki İngiliz savaş filotilası eski Rus savaş gemileriyle birleşip Bakü dışta olmak üzere General Denikin'in emrine verilmişti.

Karadeniz'de İngiliz deniz kuvveti, Bzyb Irmağı'nın güneyinde Karadeniz kıyısındaki Denikin'in ordularına katılmayı reddetti. Denikin, Gürcü Gagri Gemisi'ne el koydu ve silahsızlandırdı ve Gürcü savaş gemileri Poti'de gözaltına alındı. Bunun üzerine Gürcüler resmi protestolara başladı. Denikin ile düşmanlık Kafkas Ötesi durumu da tehlikeye sokuyordu. Sonradan Denikin, verdiği raporda bunları Bakü'deki petrol yatakları için yaptığını söyledi.

e) Cumhuriyetler ve Bolşevizm.

Azerbaycanlılar, anti-Bolşevik görüntüsü verdiler. Tatarlar ve Hanlar geniş topraklara sahiplerdi ve sahibi ve ticari zenginliği ellerinde tutuyorlardı. Fakat Bakü'deki geniş Rus işçi sınıfının Bolşevik eğilimli olması ve Müslüman toplumun kendilerini "Gurnet" olarak tanımaları sonucu İttihat ve Terakki Partisi ile temasa geçtiler. Kafkasya'daki Ermeniler, eski Rusya Hükümeti'ni 1905'ten beri bölgedeki aşırı ihtilalcileri destekler gibi görüyordu. Gürcü halkı, Rusların baskısı altında Gürcülerin Ruslaştırılmasında öncü rol oynadılar.

Tek taraflı Müttefikler

Türk Mütareke şartlarınca İngilizler Kafkas Ötesi belli başlı noktaları işgal etti. Bizim birinci görevimiz, Türk

kuvvetlerini eski Rusya İmparatorluğundan çıkarmaktır. Bunun tamamlandığı anda ekonomik nedenlerle, (geçen Ağustos'ta) İngiliz birlikleri, Batum hariç, çekildiler.

Dış Ofis, 24 Aralık 1919

1 Ocak 1920
Hindistan Dışişleri Bakanlığından
Kabine için Memorandum.[846]

"Türk sorununu çözmek için bir araya gelen İngiliz-Fransız toplantısının sonuçlarını bugün aldım. Bunları kabul edilemez ve inanılmaz olarak tanımlayabilirim. Kabinenin bunları kabul etmeyeceğini umarım.

ÇoğuTürklerin İstanbul'da kalmasını isterken diğer taraftan Türklerin İstanbul'dan çıkarılması isteniyor.

Başbakan ve Lord Curzon, Halife'nin Rum'da ikamet etmesinde mutabıklar. Şunu kesin olarak söyleyebilirim ki İngiliz Hükümeti, hiçbir zaman Türkleri dışarı atmak düşüncesinde olmamıştır.

Bu konuda benim görüşüm, Başbakan'ın Ocak 1918'de açıkladığı gibi, Türkler, ülkenin tümünde göreceli güvenlik içinde bırakılmalı ama Avrupa Türkiyesi'nin yönetimi, kendi yararına olmak üzere Uluslararası Komisyon tarafından yapılmalı.

Bunun anlamı, bu baskı ona Asya'da kendi kendini yönetmeyi getirebilir ve biz, Avrupa Türkiyesi'nde yönetimimizi rahatça yürütür konumda oluruz ve Boğazların tarafsızlığını korumuş oluruz.

Önümüze çıkan fırsatı değerlendirmeden, isteklerimiz ve taleplerimiz dinlenmeden, dikkate alınmadan Türkleri Asya'da Alman ve Rus entrikalarına açık durumda nasıl bırakırız anlayamıyorum.

---

846 Catalogue Reference:CAB/24/95 Image Reference:0085

Türkiye'nin yeni başkentine gelince, ...bu konuda Türklere seçme hakkı verilmemeli. Konya ya da Bursa'dan biri seçilmeli."

E. S. M. (Montagu) 1 Ocak 1920

Bu Belge Hindistan Dışişleri Bakanlığı Tarafından Dağıtılmıştır.

TÜRK BARIŞI

Hindistan kamuoyu açısından Türk çözümünün Muhammed dininden olanlar tarafından iyi karşılanmadığına dair aşağıdaki bilgiyi sunuyorum.[847]

E. S. M.

6 Ocak 1920.

"1. Hükümette, Hindistan Dışişleri Bakanı olan Sir Hamilton Grant'ın Memarandumu.

20 Aralık 1918 Tarihli.

Hindistan Hükümetinden sorumlu Dışişleri Bakanı Sir Hamilton Grant'ın değerlendirmesi:

İstanbul'un geleceği ile ilgili, Hindistan Hükümeti'nin görüşü olduğuna inandığım aşağıdaki notu gönderiyorum.

Yalnız Hindistan'dakilerin değil, komşu ülkelerdeki Afganistan, İran, Türkistan v.b.'ndeki Müslümanlar için İstanbul'un geleceği birinci derecede önemi bir sorundur. Hiç şüphe yok ki Müslüman ahali, özellikle oldukça okumuş kesimi, Türk Başkenti'nin geleceği konusuna endişe ile bakıyorlar. Onlar şu gerçeği kabul ediyorlar: Savaş bir din savaşı değildir. Türkiye aptalca bize karşı savaşa girdi. Şimdi aptallığının cezasını ödemelidir. Onların tek ümidi bunun bedelinin çok ağır olmamasıdır. Onlar Sultan'ı halen

847 Catalogue Reference:CAB/24/96 Image Reference:0032

Halifeleri, İstanbul'u inancın çekirdeği, manevî güvenliklerini de Osmanlı egemenliğinde görüyorlar. Arabistan'ın ve Ermenistan'ın Türk İmparatorluğu'ndan ayrılmasını, cezanın karşılığı olarak, kindarlık beslemeden ama üzüntü ile kabul ediyorlar. Aynı duygularla, Türk'ün kendi Avrupa Başkenti'nden atılmasını kabul etmeyeceklerdir."

(Bu Belge İngiltere Majesteleri Hükümetinin Resmî Evrakıdır.)

Kabine için basılmıştır.

Ocak 1920.

GİZLİ

İSTANBUL'UN GELECEĞİ[848]

"Bugün öğleden sonra (4 Ocak), Mr. Montagu'nun "sürpriz", "utanılacak" ve "eğlendirici" diye ifade ettiği, ön yüzünde İstanbul'un geleceği yazılı basılı bir kâğıdı ilk defa gördüm.

Bana, Türklerin (İstanbul'u) tahliyesi için bir plan hazırlamam talimatı verilmişti. Fransızlar, (İstanbul'un) Türkler'e bırakılmasını teklif etmişti.

Fransızların Türklerin İstanbul'da kalmasını istemelerinin nedeni şudur:

Onlar (Fransızlar Eski Mısır'ın Kahire'sinde olduğu gibi) İstanbul'da ortak bir yönetim kurmaktan hiç hoşlanmadığımızı biliyorlar. Onlar şunu da çok iyi hissediyorlar ki biz zamanla kendimizi bu yükün altından kurtardığımızda, onlar İstanbul'u Türk'e ve Doğu Dünyası'nın her parçasını kendi avantajları için beceriyle kullanabilen Türk Milliyetçi Hareketi'ne bırakacaklardır.

Dış İşleri Bakanlığı'nda yapılan toplantıda bizim görüşümüz, Küçük Asya, Yunan ya da İtalyan ya da herhangi

848 Catalogue Reference:CAB/24/95 Image Reference:0095

bir yabancının müdahalesi ile Türk egemenliğinden çıkarsa, Avrupa'daki kötü yönetim sonucu işlenen suçların yeniden tekrarlanmamasını temin etmek için, o bölgelere kendi hükümetimizi yerleştirmekti.

Dışişleri Bakanlığındaki toplantıda Ayasofya hakkında ileri sürülen fikirler üzerinde bir karar alınmamıştı. Cami olarak bırakılmasına karşı bir muhalefet yoktu ama Mr. Montagu'nun işaret ettiği gibi 470 yıllık modern sahiplik, (Türklerin orayı cami olarak kullanması. C.Y.) geçmişteki asıl inşa amacı olan 920 yıllık Hıristiyan Kilisesi ile denge sağlamış oldu. Toplantı sadece, *ayrı bir anlaşma gerekli ise* Ayasofya'nın, ibadete kapalı dinsel bir anıt olarak bırakılmasını tavsiye etmişti.

Ve yine, Küçük Asya'da yeni bir başkent seçimine gelince, Mr. Mantagu'nun raporumuzda belirtildiği gibi, seçimin Türklere bırakılmasına izin verilmemesi görüşünde olduğu görüldü. Bana göre Sultan, nereden hoşlanıyorsa oraya gitsin. Ama Bursa ve Konya gibi herhangi bir üçüncü seçenek teklifi yapılmasın.

Şimdi, Mr. Montagu'nun İstanbul'un geleceği hakkında ele aldığı ilk nota geleceğim.

Ben Hindistan'da yedi yıl Genel Valilik yaptım, Lord Harding beş yıl Genel Valilik yaptı. Benim dönemimde –toplam on iki yıl– bu son iki ya da üç yıla gelinceye kadar, Hintli Müslümanlar arasında İstanbul Halife'nin oturduğu yerdir, ya da İslam başkentidir gibi bir beyan yoktu. Halife, Halife'dir; istediği yerde oturur. Yüzyıllar önce geldiği Küçük Asya'da onun ikametgâhı, Doğu dünyasına göre "Rum"du. Gelip yerleştiğinde Avrupa Bizansı, Rum oldu. İstanbul ne şimdi ve ne de geçmişte hiçbir zaman Hintli Müslümanların saygı duyduğu ya da özel kutsallık atfedilen bir yer olmadı.

Bulgaristan'ın, Balkan Savaşı'nda, İstanbul'u ele geçirecek duruma geldiği zaman bile Hintli Müslümanlar heye-

canlanmamışlardı. Savaşın ilk yıllarında Mr. Asquith Hükümeti, Türkleri yendiklerinde İstanbul'un Ruslara verileceğine dair bir anlaşma yaptı ve bu anlaşma Rus İhtilalci Partisi tarafından yayınlandı. O zaman bile Hindistan'da kargaşa çıkmamıştı.

Hatta *Müttefik* Devletlerin amacının Türkleri Avrupa'dan atmak olduğu açıklandığında bile Hindistan ne protesto etti ne de karıştı.

Başkan Wilson 12 Ocak 1917'de "*urbi et orbi*"de basılan demecinde Müttefikler'in savaş amacını şöyle açıklıyordu:

"Onların savaş amaçları iyi biliniyor. Türklerin kanlı zulmünden halkları özgürlüklerine kavuşturmak ve *Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'sını kararlı bir biçimde yabancı Batılı medeniyete döndürmek.*"

Benim fikrim şudur: Türk milliyetçiliğine yeni bir biçim vermek, ister din, ister ırk, ya da Pan-İslamcı ya da Turancı, Sultan'ın İstanbul'da ya da Bursa'da olmasını belirleyecek ana husus olacaktır. Anadolu'daki Mustafa Kemal'in başında bulunduğu Milliyetçi Parti, kırmak için çetin bir cevizdir. Eğer bir Milliyetçi Parti İstanbul üzerinde egemenlik kurarsa ve İsanbul kaleleri olur savaş gemileri gözükürse endişe verici bir durum olur. Son olarak, İstanbul, Roma İmparatorluğu'nun başkenti olduğundan beri yüzyıllar boyunca Doğu dünyasının gururu oldu. Biz onu, birbirine rakip hırslardan-tutkulardan gelecekteki mücadelelerin kokpiti –horoz dövüşü alanı– olmaktan, şimdi uluslararası bir gözetim altına almadan, nasıl koruyabiliriz? Sultan'ı orada bırakırsak Almanların eski entrikalarına yeniden başvurmaları nasıl önlenir?

Türkleri ister Avrupa'da bırakalım ister bırakmayalım, savaşa girip savaşı en az iki yıl uzatarak hazinemize milyonlar harcatan ve yüz binlerce hayat kaybettiren yendiğimiz bir düşmanın şimdi önümüze getirdiklerine aldanıp

Avrupa'nın siyasi yaşamında yaklaşık 500 yıldan bu yana yakaladığı en önemli fırsatı kaçırmayalım.

Fransa'yı, Batı dünyasının Müslümanlarını, Doğu'nun yani Mezopotamya, Arabistan, İran Afganistan ve Hindistan Müslümanlarına karşı teşkilatlandırarak yeni İslam'ın şampiyon rolünü oynamasını nasıl önleyebiliriz? Fransa'nın Suriye'deki Yüksek Komiseri Sivas'a Mustafa Kemal'i görmeye gitti.

C. of K. (Kedleston' un Curzon'u) 4 Ocak 1920"

GİZLİ
KABİNE.
TÜRK BARIŞ ÇÖZÜMÜNÜN ASKERİ GÖRÜNÜMÜ
SAVAŞ İÇİN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI
DEĞERLENDİRMESİ.

Genel Kurmay'ın 24 Aralıkta hazırlamış olduğu 4. ve 5. paragrafları ilişikte sunuyorum.

WINSTON S. CHURCHILL.[849]
6 Ocak 1920
W.O. 0152/5316

"1. Türk Hükümetinin iktidarsızlığı ortadadır ve temsil kabiliyeti olmadığı da bellidir ve barış şartlarını, Milliyetçi Parti'nin kabul edebileceği biçimde kabullenmesi ona biraz ağırlık kazandırır.

Aşağıda en sonunda dikkate alınacak olası kararların örneği yazılıdır:

a Edirne dâhil, Doğu Trakya'yı Yunanistan'a bırakmak.
b İstanbul'un uluslararası olması.
c Yunanların Aydın Vilâyetinden çekilmeleri.

849 Catalogue Reference:CAB/24/96 Image Reference:0010

d İtalyanların Güney Anadolu'dan çekilmeleri.
e Ermeni Devleti'nin kurulması.
f Fransa'nın Kilikya'da ve Ermeni Vilâyetlerinde "*mavi*" bölge içine çekilmesi,
g Gürcistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını kurmak.

İstanbul ve Boğazlar için General Milne'e Harbiye Bakanlığı tarafından kuvvet takviyesi yapılmalıdır.

c ve d) İzmir ve Antalya'ya gelince; İtalyanların ve Yunanların birlikte ya da ayrı ayrı çekilmelerine karar verilmişse, bunu önceden açıklamak ciddî hata olur. Bu sorun zorunlu olarak Ermeni sorunu ile iç içedir zira Konya ya da Aydın Vilâyetlerinde Türklerin üzerindeki baskı birden bire kalkarsa, Türkler Ermenilere dönmekte serbest kalacaktır. Bir kere ülkenin ilhak edilmeyeceğine karar verilmişken ne İtalyanlar ve ne de Yunanlar İzmir bölgesinde kalmaktan zevk almayacaklardır. Kendilerinin Anadolu'ya gitmek ya da gitmeye mutabık kalmak zorunda bırakılmaları halinde, çekilmeyeceklerinin belirleneceği tarihten önce Ermeni Hükümetine haber verilmelidir.

Mustafa Kemal ve onunla birlikte Rauf, Trabzon'la Bayazıd arasında sahip olduklarına inandıkları 25.000 civarındaki adamla kış süresince bir saldırı harekâtı yapamazlar."

TÜRK BARIŞININ ASKERÎ GÖRÜNÜMÜ HARBİYE BAKANLIĞININ MEMARANDUMU[850]

İlişik Memarandum, Genel Kurmay tarafından, 24 Aralık 1919'un 342.nin 4. ve 5. paragraflarını tahlil etmek için hazırlanmıştır.

WINSTON S. CHURCHILL.
6 Ocak 1920

1. Türk Hükümetinin iktidar gücü ve temsil kabiliye-

850 Catalogue Reference:CAB/24/96 Image Reference:0010

ti olmaması nedeniyle barış şartlarının bazı maddelerinde Milliyetçi Parti'nin kabul edebileceği şekilde ufak tefek değişiklikler yapılabilir.

Atılacak adımların örneği aşağıda gösterilmiştir:

a) Edirne dâhil, Doğu Trakya'yı Yunanistan'a vermek.

b) İstanbul'u uluslararası yapmak.

c) Yunanların Aydın Vilayeti'nden çekilmesi. (O tarihte İzmir, Aydın Vilayeti'nin merkezidir. C.Y.)

d) İtalya'nın Güney Anadolu'dan çekilmesi.

e) Ermeni Devleti yaratılması.

f) Bağımsız bir Gürcistan ve Azerbaycan kurmak.

Yunanların ve İtalyanların İzmir'den ve Güney Anadolu'dan ya da her ikisinden birden çekilmesi yönünde verilen kararın erken ilan edilmesi büyük hata olur. Böyle bir durum, Türklerin Konya ve Aydın Vilayetlerinde Ermenilere karşı ani baskı uygulamasına neden olur. Bu, İzmir bölgesinde kalmaya istekli ama ülkeyi işgal etmeyeceklerine karar verilen İtalyanların ve Yunanların istedikleri bir durum değildir. Fakat onlar bunu kendi kendilerine Anadolu'ya gitmeye ve... (devam edilecek)

HARBİYE BAKANLIĞI
GEENEL KURMAYI.
14 Ocak 1920
TÜRKİYE[851]

"Hindistan Genel Valisi General Malleson'un 1 Ocak tarihli mesajını gönderdi. General Malleson'un istihbaratına göre Türkler İstanbul dışında bırakılırsa bunu Orta Asya'nın soğuk karşılayacağı haber veriliyor. Kendisi birkaç ay Orta Asya'da araştırma yapmış. Yöre halkının Halife'ye

851 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0008

ve Türkiye'ye en küçük bir bağlılığı bulunmadığı, her ikisi için de postlarını tehlikeye atmayacakları kanaatini edindi. Aynı ilgisizlik, Türkiye'ye geleneksel düşman gözüyle bakan İran'da ve Afganistan'ın Batısında da var.

İlişikteki raporu kabine üyelerinin dikkatine sunuyorum. Rapor, Genel Kurmay Başkanı'nın ön sözü ile İstanbul'daki Yüksek Komiserlik Haber alma Dairesi'nce hazırlanmıştır."

Osmanlı Meclisi Mebusanı, 16 Ocak 1920 de İstanbul'da toplandı.

Mustafa Kemal'in hazırladığı "Misakı Milli'nin Meclisçe onaylanmasına yaramış, ona resmî bir değer kazandırmış oldu.[852]

Misak-ı Millî, Batı'nın, Osmanlı'ya vermek istediği biçimin adıdır.

Kemal'e de, Lord Curzon'un öteden beri sezinlediği gibi, gerçek bir millî mukavemet kurabilmesi için bu kadar bir zaman gerekiyordu.

Lord Curzon Türkiye için bir barış antlaşması taslağı hazırlama zamanının geldiğine karar vermişti. "*Anadolu'da bağımsız bir Türkiye plânına hâlâ bağlı bulunuyor*"...du.[853]

İngiliz Harbiye Nezareti de bu görüşü destekleyince, kabine en sonunda Türklerin İstanbul'da kalmalarına büyük bir çoğunlukla karar verdi.

Mustafa Kemal, bu gibi belirtilerden, Kilikya'da Fransızlara karşı harekete geçmek için zamanın geldiği sonucunu çıkardı. Urfa, Maraş ve Antep'in Mütareke'ye aykırı olarak işgalini Heyeti Temsiliye adına protesto etti ve halkı bu işgale karşı koymaya çağırdı.[854]

---

852 Kinross, s.315
853 *Age* s.316
854 *Age*, s.317

Ancak üç hafta süresince kan döküldükten sonradır ki Fransızlar, Maraş'ı tekrar ele geçirmek için oldukça güçlü bir birlik gönderdiler. Lâkin bu kuvvet tam şehre yaklaşırken, aslı belli olmayan bir kaynaktan, geri çekilme emri aldı. Fransızlardan medet uman Ermeniler de paniğe kapıldılar. Fransız askerleri, kutuplardaki kadar sert bir iklimde, dağ yollarından kendilerini Suriye sınırına ulaştıracak bir geçit bulmaya çalışıyordu. Arkalarına da binlerce Ermeni takılmıştı. Bütün bu harekât sırasında birkaç bin kişi can verdi.[855]

Amasya görüşmeleri ile kararlaştırılan seçimler 16 Ocak 1920'de yapıldı. İstanbul'da toplanan Meclisi Mebusan'da Milliyetçiler çoğunluğu sağlamışlardı.[856]

Müttefikler, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa ile Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa'yı hiç istemiyorlardı. General Milne, bu iki paşanın görevlerinden alınmaları gerektiği görüşünü savunuyordu.[857]

İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Webb de General Milne gibi düşünmekteydi. Adı geçen paşaların Yüksek Konsey kararlarına ve mütareke şartlarına uymadıklarına inanıyordu. İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserleri, Cevat ve Cemal Paşaların Müttefiklerce tutuklanmasının Türklerin iç kısımlarda misilleme yapabilecekleri görüşü ile tavsiyeye şayan olmadığına karar verdiler. Yüksek Komiserler, General Milne ve General d'Esperey'in de fikrini alarak, Cemal ve Cevat Paşaların 24 saat içinde görevlerinden alınmasının istenmesini, bu istekler yerine getirilmediği takdirde kuvvet kullanılmasını kararlaştırdılar.

Yüksek Komiserler 20 Ocak 1920 tarihinde Osmanlı Sadrâzamı'na nota verdiler. Ortaklaşa verilen notada Cemal

855 *Age*, s.318
856 T.İ.Tarihi, *VI*, s.47
857 *Age*, s.48

Paşa'nın General Milne'nin işgal bölgesindeki kısıtlamalarla ilgili yerine getirmekten kaçındığı durumlar bir liste halinde sıralanarak Babıâli'nin dikkati çekilmekteydi.[858]

"Buna göre Yüksek Komiserler, Osmanlı Hükümeti'nden yukarıda adı geçen iki generalin –notanın verildiği andan itibaren 47 saat içinde– görevlerinden uzaklaştırılmasını talep ederler."

Listede gösterilen suçlamalar şunlardı:

Anadolu'ya subay ve silâh sevkiyatı yapmak, General Milne'nin izni olmadan iki taburun Zonguldak'tan İstanbul'a sevki, 159. Alay'ın Afyon civarından Alaşehir'e izinsiz sevki, 174. Alay'ın izinsiz Bursa'dan Bandırma'ya sevki.[859]

Rumbold'dan Curson'a

20 Ocak 1920, No. 43

Mustafa Kemal'e artık çete başı gözüyle bakmak yararsızdır. Ankara Hükümeti, Anadolu'yu, Güney-Doğu'daki Kürt Bölgesi de içinde olmak üzere, kontrolü altında tutuyor. Gittikçe artan bir biçimde, Türkiye üzerinde Hükümet etmenin bütün yöntemlerini kullanıyor. Halkın çoğunluğu, her zaman koyun gibi, itiraz etmeksizin otoritesini tanıyor ve Müslüman çoğunluk Türkiye'nin ve birey olarak tek bir Türk'ün çıkarlarını koruduğu için onu, kuvvetli destekliyor. Anti Kemalist Türklerin başvuracağı yerel kalkışmaları hemen bastırabilecek kadar kuvveti vardır.

Milliyetçi hareketin, bazı küçük tavizlerle bizim yörüngemiz içine sokulmasını sağlayabilecek yetenekte çağdaş elemanları bulunduğu kanaatini taşıyorum. Daha az toprak kurban vererek Türkiye'yi yanımıza çekmek için hazırlık yapmalıyız.

---

858 *Age* s.246
859 *Age*, s.49

Yeni bazı çözümler için kuvvet kullanmaktan geri kalmayacağımızı da göstermeliyiz.[860]

Milliyetçi liderlerin açıklamaları ve hareketlerinden anlaşılıyor ki, şimdiki güçlükleri İtalya dışındaki Müttefiklere düşmanlıklarının artmasıdır. Onlar, İngiltere'ye özellikle düşmandır.

Bazıları da, bu konuda ileri gitmiyor, İngiltere, muhabbetini Yunanistan'dan Türkiye'ye çevirirse, İngiltere ile olan geleneksel dostluğun yeniden kurulabileceğine inanıyor.[861]

Şimdiki İstanbul Hükümetinin, Müttefikler'in görüşlerine sadık olduğunu söylemek yanlıştır. Onların rolü, Milliyetçiler Türkiye'yi mümkün olduğu kadar çabuk kazanana kadar evdeki yangını körüklemektir.[862]

Lloyd George, Amerika'nın Türkiye'nin sorumluluğunu üstlendiğini açıklayana kadar Türkiye ile bir çözüme gidilemeyeceğini söyledi.[863]

9 Şubat 1920[864]

Bu durum İngiltere Hükümetine, Türkiye ile ayrı bir barış yapmasını emrediyor, böylece Londra Antlaşması İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'yı birbirine bağlıyor. Bu durum Türkiye sorununu acil çözüme bağlamayı zorunlu hale getiriyor. Dışişleri Bakanlığı Londra'daki Fransız Elçisi'ne, Türkiye ile yapılacak barış antlaşmasına katılma ve şartlarını bildirme yetkisi verdi. Genel olarak İngiltere Hükümeti bu yola isteksiz gönülsüz olarak katıldı ve İtalya da bunu takip edecek.

---

860 B. Şimşir, *İngiliz Belgeleri*nde Atatürk, s.60
861 *Age* s.61
862 *Age* s.61
863 H.Howard, *Age* s.242
864 Catalogue Reference:CAB/23/37 Image Reference:0025

Mondros Mütarekesinin en önemli maddesi, düşmanlarımızın, Osmanlı'yı kıpırdayamayacak durumda teslim almaları olmuştur. Osmanlı teslim alındıktan sonra yapılan anlaşmaların da hiçbir hukuki değeri kalmamış demektir. Esarette, esir sahibi hiçbir hukuk kuralı ile bağlı değildir. Mondros'ta böyle olmuştur. Osmanlı'nın, düşmana uygulayabileceği hiçbir hukuki dayanak bulunmadığı gibi, bir dayanak olarak kullanbileceğimiz, düşmanın düşmanı şeklinde bir güç de ortada bulunmamaktadır. "Taş da elinde, kuş da elinde" halk deyimini anımsatan bir durumla karşı karşıyayız. İstanbul'un işgali de bunun bir örneği. Karşı koyacak gücün yok. Ancak, önemli bir iş yapıyorlar: Önceleri, Millicilerin, sonradan İstanbul'da Mebusan Meclisi'nde de kabul edilen "Millî Yemin" –"Misak-ı Millî"– "Ahd-ı Millî" ile tanımlanan "müstakil bir Türkiye'nin kabul edebileceği en son şartları" bütün ulusun üzerinde buluştuğu tek metin olarak karar altına almış bulunuyorlardı. Şimdi bu metni uygulamaya sokmak gerekiyordu. İstanbul Hükümeti, "müktesebat"ından, maddî ve manevî haklarından vazgeçemeyeceğini açıkça ortaya koymuş olduğundan, bu iş, yeni baştan kurulacak devlet yöneticilerine kalıyordu. Müstakil bir Türkiye'nin kabul edebileceği en son şartların çerçevesi Mondros'ta çizilmiş, zamanla İngilizler üzerinde bazı değişiklikler yapmıştı. Ama, Türkiye'nin kabul edebileceği "en son şartlar"a, İngilizler Lozan'da son noktayı koymuş oldu. Mondros'tan başlayarak Lozan'a kadar uzanan beş senelik süre içerisinde, "Türkiye'nin kabul edebileceği en son şartları" başta İngiltere belirlemiş, bu şartlar içerisinde rol almak isteyenler oyunun içine sokulmuştu.

150 yılı aşkın bir süreden bu yana, kendi devletinin başındaki Padişaha despot, diktatör, hürriyet düşmanı tanımlamasıyla tavır alan içerideki asker-sivil memurlar, bağlı oldukları dış merkezlerden aldıkları emirlerle, Padi-

şahı bile katletmelerine rağmen devleti ele geçirememişlerdi. Hürriyet'in geldiği 1908 yılından itibaren iktidar İttihatçı denilen dış güçlerin yönlendirmesiyle idare edilen Osmanlı'da iktidar bir devlete değil, birkaç devlete hizmetini sürdürüyordu. Bu nedenle Osmanlı'yı tek bir devlet ele geçirememişti. Birinci Dünya Savaşında, Doğu Cephesinde, Osmanlı, İngiltere ve hatta müttefiki Almanya'ya karşı mücadelesinde başarı kazanırken, Filistin'den gelen İngilizler önünde bozguna uğraması, Osmanlı'nın İngiliz'e teslim sonucunu doğurmuş, İngiltere, sonunda Osmanlı'yı avucunun içine almış, Osmanlı'yı bir daha diriltmemek kasti ile tarihe gömmenin şartlarını hazırlamaya başlamıştı. Bundan sonra Osmanlı'ya verilecek biçim, İngiltere'nin istediği yönde gelişecekti. Okullarda "Devrim" diye okutulan bütün olaylarda, Osmanlı'nın çöküşünün yerine konan Batıcı görüş vardır. Osmanlılığın yerini, "tek dişi kalmış medeniyet" diye İngilizcilik almıştır. İngiltere karşısında bozgun yiyen kumandanlar, işbaşına geçmişler, "medeniyet"e kavuşturuyoruz adı altında Osmanlı'yı kökünden koparacak tasfiyeye başlamışlardır. "İlkelerine bağlı kalınacağı andı", bu tasfiyenin sürekliğine yapılmış yemindir.

Mondros Antlaşmasıyla başlanan İngiliz'in işgal hareketi, Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilmesi olayıdır. Osmanlı adına kararlar İngiltere tarafından alınacak, Dünya Müslümanlarının Halifeye olan bağı nedeniyle, Hilafet ve Saltanat göstermelik olarak bırakılacaktır. Tayin emri elinden alınmış, memurlarına İngilizler istemedikçe yer değiştiremeyen, hangi kumandanın nereye, hangisinin Malta'ya gönderileceğine İngilizlerin karar verdiği bir dönemdir bu. 7 Şubat 1918'de Allenby'nin Harbiye Nazırına verdiği emirlerin yerine getirilmesi bir örnektir. Hiçbir güvenlik gücü kalmamış bir iktidarın, kendisine hükmedenin emrinde kalmaktan başka çaresi de yoktur. Bundan böyle ilerde kar-

şılaşacağımız olaylar, İngiltere'nin Osmanlı'nın yerine koyacağı yeni devlet için atılacak adımlar olacaktır. Ordusu bütünüyle düşman emrine girmiş olan bir iktidarın verilen emirleri yerine getirmekten başka bir çaresi de yoktur.

Malta'nın yazarı, Rauf Bey'in Hatıralarından bazı bölümleri kitabına eklemiş. Bunlardan seçtiklerimizi yayınlıyoruz:

"İstanbul'a Meclis'e gideceğim ve dediğiniz olmazsa, Anadolu'da Millî Hükümet'i kurmaya muvafık olmanız için, Meclis'in ortasında bomba patlatarak kendimi feda edeceğim."[865]

"Bu esnada yer yer seçimler yapılıyor ve bazı illerde mebuslar seçilmiş bulunuyordu. Ancak, henüz, Meclisin nerede toplanacağını ve bu Meclis'te ne suretle çalışılması gerekeceğini bilmiyorlardı. Bunları aydınlatmak işini üçe ayırdık. Doğu vilâyetleri mebuslarına Erzurum'da, Kâzım Karabekir Paşa, gereken bilgi ve izahatı verecekti. 3. Kolordu Kumandanı (Çolak) Selâhattin Bey Orta Anadolu mebuslarını aydınlatmak için, Sivas'ta toplayacaktı."[866]

"Mustafa Kemal Paşa ile ben de, Batı vilâyetleri mebuslarını, Eskişehir yakınındaki (Seyitgazi)ye davet edip, kendileri ile orada temas edecektik."[867]

"O havali kumandanı Ali Fuat Paşa, bu iş için en emniyetli yer olarak (Seyitgazi)yi münasip görmüştü.[868]

"Yola çıkıyorduk ki, Paşa'dan başka bir haber geldi: Konyá Ereğlisi'ndeki kuvvetlerinin hepsini, bir yolunu bularak il merkezine, oradan da Ankara'ya getirmiş, etrafı temizlemiş, sükûn ve huzuru temin etmiş, demiryollarını onarmış ve bize (Ankara'ya gelin) diyordu. Memnuniyetle karşıladığımız bu davet üzerine (Seyitgazi)den vazgeçtik. 22 Aralık günü

865 Malta., s.244
866 Malta., *Age* s.245
867 *Age* s.245
868 *Age* s.246

Sivas'tan üç otomobillik bir kafile halinde hareketle, Ankara yolunu tuttuk."[869]

"Seçimler yurdun her tarafında yapılıp bitirildikten sonra Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920 Pazartesi günü İstanbul'da toplandı ve Padişah'ın âdet olan nutku ile açıldı."[870]

"Biz, ilk iş olarak Şubat'ın 7. günü Kuvâ-yı Milliyeci arkadaşlardan 80 kadarı ile,.. Felâh-ı Vatan grubunu kurduk. Bütün mebusların sayısı 140 olduğundan, grubumuz, mevcudun %60'ını teşkil ediyordu."[871]

"28 Ocak günkü gizli toplantıda kabul ve imza edildikten sonra, 17 Şubat'taki açık oturumda grubumuz adına Meclis kürsüsünden Edirne Mebusu Şeref Bey tarafından okunup, tekrar reye konarak alkışlarla kabul edilen Misak-ı Millî metni şu idi:

Ahd-ı Millî Beyannamesi

Aşağıda imzaları bulunan Osmanlı Mebusan Meclisi Âzaları, devletin istiklâli ve milletin istikbâlinin, haklı ve devamlı bir sulha nailiyeti için katlanabileceği fedakârlığın âzamî haddini belirten aşağıdaki esaslara tamamıyla riayetle temini mümkün olduğunu ve bu esaslar dışında pâyidar bir Osmanlı saltanat ve cemiyetininmvücudunun devamı gayrimümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir.

---

869 Merkezi Konya-Ereğlisi'nde bulunan kolordunun, kumandan bey istiyor diye, önce Konya'ya, oradan da Ankara'ya gelmesi, içinde bulunulan işgal koşullarına uygun değil. Harbiye Nezareti ya da Genel Kurmay başkanlığı emir vermedikçe kolordu yer değiştiremez. Harbiye Nazırlığı ile Genelkurmay da, işgal kuvvetlerinin emri ve talebi olmadan , kendiliklerinden yer değiştirme kararı veremezler. Zira, Osmanlı askeri güçlerinin nerede konuşlanacağına karar verecek tek mercidir. Bu duruma göre, Ankara'yı İngilizlerin seçmiş olduğu gerçeği karşımıza çıkıyor.C.Y.

870 Malta., *Age* s.253

871 *Age* s.256

Birinci Madde: Osmanlı Devleti'nin münhasıran Arap çoğunluğu ile meskûn olup 30 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1918 tarihli mütarekenin akdi ânında muhasım orduların işgali altında kalan kısımlarının mukadderatı, ahâlisinin serbestçe verecekleri reylere göre tâyin edilmek lâzım geleceğinden, mezkûr mütareke hattı iç ve dışında dînen, ırkan, emelen müttehit ve birbirlerine karşılıklı muhabbet ve fedakârlık hisleriyle bağlı ve örfî ve içtimaî hakları ile ve muhitin şartlarına tamamıyla riayetkâr Osmanlı Islam ekseriyetiyle meskûn bulunan kısımların hey'eti-i mecmuası hakikaten ve hükmen hiçbir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür."[872]

"11 Mart'ta, müstacel ve zata mahsus olarak çektirdiğim telgrafla, Mustafa Kemal Paşa'ya şunları bildirdim: Dün akşam inanılır İtalyan kaynaklarından itimada değer bir zatın gizlice verilen mahrem haberlerde, yabancı mümessillerinin, dün öğleden sonra toplanarak Londra'dan gelen ve İstanbul'daki Kuvâ-yı Milliye başlarının tevkifi emrini hâvi olan meseleyi müzakere ile kabul eyledikleri, binaenaleyh bu gibi zatların bir an evvel İstanbul'dan uzaklaşmaları gerektiği bildirilmişti. Evvelce de arz eylediğimiz veçhile, bu renksiz yeni kabinenin düşürülmesi için son derece çalışacağız ve muvaffak olacağımıza da eminiz."[873]

"Mustafa Kemal Paşa, Meclis basılıp da benim yakalanmam ihtimali belirdiği anda, bazı arkadaşları yanıma alıp Anadolu'ya kaçmamı istiyordu. Fakat ben, Paşa'nın işaret ettiği vasıftaki arkadaşlarla kaçtığım takdirde, İngilizlerin Meclisi basmak lüzumunu duyacaklarını kuvvetle tahmin ettiğim ve bu tahminim tahakkuk ettiği takdirde, evvelce Anadolu kumandanlar toplantısında verdiğimiz kararla tespit ettiğimiz şekilde, Millet Meclisi'nin ve dolayısıyla Millî Hükümet'in

872 *Age* s.274
873 *Age* s.286

Anadolu'da kurulmasına yol açmayacağını düşündüğüm için, ne olursa olsun, İngilizleri dünya ve milletimiz gözünde zâlim ve mütecaviz duruma sokmak maksadı ile, kaçmamak kararını verdim ve Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığım son telgrafla da müşterek kararımızı hatırlatarak, 'Biz burada kalıp vicdan borcumuzu yapacağız' *diyerek, bu kararımı kendisine bildirdim. Esasen Meclis, o güne kadar ki çalışmaları ile, yapılması gereken işleri yapmıştı. Misakı Millî'yi Meclis'ten geçirecektik, geçirdik. Şimdi, asıl gayemize ulaşmak için, Meclis'i bastırmak işi kalmıştı. Bunu da behemehal, dilediğimiz şekilde neticelendirmemiz gerekiyordu."*[874]

Belli ki "Misak-ı Millî"nin ne olduğu hususunda anlaşmazlık vardı. Ne ırkî ve ne de dinî esaslara göre çizilmiş değildi. Ne Türkleri ve ne de Müslümanları kapsamıyordu. Olsa olsa, Anadolu'da Osmanlı'nın yaşadığı alan içinde kalan alan demek daha doğru olur. "Misak-ı Millî", İngilizlerin, Osmanlı'nın en son yaşayacağı alan olarak belirlemesinden doğmuştur. Sykes'ın başında olduğu komite, Osmanlı İmparatorluğu'nda beş büyük özerk vilayet yaratılmasını öngörüyordu: Suriye, Filistin, Ermenistan, Anadolu ve Cezire-i Irak (Mezopotamya'nın kuzeyi ve güneyi). Misakı Millî, Sykes'ın beş vilayete böldüğü Osmanlı'nın Anadolu vilâyetini (Kuzey Irak hariç) kapsıyor demek daha doğru olur kanaatindeyiz. Misakı Millî'nin, İngilizlerin, Osmanlılara en son dayanak olarak bıraktıkları yer anlamına geldiğini kabul etmek gerekir. "Millî" sınırlar bize, İngilizler tarafından çizilmiş, bu sınırlar İstanbul Hükümeti tarafından kabul edilmemiş, 30 Ekim 1918 şartlarını kabul edenler tarafından "yaşamsal alan" olarak ele alınmıştır.

Böyle olduğu içindir ki, Mebusan Meclisi'nde Misak-ı Millî görüşülürken Rıza Nur'un, 28 Ocak 1920'deki Mütareke hattını tayin eden aksam hakkında konuşurken Suriye'yi,

---

874 *Age* s.288

Osmanlı Islam ekseriyeti içine sokmayarak tavır almıştır: *"Suriye'yi de Misak-ı Millî hududu içine sokmak isteyen bir akalliet var idiyse de ekseriyetle bu fikri yendik."*[875] demesinin, günümüz koşulları içerisinde, Anadolu'nun bir parçasının sınırlarımız dışına çıkarılmasına karşı koyanları *"ekseriyetle yendik"* anlamını çıkarmak mümkündür. Bu da bize bu sınırların Osmanlı Islam ekseriyetince değil, İngilizler tarafından çizildiğini göstermekte, Rıza Nur gibileri de İngilizlerin çizdiği çizgiyi benimsemesini övünçle anlatmaktadır.

Ankara'da toplanan Heyet-i Temsiliye'ye, Müttefikler'in, İstanbul'da toplanan ve Sultan'ın başkanlık ettiği yeni meclisi tanımaya hazır oldukları bildirilince Ankara toplantısı son bulmuştu. Yeni meclis üyeleri yasa dışı kimseler olarak görülmediklerine, İstanbul da hâlâ ülkenin yasal başkenti bulunduğuna göre, Müttefikler'in bu isteğine uyması uygun görülmüştü. Bunun üzerine, Mustafa Kemal'in sağ kolu ve parlamento lideri olan Rauf Bey başkanlığında milletvekillerinin büyük bir kısmı 11 Ocak 1920'de Ankara'dan İstanbul'a hareket etmişlerdi.[876]

28 Ocak 1920 günü "Misak-ı Millî" Meclise sunulmuş ve "Kanunî başşehirde kanunî bir şekilde toplanmış olan Meclis, Misak'ı kanunî olarak kabul etmişti.

Osmanlı başkentinde toplanmış ve Müttefiklerce tanınmış bulunan Milliyetçiler için başarı garanti edilmiş, Misak-ı Millî'nin ilkeleri bütün ülke tarafından büyük devletlerin gölgesinde ve onların yüzlerine karşı, halkın temsilcileri aracılığı ile kabul edilmişti.[877]

Aynı olayı Toynbee, "Turkey"[878] isimli kitabında şöyle anlatıyor:

---

875 Jaeschke, İngiliz Belgeleri, s.209; Rıza Nur, Türk Tarihi 1.,1924, s.198. (Aynı metin Rıza Nur'un Hayat ve Hatıratım'da da var.)

876 Toynbee, *Türkiye ve Avrupa*, s.81

877 *Age* s.81

878 TURKEY, Arnold J. TOYNBEE, New York, Charles Scribner's Sons, 1927, s.86 - 87

"Nihayet, Ankara'da toplanan mebuslar konseyine, Ankara toplantısı dağıtılıp, İstanbul'da, Sultan IV. Mehmet'in başkanlığında yasal bir biçimde toplandığı takdirde, Müttefikler'in yeni parlamentoyu tanıma arzusunda olduğu bildirildi. Yeni mebusların Meclis'i, artık toplum dışına itilmiş bir parti olmayıp ülkenin seçilmiş bir parlamentosuydu. Türkiye'nin başkenti halen İstanbul olduğuna göre, İtilâf Devletlerinin şartlarına uymaya karar verildi. Buna göre, 11 Ocak 1920'de, partinin parlamento lideri Mustafa Kemal'in sağ kolu olan Rauf'un başkanlığında, mebusların büyük bir çoğunluğu Ankara'dan ayrılıp İstanbul'a gitti. 28 Ocak 1920'de, "Millî Misak" Meclis'e sunuldu ve aynı gün, yasal başkentte toplanmış yasal Meclis tarafından benimsendi. Bu, gerçekten, Milliyetçi Hareket için dikkat çekici bir zaferdi. Anayasal temsil, Osmanlı başkentinde ikamet ve en nihayet Müttefikler tarafından tanınmış olmak hareketin başarısının güvencesi olarak gözüktü. Ve Misak'ın esasları, Büyük Devletlerin gölgesi altında, seçilmiş temsilciler tarafından bütün ülkece kabul edilmiş gibi algılandı."

Bu açık ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Büyük Devletlerin hazırlamış olduğu "Millî Misak", seçilmiş temsilciler tarafından bütün ülkece kabul edilmiş oldu, bu da Milliyetçi Hareket için bir zaferdi. Böylelikle İtilaf Devletlerinin şartlarına uyumlu yeni meclis faaliyete geçecekti. Milliyetçi hareketin geleceğini belirleyen "Millî Misak" nedir?

Misak-ı Milli Beyannamesi

Aşağıda imzası bulunan Osmanlı Meclisi Mebusan üyeleri, devletin ve ulusun geleceğinin adaletli ve sürekli bir barışa kavuşması için göstereceği özverinin en son sınırı olan aşağıdaki ilkelerin hepsinin uygulanabileceğine inandığını ve sözü geçen ilkelerin dışında Osmanlı Saltanat ile toplumunun varlığının olanaksızlığını kabul ve onaylamıştır:

1 Osmanlı Devleti'nin yalnızca Arap çoğunluğu bulunan ve 30 Ekim 1918 tarihli Ateşkes'in imzası sırasında düşman ordularının elinde kalan bölgelerin geleceğini halkın özgürce vereceği oya göre saptamak gerekir. Sözü geçen Ateşkes'in çizdiği sınırlar içinde, dince, soyca ve asılca birlik, birbirlerine karşı saygı ve özveri duygularıyla dolu, gelenekleriyle toplumsal çevrelerinde tüm olarak Osmanlı İslam çoğunluğunca oturulan bölgelerin tamamı gerçekten ya da hükmen, hiçbir nedenle ayrılmaz bütündür.

2 Halkı özgür kalır kalmaz anayurda, kendi istekleriyle katılmış olan Kars, Ardahan ve Batum için gerekirse yine halkoyuna başvurulmasını kabul ederiz.

3 Geleceği Türkiye ile yapılacak barışa bırakılan Batı Trakya'nın hukuksal durumu da özgürce yapılacak halkoyu sonucunda uygun biçimde ortaya konulmalıdır.

4 İslam halifeliğinin merkezi ve Osmanlı Saltanatı'nın başkenti İstanbul ile Marmara denizinin güvenliği her türlü tehlikeden uzak olmalıdır. Bu ilke saklı kalmak koşuluyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaretine ve ulaşımına açılması hakkında bizimle öbür bütün devletlerin oybirliğiyle verecekleri karar geçerlidir.

5 Yenen devletlerle düşmanları ve bazı ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki ilkeler çerçevesinde azınlıkların hakları, çevre ülkelerde bulunan Müslüman halkın da aynı haklardan yararlanmaları koşulu ile tarafımızdan güvence altına alınacaktır.

6 Ulusal ekonomik gelişmemize olanak sağlamak ve daha çağdaş bir düzenli yönetimle işleri yürütmeyi başarabilmek için her devlet gibi bizim de tam bir bağımsızlığa ve özgürlüğe gereksinmemiz vardır. Bu, yaşamamızın ve geleceğimizin temelidir. Bu nedenle siyasal, yargısal parasal gelişmemizi önleyecek sınırlamalara karşıyız. Borçlarımızın ödeme biçimi de bu ilkeye aykırı olamaz.

TÜRK ULUSAL MİSAKI *(İstanbul Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın Kabul Ettiği Metin)*

Aşağıda imzası bulunan Osmanlı Meclis-i Mebusan üyeleri, devletin ve ulusun geleceğinin adaletli ve sürekli bir barışa kavuşması için göstereceği özverinin en son sınırı olan aşağıdaki ilkelerin hepsinin uygulanabileceğine inandığını ve sözü geçen ilkelerin dışında Osmanlı Saltanat ile toplumunun varlığının olanaksızlığını kabul ve onaylamıştır:

1 Osmanlı Devleti'nin yalnızca Arap çoğunluğu bulunan ve 30 Ekim 1918 tarihli Ateşkes'in imzası sırasında düşman ordularının elinde kalan bölgelerin geleceğini halkın özgürce vereceği oya göre saptamak gerekir. Sözü geçen Ateşkes'in çizdiği sınırlar içinde ve dışında[879] dince, soyca ve asılca birlik, birbirlerine karşı saygı ve özveri duygularıyla dolu, gelenekleriyle toplumsal çevrelerinde tüm olarak Osmanlı İslam çoğunluğunca oturulan bölgelerin tamamı gerçekten ya da hükmen, hiçbir nedenle ayrılmaz bütündür.
2 Halkı özgür kalır kalmaz anayurda, kendi istekleriyle katılmış olan Kars, Ardahan ve Batum için gerekirse yine halkoyuna başvurulmasını kabul ederiz.
3 Geleceği Türkiye ile yapılacak barışa bırakılan Batı Trakya'nın hukuksal durumu da özgürce yapılacak halkoyu sonucunda uygun biçimde ortaya konulmalıdır.
4 İslam halifeliğinin merkezi ve Osmanlı Saltanatı'nın başkenti İstanbul ile Marmara denizinin güvenliği her türlü tehlikeden uzak olmalıdır. Bu ilke saklı kalmak koşuluyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaretine ve ulaşımına açılması hakkında bizimle öbür bütün devletlerin oybirliğiyle verecekleri karar geçerlidir.

879 İstanbul Mebusan Meclisince kabul edildiği söylenen metinde *"dışında"* sözcüğü yok.

5 Yenen devletlerle düşmanları ve bazı ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki ilkeler çerçevesinde azınlıkların hakları, çevre ülkelerde bulunan Müslüman halkın da aynı haklardan yararlanmaları koşulu ile tarafımızdan güvence altına alınacaktır.

6 Ulusal ekonomik gelişmemize olanak sağlamak ve daha çağdaş bir yönetimle işleri yürütmeyi başarabilmek için her devlet gibi bizim de tam bir bağımsızlığa ve özgürlüğe gereksinmemiz vardır. Bu, yaşamamızın ve geleceğimizin temelidir. Bu nedenle siyasal, yargısal parasal gelişmemizi önleyecek sınırlamalara karşıyız. Borçlarımızın ödeme biçimi de bu ilkeye aykırı olamaz.

7 Musul ve Kerkük ülkemizin ayrılmaz parçalarıdır.[880]

İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee, 1922'de yayımladığı *The Western Question in Greece and Turkey* adlı eserinde uzun uzun Misak-ı Milli'nin önemi üzerinde durur. Kitapta Ant'ın Fransızca ve İngilizce metinlerini verdikten sonra parantez içine büyük harflerde "Osmanlı İmparatorluğu öldü! Yaşasın Türkiye!" sloganını ekler. Bu slogan, Toynbee ve bir dizi yabancı tarihçinin Misak-ı Milli'yi Kemalistlerin Batı'nın ulusçuluk fikrini tamamen benimsemesinin belgesi olarak görmesiyle ilintilidir.

Şubat (1920) **ortalarına doğru, Londra'da Müttefikler, Türklerin İstanbul'da kalacağını** açıklarlar.[881]

Millerand 24 Şubat 1920'de Londra'da Türklerin İstanbul'da bırakılmasının gerekçesini basına şöyle açıklamıştı: "*Türkleri İstanbul'dan kovmak için askerî bir sefer gerekli olsa,*

880 Ankara'daki metinde Musul ve Kerkük ile ilgili bu 7. Madde yok. Toynbee de bu 7. maddeyi yazmamıştır. Metindeki farklılıkları belirtmek için her iki metni birleştirerek yazdım.

881 *Fransız Kamuoyu*, s.142

Devletlerimizin Meclisleri ne der acaba? İnsan ne istediğini bilmeli. Gidip Türkiye'de savaşır mısınız?"[882]

İngiliz Harbiye Bakanlığında, Mustafa Kemal'e karşı hürmet duygusu duyulmaya başlamıştı. Lord Curzon şöyle diyordu:

"Şu menhus İzmir çıkarmasından beri, her Türk, Mustafa Kemal'in temsil ettiği yurtseverlik dâvasına derin bir sempatiden başka bir duygu besleyemez." Tanınmış İngilizlerin kurdukları İngiliz-Osmanlı Cemiyeti, Loyd Corc'a yazdığı bir mektupta *"yalnız İngiltere ve Hindistan menfaati adına değil, dünya barışı için de, Türkiye'nin, Trakya, Anadolu ve başkenti İstanbul'dan mahrum edilmeyeceği yolundaki sözüne bağlı kalmasını"* istiyordu (12 Şubat 1920).[883]

İşgalin bir etkisi de, Padişahlık hükümetinin yok edilen saygınlığının ve yasallığının Mustafa Kemal rejimine geçmesi oldu.[884]

Meclis-i Mebusan'ın serbest kalan 100 üyesi, bir ay sonra, Ankara'da direniş gruplarından seçilen diğer 190 kişiye katılarak yeni bir parlamento oluşturdular.[885]

Padişah İtilaf devletlerinin tutsağı ilan edilerek yasaları geçersiz kılındı.[886]

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Şubat (1920) tarihinde İstanbul'dan aldığı bir haberde en son alınan kararda İstanbul'un Türklere bırakıldığı...[887]

Lyon Républicain'e (4 Ocak 1920) göre *"Wilson prensipleri diğer halklara olduğu gibi Türklere de uygulanmalıdır. Kendi geleceklerini kendilerinin belirleme hakkını onlara tanımamak*

---

882 *Age* s.143
883 *Atatürk Anadolu'da*, s.22
884 *Barışa Son Veren Barış* s.426
885 *Age* s.427
886 *Age* s.427
887 Millî Mücadele Başlarken 2., s.356

haksızlıktır. Türklere insanca muamele edelim, onları kendimize dost yapmaya çalışalım."[888]

Yine *Lyon Républicaine*'e (10 Şubat 1920) göre "*Türk meselesi önce bir gözlem sonra da bir tercihten ibarettir. Bir Türk milleti vardır: Gözlem budur. Onu Batıya mı çekeceğiz, yoksa Doğuya mı iteceğiz? İşte bu noktada tercih yapmamız gerekir... Türkleri, beşikleri olan Asya'ya kovmak yerine bizim Avrupa medeniyetimize doğru çekmeyi mi tercih ediyoruz? O halde İstanbul'u onlara bırakmalıyız.*"

Le Temps (10 Şubat 1920), "*Eğer Osmanlı'lar, Sultan ve hükümeti İstanbul'dan kovularak Doğu'ya atılırsa, Anadolu içlerinde sıkışıp kalacak gelecekteki küçük Türk Devleti, önüne yükselen bir duvarın aksi yönünde gelişen bir ağaç gibi, faaliyetini ancak Asya'ya doğru geliştirebilecektir. O zaman şimdiden çiçeklendiğini gördüğümüz gibi, bir Türk-Tatar politikası meyve vermeye başlayacaktır. Şimdi başka bir yol var: Türkleri Batıya dönük vaziyette tutmak. Bunun için de Sultan'ı ve hükümetini de İstanbul'da bırakmak gerekir.*"[889]

Millerand, önceki Başbakan Clemenceau gibi fakat sinsice Türklere karşı düşmanca duygular beslediği halde, Yüce Konsey'in Londra'da (Şubat 1920), sonra İtalya'nın San-Remo kentinde (Nisan 1920) İstanbul'un Türklere bırakılması kararını almaları yönünde tutum takınmaya mecbur kaldı.[890]

İstanbul işgalini tasvip etmeyen Franchet d'Esperey'e Milne: "*...hükümetimden aldığım emre göre, İstanbul'da yapılacak hareketler için hiç kimseden emir alamayacağım.*" diyordu.[891]

Direniş için hazırlıklar, acilen en üst düzeyde ciddiyetle yapıldı. Yaklaşık on iki yıl süren bir savaştan sonra Türk

888 *Fransız Kamuoyu*, s.145
889 *Age* s.145
890 *Age* s.147
891 *Atatürk Anadolu'da*, s.16

ordusunun çoğu terhis edilmişti. Terhis edilen bu askerler seve seve bu yeni mücadelede yer aldılar. En başta emrinde iki tümen düzenli asker vardı. Uşak ve Sivas halklarından talep ettiğinde pek çok gönüllü onun birliğine katıldı. Bandırma-İzmir cephesi ve bütün o bölgenin kumandanı olan ve İstanbul'a baş kaldıran Albay Bekir Sami, bütün milliyetçi kuvvetlerin genel komutanlığını üstlenmiş Mustafa Kemal'in askerlerine 10.000 adamını kattı.[892]

Diğer taraftan General (Mustafa Kemal) ateşkesin, İstanbul'un ve diğer şehirlerin sokaklarında açlığa ve işsizliğe terk ettiği İmparatorluk Ordusu'nun çok sayıdaki eski subaylarından oluşan güçlü bir kaynağa sahipti. Osmanlı Ordusu'nda, İmparatorluğun Arnavut, Kürt, Arap ve diğer unsurlarından oluşan 25.000 den fazla subay vardı. Bu eski subaylardan 5.000'i, geçimlerini sağlayacak kolay bir yol olarak Mustafa Kemal'in kuvvetlerine katıldılar. Mustafa Kemal, Millî Türk Ordusu'nu oluşturan bu bir araya gelmiş kuvvetlerle, Türklerin anayurdunu Yunan işgaline karşı savunmaya hazırlandı.[893]

Mart 1920'de Ali Rıza Paşa'nın istifa haberini, Rauf ve Kara Vasıf Beyler Ankara'ya bildirdiler.[894]

Mustafa Kemal'in ricasına rağmen mebuslar kurdukları Meclis Grubuna *"Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti"*ne nispet edecek bir isim vermemişler ve *"Felâhı Vatan Grubu"* adını koymuşlardı. 10.2.1920 Sadrâzam Ali Rıza Paşa, Felâhı Vatan Grubu'na gelerek: "Artık milletin itimat ettiği hükümet iş başındadır. Mustafa Kemal, Anadolu'da hükümet icra etmemelidir. Heyet-i Temsilliye artık millî iradenin mümessili olamaz." demiş ve bu yolda

892 Toynbee, Turkey, s.94-95
893 *Age* s.95
894 Millî Mücadele Başlarken 2, s.366

vermiş oldukları kararı Padişah'a ve bir tamimle de valilere bildirmişti. Mustafa Kemal, millî harekete karşı yeni bir suikast ile karşı karşıya bulunuyordu.[895]

Yeni kabineyi kurma görevi Salih Paşa'ya verilmişti: (Salih Paşa, Amasya'da Mustafa Kemal Paşa ile Hükümet arasındaki protokolü imzalayan o zamanın Bahriye Nâzırı) Salih Paşa, Bahriye Nazırlığı da uhdesinde olmak üzere Sadrâzam, Şeyhülislam Haydarizade İbrahim Efendi yerinde, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa yerinde kalmak üzere kabineyi kurdu.[896]

İstanbul'un Türklere bırakıldığı haberi geldikten sonra, Ali Rıza Paşa'nın istifa ettiği kabineyi Salih Paşa'nın kuracağı, 3 Mart 1920 günü, Rauf ve Kara Vasıf Beyler tarafından Ankara'ya bildirilmişti. Bu kez, kabinenin kurulduğunu, Meclis Başkanı Celalettin Arif Ankara'ya bildiriyordu:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne, Meclis-i Meb'usan, 6.3.1920.

"Pek mukaddes Halife Hazretleri, şimdi Meclis-i Meb'usan Başkanı'nı yüksek huzurlarına kabul şerefini bahşederek, Sadrâzamlığı, Âyân Meclisi'nden eski Bahriye Nâzırı Salih Paşa'ya verdiklerini ferman buyurmuşlardır. Salih Paşa da kabineyi kurma işi ile meşgul bulunmakta olduğundan, bunalımın yarın akşama kadar tamamıyla ortadan kalkacağı bildirilir."

Mustafa Kemal – İstanbul mücadelesinde (8 Haziran – 30 Eylül 1919) en nihayet, İstanbul, yere serilmiş ve İngilizlerden, yüz bulamayan Damat Ferit Paşa'nın yerine Ali Rıza Paşa kabinesi (2 Ekim 1919-8 Mart 1920) geçmişti. Milliyetçi bir hüviyet taşıyan bu kabinenin İstanbul'da iş başına

---

895 Balgeler Türk Tarihi Dergisi, Naşit Hakkı *Uluğ*, 23 Nisan, Mayıs 1970, Sayı:32

896 *Milli Mücadele Başlarken*, s.370

geçmesi[897] Mustafa Kemal Paşa ve millî dâva için, Damat Ferit'in düşürülmesinden sonra kazanılan ilk zaferdi.[898]

Birinci Londra Konferansı'nın başlaması ile birlikte Birleşik Amerika manda kabul etmeyeceğini açıklamıştı.[899]

Londra Konferansı görüşmelerinin devam ettiği bir sırada Fransa'nın Suriye Yüksek Komiseri George Picot, Mustafa Kemal Paşa'yı Sivas'ta ziyaret ederek onunla Güneydoğu Anadolu'daki karışık durumun düzeltilmesi için uzun görüşmelerde bulundu. Bu ziyareti ona bir şey öğretmişti: Türkler anavatanlarının bir parçası olan bu bölgeyi yabancıya bırakmazlardı. George Picot bu görüş ve inancını hükümetine de kabul ettirmişti. Berthelot Londra Konferansında bu görüşün ışığı altında, Fransa'nın kendisine tanınacak başka ayrıcalıklar karşılığında Güneydoğu Anadolu üzerinde bazı haklarından vazgeçebileceğini beyan etti.[900]

Lloyd George şu cevabı verdi:

"Fransa, kendiliğinden bölgeyi kendi topraklarına katmanın ve oranın yönetimini ele almanın bir hata olduğunu anlamıştır. Bu sonuca varmakta haklıdır. Bu bölge tamamen Türklerin oturduğu tam bir Türk ülkesidir. Fransa bu sonuca varırken İtalya veya İngiltere'nin zoru ile hareket etmemiştir."[901]

Lord Curzon'un görüşü: "Türkiye'nin, Yunan olan İzmir

---

897 Yüksek komiser de Robeck'den Curzon'a üç rapor özeti:
"Yeni hükümet, iç işlerde ve dış işleri tutuşunda millî hareket liderlerinin havasına uydukça iktidarda kalacaktır. Barışın gecikmiş olmasından kuvvet alan Türk milliyetçiliği, gittikçe büyüyen bir kuvvet olmuştur. Türk milliyetçileri Türkiye'nin Türklerde kalmasını istiyorlar. Yabancı himayesini red ediyorlar. Onlar, İmparatorluğun ölümünü değil, yeni bir hayat mukavelesini imza etmek azmindedirler..."s.55

898 *Atatürk Anadolu'da*, s.55
899 *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.78
900 *Age* s.80
901 *Türk Kurtuluş Savaşı, Age* s.80

bölgesi gibi kısımları dışında Anadolu'daki topraklarının bütünlüğüne saygı gösterileceğine dair Konsey kararına ve Wilson prensiplerine aykırı düşeceğini beyanla itirazda bulunmamışlardır."[902]

Meclis-i Meb'usan Başkanı
Celâlettin Arif

Efendiler, Rauf Bey'in de aynı günde fakat daha kabine başkanı belli olmadan verdiği bilgiler vardır. Dikkate değer olduğu için bu bilgileri veren telgrafı olduğu gibi bilginize sunuyorum." 11 Mart'ta Rauf Bey'in telgrafında, bir gün evvel itilaf mümessillerinin bir toplantı yaptıkları ve bunda Londra'dan gelen ve İstanbul'daki Kuvâ-yı Milliye liderlerinin tevkif emri ile ilgili bir meseleyi müzakere ettikleri, bu emri de yerine getirmeye karar verdikleri bildiriliyordu.

11 Mart'ta da Ankara'daki İngiliz mümessili aldığı bir talimata uyarak derhal ve bütün maiyeti ile birlikte İstanbul'a hareket etmiş, onun gitmesinden sonra tren ulaşımının durdurulacağı öğrenilmişti.[903]

16 Mart günü İngilizler İstanbul'u işgale başlamış, Şehzadebaşı Karakolu'nda altı er şehit edilmişti. Evvela Harbiye telgrafhanesinin, sonra Beyoğlu ve daha sonra da İstanbul telgrafhanesinin telleri kesildi. Bu suretle Anakara ile İstanbul muhaberatı 16 Mart'ta, işgal günü kesilmiş oldu.

Rauf Orbay Donanma Dergisine verdiği beyanatta, 16 Mart'ta İngilizlere niçin teslim olduğunu anlatıyor:

Soru: "*Anadolu Hükümetinin Mebuslarının başı, Atatürk'ün temsilcisi olarak, İstanbul'daki son Osmanlı Meclisi Mebusan'ına geldiğiniz zaman, Atatürk tevkif edileceğiniz hususunda sizi ikaz ettiği halde, neden meclisi terk edip Anadolu'ya geçmediniz, tevkif edilip Malta'ya sürülmeyi beklediniz?*"

---

902 *Age* s.80
903 *Milli Mücadele Başlarken*, s.372

Cevap: "*Meclisi Mebusanın basılacağını, Misak-ı Millî'yi kabul ve ilân eden mebusların tevkif ve sürgüne gönderileceğini, İngilizler, Atatürk'ten çok evvel bize duyurmuşlardı.* (Demek İngilizler ne yapacaklarını önceden Mustafa Kemal'e haber veriyorlardı.) *Maksatları milliyetçi mebusları korkutup meclisten kaçırtmaktı.*

Bu arkadaşlarımı vazifeye devam ettirerek, İngilizlerin meclisi süngülü askerlerle basarak, kapmalarını ve bizleri tevkif etmelerini temin etmekle, Atatürk' ün Osmanlı Meclisi basılmış, mebusları tevkif edilmiş Padişah ve Hükümet esir vaziyetine düşmüştür, diyerek Ankara'da yeni bir meclis ve meşru hükümet kurulmasını sağladım."[904]

Hadiseyi, Mustafa Kemal Paşa, kısa bir telgrafla bütün kumandanlara bildirdi.[905]

Mustafa Kemal, 19 Mart'ta bir tamim yayınlar. Bu tamimin ilk müsveddelerinde, Atatürk, Müessesan Meclisi tabirini kullanmış ve toplanacak meclisin devletin rejimi hakkında bir karar verebilecek, yani, mevcut şekli değiştirmek salahiyeti ile mücehhez bir nitelikte bulunmasını düşünmüştü. Halkın alışkın bulunmadığı bir ıstılah olması sebebiyle bundan vazgeçmiş ve fevkalade salahiyetli bir meclis deyimini kullanmıştı. 19 Mart tamimi, (metni nutuk s.266) bu meclisin İstanbul'da dağılmış bulunan mebuslardan Ankara'ya gelebilecekleri de ihtiva etmek şartıyla, yapılacak yeni seçimler sonunda seçilecek mebuslardan terekküp edeceğini, milletin işlerini tedvir ve murakabe etmek üzere Ankara'da toplanacağını emrediyordu.[906]

Seçimler 15 gün zarfında tamamlanacak, kanuni şartları haiz olan kimseler, her sancaktan beş aza olmak ve seçimde

904 Rauf Bey, s.126
905 *Milli Mücadele Başlarken*, s.373
906 *Age* s.379

livalar esas tutulmak kaydı ile müntehib-i saniler marifetiyle seçileceği ilgililere bildiriliyordu. (Seçim sistemi iki kademeli idi. İlk kademede, bütün seçmenler müntehib-i evvel –birinci seçmen olarak, müntehib-i sanileri (İkinci seçmenler) seçerlerdi. Müntehib-i saniler de ikinci kademede, seçilecek kişileri seçerlerdi. İkinci seçmenler, genel seçimler yapılıncaya kadar, seçmen özelliklerini korur, ara seçimler bunların oyu ile yapılırdı. c.y.) Mustafa Kemal, seçim usulünde değişiklik yaparak, ikinci seçmenlerle birlikte meclis-i idare, (İl Genel Meclisi), Belediye Meclisi ve Müdafaa-i Hukuk azalarının da müştereken rey vereceklerini anlattı.[907]

Mart sonlarına doğru, Mustafa Kemal Paşa, Celalettin Arif Bey'le irtibat tesis edip, kendisine bir telgraf göndererek, 19 Mart tebliğini okuduktan sonra, bunun hükümlerini teyit ve seçimlerin çabuklaştırılmasıyla meclisin bir an evvel toplanmasını temin için, bu görüşün bir defa da kendisi tarafından kısa bir beyanname ile memlekete ve umumi efkâra duyurulmasını ve ilanını faydalı bulduğunu bildirmiş ve cevabını beklediğini de ilave etmişti. Celalettin Arif Bey, buna derhal cevap verdi. 19 Mart tarihli beyannameyi görmediğini, böyle bir fevkalade salahiyetli meclisin içtimaı her ne kadar isabetli olur ise de bu meclisin elden geldiğince kanuna temas eylemesi icap ettiğini bildirdi.[908]

İngiliz Savunma Bakanı Winston Churchill de 24 Mart 1920' de İngiltere Başbakanı David Lloyd Georg'u uyarıyor, şu öneride bulunuyor: "(Türkiye'de) *gerçekten temsilci bir yönetim sağlamaya çalışarak onunla anlaşmaya varınız. Şimdiki biçimiyle Türk barış antlaşması ancak süresiz kargaşalıklara* (anarşiye) *yol açabilir.*"

---

907 *Age* s.380
908 *Milli Mücadele Başlarken*, *Age* s.381

İngiliz Genel Kurmay Başkanlığı, Türklere "katlanılır bir barış" verilmesinden, İzmir ve Edirne ile birlikte Doğu Trakya ve Anadolu'nun Doğu illerinin büyük bir kısmının Türk egemenliğinde bırakılmasından yanaydı.[909]

İstanbul'da Bağlaşık yüksek komiserleri, 20 Nisan'da Bab-ıâli'ye gönderdikleri ortak notada, barış koşullarını almak için bir Türk barış delegasyonu çağırıyorlardı.[910]

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920 tarihli seçim yönergesi niteliğindeki genelgesine uygun olarak seçimler yapılmaya başlanmıştır. Ancak hem seçim kanununun olmayışı hem de iki dereceli olmasından dolayı seçimler kısa bir zamanda bitirilememiş ve uzamıştır. Seçimler, her ne kadar Ankara'dan Heyet-i Temsiliyece yönlendirilmeye çalışılmışsa da bölgelerin kendi şartlarına göre bir seyir izlemiştir. Yapılan seçimlerde ülke 66 seçim bölgesine ayrılmış ve her seçim bölgesinden de 5 milletvekilinin seçilmesi belirtilmişti. Buna göre yeni meclis 19 Mart tarihli genelge ile seçilen 330 yeni milletvekilliyle, İstanbul'dan gelebilecek milletvekillerinden oluşacaktı. Ancak İstanbul'dan kaç milletvekilinin geleceği belli olmadığı için meclise katılacak milletvekillerinin sayısı da belli değildi.

Yapılan seçimler sonunda Millî Mücadele Hareketi'nin lideri olan Mustafa Kemal Paşa hem Erzurum'dan hem de Ankara'dan milletvekili seçilmiş ancak kendisi Ankara milletvekili olarak meclise girmiştir. Milli Mücadele Hareketi'nin önde gelen isimlerinden; Rauf Bey (Orbay) Sivas'tan, Kara Vasıf Bey (Karakol) Sivas'tan, Ali Fuat Paşa

---

909 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, BATI SİYASAMIZ, (Nisan 1920- Mart 1921), Dr. Salâhi R. Sonyel, Belleten 177, Ocak 1981, s.335; FO/5046/E 3245, DBFP I/XIII, s.55-56, İngiliz Genel Kurmay Başkanlığının gizli andırısı, Londra, 1.4.1920.

910 *Milli Mücadele Başlarken*, s.339

(Cebesoy) Ankara'dan, İsmet Paşa (İnönü) Edirne'den, Kâzım Karabekir Paşa Edirne'den, Bekir Sami Bey (Kunduh) Amasya'dan, Cafer Tayyar Paşa (Eğilmez) Edirne'den, Mersinli Cemal Paşa Isparta'dan, Ali Fethi Bey (Okyar) İstanbul'dan, Dr. Adnan Bey (Adıvar) İstanbul'dan, Refet Paşa (Bele) İzmir'den, Fevzi Paşa (Çakmak) Kozan'dan, milletvekili seçilerek meclise girmeye hak kazanmışlardır.

Bu arada Meclis-i Mebusan Reisi Celâlettin Arif'ten aşağıdaki telgraf alınır:

"28 Mart 1920,

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne,

Yüksek Hey'et-i Temsiliye'nizin 19.3.1920 tarihli genel bildirisi incelendi. İçindeki maddeler ana hatlarıyla bendenizin düşündüğü esaslara uygundur. Bu bakımdan, bendenizin Ankara'ya gelişinden sonra, görüşülerek ayrıca bir bildirinin yayınlanması tabiîdir. Yarın ister istemez Bolu'da kalınarak 29 Mart 1920'de Ankara'ya hareket edileceği saygıyla arz olunur.

Meclis-i Meb'usan Başkanı

Celâlettin Arif"[911]

Ankara'ya gelebilen milletvekilleriyle birlikte meclisin 23 Nisan Cuma günü açılmasına karar verildikten sonra bu karar Mustafa Kemal Paşa tarafından 21 Nisan 1920'de çok acele kaydıyla Kolordulara, bütün Valiliklere, bağımsız Sancakların Müdafaa-i Hukuk Merkez Hey'etlerine, Belediye Başkanlıklarına bildirilmişti.

Ankara'da toplanacak olağanüstü Meclis için seçimlere 19 Mart 1920'de başlanmıştır. Ulusal meclis ile ordu arasındaki işbirliğini kolaylaştırmak için üst rütbeli subayların da seçime katılmaları uygun görülmüştür. Böylece, başta Mustafa Kemal olmak üzere Ali Fuat (Cebesoy), Kazım Ka-

911 Mersin Üniversitesi, Bölüm 9 (İnternetten)

rabekir, Refet (Bele), İsmet (İnönü), Fevzi (Çakmak) gibi paşalar milletvekili seçilmişlerdir."

Bu telgrafın metni şöyledir:

"1 Allah'ın lütfuyla Nisan'ın 23'ncü Cuma günü, Cuma namazından sonra, Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

2 Vatanın istiklâli, yüce Hilâfet ve Saltanat makamının kurtarılması gibi en önemli ve hayati görevleri yapacak olan Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü cumaya rastlatmakla, o günün kutsallığından yararlanılacak ve bütün sayın milletvekilleriyle Hacı Bayram Veli Camii şerifinde cuma namazı kılınarak Kur'an'ın ve namazın nurlarından da feyz alınacaktır. Namazdan sonra, sakal-ı şerif ve sancak-ı şerif alınarak Meclis'in toplanacağı yere gidilecektir. Meclis'e girmeden bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. Bu merasimde Cami-i şerif'ten başlayarak Meclis binasına kadar Kolordu Komutanlığınca askeri birliklerle özel tören düzeni alınacaktır.

3 Açılış gününün kutsallığını belirtmek için bu günden başlayarak vilâyet merkezinde, Vali Beyefendi Hazretleri'nin düzenleyeceği şekilde, hatim indirilmeye ve Buhari-i şerif okunmaya başlanacak ve Hatmi şerif'in son kısımları uğur getirsin diye Cuma günü namazdan sonra Meclis'in toplanacağı yerin önünde tamamlanacaktır.

4 Kutsal ve yaralı vatanımızın her köşesinde bu günden itibaren aynı şekilde Hatmi şerifler indirilmesine ve Buhari-i şerif okunmasına başlanarak, Cuma günü ezandan önce minarelerde Salâ verilecek ve bütün vatan topraklarının kurtuluşu için girişilen Millî Mücadele'nin önemini ve kutsallığını, milletin her bir ferdinin, kendi vekillerinden meydana gelmiş olan bu Büyük Millet Meclisi'nin vereceği vatani görevleri yapmaya mecbur

olduğunu anlatan vaazlar verilecektir. Daha sonra din ve devletimizin, vatan ve milletimizin kurtuluşu, selâmeti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu dinî ve vatanî merasim yapıldıktan ve camilerden çıkıldıktan sonra, Osmanlı vilâyetlerinin her tarafında, hükümet konağına gelindikten sonra Meclis'in açılmasından dolayı resmî tebrikler yapılacaktır. Her tarafta Cuma namazından önce uygun şekilde mevlidi şerif okunacaktır.

5 Bu tebliğin hemen yayınlanarak, her tarafa ulaştırılabilmesi için her vasıtaya başvurulacak, sür'atle en ücra köylere, en küçük askeri birliklere, memleketin bütün teşkilat ve kuruluşlarına ulaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca büyük levhalar halinde her tarafa asılacak ve mümkün olduğu yerlerde bastırılıp çoğaltılarak parasız dağıtılacaktır.

6 Yüce Allah'tan tam bir başarıya ulaştırması niyaz olunur.

Heyet-i Temsiliye Adına
Mustafa Kemal"

Mustafa Kemal Paşa, genelgesinde yer alan Padişah ve Halife ile ilgili sözler ve meclisin açılışıyla ilgili yapılacak olan geniş kapsamlı dini tören için "o günün duygu ve düşüncelerine uymak zorunda kalınışın bir gereğidir" demektedir.

Mustafa Kemal Paşa meclisin açılışından bir gün önce bütün vilayet ve bağımsız sancaklarla birlikte çeşitli ordu birliklerine komutanlıklarına gönderdiği telgrafta, 23 Nisan'da meclisin açılıp çalışmalara başlamasından sonra bütün sivil ve askeri makamlara bütün milletin tek başvuru yerinin Büyük Millet Meclisi olacağını bildirmişti.

Meclisin toplanma yeri olarak çeşitli binalar gezildikten sonra, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti Kulübü olarak yapılmış olan tek katlı uzunca bir koridorla, bu koridorun iki yanında birer salonla beş büyük ve üç

küçük odayı kapsayan yapımı tamamlanmamış bina tespit edilmiştir.

"*Mustafa Kemal ve yeşil ordusunun*" gelişi sokaklarda tellâllarla ilân edilmişti. Kaleye çıkan dar ve dik sokaklar davul zurna sesleriyle çınlamaktaydı. Topluluk İngilizlerin işgal ettiği istasyondan geçti. O sırada üzerinde Fransız bayrağı dalgalanan, sonraki meclis binasının duvarlarlarının üstüne Fransızlarla Tunuslu askerler tünemiş bakıyorlardı.[912]

Mustafa Kemal, Hacı Bayram Veli Cami ve türbesine kısa bir ziyarette bulunmayı ihmal etmedi. Sonra hükümet konağının balkonundan aşağıdaki halka bir teşekkür nutku verdi.[913]

Ankara'ya geldikten biraz sonra İsmet Bey gelip kendisini buldu.[914]

5 Mart'ta, İstanbul'un işgali kararlaştırılır ve o gün Lloyd George şöyle konuşur:

"*Mustafa Kemal Paşa, bir çeteci değildir. Türk Hükümeti'nin atadığı Erzurum Vâlisi'dir.*" İşgal, 16 Mart günü yapılır. Harbiye Bakanlığı işgal edilerek oraya İngiliz Ordusu temsilcisi General Shuttleworth yerleştirilir.[915]

"*Ben, buradan Anadolu'ya mütemadiyen kıymetli insanlar kaçırdım.*"[916]

"*Gece yarısı Mustafa Kemal Paşa'dan acele bir telgraf geldi. Mahrem muhaberemize vasıta olan Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa'nın* (Çakmak) seryaveri Salih Bey'*in* (Omurtak) *bana*

912 Kinross, s.312
913 Kinross, *Age* s.313
914 *Age* s.313
915 Avcıoğlu, *Age* s.135
916 Malta, *Age* s.288

gönderdiği bu telgrafta, Mustafa Kemal Paşa: 'Osmanlı Bankası ile 1.000 lira gönderildi. Al da, gel!' diyordu. Ben de derhal: 'Evvelce kararlaştırdığımız gibi, namus borcumuzu yapacağız. Meclisi bastırmak için orada kalacağız. Aksi takdirde bize güvenerek burada kalanlar, kendilerine haber verilmeden aralarından ayrılışımıza muğber olurlar da içtimaa devam ederlerse, o zaman Meclis'in Ankara'da toplanması meselesi ciddî şekilde tehlikeye girer.' şeklinde cevap verdim."[917]

"İstanbul'dan Anadolu'ya geçmeleri ancak gizli yollardan mümkün olabiliyordu. Bizce hazırlanıp tespit edilmiş en emin yolun mebdei Vaniköy'deki tekke idi."[918]

"Meclis Muhafız Kıtası Kumandanı salona girerek, kapıya gelen bir İngiliz müfrezesinin benimle Kara Vasıf Bey'i teslim almak istediklerini haber verdi."[919]

"Trabzon Mebusu bahriyeli Ali Şükrü Bey'e, gidip kapıdaki İngiliz zabitleri ile görüşerek, kan dökülmesinin önüne geçmek için ancak beni müzakere salonundan zorla teslim aldıklarına dair yazılı bir vesika verdikleri takdirde, teslim olacağımı bildirmesini söyledim. Teklifimi kabul ettikleri cevabını getirince İngilizlerden istediğim vesikayı alıp Meclis riyasetine tevdi ettikten sonra kapıda bekleyen İngilizlere teslim oldum."[920]

"...Benbow dritnotuna götürdüler... Malta'ya işte böyle gittik."[921]

1920 Martında İstanbul, donanma birliklerinin de katıldığı bir askeri gövde gösterisiyle fiilen işgal edildi. **Ankara'daki millici idare Babıâli'ye olan bağlılığını resmen sona erdiriyor ve kendisini Osmanlı hükümranlığının meşru emanetçisi ilân ediyordu.** Batılı devletlerin Anadolu

---

917 *Age* s.290
918 *Age* s.290
919 *Age* s.298
920 *Age* s.300
921 *Age* s.300

toprakları üzerindeki otoritesinin ortadan kalkma süreci tamamlanmış oluyordu.[922]

Sultan, Hintlilerin gözünde trajik bir tutsak iken kendi vatandaşlarının gözünde sefil amaçlara alet olan biri idi.[923]

Ankara hükümetinin sahip olduğu karakterin dini değil de milli özellikler taşıdığını gösteren ve tartışılmaz belirtilerden biri de budur. Bu hareketi başlatan kişiler demokrat değillerdi. Muhtemelen hocalara ve ülke köylüsüne sözünü geçirebilecek, yüksek memurlar, subaylar ve batı eğitimi görmüş diğer insanların oligarşisinden oluşan bir hükümet türü tasarlamışlardı... Ülkenin hâkiminin hanedan yerine bundan istifade eden sınıf olması gerektiğine karar verdiler.[924]

"...Pichon yaptığı açıklamada, "*Hükümetin, Musul'un devredilmesi konusunda, Büyük Britanya ile görüşmeler yaptığını*" söyledi. Sonuç olarak, Fransa'nın kabul edeceği en az toprak miktarı, Fransız Hükümeti'nin Lloyd George'a gönderdiği ve **Musul**'un İngiliz bölgesinde kalma isteğinin kabul edildiğini bildiren notada gösteriliyordu."[925]

Bu misak, **Türkler silâhlarını terk etmeden evvel** (30 Ekim 1918'den evvel) **kendilerine vaat edilen şartlardan başka bir şey değildi. Garp Devletleri, Mütarekeden evvel Türk milletine vaat ettikleri bu şartlara sâdık kalsalardı** harp derhal sona erecekti.[926]

Misak'ın yaygın kabulü üzerine Akdeniz'deki bir İngiliz komutan şöyle diyordu: "**Yunanların İzmir'i işgali herhangi bir savaşın uyandıramadığından daha gerçek bir Türk milliyetçiliği doğurmuştur.**" [927]

---

922 Toynbee, *Batı Meselesi*, s.180
923 *Age* s.213
924 *Age* s.213
925 C. Dursunoğlu, s.42
926 *Türkiye'de Şark Garp*,.s.126-127
927 *Barışa Son Veren Barış*, s.425; Michael L.Dockrill ve J.Douglas Goold, Peace without Promise: Britain and the Peace Conferrences, 1919-1923 (London: Batsford Academic and Educationa, 1981),s.198l

Doğu'daki 9. Ordu komutanlığı da kaldırıldıktan sonra, Mustafa Kemal Paşa, yeni kurulan Damat Ferit hükümetiyle ilişki kurma yolları aramaya başlamıştı.[928]

DOĞU RAPORU[929]
TÜRKİYE
20 Mart 1920

"Amiral Webb, 9 Mart 1920 tarihli telgrafında, yeni Sadrâzam'ın (Damat Ferit Paşa) kendisini ziyaret ettiğini, çok neşeli olduğunu, ülkesi için en yakın gördüğü İngiltere'den yana olduğunu çok samimi bir biçimde söylediğini yazdı. Allah'tan sonra, ümitlerinin ve kendisinin sahibi olan Sultan'dan, Majesteleri Hükümetine bağlı olduğu mesajını iletmek için kendisinin özel olarak gönderildiğini defalarca tekrarladı."

L'Action Française 9 Mart 1920'de, "Ermenilerin (Kilikya'da) katledildiği haberi doğru değildir. Fakat bu söylentiler uydurulmuş veya uydurma derecesinde şişirilmiş ise yarın belki de böyle olmaz, çünkü İngiltere Türk milliyetçiliğini şiddetle kışkırtmak için elinden geleni geri koymuyor." diye yazıyordu.[930]

BAHRİYE ÇIKARLARININ HAFTALIK GÖZDEN GEÇİRİLMESİ
15 Mart 1920 Hafta Sonu İtibariyle
AKDENİZ VE KARADENİZ[931]

Türkiye ile yapılacak Barış Antlaşması'na, aşağıda yazılı şartların ekleneceği haberi Müttefik Yüksek Komiserlerine geldi:

---

928 *Uluğ*,.s.24
929 Catalogue Reference:CAB/24/145 Image Reference:0052
930 *Fransız Kamuoyu*, s.96
931 Catalogue Reference:CAB/24/100 Image Reference:0090

İzmir, Edirne dâhil Trakya ve Marmara Denizi kıyıları Yunanistan'a bağışlanacak.

Erzurum, Ermenistan Devleti'ne ait olacak.

İngiliz Yüksek Komiseri, anlaşmanın getirdiği bu güçlüğün (1) antlaşmanın imzalanmasını ya da değiştirilmesini ya da değiştirilecekse yürürlüğe girmesinin reddedilmesi sonucunu doğuracağını, (2) bütün Türk unsurlarının ayaklanacağı kanaatinde.

İstanbul'da durum çok ciddi ve çok acil.

İngiliz taburu 18 ve 23 Mart'ta İngiltere'den ayrılacak. Doğu Surrey Alayı Mısır'dan hareket etti ve 13 Mart'ta İstanbul'da olacak. Buna ek olarak iki Hint taburu Mısır'dan gönderildi.

Şu anda İstanbul'da 8 savaş gemisi, bir hafif kruvazör, on destroyer, üç şalopa, bir deniz uçağı taşıyıcısı var.

Harekât, filodan 2.000 kişinin katılımı ile, Harbiye ve Bahriye Nazırlıklarının işgali ile yapılacak ve bazı kişiler tutuklanacak ve kontrol sağlanacak.

Bu hazırlık 12 Mart'ta tamamlandı. Fransız Yüksek Komiseri, Hükümetinden, Yüksek Komiserlerin Hükümetlerinden alacakları talimata kadar hareketin olgunlaşması için geciktirilmesini tavsiye eden bir telgraf aldı. Bu koşullar altında Amiral Robeck, 13 Mart 1920'de işgal sürecini yönetmek üzere talimat istedi.

Amiral Robeck'e Dışişlerinden, 13.3.1920'de Yüksek Konsey'in onayı ile istenen talimat şartlı olarak geldi. General Franchet d'Esperey'in 11 Mart 1920'de İstanbul'a dönmesi ile işgal kumandanlığı sorunu ortaya çıktı. İstanbul, Küçük Asya'nın bir parçası olarak, General Milne'nin kumandası altında olmalı idi. Doğu Orduları kumandanı olan Franchet d'Esperey'den kumandayı alma talebi gelmedi.

İSTANBUL'UN İŞGALİ

15 Mart 1920 tarihinde, İngiltere Genel Kurmay Başkanlığı, Türkiye'deki durumu bir memerandumla şöyle özetlemektedir:

1 Siyasi kudret nasyonalistlerin eline geçmiştir.
2 Milletin tümü harpten mutlak surette bıkmıştır.
3 Fakat ahali topraklarının parçalanarak Rumlar veya Ermenilere teslim edilmesini önlemek üzere amansız bir şekilde harbe hazır bulunmaktadır.
4 Mukavemet, işgal edilen bölgenin genişliğiyle orantılı olarak artmaktadır.
5 Türkler olağanüstü dövüşçüdürler.
6 Zaman Mustafa Kemal lehinedir.
7 Ağır bir sözleşme sunmanın muhtemel neticeleri:
a) tasdikten kaçınma,
b) **Parlamento'nun Anadolu'ya kaçması ile orada yeni bir hükümetin kurulması...**[932]

GENEL KURMAY SAVAŞ BÜROSU
15 Mart 1920
TÜRKİYE'DE DURUM[933]
KISIM I.
GENEL UNSURLAR

a) **SİYASÎ:** Siyasî güç Milliyetçilere geçti. Arada bir görülen muhalefet taleplere dayanıyor ve gerçekte onların gücü göreceli olarak İstanbul'dan kontrol ediliyor ve yönetiliyor. Milliyetçi teşkilât, çok geçmeden, şimdilik hazır değil, işlevini bağımsız olarak yerine getirecektir.
b) **MORAL:** Halkın büyük çoğunluğu savaş yorgunu. Fakat ahali, kendi topraklarının parçalanmasını önlemek ya da

932 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.152; (Sir Charles Callwell, Field Marshal Sir Henry Wilson: His Life and Diaries, 1927)
933 Catalogue Reference:CAB/24/101 Image Reference:0067

üzerinde yaşadığı toprakların yabancı güçlerin, özellikle Yunanların ve Ermenilerin eline geçmemesi için savaşmaya hazır. Ne kadar gönüllünün, söz gelimi, Aydın'dakinin Erzurum'da ya da diğer şehirdekilerin, karşı koyacağı kuşkuludur. Nizami ordunun durumu hariç.

c) MADDÎ UNSURLAR:

ı *Personel*: Türk nizami kuvvetleri kendilerini kesin olarak Milliyetçilerin yönetimine soktu.

ıı *Malzeme:* Nizamî kuvvetler iyi silahlandırılmış, iyi beslenmiş ve ilk defa aylıkları düzenli ödenmiş ve iyi teçhiz edilmiş durumda. Tüfeklerin ve küçük silahların cephaneleri Nizamî ve Milliyetçiler için her birine 3 ilâ 6 ay yetecek miktardadır. Bu yeterlilik daha çok Doğu bölgesinde, hafif silahlı hasımlarına karşı mücadele edecek şekildedir.

ııı *Muhaberat: Telgraf sistemi* çok güzel çalışıyor. Doğu ve Batı arasındaki muhaberat, Avrupa kıtası dahil, iyidir Asya Hatları:

a) Karadeniz'in Güneyi boyunca
b) Sivas üzerinden Diyarbakır
c) Konya üzerinden Halep

Güney ve Kuzey'den geçen, özellikle orta bölgede birçok hat vardır.

Telsiz: Türklerin dört istasyonu, 100 milden ötesini almayan hafif seyyar istasyonu var. Bunlar Erzurum, Van, Kara Kilise, Bayazıd (Erzurum'un yakınına geldiğine inanılıyor.)

ıV *Ulaşım - Demiryolu*: Ankara demiryolunu Türk personel çalıştırıyor. Anadolu ve diğerlerini Avrupalılar. Her zaman yedek parça eksikliği vardır. İngiliz kö-

mürünün olmadığı zaman ikinci kalite Ereğli kömürü deniz yolu ile getiriliyor. Bunlar da bulunmadığı zaman hazır yakıt olarak odun kullanılıyor. Mamafih, Milliyetçiler, askerî bakımdan demiryoluna bağlı değiller. At ve eşek ciddî derecede az.

d) **ASKERî KONTROL VE TEŞKİLAT:**

Milliyetçi Teşkilat, Ankara, Sivas ve Erzurum'dan etkili biçimde kontrol edilebilecek biçimde teşkil edilmiştir. Müttefikler'in İstanbul'da Harbiye Bakanlığını işgal etmeleri bundan böyle askerî kontrol açısından fazla etkili olmayabilir.

e) **Milliyetçi Hareketin boyutu:**

Milliyetçi hareketin gücünü, Hıristiyan kuvvetlerin kesintisiz işgali ile oluşan korku ya da Ermenilerle Avrupalı birliklerin baskısının yarattığı kuşku belirliyor. İzmir, Trakya ve Kilikya'da olduğu gibi. Karşı koyma işgal edilmiş bölgede içten içe artacaktır.

Kürtler:

Kürdistan'da fikirler farklıdır. Hiç şüphe yok ki Türkler Kürtler için ilgi çekicidir. Halife'ye saygı olmasına karşın güçlü bir parti bağımsız bir Kürdistan istemekte. Kürdistan'ı Fransa ve İngiltere arasında bölecek bir karar bu partiyi Türk taraftarı partinin kollarına atmış olur. Bunun için Kürtler faaliyetlerini kendi topraklarının dışında hazırlıyor ve esas olarak kendi isteklerinin Türklerin bağımsızlığı olduğunu söylüyorlar.

(6) Son 15 yılda Asya'da halk hareketinin yapısının büyük değişiklik göstermesi temel meseledir ve bu başarı Japonlara aittir. Geçmişte hareketin temeli dine dayanıyordu. Şimdi, iletişimin gelişmesi ve ilişkilerin sıklaşması nedeniyle özellikle Avrupalıların yöntemleri aşağılık kompleksi

yarattı ya da uygulama da böyle gözüktü. Bununla beraber Doğucular, daha çok kendilerine daha az da Avrupalılara inanıyor. Görünen odur ki geleceğin belirleyici unsuru milliyettir. Uluslararası tahrik bu unsuru süratli bir biçimde, Kıptilerin ve Müslümanların yaşadığı Mısır'da görüldüğü gibi, ustalıkla kullanıyor. Hindistan'da Hindular, Filistin'de olduğu gibi anti Siyonistler, Hıristiyan ve Arap'la Yahudi'ye karşı, ortak bir amaç güdüyor.

Arap başkaldırısı milliyetçidir, dinî değildir ve gerçekten Halife'nin ordusuna karşı yönelmiştir. 1908 Genç Türk İhtilali ve 1906 İran harekâtı milliyetçi idi.

Türkiye'deki şimdiki hareket de kesinlikle milliyetçidir, dinî değildir.

Haritayı arazi yönünden ele aldığımızda, milliyetçiliğin oranı yükselecek, dinsel ağırlık azalacak yine de din daima milliyetçiliğin bir aleti olacaktır.

Türk Milliyetçileri Trakya'da kendi konumlarını tersine çevirmediler, bu maksatla Edirne'deki dinsel kuruluşlarla oyun kurdular. Hilafet'in kullanılması sorunu burada yorum konusu yapılmayacaktır.

3. **ÖZELLİKLER**: Türk, birey olarak mükemmel savaşçıdır, özellikle savunmada. Nizami kuvvetler iyi komuta ediliyor ve hareket halinde levazımı iyi teşkilatlandırılıyor ve kendi kendini destekliyor.

Milliyetçi çeteler tüfekli adamlardan kurulu. Evinden uzak olduğu zamanda kendisini besleyebiliyor. Makineli tüfekleri ve biraz topları var.

4. **MİLLİYETÇİLERE MÜMKÜN OLAN AÇIK YÖNLER VE OLASI KUVVET TEMİNİ**

Önerilen değişik yönler.

a) Trakya'da Rum halkına saldırı, muhtemelen buna İstanbul eşlik edecek.

b) İzmir bölgesinde Yunanlara saldırı.
c) Kilikya'da Fransızlara saldırı.
d) Ermenistan'a saldırı.
e) Mezopotamya'ya saldırı.
j) Genel savunma ve oyunu bekleme

5.TRAKYA VE İSTANBUL

1) *Batı Trakya:* (Meriç ile Mesta nehirleri arasındaki bölge)
–Müttefikler'in etkili işgali.
Birliklerin temini–
(1) Ksanti bölgesi
9. Yunan Tümeni (2 piyade alayı, 3.500 tüfek)
2) Gümülcüne, Meriç Nehri.
Fransız- 3 alay (3.500 tüfek), 3 süvari bölüğü 1 batarya
İtalyan - Ferecik'te bir birlik.

Doğu Trakya: Doğu Trakya: (Edirne Vilayeti) Batı'da Meriç Nehri'nden Doğu'da Çatalca hattına
Türkler, Nizamî 2.500 tüfek.
Milliyetçi gayri nizamî çeteler - Yaklaşık olarak 30.000 tüfekten teşkil edilmiş, eğitimli subaylar tarafından teşkilatlandırılmış.
Müttefikler –İstanbul'da bir Yunan taburu– Demotika demiryolu (1.200 tüfek)
İki Fransız süvari bölüğü- Edirne'nin hemen güneyinde.
Doğu Trakya nüfusunun %75'i Müslüman'dır. Sivil Müslüman halkın büyük çoğunluğu Yunan işgaline karşı silahlanmıştır. Hıristiyan köylüler, Müslümanlara göre daha az silahlanmışlardır. Yunan Hükümeti, Trakya'nın tümünü alma gücüne sahip olduğuna inanadursun Yunan birliklerinin güçlü olmayışından endişe etmektedir.
3) *İstanbul Bölgesi* (Çatalca hatlarının Doğusu)
Türkler nizamî 3.300 tüfek
Gayri nizamî (genel tahmin) 20.000 tüfek.

Müttefikler'in konuşlanmış 20.000 tüfek.
Deniz – Müttefik Filolar.

4) Müttefiklerle ortak hareket edilmedikçe Türklerin, Meriç Nehri ile Çatalca arasındaki bölgede Hıristiyan halkı saf dışı etmesi için hiçbir sebep yoktur.

6. **Yunanlar Aydın Vilayetinde:**

Kuvvetler yaklaşık olarak şöyledir:

Türk – Nizamî 2.000, Milliyetçiler şu anda cephede 17.000. İnsan sayısı Yunan'ın içerilere ilerlemesine göre değişiklik göstermektedir. Anadolu demiryolu ile İzmir arasındaki silahlı adam sayısı 60.000'e ulaştı.

Yunan – 60.000 (süngü)

Avantaj Türklerden yana:

a) Staratejik ve taktik bakımdan Yunan'ın konumu iyi değil. Doğu ve Batı istikametinde uzanan dağlar nedeniyle bölgelere bölünmüş. Böylece haberleşme ve taşıma güçlüğü var.

b) Yunan'ın işgal yöntemi, bütün bölgede çok sayıda Türklerin evlerini terk etmesine sebep olan sert tahrikleri, Milliyetçiler için iyi ve coşkulu asker toplama vesilesi oldu.

Yunan morali oldukça sarsıntılıdır.

Aleyhteki Durumlar:

a) İzmir bölgesinde çok sayıda yerli Rum oturmasına rağmen gelecekte içeriden bir destek vermeleri mümkün gözükmüyor.

b) Yunan kuvvetlerinin iyi biçimlenmiş ve güçlü oldukları görülüyor. Başarılı bir sonuç alabilme ümidi hayli yüksek.

7. KİLİKYA

TÜRK KUVVETLERİ. –Nizamiler– 1.500 tüfek.

Milliyetçiler – 7.000, Ulusal başkaldırı sonucu 20.000'e varması mümkündür.

8. ERMENİSTAN.

TÜRK KUVVETLERİ

Milliyetçiler – 18.500, ulusal başkaldırı ile 50.000'e yükselmesi mümkün.

Ermeniler. – 36 dağ topu ile birlikte 20.000 asker.

9. KUZEY MEZOPOTAMYA

Türk kuvvetleri. – Nizamî, 2.400.

Arap kabile adamları senenin bu mevsiminde kısa bir dönem için tahminen 10.000 gayri nizamî.

Müttefikler. – En çok bir Hindistan tümeni.

PASİF DİRENME GERİLLA TAKTİKLERİNE BAŞVURMA

Zaman Mustafa Kemal'den yana.

Mustafa Kemal için onun görüş açısından sağlam bir rota, mümkün olduğu kadar Milliyetçiyi hava koşulları izin verir vermez kendi tarlalarında, çalışmaya bırakmaktır.

2. TÜRKLERİN OLASI HAREKETİ:

İngiliz Yüksek Komiserinin10 Mart tarihli telgrafında, Antlaşmayı Türklere takdim etmenin aşağıda yazılı bazı güçlükleri vardır:

a) Türk tarafının Antlaşmayı imzalamayı reddetmesi ya da imzalayacaksa değiştirilmesi ya da değiştirilmişse yürürlüğe sokulması.
b) Bir genel başkaldırı Sultan'ın tahttan çekilmesi ya da atıl-

masını, Meclis'in Ankara'ya gitmesi, yeni Sultan'ın katılması ile Anadolu'da yeni bir Hükümet yaratılması bunu takiben deTrakya'da ve Anadolu'da Hıristiyanların geniş bir katliama uğraması...

c) Avrupa'da Türklerle Bulgarlar arasında Yunanlara karşı birlikte hareket etmek.

d) Asya'da Türkler, Araplar ve Bolşeviklerle birlikte ortak hareket etme imkânı.

"Mustafa Kemal, İstanbul'un işgal edileceğini Fransızlardan öğrenmişti. Haberi Rauf Bey'e ulaştırarak, Milliyetçi liderlerin şehirden ayrılmaya hazır olmalarını bildirdi. Gözde milliyetçilerden yeteri kadarının, İstanbul'dakinin yerini alacak bir hükümet kurabilmek için Anadolu'ya gelmeleri gerekliydi. Bunların kaçışını kolaylaştırmak için Osmanlı Bankası'na para da yollamıştı."

İstanbul'un işgali ve Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından önceki devrede Türkiye'deki işgal kuvvetleri:

1 İstanbul ve civarında:
28. İngiliz Tümeni, 32.000 nefer, 28 batarya, 164 makineli tüfek,
22. Fransız tümeni, 38.000 nefer, 44 top, 91 makineli tüfek, 48 tayyare, 25 tank, 12 zırhlı otomobil,
4 (200) mevcutlu bir İtalyan müfrezesi,
1.300 nefer, 160 makineli tüfekten mürekkep bir Yunan müfrezesi.[934]

2 Edirne vilâyeti dahilinde bölükleri Babaeski –Lüleburgaz– Hadımköy mevkilerine dağılmış bir Yunan taburu,
Karaağaç'ta iki Faslı Süvari Bölüğü, ile bir Fransız taburu,
Gelibolu'da 230 mevcutlu bir Fransız müfrezesi,
Maydos'ta (Eceabat) 123. Senegal Avcı Taburu.

3 İstanbul'daki İngiliz kuvvetinden 200 kişilik bir müfreze

934 S.Selek, *Age*, s.273

Bandırma'da, 300 kişilik bir müfreze de İzmit'te,

4 Bandırma – Afyonkarahisar demiryolu hattı üzerinde bir buçuk Fransız taburu,

5 Ayvalık ve Aydın cepheleri: Ayvalık'ta Yunan Adalar Fırkası (Tümeni), İzmir'de Yunan İzmir Fırkası, Manisa'da 13. Fırkası, Bayındır'da 2. Yunan fırkası, Aydın'da 1. Yunan fırkası, Midilli ve diğer adalarda Yunan ihtiyat Fırkası.

6 Muğla, Antalya mıntıkası: Söke, Bozdoğan, Milâs, Küllük, Marmaris, Fethiye, Antalya, Burdur mevkilerine dağılmış olmak üzere 33. ve 34. İtalyan alayları. Konya Akşehir, Afyonkarahisar mevkilerine dağılmış 136. İtalyan Alayının 1. ve 2. taburları.

7 Eskişehir'de 520 mevcutlu bir İngiliz taburuyla 100 kişilik bir başka müfreze, Afyonkarahisar'ında 1.000 mevcutlu bir İngiliz müfrezesi.

8 Urfa, Maraş, Adana mıntıkasında dağınık olarak 156. ve mürettep 123. Fransız fırkası.

Musul'da 1.200 nefer ve 14 toptan mürekkep bir İngiliz müfrezesi, Sincar'da miktarı meçhul bir İngiliz kuvveti.[935]

15 Martta, General Milne kumandası altındaki çoğunluğu İngiliz askerlerinden oluşan Müttefik Kuvvetler İstanbul'a yürüdü, resmî binaları işgal ettiler, ölümle sonuçlanan bazı yerel çarpışmalardan sonra şehri işgal ettiler. (Çarpışma değil, katliam yaptılar, Şehzadebaşı Karakolu'nda uykudaki mızıka askerlerini yataklarında öldürdüler.) Bu işgal, Millî Misak'ı protesto etmek ve Milliyetçilere karşı, İngilizlerle aynı görüşü paylaşan eski Sadrâzam Damat Ferid Paşa'nın desteği ile yapıldı. Müttefikler İstanbul'da sıkıyönetim ilân etti. Aynı gece General Milne, İstanbul'un dışarı ile olan haberleşmesi-

935 *Age* s.274; Harbiye Nezareti Başyaveri Bnb.Salih (Omurtak) imzası ile yazılmıştır. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 15, Vesika 400.

ni kesti, İstanbul'un Türk mahallelerine (Konstantinapol'un Türk semti olan İstanbul'a) baskınlar yaptı, Rauf Bey gibi onların (milliyetçilerin) güçlü adamlarını tutuklayıp ertesi gün İngiliz hapishanesi olan Malta'ya yolladı.[936]

İtilâf Devletleri, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'u resmen ve fiilen işgal etmek suretiyle Anadolu İhtilâli'nin başarısına büyük ölçüde yardım etmişlerdir. 2,5 aydan beri Anakara'da bulunan Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgalini kaçırılmayacak bir fırsat bilerek kesin teşebbüslere girişmek imkânını bulmuş oluyordu...[937]

16 Mart'ta *Mustafa Kemal'in ekmeğine de yağ sürülmüş oluyordu.*[938]

İngilizlerin 1920 yılının 16 Mart'ında İstanbul'u kuvvet zoru ile işgal etmeleri buna son vermiştir. Bu darbe, Anadolu hükümetini sonuç olarak desteklemiş, onu sapa sağlam oluşmaya sevk etmiştir. Şimdi Küçük Asya denilen bu parçada düzen hakimdir ama aynı şey İstanbul için söylenemez.[939]

İngiltere Müslüman güçler içinde en büyüğüdür. Ona bu İslâm dünyasının anahtarı lâzımdır. Bu anahtar İstanbul'dur. Hangi biçimde olursa olsun Türkiye üstünde manda kurması gereklidir. Türkiye'nin toprak bütünlüğünü, kendi egemenliği altında olma şartı ile ortaya attığı zaman, İngiltere samimidir. Türk milleti, bu mandayı kabul ettiği gün, İngiliz amacına ulaşılmış olacaktır. İngiltere tüm Müslümanlara böylesine yeniden yaratılmış toprağına sahip bir Türkiye'yi örnek olarak gösterecektir. Halife'yi avucunun içine alacak, Mısır'dan Hindistan'a bağlanmış olacaktı. Bundan sonra, İngiltere'nin, Müslüman Türklere gülücük dağıtması yetecektir.[940]

---

936 Turkey, Toynbee, s.87
937 S. Selek, I.,s.277
938 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.151
939 *Çankaya Akşamları*, s.65
940 *Çankaya Akşamları*, *Age* s.66

Bu kararın uygulanmasına, Heyeti Temsiliye'nin bütün memlekette idarî bir merci olduğunu duyurmakla başladı. 16 Mart günü, şifreli olarak Kolordulara çektiği telgrafla kumandanların bu hususta fikirlerini sordu. Bu telgrafta:

Mebusan Meclisi'nin,
Bütün resmî dairelerin,
Telgrafhanelerin,

Cebren ve resmen işgal edildiği, saltanat ve hilâfet merkezine ve diğer resmî makamlara maruzatta bulunmanın imkânı kalmadığı, İstanbul'a yapılacak her müracaata düşmanların muhatap olacağı, bu durumun Osmanlı kanunlarının Anadolu'daki mer'iyetini haleldar etmeyeceğini, binaenaleyh, bütün Osmanlı vilâyetlerindeki mülkî memurların, askerî makamların Heyeti Temsiliye ile irtibatta bulunmalarını ve bu irtibatın muhafazasını, Heyeti Temsiliye'nin de mülkî ve askerî makamlar ile istişare ederek millî ve vicdanî vazifesini yapacağını bildiriyordu.[941]

Sivas Kongresi'nden sonra, Heyeti Temsiliye'nin merci ilânına karşı durdukları halde, bu telgrafa, kumandanlar müspet cevap verdiler.[942]

16 Mart 1920 tarihi, İngiltere'nin İstanbul'u zaptıdır. Bütün bu şiddet hareketlerinin getirdiği sonuç, milliyetçi safların daha da güçlenmesidir. Az zaman sonra, parmakla gösterilebilecek birkaç adam dışında, İstanbul'da, Anadolu'nun zaferi için kendi imkânları içinde çalışmayan bir Türk, hatta sadece bir Müslüman bulunmayacaktır.[943]

İşin aslına bakılırsa, Müttefikler, birbiri arkasından yarattıkları iki olayla –biri Yunanların Anadolu'ya gönderil-

941 S. Selek,.s.277-278
942 *Age* s.278
943 *Çankaya Akşamları*, s.52

mesi, öteki de on ay sonra İstanbul'un işgali– Anadolu'da olduğu kadar Avrupa Türkiyesi'nde de tek geçerli fermanın, Mustafa Kemal'in fermanı olmasını sağlamlaştırdı.[944]

İngilizler, Mustafa Kemal'e ikinci defa olarak büyük bir siyasî bağışta bulunmuşlardı. O da bundan yararlanmakta gecikmedi. Hemen bir bildiri yayınlayarak "*İstanbul'un zorla işgali ile Osmanlı Devleti'nin yedi yüz yıllık hayat ve egemenliğine son verilmiş*" olduğunu açıkladı.[945]

Mütarekenamenin imzası sırasında elimizde bulunan Musul şehriyle, bu vilâyetin bazı kazaları, İskenderun ve Adana vilâyeti, hep, Amiralin yüksek Komiserliği zamanında, onun Babiâli'ye verdiği ültimatom ve notalarla haksız ve mütarekenâmeye aykırı olarak işgal olunmuştur.

Daha sonra, İzmir'e bizzat giderek, hiçbir Türk mukavemetine meydan verdirmeden Yunan birliklerinin karaya çıkarılmasını (15 Mayıs 1919) sağlayan da yine aynı zattır.

Batum işgal ve tecavüzlerini 27. İngiliz Tümeni Kumandanı General Walker ve Batum Askerî Valisi General Thomson yapmışlardı. Çanakkale'yi de 28. İngiliz Tümeni işgal etmişti. Musul haksızlığı ve bu cephede mütarekeye aykırı işgaller, Irak İngiliz ordusu kumandanı General Marshal ve Süvari Tümeni Kumandanı General Cassel'in emriyle yapılmıştır. Erzurum'dan Edirne'ye ve İzmir'e kadar dağıtılan İtilâf kontrol subaylarının hepsi İngiliz'di.

16 Mart 1920 İstanbul'un işgali, "Türkiye'nin kabul edebileceği en son şartları" uygulamaya sokacak olan Millicilere yeni devleti kurmanın yolunu açıyordu. İstanbul'daki "Millici" güçler, Ankara'nın yolunu tutmaya başlayacaktı.

İzmir'e yapılan Yunan saldırısı, İngilizlerin İstanbul'daki son darbesinin eklenmesi ile diğer unsurlardan daha çok

944 Kinross, s.325
945 *Age* s.326

Türkiye'de milliyetçi hareketi birdenbire öne çıkardı. Asıl amaç, milliyetçi hükümetin tamamının İngiliz gemilerinin ve İngiliz toplarının menzili dışında, Ankara'da acilen toplamasını sağlamaktı.[946]

Fevzi Paşa, (Çakmak, Harbiye Nâzırı) Müttefik Kuvvetleri Komutanı General Sir H.F.Wilson'dan şu yazıyı almıştı:

"*Yüksek Meclisin* (Paris'teki Müttefiklerarası Meclis) *emri altında vazife gören, İtilâf Devletleri Fevkalâde Komiserlerinden aldığım talimata uyarak, İstanbul'un işgali hususunda askerî tedbirler ittihaz etmekte olduğumu zatı devletlerine arz etmekle mübahiyim.*

Harbiye ve Bahriye Nezaretlerinin işgali ile Posta Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüklerinin kontrolü ve genel asayişin sağlanmasında bu tedbirler meyanındadır."[947]

M. Kemal, Bandırma'da 14. Kolordu komutanı Yusuf İzzet Paşa'ya şu teli çekmişti:

"*Bu sabah İngilizlerin Şehzadebaşı'ndaki karakolu askerimiz uykuda iken basarak 6 eri şehit ve 15 kadarını yaraladıktan sonra, karakolu ve bir taraftan da Harbiye Nezareti'ni, Tophane'yi ve Harbiye telgrafhanesini işgal ettikleri bildirildi. Bu hareketi yapan, rıhtıma yanaşan İngiliz zırhlılarının deniz efradıdır. 16 Mart 1920.*"[948]

O gece Mustafa Kemal'in bütün yurttaki yetkililere yayınladığı bir genelgeyle, telgraf merkezlerine birer subay ya da memur konmasını, telgrafların denetlenmesini, iskelelerden ve içeriden gelecek kimselerin sıkıca incelenerek şüpheli olanlar hakkında kovuşturma yapılmasını ve önemli postanelerde şüpheli sayılacak mektupların açılmasını emretmişti.[949]

---

946 H. Howard, s.257
947 *Uluğ.*, s.173
948 *Age* s.179
949 *Age* s.181

Heyeti Temsiliye, özgür devletin sorumluluğunu artık eline almış durumdaydı. Devlet mekanizması ve ordu bu heyetçe çalıştırılacağına göre, malî kaynakların da emrinde olması olağandı. Heyetin 18.3.1920 tarihli yazısıyla, bütün kolordulara, valiliklere yazıldığı gibi, İstanbul ilinin Şile, Gebze ve Kartal ilçelerine durumu bildirmiş bu üç kaymakama da şu emir verilmiştir:

"*1 Osmanlı memleketleri içindeki Osmanlı Bankaları ile Duyunu Umumiye*[950] *ve Reji idareleri*[951] *mevcudunu, mahallin en büyük mülkiye ve maliye memurlarına bildirecekler ve herhangi bir tarafa gönderecekleri paralar, bu iki memur tarafından kontrol edilerek üst makamlarına bilgi vereceklerdir. Ziraat Bankaları da aynı suretle mevcudunu bildirmekle beraber, İstanbul merkezinden maada merkezlerle olan muamelâta devam edeceklerdir.*

2 Bu müesseselerin İstanbul'a para yollaması yasak edilecektir.

3 Yukarıda adı geçen malî müesseseler ile Maliye şubelerindeki ve Evkaf idarelerindeki paraların cinsleri, rehinlerin toplamı rakamla gösterilmek üzere 18.3.1920 sonu itibarı ile yekûnları derhal bildirilecektir."[952]

Mustafa Kemal, 17 Mart günü de şu genelgeyi yayınlamıştı:

"*Heyeti Temsiliye'nin bilgisi ve muvafakati olmadıkça hiçbir makam ve hiçbir memur İstanbul ile haberleşemeyecektir.*"[953]

Aynı gün bir başka genelge:

---

950 Osmanlı borçlarının ödenmesi için bazı vergileri toplayan alacaklılararası yabancılar elindeki memlekete şamil idare.

951 Tütün tekelini elinde tutan, Osmanlı Maliyesine pay ve zaman zaman ödünç veren yabancı sermaye tesisi

952 *Uluğ.*, s.182

953 *Age* s.182

"İstanbul ile resmî ve hususî bütün telgraf haberleşmesi ve telgraf memurlarının kendiliklerinden gizli haberleşmeleri yasaktır..."[954]

M. Kemal, 17.3.1920 günü, Heyeti Temsiliye, kolordulara ve illere şu tarihi direktifi veriyordu:

"...milletçe birlik olarak alınması zarurî tedbirlerin sağlanması için, sivil ve asker bütün amirlerin, Heyeti Temsiliye ile bağlılığı muhafazaları ricasını hatırlatmayı vatan borcu sayarız."[955]

20. Kolordu, Meclis'in toplanacağı yapıyı ve mebusların barınacağı yerleri hazırlamıştı. Meclis için İttihat ve Terakki Partisi'nce Numune Mektebi ya da parti kulübü olarak yaptırılan[956] ve daha birçok eksiklikleri olan yapı ele alınmıştı.[957]

Çatısına daha kiremit döşenmemişti. Bir odasında, Ankara'daki Fransız işgal müfrezesinin komutanı oturuyordu. Kapının önüne de üç renkli Fransız bayrağını çekmişti.[958]

Kolordunun yardımı ile Kolordu İstihkâm Taburu erleri ve Ankara sanatkârları el ele vererek reislik kürsüsünü acele yapmışlardı.[959]

25 Mart 1920.

TÜRKİYE İLE BARIŞ ANTLAŞMASI.

Mısır, Sudan ve Kıbrıs antlaşmaları ışığında.[960]

Sir M Hankey'den Başkan'a yazılan Mektubun Örneği.

MISIR, SUDAN VE KIBRIS HAKKINDA İNGİLİZ DELEGESİNİN TÜRK ANTLAŞMASINA GİRMESİNİ TEKLİF ETTİĞİ MADDELERE AİT NOTU

---

954 *Age* s.183
955 *Uluğ.*, *Age* s.184
956 Bugünkü Ulus meydanında bulunan T.B.M.M. Müzesi)
957 *Uluğ.*, s.214
958 *Age* s.214
959 *Age* s.214
960 Catalogue Reference:CAB/24/101 Image Reference:0048

23.3.1920'de Londra toplantısında düzeltilmiş kenar notlarını içermektedir.

Türkiye Mısır üzerindeki bütün haklarından ve unvanlarından vazgeçer. Bu vazgeçiş 5 Kasım 1914'te gerçekleşmiştir. Türkiye, Müttefik Devletlerin eylemi ile İngiltere'nin 18 Aralık 1914'te Mısır üzerindeki korumacılığını kabul ettiğini bildirir.

Osmanlı vatandaşlık hakları 18 Aralık 1914 tarihinde Mısır milliyeti olmuş, dolayısıyla Osmanlı vatandaşlığı, o tarihte Mısır'da bulunmayanlar hariç olmak üzere, kaybedilmiştir. Bunlar dönüşlerinde Mısır Hükümeti'nin yetkili organı tarafından Mısır vatandaşlığına alındığı kararı verilmediği sürece Mısır vatandaşı olamazlar.

Mısır Hükümeti, Osmanlı'nın Mısır'daki bütün hukuk sistemini iptal etmekte serbesttir.

Mısır uyruklular dışarıda İngiltere'nin diplomatik koruması altındadırlar.

Mısır malları Türkiye'ye İngiliz malı olarak girebilir.

29 Ekim 1888'de imzalanmış Süveyş Kanalı'ndan serbest geçiş hakkı bundan böyle Majesteleri Hükümetine devredilmiştir.

Mısır'da bulunan Türk Hükümeti'ne ait (property) taşınmaz mallar, hiçbir bedel ödenmeksizin Mısır Hükümeti'ne aittir. Türk uyruklulara ait taşınır ve taşınmaz bütün mallar (Mısır vatandaşlığını kabul etmemişlerse) şimdiki anlaşmanın 49. Maddesi'ne (Ekonomik Bölüm)'e göre ele alınacak.

Türkiye, Mısır'ın ödemesi gereken bütün harç ve vergi alacaklarından vazgeçer. İngiltere, Türkiye'nin, borçlarına karşılık gösterdiği Mısır'dan gelecek parayı üzerine almıştır. Bu borçlar, 1855 ve sonraki yıllarda yapılan anlaşmalarla teminat altına alınmıştı.

KIBRIS

Anlaşmaya taraf olan Devletler, Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te Majesteleri Hükümeti'ne ilhak edilmiş olunduğunu ilan ederler. Türkiye, Ada'nın Sultan'a ödenmiş eski vergiler de dâhil, Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından ve unvanlarından vazgeçer."

Whitehall Gardens, S.W.1
26 Mart 1920.

16 Mart 1920'de İstanbul'daki Meclis basılıyor, 23 Nisan 1920'de Ankara'da Meclis açılıyor. İki tarih arasındaki süreçte Mısır, Sudan ve Kıbrıs'taki haklarımızdan İngilizler lehine vazgeçtiğimizin belgesinin tasarı örneğini yukarıda sunduk. İngiliz, Kıbrıs'ı, Mısır'ı ve Sudan'ı bütün haklarından vazgeçerek barışçı yoldan istiyordu ama karşılığında ne veriyordu? (Lozan'da istediğini almıştı.)

16 Mart 1920 sabahı erken saatlerde İngiliz askerleri karakolları, inzibat noktalarını ve başlıca resmî binaları işgal ettiler.[961]

İşgal sabahı, Nazır Fevzi Paşa da içlerinde olduğu halde, bütün Harbiye Nezareti Kurmay Heyeti, binanın önündeki meydanda durup beklediler. İngiliz subayları içeride arama yapıyorlardı.[962]

Gazete idarehanelerine girerek müdürlere, yazacakları şeyleri dikte ettiriyorlardı. Sıkı bir sansür kurulmuştu. İşgalin nedenlerini açıklayan ve suçunu Türklere yükleyen bir bildirinin gazetelerde harfi harfine yayınlanması istendi...

Şehir geçici olarak işgal edilecek, İstanbul henüz Türklerin elinden alınmayacaktı. Ancak genel bir kargaşalık ve misilleme hareketleri görülecek olursa, bu kararın değişme-

961 Lord Kinross, s.321
962 *Age* s.322

si de mümkündü. İşgal, barış antlaşması koşullarının uygulanmasına kadar sürecekti.

TÜRKİYE İLE BARIŞ ANTLAŞMASI
İZMİR ÇEVRESİNDE UYGULANACAK REJİM[963]

TASLAK KOMİTESİ BAŞKANI SIR M. HANKEY'DEN MEKTUP KOPYASI

16 Mart 1920

Sir,

Bay Mr. Lloyd George'dan, Türk Antlaşmasının İzmir çevresinde Taslak Komitesinin ilgili maddelerinde ne gibi bir değişiklik olduğuna dair bir emir aldım. Bu maddeler, Büyükelçilerin ve Dışişleri Bakanlarının Türkiye ile yapılacak Barış Antlaşmasının temelini oluşturmaktadır.

Sizin İtaatkâr Uşağınız
M.P.A. HANKEY

1) Türk bayrakları tek başına İzmir dışında egemenlik sembolü olarak dalgalanacaktır.
2) Yunan Yönetimi.
3) Yunan Garnizonu.
4) Yerel Meclis (Yunan ve Türkler)
5) İki sene sonra Yerel Meclis, plebisit isteyebilir.

HABERALMA REHBERİ
Dış Ülkelerde
İHTİLAL HAREKETİNİN Aylık Gözden Geçirilmesi[964]
Mart 1920

17 Mart'ta Rapor edildi.

Türkiye. Türk Kabinesi, Müttefikler'in ve Mustafa Kemal'in başında bulunduğu Milliyetçi Partinin istemine uyarak

963 Catalogue Reference:CAB/24/100 Image Reference:0097
964 Catalogue Reference:CAB/24/100 Image Reference:0088

istifa etti. Yeni Bakanlar Kurulu, her zaman Milliyetçilere yakınlık duyduğunu söyleyen eski Bahriye Nâzırı Salih Paşa tarafından kuruldu.

İSTANBUL'DA ASKERİ KUMANDANLIK. HARBİYE BAKANININ MEMARANDUMU[965] 18 Mart 1920.

Downing Street'te İngiliz ve Fransız delegeleri arasında 10 Mart 1920'de yapılan söyleşide İstanbul'daki Askeri Komuta konusu ele alındı ve bu bölgede İngiliz ve Fransız arasında eşitlik ilkesi prensibinde karara varıldı.

İngiliz kumandan, yalnızca İstanbul'dan ve Çatalca hattına kadar olan alandan sorumlu olacak. Fransız Kumandan ise Avrupa Türkiyesi'nin geri kalan kısmını kontrol edecek.

Fransızlara göre Türkiye'nin yakın gelecekteki yeri, halen Türk Hükümetinin bulunduğu İstanbul bölgesi dışında kalan Küçük Asya'dır. Böylece Kumandan Küçük Asya'dan olduğu kadar Türkiye'nin başkentinin askeri kontrolünden de sorumlu olacak.

İngiltere Hükümeti temsilcileri, Türklerin Avrupa'dan çıkarılmaları tezinde Londra Konferansı'nda da taraftar bulamayarak yalnız kaldılar. Fransız Delegesi Millerand, *"Fransa, Müslümanların geleceği ile yakından ilgilenmek ve İstanbul meselesini bu ilginin ışığı altında incelemek zorundadır. Türkleri başşehirlerinden uzaklaştırmak büyük problemler yaratabilir. Türkiye'de ve Fransa'nın Müslüman ülkelerinde ne gibi sonuçlar yaratacağı belli olmayan bir karara varmayı Fransa arzu etmemektedir."* dedi.

İtalya Başbakanı Sinyor Nitti de Türklerin İstanbul'da bırakılması lüzumuna Miilerand kadar inanıyordu. *"Türk halkını aleyhimize çevirecek kararlar almaktan kaçınmalıyız. Türkler İstanbul'da bırakılmalıdır. Boğazlar konusunda ise bu*

965 Catalogue Reference:CAB/24/100 Image Reference:0092

suların serbestisinin garanti altına alınması bütün Avrupa'nın yararına olacaktır." dedi.[966]

Lloyd George: "*...Mustafa Kemal İstanbul Hükümetinin yüksek rütbeli bir subayıdır ve son olarak da Erzurum'a vali tayin edilmiştir."*[967]

Konferans, 5 Mart tarihli toplantısında, Lloyd Gerorge, "*Mustafa Kemal Paşa bir çeteci değildir, Türk Hükümetinin atadığı Erzurum Valisidir..."* sözü ile başlıyordu.

Lloyd George'a göre, İzmir'deki Yunan askerlerinin sayısı 90 bin idi. Filistin hariç Türkiye'deki İngiliz kuvvetleri 12 bin civarında idi. Adana'daki Fransızların sayısı 18-20 bin kişiyi buluyordu. Trakya'da Fransızların 14 taburu, İstanbul dolaylarında ise 8 bin askeri vardı. Anadolu'daki İtalyanlar yaklaşık olarak 10 bin kişi idiler. Böylece Türklerin 80 bin kişisine karşı Müttefikler'in Türkiye'de 160 bin askeri bulunmaktaydı... Bu bakımdan milliyetçilerin karşı hareketinden çekinmeksizin İstanbul işgal edilmeli ve böylece Türklere, kendilerine zorla kabul ettirilecek barış antlaşmasını **görüş ileri sürmeden imzalamak üzere Paris'e gidecekleri anlatılmalıydı.**[968]

Alınacak tedbirler neler olmalıdır?

1. İstanbul, Müttefik Kuvvetler tarafından aşağıda gösterilen şartlar da göz önünde tutularak işgal olunmalıdır.
2. Adana Bölgesinde cereyan eden son olaylardan sorumlu olan **Erzurum Valisi Mustafa Kemal Paşa'nın görevinden alınması Türk Hükümeti'nden istenmelidir.**
3. İstanbul'un işgalinin, barış antlaşmasının kabul ve uygulanmasına kadar devam edeceği Türk Hükümeti'ne bildirilmelidir.

---

966 *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.68
967 *Age* s.83
968 *Türk Kurtuluş Savaşı*, Age, s.88

4. İstanbul'un işgali için gereğinin yapılmasını sağlamak üzere Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanlarına emir verilmektedir. Bu emir, **Türk Savunma Bakanlığının işgalini ve oradan verilecek bütün emirlerin kontrol ve sansürünü kapsamaktadır.**[969]

Konsey, İstanbul'daki Müttefik Yüksek Komiserlerine görüşlerini bu şekilde belirttikten sonra, onların bu konudaki görüşlerini de sormuştu. İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri bunun üzerine şu ortak metni hazırlayarak telgrafla Hükümetlerine ulaştırdılar:

"İtalyan, İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserler, Konsey'in 6 Mart tarihli telgrafını şimdi almıştır. Telgrafta belirtilen ağır hükümleri içine alacak bir antlaşmanın ortaya çıkaracağı sonuçlar hususunda Yüksek Komiserlerin ortak görüşlerinin bir kere daha belirtilmesi görev sayılmıştır. Bu sonuçlar şunlar alabilir:

1 *Türkiye'nin antlaşmayı imzalaması, imzalarsa onaylaması, onaylarsa uygulamayı reddetmesi.*
2 *Padişah'ın tahtan indirilmesi veya sınır dışına çıkarılması, yeni bir padişah tespiti,*
3 *Anadolu'da yeni bir hükümet vücuda getirilişi,*
4 *Parlamentonun Anadolu'ya geçirilişi."*[970]

Amiral Sir de Robeck bu müşterek telgrafla da yetinmeyip, Lord Curzon'a gönderdiği 9 Mart tarihli bir mesajda: *"Çatalca hattına kadar bütün Trakya'nın ve İzmir'in Yunanistan'a katılması fikrine tamamen karşıyım."*[971] demektedir.

---

969 *Age* s.89
970 *Age* s.89
971 *Age* s.90

"Nüfusunun çoğunluğu Türklerden meydana gelen toprakların Türklerin düşmanı olan bir devletin idaresine bırakılması demektir. Teselya, Girit ve Makedonya'da daha önceki tecrübeler Müslüman halkın bu idare altında yaşamasının imkânsızlığını ortaya koymuştur.

Bu bölgelerdeki (Ege) Müslüman halkın bu toprakların Yunanistan'a katılmasını hele Yunanların İzmir'i işgalinden beri uygulaya geldikleri metotları da gördükten sonra, sessizce kabul edeceğini beklemek imkânsızdır. Bu husus, İzmir'de Yunanların giriştikleri katliamlar ile ilgili olarak Müttefikler arası heyet tarafından hazırlanan raporla ve bilhassa Anadolu'da varlığı artık söz götürmez bir şekilde ortaya çıkan milliyetçi hareketle iyice açıklığa kavuşmuştur. İzmir'in işgali Mayıs ayından beri Yakın Doğu durumunda yıkıcı bir unsur teşkil ettiğine göre, İzmir'in Yunanistan'a katılmasının gelecek yıllarda daha zararlı sonuçlar doğuracağı şüphesizdir."[972]

"Yunanistan Venizelos değildir. Venizelos'un değeri göz önünde tutularak Yunanistan'ı memnun etmek için bütün Asya'yı kana bulamaya cesaret etmek akıllılık mıdır?"[973]

Üç Müttefik Yüksek Komiser bir araya gelerek üç maddede toplanan şu ortak kararı aldılar:

"1 Askeri işgal hareketine 16 Mart sabahı saat 10'da başlanacaktır.

2 Askeri makamlar lüzumlu bütün tedbirleri alacaklardır.

3 Harp ve Deniz Bakanlıkları işgal edilecek, telefon telgraf ve postaya sansür konacak, polis sıkı bir şekilde kontrol altında tutulacak."[974]

---

972 *Age* s.91
973 *Age* s.91
974 *Age* s.93

Mustafa Kemal Paşa'nın en kritik bir devrede, İstanbul'un işgali üzerine teşkilâtına gönderdiği 16 Mart tarihli bildiri (ile) *"Milletimiz bir müddet için dost olsun, düşman olsun, bütün dış dünya ile geçici olarak ilişkilerini kesecektir."* diyor ve Hıristiyan halka kötü muamele edenlerin cezalandırılacağını yazıyordu.[975]

İzmir'e Yunanları çıkarmakla Türklerin millî hislerini galeyana getiren Müttefikler, İstanbul'u işgal etmekle Anadolu halkının Mustafa Kemal Paşa etrafında daha geniş ölçüde toplanmasına yol açmışlardı.[976]

İstanbul'un işgali, işgal kuvvetlerinin halka reva gördükleri ağır ve insanlık dışı muamele neticesinde Anadolu davasının ancak Anadolu bozkırlarında halledileceği hususunda artık kimsenin şüphesi kalmamıştı.[977]

Müttefikler'in İstanbul'u işgal ederek, Meclis'i basmaları Anadolu'ya geçişin kafileler halini almasına ve süratlenmesine yol açtı, eli silâh tutan herkes Mustafa Kemal Paşa'nın yanındaki yerini bir an evvel almak için sanki birbirleri ile yarışa girişmişti. Birçokları yanında İstanbul Mebusan Meclisi Başkanı Celâlettin Arif Bey ve arkadaşları da 9 Nisan 1920'de başlarında Mustafa Kemal Paşa olmak üzere kalabalık bir kitle tarafından Ankara'da karşılandı. Gelenler arasında Albay İsmet Bey'in de bulunuşu Paşa'yı bilhassa sevindirmişti.[978]

Mustafa Kemal, İstanbul'un işgali üzerine İstanbul'dan Ankara'ya kaçanların Gebze'den Ankara'ya kadar arabalarla getirilmesini düzenlemek için 26 Mart 1920'de tekrar Karabekir'den para istemek zorunda kalır. Karabekir, Azerbaycan Hükümeti'nden para istenmesini önerir. Atatürk, 3

975 *Age* s.94
976 *Türk Kurtuluş Savaşı, Age* s.96
977 *Age* s.97
978 *Age* s.97-98

Mayıs tarihli yazısıyla buna rıza gösterir. "Elde beş para bulunmadığı sizce bilinmektedir. Azerbaycan Hükümeti'nden en geniş ölçüde borç alma olanağının düşünülmesini ve sağlanmasını rica ederim."[979]

O sırada Bakü'de Bolşevik Hükümet vardır. Karabekir Paşa, Bakü'deki Türk Komünist Partisi'nin bu borçlanma işinde aracılık etmesini ister.[980]

İstanbul'dan Ankara'ya "mebus" akını başlamıştı. Olaya gizemli bir süs vermek için İngiliz kontrolünü, Çamlıca yollarından nasıl atlatıldığı anlatılır. Oysa, Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal, Anakara'ya gitmek için dönemin sadrâzamından, trende kendilerine yer ayırtılmasını, Rıza Nur Bey ile Ankara'ya gidişini anlatıyor. Dönemin sadrâzamı, Ankara'ya gidecek mebuslar için trenlerde yer ayırtmak işini de üstlenmiş oluyordu:

"Ankara'ya gitme zamanım gelmişti. Rıza Nur'a 'Haydi Rıza, Ankara'ya gidelim.' dedim. Rıza Nur 'İyi olur:' dedi. Bu niyetimizi o zamanki hükümet Başkanı Salih Paşa'ya bildirerek bize trende yer tedarik etmelerini istedik. Öylece dört mebus (Konya mebusu Vehbi Hoca ile Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Efendi, 'Biz de memlekete gideceğiz.' diye bizimle gelmek istemişlerdi.) 1920 yılı Martı'nın 20. günü Haydarpaşa'dan trene binip yola çıktık."[981]

"Biz Salih Paşa kabinesinin ve Meclisi Mebusan'da toplanmış olan altmış kadar mensubun tensibi ile geldik. İngilizlerin elinde bulunan vesait ile gelebilmekliğimiz bahsine gelince bu Salih Paşa kabinesinin uzunca bir zaman sarf ettiği gayrete karşı İngilizlerin gösterdiği müşkülatı Fransızların bertaraf edebilmesi suretiyle hükümetin istihsal ettiği müsaade ile vaki

979 Avcıoğlu, s.1009
980 *Age* s.1009; Damar Arıkoğlu, Hâtıralarım,s.100-101
981 Vatan Hizmetinde, s.139-140

olmuştur. Mebuslardan sekiz on kadarı mevkuf (tutuklu), bir bu kadarı da ihtifada (gizlenmiş), *kalan yine bu miktardan maadası* (fazlası) *böyle önemli bir günde mebuslara ait yerde toplanıp fikir teatisinde bulunup çareler düşünüyor. 29 Mart 1920.*[982]

Mustafa Kemal, Hıristiyan azınlıkları da hatırlayarak, çeşitli yerlerdeki komutanlara gönderdiği bir tamimle "*Hıristiyan ahalinin tam bir huzur ve sükünet içinde hayatlarını sürdürmelerinin*" üzerinde durdu.[983]

Mustafa Kemal bundan sonra en büyük işe, Ankara'da kendi teşebbüsüyle yeni bir meclis toplamak işine girişti. İki gün süreyle telgraf başında oturarak, bu meseleyi bütün komutanlarla konuştu, tartıştı. Sonunda, "olağanüstü yetkiye sahip" bir meclis toplanması için bir bildiri yayınladı.

Bundan önceki parlamento üyelerinden, kurtulabilenler bu meclise katılabileceklerdi. Üst tarafı için de belirli bir tarihte çeşitli yerlerde seçim yapılacaktı.

İngilizler, şehrin (İstanbul) bütün duvarlarına, Başkumandanlarının imzasıyla, Milliyetçileri gizleyen herkesi, büyük harfle "ÖLÜM"le tehdit eden Türkçe ve İngilizce ilânlar asmışlardı. Lâkin işgalden bir gün önce, Milliyetçileri tutuklamak için, saklandıkları yerleri bilen sivil ajanlar yerine üniformalı asker kullandıklarından, Milliyetçilerin çoğu, kıyafet değiştirerek Boğaz'ın karşı kıyısına, oradan da gizli yollarla yurdun içerilerine kaçmıştı. Tam bir "*kış kış olayı*" yaşanıyordu.

Halide Edip de kocası Doktor Adnan'ı hoca kıyafetine soktu, kendi de yaşlı karısı kılığına girdi. Geceleyin karşıya geçtiler. Üsküdar'da bir tekkeye gittiler. Tekkede kendileri gibi kaçan dört mebusa daha rastladılar.

---

982 *Türk Kurtuluş Savaşı*, *Age* s.142
983 Kinross, s.327

Şeyhülislam "Padişah'a karşı ayaklanma" başlıklı bir fetva ile onları âsî ilân etmişti. Fetva şu sözlerle sona eriyordu: *"Bu âsîleri öldürmek caiz midir? Elcebap: Bunları öldürmek vaciptir."* Fetva yurdun her yerine dağıtılmış, bazı yerlere de Müttefik uçaklarıyla atılmıştı.[984]

Mustafa Kemal Meclisi kurarken İstanbul'un Islamcı beyannamelerine aynı şekilde karşılık vermek zorunda idi. Bu yüzden hâlâ *Hilâfet adına hareket ediyormuş gibi davranıyordu. Oysa güttüğü amaç halifeliğe son vermekti.*[985]

Düşman baskısı altında verilen bir fetvanın hükümsüz olduğunu söyleyerek Müslümanları *"Halifelerini esirlikten kurtarmaya"* çağırıyorlardı.[986]

Anlamlı tutuklamalar ve İstanbul'un işgali, sözde Saltanat'ı ve eski Osmanlı Yönetim Merkezi'ni koruyan Anadolu'daki milliyetçileri kızdırdı ve geleneksel başkentlerinin düşman eline geçmesi ve Sultan'ın Müttefikler'in bir kuklası haline geldiğini görmek onları öfkelendirdi. **"Yunan'ın İzmir'e çıkışı Türk Millî Hareketini yaratmışsa, İstanbul'daki Sultan'a olan İngiliz desteği onun kaderini belirledi."** Müttefikler'in elinde pek güçsüzleşen Sultan, Türklerin gözünden düşmüştü.[987]

(İngiliz istihbaratının emrinde çalışan Toynbee, bize hareketin – hareketlerin amaçlarını açıklamakla çok önemli uyarılarda bulunuyor.)

Tutuklanmadan kaçan mebuslar Ankara'nın yolunu tuttular ve dağıtılmış Meclis'i yeniden kurmaya başladılar. Bundan böyle ülkenin iki meclisi vardı. Biri, İstanbul'da, yeniden iktidar olan Damat Ferit ve Müttefik kontrolünde, diğeri bütün Türk halkının ulusal düşüncesinin destekledi-

---

984 *Age* s.334
985 Kinross, *Age* s.334
986 *Age* s.335
987 Toynbee,. Turkey, s.88

ği Ankara'da. Birincisi maskaralıktı, ikincisi hükümetin yükselen gücünün aygıtı idi.

Mustafa Kemal, kendilerine güven vermek ve yeni seçilen, meclise gelmekten çekinebilecek olan mebusları cesaretlendirmek için, Halife'ninkinden daha çok dualarla dolu bir bildiri yayınlayarak her yere dağıttı. Meclis açılışının Cuma'ya rastlayacağını, daha önce Hacıbayram Camii'nde topluca namaz kılınıp dua edileceğini bildirdi. "*Bütün saygıdeğer mebusların, Kur'an'ın nurlu ışığının bütün müminler üzerine nâzil olacağı bu dinî dua törenine katılacaklarını*" söyledi.[988]

Günün kutsal önemini belirtmek için hatim indirilecek ve iki gün öncesinden başlayarak her yerde *buharî-i şerif* okunarak "*Zatî âli-i Hazreti Padişahî ve Halife'nin*" düşman elinden kurtulması niyaz edilecekti. Milliyetçi hareketin kutsal anlamı üzerine vaazlar verilecek, arkadan Meclisin açılışını kutlamak için törenler düzenlenecek ve *Mevlit* okunacaktı.[989]

İlk Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920 günü, bu dinî törenler içerisinde, kapılarını açtı.[990]

Burası eskiden İttihat ve Terakki binası olan, Şark özentisi, oturaklı bir yapı idi. Ellerinde Peygamber'in yeşil sancağını taşıyan üç imam, heyetin başında gidiyorlardı.[991]

Yüz elli kadar mebus çift sıra halinde, Saltanat'ı, Hilâfet'i, milleti ve memleketi koruyacaklarına yemin etmek üzere içeri girdiler. Herkes yerini aldıktan sonra 369 kişi oldukları görüldü.

Elektrik olmadığı için mebuslar, bir kahveden ödünç alınan tek bir gaz lâmbasının ışığı altında görüşmelere başladılar. Birkaç gün sonra duvarlara Meclis binası içinde tavla ve her türlü kumarın yasak olduğunu bildiren ilânlar asıldı. Alkollü içkiler de kesin şekilde yasaktı.[992]

---

988 Kinross, s.335
989 *Age* s.336
990 *Age* s.336
991 *Age* s.336
992 *Age* s.336

23 Nisan'da, Ankara'da artık T.B.M.M. adı ile anılacak parlâmento ilk toplantısını yapmış ve derhal Misak-ı Millî'ye bağlılığını ilân etmişti.[993]

Mustafa Kemal Paşa o sıralarda Millerand'a şunları yazmıştı:[994]

"Genel seçimler yapılmış ve 23 Nisan 1920'de ilk oturumu düzenleyen T.B.M.M. bundan böyle, Sultan-Halife ve Ebedî Şehri yabancıların işgali egemenliği altında kaldıkça, ülkenin kaderini elinde tutacağını ilân etmiştir."[995]

Türkiye ile Yunanistan arasında patlak veren savaş, Türk anavatanının kurtarılması için yapılan bir savunma savaşıydı.[996]

Osmanlı ordusunun 25.000 subayından 5000'i, yaşamlarını sürdürmek için Mustafa Kemal'e katılmışlardır.[997]

Mustafa Kemal Paşa 25 Nisan sabahı, beklenmedik bir olay ile karşılaştı. İstanbul Hükümeti'nin Harbiye Bakanı iken kolordulara gönderdiği emirlerle *"Mustafa Kemal'i ve Ankara'daki Temsil Heyeti'ni dinlemeyin, emir alacağınız tek makam Harp Bakanlığıdır, diyen ve Yunanların İzmir'i işgalinden sonra bakanlıktan ayrılan ve tutumu o zamana kadar açıkça anlaşılmayan Fevzi Paşa 25 Nisan'da İstanbul'dan Geyve'ye geçmişti. O sırada Geyve'de Ali Fuat Paşa Kumandan, Saffet Bey (Arıkan) de kurmay başkanı olarak bulunuyordu. Fuat Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek Fevzi Paşa'nın Anadolu'ya geçtiğini ve bundan duyduğu se-*

---

993 Toynbee, *Türkiye ve Avrupa*, s.83

994 Etienne Alexandre Millerand, 1914-1915'te Fransa Savaş Bakanı, 1920'de Başbakan ve 23 Eylül 1920'den 1924'e kadar Cumhurbaşkanı.

995 *Age* s.83

996 *Age* s.87

997 *Age* s.89

vinci bildirdi. Bundan iki saat sonra Mustafa Kemal Paşa'dan alınan cevabî telgrafta: "Fevzi Paşa'yı geldiği yere iade ediniz." denmekte idi. Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı razı etmek üzere ikinci bir telgraf daha gönderdi. Bunun üzerine az sonra Mustafa Kemal Paşa'dan *"Fevzi Paşa Hazretlerinin Millî Mücadelemize katılmasından büyük sevinç duydum."* diyen bir telgraf geldi.[998]

Müttefikler, İstanbul'un işgalini gerçekleştirmekle, Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Millet Meclisi'ni Ankara'da toplama yolundaki gayretlerini kolaylaştırmış oluyorlardı.[999]

18 - 26 Nisan 1920 tarihleri arasında toplanan San Remo Konferansı Birinci Londra Konferansı'nın devamı niteliğindeydi.[1000]

Padişah'ın İstanbul'dan çıkarılması enine boyuna tartışılmıştır. Yüklenilecek ağır sorumluluk dolayısıyla Müttefiklerce kabule şayan görülmemiştir.[1001]

Türkiye'nin güney sınırları yalnız etnik faktörler değil, coğrafî ve ekonomik faktörler de göz önünde tutularak çizilmiştir.

Anadolu'da anlaşmazlık doğuracak sınır çizmekten kaçınılmıştır.[1002]

Ermenistan'a savunabileceğinden geniş topraklar vermenin güvenliğini tehlikeye düşüreceği düşünülmüştür.

Sınırları dikkatle tespit edilen bir bölgeyi Yunanistan idaresine verirken, Müttefikler Türklerin İzmir Limanından serbestçe faydalanmasına ve bütün bölgenin hükümranlığını bir müddet için ellerinde tutmalarına imkân sağlayan bir hal şekli üzerinde anlaşmaya varmışlardır.[1003]

---

998 Toynbee, *Türkiye ve Avrupa Age* s.98
999 *Age* s.99
1000 *Türk Kurtuluş Savaşı*, s.105
1001 *Age* s.106
1002 *Age* s.107
1003 *Age* s.108

Kürtlerin de fikrine başvurulmak istendi. Ancak bütün Kürtleri temsil edebilecek bir kimse bulmak mümkün olamadı. Lord Curzon İstanbul, Bağdat gibi yerlerde yaptığı araştırmalar sonunda ancak kendi kabilelerinin sözcülüğünü yapabilen Kürt temsilcilerinin görüşlerini öğrenebilmişti.[1004]

Millerand, Ermenistan'a yapılması istenen malî ve askerî yardım hususunda hiçbir taahhüde giremeyeceğini bildirdi. Signor Nitti, İtalya için de durumun aynı olduğunu söyledi, bir Ermenistan kurmanın, hele bir de bu yeni devletin sınırlarına Erzurum'u dahil etmenin yaratacağı güçlüklere değindi.[1005]

Erzurum Ermenistan'a verilirse, bu karar kâğıtta kalmaktan öteye gidemezdi. Erzurum bölgesi Türk topraklarıydı. Halkının çoğunluğu Türk'tü. Bu topraklar Ermenistan'a verilirse, bu haksızlığı Türkler onların yanına bırakmazdı.[1006]

Türk topraklarının Ermenistan'a verilmesi istenmeyen sonuçlar doğururdu. Lloyd George sözlerinin sonunda, İngiltere'nin Ermenistan'ın sorumluluğunu üzerine alamayacağını söyledi.[1007]

Sevr Antlaşması, Türkiye'nin İmparatorluk olmak vasfı ortadan kaldırılmakla beraber, geniş ve verimli topraklar üzerinde millî bir devlet şeklinde Türkiye kuruluyordu.[1008]

Sultan Vahdettin'in, İngiliz Yüksek Temsilcisi Amiral Sir de Robck'e söyledikleri:

"*Türkiye'nin başına bütün bu felâketleri getiren grubun gerçek Türklerle ilgisi yoktu. Bu grup Türkiye'de kutsal sayılan ne varsa hepsini ayaklar altına almıştı.*"[1009]

1004 *Age* s.109
1005 *Age* s.111
1006 *Age* s.114
1007 *Age* s.114
1008 *Age* s.122
1009 *Age* s.124

Damat Ferit, Yüksek Komiserlere gönderdiği nota ile, bir yandan Anadolu'daki Milliyetçilere karşı harekete geçmeyi düşündüğünü, ancak buna Müttefikler'in engel olduğunu göstermek, diğer taraftan da Müttefiklere "Antlaşma"nın uygulanmasını istiyorlarsa İstanbul Hükümeti'ne yardım etmeleri gerektiğini anlatmak istemiştir.

Yüksek Komiserlerin Damat Ferit'e verdiği sözlü cevapta; Anadolu'ya İstanbul Hükümetince bir heyet gönderilmesi ve Milliyetçileri ikna etmeye yeltenmesinin daha doğru olacağı bildirilmiştir.[1010]

İtalyanların Babıâli ile İstanbul'a bir Büyükelçi atanması hususunda görüş birliğine varmaları İngilizleri kızdıran yeni bir olay oldu.

Fransız Hükümeti İtalyanların bu hareketi karşısında İstanbul'da kurulmuş çeşitli komisyonlar üzerinde daha fazla otorite sahibi olunmasına hizmet edeceği düşüncesiyle İstanbul'da bir Büyükelçi bulundurulmasının daha avantajlı olacağını kabul etti.[1011]

5 Nisan 1920'de Damat Ferit'in yeniden iktidara getirilmesine itiraz eden Meclis'in ikinci başkanı Hüseyin Kâzım Bey'e Vahidettin şu cevabı verir: "*Ben istersem Rum Patriği'ni de, Ermeni Patriği'ni de getiririm, Hahambaşı'nı da getiririm.*"[1012]

Damat Ferit, "*âsilere*" karşı fetvanın, İngilizlerin ısrarıyla çıkarıldığını iddia etmiştir. Her tarafa dağıtılan beyannamelerde, İngilizler, "*şeriat hâmisi*" olarak gösterilmiştir.[1013]

1 Nisan 1920'de Mebuslar Meclisi kapatılmış, Çerkez Ahmet Aznavur'a, Vahidettin Paşa unvanı tevcih etmiş, 11 Nisan 1920 tarihli fetvaya ve beyannameye dayanan Damat Ferit, Mustafa Kemal'e karşı son darbeyi indirmek için ha-

---

1010 *Age* s.128
1011 *Age* s.131
1012 *Atatürk Anadolu'da*,. s.17
1013 *Age* s.17

rekete geçmişti. Anayasaya aykırı olarak "*Kuvâ-yı Milliye*" kurmak töhmetiyle İstanbul'da bir Divan-ı Harp, Mustafa Kemal'i idama mahkûm etmiş ve hüküm 24 Mayıs 1920'de, Padişah tarafından tasdik olunmuştur.[1014]

İstanbul'da Bağlaşık Yüksek Komiserleri, 20 Nisan'da Babıâli'ye gönderdikleri ortak notada, barış koşullarını görüşmek için bir Türk barış Delegasyonu gönderilmesini istiyorlardı.[1015]

30 Nisan 1920'de Paris'e hareket eden Osmanlı kuruluna, 1 Mayıs günü öğleden sonra barış koşulları resmen tevdi ediliyor ve bu koşullara bir ay içinde yazılı olarak karşılık verilmesi kuruldan isteniyordu.

Barış koşulları Ankara ve İstanbul'da açıklanır açıklanmaz, tüm Türkiye yasa bürünüyordu."Avrupa'nın insafsız saldırısı önünde", ulusal ideal ilk kez tüm Türk halkını sarıyor, küçük bir grup dışında kamu, *tek kurtuluş umudu olarak gözlerini Ankara'ya dikiyor – hemen her Türk Kemalistlerin yanına geçiyordu.*

Padişah'ın, ülkeyi tümüyle yıkmak amacını güden ve şu "*mecelle-i masaib*" (tüm belâların koleksiyonu) olarak nitelediği antlaşmayı onaylamak istemediği söyleniyordu. Dahası, İngiliz Kralı ve halkının "adalet ve insaf duygularına" başvuruyor, İngiliz Kralı'nı, antlaşmanın bağımsızlıkla bağdaşmayan koşullarını yumuşatarak, Türkiye'nin hiç olmazsa Türk Halkı'nın yaşadığı illerini bölüşülmeden kurtarmak amacıyla, öteki Bağlaşık Devletlere Türkiye adına bir dilekçe sunmaya çağırıyor.[1016]

1014 *Age* s.17

1015 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde* Batı Siyasamız, (Nisan 1920-Mayıs 1921), Dr. Selâhi R. Sonyel, Belleten 177, Ocak 1981, s.339; Karabekir, s.707 - 708

1016 *Age* s.341

SEÇİMLER

İstanbul'un işgali üzerine Mustafa Kemal Paşa Ankara'da bir meclisin toplanması lüzumunu, 17 Mart tarihinde, fikir yoklaması şeklinde Kolordu Kumandanlıklarına ve Valiliklere bildirdi. Anayasaya göre yasama, kaza ve icra organlarının artık mevcut olmadığını, Osmanlı Devleti'nin istiklâl ve hâkimiyetinin haleldar edildiğini belirtiyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın tasavvuruna göre Kurucu Meclis en geç 15 gün içinde toplanmalıydı. Bunun için *seçimin seçim kanununa göre değil, daha pratik ve kestirme bir yol ile yapılması* gerekti. Bütün bu hususları açıkladıktan sonra Kurucu Meclis ile ilgili olarak Kumandanlara ve Valiliklere bildirdiği proje şöyle idi:

"Kurucu Meclis Ankara'da toplanacaktır.

Meclis üyeleri, 25 yaşından küçük ve kötü şöhret sahibi olmayacak, medenî cesaret, fikrî kabiliyet, dinî ve millî salâbet sahibi kimselerden olacak.

Livalar seçim bölgesi kabul edilecek.

Gayrimüslim unsurlar seçime iştirak ettirilmeyecek.

Seçimler, her livanın idare ve belediye meclisleri ile Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkeziyeleri tarafından aynı günde ve aynı celsede yapılacaktır.

Her parti, zümre ve cemiyet kendi adaylarını belirleyebileceği gibi isteyenin de bağımsız olarak adaylığını koymak hakkı vardır."[1017]

"Salâhiyet-i fevkalâdeye malik bir Meclis" tabirini kullanmak suretiyle seçimlerin yapılmasını 19 Mart (1920) tarihinde her tarafa tamim etti."[1018]

Seçimler, Osmanlı Devleti'nin Seçim Kanunu'na göre yapılacak ve her livadan 5 üye seçilecekti.

1017 S.Selek, I.,s.281
1018 *Age* s.282

Seçimlere, Seçim Kanunu gereğince iştirak edecek olan "müntehibi saniler"[1019]den başka belediye meclisi, vilâyet ve liva idare meclisi ve müdafaa-i hukuk âzâları katılacaklardı. Seçimlerin sür'atle yapılması isteniyordu.

İstanbul Meclisi âzâlarından Ankara'ya gelenlerin de bu meclise meb'us olarak katılabilecekleri kararlaştırılmıştı.[1020]

Bütün gayretlere rağmen seçimler meclisin toplanacağı 23 Nisan tarihine kadar tamamlanamamıştır. Her livadan çıkacak meb'us adedine göre, İstanbul Meclisi'nden gelenler hariç, 169 kişinin 23 Nisan günü Meclis'e katılması gerekirdi. Halbuki, meclis, İstanbul'dan gelen meb'usların da katılması ile 120 kişi ile toplanmıştır.[1021]

Hendek, Düzce, Bolu Hatta Gerede, bir silsile halinde ve adamakıllı suriş ve isyan halinde idi. Asiler, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı şiddetle ateş ediyorlardı. Mahmut Bey kuvvetleri de ateş ediyorlar ve ezcümle asilere karşı en faik silahları olan top ve mitralyözlerini kullanıyorlardı.[1022]

Kaymakam Mahmut Bey'in elîm şehadetiyle beraber kuvvetinin top ve mitralyöz gibi ağır silâhları ve bittabi bu meyanda birçok tüfekle mühimmat dahi asilerin eline geçmiş,...[1023]

"Gerede'ye üç çeyrek saat kadar yaklaşmıştık. Top sesleri işitiliyordu. O sırada köprü tutulmuştu, kaçabilmemiz ihtimali kalmamıştı. Köylüler geldi. Haki bir elbise giymiş olan Hüsrev

---

1019 İkinci seçmen. Müntehibi evvel (ilk seçmenler, seçilecek kişileri seçecek ikinci seçmeni "müntehibi sani"yi seçerler. Müntehibi saniler de seçilecek kişileri seçerlerdi. Acil durumlarda, ara seçimlerde, genel seçim yapılmadan, ikinci seçmeler seçilecek kişileri seçerlerdi.c.y.

1020 *Age* s.282

1021 S.Selek, *Age* s.283

1022 *Birinci Büyük Millet Meclisi*, Yunus Nadi, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, s.13

1023 Yunus Nadi, s.14

Bey'i kumandan zannı ile evvelâ ona hücum ettiler ve pek çok dövdüler, sonra hepimize hücum ederek cümlemizi yaraladılar.

Gerede'den gelen jandarmaların muhafazası altında yaya olarak ve birçok yerlerde hücuma maruz kalarak Gerede'ye girdik. Halk, belediye önünde bağırıyor, bizi almak istiyordu."[1024]

"Etraf köylerden mütemadiyen kuvvet geliyor, asilere iltihak ediyordu".[1025]

Atatürk, 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı'nı kurmuş, bu örgütün çalışmaları o günler için birinci derecede önem taşıyan iki nokta üzerinde toplanmış bulunuyordu:

Türk kamuoyunu yanlış yerlere sürükleyerek, ulusal birliği tehlikeye düşürmek amacıyla içten ve dıştan yapılmakta olan kışkırtma ve yalanlara karşı ulusu uyanık tutmak.

Ulusal kurtuluşu sağlamaya yönelik karar ve girişimleri halka zamanında bildirmek.

Meclis Nisan'ın 22. Perşembe günü açılacak iken bu tarih 23 Nisan Cuma gününe alındı. Sebebi şudur: Hasımlarımız, bizi şer'an asi ilân etmek hususunda çok ileri gidiyorlardı. Meşihatı Islamiye makamının fetvaları hep bu maksatla tertip edilmişti. Halife, beyannamelerinde hep bu esas ve maksada istinat ediliyordu.[1026]

Meclisin küşadı günü perşembeden cumaya geçirilerek evvelâ Hacı Bayram Camii'nde cuma namazının edası ve oradan da o büyük cemaatle Meclis'e gidilerek ruhanî bir hava içinde küşat merasiminin icrasına karar verilmişti.[1027]

Açılış Programı:

Heyeti Temsiliye'nin Tamimi

1 Allah'ın izniyle Nisan'ın Yirmi Üçüncü Cuma günü

1024 *Age* s.17
1025 *Age* s.17
1026 *Age* s.27
1027 *Age* s.28

Cuma namazını müteakip Büyük Millet Meclisi küşat edilecektir.

2 Vatanın istiklâli, makamı hilâfet ve saltanatın istihlası (kurtarma) gibi en mühim ve hayatî vazifeyi ifa edecek olan Büyük Millet Meclisi'nin küşat gününü Cuma'ya tesadüf ettirmekle mezkûr günün mebrukiyetinden (kutlu) istifade ve küşattan mukaddem bilumum mebusin-i kiram hazeratiyle Hacı Bayram camii şerifinde cuma namazı da eda olunarak envar-ı Kur'an (Kur'an nurları) ve salâttan (namaz) istifade olunacaktır. Ba'delsalât (namazdan sonra) lihye-i saadet (Hazreti Peygamberin sakalı) ve sancak-ı şerif hâmilen (Peygambere ait bayrak) daireyi mahsusaya gidilecektir. Daireyi mahsusaya dâhil olmadan evvel bir dua kıraatiyle kurbanlar kesilecektir. İşbu merasimde camii şeriften başlayarak daireyi mahsusaya kadar kolordu kumandanlığıca askerî kıt'alarla tertibatı mahsus alınacaktır.

3 Mezkûr günün kutsiyetini teyit için bugünden itibaren merkezi vilâyette Vali Beyefendi hazretlerinin tertibiyle hatim ve buhari-i şerif tilâvetine (okunmasına) başlanacak ve hatmi şerifin son aksamı teberrüken (mübarek) cuma namazından sonra daire-i mahsusa önünde ikmal edilecektir.

4 Mukaddes ve mecruh (yaralı) vatanımızın her köşesinde aynı suretle bugünden itibaren buharî ve hatmî şerif kıraat edilerek Cuma günü ezandan evvel minarelerde salâvatı şerife okunacak ve esnayi hutbede bilumum efradı milletin bir an evvel naili felâh ve saadet olmaları duası tezkâr (anma) olunacak ve cuma namazının edasından sonra da ikmali hatim edilerek bilcümle aksamı vatanın halâsı maksadıyla vuku bulan mesa-i milliyenin ehemmiyet ve kutsiyeti ve her ferdi milletin kendi vekillerinden mürekkep olan Büyük Millet Meclisi'nin tevdi

eyleyeceği vezaif-i vataniyeyi ifaya mecburiyeti hakkında mev'izalar (öğütler) irat olunacaktır. Ba'dehu din ve devletimizin, vatan ve milletimizin halâsı, selâmeti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu merasimi diniye ve vataniyenin ifasından ve camilerden çıkıldıktan sonra bilâdı Osmaniye'nin her tarafında makam-ı hükümete gelinerek Meclis'in küşadından dolayı resmen tebrikât icra edilecektir. Her tarafta cuma namazından evvel münasip surette mevlid-i şerif okunacaktır.

5 İşbu tebliğin hemen neşir ve tamimi için her vasıtaya müracaat olunacak ve serian en ücra köylere, en küçük askerî kıt'alara, memleketin bilumum teşkilât ve müessesatına iblağı temin edilecektir. Ayrıca büyük levhalar halinde her tarafa talik ve mümkün olan mahallerde tabı ve teksir ve meccanen tevzi edilecektir.

6 Cenabı Hak'tan muvaffakiyeti kâmile tazarru olunur.

Hey'eti Temsiliye namına
Mustafa Kemal[1028]

Büyük Millet Meclisi'nin memlekete beyannamesi:

"...*Millet Meclisi Halife ve Padişah'ımızı düşman tazyikinden kurtarmak, Anadolu'nun parça parça şunun bunun elinde kalmasına mâni olmak, payitahtımızı yine ana vatana bağlamak için çalışıyor. Biz vekilleriniz Cenabıhak ve Resul-ü Ekrem namına yemin ederiz ki Padişah'a, Halife'ye isyan sözü bir yalandan ibarettir ve bundan maksat vatanı müdafaa eden kuvvetleri, aldatılan Müslümanların elleri ile mahvetmek ve memleketi sahipsiz, müdafaasız bırakarak elde etmektir..*"[1029]

Büyük Millet Meclisi emri
ile Reis Mustafa Kemal

1028 Yunus Nadi, *Age* s.29
1029 Birinci B.M.M.,s.50

Osmanlı'da 23 Nisan 1920'de Anadolu'da Millet Meclisi'nin açıldığı ertesi gün Meclis'te yapılan gizli oturumda Mustafa Kemal'in Irak ve Suriyelilere söylediği sözler ilgi çekicidir. "*Biz burada kendi kuvvetimizle müstakil bir devlet oluştururken siz de orada kendi kuvvetinizle müstakil devletinizi oluşturduktan sonra birleşmemizi o zaman düşünürüz.*" demek istiyordu. Tabii bu sözlerden Irak ve Suriyelilerle sınır sorununun, yani Musul'un Irak toprağında kalmasının kabul edildiği de vardı.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): "*...Irak'a gelince: Irak'ta İngilizlerin muamelâtı ahali İslâmiyeyi fevkalâde dilgir (üzmek) etmiş oldu. Biz kendilerine temas aramadan evvel onlar bizimle temas aradı ve alelitlâk eskisi gibi bir Osmanlı memleketinin cüz'ü olmayı kabul ettiler. Fakat biz onlara karşı Suriyelilere söylediğimiz nokta-i nazarı söylemekten başka bir şey yapmadık. Ettiğimiz kendi dâhilinizde kendi kuvvanızla kendi mevcudiyetinizle (müstakil bir devlet olunuz.) Biz, her şeyden evvel istiklâlimizin teminine çalışıyoruz. Ondan sonra birleşmemiz için hiçbir mani kalmaz...*"[1030]

Ermenistan'daki Müslümanlar, Ermenilerin katlinden kurtulmak için hududumuzdan topraklarımıza girmişlerdir. İngilizleri ve Amerikalıları tahrik etmemek için müslümanlara açıkça yardım etmekte konusunda çekingen davrandık demişlerdir. Müslümanları koruyucusuz bir biçimde Ermenilere teslim ettikleri yolundaki bu açıklamaları dikkat çekicidir. Irak, Suriye ve Ermenistan'daki Müslümanlar ile, yani "misak-ı millî" sınırları dışında yaşayan hiçbir yaratıkla bir işimiz yoktur, "herkes başının çaresine baksın." demek Osmanlı anlayışına bütünüyle aykırı bir davranıştır. 23 Nisan 1920'de Ankara'da yeni Meclis açılırken, Osmanlı anlayışına tamamen aykırı bir tavırla, yeni bir devlet kur-

---

1030 *Gizli Celse Zabıtları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Cilt 1., Ankara 1985, 24 Nisan 1920, s.3

maya giriştiğimiz anlaşılıyor. Yurtta sulh olsun da cihanda ne olursa olsun umurumda değil, anlayışına geçmiş oluyorduk. İngilizleri ve Amerikalıları aleyhimize tahrik etmemek siyasal davranışımızın temelini oluşturuyordu. Meclisin gizli oturumunda Ermenistan'da yaşamak zorunda kalan Müslümanlar için takındığımız tavrı izliyoruz:

"*Ermenilere gelince, Erivan Ermeni Hükümeti mıntıkası dâhilinde ahali-i İslamiyeyi imha etmekle meşguldür. Biz, İngilizleri, Amerikalıları aleyhimize tahrik etmemek ve her nasılsa harbi umumîde yapılmış olan vak'anın tekerrür (tekrarlanma) ve tevalisine (art arda gelme) dair hiçbir zan ve şüphe vermemek için bu mıntıka-i malûme dâhilinde bulunan ahali-i İslâmiyenin hududumuzu geçmek suretiyle alenen muavenetlerine dahi şitab etmekte tereddüt ettik..*" (Hududumuzu geçmek suretiyle alenen yardımlarına koşmakta bile çekingen davrandık.)[1031]

"*Fakat oradaki ahali-i İslâmiye her taraftan hâmisiz (koruyucusuz) kalınca bittabi kendi hayat ve namuslarını yine kendiliklerinden muhafaza ve müdafaada tereddüt etmediler. Bu cihetle bidayetten bu güne kadar Erivan Ermeni Hükümeti mıntıkası dâhilinde muharebe ve müsademe devam ede gelmektedir ve bütün müsademat neticesinde de bittabi dindaşlarımız fevkalâde mutazarrır olmakla beraber namus ve haysiyetlerini de muhafaza etmekten geri durmuyorlar.*"[1032]

"*Fransızlarla, İngilizlerle, İtalyanlarla mükerreren temaslarda ve münasebetlerde bulunduk. İngilizlerle vuku bulan ilk temasımızda İngilizler milletimizin kendileri aleyhinde olduğunu ifade ettiler ve bu aleyhtarlığın izalesine çalışmamızı tavsiye ettiler. Buna mukabil verdiğimiz cevap milletimiz İngilizlere karşı aleyhtar değildi. Bilâkis milletimiz İngiliz kavmini dünyanın en büyük bir milleti, en âdil, en medenî, en insanî bir milleti telâkki eder ve ona hürmet ederdi.*

1031 *Age* s.4.
1032 *Age* s.4

Fakat mütarekeyi müteakip İngiliz kuvvetleri payitahtımıza girdiler. Bilhassa Aydın vilâyetimizin İngilizlerin nezaretiyle, himayesi tahtında Yunanlara işgal ettirildiğini milletimiz anladıktan sonra İngilizler hakkındaki nokta-i nazarını tebdil etti. Dedik ki, milletimizin filhakika bu gün milletimizin bu zan ve telâkkisinin (yanlış olduğu kanaatinde iseniz) bunu tashih etmek için bir hareket gösteriniz. Yine millet size müteveccih olur. O zaman denildi ki size mevcudiyet verebiliriz. Yalnız İstanbul'un vaziyeti çok tuhaf tesadüf etmiştir. Boğazlardan sarfınazar edemez misiniz, Adalar denizi sahilinde Yunanlara bazı imtiyazat ve Fransızlara bazı imtiyazat vermek sizi sarsmaz zannederiz. Efendiler, bu sözleri bana sarf eden Erzurum'da bütün Kafkasya'da mümessili olan ve Londra'da haiz-i selâhiyet olan Ravlenson namında bir kaymakamdır ve kendisiyle münasebetimiz teakup (Birbiri ardından, birbirini takiben) *etmiştir.*

Bittabi biz kendisine bu tasavvuratın gayri kabil-i icra, milletimce gayri kabil-i kabul olduğunu söyledik. Ravlenson'a, Payitaht'ımızda bulunan İngilizlerin, Ferit Paşa Hükümeti'nin kendilerini yanlış tanıtmak suretiyle iğfal suretiyle yanlış raporlar yazıldığını ve yanlış raporlara müsteniden yanlış kararlar verildiğini ve bütün bunları tashih edeceği emniyesiyle (kendisiyle teması kabul ettiğimizi ifade ettim. Ravlenson) Londra'ya gittikten sonra bunları değiştireceğiz diye söyledi ve filhakika o tarihte (İstanbul'da bulunan) memurin-i siyasiye, İngiliz memurini ve sairesi yerlerine başkaları gelmiştir ve onu müteakip İstanbul'a avdet eder etmez bizimle temas istedi...

Bir müddet sonra tekrar Trabzon'a, Erzurum'a geldi. Bu temasta bizim nokta-i nazarımız, malûm olan esasatın dâhilindeki nokta-i nazarımızı tekrar ettik.

Bizim dermeyan ettiğimiz nokta-i nazar malûm olan yani devletin istiklâli ve vatanımızın muayyen olan hudut dâhilinde temini tamamiyeti idi. Ravlenson bunun kat'î olduğunu anladıktan sonra iki mükâleme ile geçirdi. Yani görülüyor ki İn-

gilizler bize karşı dostluk talep ettikleri zaman bu dostluğu yalnız kendi menfaatleri ve ihtiraslarını temin için talep etmektedirler. Yoksa bizim menfaatimize ait hiçbir teşebbüsleri olmamıştır."[1033]

Sınırlarımız dışındaki hiçbir olaya karışmayacağımız garantisi verildikten sonra İngilizlerin bize karşı dostlukları artmıştır demek istiyor. Bu söylem, "millî devlet" olmanın başka bir anlatımı oluyor.

"Gerek İtalyanlar, gerek Fransızlar memleketimizde azami menafi iktisadiye temin etmek için devletimizin müstakil kalmasını, diğer bir devlet-i ecnebiyenin tahtı esaretinde bulunmamasını temin etmek cihetini kendi menfaatleri muktezıyatından (zorunluluk) telâkki etmekte ve her ikisi de bunu bize birçok münasebetlerle söylediler ve elyevm söylemektedirler."[1034]

İtalyanlar ve Fransızlar, ekonomik çıkarlar elde ettikleri sürece, devletimizin müstakil kalmasını birçok defalar söylemişlerdir ve söylemektedirler. Yunanların İzmir'e çıkışları yılını doldurmadan Batılı devletlerden gelen destekleme kararlarından sonra Yunan Savaşı'nın bu tarihten sonra üç yıl daha uzamasını neye bağlayabiliriz? Yunan'ı Anadolu'ya çıkartan İngiltere Osmanlı halkını, Ankara'nın destekleyicisi durumuna sokuncaya kadar bu savaşı sürdürmüştür

Aynı gizli oturumda Mustafa Kemal'in, İngiliz ve İstanbul için söyledikleri önemlidir. İngiliz'in haberi olunmadan İstanbul'a ne girilebiliniyor, ne de çıkılabiliniyordu. İstanbul'un işgalinden sonra Millet Meclisi üyelerinin Ankara'ya gitmek için yataklı vagon tahsis edilmesi için dönemin bakanından izin alınması nasıl açıklanmalıdır? İstanbul, İngilizlerin denetimi altında bulunduğu bir sırada, Meclis'ten Ankara'ya insanlar nasıl peşi sıra geldiler? Aşağıdaki metinde bunun açıklamasını görüyoruz:

1033 *Gizli Celse Zabıtları*, *Age* s.5
1034 *Age* s.6

"İstanbul düşmanın resmen ve fiilen tahtı işgalindedir. Bugün İstanbul demekle Londra demek arasında hiçbir fark yoktur. İşte Londra mahiyetinde bulunan İstanbul'da maatteessüf bütün âlem-i İslâm'ın perestişkârane (tapan, tapınan) merbut olduğu Halifemiz ve ecdadı kiramımızın (ulular-şerefliler) bize en kıymetli yadigârı olan Padişah'ımız kalmış bulunuyor...[1035] Birisi bir heyet intihap edelim gönderelim . Bu heyet Londra mahiyetinde bulunan İstanbul'a girmek için bittabi İngilizler tarafından görülecektir. **İngilizlerin malûmatı, vesikası olmadan İstanbul'a girilemez ve çıkılamaz.** Ancak nazarı dikkat-i âlinizi celp ederim ki Halife-i mukaddesimiz efendimiz edayi salât için (vakit namazı) **camiye gittikleri zaman kendilerini muhafaza eden kıtaat-ı askeriye İslâm askeri değildir. İngiliz askeridir.** Bu kabineden evvel Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa Hazretleri bir emirde **İngilizlerin emrini dinleyeceksiniz, böyle hareket etmediğiniz takdirde mahvolacağız, bu tarz-ı hareket-i hamiyet-i vataniyenizden rica ederim,** diyor... Kaçırdığı yaveri Salih Bey buraya geldi ve aman, dedi. Harbiye Nâzırı süngü altındadır ve zorla imlâ ve imza ettiriyorlar, o emre ehemmiyet vermemesi lüzumunu bildirmek için beni gönderdi, dedi ve bu gün o zat-ı şerif tahlis-i giriban ediyor (kaçıyor). Geyve'de bulunuyor. Beyefendiler, şimdi İstanbul muhitine nasıl emniyet edeceğiz?

Yalnız ve yalnız bir şey düşünmeye mecburuz o da memleketin halâsıdır. Burada mevzubahis olacak şahıs meselesi, hatır meselesi değildir... Millete istiklâl temin edileceği güne kadar bir fert olarak bütün mevcudiyetimle çalışmaya mukaddesatım namına söz vermişimdir."[1036]

Ahmet Fevzi Paşa, daha Ankara'ya gelmeden T.B.M.M. âzâlığına intihap olunmuştu. Kendisi Gebze Kazasınca

---

1035 *Age* s.8
1036 *Age* s.9-10

T.B.M.M.'ne İstanbul Mebusu olarak müntahap idi.[1037] Mustafa Kemal Paşa, Gebze'ye Ahmet Fevzi Paşa'yı tavsiye etmiş ve *"Müşarileyhin şahsında çok şayanı iftihar bir mebusa malik olacaksınız."* demişti.[1038]

Müşarileyhin Ankara'ya muvasalat ettiği 27 Nisan Salı günü, tren öğleden biraz sonra Ankara'ya muvasalat etmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın otomobiline alınan Ahmet Fevzi Paşa, arkadaşlar tarafından dahi takip olunarak doğruca TBMM'ne gelinmişti.[1039]

28 Nisan 1920.

Hilafet Sorunu[1040]

Genel Vali, 16 Nisan tarihli haftalık telgrafında, değişik bölgelerdeki Hilafet kışkırtmaları ve sonuçlarına ait durumu bildirmeye devam etti. Diğer taraftan kışkırtıcı isyanlar ve konuşmalarda kullanılan dil-üslup, Gandi'nin pasif prensibini tersine yükseltti."

29 Nisan'da Hıyaneti Vataniye Kanunu. *"T.B.M.M.'nin meşruiyetine sözle veya hareketle veya yazı ile muhalefet veya ifsadatta bulunanlar vatan haini addolunur."* diyordu.[1041]

Yalnız ordu ve kolordu kumandanlarının meb'usluk sıfatının baki kalacağı kararı verilmiştir.

Bâzı meb'uslara Müdafaa-i Hukuk teşekküllerinde çalışmak üzere meclisçe müddetsiz izin verilmiştir.

Yine bu arada "vatanî hizmet" görmek üzere birkaç mebus meclis kararı ile müddetsiz izinli sayılmıştır.

1037 Birici Büyük Millet Meclisi, s.52
1038 *Age* s.53
1039 *Age* s.53
1040 Catalogue Reference:CAB/24/156 Image Reference:0016
1041 Birinci B.M.M., s.58

1 Mayıs 1920'de Sona Eren Haftanın Değerlendirilmesi.
TÜRKİYE[1042]

Lord Curzon, üç "Büyük Devlet"in temsilcilerinden bir komisyon tayin ederek üç ay içinde yürürlüğe koymak üzere Kürt bölgesine yarı egemen yerel otonomi verileceğini ve bir yıl içinde de Birleşmiş Milletlere tam bağımsızlık için başvurmak üzere Barış Antlaşması'nın yürürlüğe konulacağını haber verdi.

5 Mayıs 1920
BATUM
KAFKASYA
ORTADOĞU[1043]

"1.- Daha önce Kabine'ye, Savaş Bakanlığı tarafından (Evrak CP.[Cabinet Paper]- 1194) 26 Nisan 1920 tarihli İstanbul'daki kumandanlıktan gelmiş olan bir telgrafı içeren memorandum verilmişti ve bunda bir İngiliz ve bir Hint taburunun Batum'dan çekilmesi hususunda kesin bir karar verilmesi isteniyordu.

Bu Memorandum, Akdeniz'in doğusundaki kıyılardan Hindistan sınırına kadar olan geniş bölgenin tümü üzerindeki İngiliz Politikasının müzakeresini gündeme getiriyordu. Türklerle yapılacak Barış Antlaşması, karşı koymayı sürekli hale getiriyordu. Bu karşı koyma, Trakya, İzmir ve Boğazlar için söz konusudur ama düşmanlıkların kaçınılmaz olduğu Küçük Asya için sorun değildir. Şimdiki durumda Batum'un boşaltılması, Mustafa Kemal ve destekçilerinin durumunun pekişmesine yol açar.

Sözü edilen bölgenin doğusundaki Enzeli'den çekilecek birliklerin yıllık maliyeti, Savaş Bakanlığından Kabine'nin dikkatine sunulan bilgiye göre 2.000.000 Streling'tir. Bu, Kuzey İran'ı Bolşeviklere açar ve belki de şimdi bize dost

1042 Catalogue Reference:CAB/24/105 Image Reference:0033
1043 Catalogue Reference:CAB/23/21 Image Reference:0007

olan İran Hükümeti'nin düşmesi ve bizim İran'daki siyasetimizi tehdit etme sonucunu doğurur.

Kafkas Ötesi'ndeki başarılarıyla, Bolşeviklerin İran içlerine doğru ilerlemesini durduran İngiliz Hint kuvvetlerinin Meşhed'den çekilmesi üzerinde de durmalıyız. Bu geri çekilmenin Hindistan'daki durumu nasıl etkileyeceğini hesaplamak güçtür.

İngiliz Ordusu'nun Kafkasya işgalinden çekilmesinin ardından bizim politikamız orada bağımsız devletlerin doğmasını cesaretlendirecektir. İçinde bulunduğumuz yılın başlarında devletleri, malzeme ve subay olarak desteklemek kararı verilmişti ama askerî ve malî nedenlerden dolayı bu hususta çok az şey yapıldı. Denikin'in çökmesinin ardından Bolşevikler, hiçbir direnişle karşılaşmadan, Azerbaycan içlerine kadar girdiler. Bolşevikler şimdi Gürcistan ve Ermenistan'a anlaşma yolu ile gireceklerine inanıyorlar ama Gürcüler ve Ermeniler şimdiye kadar karşı koymalarını yaltaklanarak yaptılar. İngiliz birlikleri Batum'dan çekilirse, Gürcülerin ve Ermenilerin doğal olarak Bolşeviklere gideceğinden en küçük bir şüphe yoktur. Yüksek Konsey'in, San Remo'da Batum'un bir Gürcü limanı olarak kalmasına ve Gürcistan'ın Azerbaycan ve Ermenistan ile, Batum'dan her üç ülkenin yararlanacağına dair bir anlaşma yapmasına karar verdiği hatırlanmalıdır."

Chicago Tribune Gazetesi, 4 Mayıs 1920 günlü nüshasında, Paul Willams'ın M. Kemal ile Ankara'da yaptığı görüşmeyi yayınlar:

Paul Williams:"-*Millî Hareketin başlangıcını İngilizlerin desteklediğini dair gelen raporları, Paşa kabul etmedi. Ancak, antlaşmadan sonra Türklerce teslim edilen silâhların bir deponun arka kapısından nasıl yeniden dağıtıldığı hakkında bir örnek verdi."*[1044]

1044 *Uluğ*, s.248

Osmanlı yetkilileri kendi jandarmalarına maaş ödeyecek parayı bulamayınca, bu maaşları aydan aya ödemeyi de yüksek komiserlik üstlendi.[1045]

Mustafa Kemal, Ermenilere karşı Doğu'da harekâta geçilmesini sürekli öneren Doğu Savaş Kesimi komutanı General Kâzım Karabekir'e 6 Mayıs 1920'de gönderdiği kapalı telyazısında, Bağlaşık Devletlerle bir anlaşmaya veya uzlaşmaya varılması olasılığından söz ediyor; Barış Konferansı, Türkiye konusunda kararlarını açıklamadan Ermenilere karşı harekâta geçilmesinin yurdun çıkarları açısından uygun olmayacağını bildiriyor...[1046]

23 Mayıs'ta bir Mütareke koşulları üzerinde anlaşmaya varıyorlardı. Fransız yönetiminin Mütareke koşullarını onayladığı, 28 Mayıs'ta Ankara'ya bildiriliyordu. Mütarekenın başlıca koşulları şunlardı: İki taraf arasındaki düşmanca davranışlar, 29 Mayıs gece yarısı, 20 gün süre ile sona erecek, bu süre içinde **Pozantı, Sis, Antep, Maraş ve Urfa boşaltılarak kamu güvenliği Türk jandarmasına bırakılacak, savaş tutsakları ve öteki tutuklular karşılıklı olarak değiş tokuş** (mübadele) **edilecek, Kilikya'da Fransız yönetimi ve iş adamlarına ayrıcalık hakları verilecek,** buna karşılık, **Fransızlar, Türk ulusal akımına karşıcıl hiçbir davranışta bulunmayacak, bu akımın amaçlarını gayrı resmî olarak destekleyecekler.**[1047]

İngilizler, bunu (Mütarekeyi) "*Kemalistleri, Anadolu'yu denetiminde tutan bir yönetim olarak tanımak yolunda ilk önemli adım*" olarak niteliyorlardı.[1048]

Fransız siyasal çevreleri, Mütarekedan memnun görünüyor, bunu, San Remo'da hazırlanarak (ileride Sevr'de Türklere zorla kabul ettirilecek olan) barış antlaşmasının "yırtılmasına

---

1045 A.Palmer, s.397
1046 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, s.328
1047 *Age* s.331
1048 *Age* s.332

yol açacak ilk adım" olarak niteliyorlardı. Fransız Savunma Bakanlığı, 80.000 Fransız askerini Kilikya'da üslendirmenin hem hatalı hem masraflı olduğuna, bu askerlerin başka kesimlerde görevlendirilebileceklerine inanıyorlardı.[1049]

Moskova, 3 Haziran 1920
T.B.M.M. Reisi Efendi'ye (Çiçerin'in Mektubu):

1 Türkiye'nin istiklâlinin ilânı
2 Gayrikabili itiraz Türk arazisinin Türk devletine ilhakı
3 Arabistan ve Suriye'nin müstakil devletler gibi ilânı
4 Milletlerin kendi mukadderatlarını belirlemesi için referandum yapılması (Türk, Ermenistan, Kürdistan, Doğu Trakya, Türk ve Arapların birlikte yaşadıkları yerler, Batum'da.)
5 Azınlıklara bütün hukukun tanınması.
6 Boğazlar için Karadeniz sahil hükümetlerinin konferans toplaması.
7 Kapitülasyonların ve ecnebi devletlerin malî kontrolünün ilgası.
8 Her nevî nüfuz mıntıkalarının ilgası.

Halil Paşa'nın mektubu:
(4 Haziran 1920)

Moskova'daki Hariciye Nazır Muavini Karahan ve Hariciye Nâzırı Çiçerin ve Başkumandanları makamındaki Kaminef ile sizlerin ve vaziyetiniz hakkında görüşülmüştü. Teşebbüsat ve harekât-ı milliyeye muavenete karar verildi. Fakat bu muavenetin şimdilik ilânına taraftar değildirler.

1 Yarısı altın olmak üzere iki milyon lira
2 Üç kolordu için, 20.000 İngiliz, 20.000 Rus, 20.000'i Japon olmak üzere cem'an 60.000 tüfek ile her tüfeğe 2-3 bin kadar fişek itası takarrür etti.

1049 *Age* s.333

3 Üç kolorduya birer alay teşkil edilmek üzere üçer bataryalı üçer taburluk 3 alay sahra topçusu için cem'an 108 İngiliz sahra topu, bol cephane ile size verilecektir.

4 Ayrıca 12 topluk bir ağır topçu taburu olmak üzere mevcut İngiliz obüslerinden sevk olunacaktır.

5 Eslâha ve cephanenin hemen Bakü'ye sevki Harbiye Nezareti'ne emredildi. Paranın miktarını belki tezyit (arttırma) edebileceklerdir.[1050]

Harbord, beş yıllık bir mandanın maliyetinin 756.014.000 dolarlık pahalı bir yük getireceğine işaret etti.

Versay Konferansı, Mandalar konusunda Amerika Birleşik Devletleri'nin durumu belli oluncaya kadar Türkiye üzerindeki anlaşmanın açıklanmasını yasakladı.[1051]

Müttefikler, Nisan 1920 ortalarında San Remo'da toplanarak Türk Antlaşması'na karar verdiler.[1052]

Amerikan ve İngiliz petrolcüleri anlaşma teşebbüsüne giriştiler. Amerikalılar aradıkları çıkarı San Remo'da[1053] sağ-

---

1050 İstiklâl Harbimiz, Kâzım Karabekir, Türkiye Yayınevi, Istanbul, 1960, s.799

1051 Roger R. Trask, s.26

1052 *Age*, s.27

1053 San Remo Konferansı, I. Dünya Savaşından sonra, 18-26 Nisan 1920'de, Osmanlı topraklarının paylaşılması ve Osmanlı ile yapılacak olan Sevr Antlaşmasının şartlarını hazırlamak için, İtalya'nın San Remo şehrinde toplanan milletlerarası konferans idi
Konferansta ayrıca İngiltere ile Fransa arasında bir petrol anlaşması imzalandı. Bu anlaşmayla Musul'un İngiltere'nin Irak manda bölgesine dahil edilmesi, Fransa'ya Irak petrollerinden % 25 hisse verilmesi ve petrol taşıma kolaylıkları tanınması sağlandı.
San-Remo Konferansında, Osmanlı Devletinin Asya ve Kuzey Afrika'da bulunan Arap toprakları üzerindeki bütün haklarından vazgeçmesi, bağımsız bir Ermenistan'la özerk bir Kürdistan'ın kurulması kararlaştırıldı. Konferans tamamlandıktan sonra Osmanlı'nın son bulması bütün topraklarının paylaşılmasını öngören bu maddelere Osmanlı Heyeti itiraz etti.
San-Remo Konferansından sonra 10 Ağustos 1920'de Osmanlı hükümetine zorla imzalatılan Sevr (Sévrés) Antlaşması, Padişah Sultan V.Mehmed Vahdettin tarafından tasdik edilmediği gibi, Ankara'daki

lamışlardı. Türk-Yunan savaşı hissecilere pahalıya mal oluyordu.[1054]

Dış Türkiye Petrolleri (Irak-Mezopotamya) eşit önemde 4 gurup arasında paylaşıldı:

British Petroleum, Royal Dutch Shell, Compagnie Française ve Near East Development (StandarOil Company of New York'ün başlangıcı olan Standart Oil ve Socony Mobil). Her birine düşen pay %23.75'ti. Gülbenkyan ise tek başına %5 alıyordu.[1055]

Birçok milliyetçiler, bu arada, Halide Edip, İsmet Bey ve Fevzi Paşa Ankara'ya sığınmaya muvaffak olurlar.[1056]

"*Meşveret Meclisi*"nde 22 Temmuz'da imza edilmesine karar verilmiş olan Barış Antlaşması, Mebuslar Meclisi, 11 Nisan 1920'de kapatılmış olduğu için antlaşma tasdik edilmemişti. Müttefikler bilhassa Yunanlar arasında da anlaşmazlık artmıştı. Bu şartlar altında, Damat Ferit'e dostları İngilizler, artık çekilmesi tavsiyesinde bulunmuşlardır. Son 5'inci Damat Ferit Kabinesi, 31 Temmuz 1920'de, nasihat yoluyla, Anadolu'da millî hareketi durdurmak kararını vermişti. İkinci İnönü Zaferi'nden sonra, Vahidettin, artık Mustafa Kemal'e âsî gözüyle bakmamaktadır.[1057]

İngilizler, Enver'in başını getirecek olana 35 bin İngiliz lirası vaat etmişlerdi.[1058]

Doğu Milletleri Bakü Kongresi'nde (1-9 Eylül 1920) Zinovjev, "*Kemalizmin bir Komünist hareketi olmadığını biliyoruz. Fakat, Kemalist ihtilâli Sovyet bakımından umumî olarak, Sovyet rejiminin kuvvetlenmesini ve bilhassa Kafkasya'da*

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul edilmedi. Batılı devletler arasında da Yunanistan'dan başka onaylayan çıkmadı. Böylece antlaşma hukukî geçerlilik kazanmadı ve yürürlüğe girmedi.

1054 P. Fontaine, s.24
1055 *Age*, s.24
1056 *Atatürk Anadolu'da*, s.16
1057 *Age* s.17
1058 *Age* s.18

Bolşevik idaresinin yerleşmesini sağlayan muazzam bir hareketti.[1059]

İngiliz Ordu Konseyi, Kemalistlere karşı ivedilikle askerî harekâta geçilmesini onaylamıyor, eldeki askerî gücün, böyle bir davranış için yetersiz olduğunu öne sürüyor, ve sonunda İngiliz İmparatorluğundaki Müslüman halkla olan ilişkilere büyük ölçüde kötü etki yapacağı uyarısında bulunuyordu.[1060]

Venizelos, Yunan ordusunu Bağlaşıkların emrine verirken, Birleşik Amerika'da 150 Rum derneğini, "Amerika, Mısır, Fransa, İtalya ve İngiltere'de yüz binlerce Rum'u temsil ettiklerini" öne süren *D.J.Theofilatos* ve *P.A. Sioris* adlı iki Rum önderi, Yunan ordusunun Anadolu'da Kemalistlere karşı bir savaşta kullanılmasını sert bir dille eleştiriyorlardı. Bu önderlere göre Venizelos'un tek amacı, Yunanistan'da sıkıyönetimi ve diktatör olarak kendi görevini sürdürmekti. *"Öteki ulusların polis görevini yapmak üzere Yunan ordusunu size ücretli asker olarak öneren bu adam, kötüye kullandığı başbakanlık görevine Yunan halkı tarafından seçilmemiştir. Bu görevini ancak dışarıdan zor kullanarak sürdürüyor."* diyen Theofilatos ve Sioris, Bağlaşık Devletlerini, Yunanları, *"Gelibolu çıkartmasından da güç olan bir maceraya sürüklememeye"* çağırıyorlardı.[1061]

Sevr Antlaşması imzalanır imzalanmaz, Bağlaşık Yüksek

1059 *Age* s.21

1060 S. Sonyel, Belleten 177, s.347; FO/5049/E 6457, İngiliz Savunma Bakanlığından Dışişleri Bakanlığına yazı, Londra, 14.6.1920. Bu belgeye Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Lord Harding, şu derkenarı not ediyordu "Kemalistlerle bir çatışmadan kaçınmak için Kemal'le anlaşmaya varmak gerekmektedir, ama bu, söz konusu edilemez. Savunma Bakanlığı anlaşmadan hoşlanmıyor ve bunu uygulamak için herhangi bir davranışta bulunmuyor."s.347.Dip not,71.

1061 S. Sonyel, Belleten 177,.s.349; FO/5133/E 7236, İngiliz Büyükelçisi Lord Derby'den Lord Curzon'a kapalı telyazısı, Paris, 24.6.1920.

Konseyi, Yunan askerî harekâtına son verilmesini buyuruyor, Yunan ordusu, kolayca saldırıya uğrayabileceği biçimde açıkta kalıyor, savaş kesiminde daha iyi biçimde savunacak bir hatta doğru ilerlerken, Bağlaşıklara başvurarak, Kemalistleri ortadan kaldırmak için onlara son bir darbe indirmek iznini diliyordu. Yunan Başkomutanı General Paraskevopulos, Yunan ordusunun Ankara'ya dek ilerlemesini öneriyordu.[1062]

İstanbul'daki İngiliz yüksek komiseri Amiral Sir John de Robeck de Yunan ilerlemesinden yana olmayıp, kendi yönetimine, Anadolu'da herhangi bir Yunan ilerlemesini veto etmesini öneriyordu.[1063]

Sevr Antlaşması koşulları 1920 Mayıs'ında açıklanınca, Fransız gazetelerinin çoğunluğu İngiltere'ye saldırıyor, *İngiltere'yi tüm Orta Doğu'da kendi hegemonyasını kurmaya çalışmakla suçluyordu.*[1064]

Gazeteler, antlaşmada değişiklik yapılmasını öneriyor, Fransız Dışişleri Bakanlığı genel sekreteri M. Berthelot ise, Fransız parlamentosunun, bu antlaşmayı aynen onaylamasının şüpheli olduğunu Paris'teki İngiliz Büyükelçisi'ne bildiriyordu.[1065]

İtalyanlar, Serv Antlaşmasına karşı o kadar sert bir tepki gösteriyorlardı ki, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 5 Temmuz'dan 16 Temmuz'a kadar süren *Spa Konferansı*'nda, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın dikkatini, İtalya'nın Yakın ve Ortadoğu'daki "sadakatsiz tutumuna" çekiyor, Sevr

---

1062 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde.*, s.352

1063 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, *Age* s.353; FO/5053/E 9072, DBFP (Document British Foreign Policy) I/XIII, s. 110, Amiral Robeck'den Lord Curzon'a kapalı tel yazısı, İstanbul, 28.7.1920

1064 *Age* s.355

1065 *Age* s.356; FO/5049/E 6527, DBFP I/XIII,s. 82, Grahame'dan Lord Curzon'a kapalı tel yazısı, Paris, 15.6.1920

Antlaşması'nın değiştirilmesi için İtalyanların üstün çaba harcadıklarını ve Türkleri, bu antlaşmaya karşı direnmeye üsteledikleri ni öne sürüyordu. Kont Sforza, Kemalistleri, bu barış antlaşmasını kabullenmeye inandırmak yönünde Bağlaşıklarca yapılacak çalışmaları İtalyanların olumlu karşılayacaklarını sözlerine ekliyordu.[1066]

Dünya Savaşında Arapları Türklere karşı kışkırtan İngiliz Albayı Thomas E. Lawrence, 30 Mayıs 1920 günkü *Sunday Times* gazetesinde yayımlanan bir yazısında şöyle diyordu:

"...(Antlaşmanın) *hiçbir koşulu üç yıl bile yürürlükte kalamayacak, bu antlaşma, Almanlarla imzalanandan daha mutlu bir sonuca varacak, çünkü değiştirilmeyecek – tümüyle unutulacak.*"[1067]

İngiliz yüksek komiseri, 21 Ağustos 1920'de Padişah Vahdettin tarafından Yıldız Sarayı'nda huzura kabul ediliyor. Bu görüşmede Damat Ferit de bulunuyordu. Padişah, İngiliz yardımının önemine değiniyordu. Kemalistleri, "serüven peşinde koşan bir şebeke" olarak gösteren Vahdettin, Sevr Antlaşmasının Türkiye'nin ölüm kararı olduğunu, ama gelecekte İngiliz yardımına güvenebilir umuduyla, bunun imzalanmasını buyurduğunu İngiliz yüksek komiserine açıklıyordu.[1068]

Anadolu Ajansı, kuruluşundan 7 Haziran 1920 tarihine değin görevini eldeki olanaklar ölçüsünde yerine getirmiş, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin kurulmasıyla bu örgüte bağlanmıştır. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin çalışmalarında şu hususları göz önünde tutması benimsenmişti: "Harice karşı milletin

---

1066 *Age* s.356; FO/5216/E 8098, DBFP I/XIII s, 99-100, Lord Curzon'dan Buchanan'a kapalı telyazısı, Spa, 10.7.1920

1067 *Age* s.357; Sunday Times, Londra, 3.5.1920

1068 S. Sonyel, Belleten 177, s.362; FO/5055/E 11069, DBF I/XIII, s.127, Amiral Robeck'den Lord Curzon'a yazı, İstanbul, 23.8.1920

âmâl ve metalibini tanıtmaya ve davamızın meşruiyetini ispata çalışmak ve dâhilde milletin efkârını aynı noktada tevhit etmek üzere her vasıtadan istifade ederek mütemadiyen tenvir ve irşat ile meşgul olmaktı."Bunları yapabilmek için bu örgüt; Avrupa basını arasında ulusal ve yasal hakkımızı savunmaya yönelik yayın faaliyetinde bulunacak, dünya basınını sürekli inceleme ve izlemeyle gelişmeleri anlamaya çalışacak, ülke içinde zamanın gerekli kıldığı düşünsel ve psikolojik bilgiyi sağlamak için her türlü araçlardan yararlanarak uyarma görevini yerine getirecek, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gazeteler yayınlatacak, Türk ve İslâm dünyasını ilgilendiren sorunlar hakkında herkes tarafından kolayca anlaşılabilir broşürler yazdıracak, her tarafta muhabirler bulunduracaktı. Böylece bu kuruluş yalnız basın işlerinin bağlı örgüt olmakla kalmıyor, dış ve iç yayınlar, uyarmalar, istihbarat ve propaganda gibi son derece önemli işleri de yükümlenen merci durumuna geliyordu.[1069]

İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 5 Haziran 1920'de, İngiliz Kralından Padişah'a şu karşılığı gönderiyordu:

"*Türkiye'nin geleceği, Bağlaşık yönetimlerinin elindedir. Bu yönetimler, adil bir barış antlaşması hazırlamak için uzun süre sabır ve gayret göstermişlerdir. Tüm yanlara karşı adilâne biçimde davranacaklarına güvenilebilir.*"[1070]

Türklere antlaşmayı imzalamaları için on gün veriliyor, bu süre sonunda antlaşmayı imzalamazlarsa, Bağlaşık Devletlerinin "gereken tedbirleri alacakları" yolunda uyarılıyorlardı.[1071]

1069 Prof. Dr. İzzet Öztoprak Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 33, Cilt: XI, Kasım 1995

1070 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, s.342

1071 *Age* s.343; FO/5109/E 8322, DBFP I/VIII, s.553-556, Ingiliz temsilcisi Robert Vansittart'dan Lord Curzon'a kapalı tel yazısı, Paris, 17.7.1920, İkdam, 16.7.1920,

Bağlaşıkların bu şantajı karşısında büyük ölçüde kaygılanan Babıâli, Kemalistlerle ivedilikle bir anlaşmaya varmak yoluna yöneliyordu. *Damat Ferit, ulusal akımı zor kullanarak bastırmaktan yana olmakla birlikte, bununla ilişkin plânlarını uygulamada Bağlaşıklardan fiilî destek göremiyor, sonra hemen tüm Türkiye'nin Kemalistlerden yana geçtiğini anlıyor,* dolayısıyla kendi yakınlarının Ankara ile İstanbul'u barıştırma çabalarına göz yumuyordu.[1072]

Ankara şu koşulları öne sürüyordu:

1 Aradaki tüm anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için, Şeyhülislam'ın Kemalistlere karşı çıkardığı fetva geri alınmalı
2 Merkezi hükümet, üç Kemalist bakanın katılmasıyla yeniden örgütlenmeli,
3 Kemalistlere karşı girişilen düşmanca davranışlara son verilmeli,
4 Barış koşullarına karşı çıkılarak, merkezî hükümetle BMM'nin temsilcileri arasında kaleme alınacak ortak öneriler öne sürülmeli.

Ama merkezî hükümet bu koşulları kabullenmiyor, bunun üzerine Ankara, Babıâli ile hiçbir işleme girişmeyeceğini ve "türeli bir yöntem" (hukukî bir yöntem) kuruluncaya dek, tek başına ve bağımsız biçimde davranmayı sürdüreceğini, 14 Haziran'da İstanbul yönetimine bildiriyordu.[1073]

Saltanat Şurası'nda hazır bulunan Padişah, antlaşmanın imzalanmasından yana olanların ayağa kalkmalarını diliyor,

1072 *Age* s.343; FO/5169/E 7375.
1073 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde, Age* s.344; FO/5170/E 8234, İngiliz gizli istihbarat raporu, 23.6.1920.

Mareşal Rıza Paşa dışında tüm davetliler ayağa kalkarak antlaşmayı kabullendiklerini belirtiyorlardı.[1074]

DIŞ ÜLKELER RAPORU[1075]

16 Haziran 1920

FRANSA

M. Millerand'ın Demeci.

"10 Haziran'da Lord Derby'den alınan telgrafta, M. Millerand'ın Meclis'te Dışişleri Komisyonu'nda yaptığı konuşma basına dağıtıldı:

Bir Asya ülkesi olan Türkiye'nin varlığını devam ettirmesine Müttefikler karar vermiştir. Onun toprak bütünlüğünün korunması gereklidir. Böylelikle 1916 yılında İngiltere ile Fransa arasındaki mutabakatta değişiklik yapıldı. Türkiye, Doğu ve Batı Trakya'yı Yunanistan'a verdi. Sultan, İstanbul'da kalarak Müttefiklerarası Komisyona Boğazların serbest geçişini sağlayarak bekçilik yaptı. Asya'da, Türkiye, Müttefik Devletlerin mandası altındaki bağımsız devletler tarafından çevrelendi: Fransa, Suriye'de manda kurdu, İngiltere Filistin'de ve Mezopotamya'da... Ermenistan'da hiçbir devlet manda kurmadı. Müttefik Devletler, Türkiye'ye Asyatik bir devlet olması nedeni ile ayrıcalıklar getirdi. Bu nedenle Kilikya kendisine ait fakat ekonomik yönden Fransa içinde yer alıyor. Fransa oraya doğrudan ekonomik teşkilat ve teknik danışmanlık getirecek. Türkiye, başkasına bağlı durumda olacak ve geçiminin sorumluluğunu taşıyacak. General Gouraud'a Fransız Hükümeti'nin müzakereleri için talimat gönderildi. İtalya Antalya körfezinin ekonomik kontrolünü ele geçirdi. İzmir'e gelince, beş yıllık aradan sonra halk oylamasına başvurulacak.

1074 *Age* s.344; FO/5170/E 10014, İngiliz gizli istihbarat raporu, 22.7.1920, Münir Siret "Sevr Antlaşmasını Kabul Eden Saltanat Şurası Tutanağı" Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,NO.4, Ocak1968.

1075 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0019

M. Millerand, Musul ve Mezopotamya petrolü hakkında, Bakanlığın önüne geçmek istemedi ve M. Clemenceau petrol hakkında Lloyd George'a Suriye petrolü içinde olmak üzere memnuniyet verici bir anlaşma sundu. İngiltere, Fransa'ya, petrol üretiminin %25'ini sunacak. Diğer taraftan M. Millerand, Diyarbakır üzerindeki bütün manda haklarından vazgeçmiş oldu.

Amiral de Robeck 10 Haziran'da aşağıdaki telgrafı gönderdi:

1 Başbakan Marsilya'yı 1 Haziran'da terk edecek ve Paris'e Haziran'ın 19'unda inecek.
2 O, 9 Haziran'da beni ziyaret etti. Barış şartları hakkında bazı değişiklikler önerdi Türkçe konuşulan topraklar Türkiye'ye bırakılmalı.
3 Önsözünde (geçen yıl Paris'te Mr. Lloyd George ile Mr. Balfour arasındaki konuşmadan teyit edildiğine göre) Müttefikler, Türk hanendesine dokunmayacaklar barış, cezalandırma biçiminde değil, adil olacaktır.
4 Trakya'ya gelince istatistik üzerinde durdu ve ona göre Müslümanlar orada çoğunlukta idi. O Karasu ve Meriç üzerinde yeni bir tartışma başlatmak istemediğini, 1.000.000 Müslüman'a karşılık 300.000 Müslüman olmayan bulunduğunu belirtti ve burasının geçen sene olduğu gibi İstanbul'un bir parçası olması gerektiğini belirtti. O, *Meriç'in Doğu'su Müslüman çoğunluğu olan halkı ile ve herbir bağı ile Edirne Müslüman'dır.*
5 İzmir hakkında yeni söz etmedi, fakat daha önceki konuşmalarda çoğunluğun Müslüman olduğu hususu üstünde durmuştu.
6 Ermenistan'a gelince, %95'i Müslüman olan bir ülke sınırları anlaşma ile de olsa nasıl başkasına dâhil edilir?
7 Boğazların serbestliği Sultan'ın egemenliğinde herkese açık hale gelecektir.

8 Başbakan, Paris'teki Komisyon'un teknik ayrıntıları üzerinde durmak istemedi. O yaşamsal önemde olan dileklerini öne sürdü:

Majesteleri Kral'ın Sultan'ın mektubuna yanıtı:

27 Mayıs'ta majestelerinin başvurusunu aldım. Türkye'nin geleceği, Barış Antlaşmasını inşasını sabırla ve her partiden ve çıkarları ilgilenenlere adalet içinde hareket eden Müttefikler'in ellerindedir.

General Gouraud ve Mustafa Kemal.- 4 Haziran'da Amiral Robeck telgrafında Amiral Le Bon'un kendisine bildirdiğine göre General Gouraud, Mustafa Kemal'in kuvvetleri ile silah Mütarekesı anlaşmasını imzaladı, 20 gün sonra 31 Mayıs gece yarısı 1 Haziran'da başlamak üzere ve Fransa Yüksek Komiserliği bu bilgiyi doğruladı.

General Gouraud, Mustafa Kemal'e bir heyet göndererek Fransa'nın Kilikya'da kalmak niyetinde olmadığını ve bundan böyle ülkeler arasında kanlı boğuşmaların olmasını istemediğini bildirdi."

18 Haziran 1920[1076]

Genel Kurmay Başkanlığından alınan telgrafa göre, Türk Milliyetçi Ordusu, İzmit Bölgesi'ndeki İngiliz kuvvetlerine saldırıda bulunuyor. Bu durum, 35 mili ve 6 taburdan daha az bir birliği kapsamıyor. Şurası da bir gerçek ki Milliyetçi Ordu, İngiliz ve Alman ordularının son savaşta bulundurması gerekene uymamıştır, bu da, hatlarımız boyunca uyuyan güçlerimize karşı koymanın büyük güçlüğünü yaratıyor. Bu, General Milne'nin, Boğazların 15 mil boyunca birlik bulundurmayacaklar kuralına aykırıdır.

1076 Catalogue Reference:CAB/23/21 Image Reference:0021

ASKERÎ HABERALMA MÜDÜRÜ'NÜN TÜRKİYE'YE YAPTIĞI SON SEYAHATİNE AİT NOTLAR[1077]

SAVAŞ BAKANININ MEMARANDUMU İLE

Burada, meslektaşımın Türkiye, Filistin, Mısır, Yugo-Slavya, Bulgaristan, İtalya ve Fransa'ya yaptığı seyahatin bazı bilgilerini bulacaksınız. W. S. C. (Churchill)

Harbiye,

21 Haziran 1920

TÜRKİYE NOTLARI.[1078] **(22 Nisan 2 Mayıs tarihleri arasında yapılmıştır.)**

Siyasî

Harbiye Bakanının Sunumu:

"1. İngiliz İstanbul'da popüler değil; sevilmiyor ve istenmiyor. Fransız ve İtalyan dostlarımız bize soğuk bakıyor, Ruslar burada hatırı sayılır sayıda göçmendirler, bize müteşekkir değiller. Türkler, Barış Antlaşması şartları nedeniyle, bize başlıca düşmanları olarak bakıyorlar.

İstanbul'da ve İzmir'de Yunanların aşırı yakınlıkları not edilmeye değer. Onlar bize ülkelerinin koruyucusu olarak bakıyorlar ve onların yeni toprak kazanmalarına yaptığımız yardımı teslim ediyorlar.

2. Barış Antlaşması'na Milliyetçi Türklerin güçlü muhalefetinin, özellikle Trakya ve İzmir bölgesinin Yunanlara bırakılmasından kaynaklandığı tahmin edilebilinir. Son durumda, Türkler, İtalyanların ve belli ölçüde de Fransızların kendi yanlarında olduğuna inanıyor.

Constantinople şehrinin geniş bir bölümü, İstanbul gibi Beyoğlu da yandı, harabeye döndü. Bundan dolayı Constantinople'un şimdi çok sayıda göçmeni var ve şehir çok kalabalıklaştı. Yaz sonlarına doğru ciddî gıda eksikliğin tehlikesi var, Anadolu'dan ve Karadeniz limanlarından sağ-

1077 Catalogue Reference:CAB/24/108 Image Reference:0004
1078 Catalogue Reference:CAB/24/108 Image Reference:0004

lanan normal kaynakların desteği kesildi. Fiyatlar şimdiden yükseldi ve yükselmeye de devam edecek gibi görünüyor.

4. General Milne bana, Sovyet Hükümeti ile müzakere yapmak için Kırım'da General Wrangel ile diplomatik temsilciliğe sahip olmanın gerekliliğini anlattı. Bu maksat için İngiliz subaylarını kullanmak hayli sakıncalıdır.

ASKERÎ:

1 Karadeniz Ordusu'nun İngiliz ve Hint birlikleri, İstanbul'un savunması için ve Çanakkale boyunca serbest geçişi sağlamağa, yakın gelecekte de Milliyetçi kuvvetlerin kendileri karşı olası bir saldırısından korunmağa yeterlidir.
Böyle bir durum karşısında Fransız ve İtalyan birliklerinden belli ölçüde destek alınabilinir fakat onlar da günümüzde General Milne'nin emirlerine itaat etmiyorlar.

2 Diğer taraftan bizim şimdiki kuvvetimiz, önemli bir taarruz harekâtı için ya da Bolşeviklerin Batum'u almak için yapacakları kararlı bir hücuma karşı Batum'u tutmaya yetersizdir.

3 İngiliz birliklerinin görünüşü iyidir. Çünkü gençtir. Hint birliklerinin morali memnuniyet vericidir.

4 General Milne'nin durumunun, General Franchet d'Esperey ve Fransızlar yanında bazı güçlükleri ve nazik tarafı var. Son değişiklikler yapılıncaya kadar, General Milne'nin İstanbul'da Yüksek Komiser'e yalnızca askerî danışman kumandan olarak kalması esastır."

30 Haziran 1920

İzmit'te İngiliz Birliğine Yapılana Saldırı için Özür[1079]

Amiral Webb, 24 Haziran 1920 tarihli telgrafında, Dışişleri Bakan yardımcısının, Dışişleri Bakanının yokluğunda,

1079 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0020

Hükümet'in kontrolü dışında İzmit'te yapılmış olan saldırı için özür dilediğini bildirdi.

Kilikya'da Durum

Amiral Robeck, 25 Haziran tarihli telgrafında, 13 Haziran'dan beri Adana'da bulunan Amerikan misyonerinden aldığı habere göre, Milliyetçilerin Antalya başta olmak üzere birçok yere genel bir hücum başlatacağını söylemiş. Ona göre, Fransızların kışkırtması ile Türkler ve Ermeniler birbirleri ile olan ilişkilerinde karşılıklı düşmanlıkları artıyor, ama her iki tarafın liderleri taraftarlarını yatıştırmaya çalışıyor. Adana'nın hemen yanı başında, tarla işçileri kaçırılıyor ya da öldürülüyor ve gıda fiyatları çok yükseliyor ve ürün toplanmıyor."

Fransız Başvekili Briand, 25 Haziran 1920'de, Fransız meclisinde Mustafa Kemal'den ve Kuvâ-yı Milliye'den "*Bizde bunlara, yurtsever insanlar denir.*" şeklinde bahsetmiştir.[1080]

Fransız birlikleri 9 Şubatta Maraş'ı boşalttılar. Maraş'ı takiben, Urfa ve Antep şehirleri halkının Fransızlara karşı kahramanca çarpışmaları sonucunda Fransız Hükümeti mütareke istemek zorunda kaldı.

Fransızlar Mayıs 1920 sonunda Ankara'ya bir heyet göndererek Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçtiler. Mustafa Kemal Paşa böylece bir büyük devlet karşısında başarıya ulaşarak prestijini yükseltmiş ve rejimin tanınmasını sağlamış oluyordu.[1081]

Moskova'ya giden delegasyonun aracılığıyla Sovyet Hükümeti'nden altın sağlanır. Eylül'de ilk altınlar gelir. Karabekir Paşa, bu 500 kiloluk ilk parti altının 200 kilosu-

1080 *Atatürk Anadolu'da*, s.17
1081 *Türk Kurtuluş Savaşı*, *Age* s.81

nu kendine alıkoyarak geri kalanını Ankara'ya yollar. Daha sonra Rusya'dan sağlanan 10 milyon altın ruble, subay maaşlarının ödenmesinde yararlı olur.[1082]

Bedel, yaygın bir gelir kaynağıdır. Örneğin Nazilli Kongresi, askere çağrılanların 50 lira karşılığı üç ay için askere gitmekten bağışlanabileceğini kararlaştırır. Merkez Kurulu, daha sonra bedel miktarını 200 liraya çıkartır. 50 lira verenler, üç ayın sonunda 150 lira daha ödeyerek bağışıklıklarını uzatabilirler.[1083]

Mustafa Kemal, Damat Ferit'in darbesine, 2 numaraları *"Hiyanet-i Vataniye"* kanununa dayanarak 3 Temmuz 1920'de, Damat Ferit'i idama mahkûm etmekle karşılık vermiş ve Ankara Müftüsü tarafından bir karşı fetva çıkartmıştı. Damat Ferit'in kendi eliyle sancak verdiği *"Kuva-ı İnzibatiye"*[1084], General Milne'in de tahmin ettiği gibi, ilk

---

1082 Avcıoğlu, s.1009

1083 *Age* s.1010; Hacim Muhiddin Çarıklı, Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri, s.113, 156-157

1084 Kuva-i İnzibatiye, Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Hükümeti'nin TBMM Hükümeti'ne karşı kurduğu, yarı resmi askeri örgüt. Hilafet Ordusu olarak da bilinir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Sivas Kongresi'nde kurulduktan sonra hızla güçlenmesi ve yeni bir siyasal güç odağı olarak ortaya çıkması İstanbul'u ve Damat Ferit Paşa hükümetini telaşlandırmıştı. El altından desteklenen yerel ayaklanmaların sonuç getirmeyeceği ve Kuva-yı Milliye'yi bastıramayacağı anlaşılınca, düzenli bir askeri gücün oluşturulmasına girişildi. Bu askeri gücün adı 18 Nisan 1920 tarihli kararnamede Kuva-yı İnzibatiye olarak belirtiliyordu. Aynı kararname, Kuva-yı İnzibatiye'nin görevinin ve amacının Düzce, Hendek, Adapazarı dolaylarında Kuva-yı Milliye'ye karşı ayaklamış olanları desteklemek, bu bölgeleri İstanbul Hükümeti'nin etkisi altına alarak milli kuvvetleri (Kuva-yı Milliye) etkisizleştirmek olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Örgüt Harbiye ve Dahiliye vekaletlerine bağlı olacak, kolluk kuvvetlerine de yardım edecekti. Kuva-yı İnzibatiye, üç piyade alayı ve bir topçu taburundan oluşan bir tümendi. 4.000 kişilik bir askeri güce dayanan tümenin komutanlığına Süleyman Şefik Paşa atandı. Kuva-yı İnzibatiye, daha kuruluş aşamasında zaafa uğradı.Nisan 1920 sonunda karargahıyla

çarpışmada, milliyetçilere geçmişlerdir. Memlekette yer yer çıkartılan ayaklanmalar da, zamanla söndürüldü.[1085]

31 Temmuz 1920'de alınan bir karar ile, Malta'da mevkuf bulunan meb'uslar:

Rauf (Sivas)
Kara Vasıf Sivas)
Şeref (Edirne)
Faik (Edirne)
Numan (İstanbul)
Cemal Paşa (Isparta)
Tahsin (İzmir)
Feyzi (Diyarbakır)
Zülfü (Diyarbakır)
Celâl Nuri (Gelibolu)
Ali (Afyon) Çetinkaya

---

birlikte İzmit'e gelen Süleyman Şefik Paşa, İstanbul Hükümeti'yle beraber hareket eden ve Adapazarı- Düzce yöresinin önde gelen Abhaza beylerinden Ahmet Anzavur'la anlaşmazlığa düştü. İstanbul Hükümeti bu çatışmada açık tutum belirlemedi. Bunun üzerine Süleyman Şefik Paşa zaten derme çatma bir birlik olan Kuva-yı İnzibatiye'nin başından ayrılarak İstanbul'a döndü. Bunun üzerine kendisine mirimiranlık (sivil paşalık) verilen Ahmet Aznavur, Kuvâ-yı İnzibatiye'nin başına getirildi. Kuva-yı İnzibatiye, Kuva-yı Milliye'ye yönelik ilk harekatını Ahmet Anzavur komutasında Adapazarı'nda düzenledi. 10 Mayıs 1920'de kenti işgal eden Anzavur kuvvetleri iki gün sonra da Kandıra'ya girdi.Amaç Geyve Boğazı'nı aşarak Eskişehir yolunu açmaktı.15 ve 17 Mayıs'ta Geyve'ye üst üste iki saldırı düzenleyen Anzavur, Ali Fuad Paşa komutasındaki 20. Kolordu birlikleri karşısında yenilgiye uğradı ve Adapazarı'na çekilmek zorunda kaldı. 20. Kolordu birlikleri 23 Mayıs'ta bir karşı saldırı düzenleyerek Adapazarı ve Sapanca'yı Kuva-yı İnzibatiye'nin elinden aldı. 14 Haziran'da yeni bir saldırı düzenleyen Kuva-yi İnzibatiye gene yenilgiye uğradı. Bunun üzerine İstanbul Hükümeti Kuva-yı İnzibatiye'nin başarısızlığını kabul ederek İstanbul'a çekilmesini kararlaştırdı.25 Haziran 1920'de de Kuva-yı İnzibatiye'nin kaldırıldığı, birliğe bağlı askerlerin terhis edildiği açıklandı. (*Türk Kurtuluş Savaşı*)

1085 *Atatürk Anadolu'da*, s.17

Meclis azası kabul edilmişlerdir.[1086]

Meclis, seçmenler ve seçilenler tarafından geçici bir meclis olarak kabul edilmişti. Mahiyeti hakkında kimsenin kesin bir fikri yoktu.

Adının ne olacağı tâyin ve tespit edilmeden toplanan olağanüstü yetkilere sahip bu meclis, ilk olarak çıkardığı "Hıyanet-i Vataniye Kanunu"nu yaparken adını da "Büyük Millet Meclisi" olarak koymuştur.[1087]

Padişah'ın bir Hattı Hümayun'u ve Hükümetin bir bildirisi ile dağıtılan "Fetva-yı Şerif" ile Millîciler "eşkıya" ilân olunur ve bunların öldürülmesi "meşru ve farz" sayılır. Bütün Müslümanlar "âdil Halifemiz ve imamımız" Sultan Vahdettin çevresinde toplanmak ve bu eşkıyalarla çarpışmak için yapılan çağrıya koşmakla yükümlüdür. Eşkıyaları, yani millîcileri öldürenler gazi, onlarca öldürülenler ise şehit olacaktır.[1088]

Vahdettin'in İngilizler'den istekleri:

1 Asya ile Avrupa arasında "Tampon Bölge" oluşturulması,
2 Anadolu'nun vuruşmasız boşaltılması. Vuruşarak boşaltılırsa Ankara çok güçlenir.
3 Yunan'dan boşaltılacak Anadolu'nun İstanbul Hükümeti'ne teslimi.[1089]

Osmanlı Sadrâzamı Ferit, 17 Nisan 1920 ve 20 Temmuz 1920 tarihlerinde iki kez, İngilizlere, Mustafa Kemal hareketine karşı Kürtleri kullanmayı önermiştir. Lord Curzon, Damat Ferit'in bu önerilerini, İngiliz belgelerine göre, teşekkürle geri çevirmiştir...[1090]

1086 S.Selek,.s.284
1087 *Age* s.285-286
1088 Avcıoğlu, s.137
1089 Jaeschke, İngiliz Belgeleri, s.162-163
1090 *Age* s.140; Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.145

Milliciler, Padişah'a da, İngilizlere de cephe almaktan dikkatle kaçınmaktadırlar. "İngilizlerin elinde tutsak" denilen Padişah gibi, İngilizlerin de dokunulmazlığı vardır.[1091]

Seçimlerde kazanıp Avam Kamarası'na giren General Townshend, 1920 sonlarında, "*Ben sadece Mustafa Kemal'e yaklaşmamızı istediğimi söylemek istiyorum.*" çıkışını yapar.[1092]

Venizelos birlikleri gibi, Konstantin birlikleri de, İngilizlerin Savaşla ilgili amaçlarını gerçekleştirmek için bir araçtır.[1093]

İngilizler Damat Ferit Paşa'yı Sevr Antlaşmasını imzalatmakta kullanırlar. Bu görevi bitince de, herkesin nefretini kazandığı için, zorla istifa ettirirler. Yüksek Komiser Robeck, Londra'ya "*Barışın imzasından sonra Ferit istifa etmelidir.*" diye yazar.[1094]

Sevr Anlaşması 10 Ağustos 1920'de hemen hemen tutsak olan Padişah'ın ve onun hükümetinin çaresiz temsilcileri tarafından imzalandı.[1095]

1091 *Age* s.169
1092 *Age* s.170
1093 *Age* s.171
1094 *Age* s.209
1095 *Barışa Son Veren Barış, Age* s.429; Sevr Anlaşmasının değişik yönü: İşgali altında tuttuğu, Millet Meclisini dağıttığı bir hükümete Sevr'i niçin imza ettirdi?
Osmanlı'yı kendi aralarında paylaşırlarken Osmanlı'dan onay mı almışlardı? İstedikleri yeri alıp, istediği yönetimi kurmak gücüne sahip iken, hiçbir yaptırım gücü olmayan İstanbul Hükümeti'nin onayını alma gereğini duyması, İstanbul hükümetini, Osmanlı kamu oyu önünde iptal etme girişimidir. Böylelikle de Ankara'nın İstanbul ile bütün bağların koparılmasının, kendi yasallığına hak verdirecek, kendisini tek ve gerçek temsilci durumuna sokacak belge olma özelliği taşımaktadır. Sevr Anlaşması, taraf devletler tarafından imzalanmış olmasına rağmen, yetkili organlarına onaylatılmadığı için, uluslararası bir antlaşma özelliğini kesinlikle kazanmaz, olsa olsa bir protokol, anlaşma taslağı olmaktan başka bir anlam taşımaz. Bu anlaşmayı, baş aktörler İngiltere ve Fransa onaylamadığı gibi, bütün ısrarlarına rağmen, öncelikle kendile-

10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr'de, ilgili ülkelerden gelen üyelerin katılımı ile Türkiye ile bir barış antlaşması imzalandı.[1096]

1920 başlarında İngiltere, Fransa'nın Suriye üzerindeki emellerine karşı çıkmaktan vazgeçince iki Müttefik, artık yenik Osmanlı İmparatorluğu'na kabul ettirecekleri koşullarda anlaşabilirlerdi. Sonunda şöyle bir anlaşma yaptılar:

1 İmparatorluğun (Osmanlı) Arapça konuşulan bölümleri iki Avrupalı devlet tarafından paylaşılacak.
2 İngiltere, Filistin ve Mezopotamya'yı elinde tutmaya devam edecek,
3 Arabistan, İngiliz etkisi altındaki hükümdarlarla bağımsız olacaktı.
4 İngiltere, Mısır'ı ve Körfez kıyılarını elinde bulundurmaya devam edecekti.
5 Lübnan da içinde olmak üzere Suriye, Fransa'nın olacaktı.

a) Ürdün dahil olmak üzere Filistin,
b) Lübnan dahil olmak üzere Suriye ve Irak, ilerde bağımsız olacaklardı.

1 Oniki Ada dışında Ege adalarının çoğu ve Trakya Yunanistan'a bağlanmıştı.
2 İzmir, beş yıl Yunan idaresinde olacak, ondan sonra bir plebisit yapılacaktı.
3 Çanakkale Boğazı uluslararası denetime bırakılmıştı ve İstanbul ile birlikte, Türkiye'nin Hıristiyan azınlıklara iyi davranmasını garanti etmek üzere rehin tutuluyordu.

---

ri onaylamadıkları için, ne Osmanlı Hükümeti ve ne de Padişah, Meclis dağıtılmış olduğu için, tek başlarına bile onay vermemişlerdir. Bu hali ile de sözü edilen anlaşmanın uygulama kabiliyeti yoktur. Işgal kuvvetleri, Sevr anlaşmasında yazılı olsun olmasın istedikleri yeri işgal ve yaptırım gücünü kullanabilirler ama bunun dayanağı onaylanmamış anlaşma taslağı olamaz.

1096 Toynbee, *Batı Meselesi*, s.93

4 Doğu Anadolu'da Ermenistan'a bağımsızlık, Kürdistan'a özerklik veriliyordu.
5 Türk maliyesi, İngiliz, Fransız ve İtalyan denetimi altına sokulacaktı.
6 Bu sınırlar içinde ve bu kısıtlamalara tabi olarak, Türkçe konuşulan Anadolu'nun geri kalan bölümü Osmanlı Padişahı yönetiminde –sözde– bağımsız olacaktı.[1097]

Londra'da ve San Remo'da 1920'nin ilk yarısında üzerinde anlaşılan ve Padişah'ın hükümetine dikte edilen koşullar bunlardı. Anlaşma, Fransız banliyö kenti Sevr'de 1920 Ağustos'unda imzalandı.[1098]

11 Ağustos 1920[1099]
TÜRKİYE

"Amiral Robeck, 1 Ağustos'ta gönderdiği raporda Hükümetin Türk Hükümetinin 30 Temmuz'da istifa ettiğini, Ferit Paşa'nın hükümeti yeniden kurduğunu kendisinin Sadrâzam ve Dışişleri Bakanlığını üstlendiğini bildirdi."

DIŞ ÜLKE RAPORLARI
25 Ağustos 1920
TÜRKİYE

Fransızların Kilikya'daki Askerî konumları:[1100]

Amiral Robeck'in 16 Ağustos tarihli raporunda (No.925), Kilikya'dan alınan en son habere göre, Fransızların askerî durumlarının düzeldiği bildiriliyor. Temmuz sonunda Adana'dan Mersin'e giden bir Fransız kuvveti, Yenice ve Gülek'te Milliyetçi kuvvetleri yenerek Tarsus'u kurtarıyor. Tarsus ile Adana arasındaki demiryolu çok zarar gördü.

1097 *Barışa Son Veren Barış*, s.409
1098 *Age* s.410
1099 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0023
1100 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0024

İskenderun'dan Erzin üzerinden gidiş sağlanıyor. Ayrıca Ayaz körfezinden Adana'ya otomobil yolu inşasına başlandı.

Halide Adıvar'ın fikri şudur: "*Biz, General Milne'e müteşekkir olmalıyız. Çünkü İstanbul'da aldığı şiddetli tedbirler, millî hareket prestijinin artmasına son derece yardım etmiş oldu.*"

Birçok milliyetçiler, bu arada, Halide Edip, İsmet Bey ve Fevzi Paşa Ankara'ya sığınmaya muvaffak olurlar.[1101]

DIŞ ÜLKE RAPORU
25 Eylül 1920
TÜRKİYE
MALÎ DURUM[1102]

Amiral Robeck, 28 Ağustos'ta bildirdiğine göre kendisi ve Fransız ve İtalyan meslektaşları ile birlikte Sadrâzam'ın mali durumla ilgili ricası üzerine mali durumu değerlendirdiler. Diğer iki Yüksek Komiser de kendi Hükümetlerini bilgilendirecekler.

Göründüğü kadarı ile gelirlerin kaynağını oluşturan gümrük gelirleri geçmiş beş ay içinde önemli derecede azaldı ve Anadolu'da vergiler Kemalistler tarafından toplanıyor. Bunun sonucu olarak, ülkeyi yıkıma götürecek düzensizliğin ortaya çıkmasına yol açılmış oluyor.

Yüksek Komiserler, Müttefik Devletlerin, gelecekte kurulacak Mali Komisyon için temsilcilerini acilen İstanbul'a göndermeleri, bildikleri durum için uygun önlemler teklif etmeleri görüşündeler. Komisyon'un çalışma yöntemi ise antlaşmanın yürürlüğe girmesini bekliyor."

İngiltere Sultan'dan vazgeçmiş, Türkiye dışına çıkacaksa kendisine yardım edileceği de açıklanmıştır. Bütün sorun,

---

1101 *Atatürk Anadolu'da*, s.16
1102 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0025

Yunan'ın silah zoru ile Anadolu dışına atılması ve Ankara Hükümetine Osmanlı desteğinin sürmesi; bunun sonucunda da onların haklarımızı temsil edecek bir konuma gelmesidir.

Tarih kitaplarında yazılmamış bir yolculuktan söz edeceğim. Eylül 1920'de Mustafa Kemal, Tekirdağı'na, buradaki İtalyan Yüksek Komiseri Maissa ile görüşmeğe geliyor. Bu ziyareti gizli tutuluyor. Konuşulan konu hakkında da bir bilgiye sahip değiliz.[1103]

Robeck'ten Curzon'a
4 Ekim 1920

- 1 Ekim'de yapılan bir konferansta, Sadrâzam, benim bir kurmayıma, Milliyetçi bir hükümet iş başına gelirse, Padişahın tahttan çekilebileceğini, kendisinin de sonuna kadar dayanmaya gayret edeceğini söyledi.
- Ferit'in düşüncesine göre kendisi istifa ederse, gelecek hükümet, büyük bir olasılıkla antlaşmaya karşı çıkacaktır.
- Ferit, Sultan'ın kendisine bağlı olduğuna inancını abartıyor, bunu söylemek son derce güçtür.
- Padişah'ın tahttan çekilmesinin ciddî sonuçları olacağından İngiliz Yüksek Komiserliğince Sadrâzam'a şu yolda bir mesaj gönderileceği:

1 İstifadan sonra memleketi terk etmek isterse Ferit Paşa'ya yardım edileceği,
2 Memlekette kalırsa kendisinin ve Padişah'ın korunmasına çalışılacağı,

---

1103 "Mustafa Kemal ile Yapılan Müzakerelerin Olasılıkları" başlıklı, Savaş Kabinesi Bakanı W. S. C. (Churchill)'in Aralık 1920 tarihli raporundan. The National Archives, WO 32/5773 C400646.

3 Bugünkü durumda Padişah'ın tahttan çekilmesinin memleket yararına olmayacağı ve
4. Mutlaka çekilmek isterse Padişah'ın Türkiye dışına çıkmasına yardım edileceği.

Bu konuda talimatını bekliyorum.[1104]

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 1 Ekim 1920'de Paris'teki İngiliz Büyükelçisi Lord Derby'ye gönderdiği telyazısında, işi geciktirmeden Sevr Antlaşması'nı onaylaması için Damat Ferit üzerinde baskı kurulmasını, bunu yapamazsa, antlaşmayı onaylayacak yeni bir Sadrâzam bulunmasını öneriyordu.[1105]

Robeck'in önerisi üzerine Padişah, tahtından çekilme fikrinden vazgeçiyor, Damat Ferit'in işbaşında kalma çabalarıyla ilişkin son düzenlemeleri suya düşüyor, 16 Ekim'de görevinden resmen çekilmek zorunda kalıyordu. Damat Ferit'e ilişkin resmî bildirgede, "*sağlık durumunun iyi olmaması yüzünden*" görevinden çekildiği bildiriliyorsa da, gerçekte, Bağlaşık Devletlere, özellikle İngiltere'ye karşı uyguladığı "yaltaklanma" ve Kemalistlere karşı kullandığı "zor siyasası"nda tümüyle başarısızlığa uğraması nedenleriyle çekilmek zorunda kaldığını herkes biliyordu.[1106]

Yakında Yunanistan'da genel seçim yapılacağını Eylül başlarında Yunan Millet Meclisinde açıklayan Venizelos, Türkiye ile imzalanan Sevr Antlaşması'nın savaşın sona erdiği anlamına gelmediğini, savaştan bıkan Yunan halkına açıklarken, genel seçimi kazanma şansını yitiriyordu. Bağlaşık Yüksek Konseyi, İstanbul yönetimi antlaşmayı uygulamaz ve Anadolu'ya kendi dileklerini kabul ettirmezse, Bağ-

---

1104 *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Bilal Şimşir, CİT: 2, T.T.K., Ankara, 1975, s.339

1105 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, FO/5056/E 12184, DBFP v/XIII, s.153, Lord Curzn'dan Lord Derby'ye kapalı telyazısı, Londra, 1.10.1920

1106 Toynbee, *Batı Meselesi*, s.93

laşıkların diledikleri tedbirleri almada serbest olacaklarını açıklamıştı. Bağlaşıklarca alınacak kararların uygulanmasına ancak Yunan ordusu araç olabileceğinden, Yunan yönetimi çok önemli bir durumla karşılaşacaktı.[1107]

Venizelos, daha sonra İngiliz Başbakanı Lloyd George'a gönderdiği telyazısında,

1 Yunan ordusu ivedilikle görevlendirilmezse, siyasal ve malî nedenlerden ötürü terhis edilmesi gerekeceği uyarısında bulunuyor.
2 Ankara ve Pontus dolaylarındaki Kemalist gücünü bir ay içinde kesinlikle ezmek,
3 Türkleri İstanbul'dan çıkararak bu kenti, Boğazlar kesimiyle birlikte, ayrı bir devlet biçimine getirmek,
4 Pontus bölgesinde, sınırları cömertçe saptanacak, Ermenistan ve Gürcistan'la işbirliği yaparak İslâm akımına ve sonuçta "Rus emperyalizmine" karşı güçlü bir engel biçimine gelecek ayrı bir Yunan Pontus devleti kurmak amacıyla, yeniden harekete geçilmesini öneriyor, Yunan ordusunun bu harekâtı başarıyla sonuçlandıracak güce sahip olduğuna inanıyor, ama,
5 Bu orduyu beslemek için İngiliz yönetiminin ayda 3.500.000 sterlin yardımda bulunmasını, birkaç haftaya dek Anadolu'da kış başlayacağından ve askerî harekât güçleşeceğinden, bu konuda ivedilikle bir karara varılmasını diliyordu.[1108]

İngiliz kabinesi, bu Yunan önerilerini görüşmek üzere 10 Ekim'de toplanıyordu. İngiliz kabinesi, bu önerileri askıda bırakmak kararını alıyordu.[1109]

1107 *Barışa Son Veren Barış*, s.409
1108 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, s.354
1109 *Age* s.355

MUSTAFA KEMAL'DEN İZZET PAŞA'YA GÖNDERİLEN, 20 EKİM 1920[1110] TARİHLİ MEKTUBUN TERCÜMESİDİR.[1111]

20 EKİM 1920

"Başkanı olmaktan onur duyduğum Ankara Büyük millet Meclisi ve bu Meclis'in yürütme gücünü temsil eden Hükümetinin Başkanı olarak, aylarca düşmanlarımızın planlarına kolaylık gösteren uysal bir eleman olan Ferit Paşa'nın düşmesini büyük bir memnuniyetle selâmlarım. Milletin vakarına bütünlüğüne zarar vermekten başka bir şey yapmadı. Millet Meclisi ve Ankara Hükümeti, siz Ekselanslarının İçişleri Bakanlığı gibi çok önemli bir görevini kabul ettiği yeni Hükümeti büyük bir memnuniyetle selamlıyorum. Hissiyatımız, şahsınıza ve onurlu meslektaşlığınıza saygı ve güven istikametinde olacaktır.

Yalnızca, Ekselanslarının yurtseverliğine olan güçlü inancıma istinaden önceki mektubumda, yönetimimizi hangi şartlar altında meydana getirdiğimizi açıklamıştım. Biz Türk milletine karşı olan sorumluluğumuzu yerine getirdik. Bu düşünce ile bazı devletlerle siyasi ilişki içine girdik.

Ana amacımız, yerine getirmek zorunda olduğumuz mütareke şartlarına uygun olarak ülke bütünlüğünü sağlayacak bir hükümet kurmaktır.

(Mütarekeyi uygulamak zorundayız.

Mütareke şartlarına göre ülke bütünlüğünü sağlamak.

Bunu sağlayacak bir Hükümeti kurmak ana amacımızdır:)

Böyle bir Hükümeti bütün gücümüzle desteklerdik.

Düşmanlarımızın diğer devletlerle akdettikleri mütarekelerin hiçbiri ya da bu mütarekeler doğal olarak ülkemizin var olan şartlarına, haklarına adalet ve ahlakına aykırıdır böylece düşmanlarımız Türkiye'yi yok etmeyi akıllarına koydular.

Şimdiye kadar olan müzakereler, düşmanlarımızın, açık

1110 Diğer belgede mektup tarihi 26 Ekim 1920 olarak yazılı. Seyfettin Bey İstanbul'a 30 Ekim'de varmış.

1111 The National Archives, Ref: WO 32/5773 C400646

olan parlak yaldızlı zararlı maksatlarını örtmek niyetinde olduklarını göstermiştir.

Siz de itiraf edeceksiniz ki, bugün, İstanbul Hükümeti, bir bağımsız hükümet yeteneğine ve ehliyetine sahip değildir.

Büyük Millet Meclisi'nin mutabık kalacağı barışın yeniden kurulması için gerekli şartları aşağıda arz ediyorum:

1 *Osmanlı İmparatorluğu'nun gelecekteki hudutları, Osmanlı Ordu ve Bahriyesinin sınırlandırılması, Malî kontrol, kapitülasyonlar ve millî bağımsızlıkla bağdaşmayan anlaşmaların diğer maddeleri kabul edilemez.*
2 *Sevr Antlaşmasını imzalayan heyet, milletten temsil yetkisi almamıştır.*
3 *Ankara'nın Millî Hükümeti'nin yapacağı, iç ve dış işlerine ait bütün anlaşmalar, kararlar ve üstlenmeleri kabul edilmeli ve uygulanmalıdır.*
4 *Boğazlar, tarafsız devletler tarafından tamamen silahsızlandırılmalı ve serbest geçiş sağlanmalıdır. Biz, tarafsız devletlerin serbest kontrolünde mutabıkız, fakat Marmara kıyılarına ve Boğazların önemli bölümlerine Yunan askerlerinin getirilmesine izin veren anlaşma şartları feshedilmelidir.*
5 *İzmir ve işgal edilmiş vilayet ve Edirne Yunanlar tarafından derhal boşaltılmalı ve Fransız, İngiliz ve İtalya kuvvetleri tarafından yeniden işgal edilmelidir. Bu bölgenin kaderi, bu işgal devam ederken yapılacak genel halk oylamasına göre, adil ve tarafsız bir şekilde dikkate alınmalıdır.*
6 *Anadolu kuvvetleri, kendilerini yalnızca Hilâfet'in ve halkın yüksek amaçlarını korumaya adamışlardır. Ferit Paşa Kabinesi'nin bastırdığı gayri adil ve mantıksız fetvası feshedilmeli ve bu harekette yer almış herkes, şartsız ve ertelenmeksizin genel bir afla bağışlanmalıdır.*

Teşkilatımız tarafından kabul edilecek bir anlaşmanın temelini oluşturacak şartların taslağını yukarıda Zatıâlilerine saygı ile arz etmiş bulunuyorum. Bu şartlarla bir sonuca gidilecekse, Anadolu Teşkilatı, Zatıâlilerinin emirlerini beklemektedir. Müzakerelerin başarısının bu şartların kabulüne bağlı olduğunu içtenlikle bildirmekle şeref duyarım.

Bu mektup, Zatıâlilerine, emirlerinizi kabul edecek ve gerekli açıklamalarda bulunacak Seyfettin Bey tarafından verilecektir. Kendisini, Hükümet'le temas kurması için yetkilendirmiş bulunduğumu beyan etmekten şeref duyarım."

Robeck'ten Curzon'a
22 Ekim 1920, No. 1450

1 Damat Ferit'in iktidardan çekilmesi, düşmanlıkların sona erdiği yeni bir dönemin başlangıcını işaretliyor. 22 Nisan'dan (575 no.lu telgrafım) beri, bu ülkede olayların genel seyrinin, istediğimiz rotaya girmesi için, uygun bir fırsat yaratmış oldu. Damat Ferit Paşa'nın ayrılması, büyük silâh Mütarekesının ikinci yılına ve benim Yüksek Komiserlik görevimin tamamlanmasına rastlıyor. **İstanbul'un 16 Mart'ta işgali, Milliyetçilere adamakıllı karşı bir hükümetin iktidara gelmesini zorunlu kılmıştı. Gerçekten, işgalin başlıca amacının da bu olduğu söylenebilir.**

2 Her kurulan Merkezî Hükümet Milliyetçilere karşı güç kullanıyor fakat sonuç alamıyordu. Tecrübe göstermiştir ki, zorla toplanmış düzensiz grupların kullanılması, bölgede huzursuzluk ve Merkezî Hükümet'le Kemalistler arasında ihtilâf yaratmaktan başka bir sonuç vermemiştir.[1112]

3 Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının hemen kıyıları, İn-

1112 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 2.,s.372

giltere ve Yunan birlikleri tarafından tutulmuş olduğu için, Milliyetçiler buralara inmemişlerdir. Onlar (Milliyetçiler) Ankara'da bir *de facto* (oldu-bitti) hükümeti kurdular. Bu Hükümet, yabancı işgali altında olmayan Anadolu'nun her parçasını kontrol altında tutmak istiyor. Bütün Türkiye'nin tek meşru hükümeti olduğunu iddia ediyor. Bir yandan, Padişah'a bağlıyım, diyor diğer yandan, Padişah Müttefikler elinde hapistir, diyor. Böylelikle, ortadaki acizlik karşısında otoritenin kendisinde olduğunu söylemek istiyor.[1113]

4 Bundan böyle bütün güç, 23 Nisan'da Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi'ndedir teorisini ortaya attı.[1114]

5 Ankara Hükümeti, halkın sırtına dayanılmaz yükler vuruyor. Hem kızıyorlar hem de korkuyorlar. Kendilerine karşı yapılacak başkaldırıyı da ezecek kadar güçleri var.

6 Anadolu Hükümeti'nin Müttefiklere karşı *de facto durumu,* açık ve tutarlıdır. Onlar için durum mütareke değil savaştır. Milliyetçi kuvvetler, Haziran ortalarında İzmit'te İngilizlere saldırdı. Aynı tarihte, Zonguldak'a (Heraclea) gelen Fransızlara karşı koydular. İngiliz subaylar, içerlerde (Anadolu) aylarca savaş suçlusu gibi tutuldular. General Gourand, siyasî şube şefini Mayıs'ta Ankara'ya gönderince, Mustafa Kemal, Kilikya için kısa süreçli bir Mütareke imzaladı. Fakat süresi dolunca anlaşmayı yenilemeyi reddetti. *De facto* Hükümet, bizim *de facto* düşmanımız, Bolşeviklerle ilişkiye girdi.

7 (İtalyanlar), Müttefiklerle ayrılmaz bağlarla bağlı olduğunu düşünmüyor, kendilerini daha çok, İngiliz-Fransız-Yunan barışına karşı mücadele eden Milliyetçi Türkiye'nin doğal destekçisi olarak görüyor.

1113 *Age* s.373
1114 *Age* s.374

8 Bütün dönem boyunca Merkezî Hükümetin durumu, güçlükleri sürekli arttırmaktan başka bir şeye yaramadı. Ferit Paşa, Nisan başında iktidara geldiğinde başlıca iki temel hata yaptı:

a) Onun iyimserliği , iktidara geldiğinde barış şartlarını hafifletebileceğini düşünmesiydi. Müttefikler'in de kendisi gibi Milliyetçilere karşı (anti-nationalist) olduğuna inandı. Müttefikler ve özellikle İngiltere, onunla, Anadolu'ya boyun eğdirmek ortak noktasında birleşmişti.[1115]

1 5 Nisan'da Ferit Paşa kabineyi kurduğunda zeki fakat tehlikeli bir deneme yaptı. (Reşit Paşa'yı kabineye aldı.) Kabinede Reşit Paşa etrafında antlaşmayı kabul etmeme görüşünde, sanki milliyetçiler doğrultusunda bir grup oluştu. Temmuz sonunda bir kuvvet gösterisi oldu, Ferit kazandı. 30 Temmuz'da istifa etti, ertesi gün, yeni kabinenin, *Hürriyet ve İtilaf* Partisi'nin ılımlı görüşte olanlarından kurulduğu açıklandı.

2 Hükümet değişikliğinden hemen önce Saltanat Şurası toplanarak, bir muhalif oya karşılık antlaşmanın imzalanması politikası kabul edildi. Değişiklikten önce, delegeler bu maksat için Paris'e hareket etti. Bu delegeler 10 Ağustos'ta, kabinenin bu siyaseti destekleyen oybirliğiyle verilmiş talimatıyla, antlaşmayı imzaladılar. 19 Eylül'de, *Hürriyet ve İtilâf Partisi*'nin mutedil kanadına mensup önde gelen iki kişi, istifa etti. Sürpriz bir şekilde bunlar, İttihatçı ve milliyetçi karşıtı çok güçlü yazar Ali Kemal tarafından desteklendi. Çok kısa bir süre önce (Ali Kemal) Ferit'in basındaki adamıydı.[1116]

3 Sonradan Ali Kemal şaşarak anladı ki, bu olaylar (İtalya çıkarına hizmet edecek bir hükümet kurmak için) şimdi

---

1115 *Age* s.374

1116 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 2.,*Age* s.375

İtalya bendesi olan ve Giolitti'nin (İtalya Dışişleri –başbakanı) yaratıcısı, Selanikli banker Carasso, tarafından yapılmıştı. Muhaliflerin bu darbesi başarısız olunca Ferit Paşa kabinesini yeniden düzenledi.[1117]

4 Ferit Paşa kendisini Padişah'a, Müttefikler nezdindeki –*persona grata*– vazgeçilemeyen adam olarak gösterip kendisinden başka Sadrâzam yok gibi gösteriyor.

5 Sorun sadece bir iç mesele değildir. Özellikle bu güçlü Müslüman unsurlar bulunduğu sürece, ilgili ülkeler için dinginlik ve gerçek bir barış olamaz. Gelecekte de uzun bir erimde Türkiye, fırtına merkezi olmaya devam edecektir.[1118]

Curzon'dan Robeck'e
23 Ekim 1920, No.999

1 Sevres'ın onaylanması konusundaki Fransız projesine İngiltere'nin de esas itibariyle katıldığı,

2 İngiltere'nin Anadolu'ya bir heyet gönderilmesinden önce Sevres'in onaylanmasını istediği, böylelikle bir olupbitti ile karşı karşıya bırakılacak milliyetçilerin, pazarlığa kalkışamayacakları.

3 Antlaşmanın hemen onaylanması konusunda İngiltere ve Fransa'nın, Padişah'ı tahttan ayrılmak zorunda bırakacak kadar ısrar etmek istemedikleri.

4 İngiltere'nin, Anadolu'ya gönderilecek heyette temsilci bulundurmamayı tercih ettiği.[1119]

Curzon'un İngiliz temsilcisine gönderdiği iletide, Severs Antlaşması'nı imzalayacak heyetin, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucusu, Selanikli banker Carasu tarafından düzenlenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

1117 *Age* s.376
1118 *Age* s.381
1119 *Age* s.CIV

İHTİLALCI HAREKETLER[1120]

İngiltere Denizaşırı Dominyon ve Yabancı Ülkelerde Aylık Rapor

24.10.1920

Rapor edildiğine göre Yunan kuvvetleri bütünüyle çekilebilir. Bursa'dan gelen raporlar, Yunan işgali, bura halkı tarafından (unpopular) istenmeyen bir biçimde karşılanmadı. Yunanların söylediğine göre yerliler işgalcilere iyi muamele ettiler.

İtalyanlar Yakın Doğu'da kuvvet dengesinin, kendi ulusal sınırları içinde bağımsız bir Türkiye'nin varlığı ile mümkün olduğunu düşünüyor. Bu amaçla Türkiye'ye istediği malzeme yardımını yapmaya hazırlandıkları, Reşit Paşa'nın yetkisi ile rapor edildi."

Bir maymunun ısırdığı Yunan Kralı Aleksander'in 20 Ekimde kan zehirlenmesinden ölmesi üzerine, Venizelos'un baş ağrıları çoğaldı; çünkü Yunan tahtında varislik sorunu ortaya çıkıyordu. Venizelos'un dış siyasada kazandığı başarılara karşın, iç siyasası kralcılarca sürekli olarak eleştiriliyor; özellikle seçim döneminde, "*küçük ama onurlu bir Yunanistan*" parolasını öne süren muhaliflerince saldırıya uğruyordu.

Kralcılar, yayımladıkları seçim programında, seçimi kazanırlarsa:

- Anadolu kendilerine önerilse bile kabullenmeyeceklerini;
- Onu fethetmek için savaşmayacaklarını;
- Anadolu'nun, ellerine geçirmeyi dilemedikleri bir yük, bir sömürge olduğunu açıkça bildiriyor;

1120 Catalogue Reference:CAB/24/115 Image Reference:0093

- Sınırları bir savaşa dayanacak kadar güçlü olmayan Yunanistan'ın yabancı unsurların yaşadıkları geniş bölgeleri yönetecek güce sahip olmadığını;
- Sekiz yıldan beri sürekli olarak savaşan Yunanların yorgun düştüklerini öne sürüyor;
- Ordunun silâhtan arındırılmasını önererek, kamunun sempatisini ve oylarını kazanıyorlardı.

Venizelos, 15 Kasım'da yapılan genel seçimde "büyük bir yenilgiye uğruyor"[1121], Yunan halkının savaş bıkkınlığını bu yenilginin nedeni olarak gösteriyordu.[1122]

2 Kasım 1920

Dışişlerinden ve Siyasetten sorumlu Kral Naibinin telgrafı:[1123]

Müttefikler'in elinde pasif bir unsur olarak bulunan Sultan'ın yerine, Veliaht Abdülmecit ya da Afganistan Emiri ya da Şeyh Sunusi'den birinin Halife seçilme olasılığını ele alan İstanbul'dan çok gizli kaydı ile gönderilmiş 12 Ağustos 1920 tarihli raporu ve dahi Mustafa Kemal'in Kral Hüseyin'e *Halife* diye hitap eden ama doğrulanmamış 14 Ekim 1920 tarihli 2550 No.lu telgrafınızı hatırlayınız. Sonraki rapor, Bolşeviklerin etkisi altında bulunan Türk Milliyetçilerinin İttihatçı kanadının, yeni Halife olarak, taraftarı giderek artan Emir'in seçilmesi konusu ile yakından ilgileniyorlar. Bolşevik kanat altında Kabil'e gelen Cemal Paşa bu konuda bir mesaj getirmiş olabilir. Hindistan'ın aşırı Müslümanlarının, Shaukat Ali gibi, Emir'in seçilmesini kabul edeceklerini biliyorum. Süregelen haberlere göre, geçenlerde İttihat-

---

1121 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde.*, s.366; FO/4682/C 11246, Atina'daki İngiliz ortaelçisi LordGranville^den Lord Curzon'a kapalı telyazısı, 15.11.1920.

1122 *Age* s.366; DBFP1/XIII, s.437

1123 Catalogue Reference:CAB/24/116 Image Reference:0008

çıların planının basıldığı Amritsar Müslümanların gazetesi olan *Vakil* Hindistan'da bir protesto olmadığını yazdı. Öyle görünüyor ki (Emir'in seçilmesi) konusunda bizim hiç bir adım atmamamız arzu edilir.

(Türk) anlaşmasının onaylanmasından önce, Mekke, Medine, Kudüs Şam ve Bağdat'ın, savaştan önceki İmparatorluk (Türk) toprakları üzerindeki kutsal yerlerin, Sultan'ın sözde egemenliği altında kalacak biçimde değiştirilecek olması bize göre başarılı bir adımdır. Böylece uzun süreden beri Sultan'ın bu yerlerle bağının olmadığını düşünen, bu nedenle de Hilafet'in kendisinden alınacağını ileri süren İttihatçıların ayakları yerden kesilmiş olur. O zaman, Emir'in Halife seçilmesi tehlikesini de bir tehdit unsuru olarak canlı tutmuş oluruz. Sultan'ın Halife olarak bırakılması bizim taahhüdümüz olan Arapların bağımsızlığını zayıflatmaz, Sultan'ın sözde egemenliği hiçbir zaman gerçekten Arap bağımsızlığını azaltmaz. Emir'in adaylığı karşısında düşüncelerimizi belirttik. Bu, (Emir'in Halife seçilmesi) Hindistan'a en yakın acil olası tehlikedir. Majesteleri Hükümetinden, yeni gelişmelerin ışığında sunduğumuz görüşlerimizi dikkate almalarını istirham ederiz."

Kabine için bastırılmıştır.
DIŞ ÜLKELER RAPORU
3 Kasım 1920
TÜRKİYE[1124]

Amiral Robeck, 21 Ekim tarihli telgrafında, yorumlarıyla birlikte yeni Kabinenin listesini bildirdi.

Sadrâzam: Tevfik Paşa
Şeyhülislam ve Vakıflardan sorumlu Bakan: Nuri Efendi
Dışişleri: Sefa Bey
İçişleri: İzzet Paşa

1124 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0029

Harbiye Bakanı: Ziya Paşa

Bahriye Bakanı: Salih Paşa

Maliye: Reşit Bey

Bayındırlık Bakanı: Abdullah Bey

Tarım ve Ticaret Bakanı ve Adalet Bakan Vekili: Hüseyin Kâzım Bey

Devlet Bakanı: Mustafa Arif Bey.

En ilgi çekici seçim, eski Sadrâzam İzzet Paşa'nın İçişleri Bakanı olmasıdır. O, genellikle kuvvetli Milliyetçi taraftarı olarak bilinir. Uzun zamandan bu yana sessiz kalmıştı.

Tevfik Paşa ve Malî Durum:

"Amiral Robeck'in 19 Ekim tarihli raporunda, Tevfik Paşa'nın kendisini 18 Ekim'de aradığını, Hükümetin hazır paraya ihtiyacı olduğunu söyledi. Kendisine söylediklerini rapor edeceğimi ama malî konulardaki raporlara Londra'dan çok yavaş cevap geldiğini söyledim. Bu durum, Sevr Antlaşması'nın değiştirilmesinde bir baskı olarak kullanılabilir.

Majesteleri Hükümetinin fikrine göre, Müttefikler'in izleyeceği tek yol, değişikliğin Türk Hükümeti'ne kabul ettirilmesi ve barışın reddine neden gösterilen hukuki sorunların ortadan kaldırılmasını istemektir. Uzlaşı için anayasa sorunu ele alınmalıdır. Artık, gecikme için bahaneler yaratılmamalı, Milliyetçiler için teklif edilen misyon (özel memuriyet - görev - vazife - elçilik - misyon - özel heyet - heyet -iş) ertelenmelidir.

Amiral de Robeck 28 Ekim'de (NO.1157) aşağıdaki telgrafı gönderdi:

Türkler tarafından acilen onanması istenen antlaşma değişikliği içeren ortak not, 25 Eylül öğleden sonra Sadrâzam'a elden verildi.

Aynı gün, Hükümet, bazı bölümleri aşağıda yazılı siyasi bir bildiri yayınladı:

"Kabine Hükümetle milletin el ele vererek çalışmasının kaçınılmaz gerekliliğine olan inancı içinde, Anayasa'nın öngördüğüne uygun olarak barış antlaşmasının değişikliğinin yasal zeminde ele alınıp sonuçlandırılması için, Meclisi, toplantıya çağıracaktır."

Şüphesiz bu beyanat, Yüksek Komiserlerin ortak notunun kabul edilmesinden önce yazılmıştı ama Tevfik'in değişiklik hakkındaki görüşlerimizden haberi vardı. Yukarıda yapılan alıntının esas itibariyle kamuoyunu tatmin için yapıldığını umuyorum. Böylece, ilerde Meclis toplandığı zaman değişikliğin çabuk geçmesi için bulunmuş bir çözümdü.

27 Ekim'de Dışişleri Bakanı bana ilk resmî ziyarette bulunduğu zaman Meclisin işgal edilmemiş bir yerde toplanmasından sonra, Milliyetçiler, bir uzlaşıya varılacağını söyledi.

Bakanların durumu, maalesef bu görüşü doğrulamıyor."

Kasım 1920 seçimlerini Kral taraftarları kazanınca Yunanistan'da Liberal Venizelos'un yerine Rhallys Başbakan seçilmişti.

5 Aralık'ta yapılan plebisitte Yunan halkının Kral Kostantin'in tahta dönmesi yolunda oy kullanması Müttefikler açısından talihsiz bir olay olarak değerlendiriliyordu.

1920 senesi sona ererken Sevres Antlaşması İtalya dışında da hiçbir memleket parlâmentosu tarafından onaylanmamıştı.

Clemenceau'nun yerine Başbakan seçilen Leygues'un 3 Aralık günü Londra'da Lloyd George ve Kont Sforza ile yaptığı görüşme sırasında hükümetinin Türkiye ile barış antlaşmasının bazı hükümlerinin değiştirilerek günün şartlarına uydurulmasının sağlanması görüşünde olduğunu belirtmesi İngiliz ve İtalyanları endişelendirmişti.

Fransız Başbakanına göre İzmir Yunanistan'ın olduğu müddetçe Anadolu'da barış sağlanamazdı.

Lloyd George'un görüşüne göre Konstantin, ya Anadolu'dan askerlerini çekecek, böylece İzmir'i Türklere bırakacak veya savaşa devam edecek ve halkın gözünden düşecekti. Bu bakımdan Konstantin'in Kral olmasına kadar beklemekte fayda vardı.

Leygues, Lloyd George'a cevaben Yunan idaresinin Türklerinkinden daha iyi olacağını ümit etmediğini, nitekim Teselya Yunanlara verildiğinde bütün köylü halkın sert ve zalim Yunan idaresinden kaçarak yurdu terk ettiğini, Selanik'in Yunan idaresine geçmesinden sonra burada da aynı şeyin olduğunu söyledi. İzmir'in Yunan idaresine bırakılması halinde onun da geleceğinin aynı olacağını iddia etti.

İstanbul'daki İngiliz yüksek komiseri Sir Horac Rumbold, 27 Kasım 1920'de Lord Curzon'a gönderdiği kapalı telyazısında, meydana gelen yeni durum nedeniyle, İstanbul'daki Bağlaşık çevrelerinde, pek doğal olarak, Sevr Antlaşması'nda büyük ölçüde değişiklik yapılmasından kaçınılmayacağı izleniminin yaratıldığını; Anadolu'nun ivedilikle yatıştırılması için, eski Rus sınırlarına dek uzanan ülkeyi Türkiye'nin gelecekteki sınırları içine alıp İzmir bölgesini de tümüyle bir Yunan bölgesi yapmak yerine, Türk egemenliğinde, özel biçimde yönetilen ve uluslararası denetime tabi tutulan bir il biçimine getirmekle Kemalistlerin çoğunluğunu memnun ederek bir uzlaşmaya varılması gerektiğini bildiriyordu.[1125]

İngiliz Genel Kurmay Başkanlığı da, Sevr Antlaşmasının değiştirilmesini ve İstanbul'la Ankara'nın birleştirilmesinden doğacak yeni yönetimin başına Mustafa Kemal'in[1126] getirilmesini öneriyordu.

1125 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde.*, s.367; FO/5058/E 14960, DBFP I/XIII s. 193-194, Amiral Robeck'den Lord Curzon'a kapalı tel yazısı. İstanbul, 27.11.1920.

1126 Doğu Masası yetkililerinden D.G. Osborne, yeni yönetimin başına İzzet Paşa'nın getirilmesinin daha iyi olacağı görüşünü öne sürüyordu.

Genel Kurmay Başkanlığına göre, Sevr Antlaşması'nın ülkelere ilişkin koşullarında büyük ölçüde değişiklik yapılması, Kemalistleri, Sovyet yönetimiyle olan ilişkilerini kesmeye üsteleyecek; Türkiye'yi Bağlaşık Devletlerle Rusya arasında tampon bir ülke biçimine getirmek fırsatına yol açacak ve böylece İngiltere İslâm ülkelerindeki huzursuzluğun nedenlerinin en önemlilerini ortadan kaldırmış olacaktı.[1127]

Fransız Başbakanı ve Dışişleri Bakanı M. Leygues'le Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri M. Berthelot, 3 Aralık'ta verdikleri demeçlerde, Antlaşma'nın değiştirilmesini öneriyor; İzmir Türklere geri verilirse, Mustafa Kemal'in bir uzlaşmaya yanaşması olasılığına değiniyorlardı.[1128]

Sevr Antlaşması'nın değiştirilmesine yönelik bu denli çabalardan esinlenen İstanbul Yönetimi, Antlaşma'yı onaylamayı erteliyordu.[1129]

BMM yönetiminin Dışişleri Bakanlığı, 28.12.1920'de Genel Kurmay Başkanlığına gönderdiği andırıda, Türklerin Antlaşma'da değişiklik yapılmasından değil, yeni bir "Antlaşma" yapılmasından yana olduklarını bildiriyor, şunları ekliyordu:

"*Belirgin koşullarımızı herkes biliyor. Türk ulusu, Fransız İhtilâli'nin Olağan Haklar Bildirgesi ve Türkiye'nin Ulusal Andı'nın* (Misak-ı Milli) *tanınmasını diliyor. İlklerimizi kabullenen düşmanlarımızla barış imzalamaya hazırız.*"[1130]

1127 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde.*, s.368; Cab. P. 23/23, 70 (20) Ek III, İngiliz Kabinesi tutanakları, 2.12.1920 (Cab.P.: Cabinet Papers (İngiltere Kabinesinin gizli belgeleri).

1128 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde.*, *Age* s.370; DBFP I/VIII, s.842-852. Bağlaşıklar, Kral Konstantin Yunanistan'a dönerse, tüm yardımı keseceklerini bu ülkeye bildirmek konusunda 4 Aralıkta bir karar alıyorlardı. A.g.e s. 100. Buna karşın Konstantin, 6 Aralıkta Yunanistan'a geri çağrılıyordu.

1129 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, *Age* s.370; Times, Londra, 10.12.1920

1130 *Age* s.372; HTVD No.54, Aralık 1965, s. 1236

27 Eylül'de İngiliz Yüksek komiseri Sir John de Robeck'i görmeye giden Damat Ferit'(e), yüksek komiserler, iş başında kalırsa, kurulun başarı sağlamasının olanak dışı olduğunu sözlü olarak, Tevfik Paşa aracılığıyla Padişah'a duyurmak kararını alıyorlardı. Esasen Tevfik Paşa'yı, Damat Ferit'in yerini alabilecek en uygun aday olarak görüyorlardı.[1131]

Esasen Tevfik Paşa, Anadolu'yu yatıştırmak ve yönetimdeki ikiliği ortadan kaldırmak amacıyla işbaşına gelmişti.[1132] Dolayısıyla, bu konuda Ankara'yla doğrudan doğruya görüşmelerde bulunmaktan yanaydı.[1133]

Tevfik Paşa Kabinesinde İçişleri Bakanı olarak görevlendirilen Mareşal Ahmet İzzet Paşa, İstanbul'la Ankara'yı barıştırmak amacıyla, Mustafa Kemal'e başvurarak görüşme önerisinde bulunuyordu.[1134]

Buna olumlu biçimde karşılık veren Mustafa Kemal, Türk milliyetçilerinin, Wilson ilkelerine göre ülkenin bütünlüğünü sağlayacak bir yönetim kurulması amacı güttüklerini ve ulusal birliğin ancak BMM'nce saptanan şu koşullar uygulanırsa sağlanabileceğini öne sürüyordu:[1135]

1 Sevr Antlaşmasının ulusal onur ve bağımsızlıkla bağdaşmayan ülkesel, askerî, malî ve iktisadî hükümleri kabul edilmemeli,
2 Yetkili bir murahhas kurulu yeni bir antlaşma imzalanmadan, yönetim, Sevr Antlaşması'nı kabullenmemeli ve uygulamamalı,

---

1131 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, *Age* s.375; FO/5056/E 12183, Amiral Robeck'den Lord Curzon'a kapalı telyazısı, İstanbul, 1.10.1920
1132 *Age* s.376; FO/6469/E 5233, Türkiye yıllık raporu, 1920
1133 *Age* s.376
1134 *Age* s.376; Söylev, II,s.352
1135 *Age* s.377; FO/5172/E 14883, İngiliz gizli istihbarat raporu, 4.11.1920

3 Ankara Yönetimi'nin ulusal ve uluslararası tüm antlaşma, karar ve sorumluluklarını üstlenerek yerine getirmeli,
4 Boğazlar tümüyle silahtan arındırılarak, tüm devletlerin seyrüseferine açık bulundurulmalı,
1 İzmir ve dolaylarıyla Edirne, Yunanlarca ivedilikle boşaltılarak Bağlaşıklarca kontrol altına alınmalı – bu bölgelerin kaderi, adil ve yansız bir kuruluşça, bölgelerdeki halkın oyuna göre saptanmalı,
2 Damat Ferit Kabinesinin Anadolu akımına kaşı çıkardığı "haksız ve akıldışı" fetva kaldırılmalı,
3 Ulusal akıma katılanlara koşulsuz genel af uygulanmalı.[1136]

İstanbul Yönetimi Mustafa Kemal'le pazarlık yapacak güce sahip değildi. Yunanistan'da Venizelosçulara indirilen darbeden, Kırım'da Wrangel ordusunun yenilgiye uğratılmasından ve Kâzım Karabekir'in Ermenilere karşı kazandığı büyük zaferden sonra, merkezi hükümetin, Bağlaşık Devletlerle yeniden görüşmelerde bulunarak, halkın emellerine daha uygun ödünler alabileceği konusunda Kemalistler arasında iyimser duygular egemen olmuştu. Mustafa Kemal'in kendisi, İzzet Paşa'ya gönderdiği mektupta, BMM'nin, gizli oturumlarından birinde şu koşulları karar altına aldığını bildiriyordu:

1 BMM, Merkezi Hükümet'in ülkede ulusal birliği tekrar sağlama çabalarını destekleyecek;
2 Ama bu yönetim Sevr Antlaşması'nın Wilson ilkelerine göre değiştirileceği yolunda Bağlaşıklardan güvence almalıdır.

1136 *Age* s.377; FO/5058/E 14918, Mustafa Kemal'den İzzet Paşa'ya telyazısı, Ankara, 26.10.1920

3 Bunun ardından, BMM, Doğu'da barışın kurulması için ve Bağlaşık Devletlerin çıkarlarıyla bağdaşan bir siyasa uygulamaya başlayacak;

4 Ulusal örgüt, normal durum tekrar kuruluncaya dek, çalışmalarını sürdürecek; daha sonra tümüyle kaldırılacak veya siyasî bir parti biçimine getirilecek; ama görüşmelerin sonuna dek, Ankara yönetimi işbaşında kalacak; anlaşmaya varılırsa, devlet işleri tek yönetim altında birleştirilecek.[1137]

(İngiliz) Dışişleri Bakanlığı Doğu Masası yetkililerinden W.S. Edmonds, şu yorumda bulunuyordu:

"*Onun* (İzzet Paşa'nın) *İstanbul'da bulunması daha iyi olacak, çünkü orada kendisini bir aşama etkileyebiliriz. Ankara'da kalırsa, bir ihtimalle İstanbul yönetimi çökecek ve yerine yeni bir yönetim kurmak çok güç olacak.*"[1138]

İngiltere Savaş Bakanlığı'nın 22 Kasım 1920 tarihli raporu:

"Türk Ulusçularını Rus Bolşevikleriyle olan bağlaşmadan ayırmak Türkiye'yi yeniden Rusya ile İtilaf Devletleri arasında bir tampon devlet durumuna getirir bu da Mısır, Irak ve Hindistan'daki huzursuzluğun altında yatan başlıca nedeni ortadan kaldırmaya olanak sağlar."[1139]

1- MUSTAFA KEMAL İLE YAPILAN EN SON HABERLEŞMELER

Sevr Antlaşması'nın yayınlanmasından beri Mustafa Kemal Müttefiklerle ya da Türk Hükümeti ile aşağıda yazılı olduğu biçimde haberleşmiştir:

1137 *Age* s.378; FO/6497/E 135, Mustafa Kemal'den İzzet Paşa'ya kapalı yazı, Ankara, tarihsiz. (22.11.1920'de Osmanlı Bakanlar Kurulunda okundu.)

1138 *Age* s.380; .FO/6464/E 68, İngiltere Dışişleri Bakanlığı derkenarları, Londra, 3.1.1921.

1139 B. Şimşir, s.187

a) Mayıs 1920'de Mütareke imzaladığı zaman Kilikya'da Fransızlarla.

b) M. Fago'nun Haziran'da Ankara'ya yaptığı önemli ziyarette Ankara'da ve başka yerlerde İtalyanlarla.
(Fago) rapor ettiğine göre, 3 milyon Lira borç ve buğday karşılığı Avusturya savaş malzemesi vermeyi teklif ederek Milliyetçilere moral destek sağlamış oldu.

c Mayıs 1920'de Ankara'da, Amiral Le Bon ve diğer Fransız Fransız Subayların temsil ettiği Fransızlarla.
Bu, mütarekeyi yenilemek maksadı ile yapılan tekliflerle ilgili idi.

d Mustafa Kemal'in Eylül 1920'de yaptığı şahsi ziyaretinde Tekirdağ'da İtalyanlarla.
Bu ziyaretin amacı bilinmiyor ama Mustafa Kemal'i orada, İtalya eski Yüksek Komiseri M. Maissa'nın karşılamış olduğuna inanılıyor.

e Ekim 1920'de Mustafa Kemal İstanbul'a bir delege göndererek, Milliyetçilerin Türk Hükümeti ile müzakere etmek istediği anlaşma koşullarını bildirdi.

f Türk Hükümeti, Ekim 1920'de Mustafa Kemal'e, Türk Hükümeti ile Milliyetçi Hükümet arasında bir toplantı düzenlenmesini isteyen bir delege gönderdi.

g Kasım 1920'de İngiltere'nin Sofya Elçisi, Atchkoff olarak tanınmış şahsın Orta Elçiliği ziyaret ederek, Mustafa Kemal'in İngiliz delegesini gizlice kabul edeceğine dair olan beyanatını rapor etti. (Ek.H.)

h Temmuz 1920 sonunda eski Genel Kurmay İkinci Başkanı ve Milliyetçi Hareketin liderlerinden Kâzım Paşa, İngiliz subaylar kanalıyla müzakere açmayı denedi. (Ek.K) Bu teyit edilmedi..

2. Mustafa Kemal'in bakış açısı:

a) Mustafa Kemal'in Türk Hükümetine gönderdiği beş husus 1 Kasım'da İstanbul'da yayınlandı. (Ek.E ve F)

1 İzmir, Boğazlar Komisyonu tarafından idare edilmeli ama Türk egemenliğinde kalmalı.
2 Trakya, Türk egemenliği altında otonom olmalı.
3 Boğazlar Komisyonu'na Türk delegesinin katılması.
4 Malî ve diğer kontrollerin değiştirilmesi.
5 Halifeliğin Padişahlıktan ayrılması.

b) Bu konudaki en iyi haber, Mustafa Kemal'in İzzet Paşa'ya yazdığı 26 Ekim tarihli mektubu. (Ek. L) Bu mektubun tamamı üzerinde çalışılacak kadar önemlidir.

c) İstanbul'daki Genel Kurmay Karargâhının 26 Kasım 1920 tarihli telgrafının son paragrafı konu ile ilgilidir. (Ek. M)

İstanbul Hükümeti adına Mustafa Kemal'i ziyaret eden delegenin fikrine göre Mustafa Kemal, İzmir'in Türkiye'ye geri verilmesi niyetinde ama Yunanların Marmara Denizi'nden ve Çanakkale'den çekilmeleri koşulu ile Trakya'ya otonomu kabul edecek.

3. Gelecek Müzakerelerin Gerçekleşme İhtimalleri:

a) Sofya'daki İngiltere Elçisinden gelen 24 Kasım 1920 tarihli rapora göre Mustafa KemalIngiliz delegesini gizlice kabul etme konusunda isteksiz görünüyor. (Ek. H)

b) İstanbul'daki Genel Kurmay Karargâhının 26 Kasım 1920 tarihli raporu, Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümeti ile müzakereye girişme konusunda çok istekli olduğunu gösteriyor.

Osmanlı Hükümetinin 18 Aralık tarihli protestosuna verilen cevap: "Mağlup Osmanlı Hükümetine dikte edilen mütareke şartlarından hiçbiri böyle bir protestoya hak verdirecek mahiyette görülmediğinden notayı derhal geri çeviririz."[1140]

1140 S. Selek, s.33

5 Aralık'ta, İngiliz komutanlığı, Fransız Generali Hamelin'e "*Fransızların Türkleri kovalayıp Kilikya'yı işgal etmelerine*" izin verdi.

Fransızlar Kilikya'yı kısmen işgal işini, 3 Ermeni taburundan oluşan bir güçle yaptılar. İngiliz Albayı Newcombe, çok kalabalık İngiliz subay ve askerleriyle demiryollarının kontrolünü aldı.

İngilizlerle Fransızlar, Kilikya ve diğer cephelerde, Türk sivil halkını, düşman kuvvetleriyle birlikte geriye dönen Ermenilerin hücumlarına karşı müdafaadan yoksun kılmak için onların silahlarını toplayacak kadar ileri gittiler.[1141]

İngiltere, Kilikya'nın askerî kontrol ve askerî yönetimini elinde tutuyor, Fransa ise Kilikya'yı Müttefikler adına idarî bakımdan yönetiyordu.

1916 tarihli gizli antlaşma ile Kilikya Fransa'ya verildiği halde İngiltere'nin şimdi burada işi ne idi?

Dünya Savaşı sona erince, birçok Osmanlı toprağı gibi, Kilikya'nın askerî işgal ve yönetimi de esas olarak İngiltere'ye kalmıştı.

General Gouraud'ya göre, emrindeki 6 taburdan 3'ü Ermenilerden meydana gelmişti. Bunların teşkiline, 1916'da Başbakan Briand tarafından başlanmış ve bir "Ermeni alayı" kurulmuştu. Türkler buna "Ermeni İntikam Alayı" adını vermişti.[1142]

Bu alay, dünyanın dört bir bucağından koşup gelen 5-6 bin Ermeni gönüllüsünden oluşuyordu.[1143]

Ermeni gönüllüleri, Fransız bayrağı altında ve Fransız üniformaları ile çarpışıyorlardı. Fakat özel bir sancakları vardı.[1144]

1141 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.32
1142 Fransız Kamoyu, s.180
1143 *Age* s.180
1144 *Age* s.181

1918'de ve 1919'un son günlerine kadar Fransa hükümeti Kilikya'ya "Ermenistan" diyordu. Clemenceau, Suriye ve Kilikya için "Suriye ve Ermenistan Yüksek Komiseri" unvanı ile George Picot'yu idareci tayin etmişti. A. F. Cebesoy hatıralarında (Millî Mücadele, s.269-271) Picot'nun 1919 sonlarında (7 Aralık) Sivas'a geldiğini, Mustafa Kemal'in kendisini unvanındaki "Ermenistan" kelimesini redde razı olması üzerine kabul ettiğini yazar.[1145]

Öte yandan Kilikya'daki Fransız idarî makamları "Ermenistan Fransız İdarecileri" adını taşıyordu.

Fransa hükümeti Kilikya'nın idarî işleri için geniş ölçüde Ermeni memur kullanıyordu: Polis, demiryolları, posta vs. gibi önemli hizmetlere Ermeniler atanmıştı.

Ermeniler, Haziran 1920'de, Erivan'dakinden ayrı, Fransız himayesinde az ömürlü bir "Amanus Ermeni Cumhuriyeti" (Osmaniye) ilân etmişlerdi.[1146]

Kilikya'daki İngiliz kuvvetleri 1919 Kasım'ının ilk yarısı içinde yerlerini tamamen Fransızlara bıraktılar.[1147]

Kasım'da Fransızların işgali devralmaları sükûnet içinde geçmişti. Ortak işgal döneminde de önemli herhangi bir olay çıkmamıştı. Fakat 21 Ocak 1920'de Maraş'ta çatışma çıktı. Şehirde 20 gün kadar süren şiddetli çarpışmalardan sonra 11 Şubat'ta işgalciler, Maraş'ı boşaltıp İslâhiye'ye doğru çekildiler. Fransızlarla beraber giden sivil Ermenilerden bir kısmı da yolda soğuktan öldü. İşte 1920 Mart ayı başında dünya kamuoyuna "katliam kurbanları" şeklinde tanıtılan ve Lloyd George'un İstanbul'u işgal için ızdıraplarını ileri sürdüğü Ermeniler bunlardı.[1148]

1145 *Age* s.181
1146 *Age* s.181
1147 *Age* s.182
1148 *Age* s.182

Üç Ermeni taburuna komutanlık etmiş general Gouraud'nun sözlerini zikredelim: "*Hiç şüphe yok ki, bu Ermeni taburlarının varlığı 21 Ocak'ta Maraş'ta patlayan ayaklanmanın nedenidir: Çünkü bu taburlar Türklerle Ermenileri ayıran derin kin nedeniyle, kaçınılmaz bir öç duygusu ile geliyorlardı.*"[1149]

İstanbul'daki Bağlaşık Yüksek Komiserleri, Londra Konferansı'na ilişkin olarak 26 Ocak 1921'de Tevfik Paşa'ya ortak bir çağrı gönderir göndermez, Osmanlı Sadrâzamı çağrıyı kabulederek, tümüyle yetkili bir kurul göndermesi için ivedilikle Mustafa Kemal'e başvurdu.[1150]

Buna karşılık veren Mustafa Kemal, İstanbul yönetimini tanımadığını, Türkiye'nin alınyazısını eline alan, türeye uygun, bağımsız ve tek egemen kuruluşun B.M.M. olduğunu, dışişlerine ilişkin olarak ancak bu Meclis'e başvurabileceğini, Bağlaşık Devletler, Doğu Sorunu'nu Londra'da yapılacak bir konferansta hak ve adalet çerçevesi içinde çözümlemek ister ve bu konuda B.M.M. yönetimine başvururlarsa, çağrılarının olumlu karşılanacağını bildiriyordu.[1151]

11 Ocak 1921 Fransız Cumhurbaşkanı M. Millerand, Paris'ten geçmekte olan İngiliz Savunma Bakanı Winston Churchill'e, Mustafa Kemal'le bir anlaşmaya varılması gerektiğini bildiriyordu.[1152]

İngiliz Başbakanı Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon, yeni Fransız Başbakanı Aristide Briand (16 Ocak 1921'de M. Leygues'in yerini almıştı) ve İtalya'nın yeni Dı-

---

1149 *Age* s.183; (L'Asie Française, Ocak 1921, No: 188, s.9)

1150 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde.*, s.384

1151 *Age* s.385; FO/6464/E 1360, DBFP I/XVII, s.42 n3, İstanbul'daki İngiliz Genel Kurmay Başkanlığından İngiliz Savunma Bakanlığına kapalı telyazısı, İstanbul, 28.1.1921.

1152 *Age* s.383

şişleri Bakanı Kont Sforza ile durumu görüşmek üzere 21 Ocak 1921'de yapılan Paris görüşmeleri sırasında, Fransız Başbakanı Aritide Briand, Sevr Antlaşmasında bazı değişiklikler yapılmasını öneriyor; onun ardından söz alan Kont Sforza, Anadolu'daki Bolşevik tehlikesi ve akımına değinerek, İtalyan halkının, Bağlaşıkların hak ve çıkarları göz ardı edilmemek koşuluyla bir uzlaşmadan yana olduğunu; ama Türk sorununun ancak Kemalistlerin de yandaş olacakları bir anlaşmayla çözümlenebileceğini öne sürüyordu.[1153]

Arif Oruç ve arkadaşları gibi serüven adamları Eskişehir'de Yeni Dünya gazetesini çıkarmaya başlamışlardı. Yeşil Ordu bayrağı altındaki bu hareket, Rusya'dan 400.000 altın istemişti. Bu parayla Türkiye komünistleştirilecekti.

Rusya bu parayı, ancak Mustafa Suphi'nin başında bulunduğu Komünist Parti'nin denetimi altında kullanılmak üzere vereceğini bildirmişti. Mustafa Suphi, bu paralarla sınırımızdan içeri girmişti. Durum böyle ağırlaşınca M. Kemal, Yeşil Ordu örgütünü ve komünist girişimlerini ortadan kaldırmaya karar vermişti.[1154]

Mustafa Suphi, Karadeniz dalgaları arasında kayıplara karışmış...[1155] (21 Ocak 1921)

Yunan Başbakanı Kalogeropulos, Londra'da yayınlanan *Daily Telegraph* gazetesinin bir muhabirine verdiği demeçte, Yunan ordusunun, Bağlaşıkların dileklerine göre, Anadolu'da ilerlemeye hazır olduğunu; buna karşılık Yunanistan'ın Londra bankalarından özel kredi sağlanması için yardımda

1153 *Age* s.383
1154 *Uluğ*, 270-271
1155 *Age* s.271

bulunulmasından başka bir şey dilemediğini bildiriyordu.[1156]

Konferansın öngününde, Bekir Sami başkanlığındaki Kemalist kurulla Tevfik Paşa başkanlığındaki İstanbul kurulu, aralarındaki görüş ayrılıklarını bir yana bırakarak birleşiyorlardı. Savoy Oteli'nde konuklanan her iki kurul, İngiliz yandaşlığına karşın Sadrâzam Tevfik Paşa'nın[1157] göstermiş olduğu yurtseverlik duygusu sayesinde birleşiyor.[1158]

Bekir Sami, Ankara'ya hareket etmeden önce, son kez görüşmeye gittiği Lloyd George'a aynı önerileri tekrarlıyordu. Fırsattan yararlanan Lloyd George, "*Türklerin Musul bölgesinde çıkardıkları olaylardan ötürü*" onu uyarıyor, bu olaylar sürdürülürse, İngiliz yönetiminin Yunanlara, Mustafa Kemal'e karşı girişecekleri düşmanca davranışlarda yardım etmek zorunda kalacağını bildiriyordu.

Bekir Sami, Türk yönetiminin Musul'da olay çıkarmak niyetinde olmadığı yolunda Lloyd George'a güvence veriyor, Türkiye'nin Arapların işlerine karışmak istemediğini, Irak'ın İngiliz dostluğu kadar önemli olamayacağını bildiriyor, gene Lloyd George'u, Kafkasya'nın kuzeyindeki devletleri tanımaya çağırıyor, güçlü bir Kafkas federasyonu kurulmasının hem Türkiye'nin hem İngiltere'nin çıkarları yararına olacağını öne sürüyor,[1159]ama Lloyd George'u hiç etkileyemiyordu.[1160]

1156 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde.*, s.390; FO/6466/E 1402, İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Sir W. Tyrell'in raporu, Londra, 19.2.1921

1157 *Age* s.391; FO/6465/E 1795, Sir H.Rumbold'dan Lord Curzon'a kapalı telyazısı, İstanbul, 9.2.1921. Tevfik Paşa kendini ziyaretle, Londra'ya hareket etmeden önce İngilizlerin yönergesini (emir – talimat) beklediğini söylediğini Lord Curzon'a bildiriyordu

1158 *Age* s.391; FO/6507/E 3487, İngiliz gizli istihbarat raporu, 3.3.1921.

1159 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, *Age* s. 400; DBFP I/XV, s. 442, Bekir Sami –Lloyd George görüşmesi, Londra, 16.3.1921

1160 *Age* s.400

Bekir Sami'nin Londra'da Fransızlar ve İtalyanlarla imzaladığı anlaşmalar İngilizleri de memnun etmemişti. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon, Sevr Antlaşması ve Üçlü Sözleşme'ye aykırı gördüğü bu antlaşmalardan ötürü her iki ulusun (Fransız-İtalyan) yönetimlerini sert bir dille eleştiriyor: Tüm gücüyle İtalyanlara saldırarak, onları İngiltere ile olan ittifaklarını çiğnemekle suçluyordu.[1161]

Bekir Sami'yle Aristide Briand, yaptıkları gizli görüşmeler sonunda, 11 Mart 1921'de bir anlaşma imzalıyorlardı. Anlaşmanın başlıca koşulları şunlardı:

Fransız ordusu, Kilikya'yı boşaltacak.[1162]

Her iki millet de, (Türk ve Yunan) Batı medeniyetimizin kurbanlarıdır.[1163]

Yakın ve Ortadoğu'nun büyük bir bölümünü harap eden bu savaş-sonrası-savaşta, oyuna katılıp acı çeken mahalli halklar birer piyondan ibaretken, baş oyuncular uzaktaki bu Batılı devletlerdir.[1164]

Büyük Millet Meclisi toplanırken, Müttefikler de San Remo'da, barış anlaşmasının son halini kararlaştırmak üzere bir araya geldiler. Taslak İngiliz, Fransız ve İtalyan uzmanlar tarafından hazırlanmıştı. Bazı pazarlıklar da yapıldı. İngiltere'yle Fransa arasında, Musul petrol yataklarıyla ilgili haklar meselesi bunlar arasında sayılabilir. Anlaşmaya göre, Fransızlara tercihli muamele yapılacak ve ayrıca Suriye'nin geliştirilmesi için petrol ürünlerini kullanma hakları da verilecekti. Lloyd George'un kabinesindeki bakanlar ve uzman danışmanlar, Başbakanı, Venizelos'un İzmir çevresinde daimi bir bölge edinme talebini desteklememesi için

---

1161 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, *Age* s. 400; DBFP I/XV, s. 442, Bekir Sami – Lloyd George görüşmesi, Londra, 16.3.1921

1162 *Age* s.400

1163 Arnold J. Toynbee, Türkiye'de ve Yunanista'da *Batı Meselesi*, Türkçesi. Dr. Kadri Mustafa Orağlı, –Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, s.XXXII

1164 Toynbee, *Batı Meselesi*,.*Age* s.45

defalarca uyardılar. Böyle bir bölge yıllarca bir çıban başı olurdu. Küçük Asya'da kuşaklar boyunca kan dökülmesine yol açabilirdi.[1165]

Evvelâ petrol anlaşması yapıyorlar. Bu, Long Berenger anlaşmasıdır. Petrolü taksim ediyorlar. Nisan 1920'de San Remo'da toplanıyorlar. Burada petrol anlaşması teyit ediliyor. Sonra da Sevr muahedesinin taslağı yapılıyor. Mayıs 1920'de Damat Ferit'i Paris'e çağırıyorlar. Sevr muahedesini veriyorlar. Bu Sevr Muahedesi 10 Ağustos 1920'de imza ediliyor.[1166]

Sevr Muahedesi'nin:

94 – 97'inci maddeleri Suriye, Filistin ve Irak'ın mukadderatını tayin ediyor.

99 – 100'üncü maddelerle Osmanlı'lar Hicaz'ın istiklâlini tanıyor.

101 – 118'inci maddelerle Mısır, Sudan'da İngiliz himayesini ve Kıbrıs'ın da İngiltere'ye ilhakını kabul ediyor.

119 – 120'inci madde ile Fas ve Tunus'ta Fransız himayesi tanınıyor.

121 – 122'inci madde ile Trablusgarp, Bingazi ve 12 Ada'nın İtalya'ya ilhakını tanıyor.

123 – 131'inci maddeler Türkiye'den ayrılan arazide kalan Osmanlı tebaasının mukadderatı hakkındadır.

Sonra gelen 9-10 madde Brest-Litaovsk muahedesinin feshine dairdir.[1167]

Barış anlaşmasının şartları Sultan'ın delegelerine 1920 Haziranı'nın ikinci haftasında sunuldu. Yunan sınırı Doğu'ya doğru sokuluyor, Edirne'yi ve Trakya'nın tümü-

1165 A.Palmer, s.398
1166 Esmer, s.363
1167 Esmer, *Age* s.367

nü içine aldıktan sonra Çatalca hattına dayanıyordu. Yeni harita, Konstantinopol'un Avrupa tarafındaki hinterlandını 40 kilometreye indiriyordu. Yunanistan ayrıca Ege'de sekiz adaya sahip olacaktı. İzmir, Yunan kontrolüne verilmekle birlikte beş yıl boyunca ismen Osmanlı toprağı olarak kalacaktı. Bu sürenin sonunda plebisit yapılacak ve bölgenin Yunan ya da Türk toprağı olduğuna karar verilecekti. Rodos'la On İki Ada İtalya'ya veriliyordu. Karadeniz'e kıyısı olan bağımsız bir Ermenistan devleti kurulacak ve bu devlet sorunlu altı vilâyetin çoğuyla Rusya'nın Ermeni vilâyetlerini içine alacaktı.[1168]

Amerikalılar, Erzurum Kalesi'yle Trabzon Limanı'nı da Ermenilere vererek Türk düşmanı Lloyd George'u bile şaşırttılar. Anlaşma aynı zamanda Fırat'ın doğusunda özerk bir Kürdistan kurulmasını da öngörüyor, Kürtlerin on iki aylık bir süreden sonra bağımsızlığı seçme hakkına da sahip olacağını belirtiyordu.[1169]

Boğazlar askerden arındırılacak ve uluslararası bir komisyonun kontrolüne verilecekti. Osmanlı ordusu 50.000 kişiyle sınırlı olacak ve donanmada yalnızca kıyı savunma gemileri bulunacaktı. Kapitülasyonlar yeniden canlanıyor, yabancı tacirlerin yararına işlemeyi sürdürüyordu.[1170]

Marshal Foch, Türkiye'ye bu şartları zorla kabul ettirebilmek için Müttefikler'in yaklaşık 325.000 askerinin olması gerektiğini belirtti.[1171]

Beş ay sonra Sir Charles ("Tim") Harrington, "Türkiye'deki Müttefik Kuvvetler Başkomutanlığı" görevini aldığında Konstantinopol'u ve Boğazı korumak üzere 8.000 İngiliz askeri bulabildi.[1172]

1168 Esmer, s.363
1169 Esmer, *Age* s.367
1170 A. Palmer, *Age* s.399
1171 *Age* s.399
1172 *Age* s.400

Müttefikler, Türklerin tepkisini beklediler. Sonunda bu tepki çok sert şekilde geldi. Önerilen sınırlar daha önce Sultan'a sadık kalmış askerler arasında öyle bir öfke doğurmuştu ki, kaçıp kaçıp Mustafa Kemal'in yanına gitmeye başladılar.[1173]

1916 ilkbaharında Osmanlı askeri yetkilileri, Ege ve Marmara'nın sahil kesimlerinde yaşayan Rum ahaliyi önce kısmen sonra da tümüyle tehcire tabi tutmağa başladılar. Asıl sebep, Anadolu'nun yakın komşuluğunda yer alan üç Yunan adasının İtilaf devletlerine ait donanma birlikleri tarafından hasmane niyetlerle işgal edilmesiydi. Bu tehcir hareketleri – daha önceki Ermeni tehcirinde yaşananların aksine– gerçek bir askeri tedbir niteliğindeydi. Tehcirler büyük bir acımasızlıkla yerine getirilmiştir.[1174]

Armutlu köyünde yaşamakta olan Rumlar, Avrupa savaşı esnasında Bursa'ya tehcir edildiklerinde, dönüşlerine kadar mahalli Türklerin topraklarına göz kulak olduklarını 1921 yılında bana anlatmışlardı.[1175]

Müttefikler, 30 Ekim 1918 ile 15 Mayıs 1919 arasında Anadolu'nun kaderini ellerinde tutmaktaydılar. Ülke, mütareke şartlarının yerine getirilmesini sevk ve idare etmekte olan kontrol subaylarının denetimine alınmıştı. Bu kontrol, Yunan çıkarmasının haberi gelinceye kadar nispeten uzak yerlerde dahi etkin bir şekilde işlemekteydi. Türklerin askeri ve mülki yetkilileri kendilerine iletilen emirlere itaat etmekte, birlikler dağıtılmakta, silah ve cephaneler toplanmaktaydı. Anadolu topraklarında savaş faaliyetleri yaşanmamış olduğundan demiryolları sağlam ve faal durumdaydı.[1176]

1173 *Age* s.400
1174 *Age* s.400
1175 *Age* s.400
1176 Toynbee, *Batı Meselesi*,.s.166

Ülke, bir bütün olarak kargaşa içinde değildi. İzmir ve havalisinde huzur bozucu hiçbir hadise vuku bulmuyordu.[1177]

1921 yılında, tüm bu olup bitenlerden sonra dahi, Manisa ve Armutlu bölgelerinde, Anadolu Rumlarıyla Türkler arasındaki şahsi münasebetlerin hâlâ kopmamış olduğuna şahit olunurdu. Eğer Yunan birlikleri hiç karaya çıkmamış olsalardı mevcut yara iyileşeceği gibi *status qua* da yeniden kurulacaktı. Fakat Yüksek Konsey'in halihazırda seçmiş olduğu politika, yarayı açık tutmakla yetinmeyip, bir de her türlü tedavi ümidinin ötesinde cerahatlenmesine sebep olmuştur.[1178]

Sevres Anlaşmasının imzalanmasından yedi hafta sonra milliyetçi kuvvetler söz konusu Ermeni vilâyetlerine doğru ilerledi ve Kars'ı aldı. Bunun hemen ardından Sovyet Kızıl Ordusu Erivan'da bir kukla Ermeni Cumhuriyeti kurdu. Aralık ayının ilk haftasında, Ankara hükümetiyle Sovyet yetkilileri Gümrü anlaşmasını imzalamış, Ermenistan olarak nitelendirmek istenen bölgenin orta yerinde bir Rus-Türk sınırı çizmişlerdi. Bu sınırın ömrü, Sovyetler Birliği'nin ömrünü aşacaktı.[1179]

Fransızlarla İtalyanlar Sevr Anlaşması şartlarının Sultan'a ve hükümetine uygulatılması konusunda hiçbir zaman İngilizler kadar ısrarlı olmadılar. Mart ayında Fransa ve İtalya, Mustafa Kemal nezdindeki temsilcileri aracılığıyla kendi anlaşmalarını yaptılar. Curzon da Sultan'ın temsilcileriyle Ankara'daki milliyetçilerin temsilcilerini davet etmiş, Müttefikler'in üçüyle karşılıklı, anlaşmanın nasıl değiştirebileceğini görüşmeye hazırlanıyordu.[1180]

1177 *Age* s.167
1178 *Age* s.172
1179 A. Palmer, s.401
1180 *Age* s.402

Harbiye Nezareti'nin 27 Ekim 1918 tarihli bir emri ile (Mütarekeden önce) Kafkas İslam Ordusu ve Şimali Kafkas Komutanlığı kaldırılmış olduğundan, üç sancak dışındaki Kuzeybatı İran'ın ve bütün Kafkasya'nın boşaltılması görevi 9. Ordu'ya (Yakup Şevki Paşa) verilmişti.

17 Kasım 1918'de Bakü, 18 Kasım 1918'de Tebriz Osmanlı kıtalarınca boşaltılmıştı.[1181]

Berlin Anlaşması ile (13 Temmuz 1878) haksız olarak Osmanlı Devletinden alınmış olan bu üç sancağımız, kırk yıllık bir ayrılıktan sonra Merkezi Devletlerle Sovyet Rusya arasında imzalanan Brest-Litovsk Anlaşması ile (3 Mart 1918) Anavatana kavuşmuş ve yeni idare hakkında sancak halkının "oy"una da başvurulmuştu, 14.7.1918[1182]

Osmanlı Bahriye Nezareti'ndeki İngiliz subayı, 11 Kasım 1918'de, doğrudan doğruya Osmanlı Hükümeti Sadareti'ne verdiği nota ile: " Türkiye ile Rusya arasında harpten önceki hudut ötesinde bulunan bütün Türk birliklerini ve elemanlarını kâmilen geri almanızı emretmeniz için Britanya Hükümeti'nden talimat almış bulunmaktayım."[1183]

İngiliz irtibat subayı yarbay Murphy, İtilaf Harp Meclisi'nin üç sancağın boşaltılmasında ısrar ettiğini açıkladı. Bunun üzerine Cevat Paşa bu isteği kabul etmek zorunda kaldı ve 9'ncu Ordu'nun 93 Harbi'nin (1877-1878) sonunda meydana gelen hudut gerisine alınmasını bu orduya emretti.[1184]

5 Mart'ta, İstanbul'un işgali kararlaştırılır ve o gün Lloyd George şöyle konuşur:

"Mustafa Kemal Paşa, bir çeteci değildir. Türk Hükümeti'nin atadığı Erzurum Valisi'dir." İşgal, 16 Mart günü yapılır. Har-

1181 T.Bıyıklıoğlu, s.155
1182 *Age*, s.156
1183 *Age*, s.157
1184 *Age*, s.158

biye Bakanlığı işgal edilerek oraya İngiliz Ordusu temsilcisi General Shuttleworth yertleştririlir.[1185]

Birinci Dünya Savaşını kazananlar: 1919 yılının güz aylarında, Padişah ve Halifeye karşı saygılı görünerek, İstanbul'daki hükümetle ilişkisini kesen asker ve sivil bütün yetkililerin Millî Kongrelerin kararlarına katılmasına göz yumdu. Trakya'da ve Anadolu'da elverdiği ölçüde örgütlenmeye çalışan "Kuvâ-yı Milliye"nin ve Sivas Kongresi'nin temsilcisi, "Heyeti Temsiliye" ile Babıâli'nin anlaşmasını hoşgörü ile karşıladı ve destekledi.[1186]

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni hiçbir gücün bozamayacağı ilkesi tüzüğün son maddesinde yer almıştı:

"Mebuslar Meclisi tam güvenlik ve serbestlik içinde yasama görevini yapmaktadır, Meclis teyit etmedikçe, bu teşkilâta son verilemez".[1187]

Oysa, hükümetin kışkırttığı muhalif gazetelerin saldırısı, Osmanlı Ayan Meclisi'nin ve Hükümet'in tutumu, özellikle Sadrâzam Ali Rıza Paşa'nın bildirisi, Mebuslar Meclisi'nde Kuvâ-yı Milliye'nin artık meşru olmayışını alkışlattıran nutuklar, kamuoyunu bu millî örgüt aleyhine çevirmekte ve Heyeti Temsiliye'yi güç duruma sokmaktaydı.[1188]

Kuvâ-yı Milliye'yi dağıtmak için her yanda Teali İslâm Cemiyeti (İslâm'ı Yükselme Derneği) adı altında düzenler kurarak millî örgüte saldırmış bulunuyorlar.[1189]

"Artık Meclis açıldı, Padişah'ımız millî teşkilât istemiyor." diye halkı açık toplantılara sürüklüyorlardı.[1190]

Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir Paşa'dan şu sorular için karşılık bekliyordu:

1185 Avcıoğlu, s.135
1186 *Uluğ*, s.157
1187 *Age*, s.159
1188 *Age*, s.160
1189 *Uluğ*, *Age*, s.160
1190 *Age* s.160

"Felâh-ı Vatan Grubu, kendini güvenlik içinde hissediyor mu?[1191] *Grup, Kuvâ-yı Milliye'nin şimdilik muhafazasına lüzum görüp görmediğini belirtmeli ve hükümete ihtarda bulunmalıdır, fikri savunulmalıdır.*

"Millî teşkilâtın ve kuvvetlerinin dağılması vatanın yararına olacaksa o takdirde, İzmir, Maraş ve sair cephelerde bulunan düşman kuvvetlerine karşı, hükümetçe tedbir alınmalıdır. Cevabınızı bekliyorum."[1192]

Karabekir Paşa, 23.2.1920'de Mustafa Kemal'in bu sorularına karşılık vermiş, demiştir ki:

"Heyeti Temsiliye'nin durumunu takdir keyfiyetini ve sorumluluğunu Mebuslar Meclisine bırakmalıdır. Meclis bunların muhafazasından yana değilse, Heyeti Temsiliye'nin dağılması ve faaliyet sahasından çekilmesi gerekir. Rauf (Orbay) *bu konuyu teklif etmeli, bundan sonra hiçbir suretle Sivas Kongresi gibi bir kongre toplanamayacağına göre, Mebuslar Meclisi tarafından alınacak karar, Kongre kararı sayılmalı, Heyeti Temsiliye de faaliyetten uzaklaşmalıdır."*[1193]

Bu görüş, Mustafa Kemal'in uzaklaştırılması, bir kıyıya itilmesi demekti.[1194]

Mustafa Kemal, Heyeti Temsiliye'den İstanbul Meclisi'nde üye bulunan Mazhar Müfit'e yazdığı bir mektupla, mebus arkadaşlarını düşmanın eline esir düşmemeleri için uyarmıştı:

"...Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtına ve Kuvâ-yı Milliye'ye lüzum kalmadığını ima eden Meclis'e ve Felâh-ı Vatan Grubuna, bu yoldaki kesin kararlarını sormasını Rauf'a yazdık.

Yalnız, mebusların, bu kararı vermek için toplanacakları şehirde yani Hilâfet merkezi olan İstanbul'da, 40.000 Fransız, 35.000 İngiliz, 2.000 Yunan ve 4.000 İtalyan kara askerinin

---

1191 (Mebuslar Meclisi'nde Müdafaai Hukuk adayı olarak seçilenlerle onlara katılanların kurduğu grup.) (Grup başkanı Rauf.)

1192 *Uluğ*, *Age*, s.161

1193 *Age*, s.161

1194 *Age* s.162

bulunduğunu ve İngiltere'nin Akdeniz filosunun toplarının Fındıklı'daki Mebuslar Meclisi Sarayı'na çevrilmiş olduğunu hatırlatırım."[1195]

3 Mart 1920 günü, Harbiye Nezareti Müsteşarı Albay İsmet (İnönü) Bey'den bir şifre teli alınmıştı. Özeti şöyleydi:

"...elde edilen bilgilere göre, İstanbul'da kurulan bir cemiyet, İngilizlerle birlikte kabineyi düşürerek yerine bilinen hükümeti[1196] *getirmeye, İzmir ve Adana havalisinin işgalini sağlamak için Kuvâ-yı Milliye'yi ve Mebuslar Meclisi'ni dağıtmaya karar vermiştir."*[1197]

2 Mart 1920 günü Ali Rıza Paşa kabinesi çekilmiş ve bu olay Rauf ve Kara Vasıf Bey'lerce M. Kemal'e bildirilmişti.[1198]

6 Mart 1920 günü, Padişah, Salih Dilâver Paşa'yı Sadrâzamlığa getirmiş, Fevzi Paşa (Çakmak) Harbiye Nazırlığında kalmıştı.[1199]

10 Mart 1920 günü Ankara'da İngiliz temsilcisi gibi bulunan yedek subay Mr. Withall, acele İstanbul'a dönüyordu. Mustafa Kemal, bu ayrılış üzerine İstanbul'daki Kuvâ-yı Milliye'ye bağlı mebusların belki de tutuklanacaklarını haklı olarak düşünmüş, Rauf Orbay'ı 12 Mart 1920 günü *"gerektiğinde bir hükümet kurmak için"* Ankara'ya çağırmıştı.[1200]

M. Kemal, 1 Mart 1920 günü, İstanbul'un pek yakında askerî işgal altına alınacağını öğrenerek kolordulara şu tebliği yapmıştır:

"Fransız kaynaklarından alınan bilgiye göre:

1 *İngilizlerin, birkaç güne kadar Harbiye Nezareti'ni işgal edecekleri,*
2 *Bütün subayları sivil giyinmeye zorlayacakları,*

1195 *Age* s.163
1196 Damat Ferit'in kuracağı Hürriyet ve İtilâf Partisi Kabinesi
1197 *Age*, s.163
1198 *Age*, s.164
1199 *Age*, s.164
1200 *Age*, s.164

3 *...memleket menfaatine çalışanları birer bahane ile hapsetmek üzere listeler hazırlamakta oldukları, haber alınmıştır."*[1201]

13 Kasım 1918'den beri, İstanbul, Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre, işgal altındaydı.[1202]

Yusuf Kemal Bey anlatıyor:

"Ankara'ya vardığımızda Mustafa Kemal Paşa gara gelmişlerdi. Lütfen beni arabalarına aldılar, layık olmadığım yere, sağ taraflarına oturtarak Ziraat Mektebine kadar götürdüler."[1203]

"B.M.M. İcra Vekillerinin sureti intihabına dair kanunun layihasını Mustafa Kemal Paşa'nın nezareti altında ben hazırladım.

Bu kanuna tevfikan Mayısın üçünde meclis icra vekillerini seçti. Ben İktisat Vekili seçildim." [1204]

"Heyeti Vekile, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'le beraber benim de Rusya'ya gitmeme karar verdi. O sırada memleketi tarafında bulunan ve Rusça da bilen Lazistan mebusu Osman Bey'i de sonradan bize tefrik ettiler.

11 Mayıs 1920 günü, (Heyeti Vekile teşkilinden sekiz gün sonra.) Ankara'dan Rusya'ya müteveccihen yola çıktık."[1205]

"19 Temmuz 1920 günü Moskova'ya vardık."[1206]

(Çiçerin'le antlaşma şartlarını görüşürlerken) "İtalya'dan silah tedarik etmek üzere para vermelerini teklif ettim. Tetkik ve müzakere edilmek üzere isteyeceğimiz meblağın miktarını bildirmekliğimizi istedi. Bir milyon kadar istemek fikrindeyim."[1207]

"Gelirken (12 Eylül 1920 Moskova'dan hareket) bizim trenle bir milyon altın ruble ve bir mavzer fişeği geldi. Mav-

---

1201 *Age*, s.165
1202 *Age* s.166
1203 Vatan Hizmetinde, s.143
1204 Vatan Hizmetinde, *Age* s.145
1205 *Age* s.146
1206 *Age* s.151
1207 *Age* s.166

zer fişeği ve mitralyöz yüklü sekiz vagon da Moskova'da istasyonda hazırdı. Rostof'a gelince oradan da üçer bin fişekle altı bin İngiliz tüfeği, yüz mitralyöz ve yedi buçukluk sekiz İngiliz topu derdesti sevk olduğunu bildirdiler. Osman Bey benimle beraberdi ve bütün sevkiyat işlerini o deruhte etmişti. Kendisini ben Rostof'a bırakarak geldim."[1208]

"11 Ekim 1920 günü Ankara'ya geldim".[1209]

(Bu Belge Majesteleri Hükümetinin Resmî Evrakıdır.)

12 Ekim 1920[1210]

"Başbakan Kabine'ye acele kaydı ile Venizelos'tan aldığı 5 Ekim 1920 tarihli önemli bir telgrafı bildirdi. Bu telgrafında Venizelos, ekonomik ve mali nedenler yüzünden İzmir bölgesindeki askeri terhis etme kararı aldığını bildiriyordu. Telgrafında Venizelos, Anadolu'da Mustafa Kemal'in tehdidi karşısındaki endişeli durumunu anlatıyordu. Kesin, kökten bir çözüm için, Ankara ve Pontus dolaylarındaki milliyetçi kuvvetlerin iptal edilmesini teklif ediyor. Böyle bir kampanya aşağıdaki sonuçları getirecektir:

1 İstanbul'da ve buna bağlı olarak Boğazlar bölgesinden Türklerin çıkartılması ile ayrı bir devlet kurulabilir ve
2 Pontus'ta kurulacak ayrı bir devletin Anayasasında, orada yaşamakta olan Rumlar esas halkı oluşturacaktır. Bunlar vaktiyle Türk zulmünden kaçarak Güney Rusya'da yaşamakta olup sayıları 800.000 civarındadır. Şu hususa da dikkat çekiyor: Bu devlet, Ermenileri ve Gürcüleri de bir araya getirerek İslam'a karşı ve neticede Rusya emperyalizmine karşı sağlam bir baraj teşkil etmiş olur. Yunan kuvvetleri sevkiyatı güvenle yapmayı başarabilir ama siyasi ve mali nedenlerle Helen Hükümeti bunları ancak

1208 *Age* s.181
1209 *Age* s.189
1210 Cab 23/2-0016

özel yetkilerle ve yeterli mali destekle sağlayabilir. İngiltere inisiyatif alır ve yeterli mali destek verirse, Yunanlar işbirliği yapmaya hazırdır. Kışın yaklaşması nedeniyle, acele karar verilmesini istiyor ve terhis bir kere başladı mı Yunanistan'ın birkaç ay içinde yeniden askere alma işinde çekincesi var.

Karar: İmparatorluk Genel Kurmay Başkanlığı gerekli istihbaratı yaptıktan sonra hazırlayacağı raporu doğrudan Başbakan'a vermesine."

24 Ekim 1920
YAKIN DOĞU ÜLKELERİ[1211]
TÜRKİYE

"Genç Türklerin Bolşevik ilişkisi bütünüyle sorunsuz değil, bazı güçlükler vardır. Bolşeviklerle Türk delegeleri arasında Moskova'da yürütülen müzakereler, Bolşeviklerin, Halife ve Şeyhülislam'ın halk tarafından seçilmesi teklifi gibi vakıf mallarının ve gelirinin kullanımı, kadınların erkeklerle eşit konuma getirilmesi ve peçe kullanılmasının kişisel seçime bırakılması, özel mülkiyetin sınırlandırılması teklifleri güçlük yarattı. Sonunda bir antlaşma imzalandı. Buna göre Moskova kuvvetleri er ya da geç, Mustafa Kemal'in Sevr Antlaşması'nın uygulanmasına karşı koyan düşüncesini desteklemek amacıyla Ermenistan'a varacak, böylece Bolşevikler, Mustafa Kemal'in dikkatle bastırılmış Bolşevik prensiplerine yakınlık duymayan gerçek düşüncesine güvenmediklerini belli edecek."

Yusuf Kemal anılarına devam ediyor:

"4 Ocak 1921 günü, Kazım Karabekir'den gelen bir telgrafta, Lenin ve Stalin'in siyasi bir ahitname ile bir de aske-

1211 Catalogue Reference:CAB/24/115 Image Reference:0093

ri ittifakname akdetmek üzere müzakereye memur heyetin Moskova'ya gönderilmesi arzusunu, Gümrü'de Rusya'nın Ankara Sefiri Medivani'nin kendisine söylediği, Hariciye Vekalaeti'ne bildiriliyordu."[1212]

"Heyeti Vekile, Yusuf Kemal'in Başkanlığı altında Rıza Nur Bey ile Ali Fuat Paşa'dan bir heyetin tayinine karar verdi.

14 Aralık 1920 günü trenle Ankara'dan yola çıktık." [1213]

"18 Şubat 1921 günü Moskova'ya vardık."[1214]

"26 Şubat 1921 günü Türkiye-Sovyet Rusya konferansı resmen açık olarak başladı."[1215]

"Rusya Hükümeti, İngiltere ricali ile ticari itilafnameyi akde mecbur olduklarını ve bu itilafnamenin mukaddemesinde Şark'ta ve Türkiye'de İngiliz menafini (çıkarlarını) muhil (zarar veren) harekattan ve propagandadan içtinap (sakınma) taahhüt edeceklerini sebep göstererek bizimle aleni (açık) ve resmi bir ittifak-ı askeri yapamayacaklarını bildirdiler."[1216]

"Türk–Sovyet Rusya Antlaşması 18 Mart 1921 günü özel bir merasimle imzalandı. İngilizlerle yaptıkları ticaret antlaşmasından dolayı Rusların da işine geldiği için antlaşmanın altına 18 Mart değil, 16 Mart tarihini koyduk."[1217]

"Şimdi de Rus-Türk anlaşmasının maddelerine bakalım:

1 *Misakı Millinin muhtevi olduğu arazinin Türk arazisi olduğu,*
2 *Kuzey Doğu hududu Sarp'tan başlayan hat...*
3 *Türkiye'nin hiçbir rusum vermeden yararlanması şartı ile Batum'un Gürcistan'a terki,*
4 *Başka bir devlete terk etmemek şartıyla Nahçıvan'ın Azerbaycan himayesinde muhtariyeti,*

1212 Vatan Hizmetinde, s.198
1213 *Age* s.199
1214 *Age* s.215
1215 *Age* s.216
1216 *Age* s.216
1217 *Age* s.230

5 *Rusya, Türkiye'de kapitülasyonlarından ve her türlü mali ve sair haklarından vazgeçiyor.*
6 *Boğazlarda serbest geçiş*
7 *Belirlenmiş hudutlar içinde Türk hakimiyetini ve Güney Kafkasya hudutlarını Kafkas Cumhuriyetlerine kabul ettireceğini taahhüt ediyor.*
8 *Esirlerin iadesi kabul olunuyor.*
9 *On milyon altın ruble, yirmi bin tüfek ile iki yüz mitralyöz ve bir miktar top ve mühimmat."*

İngiltere Askerî İstihbarat Müdüründen Dışişleri Bakanlığına yazı
4 Aralık 1920
Ek:
Fransız Generali Gouraud'nun Kaleme Aldığı Ermenistan'da Fransız Politikasıyla İlgili Muhtıra Örneği:
25 Kasım 1920

1 Kilikya'daki Ermenilere Fransızlar tarafından silâh dağıtıldığı, fakat Ermenilerin bu silâhlarla köyleri yakıp yıktıkları, silâhsız Müslüman halkı katliamdan geçirdikleri.
2 Ayrıca Fransız ordusuna alınan gönüllü Ermenilerin firar ettikleri. Tarsus'ta alınan 2.000 gönüllüden sadece 17'sinin kaldığı.
3 Bu nedenlerle Adana Ermenilerine silâh verilmediği, Ermenilerin silâhlandırılmamaları gerektiği.[1218]

İngiltere Gizli İstihbarat Servisince
Dışişleri Bakanlığına Yazı
6 Aralık 1920, No. 1011
Sofya'dan alınan 2.11.1920 tarihli rapor ekte sunulmuştur:

1218 B.Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, CXIX, s.448

- 1903'ten 1908'e kadar Bulgar Parlamentosunda mebusluk yapmış Dimitri Atchkoff ile dostça ilişki kurdum. Bir işi varmış gibi görünüyor, Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı, ateşli bir "Kemalist", büyük olasılıkla onun Bulgaristan'daki ajanı ve propagandacısı. Bir ya da iki kere evine gittim. Bana, Kemalist Türkiye ve Bulgaristan'ın karşılıklı menfaatleri ve tabii ki İngiltere'nin gerçek menfaati için çalıştığını söyledi. Gerçekten bir yerden para alıp almadığını bilmiyorum.[1219]
- Mustafa Kemal, Sofya'da Askerî ataşe iken, Ocak 1916'da onunla tanıştığını söyledi.
- Anafartalar muharebesinden sonra, Gelibolu'daki Ordunun kumandanı olduğu zaman Mustafa Kemal Sofya'da bir ay Atckoff'un evinde misafir kalmış. Sonra birlikte İstanbul'a, Mustafa Kemal'in annesine gelmişler.
- Bu yılın Mart ayında, Fransız yetkilileri bunu "iş maksadı" ile Anadolu'ya göndermişler. Mustafa Kemal'i ziyaret etmiş, sözü edilen konuşma da bu ziyaret sırasında yapılmış.
- Atckoff, İstanbul'un işgal edileceği öğrenince, yolda Yunanlar tarafından tutuklanma korkusu içinde, Sofya'ya döndü.
- Söylediğine göre Mustafa Kemal'le sürekli haberleşmişler, en son mektubunu üç ay önce almış.
- 19 Kasım'da Atckoff, İngiliz Elçisi'nden özel görüşme için randevu talebiyle bana yaklaştı. Türkiye siyaseti ile ilgili çok gizli şeyler söyleyecekmiş.
- Elçi, pek akla yakın bulmadı, ama sekreteri konuşmasını, konuşmanın bir rapor halinde kendisine verilmesini istedi.
- Ertesi gün, görüşmeyi hazırladım, o konuşmasını sekreter Mr. Mackilop'a ve bana yaptı. Konuşmada, ikinci konsolos Mr. Gillat-Smitt tercümanlığı yaptı.

1219 *Age* s.451- 454

- Halkı Türk olan topraklar dışında, Arap sorunu Mustafa Kemal'i ilgilendirmedi.
- Mart'taki konuşmasında bağımsız ve otonom bir Ermenistan üzerinde mutabık kalacağını ifade etti.
- Mustafa Kemal etnik azınlıkları tanıyor ve onlara Türk Devleti'nde garanti veriyor. Bağımsız bir Türkiye (mutlaka) var olacaktır ve İngiltere, bu politikaya dönecektir.
- Bolşevizm Türk toprağında kök salamaz: Din ve gelenek ona karşıdır. Enver ile Mustafa Kemal'in siyaseti birbirine karıştırılmamalıdır. İkisinin de amacı Türk milletidir. Fakat yöntemleri farklıdır, temelinde birbirine karşıttır. Kemal, savaş sırasında ve sonrasında da Almanya'nın Yakın Doğu siyasetine şiddetle karşı olanlardan biridir. O, Enver ve Talât'ın siyasî stratejisine karşıdır.
- İngiltere, Mustafa Kemal ile bir anlaşmaya varırsa, Yunanistan'dan elde edeceğinden çok daha fazla avantaj kazanır. Türklerle Bolşevikler arasında doğal olmayan işbirliğine son vererek, Türk halkıyla dostluğu teminat altına almalıdır. İzmir, Türk'ten başka bir şey olamaz.
- Kemalistlere garanti vermek koşuluyla İstanbul'u İngiltere kullanabilir.
- Atchkoff, Mustafa Kemal'e güzel bir reform metodu teklif etti: Her Vali'ye bir İngiliz danışman atansın. Bu öneri üzerinde anlaştılar.
- Kısaca, *Bir anlaşma yapılıp Mustafa Kemal'e ve Hükümetine iktidar garanti edilirse, onun maddesi İngiltere'nin elinde kalacaktır.*[1220]

Damat Ferit 4 Ekim 1920'de Robeck'e: "Sultan, tahammülün son haddine gelmiş olduğundan nasyonalist temayüllü bir hükümet ile çalışmaya rıza göstermektense, muhtemeldir ki, Saltanat'ı bırakacaktır."[1221]

1220 B.Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, *Age* s.453
1221 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, s.242

Curzon ayın altısında da Robeck'e şu talimatı göndermiştir: "*Sultan'ın Saltanat'tan ayrılmaması için bütün kuvvetinizle tesir ediniz.*"

Ayın on birinde, de Robeck ile hususi görüşmesinde nasyonalist bir hükümet iktidara geldiği takdirde Saltanat'tan feragat edeceği hususunda çok açık konuştu.[1222]

İngiltere Askerî İstihbarat Müdüründen
Dışişleri Bakanlığına Yazı
4 Aralık 1920
Ek:
Fransız Generali Gouraud'nun kaleme aldığı
Ermenistan'da Fransız Politikası ile ilgili
Muhtıra örneği:
10 Aralık 1920
TÜRK ANTLAŞMASI[1223]

Hindistan Genel Valisi'nden Dışişleri Bakanlığına gelen aşağıdaki telgraf "Bombay Chronicle"de yayınlandı.

Fransa ve İtalya, Türk Antlaşması'nın, İzmir ve Trakya'nın Türkiye'ye bırakılması şeklinde değiştirilmesi hususunda mutabakata vardılar.

İngiliz'in aykırı görüşünü temsil eden Lord Curzon, buna çılgınca karşı çıkmaktadır ve Müslüman İmparatorluğu'nu ve milletini yok etmeye kararlıdır.

10 Aralık 1920[1224]

Bizim şimdiki durumumuz hariç, Türkiye ile dostluk temelinde bir ilişki kurmanın imkânsızlığı tartışılmıştı. Ancak şimdi Yunan seçimlerinden sonra, Orta Doğu'da bizim yükümüzü hafifletecek olan Sevr Antlaşması'nın Türklere ağır gelen kısımlarının ağırlığını giderecek bir yere geldik.

1222 Jaeschke, *İngiliz Belgeleri*, *Age* s.242
1223 Catalogue Reference:CAB/23/38 Image Reference:0019
1224 Catalogue Reference:CAB/23/38 Image Reference:0017

Dünyanın bu parçasında bizim siyasetimizin bir sonucu olarak Bolşeviklerle Türkler arasında doğal olmayan bir dostluk ortaya çıkmış olsa bile şimdi bozulacağının işaretleri var ve sorun şimdi İngiliz tarafına doğru eğilmiş görünüyor.

Antlaşmada, İzmir'in bir kontrole bağlı olmadan Türklere geri verilmesinin Müttefiklerce kabul edilmediği belirtilmesine rağmen, Türklerin egemenliği altında otonom bir bölgeye dönüştürülmesi teklifine olumlu yaklaşım var.

Sorunun gözden geçirilmesi hususunda mutabakat var.

Mustafa Kemal'le doğrudan müzakereye girişmenin avantajları, toplantının İstanbul'da yapılması ve genel konuların ele alınması görüşüldü.

Gelecek iki yıl içinde Yunanistan'da meydana gelecek yeni durumlar nedeniyle "Antlaşma"nın bazı noktaları yıkılacak ve olacakları beklemeyi seçmek yerine "Antlaşma"yı şimdiden değiştirmek tercih edilmelidir.

Tartışma, aşağıda yazılı sonuçlar üzerinde bir mutabakat gösterdi:

Majesteleri Hükümeti, Sevr Antlaşması'nın değiştirilmesi için Türkler üzerindeki baskısını sürdürmeli ve "Anlaşma"yı değiştirmek için derhal teşebbüse geçmeli.

10 Aralık 1920.

Lord Harding'den (Paris) **Curzon'a**[1225]
12 Aralık 1920, No.3688

Fransız Parlamentosunun Sevr'i olduğu gibi onaylamak istemediği, Fransa Hükümeti'nin de antlaşmada değişiklik yapılması görüşünde olduğu, zira Bolşevik tehlikesine karşı Mustafa Kemal ile İzmir konusunda anlaşmaya varılmak istendiği.

Fransız siyasî çevrelerinin, Mustafa Kemal ile anlaşabilmek için İzmir'in Türklere bırakılması fikrinde oldukları.

1225 B.Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, s.CXXIII

Le Temps'ın (13 Aralık 1920) başyazısından: "*Türklerle gerçek bir barış yapmak için Yunanları İzmir bölgesinde ve Doğu Trakya'da tutmaktan vazgeçmek gerekir. Fransa, Yunanistan iddialarını destekledikçe Doğu'da savaşmaya mecburdur.*"[1226]

"*Fransa'nın kanı ve parası daha ne kadar zaman 'Tino'* (Konstantin) *için akacaktır?*"[1227]

Sol basın ve kamuoyu kesimi öteden beri Fransa'nın Kilikya ve Suriye'deki emperyalist ve militarist girişimlerine son derece karşı idi. *Le Temps*'ın bu yazısı, kamuoyunu aydınlatma kampanyası başlatmaları için bulunmaz ve çok ilginç bir fırsat daha yaratmış oldu. Kampanyanın başında bulunanların fikri şöyle idi: "*Sağ ve burjuva çevrelerin gazeteleri bile Doğu'daki maceraya karşı çıkıyor. Sağ basın, Fransa'nın Doğu'da İngiltere'nin ve onun uşağı Yunanistan'ın oyununa geldiğimizi, anlamsız bir savaşa sürüklendiğimizi yazıyor. Kamuoyunu aydınlatmak görevimizdir. Kilikya ve Suriye için ne bir kuruş, ne bir adam! Sevr Antlaşması'nı yırtın.*"[1228]

Böylece, 1920 sonlarında Fransa'da Türklerle anlaşmak ve Kilikya'yı boşaltmak için çok kuvvetli bir akım başlamış oluyordu.

Clemenceau'nun yerine Başbakan seçilen Leygues'un 3 Aralık günü Londra'da Lloyd George ve Kont Sforza ile yaptığı görüşme sırasında hükümetinin Türkiye ile barış antlaşmasının bazı hükümlerinin değiştirilerek günün şartlarına uydurulmasının sağlanması görüşünde olduğunu belirtmesi İngiliz ve İtalyanları endişelendirmişti.

1226 *Fransız Kamuoyu*, s.195
1227 *Age* s.196
1228 *Age* s.197

Fransız Başbakanı'na göre İzmir Yunanistan'ın olduğu müddetçe Anadolu'da barış sağlanamazdı.

İngiliz Gizli İstihbarat Servisinden
Dışişleri Bakanlığına
15 Aralık 1920, No.CX/1011/V
Sofya'dan alınan 6 Aralık 1920 tarihli rapor eklidir.
Ek:
Sofya'dan Rapor, 6 Aralık 1920

(Mustafa Kemal) Arap sorunu ile ilgilenmiyor. Arap şeflerinden aldığı mektuplardaki, koruma ve yardım taleplerini reddetti.

Mustafa Kemal'in talep edeceği ilk şey, Fethi Bey, Kuleli ve Rauf Bey'in serbest bırakılmasıdır.[1229]

Nihayet 2/3 Aralık 1920'de Gümrü'de Ermeni delegeleri ve Türk ordusu komutanı Kâzım Karabekir bir antlaşma imzaladılar. Ankara Hükümeti'nin devletlerarası ilk antlaşması olan bu belge gereğince, Türkiye 1878'de kaybettiği, Mart 1918 Brest-Litovsk antlaşmasıyla kazanmakla beraber, Mütareke'den sonra Ermenilerin ele geçirdiği Kars bölgesine tekrar kavuştu. Gümrü Antlaşması'nın imzalandığı gün Ermenistan Cumhuriyeti, "Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti" adını aldı.

Le Gaulois'nın (20 Aralık 1920) İstanbul muhabiri George Labourel, gazetesine gönderdiği bir mektupta bazı bilgiler verdi. Ona göre Türk milliyetçileri, Ermenilerin "kışkırtmaları," "Müslüman köylerini ateşlemeleri ve katliamlara girişmeleri" nedeniyle savaşa girmişlerdir. Savaş üç hafta sürmüş, Ermeniler Fransa'nın gönderdiği cephaneleri ve Amerika'nın gönderdiği un stoklarını bile kurtaramadan yenilerek çekilmişlerdir.[1230]

1229 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt 2., s.476
1230 *Fransa Kamuoyu*, s.171

Rumbold'dan Curzon'a
13 Aralık 1920, No.1606

1 Mustafa Kemal'le görüşmeye gidecek olan Türk Hükümetinin heyeti, 3 Aralık'ta Haydarpaşa'dan hareket etti. Dahiliye Nâzırı İzzet Paşa başkanlığındaki heyette, Bahriye Nâzırı Salih Paşa, Ziraat ve Ticaret Nâzırı Hüseyin Kâzım Bey ile birlikte beş kişi daha vardı. İstanbul'daki İngiliz Başkumandanı'yla yapılan anlaşma gereği, heyetin Yunan pususuna düşmemesi için, Haydarpaşa'dan tren yolu boyunca İngiliz subaylar heyete refakat etti.[1231]

2 Bir aksilik olmazsa heyet 6 ya da 7 Aralık'ta Ankara'ya varır. Ankara Hükümeti'nin temsilcileri, heyeti Bilecik'te karşılayacak. Bir rapora göre, Milliyetçilerin niyeti, müzakereleri Bilecik'te sürdürmek, Ankara'ya götürmek niyetinde değiller. Fakat İzzet Paşa, heyeti ılımlı unsurlarla temas ettirmek istiyor.[1232]

3 İzzet Paşa'ya refakat eden Hariciye Nâzırı Sefa Bey, 2 Aralık'ta beni ziyarete gelmişti. Kendisine, Milliyetçi kuvvetlerin elinde hapis bulunan, asker ve sivil İngiliz esirlerinin serbest bırakılmasını istedim. Kendisine, isimleri Yüksek Komiserlikçe bilinen bu esirlerin bir listesini gönderdim. İngiltere kamuoyunun bu olaya çok önem verdiğini, serbest bırakılırlarsa Türk Hükümeti'nin prestijinin çok yükseleceğini söyledim.[1233]

Kral Kostantin tahta çıkmasından az sonra Bağlaşıklar kesin olarak tarafsızlık kararı vermiş olduklarından iki taraftan hiç birine silah sattırmamaktaydılar. Lloyd George:

1231 *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 2., s.448
1232 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, Cilt 2., s.449
1233 *Age*, s.449

"Bağlaşıklar Sevr Antlaşması'nı yırttılar. Bu, Yunanlarca değil doğrudan doğruya Bağlaşıklarca ve Türk istekleri doğrultusunda yapılmıştır."

Sevr, Antlaşma imzalandığı halde onaylanmadı ve uygulanmadı.[1234]

1 Haziran 1920'de Amerika Senatosu Ermenistan mandasını reddeder.[1235]

28 Eylül 1920'de Türk-Ermeni Savaşı başlar, ertesi gün Sarıkamış, 30 Ekim'de Kars, 7 Kasım'da Gümrü alınır. 18 Kasım'da Mütareke, 3 Aralık'ta barış imzalanır. Bir yandan da Ruslar Ermenistan'a el koyup oraya bir komünist hükümet yerleştirirler.[1236]

Buhara, Orta Asya'nın en önemli ticaret kentiydi. Kentin 11 kilometre uzunluğundaki kapalı çarşılarında işler (en azından bir yolcunun bildirdiğine göre) gayet iyi devam ediyordu. El sanatları ürünleri, değerli madenler, kuyumculuk, halıcılık, deri işleri, ipekli ticareti canlıydı. Pek çok doğu dillerinde yazılmış değerli elyazması kitapların satıldığı kitapçılarıyla Buhara, Orta Asya'nın en büyük kitap pazarıydı.

Kızılordu, uçakları ve zırhlılarıyla 2 Eylül'de (1920) Buhara'nın ortaçağ rejimine son verdi. Bir olasılık yeryüzünün en büyük İslam elyazması kitap koleksiyonunun bulunduğu kütüphane de yandı.[1237]

1234 Mudanya Mütarekesının., s.97; G. Lewis, s.66, dip not:9

1235 *Age* s.179

1236 *Age* s.179

1237 *Barışa Son Veren Barış*, s.485; ('Ortaçağ rejimi' ilkellik karşılığı olarak kullanılıyor. Bu, ilkel dediği rejim, dünyanın en zengin elyazması kitap koleksiyonuna sahipti ve 'Bolşevik' denen 'ilkel'in karşıtı gelişmiş rejim bu kitaplığı yaktı. Bağdat-Kahire kitaplıklarının yakılması gibi. Asıl ilkellik budur.)

Lord Harding'ten (Paris) Curzon'a
3 Ocak 1921, No.4

- Bugün akşam gazeteleri, Fransa Başbakanının General Towsnhend ile Osmanlı Mebusan Meclisi eski başkanı Ahmet Rıza'yı kabul ettiğini yazdı.
- General Towsnhend yaptığı basın toplantısında Sevres Barış Antlaşması'nda değişiklik yapılmasını savundu. Fransızlar da herhalde onun görüşünü paylaşıyor.[1238]

İzzet Paşa Heyeti'nin Ankara'dan derhal çağrılması, İstanbul'daki hükümetin aczi karşısında, Sevres Antlaşması'nın malî ve askerî şartlarının değiştirilmesi, Milliyetçi talebin tamamen garanti edilmesine bağlıdır.[1239]

Rumbold'dan Curzon'a[1240]
4 Ocak 1921, No.10

Yunanistan: Canellopoulos, Yunan Yüksek Komiseri. Geldiğimden beri kendisini çok az gördüm.

Canellopoulos'a, Anadolu'yu işgal eden Yunan ordusunun ilerleyişi hakkında sık sık notlar veriyoruz. Bize hep gönül alıcı davranışta bulunuyor ve isteklerimizi yerine getiriyor.

Bu not ilginçtir. İşgal eden devlet temsilcisine ordularının nerelerde bulunduğunu, bir başka ülke İngiltere, kendisine notlar vererek bildiriyor. Bu da bize, Anadolu'da yapılan savaşın Türk-Yunan değil, Türk-İngiliz olduğunu açıkça göstermektedir.

Yunanistan'ın İzmir'e çıkıp Türkiye'nin içlerine doğru yürümesi "stratejik zorunluluktu." Dünya Savaşı sırasın-

1238 *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, CİLT:3, Bilâl Şimşir, T.T.K. Ankara, 1979, s.4
1239 B. Şimşir, 3., İngiliz Belgelerinde Atatürk, s.8
1240 *Age* s.5

da, Yunanları Türklere karşı savaşa sokmak konusunda çok endişeli olan Lloyd George, onlara "İngiltere'nin kanatları altında" parlak gelecek vaat etmişti.

Kont Sforza, (İtalya Dışişleri Bakanı) Yunanların Türklere karşı girişeceği hareketin tamamıyla karşısındaydı.[1241]

Yunanlar, yeni Türk Başkenti Ankara'ya 200 mil yaklaştıklarında, askeri durumları sürekli kötüye gidiyordu. Aralık 1920'de Kral Kostantin, Atina'da tahtına döndü. Müttefikler bu olayı kendilerine karşı sadakatsizlik olarak değerlendirdi.

GİZLİ

Başbakan: Muhafazakâr Centilmen, bizim Bağdat'tan çekilip aşağıya doğru Basra'ya yürümemizi, Bağdat'ta kalmak için çaba sarf etmememizi teklif etti. Farz edelim ki teklifi yerine getirdik. Yerimizi ne ve kim alacak? Birleşmiş Milletler bizden burayı manda altına almamızı isterse bizim ülkeyi yeniden işgal etmemiz gerekecek. Bu yeniden büyük harcamalara mal olacak, ülkenin tamamını kapsayan başka bir kuvvet kurmak zorunda kalacağız. Biz, İngiliz kuvvetlerinin esir edildiği Kut şansını bir daha denememeliyiz. Basra'dan Musul'a kadar ülkenin tümünü yeniden işgal etmenin maliyeti 150 ile 200 milyon Paund civarındadır. Ne siyaset! Birisisi çıkıp şunları söylerse anlayabilirim: "*Ülkeye dokunmayın. O sizin işiniz değil. Onu kendi haline bırakın. Siz Türkleri yendiniz onu temizlemek zorundasınız. Açık siyaset budur.* Sykes-Picot Antlaşmasına göre İngiltere, Basra'dan olduğu kadar bütün Bağdat Vilayeti'nden de sorumludur. Bizim petrol ve buğday üzerindeki bencil görüşümüzün eleştirilmesine karşılık ben de yalnız bu alanda değil bütün nüfuz bölgemizde

1241 H.Howard, s.259

İngiltere'nin girişimde bulunmak öncelliğine sahip olduğunu iddia ediyorum. Antlaşmayı yazanların maksadı da bu idi. 29.12.1920.[1242]

Mustafa Kemal'in The Daily Express' e demeci:
7 Ocak 1921
Türkiye Türklerindir
Milliyetçi Lider Amacını Açıklıyor
Varolma Hakkı
The Daily Express'e Demeç
Daily Express Muhabiri, İstanbul, 4 Ocak

- Anadolu'da, Türk Milliyetçi hareketin lideri Mustafa Kemal Paşa'dan, Ankara'daki karargâhından, "Daily Express"'in Editörüne verilmiş mülâkatın telgrafını bugün aldım. Bir soru üzerine barış şartlarını açıklıyor.
- Barış şartlarına karşı sorumluluk duymuyorum. Her şey Anakara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin elindedir. Meclis, emperyalist güçler tarafından bir milletin varlığına karşı yapılmış saldırıya karşı kendi meşru savunmasını örgütledi.
- Meclis, Türk halkı için, Padişah ve Hilafet makamını korumak, millî sınırlar içinde tam ulusal bağımsızlığı güven altına almak istiyor.
- Meclisin verdiği karara itaatli, kapitalist ve emperyalist düşmanlara karşı milleti savunmak görevi ile yüklü teşkilâtlı bir ordumuz var.
- Meclis, reformlara başlayarak, halkın içinde bulunduğu sefaletin sebeplerini ortadan kaldırmayı başlıca amaç edinmiştir. Toprak, eğitim, adalet, malî ve ekonomik problemleri, milletin arzusu doğrultusunda yeni bir teşkilâtlanma ile ele almaya kendisini adamıştır.[1243]

1242 Catalogue Reference:CAB/24/117 Image Reference:0080
1243 B. Şimşir, 3., *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, s.7

- Bu reformlar, millî karaktere ve geleneğe bağlı olarak yapılacaktır.[1244]

MUSTAFA KEMAL

Bunun anlamı; Milliyetçiler, sopayı, kendi doğal talepleri olan Trakya ve İzmir gibi Türklerin çoğunlukta olduğu yerlere sokmaya karar verdiler.

İNGİLİZ GİZLİ SERVİSİ'NİN 8 OCAK'TA (1921) SONA EREN HAFTANIN İSTİHBARAT RAPORU:

1 Malî durum bir krize doğru sürükleniyor. İstanbul'daki bütün subaylar, gıda için sahip oldukları her şeylerini sattılar ve açlıktan ölmek üzereler. Çoğu, yaşamını sürdürebilmek için Anadolu'ya geliyor ve Milliyetçi Orduda görev alarak, Milliyetçi Hükümet için propaganda yapıyorlar.[1245]
2 Siyasî durumda iki gelişme gözlendi:
   a) Merkezî Türk Hükümeti'nin teklifinin Ankara Hükümeti tarafından reddedilmesi.
   b) Ankara Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasındaki müzakerede ilerleme kaydedilme olasılığı.
3 Rapor edildiğine göre, İzzet Paşa'nın Ankara'daki heyeti ile hiçbir müzakere yapılmadı.[1246]
4 Ankara, Yunanlarla gizli müzakereler yapıyor.[1247]
5 Kasım 1920 sonlarında, Milliyetçi Harbiye Vekili, Batı Cephesi Komutanı'na Yunanlarla gizli görüşmenin açıldığını bildirdi. Bu haber askerden gizlendi, fakat cephede, Yunanlara karşı harekâttan mümkün olduğu kadar kaçınıldı.

1244 *Age*, s.8
1245 *Age*, s.24
1246 *Age*, s.27
1247 *Age*, s.28

6 7 Ocak'ta, İzmir'deki İngiliz irtibat subayı, Çerkez Ethem'in, ilk fırsatta, Mustafa Kemal'e karşı savaşacağını öğrendi. Ethem Bey'in bir kısım adamı, Yunan Genel Karargâhını ziyaret etti ve böylece Ethem'le Milliyetçiler arasında harekâtın başlamış olduğuna hükmedildi.

7 Ethem, Atina'ya bağlı Yunan Gizli Servisine ve Anadolu'daki Yunan ordusunun Kralcı harekâtına ajan olmayı teklif etti.

8 Diğer taraftan Milliyetçilerin düzensiz birlikleri kaldıracağı biliniyor ve Ethem, Batı Cephesi'nde Ali Fuat Paşa'nın yerine kumandan olmak için başvurdu. Bu isteği reddedildi ve görev İsmet Paşa'ya verildi. Ethem, bunun üzerine isyan etmiş olabilir.[1248]

11 (Ocak 1921) Sabahı tekrar Yunan kıtalarının ileri hareketini bekleyen bizimkiler hayrete düştüler, çünkü gelen haberler Yunanların ileri doğru taarruzunu değil geriye doğru ric'atte bulunduklarını bildirdi. Anadolu İstiklal Harbi'nin ilk zaferi olan Birinci İnönü Meydan Muharebesi de bu suretle kazanıldı.[1249]

Birinci İnönü Zaferi'nin kazanıldığı gün artık çetelik, başıbozukluk tarihe karıştı ve Cumhuriyet Ordusu'nun hakiki temeli o gün atıldı.[1250]

Saat 15'ten itibaren en geri mevzileri ric'at başladı ve Yunanlar saat 4'te bizim ilk mevzileri işgal etmiş bulunuyorlardı.[1251]

Bu itibarla bu zaferin tesirini maddi cihetten ziyade manevi cihette aramak daha doğrudur.[1252]

1248 *Age* s.28
1249 İstiklâl Savaşı Nasıl Oldu? M. Şevki, Akşam Kitaphanesi, İstanbul 1934, 92
1250 *Age*, s.95
1251 *Age*, s.92
1252 *Age* s.95

Lord Granville'(Atina Büyükelçisi) den Curzon'a
21 Ocak 1921, No.27

Albay Repington[1253], Prens Nicolas[1254] ile dün (19 Ocak 1921), bugün de (20 Ocak 1921) Kral ile uzun görüşme yaptı. Prens Nikola, Eğer İngiltere uygun görürse, Kemal'le derhal müzakereye memnuniyetle başlayacağını söyledi.[1255]

Albay Repington bu fikri Kral'a söylediği zaman Kral bir şey söylemedi ama taraftar olmadığı da anlaşıldı. Yunan Kralı, malî yardım gelmezse, gelecek ay sonuna kadar ya da altı hafta daha Anadolu'daki cepheyi tutabileceklerini söyledi.[1256]

Fransa ve İtalya'nın, Yunanistan'ı İzmir'den atılmış görmeyi istemelerinden dehşete düştüğünü, elindeki bütün imkânları, Yunanistan'ı, Müttefikler'in, özellikle İngiltere'nin mandası gibi görerek kullandığını söyledi.[1257]

Albay Repington'un bana söylediğine göre Yunan Kralı aptal ama dürüst biri.[1258]

Müttefikler'in Paris'teki Toplantısı
25 Ocak 1921
İngiliz Kâtibin Notları:

Yunanistan ve Türkiye'de Durum:

Briand: (Fransa Başbakanı) Kral Konstantin'in tahtına dönüşü ve krallığını yeniden kurması, büyük güçlüklere, karışıklığa ve problemlere yol açmadan ele alınmalıdır.[1259] Yunan seçimleri Venizelos'un rakiplerini geri çağırdı.[1260] Yu-

---

1253 1905-1918 yıllarında Times'ın savaş muhabiri. The Firs World War (London 1920) kitabının yazarı.
1254 Prens Nikola, Kral Konstantin'in kardeşi.
1255 B. Şimşir s..64
1256 B. Şimşir *Age* s.65
1257 *Age* s.65
1258 *Age* s.65
1259 Yunan Kralı Konstantin, İsviçre'deki sürgün hayatından sonra, Aralık 1920'de ülkesine döndü.
1260 Kasım 1920'de yapılan seçimler, 1917'den beri iktidarda olan Yunan Başbakanı Venizelos'u istifa etmek zorunda bıraktı.

nan halkı, Müttefikler'in, Konstantin seçilirse onu tanımayacağız, ihtarını dikkate almadı. Şimdiki durum budur.[1261]

Kont Sforza:"Fikrime göre, Türk sorununa kalıcı bir çözüm, Milliyetçi Türklerle varılacak bir antlaşma ile elde edilebilir. Ruslar İstanbul'a girerse, Bolşevik olur. Türk atasözünün söylediği gibi "Denize düşen yılana sarılır."[1262]

Curzon: Yunan Kralı Konstantin'in tanınmasını, Onun Anadolu'da girişeceği ileri harekâtın önlenmemesini savunması, Mustafa Kemal'i, İstanbul'un dışında Türkiye'nin gerçek hakimi olarak kabul etmesi, ancak Sevr Antlaşması'nda yalnız ufak tefek değişiklik yapılabileceğini öne sürmesi.[1263]

Lloyd George: Mustafa Kemal'in yalnız İzmir'le yetineceğini sanmak saçmadır. O, gerçekte, Edirne içinde olmak üzere Avrupa Trakyası'nı, Boğazlardaki bloğun ve malî kontrolün kalmasını istemişti. Kısaca, Mustafa Kemal, savaş öncesi şartları geri getirmek istiyor.

Türkiye'nin yıkılması İngiltere'yi ilgilendirir. Başından sonuna kadar İngiltere, 1 milyar paund, binlerce hayat, yüz binlerce yaralı harcadı. Bütün bunları bırakıp da Türkiye'de savaştan önceki duruma mı dönelim? Müttefikler'in siyasî hattı, Lord Curzon'la tamamen mutabık olarak, bu konferansta ileri sürülen çözümler olmalıdır. Kaybedilecek zaman yoktur.

"Konferans sonunda sonuç olarak okunan taslak metin:

1 Müttefik Devletlerin, Yunanistan'ın ve Türk Hükümeti'nin temsilcilerinin katılacağı "Doğu Sorunu"nun çözümünün konuşulacağı bir konferans toplanmasına.

1261 *Age* s.68
1262 *Age* s.69
1263 *Age* s.XXX

2 Bu konferansın konusu, Müttefik Devletler ve Türkiye tarafından imzalanmış olan Sevr Antlaşması'nın değiştirilmesi temelinde olacak.
3 Türk Hükümeti'nin davetinde, Mustafa Kemal ya da temsilcilerinin heyete dâhil olması, teklifin temel şartı olacak.
4 Yunan Hükümeti sadece hazır bulunmak üzere davet edilecek."[1264]

Kont Sforza'nın teklifi üzerine, Konferans'ın, Müttefikler ve Yunan ve Türk (İstanbul ve Ankara) Hükümetlerinin temsilcileri arasında Londra'da 21 Şubat'ta toplanmasında mutabık kalındı.[1265]

Lloyd George'un teklifi üzerine, İstanbul'a gönderilecek davet metninin basına verilecek bölümünde, Türk Milliyetçilerinin de Konferansa davet edildiği kararı yazılmayacak.[1266]

Ek: A
Kont Sforza Tarafından Paris Konferansına Sunulan Bir Türk Belgesi:

1 Türkiye'nin ulusal sınırları içinde bağımsızlığının tanınması
2 İzmir, Antep, Urfa, Mardin, Edirne ve Doğu Trakya'nın geri verilmesi
3 Azınlıklar için öteki barış antlaşmalarındaki ilkelerin kabul edilmesi.
4 Boğazlarda geçiş özgürlüğünün, Düyunu Umumiye'nin çalışmalarının Türk egemenliğiyle bağdaşacak biçimde olması.

1264 *Age*, s.75
1265 *Age*, s.76
1266 *Age*, s.76

Granville'den Atina Büyükelçisi, Curzon'a
27 Ocak 1921, No.37

"Yunan Başbakanını ziyaret ettim. Mustafa Kemal'in davet edilmesi ona sürpriz olmuş. İngiltere Başbakanı basın açıklamasında Mustafa Kemal'le müzakereye girişmenin mümkün olmadığını, onun bir âsî olduğunu beyan etmişti."[1267]

Lord Granville'den Curzon'a
Atina, 28 Ocak 1921, No.41
Yunan basınında düş kırıklığı:

"Mustafa Kemal'in Londra Konferansına çağrılmış olması, Kral Konstantin'in tanınmasının gecikmesi üzerine bütün Yunan basınında düş kırıklığı ve karamsarlık görüldüğü."[1268]

İstanbul'da İngiliz Genel Karargâhından
İngiltere Savunma Bakanlığına
28 Ocak 1921, No.9817 Gizli

"Londra Konferansına çağrılması üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın Sadrâzam Tevfik Paşa'ya telefon mesajı:

Türk ulusu adına yalnız T.B.M.M. Hükümeti'nin konuşabileceği, İstanbul Hükümeti'nin, Türk Ulusu adına konuşmaya hakkı ve yetkisi bulunmadığı."[1269]

İstanbul'da İngiliz Genel Karargâhı'ndan,
General Harington'dan İngiltere Savunma Bakanlığına
29 Ocak 1921, No. 9821, Gizli.
Mustafa Kemal'in karakteri hakkındaki bilgiler aşağıdaki kaynaklardan derlenmiştir:

1267 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk Age* s.88
1268 *Age* s..XXXIII
1269 *Age* s. XXXIV

A Eski emir subayı
B Okul ve Harbiye arkadaşı
C İstanbul'daki Milliyetçi ajan, onunla yakın dost
D Eski Maliye Bakanı
E Mütareke Heyeti'nin üyesi

1 1881'de Selanik'te güç şartlar içinde doğdu.
2 İlk ve ortaokulu Selanik'te okudu. 13 yaşında Manastır Askerî Lisesi'ne girdi. Sonunda İstanbul'daki Harbiye Askerî Okulu'nda askerî eğitimini tamamladı.[1270]
3 Askerî öğrenciliği onu Abdülhamit'in baskıcı rejimine düşman haline getirdi.
4 Kurmay okuluna girdi. Sınavları çok parlak başarıyla geçti.
5 1905'te, Suriye'de, Hayfa bölgesinde Kurmay Yüzbaşı olarak görevlendirildi.
6 1907'de Selanik Genel Kurmaylığında görevlendirildi. Burada İttihat ve Terakki Partisine ve Hür Masonlar'ın İtalyan Locasına girdi.[1271]
7 1913'te, Sofya'ya Türk Askerî Ataşesi olarak tayin edildi. Orada sefahate daldı.
8 Bu onda, hayatı küçümseme, insanlara tepeden bakma, evliliği reddetme ve eşcinsel kötü alışkanlığa kapılma huyu aşıladı. Kendisi, likköre bağımlı duruma geldi.
9 Hayatındaki kayıtsızlık nedeniyle, Gelibolu'da Liman von Sanders'e kasten itaat etmedi. Bu olay, Enver Paşa ile şiddetli kavgaya yol açtı ve Mustafa Kemal kumandanlıktan atıldı. Bu kavgada bir gözünü kaybetti.

1270 Age, s. 96

1271 Kurt ve Pars, Mustafa Kemal, Benoist Mechin, İstanbul 1955, s.19: Mustafa Kemal, arkadaşlarının tavsiyesi üzerine, Mason teşkilâtının "Vedata" locasına girdi. Loca mensupları hep yabancılardı. Yahudilerin hür yaşamalarına ve zenginleşmelerine meydan veren Fransuva – Josef'i medhüsena ediyorlar, mütemadiyen Yahudilere eza ve cefa eden Çar II. Nikola'nın aleyhinde bulunuyorlardı.

10 Enver Paşa ile kavgası ve Alman Kumandanın, o zaman veliaht olan Vahdettin'i ikna etmesi, Avusturya-Macaristan İmparatoru'nun taç giyme törenine, Enver'e ve İttihat ve Terakki'ye karşı bir denge kurma düşüncesiyle Mustafa Kemal'in kendisine Viyana'ya refakatini kabul etti.[1272]

11 Sultan tahta geçtiği zaman, Mayıs 1919'da, Mustafa Kemal'i, özellikle Rumların uzun zamandır sürdürdükleri Pontus cumhuriyetini kurma amaçlarını engellemek maksadıyla Anadolu'ya gönderdi. Bu maksatla ona 40.000 Türk lirası verdi ve onu Kuzey bölgesine müfettiş olarak gönderdi.

12 Bugün kendisi diğerlerine göre zengindir. Fakat onun dürüst olmayan yollara başvurduğunu düşünmek yanlıştır. İttihatçılar arasında yolsuzluk ile suçlanmamış hemen hemen tek kişidir.

13 Sonuç olarak, akıcı bir konuşmacı, zeki bir siyasetçi fakat herhalde çok egoisttir.[1273]

Rumbold'dan Curzon'a
4 Şubat 1921, No.76

"İtalyan meslektaşım Ankara'dan gelen telgrafı bana gösterdi. Anlaşıldığına göre Ankara Hükümeti, Londra Konferansına delege gönderiyor. Antalya üzerinden gideceklerini tahmin ediyoruz."[1274]

Granville'den Curzon'a
4 Şubat 1921, No. 54

"Kont Sforza'ya atfedilen, Yunan Hükümeti'nin Kemal'le

1272 Age, s.97
1273 Age, s.97
1274 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk Age* s.101

ayrı bir barış antlaşması yapmaya hazır olduğu beyanatı, heyecan ve kızgınlığa sebep oldu."[1275]

Rumbold'dan Curzon'a
7 Şubat 1921, No.139

1 İstanbul'da büyük yoksulluk ve açlık bulunduğu, durumlarını sergilemek gibi bir yaratılışta olmayan Türklerin, yoksul evlerine çekilip sessizce açlıktan öldükleri, bu acıklı durumun dışarıdan anlaşılamayacağı...
2 İstanbul'u dolduran Rus mültecilerinin başkentteki yoksulluğu ve ahlâk düşüklüğünü bir kat daha arttırdıkları.
3 Başkenti besleyen Anadolu kapalı kaldığı sürece durumun düzelmeyeceği.[1276]

Rumbold'dan Curzon'a
9 Şubat 1921, No.151

"Türk Hükümetinin Londra Konferansına davet edilmesi üzerine, İstanbul ile Ankara arasındaki telgraf haberleşmeleri, Kemalistler tarafından basına dağıtıldı.

1 Telgraflar İstanbul'da basıldı ve 7 Şubat sabahı Türk Postaneleri kanalından dağıtıldı. Zonguldak'tan[1277] 30 Ocak tarihli büyük boy (Mustafa Kemal'in fotoğrafları) ambalaj içinde, diğer Kemalist bildirgelerle birlikte İstanbul'da dağıtılmak üzere gönderilmişti.
2 Aynı telgraflar, 7 Şubat öğleden sonra "Tercüman-ı Hakikat" gazetesinde yayınlandı. Türk sansürü bunlara özel bir noktadan bakarak izin verdi. Müttefikler'in sansürü de, şimdi verilmiş genel bir talimatla Türk basınına hoşgörü ile bakarak boyun eğdi, izin verdi.[1278]

1275 *Age* s.101
1276 *Age* s.XXXVIII
1277 Zonguldak bu dönemde Fransızların işgali altında olduğuna göre baskı işleri de onlar tarafından yapılmış olabilir.
1278 *Age* s.119

3 Mustafa Kemal'in büyük boy fotoğraflarının İstanbul basınınca yayınlandığı.
4 Bütün olayın, Kemalistlerin bir basın darbesi niteliği taşıdığı. Kemalistlerin İstanbul'da bir Hükümet darbesi yapmak yerine basın darbesi yapmayı yeğ tuttukları."[1279]

Ek:
Mustafa Kemal Paşa'dan Tevfik Paşa'ya

1 Türkiye'nin yetkili ve meşru hükümetinin T.B.M.M. Hükümeti olduğu, İstanbul'daki hiçbir kuruluşun hükümet olarak tanınmayacağı.[1280]
2 Yurdun kaderiyle ilgili konularda İstanbul'un T.B.M.M. ile yabancılar arasındaki aracılığının da kabul edilemeyeceği.
3 Türk ulusunun hakları tanınırsa, T.B.M.M. Hükümeti'nin müzakere önerisini kabul edebileceği.
4 Müttefik Devletleri, Doğu sorununu adalet ve eşitlik içinde çözümlemeye kararlı iseler, konferans çağrılarını doğrudan doğruya T.B.M.M. Hükümeti'ne yapmalıdırlar."[1281]

Ek:
Mustafa Kemal Paşa'dan Tevfik Paşa'ya

1 Londra Konferansında Türkiye'nin tek bir delegasyonla temsil edilmesi gerektiği.
2 Padişah'ın resmen T.B.M.M.'ni, millet iradesinin tek temsilcisi olarak tanımasının şimdi tam zamanı olduğu.
3 Müttefik Devletlerinin de İstanbul delegelerini Ankara Hükümeti delegeleriyle birlikte kabul edebileceklerini bildirmekle, konferansa ancak T.B.M.M. Hükümeti delegelerinin gönderilebileceği.

1279 *Age* s.XLI
1280 *Age* s.XLI
1281 *Age* s.XLII

4 Bu bakımdan İstanbul'un Ankara'ya katılması gerektiği.
5 Bu önerinin reddedilmesi halinde sorumluluğun doğrudan doğruya Padişah'a yükleneceği.
6 Cevap beklendiği."[1282]

18 Şubat 1921[1283]

BAŞBAKAN İLE MÖSYÖ KAROGEROPULOS ARASINDAKİ GÖRÜŞME

"Mösyö Karogeropulos, geçmiş yıllarda Yunanistan'a verdiği destek için İngiltere'ye teşekkür etmek istediğini söyledi.

Başbakan, gerçek dost olduğunu ve öylece kalmak istediğini söyledi.

M. Karogeropulos, bildiri için bütün Yunan halkının müteşekkir olduğunu bunu bildirmek istediği söyledi.

Başbakan Yunanistan'ın yapılacak bir hücumda kendisini koruyacak durumda olduğunu söyledi.

M. Karogeropulos, İzmir'in şimdi düzelmiş olduğunu, eğer Yunan ordusu İzmir'den çekilmeye zorlanırsa düzen yeniden çok zor kurulur. İtalyanlar, Türklerden yana Yunanlara karşı aktif propaganda yapıyorlar. Rumların çoğunlukta olmasına karşın Türkler etkili propaganda yapıyorlar. Yunan ordusunun çekilmesi İzmir'in otonomisini (kendi kendini yönetimi) şüpheli duruma düşer.

Başbakan Kemalistlerin İzmir ve Trakya'nın yeniden Türkiye'ye dönmesi talebi karşısında ne düşündüğünü sorar.

M. Karogeropulos, böyle bir şey imkânsızdır. Yunanlar bununla mutabık değildir ve durumunu gücü yettiğince koruyacaktır.

Başbakan bunu duymakla memnun olduğunu, Yunan halkının yasal haklarını teslim etmeyeceğine güvendiğini söyledi. Yunan Hükümeti, İzmir hakkında uygulanabilir bir

1282 *Age*, s.XLII
1283 Catalogue Reference:CAB/23/35 Image Reference:0029

taviz bulursa İngiltere'nin bunu destekleyeceğini ekledi. Konferans Yunan talepleri yüzünden başarısızlığa uğrarsa, Yunanlar için bu büyük bir hayal kırıklığı olur; ama bir anlaşma zemini yaratırlarsa Müttefikler onlara her türlü desteği verir."

19 02 1921
İTALYA HK. BAZI DÜŞÜNCELER[1284]
Maurice Hankey bildiriyor.
Count Sforza

"O (Kont Sforza), Yunanlara düşmanlık beslemiyor ve Küçük Asya'da İtalya için toprak peşinde değil. Anladığıma göre onun gerçek niyeti ne Yunanistan'ın ne de diğer devletlerden birinin Türkiye'de toprak edinmesinden yana değil. Nüfuz bölgesinden yana, Boğazların Yunanistan'ın ya da herhangi bir Batılı devletin eline geçmesini istemiyor, Karadeniz'e geçişin özgürce yapılmasına büyük önem veriyor."

Antlaşmanın üzerinden sadece üç ay geçmişken Venizelos devrildi ve Kral Konstantin'in dönüşü Fransa ile Büyük Britanya arasında açık bir ihtilâfa yol açtı.[1285]

Fransa ve İngiltere, ikisi birden Türklerle gizli müzakerelere girdiler. 21 Şubat 1921 tarihinde Londra Konferansında Türkleri, İstanbul ve Ankara Hükümetleri ikisi birden temsil etti. İstanbul Hükümeti temsilcisi, Ankara Hükümeti temsilcisi Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'i yetkili kıldı.[1286]

Ravalpindi Antlaşması'ndan hemen sonra Afgan Hükümeti Bolşeviklerle (yaptığı antlaşma ile) Ruslara, Krallık içinde konsolosluklar kurma hakkı veriyordu.[1287]

1284 Catalogue Reference:CAB/23/35 Image Reference:0031
1285 Toynbee, *Batı Meselesi*, s.93
1286 H.Howard, s.260
1287 *Barışa Son Veren Barış*, s.421

İngilizler, Ruslara konsolosluk kurma hakkı verilmesini 1921'de, "...Hindistan sınırında düşmanca entrikalar çevrilmesini kolaylaştıracağı"nı ileri sürerek reddettiler; ve Afganlardan, Bolşeviklerle yaptıkları antlaşmayı değiştirmelerini istediler.[1288]

İngiltere, 1921'de Afgan rejimi ile yeni görüşmelere başladı.[1289]

1921 başlarında Türkiye, komşularınca tanınmış, Fransa ve İtalya ile dostluk bağlarını yenilemişti. Böylelikle bu iki Büyük Güç, İngiltere'den ayrılmış oldu ve Sovyet Rusya'nın müttefiki ve dostu oldu.[1290]

18 Ocak 1921 de Yunanların İnönü'de yenilgiye uğratılmaları, Müttefikleri Sevres Antlaşması konusunda iyice ümitsizliğe düşürmüştü. Antlaşmanın değiştirilmesini kaçınılmaz gören Müttefikler, bu maksatla Londra'da toplanarak Konferansa, Osmanlı Hükümeti ile Yunanistan temsilcilerini de çağırdılar.

Büyük Millet Meclisi aldığı bir kararla, doğrudan doğruya çağrıldığı takdirde, "Konferans"a geç kalmamak için Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki bir heyeti Antalya'dan bir İtalyan torpidosu ile Brendizi'ye ve oradan da Roma'ya göndermişti. Nitekim Heyet, İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın aracılığı ile Lloyd George tarafından Londra Konferansı'na katılmaya çağrıldı.

Londra Konferansı görüşmelerine 21 Şubat 1921'de başlandı.

1288 *Age* s.421

1289 Kitabın yazarı D.Fromkin, 16 Mart 1921, Afgan Rus, İngiliz Rus, Türk-Rus anlaşmalarına hiç temas etmiyor. Rus-İngiliz antlaşması, birbirlerinin bölgelerinde, doğrudan ya da doğrudan olmayan yollarla propaganda faaliyetinde bulunmayacaklarını, birbirlerine karşı olan eylemleri desteklemeyeceklerini taahhüt ediyorlardı. C.Y.

1290 H. Howard., s.260

Venizelos'tan, Barış Konferansı Başkanı Clemenceau'ya:

"Müttefikler arası yüksek konseyin, Anadolu'da İzmir bölgesinde Yunan ordusuna tevdi ettiği işgalin şartları belli olmuştur. Bu şartlara göre işgal bölgesi sınırı olarak güneyde İzmir-Aydın şimendifer yolu, Güneydoğuda Aydın –Denizli, kuzeydoğuda Manisa, Kasaba, kuzeyde ise Ayvalık, Bergama kasabaları tespit edilmiştir.

Öte yandan Osmanlı Hükümeti, Mütareke'den doğan vecibelerini unutarak memleketin çeşitli bölgelerinde dağınık halde askerî birliklerini Yunan ordusuna karşı, askerî harekâta geçmekte serbest bırakmıştır.

Bununla beraber, İstanbul'daki Müttefik İşgal Kuvvetleri Başkumandanı'nın, Anadolu'daki Türk askerî kuvvetlerini serbest bırakmak suretiyle Moudros mütareke şartlarını ihlâl ettiğinden Osmanlı Hükümeti'nin dikkat nazarlarını çekmesi..."[1291] Yunan Başbakanı Venizelos.

Gerçekten, Türkiye'nin bâzı bölgelerinde Almanlar tarafından terk edilmiş savaş malzemesi müttefikler arası bir komisyonun nezareti altında depolara konulmuş ve depoların kapıları mühürlenmiş ve Türk makamlarının muhafazasına bırakılmış ise de çok geçmeden kapılardaki mühürlere tecavüz edilmeden depolar boşaltılmıştı.[1292]

"İstanbul'da İngiliz Deniz Kuvvetleri Kumandanı Tuğamiral Trwhitt'ten Akdeniz İngiliz Donanma Komutanına, Durum Raporu:

12 Mart 1921. No. 199/A.10

1 Kafkaslarda durum: Bolşevik kuvvetlerinin Ermenistan'dan sonra Gürcistan'da ilerledikleri.

2 Türklerin Artvin ve Ardahan'ı işgal etmek için Gürcistan'ın güç durumundan yararlandıkları. Kutais'teki Gürcü hükü-

1291 Küçük Asya'da Yunanistan – Yazarı General Ksenefon Stralıgos.
1292 *Ben de Yazdım* 7.,s.2238

metinin Batum'u işgal etmelerini Ankara Hükümeti'nden istediği. Küçük bir Türk birliğinin Batum'u işgal etmek için ilerlediği, Batum'daki İngiliz vatandaşlarının boşaltıldığı.

3 "Yavuz" gemisinin İngilizlere verilmesi veya Haliç'e getirilmesi konusunun tartışıldığı.

4 Wrangel ordusundan 100.000 kadar mültecinin Marmara bölgesine yerleştirilmiş olduğu,

a İstanbul yöresinde 33.000
b Çatalca'da 15.000
c Gelibolu'da29.000
d Limni Adasında 21.000 mülteci.

5 Anadolu'ya silâh kaçakçılığını önlemek için sıkı tedbirler alındığı.

6 Yunan işgal bölgesinden İstanbul'a hayvan ihracının kısıtlanmasının protesto edildiği.

7 Ankara'da altın para basıldığının, paraların üzerinde Mustafa Kemal Paşa'nın resminin bulunduğunun haber alındığı

8 Çanakkale'de İngiliz askerî bölgesine Yunanların sokulmaya çalıştıkları."[1293]

"16 Mart 1921 tarihinde Londra'da bulunan heyetimize İngiltere Başvekili Lloyd George, şu teklifleri yapıyordu: 21 Mart 1921 tarihli HÂKİMİYET-İ MİLLİYE Gazetesinden aynen kopya edilmiştir:

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 Boğazlar ve Marmara'nın bir kısmının tarafsızlığı, Boğazlar Komisyonunda Bahriye Nâzırı'nın riyasetinde bir Türk

1293 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, s.LXVII

azanın bulunması, yalnız Gelibolu ve Çanakkale mevkilerinde Müttefikler'in garnizonunun bulundurulması,

2 *Boğaziçi'nin işgalsiz tarafsızlığı ile beraber Türk askerinin burada ve İstanbul'da serbestisi,*

3 *Adli kapitülasyonların lağvı için teşekkül edecek komisyonda bizden aza bulunması,*

4 *Askerimizin otuz bine, jandarmanın kırk beş bine,*

5 *Bahriyemizin (Deniz Kuvvetleri) azaltılması,*

6 *(Mali konularda) imtiyaz itası hakkının devlete iadesi,*

7 *Ecnebi postalarının kaldırılması dikkate alınacak,*

8 *Ecnebi uyrukluğunun uluslararası hukuka göre düzenlenmesi,*

9 *Kürdistan için şimdiki mevcut durumun kabulü,*

10 *Ermenistan sorununun tahkikata göre ilerde çözülmesi.*

11 *Daha fazla kan dökülmemesi için İzmir sancağının Türk hâkimiyetine ipkası ile beraber yalnız İzmir şehrinde Yunan kuvveti bulundurulması.*

16 Mart 1921 Bekir Sami (Londra)"[1294]

Bekir Sami, 13 Mart'ta İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza ile gizli bir anlaşma imzalıyordu. Başlıca koşulları şunlardı:

1 Konya, Aydın ve Karahisar bölgelerini de kapsamak üzere, Antalya hinterlandında, Türklerle İtalyanların arasında ekonomik işbirliği yapılacak;

2 Ereğli kömür madenleriyle ilgili olarak bir İtalyan grubuna ayrıcalık hakkı verilecek;

3 İtalya yönetimi, Türk kurulunun barış antlaşmasına ilişkin tüm dileklerini, özellikle İzmir ve Trakya'nın Türklere geri verilmesi ve tam bağımsızlıkla ilgili Türk dileklerini etken biçimde desteklemeyi üzerine alacak;

1294 B. Şimşir, s.235

4 Osmanlı topraklarındaki İtalyan askerleri geri çekilecek.[1295]

Her üç anlaşmanın bir kusuru vardı: Misak-ı Milli koşullarıyla açıktan açığa çelişiyorlardı.[1296]

Bekir Sami, bu anlaşmaları imzalamadan önce Ankara'dan yetki almak gereğini benimsememiş; Ankara'yı bir olupbitti karşısında bırakmıştı.[1297]

12 Mart 1921[1298]

The Et. Hon. D. Lloyd George, O.M. ,

The St. Hon. A. Bonar Law, M.P.

The Rt. Hon. i.S. Montagu, I.P.

His Highness the Aga Khan

M. Chotani

Dr. M.A. Ansari.

Mr. Hasan Imam.

Shaikh M.H. Kidwai,

"**MR. HASAN IMAM:** Bu maddelere, Hindistan ne istiyor, diye bakarsak tamamen bir rehin almadır. Önce arazi maddesine geçiyorum. Hint halkı açısından ifade etmek gerekirse sizin bize Ocak 1918'de uyguladığınız rehin koymanın aynısıdır. Biz burada bugün Hindistan'ın bütününü özellikle Muhammed dininden olanların temsilcisi olarak önümüze konanı onaylamak için değil aynı zamanda ki-

---

1295 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde.*, s.402; CP (Confidential Print – İngiltere dışişleri Bakanlığı gizli belgeleri) 4854, FO/6573/E 4854, İngiliz büyükelçisi Sir Buchanan'dan Lord Curzon'a yazı, Roma, 19.4.1921; FO/6468/E 4699, İngiltere Dışişleri Bakanlığı raporu, Londra, 19.4.1921. New York Times, 13.4.1921; Söylev II, s. 406 – 409. (Bordo-Siyah s.545 c.y.)

1296 *Age* s.403

1297 *Age* s.405

1298 Catalogue Reference:CAB/23/35 Image Reference:0032

şilerimiz için de zaferin ilerlemesinde payımız olsun diye bulunuyoruz.

Biz esas olarak Hilafet'le ilgileniyoruz. Halife, İslam'ın onurunun bekçisi ve koruyucusu konumunda olmalıdır. Sultan-Halife'nin, Türklerin Türkiye'sinde, malî, ekonomik, askerî ve bahriye ile birlikte tam bağımsızlığa sahip olması, bizim kadar Hilafet Enstitüsü'nün de vazgeçilmez temel arzusudur. Hintliler, Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olmayan kısımları için millî otonomiye karşı değillerdir, ama Sultan-Halife'nin dinsel hâkimiyeti korunmalıdır. Müslümanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Arapça konuşulan toprakları üzerinde kutsal yerler ve adanmış topraklar dâhil, Müslüman olmayan herhangi bir kontrol olmasını istememektedirler. Ben size, bizim görüşümüzü iki bölümde sunuyorum: Birincisi Türklerin Türkiye'si. Diğeri de Türkiye'nin Arapça konuşan bölümleri. Şimdi Sir, Sevr Antlaşması ile başlıyorum. Hintliler ve özellikle Muhammed dininden olanlar Sevr Antlaşması'nı çok zalimce ve adaletsiz buluyor. 'Adaletsiz' sözcüğünü bilerek kullandım. Çok kullandığım bir sözcük değildir. Bu konuşma Hindistan halkının görüşünü ve bakış açısını gerçekçi şekilde yansıtan bir konuşmadır. Arazi, askerî, bahrî ve malî maddeler Hindistan'da oldukça biliniyor. Tek başına olan Hintli bireyler, bu maddelerin ayrıntılarını bilmeyebilirler.

MONTAGU: Araya girdiğim için özür dilerim, fakat fazla zamanınızı almayacağım. Arazi, askerî, bahrî ve malî maddelerden ne anladığınızı bize söyleyeceksiniz. Başbakanın konuşmasından sonra ayrıntılar hakkındaki görüşlerinizi geliştirmiş olacaksınız.

HASAN İMAM: Bu maddelere baktığımızda, Hindistan'ın bu rehin alma maddeleriyle tam olarak ne yapmak istediğini açıklamalıyım. Arazi meseleleriyle ilgili 1. Maddeye geçtiğimizde, Hindistan halkı adına şunu ifade etmek istiyorum ki bu rehin alma, Ocak 1918'de tarafınızdan bize uygulanmış-

tı. Sir, biz burada bütün Hindistan'ın temsilcisi olduğumuz kadar Hint Müslümanlarının da temsilcisi olarak, önümüze konulanı desteklemek için değil, zaferin ilerlemesinde kişisel payımız da bulunsun diye bulunuyoruz.

(Eğer sebebini biliyorsa Bekir Sami bekletilmiş olmasına aldırmamalı ama hiç değilse ona güzelce izah edersin.)

HASAN İMAM: Eğer terbiyesizlik değilse, biz sizinle birlikte zaferler kazandık ve zaferin zafer kazananlara getirdiği bütün kredileri ve payları talep ediyoruz. Ben burada Türk halkının tarafı olarak bulunmuyorum. Ben burada, Hindistan halkının tarafı olarak, bize verilmiş sözleri talep etmek için, bu taleplerin temel teminatı olarak biz size insanımızı, biz size paramızı verdik ve yalnız tek başına insan ve para değil biz size şefkatimizi verdik. Şimdi gördüğümüz manzaraya bakın. Şimdi size Sevr Antlaşması'nın tam bir rehin olmadığı (hakkında söylediklerinizi) göstermek istiyorum. Toprak meselesi maddeleri özellikle Trakya'yı ele alıyor. Bunun için önce Trakya'dan başlayacağım.

BAŞBAKAN: Trakya'yı birinci ve başlıca mesele olarak mı koyuyorsunuz?

HASAN İMAM: Eğer Türk kendi ülkesinde böyle algılıyorsa ben de Trakya'yı birinci mesele olarak alıyorum. Ocak 1918'de bu temelde bize teminat verilmişti.

BAŞBAKAN: Söyleyeceğiniz her şeyi dinlemek istiyorum, tekrar yapmazsanız zaman kazanmış oluruz.

HASAN İMAM: Trakya şimdi, Türk halkı için önceliklidir ve İstanbul için gereklidir. Trakya İstanbul'dan ayrılırsa öteki ülkenin sınırı nereden başlayacak? Türklerle Yunanlar arasında kaybedilmiş aşk yoktur. Geleneksel olarak onlar kötü arkadaştırlar ve İstanbul Yunan saldırılarına karşı korumasız kalacaktır. Bize göre, Muhammed dininden olanlara göre, Sultan'dan alınanlara karşılık ona ne verildiğine bakmalıyız. Sultan, benim itaat ettiğim onun sahip olduğu en üst otorite-

sini, Sevr Antlaşması'yla kaybediyor. İstanbul'un günlük ihtiyacı Trakya'dan geliyor. Halkı Muhammed dinindendir ve Türkiye'nin Trakya'ya ihtiyacı büyüktür. Eğer siz Trakya'yı Türkiye'den ayırırsanız Yunanlara geçer. Hint Müslümanları, doğaldır ki Türkler bunu herkesten daha fazla, İstanbul'un Türklere verilmesini arzu ederler.

Sir, bana inanmanızı istiyorum, bu sorun üzerinde kuvvetle duruyorum, eğer İstanbul Türklere verilmeyecekse, gerçekte Türklere hiçbir şey verilmemiş oluyor.

BAŞBAKAN: Bekir Sami Bey, İstanbul'da olmak yerine Ankara'yı tercih etti. İstanbul'un Türkler tarafından tutulmak istenmesine şüphe ile bakmanın nedeni budur. Türklerin onun değerini bildiğini sanmıyorum. Onun halkı çok karışıktır. Türkler olabilir fakat Türk çoğunluğu yoktur. Çoğunluk Türk olmayan halklardadır. Ermeni, Rum vardır. Karmakarışık bir halk.

AĞA HAN: İslam'ın başkentidir.

BAŞBAKAN: Güzel, Hilafet nerede ise İslam'ın başkenti de orasıdır. Bu Bursa'dır, Konya'dır. Şuna eminim ki Ankara değildir. Hilafetin nerede olacağı Bekir Sami Bey'in kesin olarak umurunda değil, O, İstanbul'u Genç Türkler için istiyor. Bana göre bu onları (Türkleri) zayıflatır, kuvvetlendirmez. İstanbul'un hemen dışındaki çoğunluk Rum'dur. Edirne'ye doğru giderseniz oldukça eşitlenir, Fakat Doğu Trakya çoğunlukla Rum'dur. Müslüman çoğunluk daha çok Batı Trakya'dadır.

HASAN İMAM: Trakya'nın toplam nüfusu hakkında bazı arkadaşlardan en son aldığım rakamlara göre 1.155.000'dir. Bunun 300.000'i Rum'dur. Hint Müslümanların görüşüne göre İstanbul'un ve Trakya'nın Türklerden alınacağına inanmıyoruz. 500 yıldır biz oradayız. Biz, Batı'ya doğru dua etmeyi bitirdikten sonra Doğu'da yaptığımız gibi, Mekke yönünde dua etmeye başladık. Biz İstanbul'u İslam'ın ışık saçan etki merkezi olarak düşünüyoruz. Çünkü o, İslam'ın

merkezidir ve onu kaybetmek istemiyoruz. Sizi temin ederim ki, Trakya'da Türklere, Yunanlar tarafından gelecek bir saldırıda asla elden çıkmayacak bir toprak bırakılırsa, Hindistan'daki her bir insan buna katkıda bulunacaktır."

Amaç ve çıkarları çelişen Bağlaşık Devletler, taraflara bir çözüm kabul ettirmek dilek ve gücüne sahip olmadıklarından, uzlaşmayan taraflar arasında hakemlik yapmaya çalışıyor, ama bu görevi de esaslı biçimde yerine getiremiyorlardı. Çünkü İngiltere, Yunanistan'ın koruyucusu rolüne bürünüyor; Fransa ile İtalya ise Türkiye'yi koruyorlardı.[1299]

23 Mart'ta Kemalistlere karşı başlayan Yunan saldırısı, Yunan Başbakan yardımcısı Dimitrios Gunaris tarafından, 18 Mart'ta Lloyd George'la yaptığı görüşmeden sonra emredilmişti. Oysa İngiliz Genel Kurmay Başkanı, Felt – Mareşal Wilson'a bakılacak olursa, Yunanlar, hiç kışkırtılmadan, nedensiz olarak saldırıya geçmişlerdi ve Türklerin askerî yığınak yaptıkları haberi asılsızdı.[1300]

Anadolu, Yunanistan'a karşı yalnız başına giriştiği mücadelede muvaffak olamazsa İstanbul, tekrar Anadolu'ya yeniden hâkim olacaktı. Aksi takdirde, yani Büyük Millet Meclisi, Yunan ordusunun hakkından gelecek olursa, İstanbul Anadolu'ya bağlanacak ve Osmanlı hükümeti de fiilen ve resmen tarihten silinecekti.[1301]

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da "Bekirağa Bölüğü" diye adlandırılan askerî tevkif evinden kaçarak (7/8 Ağustos 1919) sonlarında Sivas'a gelen eski Şark Orduları Kumandanı Halil Paşa'yı (Kut) "*Bolşeviklerden para ve silâh yardımı sağlamak*" vazifesiyle Rusya'ya gönderdiği anlaşılıyor. Bu, Anadolu'nun; Sovyetlerle münasebete girmek için yaptığı ilk teşebbüs olarak kabul olunabilir.[1302]

1299 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde.*,.s.406
1300 *Age* s.408
1301 *Atatürk Anadolu'da*, s.63
1302 *Age* s.65

1920 başlarında, Moskova'ya gidebilen Halil Paşa, Anadolu'ya ilk silâh ve para yardımını sağlamıştır.[1303]

"Heyetimiz, 19 Şubat 1921 de Moskova'ya vardıktan sonra Menşevik Gürcistan elindeki üç sancak kısımlarının da kurtarılmasına geçildi. Ankara'daki Gürcü elçisiyle yapılan anlaşmaya göre (23 Şubat 1921):

"Ardahan 24 Şubat 1921,

"Artvin 6 Mart 1921,

"Ahıska 7 Mart 1921,

"Batum 11 Mart 1921

"Ahilkelek 14 Mart 1921

"Türk birlikleri tarafından işgal olundu.

16 Mart 1921de imza olunan Türk-Sovyet dostluk anlaşması, Ankara'da Vekiller Heyetince kabul olunmuş ve bunun hükümlerine göre, Batum, Ahıska ve Ahileklek Bolşevik Gürcülere bırakılmıştır."[1304]

Sovyet Rusya ile 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması'yla tespit olunan hudutlar, 13 Ekim 1921 Kars Antlaşması'yla Sovyet Gürcü, Ermeni ve Azerbaycan hükümetleri tarafından da kabul olunmuştur.[1305]

Talât Paşa, 15 Mart'ta Berlin'de 24 yaşındaki bir Ermeni üniversite öğrencisi tarafından rovelver ile şehit edilmiş. Katil demiş ki: Talât Paşa ebeveynimi katlettirdi, ben de intikamlarını almaya ahdetmiştim, iki senedir takip ediyordum. İngilizlerden para ve talimat aldım. (Alman Mahkemesi katili tebriye (beraat) ettirerek serbest bıraktı.)

16 Mart 1921 Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması imzalanı-

1303 *Age* s.65; A.F.Cebesoy, Moskova Hâtıraları, 1955, s.128-137. Halil Paşa, deniz yolu ile Trabzon'a bir miktar silâh ve cephane gönderdiği gibi, yüzbin lira kıymetinde külçe altını da Karaköse'de 11. tümenimize teslim etmiştir.

1304 Tevfik Bıyıklıoğlu, Osmanlı ve Türk Doğu hudut Politikası, 1958, s.25-38.

1305 *Atatürk Anadolu'da*, s.71

yor. Bu antlaşma ile Türklerin Misakı Millî'si kabul ediliyor, böylece, Ankara Hükümeti de uluslararası bir antlaşma ile resmen tanınmış oluyordu.

13 Mart 1921'de Bekir Sami Bey, Kont Sforza ile yaptığı anlaşmada, İtalyan-Türk ortaklığı ile, İtalya'ya, Antalya, Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın, Konya ve Marmara Ereğlisi kömür madenlerini istihraç (çıkarma) hakkını verdi. Karşılığında da İtalya, Trakya ve İzmir'in Türkiye'ye geri verilmesi hususundaki taleplerini desteklemeye angaje oluyordu. Bu anlaşma sonucu İtalya, Haziran'da Antalya'dan kuvvetlerini çekecekti. Yılsonunda da Kemal'le bir anlaşma yaptı.

Şubat 1921'de Fransızlarla yapılan anlaşma ile, Fransa ve Türkiye arasındaki savaş sona eriyor, Fransa Suriye ve Kilikya'da manda için imtiyazlar elde ediyordu.[1306]

Franklin Bouillon, 1920'de "özel" görevle Ankara'ya gelmişti. Ertesi yıl, 1921 Ekim'inde de Quai d'Orsay'in görevlisi olarak Ankara'ya geldi; kendi adını taşıyan antlaşmayı imzaladı. Ankara Anlaşması, içeriğinden çok, İngiltere ile görüşülmeden – danışılmadan, Türkiye ile yapılan anlaşma olarak önemlidir. Bu anlaşma ile Fransa, Türkiye'ye 10.000 kilometre kare toprak bırakıyor, Kilikya'yı boşaltıyordu. Anlaşmaya ek mektupla, Ankara'nın müzakerecisi Yusuf Kemal Bey, Gümüşhane vadisindeki demir, krom ve gümüş imtiyazını, %50'si Türkiye'ye ait olmak üzere, 99 yıllığına Fransızlara veriyordu.[1307]

Türkiye, bir dost kazanmıştı ve Sakarya nehri boyunca yayılmış olan Yunanlara karşı gücünü pekiştirmişti.[1308]

Fransa, Türkiye üzerinden İngilizlerle olan bağını koparmış, Kemal'le ayrı bir anlaşma yaparak, Yunan savaşında Türklere çok önemli bir destek vermişti.

1306 H.Howard, s.261
1307 *Age* s.261
1308 *Age* s.262

Türkiye, 1921 Martında, Fransa ve İtalya ile ilişkilerini yeniden güçlendirmişti.[1309]

26 Şubat 1921'de İran'la yapılan bir anlaşma ile Sovyetler Birliği, Çarlık zamanında verilmiş bütün haklardan vazgeçtiğini duyurmuştu; fakat Rusya'ya bir saldırı tehlikesi halinde İran'a asker gönderebileceğine dair de teminat almıştı. İran anlaşmasından iki gün sonra Rusya, Afganistan'la da bir anlaşma imzalamıştı. Afganistan, Rusya'dan "mali ve diğer materyal" yardımı alacaktı.

1921 Şubat sonunda, Trans Kafkasya'nın üç ülkesi, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan tamamıyla Sovyet nüfuzu ve işgali altında bulunuyordu.[1310]

16 Mart 1921'de Türkiye-Rusya arasında Moskova anlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşma ile Kars ve Ardahan Türklere bırakılıyordu, Batum'un statüsü de iki ülke tarafından belirlenecekti. Rusya, Ankara Hükümeti'ni ve onun ilan ettiği "Misak-ı Milli"yi tanıyordu. Sovyet Rusya, Türkiye'ye silah ve para akıtmaya başladı.

16 Mart 1921 tarihi, bir dönüm noktasıdır. Aynı gün, İngiltere ile Sovyetler Birliği de bir anlaşma imzalamışlardır. Bu antlaşma ile İngiltere, Sovyetler Birliği'ni, sosyalizmi yalnız kendi sınırları içinde tutacak, kendi sınırları dışında, özellikle İngilizlerin nüfuz bölgeleri dâhil olmak üzere, dolaylı ve dolaysız, hiçbir biçimde propaganda amaçlı kullanmayacak, buna mukabil İngilizler de, Sovyetler Birliği'ne karşı bir propagandaya destek vermeyecektir. İki devlet, birbirlerine karşı, propaganda yapmayacakları gibi aynı amaçlı teşkilatları da kurmayacaklardır.[1311]

Rusların, İngilizlere verdiği, "sınırlarımın dışındaki hiç-

1309 *Age* s.262
1310 *Age* s.263
1311 The Bolshevik Revolution, 1917-1923, 3., E. H. Carr, U. K. 1966, s.288

bir sosyalist harekete destek verıneyeceğim" sözünü, Türk Komünistleri, Sovyetler Birliği tarih sahnesinden silinene, 1989'a kadar, "gün gelir mareşal üniformasını sırtımıza giydirir" ümidi ile yaşamışlardı.

1917 Kasım'ından 1921 Mart'ına kadar geçen sürede yer kürede büyük değişiklikler olmuştu.

1918 Ekim'de Almanlar yenilip savaş sahasından çekilmişti. Bunun bir anlamı da şuydu, Lenin'i iktidara taşıyan en önemli güç tarih sahnesinden çekilmişti. Bununla Sovyetler, sorunlarına çözümü, sosyalizmi diğer ülkelere yaymakta bulacaktı. Halifenin, İstanbul'da İngiliz esareti altında olması ile Müslümanlar, moral destekten yoksun kalmışlardı. Rusya'daki Müslümanlar kadar, Asya'daki diğer Müslümanlar da aynı eksikliği duyacaklardı. Sovyet yöneticileri, Müslümanlara, sosyalizmi "zalim" kapitalistlerden kurtulup kendi ayakları üzerinde durabilecekleri bir sistem olarak tanıttılar; bu yönde propagandaya başladılar. Buna bir örnek verelim:

Metnini daha önce verdiğimiz, Stalin ve Lenin'in Şark'taki Emekçi Müslümanlara Hitabı, 16 Mart 1921 öncesi Sovyetlerin İngiliz nüfuz bölgelerindeki Müslümanlar üzerinde "anti-İngiliz" propagandasına nasıl hız verdiklerini gösteren bir örnektir. 16 Mart 1921 antlaşması ve aynı tarihte yapılan Asya Ülkeleri Antlaşmaları, Sosyalizm tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten sonra İngiltere'nin kontrolü altında bulunan Müslüman halklar için ancak İngiltere'nin izin verdiği oranda, Sovyetlerden yardım ve destek görme dönemi kapanıyordu; "her halk kendi başının çaresine baksın" dönemi açılıyordu. Böylelikle, Sovyetler, kendi sınırları içinde faaliyetlerini dış müdahale olmaksızın sürdürecek, dışardaki Müslüman halklar da, Türkiye-Afganistan- İran-Hindistan- Kafkasya-hem iç ve hem de dış siyasetlerinde ancak İngiltere'nin ya da her ikisinin birlikte, izin verdiği oranda rol oynayabileceklerdi.

Moskova antlaşmasını müzakere ve imza eden heyet başkanı Yusuf Kemal Bey, Ankara'ya dönüşünde, beraberinde muahedenin aslıyla birlikte dört yüz bin altın da getirmişti.[1312]

Damat Ferit, 1914, Hatta 1912 hudutlarını muhafaza hülyasını beslerken Mustafa Kemal, daha mütarekeden önce, İmparatorluğun Arap kısımlarından vazgeçilmesi gerektiğini anlamıştı.[1313]

Dr. Rıza Nur'a göre, *'bazıları Suriye'yi de millî misak içine almak istemişlerse de, çoğunlukla bu fikir reddolunmuştur.'*[1314]

Suriye, İngiltere'nin istediği gibi, Anadolu'nun dışında tutulmuş oluyordu.

İskenderun sancağı bu hattın içinde idi. Batı Trakya'ya ve Doğu'daki üç sancağa da millî misakta ayrı maddeler konmuştur. Hamdullah Suphi Tanrıöver'in anlattığına göre, Hüsrev Bey (Gerede) 22 Ocak 1920'de İstanbul Meclisi'nin gizli bir oturumunda, Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği misak metnini okumuştur. Bu metin şimdiye kadar yayınlanmamıştır.[1315]

Sivas Kongresinden hemen sonra, Merzifon ve Samsun'daki İngiliz müfrezeleri geri alınmıştır. (Merzifon 20 Eylül, Samsun 4 Ekim 1919).

"Anadolu demiryolunu tutan İngiliz kuvvetlerine gelince, bunlar, Eskişehir'den İzmit'e kadar geri atılmışlardır." (20-28 Mart 1920). ("Atıldı" sözünün içinde "zor kullanmak" var. Zor kullanılmadığı, çatışma olmadığına göre, Merzifon ve Samsun'da olduğu gibi "çekildi" demek daha uygun olur. Zira İngilizler, Anadolu'da yönetim yetkisinin, İstanbul'dan Mustafa Kemal'e geçmesini istiyordu. Kendisi de bunun koşullarını hazırlayıp yolu açıyordu.)

1312 *Atatürk Anadolu'da*, s.72
1313 *Age*, s.23
1314 *Age*, s.24
1315 *Age*, s.24

Fransızlar ise:

Urfa (9 Şubat – 1 Nisan 1920),

Maraş (21 Ocak – 10 Şubat 1920),

Gaziantep (1 Nisan 1920 – 8 Şubat 1921),

Adana cephesi (21 Ocak 1920 – 20 Ekim 1921) savaşlarından sonra Kilikya'yı muhafaza edemeyeceklerini anlamışlar ve üç yıl (Kasım 1918 – 20 Ekim 1921) tutunmaya çalıştıkları Kilikya'yı ve dolaylarını kesin olarak boşaltıp çekilmişlerdir.

Bu boşaltmada ve yeni Türk devleti ile yapılan Ankara Anlaşması'nı (20 Ekim 1921) imza etmekte Suriye'yi muhafaza kaygısı da sezilmektedir.[1316]

"İngiltere Başbakanı Lloyd George İle T.B.M.M. Hükümeti Hariciye Vekili Bekir Sami Bey Arasındaki Görüşme Tutanağı

16 Mart 1921

1 Bekir Sami'nin teşekkürü, bir anlaşmaya varma ümidini belirtmesi

2 Lloyd George Türklerin Musul'da karışıklıklar çıkarmak istediğini bundan vazgeçilmezse Mustafa Kemal'e karşı savaşta Yunanlara yardım edileceğini söylüyor.

3 Bekir Sami Bey, Türkiye'nin Musul'da karışıklık çıkartmak niyetinde olmadığını söyler.

4 Lloyd George, Ankara Hükümeti'nden Müttefikler'in önerilerine acilen cevap vermesini ister. Henüz anlaşmaya varılmadığı için, Türk-Yunan savaşının her an başlayabileceğini söyler.

5 Lloyd George, barış yapılmasının Türkiye'nin yararına olacağını söyler.

1316 *Age*, s.31

6 Bekir Sami Bey, Sevr Antlaşması'nda değişiklik yapılması için İngiltere'nin Türkiye'yi destekleyip desteklemeyeceğini sorar.

7 Lloyd George, Türkiye'ye şimdikinden daha fazla ödün verilemeyeceğini bildirir. Türkiye'ye bunları kabul etmezse Yunanlarla savaşmak zorunda olduğunu hatırlatır.

8 Bekir Sami Bey, Kuzey Kafkasya devletlerinin İngiltere tarafından tanınmasını ister."[1317]

(Bu belge İngiltere Majeste Hümetinin resmî evrakıdır.) Kabine için bastırılmıştır.

GİZLİ

22 Mart 1921.

Türkiye ile Antlaşma.[1318]

"Aşağıda telgraf 19 Mart'ta M. Chicherin tarafından telsizle Moskova'dan bildirildi.

1 16 Mart'ta Moskova'da iki ülke arasında kardeşlik ve dostluk antlaşması imzalandı. Antlaşma Dışişleri Bakanlığı adına Chicherin ve Korkmasoff, bütün Rusya merkez komitesi adına imzalandı. Türkiye için bu antlaşmayı, T.B.M.M. adına ekonomiden sorumlu Yusuf Kemal, Milli Eğitim adına Rıza Nur ve tam yetkili kişi olarak da Ali Fuat Paşa...

2 Batum Gürcistan'a ait olacak, fakat otonomi ile. Nahıçıvan Azerbaycan'ın koruması altında olacak. Türklerin Rusya'ya olan borçları silinecek. Türkiye toprakları Misak-ı Milli ile sınırlı olacak. Boğazların statüsünü bir komisyon tayin edecek.

1317 B.Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk* s.LXVIX

1318 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0039

İzmir Vilayeti'nde Yunan Yönetimi.

İzmir'de yerleşik Yüksek Komiserlik 17 Mart'ta aşağıdaki telgrafı gönderdi:

Türk Hükümetinin şikâyetlerine karşılık Yunanlar yıldırma ve gözdağı verme yollarına başvuruyorlar, sonuç olarak Müslümanların memnunmuş gibi görünmeleri ön plana çıkıyor."

İkinci İnönü Harbi, Yunan kuvvetlerinin taarruzuyla başlamış oluyordu.

Bizim bölük çok azdı, ancak kırk elli kişi, karşıdan gelenler ise daha yüksek atlar üzerinde 400 – 500 kişi... Halecandan artık kalbim durur gibi oldu... Bölük gidiyor, mahvoluyor! Haykırdım ve gözlerimi kapadım. Bir saniye geçmemişti ki kumandanın gürler gibi sesi beni ikaz etti: "Kendine gel! Düşman alayı kaçıyor." Gözümü açtığım zaman hayretten dona kalmıştım. Evet, koca düşman alayı bizim otuz kırk kişinin önünde bütün süratiyle geriye doğru koşuyor ve bizimkiler bütün süratiyle onu takip ediyorlardı. Bu mucize nasıl olmuştu?... Makineli tüfek ateşine maruz kalınca mahvolacağını anladı, geri döndü.[1319]

1921 yılının Mart ayındaki İnönü muharebesi esnasında kıdemli bir Yunan askeri bana *"aslında bu muharebe, Anadolu'nun hâkimiyeti için İngiltere ile Fransa arasında cereyan eden bir savaştan başkası değildir."* demişti. Bu dediğine gerçekten inanıyordu. Sanırım –kelimenin lügat manasında – bu savaşta çarpışan Türk ve Yunan muhariplerin büyük bir kısmının, karşı saflarda sırasıyla İngiliz ve Fransız subaylarının muharebeyi sevk ve idare ettiğine inandığını düşünmekteyim.[1320]

Yakın ve Ortadoğu'nun büyük bir bölümünü harap eden bu savaş-sonrası-savaşta, oyuna katılıp acı çeken mahalli

---

1319 Catalogue Reference:CAB/24/154 Image Reference:0039

1320 Toynbee, *Batı Meselesi*, s.45

halklar birer piyondan ibaretken, baş oyuncular uzaktaki bu batılı devletlerdir.[1321]

Sykes-Picot anlaşması diye bilinen Asya Türkiyesi'nin tasfiyesi hakkındaki gizli anlaşma 1916 Mayıs'ında imzalanmış ve anlaşmanın hemen ardından Petrograd arşivlerini ellerine geçiren Bolşevikler tarafından kamuoyuna duyurulmuştur.[1322]

İngiliz Gizli İstihbarat Servisinin
İstanbul Şubesi Raporu
23 Mart 1921, N: 137

İzzet Paşa Heyeti'nin umulmadık dönüşü Türk çevrelerinde spekülasyonlara yol açtı. Heyet üyesi Fatin Efendi ile yapılan mülâkat dostça neler olup bittiğine ışık tutuyor. Mülâkat özeti:

1 Eskiden modern bir insan olan Fatin Efendi, İslamcılığın etkisine girdi.
2 Fatin Efendi, dönüşlerinin asıl nedeninin, Mustafa Kemal'in Tevfik Paşa'ya çektiği 31 Ocak tarihli telgrafında, üzerinde durduğu taleplerinin Padişah'a kabul ettirilmesi olduğunu ekledi:
   a) Türkiye'nin tek hükümetinin B.M.M. olduğunun Padişah tarafından tanındığının resmen ilân edilmesi.
   b) Padişah, İstanbul'da oturmaya devam edecek, fakat Hükümet Ankara'da kalacaktır. Padişah ile Anakara arasındaki irtibat, Milliyetçilerin özel olarak tayin edeceği bir heyet tarafından sağlanacaktır. Londra'da, Fransa ve İtalya Hükümetleri tarafından, Milliyetçi yönetimi Türkiye Hükümeti olarak tanıyan delegeler arasında yapılmış antlaşmaya İngiltere, bazı nedenlerle mesafeli durmaktadır. Gelecek adım Padişah'ın tanı-

1321 *Age* s.45
1322 *Age* s.57

masını sağlamaktır ve İzzet Paşa'nın bunu başaracağı umulur.[1323]

3 Milliyetçilerin talepleri Padişah tarafından kabul edildiği zaman, var olan Meclis dağıtılacak ve genel seçim yapılacak. Yeni Meclis, "Kurucu Meclis" karakteri taşıyacak, Saray'ın imtiyazlarını iptal etmenin yolunu arayacak.

4. Yeni meclisin ikinci hareketi, Milliyetçi temsilcilerin Avrupa'da yaptıkları ya da yapacakları antlaşmaları reddetmek olacaktır.[1324]

Yunanların İkinci İnönü yenilgisi, Yunan sorununa öldürücü bir darbe indiriyordu.[1325]

İstanbul'daki İngiliz yüksek komiseri Sir H. Rumbold da, savaşın kuzey kesimindeki Yunan ordusunun 13.000 erden 8.000 ere düştüğünü ve Yunanların "ciddî bir yenilgiye uğradıklarını" 4 Nisan 1921'de Lord Curzon'a bildiriyordu.[1326]

Rumbold'dan Curzon'a
5 Nisan 1921, No.339

1 Eskişehir Cephesi'nde birkaç gün süren Yunan taarruzu ağır yenilgi ile sonuçlandı, Yunanlar ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Kuzey ve güney kolları eski hatlarına geri çekiliyor. Bursa'daki 13.000 kişilik kuvveti 8.000'e düştü. Bir tümenin 2.700, diğerinin 2.000 kaybı var. Birliklerde moralin hızla düştüğü rapor ediliyor.[1327]

1323 *Age* s.57

1324 B.Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, s.269

1325 *Kurtuluş Savaşı Günlerinde*, s.411

1326 *Age* s.411; FO/6508/E 4050, Sir H.Rumbold'dan Lord Curzon'a kapalı tel yazısı, İstanbul, 4.4.1921.

1327 30 Mart'ta bu taarruzu hazırlayan İsmet Paşa ertesi gün taarruza geçmeye karar vermiştir. Fakat daha sonra Yunan birliklerinin 1 Nisan günü sabahın erken saatlerinde geri çekilme emri verdiği anlaşılmıştır. Metristepe'ye gelen İsmet Paşa muharebenin kazanıldığını müjdeleyen raporunu yazmıştır.
23Mart-1 Nisan 1921 tarihleri arasında devam eden İkinci İnönü

2 Yunanlar Trakya'dan 20.000 kişilik bir kuvveti İzmir'e getirecek. Bundan sonra Yunanlar yeniden taarruza geçmekten söz ediyorlar.
3 Dün, Yunan Yüksek Komiserini gördüm. Kayıplarının çok yüksek olduğunu anlattı.[1328]

İnönü'de, bir alayın, albaydan aşağı bütün subaylarının öldürüldüğünü söyledi.[1329]

Söylediğine göre İtalyanlar, Milliyetçi kuvvetleri silâh ve cephane bakımından destekledi. Geçenlerde üç İtalyan gemisi, Kemalistler için silah ve mühimmat yüklü olarak Toronto'dan Antalya'ya hareket etti. Ayrıca, iki Fransız ve üç İtalyan subayı Kemalist karargâhta hizmet veriyorlar ve Eskişehir'de, Türk ölüleri arasında, üniforması sırtında bir de Fransız subayı vardı.[1330]

1. Duacılar, Eyüp Sultan'da Kemalist ordunun başarısı için dua etti. Önceki akşam, bütün camiler Türk zaferi şerefine ışıklandırıldı.[1331]

Rumbold'dan Curzon'a
13 Nisan 1921, No.368

1 Londra Konferansı'ndan beri İstanbul basınındaki milliyetçi eğilimin daha açık ortaya çıktığı, 9 gazeteden 6'sının Milliyetçi olduğu, 2'sinin anti- milliyetçi, biri de teknik olup politik değil ama Milliyetçi çıkarları tutuyor. Altının dördü: Vakit, İleri, İkdam ve Akşam yakın işbirli-

---

Muharebesi Türk Kuvvetlerinin zaferiyle sonuçlanmıştır Bu muharebede Türk tarafının zayiatı 44 subay, 637 er şehit; 102 subay, 1.720 er yaralı, 10 subay ile 1.359 er kayıp ve esir olmak üzere toplam 3.875'tir. Yunan tarafının zayiatı ise 53 subay, 669 er ölü, 149 subay, 2.874 er yaralı, 9 subay, 384 er esir veya kayıp olmak üzere toplam 4.148'dir

1328 B.Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk* s.274
1329 *Age* s.275
1330 *Age* s.275
1331 *Age* s.276

ği halinde çalışıyor. Müttefik sansür, sakin duruyor.
2 İleri gazetesi 7 baskı yaptı. Camiler Kemalistlerin propagandasının yapıldığı yer oldu.[1332]

Temmuz 1920'de Ardahan, Artvin ve Batum'a giren Gürcüler, Ankara Hükümeti'nin Şubat 1921'de ültimatomu üzerine işgal ettikleri yerlerden çekildiler. Fakat Mart 1921'de Moskova antlaşması gereğince Batum Gürcülere bırakılacaktır.[1333]

21 Şubat 1921 tarihinde İzmir'de kaleme alınmıştır.

Köprünün (Menderes) bir ucunda Yunan ve diğer ucunda İtalyan ileri karakolları bulunuyor, ilerisinde ise Çine ve Muğla dağları yer alıyordu. Köprünün ötesinde ve nehrin İtalyan tarafında yer alan köy, Yörük Ali isimli bir gencin karargâhı olup, İtalyan hükümeti bu noktayı geçtiğimiz takdirde ne kulağınızın ne de burnunuzun yerinde kalacağını garanti etmemekte idi.[1334]

Anadolu'nun güneybatı köşesinin, Kuşadası, Söke ve Antalya'ya kadar Aydın'ın hemen karşısındaki Menderes Nehri'nin güney kıyısında bulunan İtalyan birliklerinin varlığı sebebiyle operasyonlar sahasının dışında tutulmakta olduğunu da belirtmek önem taşımaktadır. Bu bölgedeki yegâne operasyonlar, İtalyan birliklerinin kontrolü altında bulunan bölgenin gerisinden gelerek Yunan işgali altındaki topraklara baskınlar düzenleyen –ve bu sayede Yunanların cezalandırıcı takip seferleri tertip ederek misillemelerde bulunmalarına mani olan– Türk çetelerine aittir.[1335]

1332 *Age* s.276
1333 *Fransa Kamuoyu*,.s.172
1334 Toynbee, *Batı Meselesi*, s.230
1335 *Age* s.273; Dip not: Türk çeteleri İtalyan bölgesinin gerisinden gelip –herhalde İtalyanların izin vermesi, belki de desteği ile– Yunanlara saldırdıktan sonra İtalyan bölgesinden geri çekilerek, takipten kurtulmuş oluyorlardı. Zira Yunanlar, İtalyan bölgesine giremiyorlardı.

Yunan Genelkurmayı, ovaların ötesine ilerleyememişler ve düzenli birlikler ile temasa geçmemişlerdi. Onlar bir yıl müddetle oturup Sevr Antlaşması'nı beklerken, Millicilerin teşkilatı iç kesimlerde gelişip güçleniyordu.[1336]

Yunanların camilere reva gördüklerine bakılarak kiliselere hiçbir şekilde misilleme yapılmadı.[1337] Terk edilmiş Rum ve Ermeni dükkânları tahrip edilmedi, daha önce katledilmiş olan sivil Türklerin intikamını almak için Hıristiyan bölge halkından tek tük de olsa geride kalmış olanlara şiddet uygulanmadı. Askeri vali tarafından alkollü içkilerin satışı ve tüketimi etkin biçimde yasaklanmıştı.[1338]

Yunan sefer kuvveti, başında bir İngiliz amiralinin bulunduğu, bir müttefik filosunun refakatinde getirilmiş ve çıkarma planlarının detayları ise bir gece önce İngiliz sancak gemisinin güvertesinde kararlaştırılmıştı. Şehirdeki Türk birlikleri, bölgede bulunan müttefik kontrol subayları tarafından daha önceden silahtan arındırılmış olsalar da şehir dışına çıkartılmamışlardı. İçinde büyük bir subay grubunun da yer aldığı bir miktar asker hâlâ konak arkasındaki barakalarında bulunmakta idi.[1339]

Yunan askerlerinin kalabalığa doğru fark gözetmeksizin ateş açtıkları ve Müslüman siviller kadar Hıristiyanları da öldürmüş ve yaralamış oldukları kesindi.[1340]

Kışla binaları öylesine yoğun ateş altında kalıyordu ki, içerideki Türk subayları teslim olmak amacı ile beyaz bayrak sallamak için kendilerini göstermekte zorluk çekiyorlar, bu işaret, sonunda kabul edilip, Yunan birlikleri içeri daldıkları vakit bu subayları tekli sıralar halinde bir araya getirerek rıhtım boyunca yürütüyorlardı. Ellerini başlarının

---

1336 *Age* s.274
1337 *Age*, s.289
1338 *Age*, s.289
1339 *Age*, s.329-330
1340 *Age*, s.330

üzerinde tutmaları ve 'Zito o Venizelos' ya da 'Zito o Ellas' (Yunanistan) diye bağırmaları gerekiyordu. Tökezleyenler ya da sıradan çıkanlar Yunan refakatçileri tarafından süngülendikten sonra denize atılıyor, hayatta kalanlar ise daha sonra başka amaçlarla kullanılmak üzere rıhtımda bekletilirlerken mahalli sivil Rumlar askerlerin elinden tüfeklerini kaparak şu ya da bu mahkûmu katlediyorlardı.[1341]

İzmir adetlerine alışık olmayan askerler, fes giyen her sivile saldırıyor ve o güne dek bu yaygın Osmanlı başlığını giymiş olan çok sayıda İzmirli Rum, Ermeni ve Yahudi ya bu hataya kurban gidiyor ya da canını zor kurtarıyordu. Cinayetler iki gün boyunca devam ederken, günler sonra bile sokaklarda tek bir fesin dahi göze çarpmadığı dikkat çekmekte idi. Yağmalama hareketleri bir on beş gün daha sürdü ve büyük bir kısmı –büyük ihtimalle– askerlerden ziyade Osmanlı teb'ası sivil Rumlarca gerçekleştirildi -bir anda silah sahibi olmuş- mahalli Rumlar, Türk komşularının evlerini basıyor, malını mülkünü alıp götürüyor ve hayvanlarına el koyuyordu. İşgal makamları da, Sterghiadhis bölgeye gelinceye dek bu olup bitenlere göz yumuyordu.[1342]

Önce yağmalıyorlar ardından öldürüyorlardı ve bu işleri yaparken –öldürmek zorunda kaldıkları anlarda bile– şarkılar söylemekte idiler.[1343]

NİSAN VE MAYIS 1921 DÖNEMLERİNDE YALOVA BÖLGESİNDE YAKILIP YIKILAN KÖYLERİN LİSTESİ[1344]

Köyün adı	Ev Sayısı	Yakılan Ev Sayısı
Reşadiye	400	Tamamı
Gacik	100	Yarısı

1341 *Age*, s.331
1342 *Age*, s.331
1343 *Age*, s.337
1344 *Age*, s.377

Dereköy	40-60	Tamamı
Sultaniye	10 veya 40	Tamamı
Karakilise	40	Tamamı
Yortan	40-60	Tamamı
Kirazlı	60	Tamamı
Sığırcık	80	Tamamı
Paşaköyü	80-90	Tamamı
Kürtköyü	100	Tamamı
Üvezpınar	50-60	Tamamı
Gökçedere	30-40	Tamamı
Ortaburun	40	Tamamı
Güllük	50-60	Tamamı
Çalıcaköy	40-50	Tamamı

31 Mayıs 1921

İSTANBUL'DA ASKERÎ DURUM[1345]

"General Harington, Küçük Asya'da Yunan Ordusunun giderek kötüleştiğini ama Mustafa Kemal'inkinin giderek düzelmekte olduğunu ve böylece Yunalıların İzmir'e doğru geri çekilmekte olduklarını beyan etti. İzmit bölgesindeki Yunan Tümeni şimdi çekilmiş durumda. Olaylar bu rotada devam ederse, İstanbul'daki Müttefikler dayanaksız kalacak ve güçlü bir destek verilmemesi yüzünden Mustafa Kemal tarafından yenilgiye uğratılacaklardır. Askerî yetkililer, kuvvet takviyesi yapılması konusunda ümitsizler. Askerî alanda, bizim küçük gücümüz dikkate alındığında tehlikede ve dayanaksız bir durumda bulunduğuna dair fikirbirliği içindedirler.

General Harington, İngiliz Hükümetinin çabalarına rağmen, Müttefikler'in, İngiliz generalin başkanlığı altında toplamasını reddetmeleri nedeniyle durumun giderek daha da kötüleştiğini etraflıca izah etti.

General Harington, Türk Jandarmasının teşkilatlanması işini, kendi Yüksek Komiserlerinin onaylamasına rağmen

1345 *Age*, s.377

İtalya ve Fransız Hükümetlerinin reddettiğini bunun da durumu güçleştirdiğini söyledi.

Askerî açıdan, İstanbul'un içinde bulunduğu tehlikeli durumun izahı dinlendikten sonra, Kabine, Dışişleri Bakanı'nın siyasî açıdan yaptığı değerlendirmeyi dinledi. Ona göre, çekilme siyaseti, Müttefikler'in Türkler üzerinde kazanımlarını kurban eden felaketler getirir, Mustafa Kemal İzmir'i İstanbul'u, Müttefikler'in çekildiği illeri alır. İstanbul'u işgalden sonra İtalyanları ve Fransızları yanında bulur.

Kabine, Dışişleri Bakanının, Kabine sekreterine danışarak, bu konudaki Kabine kararlarından bir sunum hazırlaması kararını aldı.

Değişik soruları yanıtladıktan sonra General Harington, Boğazların iki yakasını işgal ederek Çanakkale'yi kapatıp İstanbul'dan çekilmenin güçlüklerini anlattı. Kendi düşüncesine göre Müttefikler bu politikayı benimseyebilirlerse çekirdek birkaç subay bırakılarak İstanbul'da etkili bir Türk Jandarması teşkilatı kurulur."

Franklin-Bouillon 9 Haziran'da (1921) Ankara'ya vardı.

Fransız diplomat ve Mustafa Kemal arasındaki ilk resmî görüşme 13 Haziran'da Mustafa Kemal'in tren istasyonundaki dairesinde yapıldı.

Anlaşmanın yapılmasında, Sakarya Zaferi'nin payı büyüktür. Belgenin, başarıdan 37 gün sonra imzalanması anlaşmanın kolay yapılmadığını gösteriyor.[1346]

Ankara Anlaşması hükümlerine göre, Fransa Kilikya'yı boşaltacak, Suriye sınırı Türkiye lehine biraz değiştirilecek, İskenderun-Antakya bölgesinde özel bir idarî rejim uygulanacaktı.[1347]

1346 *Fransız Kamuoyu*, s.213
1347 *Age* s.214

Curzon'dan Bucchanan'a (Roma)
13 Haziran 1921, No. 501

İtalyan elçisi Curzon'u ziyaret ederek ona Kont Sforza'nın, İngiltere ile birlikte Avrupa barışı için hareket etmekten duyduğu memnuniyetini iletir. Curzon da ona, İtalya'nın İngiltere'nin haberi olmadan Türklere yardım ettiğini, Anadolu'da nüfuz bölgesi kurmak istediğini, en son Londra'da Bekir Sami ile bir antlaşma imzaladığını, kendisinin bunu birkaç gün sonra öğrendiğini söyler.[1348]

Türklerle yapılan antlaşmanın yalnız ticarî sınırlar içinde kalmayıp gelecekte, İzmir ve diğer konularda, Sevr Antlaşması'nı esasından değiştirecek hususlar da içerdiğini belirtir. Müttefikler arkasından neden böyle işler yapıldığını izah etmek zordur.

İngiltere Hükümeti'nin Afganistan Devleti ile seksen yıldır yakın ilişkisi vardır. Afganistan, Hindistan ile ortak sınıra sahiptir. Afgan dış politikası bunun üzerine kuruludur. Emir, bunun için İngiltere Hükümeti'nden büyük miktarda tahsisat-para yardımı alır. Ülkesinde İngiliz Hükümeti'nin siyasetini yürütür. Şurası da bir gerçek ki, Kabil'de, Sovyet Hükümeti ve Türkiye ile bir dostluk antlaşması imzalanması için sıkıştırılmıştır. Avrupa'ya bir Afgan heyeti gönderdi. Benim için büyük sürpriz oldu, heyet şimdi Roma'dadır. Roma Hükümeti ile antlaşma yaptıktan sonra Kabil'e dönüp dönmediği hakkında bize bir tek kelime bile söylenmedi.[1349]

Eğer ben, Afrika da ya da başka bir yerde, sınırdaş topraklarınızda, sizin arkanızdan gizli antlaşmalar yapsam İtalyan Hükümeti bunu nasıl karşılar?

Ona, bizim Afgan Emirleri ile olan ilişkimiz hakkında bir tarih dersi verdim. Afganistan'ın dış siyasetini, savaş öncesinden beri kontrolümüz altında tuttuğumuzu anlattım.

1348 *Age*, s.214
1349 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Türkiye Age* s.383

Afganistan'ın şimdiki durumu ve tarihi, onun İngiliz siyasî nüfuz bölgesinde olduğunu gösterir.[1350]

Londra'da Çıkan *İslamic News* Dergisi'nin 16 Haziran 1921 Tarihli Sayısından:

Karamanlılar, Osmanlı yurttaşları arasında geniş bir Hıristiyan topluluk meydana getirirler. Bunlar, etnik, kültürel ve dil bakımından her yönüyle Türk'türler. Anadolu'nun her tarafına yayılmışlardır. İzmir çevresinde Foça, Karaburun, Akhisar, Alaşehir. Bunlar, Antalya, Konya Niğde, Kayseri'de olmakla birlikte geniş ölçüde Karahisar'da bulunuyorlar.

Karamanlıların aslı Anadolu tarihinin eskilerine dayanır. Asılları, Orta Asya ve Kafkasya yöresinden Anadolu'ya gelip büyük miktarda Bizans ordusuna katılmışlardır. Yerel halkla kaynaşıp erimemişler, buna izin vermemişler, Bizans'ta ayrıcalıklı bir yere sahip olarak Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Ortodoks Rum Kilisesine bağlanmışlar ama kendi dillerini, geleneklerini ve adetlerini korumuşlardır. Kilise disiplini nedeniyle Fener'e bağlı iseler de kendi hizmetlerinde ve günlük yaşamda Türkçe'yi kullanmışlardır. Karaman Kilisesi'nin bu emsalsiz özelliği, not edilmeye değer ilginçliktedir ki bugün bile dinî yaşamın her dalında süregelmektedir.[1351]

1872'de Bulgarların kendi ulusal kiliselerini kurduğu bilinmektedir. Onun, Fener'e başarılı isyanından sonra Türk Hıristiyanları da kendi bağımsız kiliselerini kurdular. Bu deklarasyon 13 Mayıs'ta, Jochim, Nicola, Stamati, Isparta, Adristars, Haralambos, Havza, Gümüş Hacı Köy, Petro, Demitri ve Kayseri'nin diğer temsilcileri tarafından, aynı kilisenin itibarlı 2747 imzası ile T.B.M.M.'ne başvurarak:

Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlılıklarını reddederek kendi bağımsız kiliselerini kurduklarını, kendilerinin ırk, dil ve

---

1350 *Age*, s.384
1351 *Age* s. 405-406

kültür olarak Türk olduklarını, kendi benliklerini ve kimliklerini tanımak istemeyen Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olmak istemediklerini bildirerek bağımsız kiliselerinin tanınmasını istediler.

Aslen Türk olan Karaman Hıristiyanları Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrılmaktadırlar. Fener Patrikhanesi, bu Türk Hıristiyanlarına benliklerini unutturmaya kalkışmıştır. Şimdi Karamanlılar bağımsız bir kilise kurmak istemektedirler. T.B.M.M.'ne 2747 imzalı bir dilekçe vermişlerdir. Ankara Hükümeti Karaman Hıristiyanlarının bağımsız bir kilise kurmalarını kabul etmiştir.[1352]

Son zamanlarda Mustafa Kemal Paşa ile Papa arasında yazışmalar olmuş ve Papa, Türklerin Katolik Kilisesi'ne muamelesinden memnun kaldığını bildirmiştir.

29 Mayıs 1854'te yayınlanmış meşhur Papalık bildirisinde şu ifade yer alıyor:

"Hıristiyan Kilisesinin düşmanları Türkler değildir; Hıristiyan diye adlandırılan biz kendimiz, Türkiye'deki diğer Hıristiyan Kiliselerin mensupları ki bunlar Hıristiyanlık sistemini doğru yolundan saptıran ve kendilerinin ahlâksız siyasî amaçlarının aleti hale getiriyorlar."[1353]

Wrangel ordusundan kaçan 100.000 kadar mülteci Marmara Bölgesi'ne yerleştiriliyor. Bunlardan 21.000'i Marmara Bölgesi'ndeki Limni Adası'na gidiyor. O tarihte Limni, Osmanlı mülkiyetinde görülüyor. Haziran 1921'de Limni'deki Yunan valisi geri çekiliyor. Limni, İmroz ve Bozcaada ile birlikte, Marmara Bölgesi'nin ve Boğazları koruyan adalardan biri olduğu düşünülüp Osmanlı'ya bırakılıyor. Bu konuya, Lozan Konferansı sırasında ayrıntıları ile değinilecektir.

Müttefik hükümetler, 21 Haziran 1921 tarihinde bir kez daha arabuluculuğa soyundular. Müttefik devlet adamları

1352 *Age*, s.407
1353 *Age*,.s.407

arasındaki fikir alışverişinden sonra İngiltere hükümeti, Yunan hükümetine hitaben, üç batılı müttefik devlet adına bundan sonraki askeri operasyonlara şiddetle itiraz edeceğini bildiren bir telgraf gönderdi:

"Helen Hükümeti, çıkarlarını Müttefikler'in ellerine emanet etmeye hazır olduğu takdirde uzlaşma vazifesini üstlenmeye hazırdır;çatışmaların yeniden başlamasının sorumluluğu doğrudan Yunanlara ait olacaktır."[1354]

"Tecrübelerime dayanarak, her iki ülkedeki 'savaşma arzusu'nun arkalarında daha büyük güçler olduğu inancı kadar bir başka şeye dayanmadığını söyleyebilirim. Her iki ülkenin de, artık arkalarında Batı desteği olmadığına inandırıldığı takdirde, gayretlerinin kırılacağına ve taleplerinin uzlaşma noktasına gelecek kadar ılımlı bir hal alacağına inanıyorum."[1355]

Kilikya'dan son birliklerin çekilmesi Mustafa Kemal'in ordusunu 80.000 kişi daha güçlendirmek anlamına geliyordu. Ek olarak Fransız komutan M. Briand'a göre Kilikya'daki Fransız askeri Kilikya'daki Türk asker sayısı kadardı. Ek olarak, Fransız komutan, Türklere, 40.000 askeri donatacak kadar silâh ve cephane bıraktı. Elbette bu, hem Anadolu'daki Yunan varlığını destekleyen İtilâf Devletleri arasındaki birliğin dağılması hem de Türklere dolaylı bir Fransız yardımı ve Yunanlar için ise bir felâket anlamına geliyordu. Bu anlaşma aynı zamanda Fransa'nın fiili olarak hâkim konumda olan Ankara Hükümeti'ni, Türkiye yönetiminde hak sahibi olan hükümet olarak tanıdığını gösteriyordu.[1356]

1354 Toynbee, s.114
1355 *Age* s.116
1356 TURKEY, ARNOLD J.TOYNBEE, New York, Charles Scribner's Sons, 1927,s.103

Rattigan'dan Curzon'a
3 Temmuz 1921, No.641

Askeri yetkililer tarafından bana ulaştırılan, Mustafa Kemal adına Refet Paşa'nın General Harington'a ulaştırılmak üzere Yüzbaşı Stourton'a sunduğu tekliflere ait rapor.

Ek: 1
Ankara Hükümeti'nin Yakındoğu ve Ortadoğu Politikası:

1 Türkiye sınırları içinde Türklerin çoğunlukta olduğu bölgeler otonom – özerk olacaktır. Ordusu iyi teşkilâtlanmıştır ve yeterli sayıdadır. Askerî malzeme şimdilik yeterlidir fakat daha da ihtiyaç vardır. Dört askerî fabrika Anadolu'da çalışmaktadır. Ruslarla ilişki kurduğumuzdan bu yana Anadolu'ya 600 top girmiştir. Gıda fiyatları düşüktür. Disiplin iyidir. Ankara Hükümeti, zamanı geldiğinde Yunan'ı Anadolu topraklarından atacaktır.
2 Hükümet, Yakındoğu devletlerinin özerk konfederasyon olmalarından yanadır. Azerbaycan, Gürcistan v.b.gibi. Mezopotamya dâhil. Hicaz ve Yemen'e bağımsızlık verilmelidir.
3 Hükümetimiz, İzmir ve Trakya için plebisit talep etmektedir. Batı Trakya için, plebisit uygulanabilir. Selanik Yahudileri, özellikle Türk yönetimi istiyorlar, Türk yönetiminde daha çok kazanıyorlar.
4 Trakya hududu, savaştan önceki hudut olmalıdır.[1357]
5 Türkiye Anayasal Meşrutî idare biçimini kabul etmiştir. Padişah, aynı zamanda Halifedir.[1358]
6 Anayasaya, bütün inançlara özgürlüğü kabul etmiştir.
7 Yunan ordusunun Anadolu'ya girmesi nedeniyle askerî

1357 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Türkiye*, s.454
1358 *Age* s.455

nedenlerle Moskova Hükümeti ile ilişkiye girilmiştir. Bolşevik yanlısı siyasetten vazgeçmeye karar verilmiştir.

8 Bulgaristan, Ankara Hükümeti'ne dostlukla yanaşmıştır. Bu dostlukla, Güneydoğu Avrupa'da Romano-Slav milletlerine karşı bir mânia inşa edilmiş oldu.

9 Ankara Hükümeti, Fransa ve İtalyanlara yaklaşmayı hor görüyor. Çok eski tarihten beri Zonguldak'ta bulunan Fransız askerlerinin oradan atılması yeterli önemde görülmemiştir. Geçenlerde Fransızlar, Ereğli'yi işgal etmek istemişler, hücuma uğrayıp Zonguldak'ta denize dökülmüşlerdir. Ondan sonra Zonguldak'ı boşaltmışlardır.[1359]

10 İngiltere ile yakın işbirliği içinde olmak, Ankara Hükümeti'nin dış politikasının köşe taşıdır. Refet Paşa, Mezopotamya'dan söz açarken, "*Ankara Hükümeti, Mezopotamya'yı yeniden işgal etmek istemiyor. Oraya asker göndermek arzusunda değildir.*" Şöyle devam etti: "*İngiltere'nin Mezopotamya'daki çıkarları bütünüyle anlaşılmıştır.*"

11 Ankara Hükümeti, Boğazlar üzerinde, Müttefikler arası bir kontrolü kabul edemez. Sadece Türk-İngiliz kontrolü, o da yalnız birden fazla olmamak üzere kabul edebilir.

12 Refet Paşa, "*Ankara Hükümeti, İngiltere'ye karşı, özellikle Hindistan'da, pan-İslâmcılığı kullanma niyetinde değildir.*" dedi.

"Hindistan ve Mısır'daki İngiltere yönetiminin sonuçları bu ülkeleri ne hale getirmişse, şimdi Türkiye, aynı düzenleyici tarafından ele alınırsa, onlara ne yapılmışsa aynısı (Türkiye'ye de) yapılır."

1359 *Age* s.456

"Geçenlerde Anadolu'nun bazı yerlerinde görülen anti-İngiliz propagandaya fazla ağırlık verilmemelidir. Yunan cephesinde gevşeme görülünce, askerî amaçlarla özellikle belli yerlerde anti-İngiliz propagandaya başvurmak zorunlu olmuştur. "Excelsior"da, 15 Mayıs'ta görülen ve Mustafa Kemal'e atfedilen konuşmaya ait rapor doğru değildir. Bu rapor, Mustafa Kemal'i B.M.M.'nde yaptığı konuşma nedeniyle çok tehlikeli anti-İngiliz olarak göstermektedir."[1360]

"Bekir Sami, Londra dönüşünde Paris ve Roma'ya uğradı. Ankara'ya dönünce Bakanlar Kurulu, İngiltere ile tutsakların değiştirilmesini kabul etti, fakat Fransa ve İtalya ile yapılmış antlaşmaları kabul etmedi. Çünkü onlar, antlaşmayı, İngiltere'nin görüşü belli oluncaya kadar tasdik etmediler. Türk tutsakların Malta'dan gönderilmesi ertelenince Anadolu'daki tutsakların bırakılması da durduruldu. İngilizler Türk tutsakları serbest bıraktığı an Türkler oyun oynamayacak.

İngiltere'nin tayin edeceği bir yetkili İnebolu'ya geldiğinde Mustafa Kemal de onu karşılamaya İnebolu'ya gelecektir. İkisi arasındaki müzakere, Kastamonu ya da İnebolu'da hiçbir gecikmeye uğramadan yapılabilir.

İngiltere için çok uygun bir fırsat şimdi gelmiş bulunuyor. Bu fırsatı şimdi yakalayamazsa onu sonsuza kadar kaybetmiş olur.

Milliyetçi Başkomutanlık birlikleri tarafsız bölgeye asker sevk etmek niyetinde değil.

Refet Paşa, Türkiye'nin savaşa girmesini şöyle açıkladı:

Savaştan altı ay kadar önce Cemal Paşa Paris'e gitti. Fransız Hükümeti'nden işbirliği talep etti. Fransa, Rusya'nın müttefiki olduğunu, onsuz bir ittifaka giremeyeceği cevabını verdi. Hükümet, aynı gerekçenin İngiltere için de geçerli

---

1360 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Türkiye*, *Age*, s.457

olduğunu düşünerek İngiltere'ye başvurmadı. Türkiye'nin Alman tekliflerini kabul etmekten başka seçeneği yoktu."[1361]

"Mustafa Kemal ve Refet Paşa, birbirlerini çocukluktan beri tanırlar. Mustafa Kemal Yahudi değildir ve damarlarında Yahudi kanı yoktur. Onun özü Göçebe Türk'tür. Bakanlar Kurulu içinde bir tek eski Maliye Bakanı Cavit Bey, Yahudi'dir. O da birkaç yıldan beri Müslüman olmuştur."[1362]

Ek: 2

Baştercüman Ryan'ın Hazırladığı Muhtıra:
30 Haziran 1921

1 Refet Paşa'nın Yüzbaşı Stourton'a söylediklerinden:

a) Mustafa Kemal ve arkadaşlarının İngiliz yanlısı olduklarına bizi inandırmak istiyor.

b) Ankara Hükümeti'ni, Türkiye'nin hükümeti olarak tanımamız için bizi ikna etmeğe çalışıyor.

c) İngiltere'yi Fransa'dan ayırmak amacı güttüğü.[1363]

İngiltere Savunma Bakanı Wortngton Evans'tan
İngiliz Kabinesine Muhtıra
1 Temmuz 1921
Ek: İngiliz Genelkurmay Başkanı Mareşal Henry Wilson'dan Savunma Bakanına Rapor

Yunan ordusunu değerlendirme:

Yunan ordusunda, 58.000 tüfek, 816 makineli tüfek, 326 top vardır.

Türk ordusunda, 68.500 tüfek, 345 makineli tüfek, 213 top bulunduğu tahmin edilmektedir.

İngilizler ancak çok büyük sayı üstünlüğü ile Türkleri yenebilmişlerdir.

1361 *Age*, s.458
1362 *Age*, s.458
1363 *Age*, s.459

Yunanlar, mahalli başarılar kazanabilirler, ama büyük zafer kazanamazlar. Bu durumda liderlerin üstünlüğü gereklidir.

Yunanlar birçok şeyi şansa bırakıyorlar. Yalnız başına Yunanistan'ın Anadolu'ya barış getirebilecek büyük zafer şansı yoktur.

Müttefikler'in Yunanlara silah, cephane, para ve malzeme yardımları durumu düzeltmez. Çünkü Yunanların bunlara ihtiyacı yoktur. İhtiyaçları olan insan gücü yardımını da Müttefikler yapamaz.[1364]

Rattigan'dan Curzon'a

5 Temmuz 1921, No.490

General Harington'dan Mustafa Kemal Paşa'ya mesaj:

"Asker askere görüşmek istediğinizi Binbaşı Henry aracılığıyla öğrendim. İngiltere Hükümeti tarafından bana tahsis edilen "Ajax" savaş gemisinde görüşmek üzere, İnebolu'ya veya İzmit'e gidip, görüşme arzunuz devam ediyorsa sizi dinleyebilirim. Sizi dinleyip İngiliz Hükümeti'ne rapor etmeye yetkiliyim, ama İngiltere adına müzakereye ve konuşmaya yetkim yok. Görüşme İngiliz gemisinde yapılacaktır. Kabul ediyorsanız size uygun gün ve saati lütfen telleyiniz."[1365]

Rattigan'dan Curzon'a

6 Temmuz 1921, No.651

4 Temmuz'da, İzzet Paşa'dan alınan bir muhtıra ilişikte sunulmuştur.[1366]

Osmanlı Hariciye Nâzırı İzzet Paşa'dan İngiliz Yüksek Komiser Vekili Rattigan'a muhtıra:

1364 *Age* s. CXXII
1365 *Age* s.463
1366 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Türkiye*, *Age* s. 467

1 Bütün Anadolu Türkiye'ye verilmeli,
2 Meriç sınırının kabulü
3 İstanbul'un güvenliği koşuluyla Boğazlarda geçiş serbestisi
4 Azınlıklara, Avrupa azınlıkları gibi haklar verilmesi,
5 Ekonomik kapitülasyonların kaldırılması
6 Türk ordusunun mevcudunun yükseltilmesi, daha fazla asker
7 Mali komisyonun yetkilerinin sınırlandırılması.

Buna karşılık Türkiye, Müttefikler'in Arap ülkelerindeki çıkarlarına zarar vermeyecektir.[1367]

Paris'ten Ankara'ya alenen verilen bazı tavsiyelerin bulunduğuna dair muayyen deliller de mevcuttu. Bu delillerin bir kısmıyla bizzat karşılaşıyor ve aynı manaya gelen bir haberin de *Times*'ın İstanbul muhabiri tarafından geçildiğini görüyordum:[1368]

5 Ekim'de gönderdiği telgraf haberinde[1369] "*Yunanların yakın bir gelecekte teklif etmeyi düşündükleri müttefik arabuluculuğu fikrine Fransız siyasi çevrelerinin pek de sıcak bakmadığı, Yunan ordusundaki bezginliğin nihayette Yunanistan'ı, Türkler için şu ankinden çok daha uygun şartlar altında, Avrupa arabuluculuğunu kabul etmeğe zorlayacağını düşünmektedirler.*' demekteydi.[1370]

Anadolu'daki savaş kampanyasının artık ya arabuluculukla ya da taraflardan birinin tükenmesiyle sonuçlanacağı belli olmuştu.[1371]

1367 *Age* s.CXXIV
1368 Toynbee, *Batı Meselesi*, *Age* s.117
1369 *Times*, 10 Ekim 1921
1370 *Age*, s.118
1371 *Age*, s.118

"Fransa'nın kanı ve parası daha ne kadar zaman 'Tino' (Konstantin) *için akacaktır?"*[1372]

Yunanistan'ın kolordu kumandanlarından Andre'nin Anadolu'daki anılarını, Hüseyin Rahmi'nin çevirisi ile askeri matbaada 1932 yılında basılmış kitabından özet olarak veriyoruz. Andre'nin gözlemi ilginçtir: *"MÜTTEFİKLER, DÜŞMAN ORDUSUNUN TEŞKİLATLANARAK TAARRUZLARINA BAŞLAMASINI BEKLEMEYE YUNAN ORDUSUNU MECBUR ETMİŞLERDİ."*

"GİRİŞ[1373]

1372 *Fransız Kamuoyu*, s.196

1373 Felakete Doğru, Yunan Kolordu Kumandanlarından Prens Andre, İngilizceden çeviren Babaeskili Hüseyin Rahmi, B.E.R.X.Ş. Yayınları, Askeri Matbaa, 1932, İstanbul.
Yunanistan Prensesi Alice, Kitabın giriş bölümünde Prens Andre'yi anlatıyor:
"Prens Andre, 1882 Atina doğumlu.
Kral I.Corc'un dördüncü oğlu.
Danimarkalı olmasına rağmen kardeşleriyle Yunanca konuşur.
Yunan askeri mekteplerinde okudu. Kurmay oldu.
1909'da, Kralın ya da prenslerin yaveri olma ümitlerini yitiren gayrimemnun subaylar, gizli bir cemiyet kuruyor. Açık hedefi, zayıf olduğu anda , memleketi iyi idare edilmiyor bahanesi ile HUKÜMETİ DÜŞÜRMEK.
1909 Yılında cemiyet mensubu subaylar askeri darbe yaparlar.
Prens Andre, bu cemiyete mensup olmamakla birlikle, görevli bulunduğu alayda görevli bir subay alayı isyancılara katar.
İsyancılar, Kral I.Corc, isyancıların Girit'ten gizlice getirdikleri Venizelos'u Başbakan yapar. Askerler, Kral çocuklarının orduda görev yapmalarını istemediklerinden, Andre ile birlikte dört kardeş ordudan ayrılırlar.
Andre, üç yıllık bir ayrılıktan sonra,1913 ylında Balkan Harbi sırasında yeniden binbaşı rutbesiyle orduya kabul edilir.
1917'de Venizelos, Kral'a darbe yaparak Kral ve ailesini İsviçre'ye gönderir. Venizelos, krala sadık oldukları gerekçesiyle 3000 subay ile prens Andre'yi ordudan çıkarır. İsviçre'de mecburi ikamete tabi tutulur. İngiltere ve Fransa, kendi ülkelerine gitmesine izin vermez. Yunanistan'da 1920 seçimleri yapılır. Venizelos seçimi kaybeder. Bu sırada İtalya'da bulunmakta olan Prens Andre ve Kardeşi Kristofer Yunanistan'a döner. Bir ay sonra da Kral döner.
1920 Haziranında, seçimden önce Venizelos, Asya'da ilk seferi başlatmıştı. Kral'ın bu sefere teşebbüs etmenin Yunanistan için tehli-

Prens Andre

Yirmi yıl hizmet ettiğim ordudan, 1922 yılının Aralık ayının 3. günü çıkarıldım. Hizmetimden affımın şekil ve tarzı, 1921 yılının yazında Küçük Asya'da vukua gelen hadiseleri hikâye eylemeye beni mecbur etmiştir.

Vereceğim hesap, resmi vesikalara, şahsi notlara ve hatıralara istinat edecektir.

O zamanın olaylarını, milli ve askeri menfaatlere zarar verir diye yayınlamakta bir süre tereddüt geçirdim.

Fakat Küçük Asya'da benim yaptığım işler hakkında mu-

---

keli bir hareket olacağını sürekli uyarılarına rağmen sefer başlatılmıştı.

Prens Andre de 1921 Haziranında bir fırkanın kumandanı olarak Küçük Asya'ya gelir.

Ferik Generalliğe terfi eder. Eskişehir yürüyüşünde Kolordu kumandanıdır. 1922 yılında, Küçük Asya'dan ayrılmış, Yunan askeri denize dökülmeden önce merkezi Yanya'da bulunan kolordunun komutanıdır.

Küçük Asya'daki Yunan ordusu, kendi safları arasındaki hiyanetler yüzünden müthiş bir felakete uğradı. Bu hiyanet, Türkleri, Yunan Ordusunun cephesini yarmağa ve bütün Orduyu bilfiil denize dökmeğe muktedir kılmıştı.

Bu korkunç hezimeti teşvik edenler, hezimetten sonra acele Atina'ya döndüler, hükümeti istifaya ve kralı da tahtını terk etmeğe ve 1922 Eylülünde memleketi bırakıp çıkmağa zorladılar. Bir askeri hükümet kurdular.

Askeri Hükümet, Prens Andre'yi Korfu'ya gönderdi. Bir ay sonra Atina'ya getirildi. Altı hafta hapiste tutuldu.

1922 Aralık Ayında Millet Meclisi'nde, subaylardan kurulu bir jüri tarafından muhakeme edildi. Kral ailesine mensup olması itibariyle kurşuna dizilme kararı verildi. Gerekçesi de emirlere itaatsızlık, düşman önünde mevkiinden savuşmak suçları sebep gösterildi.

İngiltere Kralı V.Corc, Dışişleri Bakanı Lord Curzon'u, Prens Andre'yi kurtarması içi görevlendirdi. O da Yzb. Gerald Talbotu Yunanistan'a gönderdi. Gerald, Prens Andre'ye ve ailesini diktatörlerin elinden kurtararak bir İngiliz savaş gemisine ulaştırdı. Kral kendisine asalet unvanı verdi. Sir oldu. Sir Gerald'ın bu kerameti nasıl icra eylediğini bir gün hikaye eylemesini temenni ederdim. Yunanistan Prensesi Alice"

hakemem esnasında söylenen sözlerden sonra ve benim savunmam için lehimde yapılan bütün şahitliklerin ihtilal sansürlüğünce örtbas edilmesi üzerine daha fazla susmamam gerektiğine inandım.

Askeri ihtilal mahkemesince, şeref ve haysiyetimi zedeleyecek surette hakkımda verilen: "Düşmanla temasta iken emir almaksızın mevkiini ve vazifesini terk etmek, inzibatsızlık, üst bir kumandanda var olması gereken deneyimden yoksun bulunmak" hüküm ve kararından sonra ise şüphelerim artık kalmadı.

1921 yılının yaz mevsiminde geçen seferin esas olayları hakkında Yunanistan'da ve diğer memleketlerde umumiyetle tam bir bilgisizlik mevcuttur. Bu bilgisizliği, birincisi halkın savaşta yaşanan olaylara karşı olan ilgisizliğine, ikincisi de bu olayları örtmek ve değiştirip yanıltmak hususunda ihtilal çevrelerinin gösterdikleri azimkâr çabaya atfetmelidir.

Benim maksadım, yazın yaşanan askeri olayların 12. Fıkra ile II. Kolordu'ya ait olanlarının bir hesabını vermektir.

Biz düşmanı Küçük Asya'nın nihayetsiz genişlikleri içinden Kürdistan'a ve İran sınırlarına kadar kovalayabilir miydik?

Bizim zayıf kuvvetlerimizle öyle bir memleketi işgal etmekliğin, ne demiryolları ve ne de anayolları olmayan bu memleketi ekip biçmek ve işletmek işinin ne derece mümkün olduğunu anlamak için Küçük Asya haritasına bakmak yeterlidir.

Bu yeni hududu, Bursa-Uşak hattını, 500-600 kilometre uzunluğundaki hudutları tam manasıyla düşman bir memlekette 100 bin neferlik bir kuvvet ile korumaya imkân yoktu. Er geç biz kendimizi bir çıkmaz içinde bulacaktık, hatta galip gelsek bile, düşman düzensiz teşkilatı ile, gerçekte olduğu gibi, bizi duraksamaksızın hırpalayabilirdi.

Gerçek amaç ve hedef ne idi? Asya'nın fethi ve Türk Devleti'nin yok edilmesi. Bu teşebbüs, Yunanistan tarafından, kısmen seferber edilmiş zayıf askeri kuvvetleriyle, hiçbir mali

desteksiz ve dışarıdan hiçbir yardımsız olarak boşa çıkarılacaktı.

Bu siyaset Küçük Asya'da bir zamanlar çiçeklenmekte olan Yunanlılığın yok olması ve yıkımını, Yunan ordusunun dağılması ve Yunanistan için ağır talihsizliklerin birikmesi ile sonuçlanmıştır.

Ordunun durumu da iç açıcı değildir. 1916 Yılı Eylül'ünde Selanik'te, Yunan subayları, Amyna ya da Savunma denilen cemiyet kurdular. Amaçları Yunanistan'ı "Büyük Harp"e sokmaktı. 1917 Haziranında Kral Kostantin'i tahttan indirdiler, kendilerine itaat etmeyen 2.000 subayı ordudan kovdular. Güvendikleri küçük rütbeli subayları büyük makamlara geçirdiler. Okuma yazma bilmeyen yedek subayları muvazzaf sınıfa naklettiler. Şu bir gerçektir ki, sonradan Küçük Asya'da bazı fırkalarda tıpkı erler için olduğu gibi, subaylara da okuyup yazma öğretmek için okullar açılmıştı.

Erler, halkın büyük bir kısmı gibi düşünüyorlar, yani memleketin iç işlerine yabancıların karışmasını nefretle karşılıyorlar ve kralın tahttan uzaklaştırılmasını ulusal bağımsızlığa karşı bir tehdit olarak algılıyorlardı.

Başlangıçta, Yunan ordusunun karşısında cephe tutan bir Türk Ordusu yoktu. Yalnız bizim birliklerimizi türlü türlü yollar ve usullerle hırpalayıp yoran bazı düzensiz birlikler vardı.

Basitçe söylemek gerekirse bizim cephemizin karşısında düşman ordusu yoktu. Yalnız bazı düzensiz çeteler vardı. Fakat Ordumuz, MÜTTEFİKLER TARAFINDAN TAYİN EDİLMİŞ OLAN BELİRLİ BİR HATTIN DAHA ÖTESİNE İLERLEMEYE İZİNLİ DEĞİLDİ. Bunun manası da şudur: MÜTTEFİKLER, DÜŞMAN ORDUSUNUN TEŞKİLATLANARAK TAARRUZLARINA BAŞLAMASINI BEKLEMEYE YUNAN ORDUSUNU MECBUR ETMİŞLERDİ.

2. 8. 1337 (1921)
(Meclisin Seçip Cepheye Gönderdiği Heyetin Verdiği Rapor):

RIZA NUR (Sinop) – İstanbul'dan gelen zabitler hemen ekseriyet-i azimesi pekiyi harp etmiştir. Şimdiye kadar, taarruzun iptidasına (başlangıcına) kadar İstanbul'dan 3.500 zabit celp edilmiş... İstanbul'dan harcırahlarını vermek suretiyle...[1374]

Anadolu Savaşı'nın başından itibaren İstanbul'dan, millicilere, harcırahları İstanbul Hükümeti tarafından ödenmiş, 3.500 subay gelmiş. Bakanlıkların tamamen İngiliz denetiminde olması nedeniyle Anadolu'ya gönderilmiş 3.500 subayın harcırahlarının da bu kanaldan ödenmiş olduğu sonucuna varıyoruz. İngilizler, Osmanlı Harbiye Bakanlığını denetimleri altından tutmakla Anadolu'ya gönderilecek subayların, harcırahları da verilerek sevkleri yapılıyordu.

Rıza Nur'un Meclis'teki bu konuşmasından, İngiliz gemilerinin de, İnebolu'da, külliyetli miktarda silah, 2.000 tane de Osmanlı mitralyözü dâhil olduğu halde sattıklarını öğreniyoruz:

"Silâh meselesi. Silâh alınıyor. Silâhın bir kısmını biliyorsunuz ki, bedava aldık. Ruslar verdiler. Cephane bol bol verdiler. Diğer taraftan satın almak için menba da vardır. İngiliz karargâhının kumandanının yaverleri, bilmem neleri bol bol silâh satıyorlar. Kumandan da demek müşterektir. Yaveri bilmem nesi yaparsa, işittim ki yüzlerce mitralyöz ve binlerce tüfek satılıyor. Bizim Osmanlı mitralyözlerinden bile 2.000 tane varmış. Ben Müdafaa-i Milliye Vekili olsaydım her şeyden evvel bunu satın alırdım. Bir tanesi yüz tane nefer demektir. Şimdi o adamlar teklif ediyorlar. Pa-

1374 *Gizli Celse Zabıtları*, 2., s.135

rayı veriniz, size istediğiniz noktada teslim edelim. Meselâ İnebolu'ya, güzelce İngiliz gemisiyle almışlar, çok zaman bunlarla uğraşmışlar. Son zamanda almışlar. Elli lira fazla idi, değildi diye sebep bunu göstermişler, almamışlar. Son zamanlarda sıkışınca yine alıyorlar."[1375]

4 Ağustos 1921 tarihiden başlamak üzere Mustafa Kemal'e, Meclis'in haiz olduğu salahiyetlerin tümü Başkumandanlık unvanı altında verilir. Meclis'in gizli oturumunda bu konuda yapılan teklif ve bu teklifin gerekçesine ait birkaç cümleyi alıyorum:

5 Ağustos 1337 (1921)
Başkumandanlık İhdası Hk. Kanun:

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara): Heyet-i âliyenize mevsuk bir tarzda teklifte bulunacağım. Teklifi Makam-ı Riyasete veriyorum:

1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine;

Meclis azayı kiramının umumî surette tezahür eden arzu ve talebi üzerine Başkumandanlığı kabul ediyorum. Bu vazifeyi şahsen deruhte etmekten tahassül edecek fevaidi azamî süratle istihsal edebilmek ve ordunun maddî ve manevî kuvvetini azamî surette tezyit (arttırma) ve ikmal (tamamlama) ve sevk-u idaresini bir kat daha tarsin (doğrulatmak) için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin haiz olduğu salâhiyet-i meşruayı fiilen istimâl etmek şartıyla bu vazifeyi deruhte ediyorum. Müddet-i ömrümde Hakimiyet-i Milliye'nin ve meşruiyetin en sadık bir hizmetkârı olduğumu nazarı millette bir defa daha teyit için bu salâhiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle takyid edilmesini ayrıca talep ederim. 4 Ağustos 1337, T.B.M.M.Reisi Mustafa Kemal.[1376]

1375 *Age* s.138
1376 *Age*, s.164

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) ...Ordunun sevkü idaresine şamil olmak üzere istiyorum. Fakat vasi ve şâmildir. İstiklâl Mahkemesi azalığı için, icap ederse, karara mahal bırakmadan ben lüzum görürsem derhal üç arkadaş göndereceğim. Meclis-i âlinizin intihabına talik etmeyeceğim. Zira meclis-i âlinizin intihabına talik seri çıkmıyor, görüyoruz. Kaç günden beri olmuyor. Derhal İstiklâl Mahkemesi'ne göndereceğim.[1377]

REİS – Efendim, Başkumandanlığın Reis Mustafa Kemal Paşa'ya tevcihine dair olan kanuna 183 arkadaş itayı rey ettiler. 169 rey ile kabul edilmiştir. 13 arkadaş muhalif kaldı. Fakat celse-i aleniyede bu 13 arkadaşımız, korkarız ki, adem-i itimatlar ile heyecan-ı milliyeyi tenkis ederler.[1378]

Mustafa Kemal, Başkumandan seçildikten hemen sonra 'On Emir' diye ünlenen Tekâlif-i Milliye Emirleri'ni çıkartır:

Tekâlif-i Milliye Emirleri, Kurtuluş Savaşı'nın dönüm noktalarından olan Sakarya Meydan Muharebesi öncesi ordunun ihtiyacını karşılamak ve Sakarya Savaşı'na hazırlanmak için Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın kanunla kendisine verilen yasama yetkisini kullanarak yayınladığı "Ulusal Yükümlülük Emirleri"dir. 7 Ağustos 1921'de yayınlanmış maddeler:

1 Halk, elindeki silah ve cephaneyi 3 gün içinde orduya teslim edecek.
2 Her aile bir askeri giydirecek.
3 Yiyecek ve giyecek maddelerinin %40'ına el konacak ve bunların karşılığı daha sonra geri ödenecek.
4 Ticaret adamlarının elindeki her türlü giyim eşyası-

1377 *Age*, s.168
1378 *Gizli Celse Zabıtları*, 2., *Age*, s.180

nın %40'ına el konacak ve bunların karşılığı daha sonra geri ödenecek.

5 Her türlü makineli aracın %40'ına el konacak.

6 Halkın elindeki binek hayvanlarının ve taşıt araçlarının %20'sine el konacak.

7 Sahipsiz bütün mallara el konacak.

8 Tüm demirci, dökümcü, nalbant, terzi ve marangoz gibi iş sahipleri ordunun emrinde çalışacak.

9 Halkın elindeki araçlar aylık 100 km. askeri ulaşım yapacaklar.

Mustafa Kemal Paşa'ya bu kadar geniş selâhiyetler veren tarihî talimatın, ordu ve memleket üzerindeki sıkı işgal kontrolüne rağmen nasıl hazırlanıp kabul olunduğu da gerçekten aydınlatılması gereken bir muammadır.[1379]

En cesaret veren belirti ise sonunda gerçeklerle yüz yüze gelen İngiliz hükümetinin tüm Yunan birliklerinin Anadolu'yu terk etmesi esasına dayanan ortak bir müttefik arabuluculuğu planı hazırlamakta oluşuydu.[1380]

7 Ağustos 1921[1381]

ANADOLU'DA YUNAN KUVVETLERİ (2 Temmuz 1921)							
Cephe		Birlik	Tüfek	Mak. Tüfek	Dağ Topu	Sahra Top.	Ağır Top
Kuzey- Bursa		4 Tümen					
.		3-7-10-11	18000	288	64	36	8
Güney-Uşak		7 Tümen					
		1 Süvari Tüm.	33500	504	104	68	46
		1-2-4-5-9-12-13					
	Toplam		**51500**	**792**	**168**	**104**	**54**

1379 *Atatürk Anadolu'da*, *Age*, s.43

1380 Toynbee, *Batı Meselesi*, *Age*, s.117

1381 Catalogue Reference:CAB/24/126 Image Reference:0024

Muhabere hatları	2 alay	6500	24			
Genel Toplam		5800	816	168	104	54
İNGİLİZ TAHMİNİNE GÖRE TÜRK MİLLİYETÇİ KUVVETLERİ						
Kuzey	6 Tümen			Hafif Top		
	1 Süvari Tüm.	2300	167	73		18
Güney	10 Tümen					
	2 Süv. Tüm.	25000	146	48		18
Ankara'nın	3 Tümen					
Batısı	1 Süv. Tümeni	8000	?	40		3
Toplam		5600	313	161		39
Kilikya'dan						
Hareket Ettiği						
Bildirilen	2 Tümen	5000	32	13		
Amasya						
Ank.ya 170 mil.	3 Tümen					
	2 Süv. Tüm.	7500	?	?		?
Genel Toplam		68500	345	174		39

Harington'dan Savunma Bakanlığına
8 Ağustos 1921, No.741

Yunan cephesindeki İngiliz subaylarının verdikleri bilgiler:

1 Türklerin kaçaklarla birlikte 13.000, Yunanların ise 9.500 zayiat verdikleri. Yunanların 5.000 tutsak, 25 top ele geçirdikleri.
2 Tutsak Türk erlerinin Padişah'a, subayların ise Mustafa Kemal'e bağlı oldukları.
3 Yunan Başkomutanlığını Kral'ın üzerine aldığı, Papoulos'a kolordu komutanlığının verildiği. Prens Adrew'un de 3. Kolordu'ya kumanda ettiği.
4 Yunanların yakında üç koldan Ankara üzerine yürüye-

cekleri. Ama Ankara ele geçirilemezse Yunan ordusunda büyük düş kırıklığı olacağı.[1382]

Granville'den (Atina) Curzon'a
12 Ağutos 1921, No.451

Yunan Savunma Bakanının, savaş alanında vahşilik yapıldığını ve tutsakların öldürüldüklerini itiraf ettiği.[1383]

İngiltere Başbakanı Lloyd George'un 16 Ağustos 1921 Günlü Konuşmasından:

- Sevr Antlaşması, Türk İmparatorluğu parçalarının Türk'ün Türk, Arap'ın Arap, Ermeni'nin Ermeni, Yunan'ın Yunan kalacağı temeline dayanır.
- Yüksek Konsey tarafından Yunanlar, İzmir'i ve Trakya'yı işgale davet edildiler.
- Milliyetçi başkaldırıyı Serv Antlaşması izledi.[1384]
- Müttefikler, arabuluculuğa teşebbüs ettiler. Fakat Sultan ve Hükümeti kontrolü ve otoriteyi kaybetti.
- Uzlaşmayı sağlamak için yaptığımız teklifler, her iki taraftan reddedildi. Türk ve Yunanlar, Müttefikler tarafından yapılan uzlaşma teklifini reddettiler.
- Önümüzde iki seçenek vardı.

α) Her iki tarafa zorla kabul ettirmek. Zira birine zor kullanmazsanız diğerine de kullanamazsınız. Zoru nasıl kullanacaksınız? Kim kullanacak? Yunanlara, şehirlerini bombalamak tehdidi ile zor kullanılabileceğini söyleyebilirsiniz. Türkler ne olacak? Kim, Anadolu'nun dağlık arazisine ordu gönderelim de Türk başkaldırısını kırıp, onları Eskişehir'den Ankara'ya, Ankara'dan daha ötelere

1382 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, s.CLI
1383 *Age*, s.CLIII
1384 *Age*, s.601

kovalayalım da Türkleri şartları kabul etmeye zorlayalım teklifinde bulunabilir?

β) Geriye tutarlı bir tek yol kalıyor. Bırakın ikisi birbiriyle savaşsın.[1385]

Curzon'dan Paris, Roma ve Brüksel Büyükelçiliklerine
19 Ağutos 1921, No.275

1 Müttefik Devletlerin tarafsızlığının, özel firmalarca savaşan taraflara askerî malzeme satılmasına engel olmadığı. İngiltere Hükümeti'nin firmalara silâh satış lisansı vereceği,

2 Bunun, Fransız, İtalyan ve Belçika Hükümetlerine duyurulması talimatı.[1386]

Dışişleri Bakanlığından İngiliz Ticaret Odasına
20 Ağustos 1921,

Özel firmaların Yunanistan'a ve Kemalistlere silâh satmalarına bir engel bulunmadığı. Bu konuda gereken işlemin yapılması.[1387]

24 Ağustos 1921
Siyasi komitede biz devletlerden
Meis adasını istiyorduk.[1388]

İsmet Paşa: *"Meis Adası kara sularımız içindedir. Şimdiye kadar da bize ait olduğu kabul edilmiştir. Nitekim 10 Şubat 1904 Londra konferansı ve İtalya ile yapılan Lozan Muahedesi bu ada üzerinde hakimiyet hakkımızı tanımıştı. İstediğimiz tadil hiçbir suretle "esaslı" sayılamaz."*[1389]

Mösyö Montanya:

1385 *Age* s.601
1386 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk Age* s.CLIV
1387 *Age* s.CLIV
1388 Karacan, s.350
1389 *Age* s.351

"Müttefikler Türkiye'nin bu yeni talebini redde karar vermişlerdir. Bu talep bizde hayret uyandırmıştır. İsmet Paşa'nın 4 Şubat tarihli mektubunda bu adadan bahis yoktu. Türkiye'nin bu isteği hâkimiyetini genişletmek arzusundan başka bir şey değildir."[1390]

Mösyo Montanya:

"İstenen tadil esaslıdır. Burada müzakere edilmez. Müttefikler bunu reddetmektedirler.

İsmet Paşa:

"Kara sularındaki adaların hâkimiyetimizde kalacağını siz muahedenin başka bir maddesiyle kabul mu ediyorsunuz?"

İtalyan uzmanı Guarilla:

"İsmet Paşa 4 Şubat mektubunda On İki Ada'ya ait tekliflerimizi kabul ettiğini söylüyordu. Fakat Meis Adası'ndan hiç bahsetmiyordu."[1391]

Nihayet İmroz ve Bozcaada'nın Türk olarak kalması kabul edildi.

İngiltere'nin Atina Ataşemiliteri'nden
Savunma Bakanlığına
26 Ağustos 1921, No.S.M.81

Yunan Genelkurmayı'nın bildirdiğine göre, Mustafa Kemal Paşa Sakarya'nın doğusunda savaşı kabul edecektir.[1392]

Harbiye Bakanlığı 29 Ağutos 1921
Sevr Antlaşmasına Göre Türk Jandarması

1 Türk Jandarması 1904 yılında İtalyanlar tarafından kuruldu ve teşkilatlandırıldı. General Bauman göreve geldiği 1912 yılına kadar Fransızlar sahnede gözükmedi. Birçok reformu gerçekleştirdi ve 1913 yılında General Foulon'un yerine geçti.

1390 *Age* s.352
1391 *Age* s.352
1392 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*,.s.CLVI

2 Silah Mütarekesi'ndan sonra General Foulon, İstanbul'daki Fransız kurmay heyetinde görüldü ve Türk Jandarması ile temas kurması için Sadrâzam'dan yetki aldı. Onun düşüncesi, dolaylı etki kurarak Türk Jandarması üzerinde Fransız kontrolünü sağlamaktı...

1920'de Albay Foulon öldüğü zaman Türk İçişleri Bakanı Jandarma Genel Komutanlığına bir yazı yazarak General Foulon'un meydana getirdiği resmî olmayan duruma değinilerek Teşkilatlanma ve Kontrol Heyeti kuruluncaya kadar Genel Müfettiş olarak İtalyan Albay Caprini'nin görevlendirildiğini bildirdi.

Bir Fransız subayı, Binbaşı Viet'in Foulon yerine Fransızlar tarafından atandığı görüldü. O, İstanbul'da verdiği bir konferansta silahsızlanmadan beri Fransızların jandarmaya iyi şeyler yaptığını ve Türk Jandarması üzerinde tam bir kontrol sağlamış olduklarını söyledi.

3. Sevr Antlaşmasının askerî maddelerinde jandarmanın teşkilatlanması ele alınmıştır.

Rumbold'dan Curzon'a
5 Eylül 1921, No.597

1 Sakarya Savaşının 11 gündür devam ettiği
2 Her iki tarafta büyük zayiat olduğu, savaşın karşılıklı tükenmeyle sonuçlanacağı.[1393]

Harington'dan Savunma Bakanlığına,
14 Eylül 1921, No.282

Sakarya Savaşının, 13 Ağustos'tan 10 Eylül'e kadar ki durumu:

1393 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk Age*, s.CLIX

1 Yunanların, 2.000'i ölü, çoğu tutsak, toplam 18.000 kayıp, Türklerin ise, 1.500'ü tutsak, toplam 12.000 zayiat verdikleri.[1394]
2 Yunan Genelkurmayı taarruzdan kesinlikle vazgeçti ve Ankara'yı almaya teşebbüs etmeyecek. Sistemli olarak, demiryollarını tahrip ederek Eskişehir-Kütahya-Afyon hattına çekilecek.[1395]

14 Eylül 1921[1396]

Ermeni Göçmenleri

Sömürgeler Bakanı, 10 Eylül'de (1921) Irak'taki Yüksek Komiser'e Kabine'nin 7 Eylül'de aldığı kararı bildirdi.

a) İnsani zeminde göçmenlere mümkün olan her şey yapılmalı ve bağışların ekonomik kullanılması ve İmparatorluk fonlarından bağış yapılmasının mümkün olmadığı şimdi oylanarak kabul edildi.
b) Yukarıdaki karar her vasıta ile halka duyurulmalı ve gönüllü taraftarlara, yardımsever kaynaklardan yardım sağlanması teklif edilmeli.

Rumbold'dan Curzon'a
20 Eylül 1921, No.869

1 Franklin Boullon, birkaç gün önce Paris'ten İstanbul'a geldi, 15 Eylül'de de bir Fransız savaş gemisi ile İnebolu'ya hareket etti.[1397]
2 Fransız- İngiliz ilişkisine zarar vermemek için basın demeci vermediği.
3 Kilikya'nın boşaltılması anlaşmasında, iki tümeni dona-

1394 *Age*, s.281
1395 *Age*, s.282
1396 Catalogue Reference:CAB/24/157 Image Reference:0012
1397 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, s.657

tacak kadar cephane, malzeme ve eşyanın Kemalistlere terk edilmiş olduğunu öğrendim.[1398]

4 Bağdat'a kadar Fransız bölgesindeki Urfa-Birecik demiryolu hattının Kemalistler tarafından kullanılmasına da izin verildi.

5 Bana göre, Bouillon görüşmesi tutsak değişiminden öte konuları da kapsıyor. Fransız meslektaşım, Franklin Bouillon'un Ankara'ya geçtiğini bana söyledi.[1399]

Bu Belge Majesteleri Hükümetinin Resmî Evrakıdır.[1400]
Kabine için bastırılmıştır.
26 Eylül 1921
GİZLİ
HİNDİSTAN'DAN SORUMLU DEVLET SEKRETERİNİN SUNUMU:

Dışişleri, Sir H. Rumbold'dan gelen 2 Eylül tarihli elçilik raporunu dağıttı. Bu belgeye göre İngiltere'nin Anakara'da temsilciliği yok. Dışişleri, resmî temsilcilik imkânsız olduğu gerekçesiyle resmî temsilcilik için hiç bir şey düşünemiyor. Düşmanlarımız ve dostlarımız Ankara'yı etkileyebilir. Biz orada bir şey yapmaktan, Mustafa Kemal ile durumumuzu kolaylaştırmaktan kendimizi alıkoyuyoruz. Bu konuda çalışma arkadaşlarıma ve Dışişlerine sık sık beyanlarda bulundum.

E.S.M.
İngiltere Sömürgeler Bakanı Churchill'den
Bakanlar Kuruluna
26 Eylül 1921, No.3328
"Yunanistan ve Türkiye"

1398 *Age* s.658
1399 *Age* s.658
1400 Catalogue Reference:CAB/24/128 Image Reference:0041

1 Yunanların Ankara'yı ele geçirme denemelerinin geri teptiği, Mustafa Kemal'in şimdi Yunanları cephede uzun zaman çok sayıda asker tutmak zorunda bırakacağı, bunun zamanla Yunanistan'da tehlikeli tepkilere yol açabileceği
2 Bu bekleyiş zamanı içinde Mustafa Kemal'in Irak'ı ve Musul'u tehdit edebileceği, İngiltere'nin güç durumda kalacağı
3 Bu nedenle bir çözüm yolu bulmak için müdahale etmek gerektiği, herhalde İngiltere'nin artık seyirci kalmaması, taraflara seslenmesi zamanının geldiği.
4 Sorunun Kabinede görüşülmesi.[1401]

The Morning Post'un Yazısı
28 Eylül 1921

1 T.B.M.M.'nin Mustafa Kemal'e *Müşir* ve *Gazi* unvanlarını verdiği,
2 Mustafa Kemal, Meclisteki konuşmasında, Türkiye'nin ulusal sınırları içinde özgür ve bağımsız yaşamak istediği, aslında savaş isteklisi olmadığı, ulusal istekleri tanınınca barışa razı olacağını söyledi.[1402]

İngiltere'nin Irak Yüksek Komiseri'nden Sömürgeler Bakanlığına
28 Eylül 1921, No.534

1 Mustafa Kemal'in Irak'ın bağımsızlığına karşı olmadığı, İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklemesine kızdığı için Irak'taki İngiliz çıkarlarına zarar vermek istediği.
2 Emir Faysal aracılığıyla Irak sınırını güvence altına almak için Mustafa Kemal ile görüşülmesi. Zaman elverişli.[1403] Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Fransızlar ile Ankara'da

1401 B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk* s.CLXV
1402 *Age* s.CLXV
1403 *Age* s.CLXVI

imzalanan 20 Ekim 1921 tarihli antlaşmanın değeri, Sevr Antlaşması'nı hazırlayan İtilâf devletleri grubunun en önemli bir rüknü olan Fransa'nın, bu antlaşmanın tatbik kabiliyeti kalmadığını fiilen ve hukuken kabul etmiş olmasındadır.

Türk-Fransız barış antlaşması 20 Ekim 1921'de imzalanacaktır.[1404]

Eylül 1920'de Cumhurbaşkanı seçilen Millerand, Ocak 1921'de Briand'ı Başbakanlığa getirdi.[1405]

Ne var ki, Kilikya savaşını kapatarak kamuoyunu tatmin etmeyi Briand programının başına koymuştu.[1406]

Fransa ile Milliciler arasında yapılan bu münferit sulh (gerçekten bu anlaşma bir ayrı barıştır), Doğu'da kapsamlı bir barışın önünü tıkadığı gibi İtilaf devletleri arasına da tehlikeli bir nifak sokmuştur.[1407]

Briand, Türk heyeti başkanı ve Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ile 11 Mart'ta bir anlaşma imzalamayı başardı. İngiltere Hükümeti ve İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza da onunla birer anlaşma imzaladılar.[1408]

1921 sonbaharında, Yunan Başbakanı Gounaris, Küçük Asya'daki Yunan çıkarlarını görüşmek üzere Paris ve Londra'ya gider. Lord Curzon, "(Yunanistan'a) olumlu bir destek vermesinin imkânsız olduğunu" söyler.[1409]

Londra anlaşmasına göre, özetle, savaşa hemen son verilecek, esirler serbest bırakılacak, Fransız ordusu Kilikya'dan çekilecek, bölgedeki azınlıkların can ve mal güvenliği sağlanacak, Hatay'da Türk çoğunluğu nedeniyle Fransız hükümeti özel bir yönetim kuracak, vs. Bu maddeler taraflar için uygundu.

1404 *Fransız Kamuoyu* s.198
1405 *Age* s.198
1406 *Age* s.200
1407 Toynbee, *Batı Meselesi*, *Age* s.123
1408 *Fransız Kamuoyu*, s.200
1409 H.Howard, s.265

İtalya ile yapılan anlaşma ise bu ülkenin, İzmir ve Trakya'nın Türklere verilmesini savunma vaadine karşılık, ona Batı, Güney ve İç Anadolu'da iktisadî öncelikler ve haklar tanıyordu.[1410] Fransız ve İtalyanlara verilen haklar, bu devletlerin Anadolu'da birlikte hareket etme sözüne aykırı olduğu için, T.B.M.M. anlaşmaları reddetti (12 Mayıs 1921). İstifasını veren Bekir Sami Bey'in yerine de o sıralarda Moskova'da Sovyetlerle bir antlaşma imzalayan Yusuf Kemal Bey getirildi.[1411]

Tablodaki adı	Bugünkü adı
Canik	Samsun
Diyarbekir	Diyarbakır
Elaziz	Elazığ
Ertuğrul	Bilecik
Kângırı	Çankırı
Karahisar-ı Sahip	Afyon Karahisar
Karahisar-ı Şarki	Şebin Karahisar
Karesi	Balıkesir
Lâzistan	Rize
Menteşe	Muğla
Saruhan	Manisa

Avrupa savaşının sona ermesinin üzerinden altı ay geçtikten sonra bir sabah, siviller ile silahları ellerinden alınmış askerler İzmir sokaklarında katledildi, baştanbaşa mahalleler ve köyler talana uğradı, ardından daha içerilerdeki zengin vadiler ilâve kundaklama ve kan dökme eylemleri sonucu mahvoldu ve neticede İzmir ve İstanbul limanlarının iç kesimlerle olan bağlantılarını keserek ticaretlerine büyük

1410 *Fransız Kamuoyu*, s.201
1411 *Age* s.201

zarar veren bir askeri cephe vücut buldu. Savaş devam ederken ülkenin pek de fazla olmayan –binalar, köprüler, tüneller gibi– büyük yatırımları sistemli bir şekilde yakılıp yıkıldı, sığırlar çalındı, ekinler müsadere edildi, insan varlıkları –eğer öldürülmekten kurtulmuşlarsa– askere alındı, tehcir edildi veya bir başka şekilde bölgeden sürüldü. Gerçekte, bahsi geçen topraklar üzerinde ülkenin top yekûn tahrip edilmesi ve sakinlerinin tümüyle yok edilmesi, korkunç bir hızla başlamıştı.[1412]

Yakın ve Ortadoğu medeniyetlerinin yıkılışı, batılı tarzda siyasi milliyet fikrinin bu topraklara girişi, büyük devletler arasındaki geleneksel rekabetler ve Yunanistan ile Türkiye'nin bir kısır döngü içine çekilmeleri, Anadolu'daki dramın zaruri girizgâhlarını teşkil ederler.[1413]

Ortaçağ Rum nüfusu Selçuklular tarafından yok edilmemiş sadece bir başka hale dönüştürülmüştür. Tıpkı bir zamanlar Hititlerle Friglerin Rumlar haline dönüştükleri gibi, bu kez de Rumlar birkaç göçebe davetsiz misafirin tesiri altında Türkler haline gelmişlerdir. İzah edilmesi gereken husus da budur.[1414]

Gerçekten de, XI. yy.daki Anadolu köylüsü, yönetici sınıfın tersine, kendilerine daha iyi bir gelecek vaat eden herhangi bir hayat tarzını kabul etmeye hazır durumda bulmaktaydı.[1415]

Ortodoks kilisesinin eski zulüm dönemiyle yakın ilişkileri hâlâ hatırlarda iken, henüz denenmemiş olan İslâm, beyanları ile cazip bir şekilde eşitlikçiymiş izlenimini veriyordu. Selçuklu göçebeleri ve Anadolu köylüsü beraberce din

1412 Toynbee, *Batı Meselesi*, s.125
1413 *Age*, s.126
1414 *Age*, s.132
1415 *Age*, s.132

değiştirerek birbirleriyle kaynaştılar[1416] ve bu arada göçebe unsur da toplum yapısı içinde sindirildi.[1417]

Hem Türkler hem de Rumlar, Meşrutiyet öncesi için, *"Sultan Abdülhamit zamanında fazlaca şikâyetimiz yoktu. Bir arada huzur içinde yaşamaktaydık."* diyorlardı.[1418]

Jön Türkler, Paris'teki sürgün günleri esnasında, o zamana ait batı fikriyatını nasıl buldularsa öyle almışlar, bu arada önde gelen iki büyük düşünce hareketi olan milliyetçilik ile demokrasi arasındaki temel zıtlıktan zerre kadar rahatsız olmamışlardı. Bu arada, karışık nüfus yapısına sahip, batılı olmayan bir ülkede bu iki prensibin birbiriyle geçinemeyeceği tehlikesini de görememişlerdi. Önceden niyet etmedikleri bir tutarsızlıkla her ikisini de uygulamaya koymuşlardı.[1419]

Hepsinin ötesinde, geleneksel ithamların nihai hedefi Türkiye'nin ilerlemesi değil talan edilmesi olmalıydı.[1420]

Paris Konferansının önerilerinin esası bir Mütareke yapılmasıydı. Amacın Anadolu'nun kan dökülmeden boşaltılması olduğu söylenilmektedir."[1421]

Yunan hükümeti bu önerileri hemen onaylar, o zaten keskilini Büyük Bağlaşıkların eline vermiş bulunuyordu. 19 Kasım 1921'de Gunaris –Yunan Başbakanı– Lord Curzon'la yaptıkları görüşmede Yunanistan'ın keskilini Bağlaşıklara emanet ettiklerini bildirmişlerdi.[1422]

1416 Selçuk Bey'in Müslümanlığı kabul tarihi geleneksel olarak M.S.956 olarak gösterilir. (Sir T.W.Arnold, The Preaching of Islam.London, 1913. Constable). Muhtemelen Anadolu'yu XI.Y.Y.da işgal eden kavimlerden büyük çoğunluğu pratikte hâlâ Şaman geleneklerini muhafaza etmekteydiler. Osman'ın babası Ertuğrul'un dahi pagan olduğu yolunda bazı delillerin bulunduğu söylenmektedir. (H.A.Gibbons, Foundation of the Otoman Empire, Oxford, 1916, Clarendon Pres).

1417 *Age* s.133

1418 *Age* s.152

1419 *Age* s.158

1420 *Age* s.160

1421 *Age* s.263

1422 Toynbee, *Batı Meselesi*, *Age* s. 273 dip not. 212

Aralık 1921

Sevr Antlaşmasını Tadil için Paris'te Sunulmuştur

"Paris'te Sevr Antlaşmasının Değiştirilmesi için Yapılan Teklif:

Türkiye ile Müttefikler'in akdettikleri barış gayretlerinin başarısızlığının üç aşaması var:

1 *Sevr Antlaşması Ağustos 1920'de imzalandı ama asla onaylanmadı ve şimdi hemen hemen ölü durumda.*
2 *Mart 1921'de Londra Konferansında yapılan teklifler ne Yunanlar ve ne de Türkler tarafından kabul edildi (taraflardan biri herhangi bir şekilde kabul etseydi diğeri reddedecekti.)*
3 *Biz dördüncü teşebbüsü yapacağız. Müttefikler'in başka bir başarısızlığa tahammülü yoktur. Yunanlarda yaratılmış olan Küçük Asya tutkusu uzun süre gerçekleşemez ve kaynakları savaşın daha da uzamasına izin vermez. Nihayet Türklerin de savaştan yoruldukları ve barış istediklerine dair bazı belirtiler var. Bu şartlar altında, yeni şartlara uyarlanmış ve daha hoşgörülü şartlar içeren daha liberal ve yeni bir programa ihtiyaç vardır. Fakat aynı zamanda Müttefikler, Yunanların kabul edebilecekleri bir programı zorlamak için hazırlık yapacaktır. Bu şartları içeren bir taslak hazırladım. Öncekilerle karşılaştırmaları için yan yana iki sütuna yazdım.*

Kabine, değiştirilmiş şartlara 'olur' verirse, gerekli çalışmayı yapmaları için Ocak başlarında Paris'te toplanmadan önce, aşağıda yazılı teklifleri Fransa ve İtalya Dışişleri Bakanlarına, göndereceğim. Benim planım iki aşamayı kapsıyor:

a *Dışişleri Bakanları, Paris toplantısından önce kendi aralarında Müttefikler'in görüşünü de kapsayan bir karara varmalıdır.*

b *Türkler ve Yunanlardan önce Yüksek Konsey toplanarak bu değişiklikleri ele almış olmalı. Son toplantının yeri olarak İstanbul'u öneriyorum. Böylece Paris'in baskıcı havasından kurtulmuş olunacağını düşündüm; olmazsa Londra. (İstanbul olursa) Mustafa Kemal'in kendisini katılmaya zorlamış oluruz.*

İstanbul'da Türkler ya da Yunanlar tarafından bozucu bir olay meydana getirilirse, Müttefikler'in vereceği karar çok zor bir döneme girmiş olur. Böyle bir bozma üç şıkkın birinden meydana gelmiş olabilir: Yunanlar tek taraflı, Türkler tek taraflı ya da birlikte bizim şartlarımızı reddedebilirler.

Yunanlar reddederse, uzun erimde Anadolu'da bulunan Yunan ordusuna barışçı ambargo uygulanabilir. Türkler reddederse, daha güç bir durum ortaya çıkmış olur.

Şurası hatırlanmalıdır ki 1920 Ağustos'undan bu yana Türkler üzerinde Müttefikler tarafından Karadeniz ve Akdeniz limanlarını kapatma gibi, ortaklaşa hiçbir baskı uygulanmamıştır. Üç Müttefik tarafından deniz kontrolü yapılmış ve İstanbul'daki Müttefik kontrolü sıkı tutulmuş olsaydı ve aynı zamanda Müttefikler Yunanlara para ve mühimmat olarak ve belki birkaç kurmay subayla her türlü yardımda bulunmuş olsalardı,

Kemal'i önümüzdeki bahara kadar ikna etmek imkânsız değildi.

Bununla beraber, Rusya'nın Türkiye'ye halen yapmakta olduğu yardım ve benzerlerinin miktarı hakkında bir fikre sahip değiliz. Türkiye'ye karşı yapılacak aktif uzun süreli bir sıkıştırma, Irak ve Müslüman dünyada olası tepkileri ortaya çıkarabilir.

Diğer taraftan, Müttefikler'in yardımı ile Yunanistan Türkiye'yi yener ve Ankara Hükümeti dağılırsa, herhangi bir sürekli çözümün güçlüğü, sandalı İzmir'de bırakacak. Böyle-

likle bu şartlar altında zafer kazanmış Yunan'dan İzmir'i terk etmesini istemek güçleşecek ve Anadolu'da olası karışıklık meydana gelecek.

Bütün bu hususlar dikkate alındığında, Müttefikler, Türkler ile asgari şartlarla bir anlaşmaya varmalıdır.

Üçüncü hususa geliyorum: Taraflar Yunalılar ve Türkler, Müttefiklerden gelecek teklifleri reddederse. Bu üçüncü hususta, Müttefikler, Yunanlara etkili baskı uygulamalıdır.

Yukarıda söylenenlerin her biri üzerinde Paris'te ortak bir davranışa varmak üzere bir anlaşmaya varılmasından büyük memnunluk duyacağım. C. of K. 19 Aralık 1921 (Curzon of Kedleston)"

1922 Ocak ayında, Cannes'da, Yüksek Konsey toplantısında Lord Curzon, İzmir'e, Birleşmiş Milletler himayesinde otonomi verilmesini ve Trakya'da da bazı toprak düzenlemeleri yapılmasını teklif eder. Fransa ve İtalya, barışın temelini oluşturması bakımından İngiltere'nin teklifini kabul ederler. Poincaré, Yunanistan'a yardım için hiçbir şey yapmaz.

İngiliz işgal kumandanlığının emriyle tevkif edilen ve görevlerinden uzaklaştırılan veya geri çağrılan kumandanların listesi oldukça uzundur.

Bir fikir vermiş olmak için belli başlı kumandanların isimleri:[1423]

Tevkif olunanlar:

1 Kars'ta 12'nci Tümen Kumandanı Albay Ali Rifat (1876 -1953)
2 Batum'da 5'inci Tümen Kumandanı Albay Mürsel (Bakü) 1882-1945)
3 Kafkas İslâm Ordusu Kumandanı Nuri Paşa (Killigil) 1890-1949)

1423 *Atatürk Anadolu'da*, s.35

4 Şark Ordular Grubu Kumandanı Halil Paşa (Kut) (1881 -1957)
5 6'ncı Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa (Sabis) (1882-1957)
6 9 uncu Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa (Subaşı) 1876-1939)
7 Eski Samsun Kumandanı Refet Paşa
8 İstanbul Muhafızı Ali Sait Paşa (Akbaydoğan) (1876-1950)
9 Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa (Çobanlı) 1870-1938)
10 Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Birinci Şube Müdürü Yarbay Basri Bey (General Basri Saran) (1885-1934)
11 Osmanlı Harbiye Nâzırı Cemal Paşa (Mersinli) (1873-1941)
12 Çürüksulu Mahmut Paşa (1865-1930)
13 Kurmay Albay Kara Vasıf (1880 - ...)
14 Eski Bahriye Nâzırı ve tanınmış deniz kumandanlarımızdan Rauf Bey (Orbay) (1881)
15 Eskişehir mevki kumandanı Yarbay Atıf Bey (Ateş)

Geri çağrılan ve yerleri değiştirilen kumandanlar:

16 Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) (13.7.1881-10.11. 1938)
17 Refet Bey General Refet Bele) (1881)
18 XII'nci kolordu kumandanı Nureddin Paşa
19 XX'inci Kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy)
20 XII'inci Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey (Org. Altay) (1882)
21 XIII'üncü kolordu kumandanı Cevdet Bey
22 I'inci kolordu kumandanı Albay Cafer Tayyar Bey (General Yılmaz) (1877-1958)
23 2'inci Ordu Kumandanı Nihat Paşa (Anılmış) 1878-1954)

24 2'nci Ordu Müfettişi Cemal Paşa (1873-1941)
25 Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi M. Fevzi Paşa (1876 -1950)

Anadolu'daki mücadele Rumlara ve Ermenilere karşı yapılıyordu. Nahçıvan'da da Millî Şûra Hükümeti ve Yarbay Kelb Ali Han yönetimindeki yerli kuvvetler, Nahçıvan'ın İngilizler tarafından işgaline ses çıkarmamışlar, İngilizler çekilip Ermeni kuvvetleri gelince direnmeye geçmişlerdir.[1424]

İngiliz Sevenler Derneği. Dernekle güdülen amaç, ağır barış koşullarının kabul edilmesini sağlayacak ortamı hazırlamaktır. Kurt kuzuyu yiyecek, fakat kurdun dişleri arasındaki kuzu, kurdun iyiliğine inandırılmış olacaktır.[1425]

Rıza Nur anılarında Lozan'da Lord Curzon'la konuşmasını aktarır:

"Bizim size ihtiyacımız vardır. Sizin de bize ihtiyacınız vardır. Biz, Rus'a karşı sizin için bir savunma siperi oluruz. Irak'ta para harcayacağınıza, biz size parasız jandarmalık ederiz. Irak size isyan ederse, biz size ordu bile veririz. Size Doğu'da dost bir kuvvet gerek. Yunan'ı bu kuvvet yapmak istediniz, olmadı. Olaylar size gösterdi ki Yunan milletinde bu yetenek yok. Bu yetenek, Doğu'da yalnız Türk milletinde vardır. Bu kuvvet ancak biz olabiliriz."[1426]

Burada Rıza Nur, üstelik Musul'u ve Adalar'ı verdikten sonra, bir de İngiliz'e, Ruslara karşı jandarma olmayı teklif ediyor ki varılan sonuç tam İngiliz'in istediği gibi oluyor.

1424 Avcıoğlu 1.,s.11
1425 *Age*, s.220
1426 *Age*, s.235; *R. Nur Hayat ve Hatıratım*, s.1031 – 1035

Donanmanın Haftalık Haber Alma Özetidir.[1427]

TÜRKİYE

18 Şubat 1922

"26 Ocak'ta Fransızların *Titania* adlı gemisi İskenderun'a 35.000 tüfek, çok miktarda mühimmat ve bir kısım askeri giysi indirdi. Bunların hepsi trenle Adana'ya nakledildi. Hiç şüphe yok ki bu mühimmat Milliyetçilerin kaderini belirleyici niteliktedir."

22 Şubat 1922'de Gounaris, Curzon'a yazdığı mektupta ümitsizliğe düştüğünü bildiren bir mektup yazar. Levazım azalmıştır, para ister, Yunanların kaynakları tükenmektedir. Türkler, yalnız Rusya'dan değil, Müttefik Devletlerden de yardım alırken, Yunanlar, azalan levazım ve kaynaklarını karşılamak için para ister. Yunanistan'ın güçlenmeye, taze savaş malzemesine ve mali desteğe acil ihtiyacı vardır. İngiltere, gerekli olan yardımı yapmaz, Curzon 6 Mart'ta verdiği cevapta savaşın diplomasi yoluyla çözülmesinden yana olduğunu bildirir.[1428]

4 Mart 1922[1429]

(Yalnızca dağıtım mercilerini haberdar etmek için)

"İzzet Paşa, 4 Mart'ta Doğu Ekspersi ile Londra'ya gelmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Böylece, deniz yolu ile Marsilya üzerinden Londra'ya gitmekte olan Yusuf Kemal'den önce burada olacak. Yusuf Kemal ile göz göze gelmemek için iyi bir bahane idi.

İstanbul'da iken, Yusuf Kemal Sultan ile gizli bir görüşme yaptı. Oldukça sıcak bir karşılama gördüğü anlaşıldı. Sultan, kendisinden Halifeliği aldığı için Mustafa Kemal'e çok fena gücenmişti.

1427 Catalogue Reference:CAB/24/133 Image Reference:0066

1428 H.Howard, s.265

1429 Catalogue Reference:CAB/24/134 Image Reference:0015

Değişik raporlar, Yunanların, Türklere yeni bir saldırı hazırlığı içinde olduğunu bildiriyor. Askeri yetkililer soğukkanlı davranılarak bütün hususların göz önüne alınması ricasında bulunuyorlar. General Papulos, Yunan Başkumandanı, güç şartların adamı olduğuna inanıyor, Anadolu'nun tahliyesi yolunda atılacak adımları kabul etmiyor, Yunanistan'dan yeterli destek gelmeden savaş krizine adım atıyor.

Kontrol dışına çıkmış birkaç Yunan, şimdi doğrulanan bir rapora göre, bir takım asker ve silahlı siviller, Aydın'la Nazilli arasında *Kaush* yakınında *Karatife*'ye hücum ettiler ve sonra halkı köy camisine kapatarak köyü ateşe verdiler ve 150 Müslüman'ı orada yakarak öldürdüler."

ORDU: [1430]

"Dört yıl süren Millî Mücadelede ordunun insan kaybı, kazanılan zafere ve mevcuduna kıyasla hafiftir. Bütün cepheler dâhil, muharebe meydanlarında 9.167 kişi (662 subay, 8.505 er) şehit olmuştur. Aldıkları yaradan daha sonra ölenler ise 53 subay 1.665 erdir. Bu zayiatın muharebelere isabet eden miktarı şöyledir:

Cephe	Şehit	Yaralı
Doğu Cephesinde: Ermeni Harekâtı	46	76
Batı Cephesinde: Gediz Muharebesi	181	135
1.İnönü Muharebesi	95	183
2.İnönü	1493	2.470
Kütahya – Eskişehir	1.522	4.714
Sakarya Muharebesi	3.282	13.618
Büyük taarruz	2.542	9.977
Toplam (Subay ve er)	9.167	31.173

1430 S.Selek, I.,s.93

9 Mart 1922 de Lord Curzon, Austen Chamberlain'a yazdığı mektupta "Benim yerime Paris'e giden Montagu, Edirne ve Tarakya ile kutsal yerlerin Türklere ait olduğunun kavgasını yapacaktır" [1431] der.

22 Martta da Müttefikler Ankara ve Atina'ya bir ateşkes önerisi göndermişlerdi. Dört gün sonra da başka bir öneri yapılmıştı. Buna göre, bir ateşkesin imzalanmasından sonra Yunan kuvvetleri dört ay içinde Anadolu'yu boşaltacaklar ve bu yerler tekrar Türklerin egemenliğine verilecekti.[1432]

Ankara, Yunan çekilmesinin hemen başlamasını, dört ay içinde tamamlanmasını ve ateşkesin ondan sonra imzalanmasını istiyordu.[1433]

Müttefikler, Yunanların Anadolu'yu boşaltmaları için gereken sürenin kısaltılabileceği, fakat önce ateşkesin yapılmasının gerekli olduğunu söylemişlerdi.[1434]

Mustafa Kemal Paşa'nın Milliyetçi Hareket'in bayrağını açmasından, Lozan Antlaşmaları belgelerinin karşılıklı alınıp verilmesine kadar geçen süre içinde, Türkler karşılarında hiçbir zaman üç Müttefik arasında kurulmuş birleşik bir cephe bulamamışlardır.[1435]

Türkiye'de, yabancı bir banka ya da ticari bir şirket ülkenin herhangi bir yerinde bir şube açmak istediği zaman onu yasal formalitelere uymak zorunda bırakacak hiçbir yasa yoktur. Bu durumda herhangi bir banka ya da özel firma Türkiye'nin istediği yerinde bir şube açabilir ve işlerini tam bir özgürlük içinde yürütebilir.[1436]

Bu ayrıcalıklar ilk başta Osmanlı Hükümeti tarafından zorla verilmiş değillerdi. İsteyerek verilmişlerdir.[1437]

1431 H.Howard, s. 265-266
1432 Toynbee, *Türkiye ve Avrupa*, s.96
1433 *Age*, s.97
1434 *Age*, s.97
1435 *Age*, s.111
1436 *Age*, s.126
1437 *Age*, s.127

İtilâf devletleri İngiliz görüşünü benimseyerek 22 Mart 1922 tarihinde Türkiye ve Yunanistan'a verdikleri birer nota ile mütâreke şartlarını bildirdiler. Mütâreke teklifinin esasları özet olarak şöyle idi:[1438]

a İki tarafın birlikleri arasında on kilometrelik askerden arınmış bir bölge oluşturulacak. Birlikler insan ve cephane bakımından güçlendirilmeyecek.
b Birliklerin konumunda değişiklik yapılmayacak.
c Malzeme dâhil bir yerden bir yere götürülmeyecek.
d Ordumuzu ve askerî durumumuzu İtilâf Devletlerinin askerî kurulları serbestçe denetleyebilecekler.
e Savaş üç ay süreyle durdurulacak ve barış yapılıncaya kadar bu üç aylık süre kendiliğinden uzamış olacak.
f Taraflardan biri savaşa başlamak isterse mütarekenin sona ermesinden en az on beş gün önce diğer tarafa ve İtilâf Devletlerinin temsilcilerine haber verecektir.

Yunanlar bu mütareke koşullarını hemen kabul ettiler.

T.B.M.M.'ne yurdun her yerinden gelen telgraflarda, Misak-ı Millî'den fedakârlık edilmemesi isteniyordu.[1439]

Telgraf metinleri, başta Hakimiyet-i Milliye olmak üzere, gazetelerde yayınlatılıyordu.[1440]

Meclis'te 3 Haziran günü Bozanic[1441] eşrafından gelen telgraf okundu:

"Misak-ı Millî haricinde yapılacak herhangi bir sulhu istemeyiz. Bu uğurda al bayrağın gölgesinde öleceğiz. Yaşasın Misak-ı Millî..."[1442]

1438 *Anadolu İhtilali*, S. Selek, s.306-308
1439 *Age*, s.310
1440 *Anadolu İhtilali*, S. Selek, *Age*, s.312
1441 Bozaniç, Eskişehir'in Mihalgazi İlçesine bağlı bir köyü. –Emin Sazak'ın Köyü.
1442 *Age*, s.313

Mart'ın sonlarına doğru, Curzon, Poincaré ve Schanzer, 27 Mart (1922) Paris'te toplandılar. İki ülke arasındaki barış şartlarını içeren tekliflerini Türkiye ve Yunanistan'a bildirdiler. Müttefikler'in, Yunan birliklerinin dört ay içinde çekilmesi teklifini Yunanlar kabul etti. Eğer, Türkiye de kabul ederse, Anadolu yeniden Türkiye'nin olacak, Küçük Asya'daki egemenliği de Akdeniz'den Boğazlara ve Karadeniz'e, Transkafkasya, İran ve Mezopotamya'dan Ege kıyılarına kadar uzanan sınırlara kapsayacaktı. Türkler de Mütareke şartlarını kabul etti.[1443]

"Tarihçi Profesör Toynbee vaktiyle Ankara'ya gelmişti. Tanışırdık. Bu defa ben Londra'da iken bir akşam yemeğinden sonra beni evine davet etti. Orada Arabistan'ın Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmasında büyük iş gören Laurence ile beni görüştürdü. Laurence bana: Ermenileri bir yerden öbür yere naklettiniz diye sizi itham ediyorlar, ben etmiyorum. Irak'ta birkaç bin Ermeni vardı. Onlara "Erivan'a gidin" dedim. Gittiler. Gitmeselerdi belki ben de sizin gibi harekete mecbur olacaktım. Çünkü bir toprakta yalnız bir millet yaşar. Başka bir millet de onunla beraber yaşamak isterse onun dediğini tutar. Başka türlü beraber yaşanamaz."[1444]

"Paris:

22 Mart 1922, Fransa, İngiltere ve İtalya Dışişleri Bakanları Paris'te, toplandılar. Büyük rütbeli askeri uzmanların görüşlerini aldıktan sonra, Ankara, İstanbul ve Atina'ya birer telgrafname göndermeye karar verdiler. Bu telgrafnamede ezcümle iki tarafa, yani bizimle Yunanistan'a, derhal bir mütareke yapmaları teklif olunuyordu. İki taraf orduları hiçbir takviye yapamayacaktı. Mütareke yapılırsa, iki taraf orduları nezdinde müttefik devletlerin birer komisyonları bulunacak, bu komisyonlar mütareke şartlarının yerine getirilip getirilme-

1443 H.Howard.s.266
1444 *Vatan Hizmetinde*, s.270

diğini kontrol edecek ve mütareke dolayısıyla vukua gelebilecek ihtilaf hal eyleyeceklerdi. İki taraf orduları başkumandanları müttefik devletler komisyonlarının hakemliklerini kemal-i itaatle kabul eylemeyi taahhüt edeceklerdi. Muhasamat (vuruşma) ilk usul şartları kabul olununcaya kadar tatil edilecekti."[1445]

"Türk topraklarının tamamen tahliyesi temin ve sulh şartlarının ne olacağı müttefik devletler tarafından belli edilmeden bize mütareke yapın ve ordunuzun hareketini ecnebi hatta düşman devletler zabitlerinin kontrol etmesini kabul edin deniyordu.

Ertesi sabah, Fransa Başvekili ve Hariciye Nâzırı, Poinkare, benimle görüşmek istedi. Benim Paris'ten ayrılmak kararımı ertelememi istedi. Kabul etmedim. Trenle dönüyordum. Irak ve Suriye'nin, İngiltere ile Fransa arasında nasıl taksim olunacağına dair olan Sayks-Piko muahedesini imzalayan M. Piko, Fransa'nın Sofya elçisi idi. Kendisi bizim Sivas Kongresi sırasında Sivas'a gitmiş. Bizim arkadaşlarla görüşmüş. Onunla da görüştük. Trakya'dan geçemedik. Burgaz'dan Fransız torpidosuna binerek İnebolu'ya geldik."[1446]

"Ankara'ya geldikten sonra müttefik devletlerle notalar teati ettik.

İtilaf devletlerinin 15 Nisan 1922 tarihli notasına cevap:

23 Mart tarihli mütareke notasında üç devlet hariciye nazırları muhasamatın (vuruşmanın) *derhal tatilini musırrâne (ısrarla) tavsiye ederken şark-ı karibde (Yakın Doğu'da) sulhu iade etmek ve yeniden can ve mal zayi etmeden Asya-yı Sugra'nın (Küçük Asya) tahliyesi için teklifatta bulunabilmek maksadını takip eylediklerini beyan ediyorlar. 26 Mart 1922 tarihli esasat-ı sulhiye (sulhun esasları) notasında dahi mütarekenin Yunan kuvvetleri tarafından Asya-yı Sugra'nın suret-i muslihanede tahliyesini (barış içinde boşaltılmasını) ve bu havalinin mecmuu (tamamı) üzerinde Türk hâkimiyetinin iadeten*

1445 *Age* s.271
1446 *Age* s.274

tesisini temin eylemek niyeti sarihasıyla (açıklıkla) *yapılmış olduğu zikredilmektedir.*

Bunlara zamimeten (ek olarak) *Büyük Britanya Hariciye Nâzırı Lord Curzon, teklif edilen mütareke kabul edildiği halde bunu Yunan kuvvetlerinin tedricen* (yavaş yavaş) *Anadolu'yu tahliyelerinin takip edeceğini 30 Mart 1922 tarihinde Lordlar Kamarasında beyan eylemişti.*

Bu silsile-i beyanatı nazarda tutan Türkiye halkı mütareke ile beraber Anadolu'nun tahliyesine bilâ mehil (hemen – ara vermeden) *başlayacağını ümit etmekte iken maateessüf 15 Nisan 1922 tarihli tebliğ-i âhirinde* (sonrasında) *düveli müttefike* (İttifak Devletleri) *mütareke ile beraber derhal tahliyeyi kabul edemeyeceklerini ve tahliye-yi şerait sulhiye heyeti umumiyesinin kabulüne talik eylediklerini bildirmişlerdir.*

9 Nisan 1922'de Vahidettin, İngiliz Yüksek Komiserliğine güvendiği bir kimseyi gönderip, Yunanlarca boşaltılacak toprakların Kemalistlere değil İstanbul Hükümeti'ne devredilmesini ister."[1447]

Garp Cephesi karargâhı Akşehir'de idi. Atatürk, Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) ve Garp Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) paşalarla hazırlanan plânları gizlice ve baş başa karargâhta görüşmek istemişti. O günlerde İngiliz Generali Townshend Adana'ya gelmişti. Atatürk ile görüşmek istiyordu. Atatürk bu görüşmeyi bir fırsat sayarak generale 24 Temmuz 1922 günü Konya'da görüşmek üzere randevu verdi. Bu randevu ilân edildi. Konya'ya Akşehir üzerinden gidiliyordu. Atatürk, 23 Temmuz 1922 günü akşamüzeri Akşehir'e geldi. Geceyi Akşehir'de geçirerek ertesi sabah erkenden trenle Konya'ya hareket etti.[1448]

Atatürk'ün Konya'ya geleceği önceden bilindiği için şehir ve Konya Garı bayraklarla donatılmıştı. General Townshend

---

1447 *Yirminci Yüzyılda*, *Age* s.266

1448 *Atatürk Konya'da*, Mehmet Önder, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1989, s.20

de bir gün evvel Konya'ya gelmiş, Konya'da Atatürk'ü bekliyordu.[1449]

Konya Garı hınca hınç dolu idi. Bir askerî birlik "selâm kıt'ası" olarak yerini almıştı. Tatil olmasına rağmen öğrenciler toplanmış, yatılı olan Dar'ül Eytam (öksüzler yurdu) öğrencilerinin hepsi gara getirilmişti. Konya'daki İzmir ve Trakya yurtları üyeleri, esnaf temsilcileri karşılayıcılar arasında idi. Konya Vali Vekili Kadı Mehmet Emin, o gün Konya'da bulunan milletvekilleri, Ahz-ı Asker Heyeti Başkanı Rüşdü Paşa, General Townshend, Menzil eski Müfettişi Kâzım (Dirik) Bey, Belediye Başkanı M. Muhlis (Koner) Atatürk'ü bekliyorlardı. Tren saat 12'ye doğru Konya Garı'na girmiş, T.B.M.M. Reisi ve Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa, trenden inerek karşılayanların elini sıkmış, askerî birliği selâmlayarak Öksüz Yurdu öğrencilerinin arasına dalmıştı. Bu sırada Mekteb-i Sanayi (Sanat Okulu) Mızıkası İstiklâl Marşı'nı çalmış, marş saygı duruşu ile dinlenmiştir.[1450]

General Townshend ile bir otomobile binen Atatürk, doğruca İstasyon Caddesi üzerindeki Köşk'e gelmişti. Generalle bu köşkte görüşeceklerdi. Köşkte kısa bir dinlenmeden sonra, Atatürk köşkün önünde toplanan kalabalığa hitap etmek üzere balkona çıkmıştı. Atatürk, balkonda görünür görünmez coşkunlukla alkışlanmış, kalabalık arasından İzmir Öksüzler Yurdu Temsilcisi Atıf Bey, yüksekçe bir sete çıkarak Atatürk'e şöyle seslenmiştir: "*...Türkler, sizi İzmir'de, muzaffer bayrağımızın gölgesi altında selâmlamak saadetini hissedinceye kadar hiçbir kuvvet önünde eğilmeyecektir.*"[1451]

Atatürk, içten kükreyerek gelen bu coşkun sözlere teşekkür ettikten sonra, kendisine inanmalarını, zaferin daima Türk milletinde olduğunu söylemiş, şiddetle alkışlanmıştır. Balkon önünde yapılan geçit töreninden sonra Atatürk,

---

1449 *Age* s.20
1450 *Age* s.21
1451 *Age* s.21

Köşk'te General Townshend ile birlikte öğle yemeği yemişler, yemekten sonra da bir odaya kapanarak görüşmüşlerdir.[1452]

Atatürk, General Townshend ile o gün ve daha ertesi günler görüşmelerini sürdürmüştür.[1453]

"24 Temmuz 1922 akşamı Konya'da General Townshend şerefine verdikleri ziyafette, yemeğin sonlarına doğru elindeki mercan tespihi generale uzatarak söyledikleri:

Biz Türklerde bir âdet vardır. Misafirimize ne olursa olsun bir hediye veririz. Ben soylu bir milletin alçakgönüllü bir başkomutanıyım. Size ancak bu tespihi verebiliyorum.

Ve sofradan kalkılacağına yakın da kolundaki saati çıkararak General'e söyledikleri:

Bu saati bana Anafartalar'da bir Türk askeri, ölen bir İngiliz subayının kolundan çıkardığını söyleyerek, getirdi. Saatin arkasında subayın künyesi yazılıdır. Bu subayın ailesini arattımsa da bulamadım. İngiltere'ye döndüğünüzde ailesini bulur ve saati verirseniz, çok memnun olurum."[1454]

"Kamuoyunun Stratejik Olarak Yönlendirilmesi ve Türk Kurtuluş Savaşı Sırasındaki Uygulamaları" adlı yazısında Prof. Dr. Osman ÖZSOY, Townshend'in Mustafa Kemal'i ziyaretinin amacının Yunanların Anadolu'yu boşaltmaları olduğunu, bunun için, Büyük Taarruz'dan önce Anadolu'ya gelmiş olduğunu, İngiliz yönetimi kaynaklarına dayanarak yazıyor. Yunanların Anadolu'yu boşaltmalarını, İzmir'e girişlerinde olduğu gibi, İngilizler belirliyordu.

Townshend'in tarih kitaplarımızda geçiştirilen, çoğu kez de hiç sözü edilmeyen ziyaretinin asıl amacının Yunanistan'ın Anadolu'yu boşaltması idi. Yunanlar, Anadolu'da görevlerini tamamlamış, Anadolu'da, Osmanlı'dan ayrı bir Millî Devlet kurulmuştu.

1452 *Age* s.22; 27 Temmuz 1922 tarihli Babalık (Konya) Gazetesi.

1453 *Age* s.22

1454 Prof. Dr. Utkan Kocatürk, Yücel Mecmuası, O' ndan Hatıralar, Cilt: XVI, Sayı: 91-92-93, 1942, s. 15

Bu gelişmeler, Townshend'in kitabının bastırıldığı 1920 Şubat'ından sonra meydana gelmiş olması nedeniyle, kitabında yer almamıştı. Şimdi, Prof. Dr. Osman Özsoy'un yazısından yaptığımız alıntılara yer veriyoruz:

"Mustafa Kemal Paşa 23 Temmuz'da Beyrut'tan Konya'ya gelen ve burada askerî bir tören ve büyük bir coşkuyla karşılanan İngiliz General Townshend'le 24 Temmuz'da bir görüşme yaptı. Townshend'in bu gezisi Ruslarda endişe meydana getirdi. Mustafa Kemal Paşa Ruslardaki bu tedirginliği bertaraf etmek için Sovyet elçisi Aralov'a Townshend'in bu gezisinin siyasî bir önemi olmadığını ve resmî bir nitelik taşımadığını bildirdi. Townshend bu görüşmeden olumlu izlenimlerle ayrıldı. Townshend 26 Temmuz'da Ankara'ya geldi. İngiliz gizli servisi raporlarına göre Townshend'in Ankara'dan ayrılırkenki izlenimi şuydu: 'Eğer İngiliz yönetimi Yunanları Anadolu'yu boşaltmaları konusunda ikna edemzse, Mustafa Kemal Paşa o güne kadar başvurmadığı bir silaha başvuracak ve Hindistan, Afganistan, Irak, Filistin, Mısır ve benzeri diğer Islam ülkelerinde korkunç bir cihat başlatacaktı.'

Mustafa Kemal Paşa İngiliz General Townshend'le yaptığı bu görüşmenin ardından 27 Temmuz'da Akşehir'e döndü. Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşalar 27/28 Temmuz 1922 gecesi bir toplantı yaptılar ve taarruz işini konuştular. Bu önemli toplantının daha geniş bir istişari mahiyet taşıması için bazı kolordu komutanları da Akşehir'e davet edildi. Yapılan toplantıda Büyük Taarruz öncesi planlar son kez gözden geçirildi."[1455]

General Towsnhend'in Konya'dan ayrılışından sonra Atatürk, 27 Temmuz 1922 günü tekrar Akşehir'e döndü.[1456] Fevzi (Çakmak) Paşa da Akşehir'e gelmişti. O gece yapılan

---

1455 "Kamuoyunun Stratejik Olarak Yönlendirilmesi Ve *Türk Kurtuluş Savaşı* Sırasındaki Uygulamaları", Türk Dünyası Araştırmaları Tarih, Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi, Sayı 140, 1998;(Internet)

1456 M. Önder, .s.22; Avni Altıner, Her Yönüyle Atatürk, s.402

gizli görüşmede Büyük Taarruz hazırlıklarının 15 Ağustos 1922'ye kadar tamamlanması kararlaştırılmıştı.[1457]

Nutuk'ta, Mustafa Kemal, Townshend ile görüşmesini şöyle anlatıyor:

"Konya'ya gelmiş olan General Townshend'in isteği üzerine, kendisiyle görüşmek için, Ankara'dan hareket ederek 23 Temmuz 1922 akşamı Batı Cephesi Karargâhı'nın bulunduğu Akşehir'e gittim. Savaş planı üzerinde görüşürken Genelkurmay Başkanı'nın da katılmasını uygun bulduk. Ben, 24 Temmuz'da Konya'ya gittim. 27'sinde tekrar Akşehir'e gelmişti. 27/28 Temmuz gecesi birlikte yaptığımız görüşme sonunda, tespit edilmiş olan plan gereğince taarruz etmek üzere, 15 Ağustos'a kadar bütün hazırlıkların tamamlanmasına çalışmayı kararlaştırdık."

2 Ağustos 1922, Fransız Yüksek Komiseri General Pelé, *"Büyük Devletlerce İzmir'in Türkiye'ye geri verilmesi kararlaştırılmıştır."* der.[1458]

Mondros'u, Rauf ile birlikte, bir baskın biçiminde hazırlamış olan General Townshend, Yunanistan'ın Anadolu'dan çıkartılması konusunu, Büyük Taarruz'dan önce, Mustafa Kemal ile son kez karara bağlıyordu.

26 Ağustos 1922'de büyük Türk saldırısı başladığı an, ihtirasları hudutsuz olan Yunan Krallığı'na yardımda bulunmak için tek bir devlet dahi parmak kıpırdatmıyor, Anadolu'daki Yunan ordusu, birkaç gün içinde kesinlikle yenilgiye uğratılarak İzmir sahilinden sınır dışı ediliyordu.[1459]

Fransa Başbakanı Poincaré, askerlerinin geri çekilmesi için İstanbul'daki Yüksek Komiseri General Pellé'ye direktif gönderiyor, Fransızların hiçbir suretle Yunanlarla işbirliği yapmayacağını ve Türklere karşı savaşmayacağını, esasen Türklerin saldırgan amaçları olmadığını, Bağlaşıkların İz-

1457 *Age* s.22
1458 *Yirminci Yüzyılda.*, s.277
1459 *İstanbul Hükümetleri*, s.98

mir ve Trakya üzerinde Türk egemenliğini iade etmeleri gerektiğini açıklıyordu.[1460]

İş Kilikya ve Ermenistan konusuna gelince Clemanceau şu yolda konuşur: "Onlar için çok para gerekiyor. Fransa Ermenistan için hiç para harcamak istememektedir."[1461]

General Harrington şunları söyledi: "*Müttefikler'in 23 Eylül 1922 tarihli notalarını zat-ı devletlerine hatırlatıyoruz. O nota gereğince müttefikler tarafından size teslim edilecek olan bütün Trakya'ya malik olacaksınız. Müttefikler Meriç'in batısında bir set temin edecek derecede ileri gitmektedirler. Edirne ve Karaağaç istihkâmları hakkındaki isteklerinizi istilzam etmektedirler. Müttefikler'in yardımı ile oralarda bizzat kendi idarenizi kuracaksınız.*"[1462]

7 Ekim sabahı Poincaré, Gurzon hükümetlerinin muvafakatlerini almışlar ve kararı İstanbul'daki müttefik generallerine bildirmişlerdi. Karara göre üç müttefik devlet, Yunan kuvvetlerinin Meriç'in batısına bir an önce çekilmeye davet edilmeleri noktasında anlaşmışlardı.[1463]

Mudanya antlaşması 11 Ekim Çarşamba sabahı saat altıda imza edildi. (1922)[1464]

Türk İngiliz dostluğunun temeli, Musul meselesinde Mudanya'da atılmıştır.

Mustafa Kemal, Albay Refet Paşa'yı Doğu Trakya Askeri Valisi olarak görevlendirdi ve karargâhını da İstanbul'da kurmasını istedi. 19 Ekim'de (1922) Refet Paşa Gülnihal Gemisi'yle Mudanya'dan hareket etti, Marmara Denizi'ne geçti ve Galata Köprüsü'nün solundaki Eminönü Rıhtımı'na çıktı. İstanbul'un dar sokakları çiçekler ve kre-

---

1460 *Age*, s.100
1461 *Age*, s.177
1462 Lozan, Ali Naci Karacan, Milliyet Yayınları, İstanbul 1971, s.41
1463 *Age* s.38
1464 Ali Naci Karacan, *Age* s.45

pon kâğıtlarıyla süslenmiş zafer taklarıyla dolmuştu. Minarelerde bayraklar dalgalanıyordu. Türk İhtilâli'nin zaferi her yerde üç gün boyunca kutlandı.[1465]

İsmet Paşa, İstanbul'a gelirken ilk demecini yolda verdi. Sapanca'dan tren hareket ettikten sonra kendisi ile görüşmek isteyen gazetecileri yanına çağırdı ve güler yüzle: *"Yunanların yaptıkları tahribat çok büyüktür. Memleketin Yunan istilâsına uğrayan her yeri harabeden başka bir şey değildir. Bunlar Yunanlara tamir ettirilecektir."*[1466]

Lozan Konferansında, daha konuşmalar başlamadan, ilk ambargo İsmet Paşa'ya geldi. Konuşması denetimden geçirilecekti. İsmet Paşa'nın bir nutuk söyleyeceğini duyan Poincaré bundan vazgeçmesini rica etmiş. Fakat Türkiye baş delegesinin cevabı: *"Lord Curzon vazgeçsin, o zaman ben de vazgeçerim."*den ibaret olmuştu. Bunun üzerine Poincaré nutku görmek istemiş, bir kelimeyi değiştirerek nutku olduğu gibi muhafaza etmişti.[1467]

Konferans başlamadan, Türk delegesinin açılış konuşması, Batılı devletlerin sansürüne uğruyordu.

Lord Curzon konferansın başında konuşulacak dilin, İngilizce, Fransızca ve İtalyanca olacağını, konferansın üç konu başlığı altında toplanacak komisyonlarda görüşüleceğini, bir de genel sekreter seçileceğini söyledi. Konferans, "Doğu İşlerine İlişkin Konferans" olarak adlandırılmışken İsmet Paşa'nın müdahalesi ile *"Doğu İşlerine İlişkin Lausanne Konferansı"* adını almıştır. Bu değişiklik, Konferans boyunca, Türk Heyetince, ('Lozan' sözcüğünün eklenmesi ve kabul edilmesi) öne sürülen ve kabul edilen tek değişiklik olmuştur. İsmet Paşa'nın, konuşulacak diller arasında Türkçenin bulunması, üç ana başlık altında toplanacak

1465 A. Palmer, s.406
1466 Ali Naci Karacan, *Age* s.72
1467 *Age* s.102

komisyonlardan birine Osmanlı'nın başkanlık etmesi, bu da olmazsa Genel Sekreter'in Osmanlı olması konusundaki başvuruları, Lord Curzon tarafından reddedilmişti. Konferansın konusu olan Osmanlı-Türk, adeta, ameliyat masasına yatırılmıştı; verilecek biçimi peşinen kabullenmiş bir hasta konumunda idi. Osmanlı dışındaki Batılı devletleri Lord Curzon temsil etmekteydi. Aldıkları kararlar, konferansın diğer tarafı olan Osmanlı-Türk'ün görüşü ne olursa olsun, konferansın kararı olarak tutanaklara yazdırılmakta idi.

Konferansın daha başlangıcında, konuşmasını hasım tarafın denetlemesine tabi tutan delegenin tutumundan, konferansın sonunu da görmek mümkündü. Konferans, önüne konacak kâğıtlara imza atmaktan ibaret olacaktı.

Adalar hakkındaki Türk tezini İsmet Paşa iki esasa dayıyordu:

1 Küçük ve yakın adalarla İmroz, Bozcaada, Semadirek Türkiye'ye verilmeli,
2 Diğer adalar askerden arındırılmalı, tarafsız ya da bağımsız hale konmalı.[1468]

Lord Curzon, sözlerinin hem kendi fikri, hem Müttefikler'inin fikri olduğunu işaret ettikten sonra:

"*Boğazlara yakın adalar: Türkiye'nin Limni'yi unutmuş iken komisyonun bunu da hatırlamış olduğunu söyleyerek burada üç değil, dört ada bulunduğunu ve bunlar için yazılan komisyon kararını Türk Heyeti'nin kabul edeceğini umduğunu*" söyledi.[1469]

İsmet Paşa, Lozan Konferansında, Ege Adaları söz konusu edildiği zaman üç adanın, Bozcaada, İmroz ve Semadirek adalarının, boğazların bir uzantısı olması nedeniyle, egemenliğinin Türklerde olmasını, diğer adaların da askerlikten tecrit edilmesi tezini savundu. Alt Komisyon, Boğaz

1468 *Age* s.131
1469 *Age* s.133

bölgesi diye adlandırılan dört adadan ikisinin İmroz'un ve Bozcaada'nın egemenliğinin Türklerde olduğunu, diğer iki adanın da, egemenliklerinin Yunanistan'da olmak üzere, askerlikten tecrit edilmesini öneriyordu. Lord Curzon'un sözünü ettiği dört ada bu nedenle gündeme gelmekte idi. İsmet Paşa'nın, Limni Adasını, boğazlar bölgesi adaları içinde saymaması, ilerde görüleceği gibi, Türklere bırakılmış bir adanın, Yunanistan'a hibe edilmesidir. İngiltere Bakanlar Kurulu tutanaklarında:[1470]

"*Lemnos (Limni), İmroz ve Bozcaada'nın tahliyesi 18 Haziran'da başlayacak, Limni'deki İngiliz Askerî Valisi'ne, Yunan Valisi'nin Limni'yi teslim etmesi talimatı verilecek.*" kararı alınıyor. Bunun 25 Haziran 1921'de yerine getirildiğine karar veriliyor:

"*Limni, İmroz ve Bozcaada'nın tahliyesi 25 Haziran'da tamamlandı.*"[1471]

1921 yılında, Limni'nin kaderi, İmroz ve Bozcaada ile birlikte kurulmuşken, Lozan'da, bu kararlardan, hiç söz edilmiyor, Limni, tutanaklarda anılmaksızın Yunanistan'a bırakılmış oluyor, İmroz ve Bozcaada da bize kalıyor.

Donanma Dergisi'nin 1 Ekim 1952 tarih ve 401. sayısında yayınlanan "*Yakın Tarihimizde Retuşlar, Türkiye –Rusya ve Amerikan Askerî Yardımı*" başlığı münasebetiyle Rauf Orbay –Lozan Konferansı sırasında Ankara'nın Başbakanı– bazı düzeltmeler için Donanma Dergisi yöneticisi ile, ilkinde altı saat, ikincisinde üç saat olmak üzere görüşmüştü. Rauf Orbay sorulan soruya verdiği yanıtta, Ege Adaları konusunda ilginç açıklamalarda bulunuyor. Mk. Alb. Sedat Çınar Bey'in, Gölcük, 4 Mayıs 1965 tarihli mektubu Rauf Orbay'ın açıklamalarına ışık tutuyor:

1470 Catalogue Reference:CAB/24/125 Image Reference:0021, Haftalık İstihbarat Raporu, N0.22. 4 Haziran 1921

1471 Catalogue Reference:CAB/24/125 Image Reference:0090, No. 25. 25th June 1921.

"III. Soru: *"İsmet İnönü'nün Lozan Muahedesini imzalayışı üzerine niçin Başbakanlıktan istifa ettiniz ve muhalefete geçtiniz?"*

Cevap: "*... Adaların tamamının Yunanistan'a terki, Yunanların tazminat ödememesi mevzuunda, İsmet Paşa'nın tekliflerine REDDEDECEĞİZ diye cevap verdim. Bunun üzerine İsmet Paşa, beni atlayıp, direkt Atatürk'le muhabereye başladı. Atatürk de bu hususu uygun bulduğundan, derhal istifa ettim. Atatürk istifamın 'Türkiye'de kabine buhranı var.' diye çetin müzakerelere girişti̇ğimiz düşmanlara cesaret vereceğini söyledi. Muahede imzalanıncaya kadar görevde kalmamı rica etti. Kabul ettim. İmzadan sonra istifa ettim.*"[1472]

Lozan Antlaşması, Türk Hükümeti devre dışı bırakılarak, İngiltere'nin önerisi doğrultusunda belirlenmiş oluyordu.

Lozan'da, Patrikhane konusundaki görüşmeler ilginçtir. Önce Mustafa Kemal'in Patrikhane hakkındaki görüşüne bakalım:

Atatürk Türkiye'sinde Ekümenik Patriklik ve Ortodoks Kilisesi:

1) Atatürk'ün Erzurum'da Yaptığı Konuşmanın Metni:[1473]

"Patrikhane cephane deposu halini almıştır.

Pek sağlam kaynaklardan elde edilen bilgilere göre İstanbul Rum Patrikhanesinde Mavri Mira adında bir kurul oluşmuştur. Bunun başkanı Patrik vekili Droteos, üyeleri, Atinegora, İnoz Metropolidi, Yunan Kaymakamı Giritli Kathakis, Katelopolos, Dipasimas, Ayinpa, Polimitis, Siyasi adındaki kişilerdir.

Kurul doğrudan doğruya Venizelos'tan talimat alıyor. Rumların ve Yunan Hükümetinin parasal yardımıyla pek büyük bir sermayesi vardır.

1472 Rauf Bey, Dz.Üstğm. Erberk İNAM, T.C.Genkur.Bşk. D.K.K., Deniz Basımevi, İstanbul, 1965, s.127

1473 *Patrikhane*, İnternet.

Görevi, Osmanlı illeri içinde çeteler oluşturmak ve yönetmek, açık hava toplantıları ve propaganda yapmaktır. Yunan Kızılhaçı da bu Mavri Mira kuruluna bağlıdır. Görevi görünüşte göçmenlere bakmak gibi insani bir perde altında çete örgütlemek, ihtilal düzenini hazırlamaktır. Bu yolla tıbbi ilaçlar ve sağlık gereçleri adı altında silah, cephane ve teçhizatı Osmanlı Ülkesi'ne sokmaktadır. Hatta resmi göçmenler komisyonu da Mavri Mira kuruluna bağlıdır.

İstanbul Patrikhanesi ve Yunan Konsolosluğu silah ve cephane deposu durumunu almıştır ve hatta kiliseler tapınma yerinden çok askeri ambarlar gibi kullanılmaktadır.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de Mavri Mira kurulu tarafından satın alınmıştır.

Rum okullarının önceden bizim yapıp da şimdi sırası iken ne yazık ki terk ettiğimiz izci örgütleri bütünüyle Mavri Mira kurulu tarafından yönetilmektedir. İstanbul, Bursa, Bandırma, Kırklareli, Tekirdağ ve bunlara bağlı yerlerde izci örgütlenmesi tamamlanmıştır. İzciler yalnız çocuklar değildir. Yirmi yaşını aşkın gençler de içindedirler. Anadolu'da Samsun ve Trabzon cephane dağıtma yeridir. Uygun bir durumda bir yelkenli Yunan gemisi durmuş olarak cephane ve silahlarla yüklü bu yerlerde bulundurulacaktır. Ermeni hazırlığı da Rum hazırlığı gibidir.

Mustafa Kemal
Erzurum / 22 Ağustos 1919

Rıza Nur, Lozan'daki anılarında Patrikhane sorununu anlatıyor:[1474]

Gerek ekaliyetler işinde gerek ahali mübadelesinde mühim ve hayatî noktalar var, muallâkta kaldı. Aylardan beri askıntıda duruyor. Düşündüm, bir pazarlık payı lâzım. Frenklerin zihniyetini okşamalı yani onlara bir yem göstermeli. O da pek

1474 Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, s.1075-1113

kıymetli bir şey de olmalı ki ağızlarının suyu aksın, bunları yola getirebilsin. Bu da Patrik'i ve Patrikhane'yi İstanbul'dan kovmak. Kovmaktan feragat edince bu müspet veriş değil menfi veriş olur. Tam münasip. Bütün Hıristiyanlık âlemini çalkalayacak bir şey. Sonra bunu almak için istediğim o muallâktaki şeyleri derhal verirler. Halbuki, Patrikhane'nin İstanbul'dan gitmesi bizim zararımızadır. Çünkü bu yılan yuvası pençemiz altında durmalıdır. O vakit deliğinden çıkarmayız. Eğer kovarsak Aynaroz'a yerleşir, istediği zehrini saçar. İdare edip istediklerimizi alarak tardından vazgeçmeli. Bu onlara tarafımızdan verilmiş milyonlar yerine geçecek, keyiflenecekler. Benim istediklerimi de bana sevine sevine verip müşküllerimi halledecekler.

Patrikhanenin tardı bize hükümetçe verilen talimatta yok.

Bir gün 'Ya Allah!' deyip Patrikhane'nin İstanbul'dan tardını celsede resmen teklif ettim.

"Sonra tarddan vazgeçtiğim vakit Frenkler de hatta bizimkiler de şaştılar. Bana: 'Bu şiddet ne idi. İş muvaffak olmak kabiliyetini de göstermişti. Sonra birden böyle vazgeçiverdin?' dediler.

Gergin tutup beklemeli. Bu güzel bir usuldür. İyice gerdim. Bakalım? Nihayet bundan pek az sonra bir gece yarısı Lord Gürzon'un en mühim müşaviri ve mahremi Nikolson bana telefon ediyor. 'Gelip sizi göreceğim.' diyor. Bu mühim bir şeydir, fakat nedir? 'Buyurun!..' dedim. Geldi. 'Yalnız bir odada baş başa konuşalım.' dedi. Öyle yaptık.

Aramızda şöyle bir muhavere oldu:

O – Beni Lord Curzon yolladı. Bu Patrikhane'nin tardından vazgeçmeni senden rica ediyor.

Ben – Bu çok mühim bir mesele. Hükümetimiz bundan vazgeçmez. Az oturunuz. Tekliflerinizi İsmet Paşa'ya söyleyeyim.

O – Curzon beni sana yolladı. İsmet Paşa'ya değil.

Ben – Ben bir şey yapamam. O, heyetin reisidir.

O – Ben Tranc adamım. Açık konuşurum. Biz her şeyi mükemmel biliyoruz. Bunu sen yaparsın. Bütün işleri idare eden sensin. Sen olmasan şimdiye kadar çoktan istediğimiz gibi muahede yapmıştık. Onu da söyleyeyim: Grecophele'm. Bunu da bilerek benimle konuşuruz. (yazıldığı gibi) (Baktım hakikaten franc adam)

Ben – Çok yanlışınız var, her şeyi İsmet Paşa yapar. Fakat o da hükümetten izin aldıktan sonra. Hükümetimiz bu talebinden asla vazgeçmez.

O – Etme, sen yaparsın. Curzon bunu bizzat senden rica ediyor. O büyük kibirli bir adamdır. Kolay kolay rica etmez.

Ben – Bunu yapamayız. Curzon başka bir şey istesin yapalım..

O – İşin ehemmiyeti var.

Ben – Ne ehemmiyeti olacak! Bırakın bunu.

O – Seninle çok açık konuşuyorum. Dedim ya, sebebini de söyleyeyim. Cantanbury Piskoposu'ndan bütün İngiltere Kiliseleri namına Londra'da hükümete bir tebliğ yapılmış. Mesele Patrikhane meselesi değil, İngiltere'de parti ve hükümet meselesi olmuştur. Kilise diyor ki: 'Patrik'i mutlaka İstanbul'da bıraktırmaya muvaffak olmalı. Bunu hükümet yapamazsa önümüzdeki intihapta hükümete rey vermeyeceğiz.' Hükümet bunu Curzon'a yazdı. Behemehal istiyor. İngiltere'de intihap âdeta kiliselerin elindedir. Curzon bu işe muvaffak olamazsa hem kendi, hem partisi ve hükümet düşecek. İşte sizden rica ediyor.

Ben bu kadar mühim bir etabı elime aldığımı bilmiyordum. Mühim diyordum ama bu kadar mühim olduğunu takdir edememiştim. Şimdi anladım. Pek keyiflendim. Görülüyor ki, Nikolson'un sözleri de açık ve samimi. Şimdi daha ziyade cesaretim arttı. Pek kuvvetliyim demek. Elbet kuvvetimi pahalıya harç ederim. Daha ziyade nazlanmaya başladım. Hem de anladım ki bizim Patrik'i İngiliz kilisesi tutuyor.

Ben – Anlıyorum vaziyeti. Hakikaten mühim. Ben Lord Curzon'u çok severim. Cidden hürmet ettiğim bir adamdır. Fakat maateessüf ricası öyle bir şeye tesâdüf etti ki olmaz iş. Bunu bırakın, başka ne isterse yapmaya çalışayım. (Nikolson kızdı. Yüzü kan kırmızı kesildi. Ne kadar da kanlı adammış. Fakat görüyorum ki kendini tutuyor. Terbiyeli adam. Zaten İngilizler terbiyeli insanlardır.)

O – Etme bu işi yap!..

Ben – Olmayacak bir iş.

O – Yap!

Ben – Elden gelmez bir şey.

(Derken daha kızdı. Galeyana geldi ve başladı. Görüyorum ki, kendine malik olmayarak söylüyor.)

O – Siz Türkler azdınız. Burada yaptığınız işler ağırdır. Neler istiyorsunuz? Hiç yola gelmiyorsunuz? İngilizlere sen ne hakaretli sözler söyledin. İngiltere bunlara tahammül eder mi sanırsın? Evet... Evet... Fırsatı buldunuz, yapın!..

Ben hiçbir şey söylemiyordum. Sade bütün kulak kesildim, dinliyorum. Bakalım bu heyecan içinde neler söyleyecek. İstifade edeceğim bir şey söyleyecek mi? Benim için en mühim burası. Çünkü ilerdeki işlerde işime yarayacak mühim noktalardır.

O – Ben sana anlatayım. İngiltere bir hayvandır. Yıllardan beri harp etmiş, uğraşmış, uğraşmış. Fena halde yorulmuş, yere yatmış, uzun bir uykuya dalmış. Siz de bunu böyle dermansız bulunca üstüne çıkmışsınız, dans ediyor, tepiniyorsunuz. Edin, tepinin... Fakat... Bu hayvan nedir bilir misin? Bu bir aslandır. Uykudan kalkınca sizi paramparça eder.

Bütün yüreğini söylüyordu. Bu sözleri işittiğime memnun olduğum kadar bir milyon lira bulmuş olsam memnun olmazdım. Çünkü İngiltere'nin vaziyetinin yorgunluk ve harp istememek olduğunu tahmin ediyor ve biliyordum. Fakat yine tereddüt ve şüphe ediyordum. Korkuyordum. Ya bizim türlü

taleplerimize, mukavemetimize kızar, yeniden bizimle harp ediverirse işimiz dumandır. Bu korku içimden hiç çıkmıyor. Bu korku bütün celselerde hep gözümün önünde. Mukavemet ediyorum, türlü şeyler istiyorum, kafa tutuyorum ama içim de hep hopluyor. Bizde artık harbe hal kalmadı. Bunu şimdi bir İngiliz'in, İngiltere Hariciyesi'nin mühim bir mevkiindeki adamın ağzından işitmek büyük bir ferahlık, geniş bir nefestir. Demek İngiltere harp edemez. Bu hayvan fena yorgun ve derin uykuda.[1475] *Bize de bu lâzım. Ben şimdi üstünde tepineyim. İsteklerimi alayım da sonrasına Allah kerim. O vakit dostluğa çalışırım. İşte bu dövüş bana büsbütün kuvvet vermiştir. Bundan sonra çok zaman evvelkisinden daha çok azimle ve kuvvetle yürüdüm. Artık muhavere de haddinde idi. Daha naz etmek, güçlük göstermek işi bozacaktı. Tavrı değiştirdim.*

Ben – Bakınız siz şimdi yorgunsunuz. Ben istediğimi yapabilirim. Fakat Türkler zebun-küş (düşkün ezen) değildirler. Bu mesele olmaz. Bizim hükümet için çok mühim bir şeydir. Fakat Gürzon'a muhabbetim ve hürmetim o kadardır ki, istediğini yapmaya çalışacağım. Sırf onun hatırı için buna teşebbüs edeceğim. Bana müsaade ediniz. Ankara'ya derhal yazalım ve onları iknaa çalışalım, ümit ederim ki, ikna ederiz. Ancak onları ikna için bazı avantajlar göstermeli. Bizim bir takım muallâkta ve ufak tefek işlerimiz var. Bir türlü halledilemiyor. Onların hallini vaat edin. Bu suretle Ankara'ya bu teklifi yapmaya yüzümüz olsun.

O – Peki. Nedir onlar?

Askerlik işi, istimlâk işi, ırk ta'biri. ilh... Saydım. Bir de Patrik kalsın. Devlet içinde devlete tahallül (bahane) edemeyiz. Gürzon zabıtnameye geçmek üzere "Patrik yalnız dinî kalacaktır. Hiçbir vakit siyasete karışmayacak, idarî bir iş görmeyecek, siyasi müessese ve âlet olmayacak. Türk Hükümeti

---

1475 Dr. Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım.*, s.1108

böyle bir şeyini sezerse tard etmek hakkını haizdir." desin, dedim. Hepsini not edip kabul etti.

Bu suretle Patrik ve müessese gitmeden ve pençemiz altında kalarak onu bütün imtiyaz ve kuvvetlerinden tecrit edip sıfır haline getirmiş oldum. Zaten Anadolu Rumları gideceklerinden Patrikhane'deki meclislerini teşkil edecek Canoniguz adette metropolit kalmayacak. Bu suretle de dinî bir teşekkülî bile olamayacak. Mahvolmuş demektir.[1476]

Burada Musul'u isteyecektim. Fakat Musul işi halledilmiş bulunuyordu. Nikolson sevinerek gitti. Ben de o gece o kadar sevindim ki, artık tamamıyla istikbale eminim. Emin adımlarla yürüyeceğim. Çünkü İngiltere harp istemiyor. Bütün muallâktaki şeyleri hallettim.

Ertesi günü sabahleyin, erken ben yatakta iken Nikolson telefonla: "Cevap aldınız mı?" dedi. "Hayır!" dedim. Halbuki Ankara'ya yazmadık bile. Ankara'nın Patrik işinden haberi de yok. Gece İsmet'e Nikolson ile olan mükâlemeyi söyledimdi. Nihayet öğlen üstü yine telefon etti. Yine sordu: "Hayır"!" dedim. Yanımda olan İsmet bana dedi ki: "Canım adamı çok üzme. Bitir. Evet, deyiver." Dedim: "Güçlükle olunca kıymetli olur." Birkaç saat sonra yine telefon ettim. Artık ziyade üzülmeyeyim dedim: "Cevap geldi. Muvafakat ettiler. Curzon'a söyleyiniz!.. O'na hizmetten çok memnunum." dedim. Keyiflendi.

Gürzon da umumî celsede Patrik hakkında: "Siyasî ve idarî kuvvetlerden tecrit edildiğine dair:.. ilh..." dair beyanatta bulundu. Zabta geçti.

Patrik meselesini sh.263 (zabıtlarda) Curzon hikâye ediyor: "Bu nutukta Currzon Patrikhane'nin bütün idarî ve siyasî hukuk ve işlerinden tecrit edildiğini" müttefikleri namına beyan etmiştir. İsmet Paşa da Premke acte yapmıştır. (zabıt 269) ve "Patrik İstanbul'da kalsın." demiştir.

1476 *Age* s.1109

10 Ocak 1923 Tarihli İsmet İmzasıyla Lozan'dan Heyet-i Vekile Riyâseti'ne Çektiği Telgraf Metni:[1477]

No.214, 215

Müstaceldir.

No.214

"İstanbul Rum Patriki'nin ihracı teklifinin kiliseleri tahrik ettiğini Lord Curzon bize iblâğ etti. Filhakika Hıristiyanlığın bu meseleyi müşterek bir mesele-i diniye addetmekte olduğunu müşahede ettik. Rum Patrikhanesi'nin idarî ve siyasî mahiyetiyle memleket için bir tehlike olduğu esasında ısrar ve bunu bizzat Lord Corzon'a izah ettim. Bununla beraber Patrik'in ihracı meselesinin tarafımdan ve hiçbir murahhas tarafından dünyaya karşı imza edilemeyeceğini Rıza Nur Bey'e bil vasıta ve bana doğrudan doğruya Curzon beyan eyledi. Hıristiyan bir cebri mahiyetine getirilmemek için Patrik'in İstanbul'dan ihracı teklifinden sarf-ı nazar ettik. Şekil böyle oldu."

No. 215

"Curson riyâsetinde Mübadele-i Ahâli Komisyonu'nun ictimâında muhtelif mesâilde ve İtalya Murahhası'nın îzâhatından sonra müzâkere Patrik işine intikal edince Curson bütün dünyanın bu mes'ele ile alâkadar olduğunu ve idârî ve siyâsî vazâifi bırakılmayacak olan Patrik'in ruhânî vazâife devâmına Türkiye'nin müsâdesini ümmid ettiğini söyledi. Fransız, Rum, Sırp te'yîd ettiler. Venizelos imtiyâzâtdannikâh ve talak gibi muâmelât-ı diniyeden bahsetti. Cevâben Rum Patrikhanesi'nin siyâsî ve idârî işlerle iştigâl etmeyeceğine dâir beyânâtını sened ittihâz ederim. Ekalliyetlerin hukuku bu husûsda muâhede içün ihzâr ettiğimiz mevâdd ile tanzîm edilmişti. Mübâdele-i ahâli esnâsında Patrik'in de İstanbul'dan âzîmeti tarafımızdan teklif olunmuştu. Bu tekliften sarf-ı na-

1477 *Lozan Telgrafları*, I., 1922-1923, Bilâl N. Şimşir, Ankara 1990, s.362 363.

zar ediyorum dedim. Bu sûretle Patrik münâkaşası siyâsî ve idârî vazâif imtiyâzâtı olmadığının ve ekalliyetler hukuku nâmı altında tanıdığımız mevâddan mâada bir taahhüde girmediğimizin tasrîh ve il'ânı ile hitam bulmuştur. Şahsen Patrik'in İstanbul'dan ihrâcı mümkün olmamış ise de birçok muallak mesâil arasında bunun bir mes'eley-i umûmiye-i Hıristiyaniye şekline girmesinden ihtirâz (sakınma) *etmek lüzümu da hâsıl olmuş idi. İSMET"*

Lozan'da, Patrikhanenin İstanbul'da bırakılmasına karar verildikten (10 Ocak 1923) sonra, 20 Ocak 1923 tarihinde de Mustafa Kemal, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ne şu beyanı yapıyordu:

Atatürk'ün Hâkimiyet-i Milliye'ye Verdiği Röportaj:

"Patrikhane bir fesad ve hıyanet ocağıdır!

Bir fesat ve hıyanet ocağı olan ve memleketimize nifak tohumları eken, uyuşmazlıklar yaratan, Hıristiyan hemşerilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluğa ve felakete sebep olan İstanbul Rum Patrikhanesi'nin artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilatı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler gösterilebilir? Türkiye'nin Rum Patrikhanesi için arazi üzerinde bir sığınılacak yer göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının hakiki yeri, Yunanistan değil midir? Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilmekte olan yeni Türkiye, Babıâli'nin taht-ı idaresindeki eski Osmanlı İmparatorluğu değildir. Yeni Türkiye şeref ve haysiyet, kudret ve kuvvetini müdrik ve hukukunu muhafaza için mevcudiyetini tehlikeye atmaya hazır ve amadedir.

Mustafa Kemal

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi / 20 Ocak 1923"[1478]

1478 *Patrikhane*, İnternet.

Böylelikle, Lozan'da alınan kararla, Türkiye'de verilen demecin birbirinin zıddı olduğunu, sonunda İngiliz ne istemişse onun olduğunu, uluslararası anlaşmalarda atılan imzanın, içeride halka tam tersi anlam verircesine anlatılarak, gerçeklerin halktan gizlendiğini öğreniyoruz.

İsmet İnönü, yıllar sonra, 1969'da, Seha Meray'ın Lozan Tutanakları'nda yazdığı Önsöz'deki değerlendirmesi ile İngiltere karşısındaki durumumuzu ortaya koymaktadır:

"Lozan Muahedesi İmparatorluğun tasfiye edildiği muahededir. Yenilgi kesin idi ve galipler sulh masalarına tam hâkimiyetle oturdular. Müttefiklerimiz olan İmparatorluklar, sadece, aldıkları muahede projelerini görmek ve imzalayacaklarını söylemek hakkı ile konferansa girdiler."[1479]

"Müttefikler, benimle ayrı ayrı her pazarlığı yapmaya istidatlı idiler, ümit veriyorlardı. Fakat, İngilizlerle ihtilâf içinde bir meseleyi öne sürünce, onu İngilizlerle halledeceğimi, kendilerinin hiçbir şey yapamayacağını bildiriyorlardı."[1480]

Lozan imzalayanın yukarıda alıntısı yapılan "Önsöz"ünde şu konular açıkça anlaşılıyor:

1 Lozan, Osmanlı İmparatorluğu'nu tasfiye eden bir antlaşmadır.
2 Müttefikler, Lozan'da yalnız Osmanlı'lar, sadece aldıkları muahede projelerini görmek ve imzalayacaklarını söylemek hakkına sahiptiler.
3 İngilizlerle uyuşmazlık içinde bulunulan bir meselede Müttefikler, "İngiliz'in dediği olur." görüşünü dile getiriyordu.

1479 *Lozan Barış Konferansı*, Tutanaklar Belgeler, Takım 1, Cilt 1, Kitap 1, Paris Devlet Basımevi 1923, Çeviren: Seha L. Meray, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara 1969, ÖNSÖZ: İsmet İnönü

1480 *Lozan Barış Konferansı*, s. VII.

Gerçekten, Lozan'da, yukarıda sıralanan diziye göre, İngiliz'in istediği biçimi ile bir antlaşma yapılmış ve günümüzdeki kaderimizi de belirleyen bu antlaşma hayatımıza girmiştir.

Antlaşma içeriğine girmeden önce, ilk bakışta göze çarpan birkaç noktaya değinmek istiyoruz.

Taraflardan biri olarak Osmanlı, diğer yan da İngiltere'nin başını çektiği bütün Batı vardı. Bu nedenle önceden düşünüldüğü gibi konferansın adı *"Doğu İşlerine İlişkin Konferans"* adını almıştı. İsmet Paşa, konferansın adına itiraz ederek *"Lozan Konferansı"* adının verilmesinin uygun olacağını öne sürdü. Lord Curzon bunu *"Yakın Doğu İşlerine İlişkin Lozan Konferansı"* biçimde değiştirdi, kabul edildi.[1481]

Konferansta üç dilin varlığı konuşulmuştu. Anadil Fransızca olup, Fransızca dışındaki konuşmalar Fransızcaya çevrilecekti. Osmanlı, konferansın tek başına bir tarafı olmasına rağmen Türkçe, konferans dili olmamıştı. Osmanlı delegeleri, başta İsmet Paşa olmak üzere bu duruma itiraz etmediler. Konferans metinleri Fransızca olarak yayınlandı.

Konferansa, İngiltere, Fransa ve İtalya dönem başkanları olarak önerildi. İsmet Paşa, buna Türkiye'nin de eklenmesini istedi. İngiltere reddetti ve konferansın bir de "Genel Sekreterlik" makamı olduğunu söyleyince İsmet Paşa da bu göreve talip oldu. Bunu da İtalya'ya verdiler. İsmet Paşa'nın bu atamaya bir itirazı olmadığı anlaşıldı.

Konferansta görüşmelere konu olacak bütün sorunların incelenmesi için üç komisyon görevlendirildi. Bu komisyonlar, çağırılan üç devletten her birinin bir temsilcisinin başkanlığı altında oluştu. Komisyonlar, alt-komisyonlar ve uzmanlar komiteleri kurabilecekler ve bunların başkanları serbestçe seçilebilecekti. İşin esaslı kısmını bu komisyonlar

---

1481 *Age* s.7

görüşecektir. Lord Curzon, birinci komisyona, İtalyan Baştemsilcisi, ikinci komisyona; Fransız Baştemsicisi de üçüncü komisyona başkanlık edebilecekti.[1482] İsmet Paşa'nın, Türk Temsilci Heyeti'nin başkanlık konseyine katılması teklifini Lord Curzon *"Konferansça öğrenilmiştir."* gerekçesiyle geri çeviriyordu.[1483]

Konferansı toplayan ülkeler, konferansın yönetimini de ellerinde toplamış oluyordu.

Böylelikle dil, başkanlık konuları, konferansı düzenleyen İngiltere'nin istediği biçimi ile kabul edilmiş oldu. Bu da İsmet Paşa'nın, konferansın, İngiliz isteğine göre geçeceği konusundaki görüşünü doğruluyordu. Lozan Konferansı'na Türk Heyeti, konferansın taraflarından biri olarak değil, varılacak kararları imzalayan bir devlet olarak katılmıştı.

18 Ocak 1927'de Birleşik Devletler Senatosu, 34'e karşı 50 oyla Lozan Antlaşması'nı kabul etmedi. Altı oyla üçte iki çoğunluk sağlanmadı.[1484]

MALÎ KAYNAKLAR:[1485]

Ruslardan bir miktar silâh, cephane ve malzeme alındı. Ayrıca üç parti halinde bir milyon Rus altını verdiler.

Ferit (Tek) Bey'in Maliye Vekilliği zamanında ikiyüzbin,

Hasan(Saka) Bey'in Maliye Vekilliği[1486] zamanında beşyüzbin,

---

1482 *Lozan Barış Konferansı, Age* s.8

1483 *Age* s.9

1484 R. R. Trask, s.37

1485 Malî Kaynağa ait iki yazarın yazdıklarını kullanıyorum. Birinde 'Lira', diğerinde 'İngiliz Lirası' diyor. Her iki kaynak, sonunda paranın büyük bölümünün İş Bankası'nın kurulmasında kullanıldığını teyid ediyor.

1486 28 Ocak 1921'de TBMM'nin I. Döneminde Trabzon Milletvekili seçilerek Meclise girdi. 19 Mayıs 1921'de Maliye Vekili oldu, 22 Nisan 1922'de istifa suretiyle görevden ayrıldı. 11 Mayıs 1922'de İktisat Vekilliğine seçildi.

Hasan Fehmi (Aytaç) Bey'in Maliye Vekilliği zamanında üçyüzbin lira olmak üzere geldi.[1487]

Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey bu devredeki para sıkıntısı için diyor ki:

"...*Taarruz yaklaştı. Ordu mütemadiyen para istiyor... Vergiler hep tahsil edilmişti. Hiçbir yerde metelik bırakmamıştım. Bir gün Osmanlı Bankası'nın Ankara Şubesi Müdürü Bojeti'yi çağırttım. Dedim ki: Osmanlı Bankası tarihî bir anını yaşıyor. Maliyeye 1,5 milyon lira lâzım. Bizim idaremizdeki mıntıkada 16 Şubeniz var. İstediğim parayı vermezsen şubelerinizin 16'sına da vaziyet eder, kasalarındaki bütün parayı zabıt mukabili alırım. Düşünmek için sana bir çeyrek saat mühlet veriyorum, git düşün, cevabını ver.*

Böylece, istediğimiz 1,5 milyon lirayı Osmanlı Bankası'ndan aldık."[1488]

Hindistan'dan gönderilen para:

Hindistan Hilâfet Cemiyeti'nce Türk Kızılayı'na yardım olmak üzere toplanıp İtalya'da bulunan Cami (Baykut) Bey vasıtasıyla Ankara'ya gelen para sadece üçyüzbin liradır. Müslüman Hintlilerin bu maksatla Hilâfet Cemiyeti'ne yaptığı bağışın daha fazla olduğu, fakat Türkiye'ye gelinceye kadar zayiata uğradığı söylenir.

Hindistan'dan gelen üçyüzbin lira Maliye kayıtlarına girmemiş, Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde durmuştur. Büyük taarruz arifesinde Maliye'nin bütün imkânları tükenince Millî Müdafaa Vekili Kâzım (Özalp) Paşa ile Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey bu parayı da kullanmayı düşünmüşlerdir. Mustafa Kemal'e zaferden sonra Maliye'nin iade ettiği bakiye, İş Bankası'nın sermayesini teşkil etmiştir.[1489]

Merkezi Bombay'da bulunan Hindistan Hilâfet Komitesi'nin açmış olduğu yardım kampanyası, Hint Müslüman-

1487 S. Selek, s.112
1488 *Age*, s.115
1489 *Age*, s.115

ları arasında –özellikle fakir ve orta sınıflar– büyük bir ilgi ile karşılanmıştı. Bu şekilde, Hint Müslümanlarının yardımı olarak Ankara'ya ulaştırılan para miktarı 125.000 İngiliz Lirası'na ulaşmaktadır.[1490]

Hindistan Hilâfet Komitesi'nin gönderdiği para yardımı, Maliye Bakanlığı'nın kayıtlarına ve Hazine'ye girmemiş, Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde durmuş ve Osmanlı Bankası'nda muhafaza edilmiştir. Kurtuluş Savaşının büyük hazırlık döneminde çekilen türlü malî sıkıntılara rağmen, bu paraya el sürülmemiştir.[1491]

Büyük taarruz öncesinde bütün mali olanaklar tükenince, Millî Savunma Bakanı Kâzım (Özalp) Paşa ile Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey, bu parayı da kullanmayı düşünmüşlerdir. Kâzım (Özalp) Paşa'nın durumu iletmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa Osmanlı Bankası'na emir vermiş,[1492] para geçici olarak Maliye Bakanlığına devredilmiştir. Paranın küçük bir kısmı ordu ihtiyaçlarında kullanılmış, büyük taarruz sonunda bozguna uğrayan Yunanların yakıp yıktığı köyleri gören Mustafa Kemal Paşa, halka dağıtılmak üzere bir miktar paranın Cephe Komutanlığına gönderilmesini emretmiştir. Büyük zaferden sonra paranın harcanmış olan kısmı Maliye Bakanlığı tarafından iade edilmiş ve Hindistan Hilâfet Komitesi'nin gönderdiği paranın tümü böylece Osmanlı Bankası'ndaki bir hesapta topluca muhafaza edilmiştir.[1493]

Bir süre sonra, söz konusu para, Türkiye'nin ekonomik hayatında büyük hizmetleri ve katkıları görülecek olan Türkiye İş Bankası'nın kuruluş sermayesi olarak kullanılmıştır.[1494]

1490 *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, Alptekin Müderrisoğlu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990, s.558, Kinros, s.298
1491 *Age* s.558
1492 Kâzım Özalp – *Millî Mücadele*, 1919 – 1922 – Cilt: 1, s.233
1493 Müderrisoğlu, s.559
1494 *Age* s.564

Halifeliğin kaldırılması, Hint Müslümanları için çok şaşırtıcı olmuştu. Hıristiyan devletlerce işgal edilen İstanbul'da bulunan Halife'nin kurtarılmasında kullanılması amacı ile halktan para toplanmış ve İslâm'ın kılıcı olan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilmişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa ise Halife'yi Hıristiyan işgalinden kurtarmış, fakat bu kez Halifeliği ortadan kaldırmıştı.[1495]

1924' ten sonraki 10 yılda edinilen otel, matbaa, arsalar ile 150.000 dönümlük değişik yerlerdeki çiftlik arazisi ile Batı Ege'den göç eden Rumların emlâkı üzerinde ne gibi işlemler yapıldığı ve 1937 yılı içinde dünyada ikinci yat olan Savarona'nın satın alınması ve Dolmabahçe önünde demirliyken içinde toplam olarak bir hafta kalınması ayrı bir inceleme konusudur.

"Osmanlı'nın Tasfiyesi" , Atatürk'ün başlıca "İlkesi" olmuş, "İnkılâpları" da bu tasfiyenin gerçekleşmesi için atılan adımlara denmiştir.

"Bilfiilden maksat ne ise hüküm ona göredir." (Mecelle'nin Giriş bölümü)

(Footnotes)
1 *Age*, s.377

1495 *Age* s.562

DİZİN

A
Abbas Hilmi Paşa, Hidiv 41
Abdülhamit, II. 38, 46, 224, 497, 557
Abuk Paşa 107, 193, 249, 250, 251
Adana 20, 31, 35, 37, 38, 43, 55, 62, 71, 72, 83, 90, 95, 96, 104, 113, 122, 139, 172, 195, 204, 209, 221, 230, 241, 245, 293, 294, 313, 381, 384, 392, 432, 438, 439, 474, 479, 517, 563, 569
Adıvar, Halide Edip 149, 228, 365, 439
Afyon 116, 185, 214, 215, 343, 435, 551, 555
Ahmet Dino 155, 186, 187
Ahmet İzzet Paşa 7, 10, 18, 27, 36, 184, 456
Ali Fuat Paşa 201, 202, 247, 282, 347, 365, 400, 478, 492, 518, 561
Allenby, Mareşal 31, 36, 37, 43, 56, 57, 58, 59, 63, 65, 120, 136, 149, 206, 209, 242, 346
Almanya 12, 25, 37, 51, 52, 81, 158, 159, 185, 218, 288, 290, 295, 302, 307, 311, 313, 346, 481
Amasya 166, 202, 226, 247, 342, 359, 365, 546
Amet, Jean F. C., Tümamiral 14, 53
Antakya 38, 209, 528
Arabistan 5, 7, 10, 12, 19, 42, 101, 105, 169, 171, 183, 184, 202, 205, 219, 262, 283, 285, 291, 309, 317, 335, 338, 419, 437, 567
Aras 24, 137, 192, 287, 295, 297, 314
Ardahan 23, 24, 44, 135, 222, 223, 324, 327, 353, 354, 505, 512, 514, 523
Atay, Falih Rıfkı 11, 21, 60, 66, 91, 116, 217
Atina 8, 49, 138, 281, 450, 489, 492, 493, 496, 538, 539, 547, 549, 565, 567
Avrupa 5, 7, 32, 42, 100, 102, 104, 142, 153, 171, 183, 198, 199, 243, 248, 254, 260, 264, 265, 284, 285, 288, 289, 292, 300, 303, 305, 307, 309, 313, 318, 321, 330, 333, 335, 336, 337, 338, 351, 357, 374, 380, 384, 391, 392, 400, 401, 404, 425, 435, 468, 469, 494, 521, 528, 533, 537, 538, 555, 565

Avusturya 12, 24, 34, 51, 52, 101, 185, 302, 311, 459, 498
Avusturya-Macaristan 12, 51, 498
Ayastefanos Antlaşması 23

B
Babıâli 9, 12, 13, 15, 65, 87, 109, 110, 112, 123, 151, 179, 203, 237, 239, 254, 272, 343, 369, 403, 404, 426, 472, 587
Bakü 24, 26, 153, 217, 221, 222, 232, 306, 324, 325, 328, 329, 330, 331, 332, 396, 420, 422, 471, 560
Balfour, Lord 35, 42, 45, 158, 168, 186, 200, 233, 274, 275, 428
Balıkesir 112, 116, 174, 200, 225, 235, 433, 555
Balkanlar 102
Balkan Savaşı 32, 336
Batum 19, 23, 24, 26, 44, 47, 135, 139, 153, 207, 209, 221, 222, 223, 224, 232, 296, 298, 306, 315, 316, 324, 325, 326, 328, 331, 332, 333, 353, 354, 384, 416, 417, 419, 431, 478, 505, 512, 514, 518, 523, 560
Bayar, Celal 8, 27, 29, 32, 44, 154, 187, 188, 220, 225, 236
Berlin 23, 28, 32, 34, 222, 324, 327, 471, 512
Berlin Antlaşması 32, 34, 324
Beyoğlu 53, 54, 122, 361, 430
Bingazi 24, 34, 50, 467
Boğaziçi 30, 114, 146, 506
Boğazlar 6, 11, 13, 15, 39, 104, 169, 198, 202, 203, 205, 207, 209, 285, 291, 308, 309, 311, 312, 317, 320, 321, 339, 392, 416, 419, 442, 444, 457, 460, 468, 476, 506, 533
Bosna-Hersek 34
Bozcaada 56, 300, 531, 549, 576, 577, 578
Brest-Litovsk Antlaşması 325
Bulgaristan 34, 51, 52, 56, 65, 185, 226, 287, 297, 299, 303, 315, 321, 336, 430, 480, 533

C
Calthorpe, Amiral 5, 6, 8, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 29, 30, 32, 35, 37, 42, 45, 47, 50, 88, 100, 101, 110, 113, 114, 123, 126, 140, 141, 152, 156, 157, 158, 162, 166, 170, 179, 180, 181,

189, 190, 191, 193, 194, 206, 214, 225, 227, 228, 230, 233, 273, 274, 275
Carasso 5, 448
Cemal Paşa 41, 43, 96, 130, 164, 166, 207, 250, 254, 260, 278, 342, 343, 365, 434, 450, 535, 561, 562
Ceyhan 34
Charles Karabiber, Bey 7
Churchill, Winston 160, 252, 258, 363, 430, 440, 463, 552
Clair Price 23, 24, 25, 26, 126, 128, 227
Clemencau 72, 153, 201
Çanakkale 5, 9, 13, 22, 24, 39, 41, 56, 71, 99, 102, 115, 139, 195, 285, 286, 291, 292, 300, 306, 310, 321, 384, 431, 437, 445, 460, 505, 506, 527
Çatalca 110, 127, 377, 378, 391, 393, 468, 505
Çin 33, 306, 317

D
Damat Ferit Paşa 13, 100, 102, 106, 107, 124, 128, 129, 144, 152, 160, 161, 167, 168, 169, 170, 174, 183, 193, 231, 262, 264, 359, 371, 433, 436, 445
Demirci Mehmet Efe 225, 236
De Robeck, Amiral 243, 244
Düyun-u Umumiye 109, 284, 308, 312

E
Edmond Giraud 8
Edremit 54, 200
Ege Denizi 48, 102
Emir Faysal 71, 72, 159, 241, 242, 243, 553
Enver Paşa 43, 69, 195, 209, 226, 271, 497, 498
Ermeniler 71, 72, 90, 94, 95, 96, 97, 99, 104, 105, 121, 137, 192, 204, 224, 252, 262, 285, 287, 294, 295, 296, 297, 298, 305, 309, 314, 316, 327, 332, 342, 379, 417, 432, 462, 463, 485
Ermeni Patrikhanesi 98
Ermenistan 5, 20, 43, 56, 63, 98, 100, 102, 105, 139, 153, 157, 159, 167, 169, 171, 175, 177, 184, 202, 203, 205, 231, 234, 260, 285, 287, 288, 291, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 307,

309, 313, 314, 316, 317, 321, 324, 325, 328, 329, 330, 331, 335, 350, 372, 377, 401, 402, 410, 411, 417, 419, 420, 427, 428, 438, 442, 462, 468, 470, 477, 479, 481, 482, 485, 487, 506, 514, 574
Erzurum 25, 27, 31, 63, 64, 72, 79, 94, 95, 96, 97, 105, 116, 119, 128, 129, 130, 134, 135, 137, 139, 140, 164, 166, 173, 175, 176, 180, 181, 182, 196, 197, 207, 209, 210, 211, 214, 222, 226, 228, 234, 238, 239, 240, 243, 246, 248, 261, 263, 265, 279, 286, 287, 293, 295, 296, 297, 298, 312, 314, 315, 316, 317, 347, 364, 368, 372, 374, 375, 384, 392, 402, 412, 468, 471, 579, 580

F
Fahri Paşa 50, 211
Fevzi Paşa 46, 70, 86, 105, 111, 117, 125, 207, 359, 365, 368, 385, 389, 400, 401, 414, 415, 421, 439, 474, 562
Filistin 5, 6, 7, 20, 31, 40, 41, 71, 72, 81, 132, 149, 165, 169, 184, 202, 203, 205, 218, 231, 242, 244, 245, 262, 302, 317, 346, 350, 376, 392, 427, 430, 437, 467, 572
Fitzmaurice, Komodor 191, 275

G
Gandi 41, 415
Gelibolu 86, 103, 320, 380, 423, 435, 480, 497, 505, 506
Granville, Lord 8, 49, 98, 131, 281, 493, 496, 498, 547
Gürcüler 24, 325, 327, 331, 332, 417, 523

H
Halep 31, 40, 104, 153, 169, 183, 208, 231, 242, 317, 374
Haliç 82, 505
Hamdullah Suphi Bey 74
Havza 151, 152, 166, 228, 530
Haydar Molla 50
Hindistan 7, 37, 40, 42, 160, 182, 197, 198, 232, 282, 283, 305,

306, 317, 320, 333, 334, 336, 337, 338, 340, 356, 376, 379, 382, 416, 417, 450, 451, 458, 482, 503, 507, 508, 509, 511, 516, 528, 534, 572, 591, 592

I

Irak 8, 9, 12, 28, 29, 39, 40, 139, 169, 181, 182, 184, 202, 207, 220, 221, 231, 350, 384, 410, 420, 421, 437, 458, 465, 467, 551, 553, 559, 562, 567, 568, 572
İmroz 56, 531, 549, 576, 577, 578
İnebolu 54, 79, 80, 82, 83, 534, 536, 542, 543, 551, 568
İngiltere 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 19, 23, 24, 29, 32, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 47, 56, 65, 71, 72, 99, 100, 101, 102, 106, 107, 113, 114, 115, 123, 129, 133, 136, 142, 147, 151, 154, 155, 158, 164, 165, 169, 170, 179, 180, 181, 184, 192, 193, 199, 200, 202, 203, 205, 211, 216, 217, 218, 219, 229, 231, 232, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 252, 253, 254, 258, 272, 273, 278, 281, 282, 285, 286, 288, 289, 291, 292, 299, 300, 302, 303, 304, 307, 308, 309, 310, 311, 319, 320, 322, 323, 335, 344, 345, 346, 347, 356, 360, 363, 371, 372, 373, 375, 382, 383, 388, 391, 402, 413, 420, 422, 423, 425, 427, 428, 436, 437, 439, 441, 446, 447, 448, 449, 455, 458, 459, 460, 461, 465, 466, 467, 474, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 484, 486, 488, 489, 490, 493, 494, 496, 501, 502, 503, 505, 507, 511, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 521, 528, 531, 533, 534, 535, 536, 539, 547, 548, 549, 552, 553, 554, 560, 563, 567, 568, 571, 577, 578, 582, 583, 585, 587, 588, 589, 590
İnönü, İsmet 31, 32, 133, 204, 365, 366, 421, 474, 492, 503, 519, 521, 522, 564, 569, 578, 587, 588
İran 23, 40, 75, 153, 157, 169, 182, 222, 231, 232, 252, 287, 297, 298, 315, 316, 317, 318, 320, 322, 328, 329, 334, 338, 341, 376, 417, 471, 514, 516, 540, 567
İskenderun 20, 35, 37, 38, 44, 54, 72, 139, 209, 241, 242, 244, 245, 287, 295, 297, 302, 314, 384, 439, 516, 528, 563
İstanbul 1, 2, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 29, 30, 31, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 46, 47, 50, 53, 54, 55, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 73, 75, 76, 78,

79, 80, 81, 83, 84, 85, 87, 91, 92, 94, 95, 96, 101, 103, 104, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 118, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 138, 139, 141, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 158, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 169, 170, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 186, 187, 190, 194, 195, 198, 199, 201, 203, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 225, 226, 228, 230, 231, 234, 235, 237, 239, 241, 243, 246, 247, 248, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 260, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 272, 273, 275, 276, 279, 280, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 317, 320, 321, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 365, 368, 369, 372, 373, 375, 377, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 391, 392, 393, 395, 396, 397, 398, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 412, 413, 414, 415, 416, 420, 423, 424, 426, 427, 428, 430, 431, 433, 434, 435, 436, 437, 439, 441, 442, 443, 444, 445, 450, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 462, 463, 465, 466, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 480, 481, 483, 485, 486, 488, 490, 491, 492, 494, 495, 496, 497, 499, 500, 501, 502, 504, 505, 506, 509, 510, 511, 515, 516, 517, 520, 521, 523, 526, 527, 537, 538, 542, 550, 551, 555, 559, 561, 563, 567, 569, 574, 575, 578, 579, 580, 582, 585, 586, 587, 592

İstanbul Anlaşması 39

İtalya 34, 39, 61, 73, 114, 122, 140, 147, 167, 170, 186, 187, 188, 192, 200, 203, 244, 254, 257, 285, 288, 291, 293, 299, 302, 309, 311, 312, 340, 344, 345, 357, 360, 391, 402, 420, 422, 424, 428, 430, 444, 447, 448, 453, 459, 464, 467, 468, 470, 475, 482, 489, 493, 502, 503, 506, 511, 513, 514, 521, 527, 528, 534, 539, 548, 554, 555, 558, 560, 567, 586, 589, 591

İttihat ve Terakki 60, 66, 67, 75, 81, 107, 108, 111, 121, 157, 194, 195, 199, 224, 226, 238, 249, 250, 251, 276, 319, 332, 367, 387, 399, 448, 497, 498

İzmir 6, 8, 11, 18, 25, 32, 39, 48, 49, 61, 64, 65, 73, 80, 81, 87, 88, 89, 91, 92, 112, 113, 114, 116, 121, 122, 123, 124, 126, 131, 132, 139, 140, 142, 143, 144, 146, 155, 158, 160, 162, 163, 168, 170, 171, 176, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 200, 201, 203, 205, 212, 213, 214, 216, 221, 225, 226, 227, 229, 230, 233, 235, 236, 240, 241, 243, 245, 253, 254, 255, 256, 259, 260, 261, 262, 269, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 286, 292, 303, 305, 307, 312, 318, 319, 321, 339, 340, 356, 358, 361, 364, 365, 370, 372, 375, 377, 378, 381, 384, 390, 392, 393, 394, 395, 398, 400, 401, 413, 416, 428, 430, 434, 437, 444, 453, 454, 455, 457, 460, 466, 468, 470, 473, 474, 476, 481, 482, 483, 484, 485, 488, 491, 493, 494, 495, 501, 502, 504, 506, 507, 513, 519, 522, 523, 525, 526, 527, 528, 529, 532, 547, 555, 560, 570, 571, 572, 573, 574

K

Kadıköy 2, 54, 170, 228

Kafkasya 23, 26, 41, 43, 46, 53, 63, 99, 105, 108, 121, 157, 165, 175, 209, 222, 232, 242, 252, 296, 313, 315, 317, 324, 325, 326, 327, 329, 331, 332, 412, 417, 422, 465, 471, 479, 514, 516, 518, 529

Karadeniz 11, 14, 22, 24, 48, 54, 62, 63, 65, 70, 76, 102, 111, 129, 141, 150, 169, 171, 175, 183, 190, 207, 215, 216, 231, 233, 246, 264, 284, 290, 298, 305, 306, 309, 316, 321, 325, 332, 353, 354, 374, 419, 431, 464, 468, 502, 559, 567

Karasu 140, 183, 428

Kars 19, 23, 24, 44, 50, 63, 72, 99, 135, 137, 175, 177, 192, 207, 209, 222, 223, 270, 271, 325, 327, 331, 353, 354, 470, 485, 487, 512, 514, 560

Kâzım Karabekir 125, 134, 136, 152, 166, 182, 192, 197, 201, 211, 221, 224, 347, 365, 418, 420, 457, 472, 485

Kıbrıs 153, 169, 184, 231, 237, 238, 244, 245, 387, 389, 467

Kırım 74, 75, 79, 80, 294, 313, 431, 457

Kilikya 34, 35, 36, 72, 105, 158, 241, 242, 244, 245, 294, 307, 313, 321, 339, 341, 371, 375, 377, 418, 419, 427, 429, 432, 438, 446, 459, 461, 462, 466, 479, 484, 513, 517, 528, 531, 546, 551, 554, 574

Killing, Albay 58, 136, 208
Kont Sforza 87, 91, 114, 122, 123, 146, 186, 230, 424, 453, 464, 484, 489, 494, 495, 498, 502, 504, 506, 513, 554
Konya 55, 57, 62, 71, 104, 107, 113, 116, 126, 127, 130, 131, 138, 156, 166, 178, 185, 186, 188, 195, 207, 212, 213, 214, 216, 228, 230, 240, 245, 249, 251, 260, 270, 275, 276, 286, 293, 301, 312, 320, 321, 334, 336, 339, 340, 347, 348, 374, 381, 396, 506, 510, 513, 529, 569, 570, 571, 572, 573
Korfu 56, 539
Kudüs 31, 184, 451
Kuşadası 88, 146, 156, 185, 187, 188, 213, 215, 216, 228, 523
Kuva-yı Milliye 130, 150, 235, 236, 433, 434
Küçük Asya 52, 87, 112, 158, 183, 191, 194, 235, 244, 252, 253, 259, 261, 272, 282, 283, 285, 286, 288, 292, 303, 309, 312, 313, 317, 335, 336, 372, 382, 391, 416, 467, 502, 504, 526, 539, 540, 541, 554, 558, 567, 568
Kürdistan 63, 83, 175, 199, 202, 205, 245, 317, 321, 322, 375, 419, 420, 438, 468, 506, 540
Kütahya 228, 513, 551, 564

L
Libya 24
Liman Von Sanders 207
Lloyd George 72, 87, 104, 114, 128, 186, 188, 198, 201, 205, 218, 231, 275, 284, 289, 308, 344, 360, 368, 370, 390, 392, 402, 428, 442, 453, 454, 462, 463, 465, 466, 468, 471, 484, 487, 489, 494, 495, 504, 505, 507, 511, 517, 518, 547
Londra 6, 13, 29, 33, 39, 108, 114, 158, 176, 180, 212, 273, 280, 284, 288, 304, 344, 349, 355, 357, 360, 361, 364, 388, 391, 401, 412, 414, 422, 424, 436, 438, 441, 452, 453, 455, 458, 463, 464, 465, 466, 484, 495, 496, 498, 499, 500, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 521, 523, 528, 529, 534, 548, 554, 558, 559, 563, 567, 582
Londra Anlaşması 39
Lord Acton 194
Lord Curzon 64, 104, 114, 131, 138, 140, 141, 157, 158, 159,

162, 166, 198, 200, 234, 265, 282, 289, 299, 300, 301, 304, 305, 307, 308, 333, 341, 356, 360, 393, 402, 416, 423, 424, 425, 426, 435, 441, 450, 454, 456, 463, 465, 466, 482, 494, 507, 521, 539, 554, 557, 560, 562, 565, 569, 575, 576, 577, 581, 582, 585, 589

M

Makedonya 38, 209, 394
Malta 6, 58, 63, 108, 111, 120, 138, 149, 165, 175, 206, 209, 210, 211, 222, 223, 346, 347, 348, 362, 368, 369, 382, 434, 534
Manastır 39, 497
Manisa 80, 112, 131, 225, 226, 255, 381, 470, 504, 555
Maraş 59, 63, 72, 96, 241, 251, 266, 323, 341, 342, 381, 418, 432, 462, 463, 473, 517
Marmara Denizi 39, 286, 292, 300, 310, 320, 321, 372, 460, 575
Marshall, General 27, 28, 29, 58, 139, 220
Medine 41, 50, 102, 155, 184, 211, 451
Mehmet, VI 7, 64, 74, 76, 77, 78, 79, 81, 119, 147, 225, 236, 269, 270, 352, 570
Mekke 41, 184, 242, 451, 511
Menemen 162, 256
Meriç 140, 377, 378, 428, 537, 574
Mersin 39, 43, 54, 83, 90, 204, 242, 244, 245, 365, 438
Mezopotamya 5, 6, 7, 42, 165, 169, 203, 205, 232, 242, 244, 245, 250, 262, 284, 285, 289, 291, 306, 308, 309, 317, 321, 322, 338, 350, 377, 379, 421, 427, 428, 437, 532, 533, 567
Mısır 11, 20, 31, 41, 42, 50, 102, 121, 153, 169, 182, 184, 197, 198, 199, 204, 231, 237, 252, 302, 335, 372, 376, 382, 387, 388, 389, 422, 430, 437, 458, 467, 534, 572
Midilli 8, 32, 56, 189, 381
Milne, General 46, 59, 105, 121, 127, 134, 136, 138, 140, 147, 150, 151, 179, 235, 236, 244, 258, 273, 277, 278, 318, 339, 342, 343, 357, 372, 381, 429, 431, 434, 439
Mondros Mütarekesi 6, 10, 17, 18, 24, 26, 35, 44, 163, 197, 203, 215, 216, 219, 220, 221, 223, 239
Monroe, General 40

Moralızâde Halit 187
Moskova 24, 178, 318, 419, 432, 475, 476, 477, 478, 512, 514, 516, 518, 523, 533, 555
Mustafa Kemal Paşa 8, 21, 31, 32, 35, 38, 58, 59, 67, 68, 69, 79, 91, 111, 115, 116, 120, 125, 126, 127, 130, 131, 135, 136, 137, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 151, 152, 164, 180, 196, 202, 207, 212, 216, 221, 234, 251, 267, 278, 303, 347, 349, 350, 356, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 369, 371, 382, 392, 395, 400, 401, 405, 410, 415, 432, 471, 475, 490, 496, 500, 505, 506, 511, 516, 530, 536, 544, 545, 549, 554, 561, 565, 570, 572, 591, 592
Mustafa Reşit Paşa 10, 46, 47, 56, 136
Musul 27, 28, 29, 30, 34, 40, 44, 72, 104, 139, 153, 159, 169, 183, 205, 206, 207, 217, 218, 220, 221, 231, 251, 355, 370, 381, 384, 410, 420, 428, 465, 466, 489, 517, 553, 562, 575, 584

N
Nihad Reşad Belger 254
Nurettin Paşa 112, 113
Nusaybin 30, 58, 136, 206, 207, 210

O
Odessa 121
Ömer Yaver Paşa 56, 58, 210

P
Paris 71, 84, 100, 104, 113, 114, 123, 124, 126, 147, 152, 157, 158, 161, 167, 168, 171, 173, 179, 180, 182, 186, 188, 191, 192, 200, 201, 203, 212, 213, 229, 254, 273, 274, 275, 277, 280, 303, 385, 392, 404, 423, 426, 428, 429, 441, 447, 463, 464, 467, 483. 488, 493, 495, 534, 535, 537, 548, 551, 554, 557, 558, 559, 560, 565, 567, 568, 588
Pire 56

R
Rauf Orbay 5, 10, 19, 67, 226, 361, 474, 578
Rawlinson, Albay 63, 137, 175, 176, 177, 182, 192, 196, 197, 198

Refet Bey 125, 141, 166, 179, 201, 230, 561
Reşad Hikmet Bey 6
Reşat Hikmet, Bey 15, 18
Reşit Paşa 10, 31, 46, 47, 56, 136, 234, 267, 447, 449
Rıza Tevfik 21, 36, 157, 167
Rize 1, 76, 79, 127, 221, 555
Rodos 138, 156, 468
Romanya 56, 209, 285, 291, 299, 309
Rum Patrikhanesi 46, 530, 586, 587
Rusya 6, 23, 24, 33, 37, 39, 41, 56, 98, 99, 110, 165, 178, 182, 183, 203, 205, 209, 222, 283, 287, 288, 290, 291, 295, 296, 297, 299, 303, 310, 314, 315, 316, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 344, 433, 455, 458, 464, 468, 471, 475, 476, 478, 479, 503, 512, 514, 515, 518, 519, 535, 559, 563, 578

S

Sabahattin, Prens 147, 212
Sabri Efendi, Şeyhülislam 107, 108, 144, 193
Sadullah Bey 16
Samsun 48, 63, 70, 93, 116, 117, 127, 130, 134, 137, 139, 142, 143, 144, 145, 150, 154, 163, 164, 170, 175, 178, 179, 181, 214, 216, 225, 226, 229, 230, 244, 286, 292, 312, 516, 517, 555, 561, 580
Selanik 39, 64, 125, 131, 274, 454, 497, 532, 541
Sevr Antlaşması 21, 402, 423, 424, 441, 452, 454, 455, 456, 457, 458, 466, 477, 482, 483, 484, 487, 494, 495, 508, 509, 510, 518, 524, 528, 547, 554, 558
Seyhan 34
Sırbistan 56
Sivas 25, 27, 34, 55, 71, 72, 79, 93, 97, 105, 116, 137, 143, 145, 164, 166, 176, 179, 192, 195, 201, 211, 214, 221, 226, 234, 237, 238, 239, 241, 243, 245, 246, 247, 254, 263, 265, 266, 267, 272, 278, 280, 286, 293, 296, 303, 312, 315, 317, 320, 338, 347, 348, 358, 360, 364, 365, 374, 375, 383, 433, 434, 462, 472, 473, 511, 516, 568

Sultanahmet 73, 127, 170, 228
Suriye 5, 6, 7, 12, 14, 31, 35, 39, 42, 72, 90, 99, 153, 169, 181, 184, 202, 203, 205, 207, 209, 221, 231, 241, 242, 244, 251, 262, 281, 284, 285, 289, 291, 294, 302, 305, 308, 309, 310, 313, 317, 321, 323, 338, 342, 350, 351, 360, 410, 419, 427, 428, 437, 462, 466, 467, 484, 497, 513, 516, 517, 528, 568
Süleyman Nazif 93, 94, 103, 173
Sykes-Picot Anlaşması 323
Şakir Paşa 107, 111, 116, 117, 129, 134, 215, 224, 225
Şam 31, 242, 451
Şerif Hüseyin 41
Şevket Turgut Paşa 129, 144, 151, 189, 190, 261

T
Tagore 41
Tevfik Paşa 10, 36, 47, 53, 58, 104, 106, 136, 156, 157, 167, 186, 203, 249, 251, 451, 452, 456, 463, 465, 496, 500, 520
Toros 17, 23, 35, 36, 313, 314
Townshend, General 8, 12, 13, 14, 155, 436, 569, 570, 571, 572, 573
Trabzon 54, 64, 71, 72, 74, 75, 80, 97, 103, 104, 116, 119, 137, 145, 163, 172, 173, 195, 221, 286, 287, 288, 292, 297, 298, 312, 316, 339, 369, 412, 468, 512, 580, 590
Trakya 48, 53, 65, 103, 104, 121, 125, 149, 159, 167, 169, 171, 176, 181, 183, 190, 191, 192, 221, 231, 245, 260, 294, 307, 313, 338, 340, 353, 354, 356, 364, 372, 375, 376, 377, 392, 393, 416, 419, 427, 428, 430, 437, 460, 467, 472, 482, 484, 491, 495, 501, 507, 509, 510, 511, 513, 516, 522, 532, 533, 547, 555, 560, 568, 570, 574, 575

U
Urfa 55, 59, 208, 211, 241, 266, 323, 341, 381, 418, 432, 495, 517, 552
Üsküdar 54, 85, 170, 228, 397

V
Vahidettin, Vahidüddin, Vahdettin 7, 149, 403, 421, 569
Van 25, 72, 96, 97, 104, 119, 137, 157, 173, 261, 287, 295, 297, 314, 316, 374
Van Gölü 287, 297, 314, 316
Venizelos 48, 49, 56, 87, 89, 111, 112, 123, 124, 160, 191, 192, 200, 201, 255, 274, 275, 280, 281, 318, 394, 422, 436, 441, 442, 449, 450, 453, 466, 476, 493, 502, 504, 525, 538, 539, 579, 586

W
Webb, Amiral 10, 46, 47, 105, 106, 107, 120, 121, 123, 126, 138, 143, 144, 170, 182, 192, 200, 251, 258, 267, 278, 342, 371, 431
Wilson 73, 87, 104, 105, 132, 146, 153, 180, 181, 183, 186, 201, 231, 241, 263, 306, 307, 337, 356, 361, 373, 385, 456, 457, 511, 536

Y
Yakup Şevki Paşa 44, 58, 59, 62, 63, 111, 134, 135, 136, 138, 148, 151, 175, 207, 214, 222, 223, 471, 561
Yemen 12, 50, 102, 153, 155, 169, 184, 231, 532
Yunanistan 5, 33, 48, 49, 56, 86, 87, 88, 113, 114, 123, 131, 138, 147, 160, 161, 167, 168, 192, 193, 200, 201, 212, 237, 238, 244, 254, 256, 257, 272, 273, 277, 279, 285, 291, 293, 294, 299, 303, 309, 311, 312, 318, 321, 338, 340, 344, 372, 393, 394, 400, 401, 421, 422, 427, 437, 441, 449, 450, 453, 455, 457, 464, 468, 477, 481, 483, 484, 485, 488, 493, 494, 501, 502, 503, 504, 511, 525, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 548, 553, 554, 556, 557, 559, 560, 563, 564, 566, 567, 572, 573, 577, 578, 587

Osmanlı'nın parçalanması, 19. yüzyılın başlarından itibaren Batı'nın önde gelen meselesi olmuştur.

"Tanzimat", "Meşrutiyet", "Hürriyet" derken, İngiltere'nin başrolü oynadığı büyük bir planın uygulamaya konulması neticesinde Osmanlı Saltanatı ile Hilafet tarih sahnesinden silinmiş, yerine, geçmişle bütün bağlarını koparmış yeni bir devlet kurulmuştur. Burada apaçık bir tasfiye söz konusudur ve işte bu kitap, bütün oyuncularıyla birlikte "Osmanlı'nın Tasfiyesi"nin hikâyesidir.

ithaki

www.ithaki.com.tr
facebook.com/ithakiyayin
twitter.com/ithakiyayinlari

35 TL

İnternet satış:
www.ilknokta.com

9 786053 755869